

CILT 3

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**45. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 3

**26-30 Mayıs 2025
MERSİN**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3821/3

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 211/3

Editör

Dr. Soner ATEŞOĞULLARI

26-30 Mayıs 2025 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Mersin Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6633-5

ISBN: 978-975-17-6636-6

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti Saraylar Bölgesi topografik haritası (Aççana Höyük Kazıları Arşivi).

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Soner ATEŞOĞULLARI tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2026

45. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 45th INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOLOGY

- Prof. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Charles Brian ROSE, Pennsylvania Üniversitesi
- Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL, Harvard / Wisconsin Üniversitesi
- Prof. Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü
- Prof. Dr. Necmi KARUL, İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Timothy P. HARRISON, Chicago Üniversitesi
- Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet TEKÖK, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aslı ÖZYAR, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali BORAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Giulio PALUMBI, Bari Aldo Moro Üniversitesi
- Doç. Dr. Francesca BALOSSA RESTELLI, Roma Sapienza Üniversitesi
- Doç. Dr. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Yavuz YEĞİN, Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Mahmut AYDIN, Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülsün Çiler ALGÜL, İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Asena KIZILARSLANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTAPLARI YAYIN İLKELERİ

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu toplantısındaki sözlü sunumlara dair bildirilere yer verilen Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı bildiri kitapları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yayına hazırlanmakta ve Bakanlığımız web sayfası üzerinden açık erişimli olarak tüm araştırmacı ve ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından sempozyumda sunulan bütün bildirilerin yayımlanmak üzere gönderilmesi beklenmektedir.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin telif hakkı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Bildiriler, Bakanlık editörleri tarafından yalnızca yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk bakımından incelenmektedir. Yazarlar tarafından bildirilerin telif hakları ve etik ilkeler gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bildiri metinlerinde ifade edilen görüşler veya telif haklarından doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir.

Yazım Dili

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Yazarlar, bu dillerden birinde metinlerini göndermelidirler.

Yazım Kuralları

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.

1. Bildiri Metni Başlığı: İçerikle uyumlu ve konuyu kapsayan bir başlık olmalı ve koyu harflerle 14 punto yazılmalıdır. Bildiri başlığı en fazla 12 kelimeden oluşmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı, başlığın hemen sağ altında yer alacak ilk yazarın soyadının sonuna eklenen bir dipnotla (*) verilmeli; aşağıdaki şekilde unvan, görev yapılan kurum, iletişim, e-posta adresi ve ORCID numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-posta: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Ana Metin

- Bildiri metinlerinin Word formatında, 10 punto, bir satır aralıklı ve Times New Roman

fontunda; resim, çizim, tablo, harita, grafik, altyazı ve dipnotlar dâhil olmak üzere toplam 1.500 kelimedenden az olmayacak ve 4.000 kelimeyi aşmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

- Bildirileri metinlerinde özet kısmına yer verilmemelidir.
- Metin içinde bold (koyu) karakter kullanılmamalıdır. Yabancı ve teknik terimler için italik (eğik) karakterler kullanılmalıdır. Başka kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılar “tırnak” işareti içerisinde verilmelidir.
- Metinler hazırlanırken Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uyulması gerekmektedir. Kelimelerin yazımı sırasında Türk Dil Kurumu web sitesinde yer alan sözlük uygulaması (<https://sozluk.gov.tr/>) referans olarak alınmalıdır.
- Kısaltmaların Türk Dil Kurumu web sitesinde (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>) yer verilen kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir.
- Metin içinde MÖ, MS gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar ile km, kg, m, cm, m² ve m³ gibi ölçü ve ağırlık birimleri dışında kısaltma kullanılmaması beklenmektedir. MÖ, MS ile uzunluk ve ağırlık ölçüleri gibi standartlaşmış örnekler haricinde kısaltma kullanılmak istenen durumlarda, ilk kullanımda açık hali ve parantez içerisinde kısaltmasının verilmesi, metnin ilerleyen bölümlerinde kısaltmaların aktarılması gerekmektedir. Örneğin: Erken Tunç Çağı (ETÇ) katmanında ele geçen buluntular.... ETÇ duvarının devamında....
- Bölge, dönem, devir, çağ, kurum vb. ilk harfleri büyük harf ile yazılmalıdır: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Fetret Devri, Geç Tunç Çağı, Osmanlı Dönemi, Orta Çağ, Türk Tarih Kurumu vb.

4. Bölüm Başlıkları: Metindeki ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar ise küçük harflerle ve italik olarak tümü 12 punto ile yazılmalıdır. Makalede, düzenli bilgi aktarımını sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana ve alt başlıkların uygun şekilde numaralandırılması gerekmektedir.

5. Alıntı ve Göndermeler:

- Başka metinlerden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Yapılan alıntı uzunluğu beş satırdan az ise satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağ ve solundan 1,5 cm içeride, blok halinde yazılmalıdır.
- Metin içinde yapılan göndermeler, parantez içinde, aşağıdaki şekilde yazılmalıdır (Akurgal, 1995, s. 44). İki yazarlı yayınlar için (Erdem ve Yenice, 2008) örneğine uyulmalıdır. İkiiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde yalnızca ilk yazarın soyadı ile birlikte vd. kısaltması (Örneğin: Tunç vd., 2001, s. 45, şek. 3b) kullanılmalıdır.
- Dipnot yalnızca açıklamalar için kullanılmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

- Metin içinde gönderme yapılan yazarın adının verildiği durumlarda kaynağın yalnızca yayın tarihi yazılmalıdır. Örneğin: Eyice (1985, s. 21)’ye göre...”
- Yayın tarihi bulunmayan eserlerde yazar adının sonrasında tarih yok kısaltması olarak ty. ibaresi eklenmelidir. Örneğin: Yılmaz, ty., s.13.
- Yazarı belli olmayan veya anonim eserlerde, eserin ismi yazılmalıdır. Örneğin: MTA Raporu, 1979, s. 33
- Bir atıfta birden çok kaynağa yer verilmesi durumunda, kaynakların eski tarihli olanlardan yeni tarihli olana doğru sıralanması gerekmektedir (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- Bir eserden yararlanıldığı durumlarda, atıf yapılan eserin sayfa numarası ve gerektiği durumlarda yararlanılan şekil no.su açık biçimde belirtilmelidir (Örneğin: Cook, 1966, s. 192, fig. 4).
- Yararlanılan tüm kaynaklar, metnin sonunda “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Metinde kullanılmayan yayınlara kaynakça kısmında yer verilmemesi, metinde kullanılan tüm yayınların da kaynakça kısmında açık hallerinin belirtilmesine özen gösterilmelidir.
- Web kaynaklarının metin içi atıflarda, atıf sırasına göre “Web: 1” , “Web: 2” , “Web: 3” ... şeklinde aktarılması; kaynakça kısmında web sayfasının linkine yer verilmesi ve erişim tarihinin eklenmesi gerekmektedir.

Örnek (Metin İçinde): Bir diğer mermer güneş saati de 2022 yılındaki Aizonai kazılarında ele geçmiştir (Web: 1).

(Kaynakçada):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03.2024)

6. Tablo, Harita, Çizim, Grafik, Şekil ve Fotoğraflar:

- Bildirilerde kabul edilecek görsel sayısı 15 ile sınırlıdır. Kullanılan fotoğraf, şekil, tablo, harita ve benzeri görsellerin alt yazıları dahil olarak bildiri metninin uygun yerine yerleştirilmesi ve ayrıca kullanılan tüm görsellerin metinden ayrı olarak JPEG formatında baskıya uygun çözünürlükte gönderilmesi gerekmektedir. Kullanılacak olan bir fotoğraf ise minimum 300 dpi boyutunda; şekil, harita, plan ve benzeri çizimlerin en az 600 dpi boyutunda olması gerekmektedir. Tasarım aşamasında karışıklıklara yol açmaması açısından her bir görsel metin içerisindeki numarasına uygun biçimde sıralanmalıdır.
- Metinde kullanılan harita, resim, çizim ve grafik gibi görseller niteliklerine uygun biçimlerde adlandırılmalı ve ekler kısmında gruplandırılmalıdır. Çizimler (Çizim: 1), Re-

simler (Resim: 1), Haritalar (Harita: 1) şeklinde isimlendirilmelidir. Ekler kısmında ilk olarak harita, ardından resim, son olarak çizim ve grafiklere yer verilmelidir.

- Metin içerisinde kullanılacak tablolarda numara ve başlık verilmelidir. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalı, yatay çizgilerden yalnızca tablo içinde verilen alt başlıkları ayırmak için yararlanılmalıdır. Tablo numarası ve açıklaması üstte ortalı olarak verilmelidir. Her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır.
- Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğraflar gerekli görüldüğü durumda metin içerisinde kullanılabilir. Birlikte metnin sonunda “Ekler” başlığı altında yukarıda belirtilen sıralamaya göre verilmesi tercih edilmelidir. Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğrafların numaraları ve adları görsel altına ortalı olarak şekilde tümce düzeninde yazılmalıdır. Örneğin: Resim 1: Sipylos Dağı kuzeyden görünüm.
- Kapsamı gereği bir arada yer verilmesi gereken resim, çizim ve tablolar haricinde levha sistemi kullanılmamalıdır.
- Çoklu görsellerde isimlendirmeler çizim, resim vb. no. ve ardından harf ile verilmeli; metin içerisinde görsellere atıflar da bu şekilde aktarılmalıdır. Örneğin: ...Kazıda ele geçen iki kandilden ilk örnekte bitkisel bezemeler (Çizim: 3a), parçalar halinde ele geçen diğer örnekte ise geometrik desenler (Çizim: 3b) hakimdir...

7. Kaynakça: Metin içerisinde yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıda verilen örneklere uygun olarak yazılmalıdır. Kaynakça kısmında bir yazarın birden çok yayınının olması durumunda, yayın tarihine göre sıralamaya gidilmeli, bir yazarın aynı yılda basılmış yayınları ise yayın tarihinin yanında harflerle (2001a, 2001b gibi) verilmelidir.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitap	Görkay, K. (2015). Tarihî Hazinesi Zeugma. İstanbul: National Geographic Türkiye. Morrisson, C. (2002). Antik <i>Sikkeler</i> Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış (Çev. Zeynep Çizmeli Ögün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
Çok Yazarlı Kitap	Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M. ve Alp, S. (1995). Mersin Evleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
Editörlü Kitap	Uçkan, Y. (ed.) (2017). Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları. İstanbul: AKMED.
Editörlü Kitapta Bölüm	Pekak, S. (2009). Nevşehir’de Osmanlı Döneminde İnşaa Edilen Bir Kilise (Ed. Ahmet Oğuz Alp), Ebru Parman’a Armağan. Ankara: Alter, s.335-341.
Elektronik Baskısı Olan Kitap	Beck, H. (2020). Localism and the Ancient Greek City-State. Erişim: https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/

Tezler	Yıldırım, F. (2013), 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Dergiden Tek Yazarlı Makale	Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, Adalya, 8, s. 351-356. (Dergilerin cilt ve sayıları dergi adının ardından verilmelidir. Bir cilde ait birden çok sayı var ise bu sayılar parantez içinde aktarılmalıdır. Örneğin, Belleten, 87(310)
Dergiden Çok Yazarlı Makale	Bennett, J. ve Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cypius Polybius. Britannia, 12, s. 37-44.
Web kaynakları	Web1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03. 2024)

Bildiri Metinlerinin Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun hazırlanmış olan bildiri metinleri ile eki görseller, **15 Ağustos** tarihine kadar yayinlar@ktb.gov.tr adresine Wetransfer ile gönderilmelidir. Wetransfer ile gönderilmeyen metin ve görseller sistem tarafından otomatik olarak silinmektedir.

Bildiri Metinlerinin Değerlendirilmesi

Bildiri metinleri ve eklerinin, belirtilen süre içerisinde Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir. Metinler, ilgili konunun editörleri tarafından yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunlukları açısından incelenir. İlgili editör, gerekli durumlarda metin üzerinde düzeltmeler yapabilir veya eksikleri yazardan gidermesini isteyebilir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Son gönderim tarihine kadar dergi editörlüğüne gönderilmeyen, eksiklikleri bulunan ve konu editörleri tarafından talep edilen düzeltmeler yerine getirilmeyen bildirimler, yayın kapsamına alınmaz.

Etik İlkeler

Kazi Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun olarak hazırlanması zorunludur.

Ortak Yazarlık: Bildirilerin yazarları sunulan çalışmaya katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Çalışmaya katkıda bulunmayan isimlere makalede yer verilmemelidir. Bildirilerin yazar sıralamaları, dergi editörlüğüne gönderilen metindeki sıralamaya uygun olarak yayına alınacaktır.

Teşekkür: Yazarlar, çalışmalarını destekleyen kişi, kuruluş ve finansal kaynakları te-

şekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür. Teşekkür kısmı, metnin sonunda kaynakça kısmının önünde yer almalıdır.

Özgünlük: Sunulan bildiri, sunumu yapan yazar(lar)a ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına yer veriliyor ise, alıntıların uygun biçimde aktarılması ve kaynakçada yararlanılan çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Gönderilen görsellerin ve metinlerin telif hakkından doğacak hukukî yaptırımlardan bildiri sahipleri sorumludur.

Basılmış Bir Yayının Sunumu: Yazarlar tarafından gönderilen çalışmaların daha önce yayınlanmamış olması beklenir.

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Müzeler Dairesi Başkanlığı Yayın ve Tanıtma Şubesi Müdürlüğü

II. TBMM Binası (Cumhuriyet Müzesi) Yanı, Doğanbey Mahallesi, 06030, Altındağ/
Ankara

Tel:+90 (0312) 470 64 64 - 470 64 65

E-posta: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

INTERNATIONAL EXCAVATION, RESEARCH, AND ARCHEOMETRY SYMPOSIUM PROCEEDINGS PUBLICATION GUIDELINES

The proceedings of the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting, which include papers presented at the annual International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium, are prepared for publication under the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism. These proceedings are made openly accessible to all researchers and interested parties via the Ministry's website. It is expected that all papers presented at the symposium be submitted for publication.

The copyright of the papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium is considered transferred to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. The papers will be reviewed only for compliance with the publication guidelines and writing rules by the Ministry's editors. Authors are required to prepare the papers in accordance with copyright and ethical principles. The opinions expressed in the papers or any responsibilities arising from copyright violations belong to the authors.

Writing Language

The papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium and submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums can be written in Turkish, English, German, or French. Authors should submit their papers in one of these languages.

Writing Rules

Papers submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums from the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting should be prepared according to the following guidelines:

1. Title of the Paper: The title should be relevant to the content and cover the subject. It should be written in bold, 14-point font, and not exceed 12 words.

2. Author(s) and Their Address(es): The name(s) and surname(s) of the author(s) should be given with a footnote(*) added to the end of the first author's surname, which will be located immediately below the right of the title; title, institution, contact, email address and ORCID number should be specified as follows.

For example: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-mail: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Main Text

- The text of the paper should be prepared in Word format, 10-point font, single-spaced, in Times New Roman, with a total of no less than 1,500 words and no more than 4,000 words, including images, drawings, tables, maps, graphs, captions, and footnotes. The text should not include an abstract.
- Bold characters should not be used in the text. Italics should be used for foreign and technical terms. Direct quotations from other sources should be enclosed in quotation marks.
- When preparing the text, the spelling rules of the Turkish Language Association should be followed. The dictionary application on the Turkish Language Association's website (<https://sozluk.gov.tr/>) should be used as a reference.
- Abbreviations should be in accordance with the rules found on the Turkish Language Association's website (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>).
- Except for widely used abbreviations such as BC, AD, and standard measurement units like km, kg, m, cm, m², and m³, no other abbreviations should be used. In cases where abbreviations are necessary, the full form should be given on the first use, followed by the abbreviation in parentheses, and subsequent uses should follow the abbreviation. For example: Early Bronze Age (EBA) layer, EBA wall.
- Regions, periods, eras, ages, and institutions should be capitalized: Eastern Anatolia, Near East, Europe, Mediterranean Region, Tigris River, Interregnum Period, Late Bronze Age, Ottoman Period, Middle Ages, Turkish Historical Society, etc.

4. Section Headings: Main headings in the text should be in uppercase and italic, while subheadings should be in lowercase and italic, all in 12-point font. Main, intermediate, and subheadings may be used for organized information transfer. Proper numbering of main and subheadings should be followed.

5. Citations and References:

- Direct quotations from other texts should be enclosed in quotation marks. If a quotation is less than five lines, it should be written within the text. If the quotation exceeds five lines, it should be written as a block, indented 1.5 cm from both the left and right sides.
- In-text citations should be written in parentheses as follows (Akurgal, 1995, p. 44). For two-author publications, the format (Erdem and Yenice, 2008) should be followed. For publications with more than two authors, only the first author's surname should be used, followed by "et al." (e.g., Tunç et al., 2001, p. 45, fig. 3b).
- Footnotes should be used only for explanations and must be numbered automatically. If the author's name is mentioned in the text, only the publication year should be included. For example: According to Eyice (1985, p. 21)..."

- For sources without a publication date, “n.d.” (no date) should be added after the author’s name. For example: Yılmaz, n.d., p. 13.
- For anonymous works, the title of the work should be used. For example: MTA Report, 1979, p. 33.
- When citing multiple sources, they should be listed in chronological order, from oldest to newest (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- In the case of citing a work, the page number and, if necessary, the figure number used should be clearly indicated (e.g., Cook, 1966, p. 192, fig. 4).
- All cited sources should be listed at the end of the text under the heading “References.” Publications not cited in the text should not appear in the reference list, and all cited publications should be listed in full.
- For web sources, in-text citations should be written as “Web: 1”, “Web: 2”, “Web: 3”, etc., and the web page link along with the access date should be included in the reference list.

Example:

(In-Text): Another marble sundial was uncovered during the 2022 Aizonai excavations (Web: 1).

(Reference List):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03.2024)

6. Tables, Maps, Drawings, Graphs, Figures, and Photos:

- The number of visual elements accepted in the papers is limited to 15. All images, figures, tables, maps, and other visuals should be placed appropriately in the text and sent in separate files in JPEG format with a print-resolution of at least 300 dpi for photos and 600 dpi for figures, maps, plans, and similar drawings. Each visual should be numbered and referred to in the order in which it appears in the text.
- Maps, drawings, photos, and graphics should be appropriately labelled and grouped under appendices, with the following order: maps, images, drawings, and graphs. Figures, maps, drawings, and photos should have captions below the visuals, written in sentence form and centered.
- If multiple visuals are presented together, they should be labelled as Figure, Image, etc., followed by a number and letter for each visual.

7. References: The sources used in the text should be listed alphabetically by the surname of the author, following the examples below. If a single author has multiple

publications, they should be arranged in order of publication date, with letters (2001a, 2001b, etc.) used for publications from the same year.

Examples:

Single-Author Book

Görkay, K. (2015). *Tarihin Hazinesi Zeugma*. İstanbul: National Geographic Türkiye.

Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış* (Trans. Zeynep Çizmeli Ögün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Multi-Author Book

Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M., and Alp, S. (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Edited Book

Uçkan, Y. (ed.) (2017). *Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları*. İstanbul: AKMED.

Chapter in Edited Book

Pekak, S. (2009). A Church Built in the Ottoman Period in Nevşehir (Ed. Ahmet Oğuz Alp), *Ebru Parman'a Armağan*. Ankara: Alter, pp. 335-341.

Electronic Book

Beck, H. (2020). *Localism and the Ancient Greek City-State*. Accessed: <https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/>

Thesis

Yıldırım, F. (2013), *14th Century to the Republic Era: Foreign Travelers' Views on Architectural Monuments in Bursa Province*. Unpublished Doctoral Dissertation, Gazi University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Single Author Article from a Journal

Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, *Adalya*, 8, pp. 351-356.

(Journal volumes and issues should be provided after the journal name. If there are multiple issues within a volume, these issues should be indicated in parentheses. For example, *Belleten*, 87(310)).

Multiple Author Article from a Journal

Bennett, J. and Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cypius Polybius. *Britannia*, 12, pp. 37-44.

Web Sources

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03. 2024)

Submission of Paper Texts

Papers prepared in accordance with the principles outlined above, along with any accompanying visuals, must be submitted via WeTransfer to yayinlar@ktb.gov.tr by **August 15th**. Papers and visuals not submitted via WeTransfer will be automatically deleted by the system.

Evaluation of Paper Texts

Paper texts and their attachments must be submitted to our Directorate-General within the specified time frame. The texts will be reviewed by the relevant editors for compliance with publication principles and writing rules. If necessary, the editor may make corrections to the text or request the author to resolve any deficiencies. Papers that do not meet the required standards or that have not been corrected by the author by the final submission date will not be included in the publication.

Ethical Principles

The papers submitted for publication by the Directorate-General of Cultural Heritage and Museums must be prepared in accordance with the ethical principles outlined below:

Co-authorship: The authors of the papers should be limited to those who have contributed to the work. Names of individuals who did not contribute should not be included in the paper. The order of authors will be published in the order indicated in the manuscript submitted to the journal's editorial office.

Acknowledgements: Authors are required to acknowledge individuals, organizations, and financial sources that supported their work in the acknowledgments section. The acknowledgments section should be placed at the end of the text, before the references section.

Originality: The submitted paper must be the work of the author(s) presenting it. If the work includes references to other researchers' studies, the citations should be properly referenced and included in the bibliography. Authors are responsible for any legal consequences arising from copyright issues related to the submitted visuals and texts.

Presentation of Published Work: The works submitted by the authors should not have been previously published.

Contact Information:

Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums Department of Museums, Directorate of Publications and Promotion.

II. Grand National Assembly of Türkiye Building (Republic Museum) Next to, 06030, Altındağ/Ankara

Phone: (0312) 470 80 00

E-Mail: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

Hasan PEKER

2024 KARKAMIŞ HÖYÜK KOORDİNATÖR KAZI BAŞKANLIĞI ÇALIŞMALARI 21

Hatice PAMİR, Meltem ÖNCÜ, Büşra KOCAMAN SAKİN, Pelin KAYAŞ

ANTAKYA HİPODROM VE ÇEVRESİ KAZILARI 2024 YILI ÇALIŞMALARI 31

Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL, Levent ALNIAK, Sidar GÜNDÜZALP,

Raif KANDEMİR, Didem TURAN, Hasan Umut KIVRAK

KOSKARLI MAĞARASI KAZISI 2024 YILI SONUÇLARI 49

İrfan Deniz YAMAN

ELBİSTAN KEÇE MAĞARASI KAZISI-2024 65

İsmail BAYKARA, Ece EREN KURAL, Didem TURAN, M. Kenan AGRAS,

Derya SİLİBOLATLAZ, Naoki MORIMOTO, Yoshiro ISHIHARA

ÜÇAĞIZLI II MAĞARASI 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI 77

Kadriye ÖZÇELİK, Yavuz AYDIN, Göknur KARAHAN, Harun TAŞKIRAN, Serdar MAYDA,
Yunus Emre SEVİNDİK

2024 YILI KARAİN MAĞARASI KAZILARI 97

Kazuya SHİMOGAMA, Celal ULUDAĞ, Ryota MORİWAKİ, Toshihiro TADA,

Nurcan KÜÇÜKARSLAN, Saiji ARAİ, Shizuka MİYAİ, Yoshihiro NİSHİAKİ

HARBETSUVAN TEPESİ 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI 111

Leticia R. RODRIGUEZ, Michael HOFF

ANTİOCHİA AD CRAGUM ARKEOLOJİK ARAŞTIRMA PROJESİ (ACARP): 2024
SEZONU 125

Mahmut AYDIN, Murat ALKIŞ

KELENDERİS 2024 YILI KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI 141

Mahmut Bilge BAŞTÜRK, Turgay Yaşar YEDİDAĞ

ŞARHÖYÜK-DORYLAION 2024 SEZONU ÇALIŞMALARI 153

Marina PUCCI, Burak YOLAÇAN, Lorenzo D'ALFONSO, Dolunay AKGÖNEN, Yusuf AKGÜN KINIK HÖYÜK 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	165
Martin SEYER, B. ORAKÇILAR, J. VOGEL, U. QUATEMBER, A. L. LEUNG, P. M. BES, G. FORSTENPOINTNER, N. SCHINDEL, F. OPPITZ, A. M. TUPY, S. LEINER, Z. KUBAN, B. AR, U. ALMAÇ, G. GÜNAY LIMYRA 2024.....	183
Martin STESKAL, Filiz ÖZTÜRK KÖMÜR, Fuat YILMAZ EFES 2024.....	203
Mehmet ÖZHANLI, Ali GÜNDOĞAN, Habibe UĞUZ, Ersin ÖZEN, Veysel ERDOĞAN PISIDIA ANTIOKHEIA 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	223
Mehmet SAĞIR, Sibel ÖNAL, Berkay YAŞAR, Seçil SAĞIR, Doğukan DOĞANTAN, Asya KÖSE 2024 YILI CEBİRLİ KAZISI.....	241
Mehmet TEKOC AK ANTIOCHIAAD CRAGUM KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI: 2024.....	253
Mehmet TEKOC AK, Cihangir ALDEMİR ANEMURİUM KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI: 2024.....	271
Muhammet ARSLAN ANİ ÖREN YERİ KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	291
Murat AKAR, Müge BULU, Tara INGMAN AÇÇANA HÖYÜK, ESKİ ALALAH KENTİ KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	313
Murat TÜRKTEKİ, Yusuf TUNA, Deniz SARI, Şemsettin AKYOL, Sinem TÜRKTEKİ, Can Yumni GÜNDEM, Cavit ÖZCAN KÜLLÜOBA KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	325
Musa KADIOĞLU, Mantha ZARMAKOUPI, Özlem VAPUR, Canan ÖZBİL, Görkem YENİCE, Hazal ERGİN YENİCE, Selin GÜLGÖNÜL, Tuğba ULUGER,	

Gülfem AYDIN, Şeyda DOSTI, Atilla TURGUT 2024 YILI TEOS ÇALIŞMALARI (15. SEZON).....	339
Mustafa ŞAHİN İZNİK GÖLÜ BAZİLİKAL KİLİSE SUALTI KAZILARI - 2024.....	359
Mücella ERDALKIRAN, Celal ULUDAĞ, Şeyma ÇİFTÇİ GÜRCÜTEPE 2024 YILI KAZISI.....	369
Müjde PEKER, Daniş BAYKAN, Göknur BEKTAŞ, Ceren BAYKAN, İlkay Gizem ÖNEM NİF (OLYMPUS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2024 YILI KAZISI.....	383
Neşe ATİK HERAİON TEİKHOS KAZISI HERA-KYBELE KUTSAL ALAN VE TAPINAĞI KULLANIM EVRELERİ.....	401
Nurcan KAYACAN, Güneş DURU AŞIKLI HÖYÜK 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI.....	411
Nurcan KAYACAN, Yakup ÜNLÜLER, F. Volkan GÜNGÖRDÜ OBSİDİYEN İŞLİKLERİ: KAYIRLI-GÖLLÜDAĞ 2024 ÇALIŞMALARI.....	421
Oktay DUMANKAYA, Gülnaz SAVRAN, Nil Deniz DİRLİK, Evren AÇAR, Çağlar AKDAĞ İDYMA ANTİK KENTİ VE AKYAKA ORTA ÇAĞ KALESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	429
Orkan KÖYAĞASIOĞLU, Melahat Hande SAVAŞ SERÇE LİMANI HELENİSTİK DÖNEM BATIĞI 2024 YILI SUALTI KAZI ÇALIŞMALARI.....	443

2024 KARKAMIŞ HÖYÜK KOORDİNATÖR KAZI BAŞKANLIĞI ÇALIŞMALARI

Hasan PEKER*

GİRİŞ

Karkamış Höyük Koordinatör Başkanlığı'nın ilk kazı sezonu (Gaziantep ili, Karkamış ilçesi; koordinatlar UTM bölgesi 37S 412300.00 E, 4076300.00 N; Harita: 1) 21 Ekim-18 Aralık 2024 tarihleri arasında Prof. Dr. Hasan Peker başkanlığında, Gaziantep Arkeoloji Müzesinden Bakanlık Temsilcisi Elif Yıldız Yılmaz, ekip üyeleri Fazilet Bolat, Mehmet Sait Polat, Yunus Fırat Piraloğlu, Mehmet Yiğit Meydan, Nur Sena Bıkmaz ve Medya Karakaya ile gerçekleştirilmiştir. 2024 sezonu kazılarında, Antik Kentin Demir Çağı anıtsal su sisteminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. 2024 yılı kazı çalışmaları, Karkamış Höyük'ün kuzey sur sisteminde, Türk-İtalyan kazılarının sistemine uygun olarak P Doğu adlı, içinde bir mağara ve erişim kuyularının bulunduğu alanda gerçekleştirilmiştir. Bu alan, 1911-1914 yıllarında C. L. Woolley tarafından kısmen kazılmış (Woolley, 1921, s. 48, 59-60, pls. 6a, 25.b3) ve 2015-2017 yıllarında Karkamış Höyük Türk-İtalyan kazı ekibi tarafından da kısa bir süre çalışılmıştır.

Bu yazı ilk sezonda gerçekleştirilen kazı çalışmaları için bir ön değerlendirme niteliğinde olup ortaya çıkarılan ilk 8 tabaka ve güneydeki ana erişim kuyusu hakkındadır.

1. P DOĞU ALANINDA İLK SEZON KAZI KOŞULLARI VE UYGULAMALARI

P Doğu alanı içerisindeki mağara, Tahu Çayı/Değirmen Suyu kıyısında, yaklaşık 3,5 m yükseklikteki bir uçurum kenarında yer almaktadır. Mağaranın tavanı konglomera, zemini ve duvarları ise kireçtaşından oluşmaktadır. Doğal bir oluşum olan mağara insan eliyle şekillendirilmiştir (Resim: 1). Duvarların düz çizgiler halinde ilerlediği ve mağaranın arka kısmına doğru birbirine yaklaştığı gözlemlenmiştir. Mağaranın girişi kuzeye doğru uzanmakta olup girişi doğu-batı yönlü 13 m, kuzey-güney yönlü 24-26 m, güneyde ise doğu-batı yönlü 8 m'ye kadar daralan ölçülerdedir. Mağara girişinde, Demir Çağı'na tarihlenen (Woolley, 1921) örme taş duvarın kalıntıları bulunmaktadır. Bu kalıntılara zarar vermeden mağaradan toprak tahliyesini gerçekleştirebilmek için burada planlanan çalışmalar 2025 sezonuna ertelenmiştir. Mağaranın güneyinde, mağara ile bağlantılı, konglomera kaya tabakasına oyulmuş bir kuyu girişi bulunmakta (Resim: 2) olup, kuyunun içi ise irili ufaklı taşlarla doldurulmuştur. Kuyunun iki büyük kare üst lentosu alanda şimdiye kadar görülen en büyük taş örnekler arasındadır ve yapının anıtsal ölçeğini göstermektedir. Woolley'nin kazı raporlarında göre (1921, s. 60), bu kuyu haricinde 2 kuyudan daha bah-

* Prof. Dr. Hasan PEKER; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, 34134 Fatih-İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: hasan.peker@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4290-5858.

sedilmekte, ikinci kuyunun kısmen çöktüğü (Resim: 3), üçüncü kuyunun ise hala sağlam olduğu kaydedilmiştir (Woolley, 1921, s. 60). 2024 kazı sezonunda üçüncü kuyu henüz tespit edilememiştir.

Mağaranın tavan yüksekliği girişte 80 cm, mağaranın güneyine içeri doğru ilerledikçe tavan yüksekliğinin 60 cm'ye kadar düştüğü için mağara içinde ayakta durarak çalışmak mümkün olmadığından girişin kuzeydoğusunda 1,5x2 m ölçülerinde bir sondaj (Resim: 4) açılarak ilk çalışmalar başlatılmış, sonrasında 10x8 m ölçülerinde P Doğu Merkez (PDM) olarak adlandırılan ilk açmayla devam edilmiştir.

PDM açmasının doğusunda P Doğu Doğu (PDD) ve batısında P Doğu Batı (PDB) olarak adlandırılan iki yeni açma açılarak mağaranın ana duvarlarına ulaşılmıştır. PDB açması, PDM açması ile aynı seviyeye indirildiğinde mağara zemininin ve duvarlarının daha iyi anlaşılması için açmanın güneyinde bir sondaj daha açılmıştır (*F.14507*). PDD açmasının güneyinde açılan 1,5x2 m ölçülerindeki bu sondaj ile mağara zeminine ulaşılmıştır. Bu sondajla Woolley'in (1921, s. 59-61) kazı raporunda belirttiği zemin ve duvar arasındaki basamaklı yapının izleri tespit edilmiştir (Resim: 5). Bir diğer çalışma alanı olan P Doğu Güney (PDG)'deki çalışmalar mağaranın kuyu ile olan bağlantısını anlayabilmek amacıyla başlatılmış ve bu bağlantı kısmen incelenmiştir.

Kazı sezonu boyunca, atık toprağın alandan tahliyesi en büyük problemlerden birini oluşturmuştur. Mağaranın konumu nedeniyle toprağın traktör ya da el arabasıyla taşınması mümkün olmamıştır. Sorun, mağara girişi ile Tahu Çayı'nın diğer ucundaki bahçe arasında bir manuel teleferik sistemi kurularak çözülmüştür (Resim: 6). Kazı sezonunun sona ermesi nedeniyle açmalarda mağara zeminine ise ulaşılammıştır.

2. BULGULARIN ÖN DEĞERLENDİRMESİ

Mağaradaki çalışmalarda sekiz tabaka tespit edilmiş, PDM, PDB ve PDD açmalarının güney duvarları boyunca tabakalanma kısmen ortaya konulabilmiştir (Çizim: 1). Mağaranın merkezinde dairesel formlu 1-4. tabakalarda farklı renk ve gevşek yapıdaki toprak içerisinde özellikle ilk 3 tabakada modern çöp ve yanık izleri ile askeri malzeme (postal, kemer, ilaç, askeri yemekler vs.) ele geçmiştir. Ayrıca her tabakada bulunan keramikler, Geç Tunç Çağı'ndan İslami Dönem'e kadar çeşitlilik göstermekte ancak karışık olmaları nedeniyle tabakaları tarihlendirmekte yeterli değildir.

3. KERAMİKLERİN DEĞERLENDİRMESİ

2024 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda *F.14500–F.14516* bağlamlarından toplanan keramik örnekleri; *Basit Kaplar*, *Mutfak Kapları* ve *Genel Kaplar* olmak üzere üç temel kategori altında sınıflandırılmıştır. Her keramik kategorisi, kendi içinde açık ve kapalı formlar olarak iki alt sınıfa ayrılmıştır.

Açık formlar çoğunlukla açık kenarlı kaselerden oluşmaktadır. Keramiklerde sıklıkla astarlama uygulaması görülmüştür. Boyalı örneklerde ise tek renk tercih edilmiştir. Bazı örneklerde ip baskılar ve kabartmalar mevcuttur. MS 1. yüzyılda ortaya çıkan ve Suriye İthal Pişirme Kabı olan Gevrek Mallar ve Kıbrıs Beyaz Boyalı Malları da örnekler arasında yer almaktadır.

F.14500–F.14516 numaralı bağlamlardan elde edilen keramikler arasında ağırlıklı olarak *Basit Kaplar* grubuna ait kap formları ile birlikte sırasıyla *Genel Kaplar* ve *Mutfak Kapları* grupları tespit edilmiştir.

Keramiklerin renkleri açık kırmızı tonlar ve sarımsı tonlar başta olmak üzere çeşitlilik göstermekte, *Basit Kaplar* grubuna ait örneklerin yüksek sıcaklıkta, *Genel Kaplar* grubuna ait örneklerin orta derecede, *Mutfak Kapları* grubuna ait az sayıda örneğin ise düşük sıcaklıkta pişirildiği belirlenmiştir.

2024 sezonunda çalışılan *F.14500–F.14516* bağlamları, Karkamış Höyük'te genel olarak kullanılan keramik repertuarı ile uyumludur. Ancak tespit edilen keramikler karışık materyal olduğundan bağlamlar için herhangi bir tarihlendirme yapılamamaktadır (Resim: 7).

4. TABAKALARIN DEĞERLENDİRMESİ

2024 kazı sezonunda mağarada tespit edilen ilk dört tabakada bulunan toprak, 5-8. tabakadaki toprağa oranla oldukça yumuşak yapıdadır. İlk dört tabakanın, kesitte oluşturduğu yarı dairesel form ve bu toprak yapısı göz önüne alındığında bu seviyelerin Eski Çağ bağlamına ait olmadığı düşünülmelidir. Tabakalarda ele geçen askeri malzemeler, yakınlardaki modern askeri birimler tarafından çeşitli nedenlerle kullanılmış olabileceğini akla getirmekle birlikte 1-4. tabakaların daha önce askeri faaliyetler öncesinde Woolley tarafından yürütülen kazılarda açılıp açılmadığı kesin olarak anlaşılamamıştır. Mağara bu askeri faaliyetler sonrasında doğal akıntılarla tekrar toprakla dolmuş olmalıdır.

5. tabakanın toprak dolgusunun mağara tavanına yaklaştığı görülmüştür. Bu alandaki toprak, mağaranın diğer alanlarına göre oldukça yüksek seviyede, nemli, kırmızımsı kahverengi ve killi yapıdadır. 6. tabaka ise yapı olarak 5. tabakadaki toprakla benzerlik gösterse de taş yoğunluğu ve rengiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. 7-8. tabakalar ise kuru, grimsi kahverengi toprak rengiyle 5. ve 6. tabakadan farklılık göstermektedir. Bu tabakaların tümünden 1-4. tabakalara oranla çok daha fazla keramik ele geçmiştir. Ancak, ilk dört tabakada gözlemlenen karışık keramik grupları, 5. ve 8. tabakalarda da bulunmaktadır. Karışık keramik gruplarının ve Demir Çağı figürinlerinin varlığı, mağaranın Antik Dönem'de su kaynağı olarak kullanılıp terk edilmesinin ardından zaman içinde doğal süreçlerle oluşan tabakalarla açıklanabilir.

5. GELECEK ÇALIŞMALAR

P Doğu alanında yapılan çalışmalar, mağara ve onunla bağlantılı kuyuların, Doğu Akdeniz’de *Su Kaynak Tünelleri* olarak bilinen yapıların bir örneği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür mağaralar, yeraltı tünelleri ve basamaklar aracılığıyla su kaynaklarına bağlanmış olup su toplamak ve/veya yönlendirmek amacıyla organize iş gücüyle inşa edilmiştir. Kent surlarının çevresinde belirli bir su hacmini depolayarak özellikle kuşatma durumlarında kentin su ihtiyacını karşılamışlardır (Showleh, 2007; Yechezkel vd., 2023).

Mağara ve kuyuların kazılarının tamamlanmasıyla yapı kompleksinin özellikleri daha net biçimde ortaya çıkarılabilecektir. Kuyudaki çalışmaları yürütebilmek amacıyla, kuyunun girişine elektrikli bir taşıma sistemi kurulmuş (Resim: 8), ancak 2024 kazı sezonunun sona ermesiyle kuyudaki çalışmalar 2025 yılına ertelenmiştir.

Karkamış Höyük Demir Çağı su sistemi kompleksin araştırılması, ortaya çıkacak bilimsel sonuçların yanı sıra, 3 metreyi aşan yüksekliğinde anıtsal mağarasını (Resim: 9-10) Karkamış Arkeolojik Parkı’nın etkileyici turistik ziyaret noktalarından biri haline getirecektir.

TEŞEKKÜR

İzinleri ve destekleri için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Geleceğe Miras Projesi Daire Başkanlığına; maddi-manevi destekleri için Gaziantep Valisi Sayın Kemal Çeber’e, Karkamış Kaymakamı Sayın Mustafa Babacan’a, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Fatma Şahin’e, Karkamış İlçe Belediye Başkanı Sayın Mustafa Güzel’e ve Nizip İlçe Belediye Başkanı Sayın Ali Doğan’a minnettarız. İş birliği ve yardımları için SANKO Holding sponsorluğunda yürütülen Türk-İtalyan Karkamış Höyük Kazısı Başkanı Prof. Dr. Nicolò Marchetti’ye, Türk-İtalyan Karkamış Höyük Kazısı ekip üyeleri Marco Valeri’ye 3D modelleme örnekleri için ve Gabriele Giacosa’ya keramik değerlendirmeleri için teşekkür ederiz.

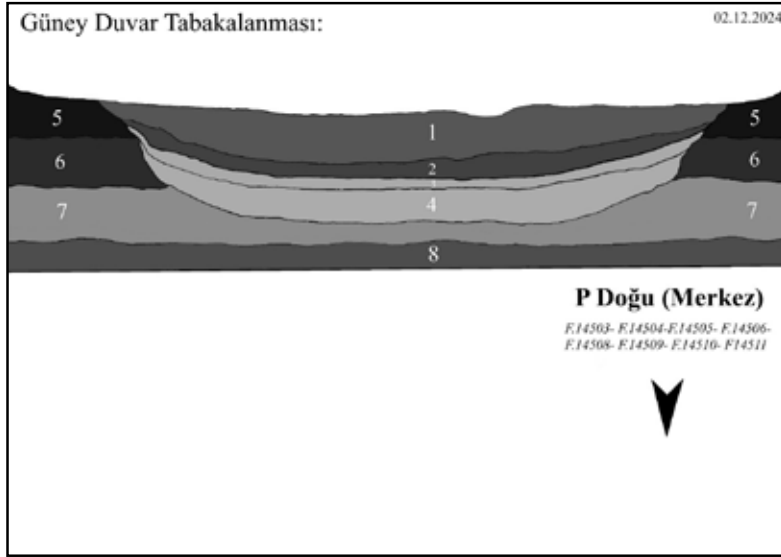
KAYNAKÇA

Showleh, T. (2007). Water Management in the Bronze Age: Greece and Anatolia. *Water Science & Technology: Water Supply*. 7 (1), s. 77-84.

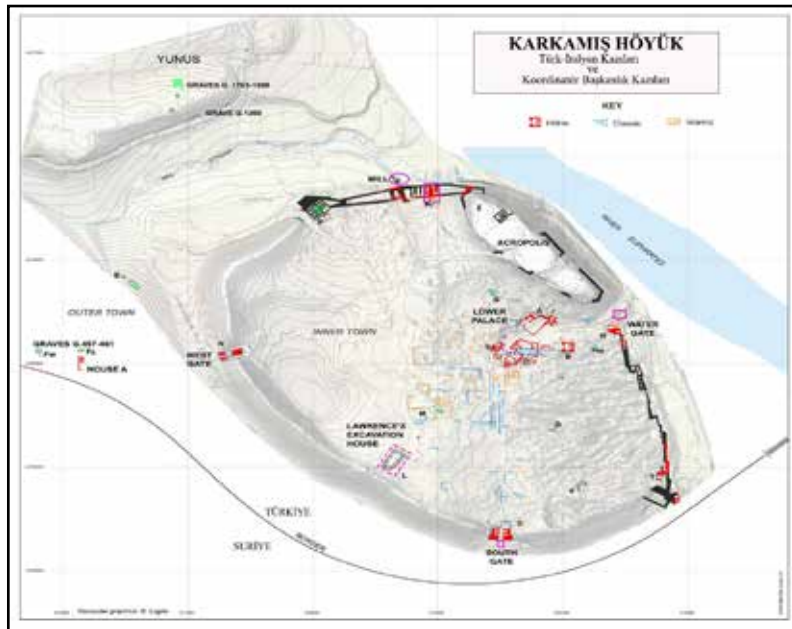
Yechezkel, A., Frumkin, A., Edwards, R. L., Li, X., Leibner, U. (2023). Evolution of Water Extraction Technology (Spring Tunnels) in the Southern Levant During the Last Three Millennia. *Geoarchaeology an International Journal*. 39 (2), s. 375-395.

Woolley, L. (1921). *Carchemish II*. London: The Trustees Sold at the British Museum.

EKLER

Çizim 1: P Doğu Merkez açmasının güney kesitindeki tabakalanma.

Harita 1: Karkamış Höyük topografik haritasında P Doğu Alanı'nın konumu.

Resim 1: Mağara girişinin görünümü.

Resim 2: Mağaranın güneyindeki kuyu girişi.

Resim 3: Mağaranın güneyinde çökmüş halde bulunan ikinci kuyunun kalıntısı.

Resim 4: Mağaranın kuzeydoğusunda açılan sondaj.

Resim 5: Mağara zemini ve duvarı arasındaki basamaklar.

Resim 6: Mağara girişine kurulan manuel teleferik sistemi; Tahu Çayı'nın diğer kenarında duran traktöre doğru ilerlemektedir.

Resim 7: Mağarada bulunan keramiklerden örnekler.

Resim 8: Kuyunun girişine kurulan elektrikli sisteminin kurulumu.

Resim 9: P Doğu Alanı, mağaranın 3D tarama görüntüsü.

Resim 10: P Doğu Alanı, mağaranın 3D tarama görüntüsü.

ANTAKYA HİPODROM VE ÇEVRESİ KAZILARI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Hatice PAMİR*

Meltem ÖNCÜ

Büşra KOCAMAN SAKİN

Pelin KAYAŞ

Hatay ili, Antakya ilçesi, Küçükdalyan Mahallesi Ada Mevkii'nde gerçekleşen çalışmalarımız 2024 yılında Haziran-Aralık ayları arasında sürdürülmüş; kazı çalışmalarına Bakanlık Temsilcisi olarak Hatay Arkeoloji Müzesi'nden Umut Durak katılmıştır¹. Kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği mevkii, *Seleukos Kallinikos* ve *Antiochus II* dönemlerinde kentin 2. ve 3. mahallesi olarak kurulmuş antik kaynaklarda "*Insula/Ada*" veya "*Basileia*" olarak adlandırılmış, antik yazar Libanius burayı "Yeni Kent" olarak tanımlamaktadır². Antakya (Antiokeia) MÖ 3.-1. yy. arasında Seleukos Krallığı'nın başkenti ve yönetim merkezi, MS 1. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğunun Suriye eyaletinin başkenti olması kimliğiyle görkemli ve önemli kentlerden birisidir³. Coğrafi konumu itibarıyla Kuzey Suriye ve Orta Doğu coğrafyasını Anadolu ve Akdeniz'e bağlayan doğal geçitler üzerinde olan kent, iki bin yılı aşkın bir süreyle hem bölgedeki ticari hareketliğin hem de kültürel etkileşimin keşişme noktası olmuştur⁴. Kent, Geç Antik dünyanın büyük merkezleri Roma, İskenderiye (Alexandria) ve İstanbul (Konstantinopolis) ile birlikte anılmıştır (Plan: 1).

1932-1939 yılı kazılarında ortaya çıkarılan 2. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasındaki döneme ait konutlar, A, B, C, D, E ve F hamamları, Bizans Stadyumu, Hipodrom/*Circus* ve Podyumlu Tapınak gibi kamusal yapılar, antik kayıtlara göre Helenistik Dönem'den beri burada olan en son Diocletianus Dönemi'nde yeniden inşa edilen İmparatorluk Sarayı ile Constantin'in yaptırdığı Altın Kubbeli Büyük Kilise bu mevkideki bilinen yapılarıdır.

Antakya'nın geçirdiği depremler ve kentin yeniden imar faaliyetleri Ada Mevkii'nde de kalıcı izler bırakmıştır. Antik Çağ'ın büyük yıkıcı depremi olan MS 526 ve 528 depremlerinin ardından, Justinianus tarafından Antiokeia'nın yeniden planlanması kararı ile Ada

* Prof. Dr. Hatice PAMİR; Kazı Başkanı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Antakya-Hatay/TÜRKİYE, E-posta: hpamir@mku.edu.tr, ORCID: 000-0002-7570-2678.

1 2024 yılı çalışmalarımız Kazı Başkan Yardımcıları Meltem Öncü, Öğr. Gör. Büşra Kocaman Sakin ile ekip üyeleri Prof. Dr. Mehmet Sinan Açıkgoz (Oxford Üniversitesi), Doç. Dr. Baran Bozyiğit (Dokuz Eylül Üniversitesi), Doç. Dr. Duygu Ergenç (ODTÜ), Dr. İrem Bozyiğit (Ege Üniversitesi), Pelin Kayaş (MA, Arkeolog), İrem Görmüş (Arkeolog), Yaren Türüç (Restoratör); Frankfurt Goethe Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Paul Schwabe'nin katılımlarıyla gerçekleşmiştir.

2 Libanius Or. 11. 203. (trans. F. Norman, Antioch as a center of Hellenic Culture as Observed by Libanius, Liverpool University Press).

3 Downey 1961; Downey 1963; Pamir 2011, 21-37.

4 Pamir 2009, 258-288.

Mevkii kent surları dışında bırakılmış ve yeni kentin imarında taş ocağı gibi kullanılmış, buradaki yapı kalıntıları büyük tahribat görmüştür.⁵ Helenistik ve Roma Dönemi'nin yönetim merkezi olan Ada Mevkii bugün büyük ölçüde modern yerleşim altında kalmıştır.

Ada Mevkii'nde 2024 yılı çalışma döneminde, 2013 yılından bu yana sürdürülen Hipodrom, Saray Alanı ve Podyumlu Tapınak'ta kazı, belgeleme ve çevre düzenleme çalışmalarına devam edilmiş; “Antakya Antik Yapı Kalıntılarının Malzeme, Geometrik ve Yapısal Analizleri Işığında Yığma Yapıların Deprem Performansının İyileştirilmesi İçin Çözümler Üretilmesi” başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi saha çalışmaları; ayrıca 06 Şubat 2023 yılında kenti derinden sarsan deprem afetinden sonra kazı alanı ve kazı evinde depo düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı çalışmaları Hipodromda *Euripus* Platformu'nun güneyinde ve Saray Alanı'nda olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmiştir (Plan: 2).

1- *Euripus/Spina Kazısı*

Helenistik Dönem'de Hipodrom, Roma Dönemi'nde *Circus* olarak adlandırılan spor yapısını ortadan uzunlamasına bölen, bazen bir duvar ya da mimari bir form olarak uygulanan, araba yarışmalarında yarışmacıların etrafında tur attığı mimari öge *Euripus/Spina* önceki yılların kazılarında ortaya çıkarılmış ve tanımlanmıştır.

Kuzey-güney yönünde uzanan, çakıl taşı, moloz taşlar, beton harcıyla, *opus caementicium* tekniğinde inşa edilen *Euripus*'un doğu-batı kenarları blok taşlarla sınırlandırılmıştır. Bir tarafı blok taşlarla diğer kenarı tuğla ve moloz harçlı malzemeye sınırlanan ortalama 0.30 m genişliğindeki atık su kanalı *Euripus*'u kuşatmaktadır. Söz konusu atık su kanalının tuğla taban döşemesiyle kaplandığı ve *Euripus* temellerinde atık su kanalına bağlanan kısımlarda su drenaj sisteminin varlığını gösteren sifon düzenekleri kullanıldığı açığa çıkmıştı.

2024 yılı kazıları önceki çalışmaların devamı niteliğinde olup, *Euripus*'un kuzeye doğru devamını açığa çıkarmak amacıyla G10.2/III-IV ve G10.3/III-IV plankarelerinde gerçekleştirilmiştir. Kazılar 83.03 m kotunda başlayıp 81.80 m kotlarında, batı kanal ve doğu kanal hattını ve platformun üzerini açığa çıkarmak amacıyla sürdürülmüştür (Resim: 1).

83.03-82.53 m kotları arasında yaklaşık 0,50 m'lik dolgu toprağı oldukça sert/sıkı yapıda siyaha dönük koyu kahve renktedir. Dolgu toprak, irili ufaklı dere taşları, seramik ve tuğla parçaları, *tessera*, kırık mermer parçaları ile büyük boyutlu kırık taşlardan oluşur. 82.47 m kotunda kuzeyde doğru 2.20x1.4 m'lik alana yayılan blok taş ve harç izleri görülmekte, üst yapıya ait bir düzenleme olduğu düşünülmektedir. *Euripus*'un MS 115 depremi-

5 Procopius VII, II.1-128 (Building The Loeb Classical Library, 1996.); Pamir 2023,80 vd.

nin ardından başlatılan Trajan/Hadrian Dönemi inşa ve imar faaliyetleri evresine ait olduğu düşünülmektedir. Dere taşları ve kireç harcının oluşturduğu *statumen* üzerindeki gevşek dokulu *opus caementicium* katı restorasyon evresine ait olmalıdır ki bu muhtemelen MS 341’de yaşanan deprem ve artçı depremlerin ardından yürütülen restorasyon sürecini göstermektedir⁶ (Resim: 2).

a. Batı Kanal Çalışmaları

Çalışmalar G10.2/III-IV plan karesinde 82.68-81.88m kotları arasında *Euripus* batı kanalı açığa çıkarmak amacıyla yapılmış ve yüzeye yakın kaba tarım toprağı kaldırılmıştır. Batı kanalın kuzeye doğru devamında kanaldaki dolgu temizlenmiştir. Kanal üst kotu güneyde 82.44 m, kuzeyde ise 82.25 m olup kanal tabanı güneyde 81.99 m, kuzeyde ise 81.88 m’dir. Görülen kot farkının, eğimin ve dalgalanmaların yaşanan yıkıcı depremler olan MS 341, MS 458, MS 526 ve MS 528 depremlerinin sonucunda meydana geldiği düşünülmektedir.

Batı kanalın, batı duvarının üç ve dörtlü sıra şeklinde pişmiş toprak tuğlayla inşa edildiği ve önceki yıllarda açığa çıktığı şekliyle devam ettiği görülmektedir. Düz taban tuğlaları 30-35 cm uzunluğunda, 5 cm kalınlığındadır. Pişmiş toprak tuğlaların hamuru kırık seramik parçaları, taşçık, mika, kireç katkılı ve açık kırmızımsı sarı (2.5YR6/6; 5YR6/8) tonlarındadır. Tuğlaların arası 5 cm kireç harcından oluşmaktadır. Harç içinde küçük kireç parçaları görülmektedir. Kanalın doğu duvarı kesme blok taşlardan oluşmakta 82.15 m üst kotundadır. Batı kanalın tuğla örülü duvarı *Euripus*’un dere taşları ve kireç harçlı *statumen*’in tadilat yapıldığı MS 341 depreminden sonrasında ait olduğu düşünülmektedir.

b. Doğu Kanal Çalışmaları

G10.3/III-IV plankaresinde *Euripus*’un doğu kanalını açığa çıkarmak amacıyla 82.68-81.65 m kotları arasında seviye inme çalışmaları yapılmıştır. Güney-kuzey doğrultuda 82.30 m kotunda kireç taşları, irili ufaklı dere taşları, kiremit parçaları ve harçtan oluşan yıkıntı/döküntü kaldırılmıştır.

82.20 m kotunda doğu kanala ait blok taşlar tespit edilmiştir. Blok taşların kuzeye doğru 20 m devam etmekte, taş boyutları 0.45-0.80x0.30 m arasındadır. Doğu kanal tabanının blok taşlara paralel 0.80 m genişliğinde olup, güneyde 81.74 m, kuzeyde 81.89 m kotundaki *statumen*’in dere taşları ve beyaz kireç harcından oluştuğu görülmektedir. *Statumen* taban taşlarını açığa çıkarma çalışmalarında 81.83 m kotunda, 0.70 m uzunluğunda doğu-batı doğrultulu künk düzenlemesi açığa çıkarılmıştır.

Euripus üzerindeki havuza su temin eden sifon sistemine ait künkler *Euripus*’u keserek içine girmekte ve yukarı doğru yerleştirilen künk ile sistemin üst parçası tanımlanmaktadır. Ağzı yukarı bakan ve *Euripusa* doğru su akışını sağlayan künk düzenlemesi üç adet künk-

6 Pamir 2023, 33-91.

ten oluşmakta, birinci künk blok taş içinde ve sadece ağız kısmı görünmekte; diğer iki adet künkün ise 23-25 cm uzunluğunda, 24 cm kalınlığında olduğu anlaşılmaktadır. Bağlayıcı unsur olarak dış yüzeyden 5 cm'lik beyaz harcın kullanıldığı künklerin ikisinin ağız kısmı negatif/pozitif olarak iç içe geçtiği; diğer ikisinin ağız kısımlarının pozitif/pozitif olduğu görülmektedir.

Hipodrom atlı araba yarışlarını konu alan mozaik döşemelerde görülen *euripus* tasvirlerinde⁷ platform üzerinde çeşme, fiskiye, havuz gibi çeşitli su düzenlemeleri betimlenmiştir. Kazı çalışmalarımızla tanımlanan *euripus platformu* kuşatan atık su kanalı ve ters sifon düzenekleri, mozaik tasvirlerinde görülen çeşme, havuz, fiskiye gibi süsleyici unsurların uygulanmış olduğunu kanıtlar niteliktedir. *Euripus* ve atık su kanallarının içinde ortalama 2x3x3 cm ölçülerinde dağılmış halde çok sayıda krem renkli mozaik *tesseralar* açığa çıkması *Euripus*’da uygulanan bir diğer bezeyici unsuru göstermektedir (Resim: 3).

Euripus Platformu 2024 yılı E10.2/IV, G10.2/II-III, G10.2/IV, G10.3/II-III-IV plankalarında yapılan temizlik ve kazı çalışmalarında ortaya çıkmış en erken tarihli sikke MS 1. yüzyıl, en geç tarihli ise Doğu Roma sikkeleridir (Resim: 4a).

2024 yılı kazı sezonunun Hipodrom’dan yüzey buluntusu olarak ele geçmiş en dik-kat çekici buluntusu, 8,4 cm uzunluğunda, 3,5 cm kalınlığında ve 2,6 cm genişliğinde, çiplak gövdeli erkeğe ait *terrakotta* figürin parçasıdır. Figürinin gövdesi kaba kalıpta, yüz detayları ve baş kısmı elde şekillendirilmiştir. Yüzeyinde ıslak sıvama izleri görülmekte olan eser iyi fırınlanmıştır. Baş hafif öne eğik ve hafif sağa dönük tasvir edilmiş figürin parçasının yüz hatları belirgindir. Yaşlı bir erkeğe ait olduğu anlaşılan, belirgin alın çizgileriyle düşünür bir ifadeye sahip heykelciğin başının arka-alt kısmında saçları sınırlı, şakaklarında kabarık sakallarıyla saçları birleşmiş şekilde tasvir edilmiştir. Gür ve kabarık sakal ve bıyıkları göğsüne kadar inen figürinin omuzları belirgin ve çıkıntılı gösterilmiştir (Resim: 4b). Yaşlı ve düşünceli, ciddi yüz ifadesiyle figürinin, Antik Çağ’ın “sofist” olarak nitelendirilmiş filozof ve gezgin eğitimcileri ifade eden entelektüel bilgiyi aktaran kişilere ait olacağı üzerinde durulmaktadır. Kabarık saçları ve sakalları, kel başı, çukur gözleri ve ağız ifadesiyle karşılaştırmalı olarak incelendiğinde MÖ 1. yüzyıla ait bronz tasvirinin kopyası Louvre Müzesi’nde yer alan büst başta olmak üzere, bu heykelcik parçası Sokrates tasvirlerine benzer özelliklerdedir⁸.

Pişmiş toprak objeler içinde kandil parçaları ve tıkaçlar; metal objeler içinde çiviler, taş objelerde oyun taşları, havaneli ve sapan taşlarıyla *Euripus* 2024 yılı keramik repertuarı Geç Roma ile Doğu Roma İmparatorluğu dönem aralığında günlük ihtiyaca yönelik bulguları destekleyen verileri kazı envanterine kazandırmıştır.

7 Güney Kıbrıs Akaki’de ortaya çıkan hipodrom atlı araba yarışı sahnesi ve Lyon Saint Romain en Gal Müzesindeki mozaik tasvirler buna örnek gösterilebilir. Hadjichristofi, 4. yüzyıla tarihlendirilen Kıbrıs Akaki mozaik döşemede hipodrom ve at yarışı, hipodrom *Euripus* platformu üzerinde fiskiyeler ve havuzlar gösterilmiştir.

8 Demiralp, 2008: 240.

2-Saray Alanı (F Kazı Alanı) Çalışmaları

Hipodrom'un batısında, 2020 yılından itibaren kazı çalışmaları yürütülmekte olan alanda, modern yapılaşma ve tarımsal faaliyetler sonucu yoğun tahribat görmüş yüzeye yakın I. evre kazısının ardından, II. ve III. evre çalışmalarında 14 adet mekân önceki yıllarda tanımlanmıştı. Tespit edilmiş mekânların tahribata uğramış olması, tabakaların homojen olmaması gibi belirsizlikler konut-mekân ilişkisini tanımlamamıza engel oluşturmuştu.

2024 yılı kazılarında F8.1/II, F7.3/II-III ve F7.4/II plankarelerinde çalışılmıştır. Yeni verilerle birlikte 2020-2024 çalışmalarında söz konusu yapı kompleksinde 19 mekân açığa çıkartılmıştır (Resim: 5). Mekân duvarlarının özelliklerine bakıldığında orta büyüklükteki dere taşları ve bunları destekleme amaçlı küçük boyutlu kiremit parçaları ile kireç/harç parçacıkları kullanıldığı, taşların balçık ile birbirine bağlanan temel kalıntılardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Sürdürülen kazı çalışmaları birbirinin devamı niteliğinde olup, mekânların tanımlamaları ve numaralandırmaları aynı doğrultuda devam etmiştir.

a. I. Tabaka Kazı Çalışmaları

2020-2021 yılı kazı çalışmalarında 3, 4, 5 ve 6 numaralı mekânların açığa çıktığı; 10 m uzunluğunda doğu-batı uzantılı künk hattı ve su kanalının tanımlandığı; ayrıca konut-mekân ilişkisine uygun ara koridor/sokak? düzenlemesinin tespit edildiği I. tabakaya ait F7.4/II plankaresinde çalışmalar yürütülmüştü. 2024 yılı çalışmalarında bahsi geçen I. tabaka düzenlemelerinin devamını açığa çıkarmak amacıyla F7.4/II plan karesinin batısına bitişik F8.1/II plankaresinde ilk kazı çalışmaları başlatılmıştır.

84.67-84.00 m kotları arasında tespit edilmiş olan moloz dolgu tabakada gerçekleştirilen seviye inme çalışmalarında toprak yapısının oldukça sert yapıda, kahverengi; az miktarda seramik parçaları, küçük ve orta boyutlarda taş ve cam *tesseralar*, demir çivi parçaları gibi arkeolojik materyalle tanımlaması yapılmıştır.

F7.4/II plankaresinde, açmanın doğu kesitinde, üst sırası önceki yıllarda açığa çıkmış D29 olarak tanımlanmış bir duvar hattının devamı, 2024 yılı kazı çalışmalarında F8.1/II plankaresiyle birleşerek açığa çıkmıştır. 84.35 m kotunda, 4.30x0.40 m ebatlarında ve 0.50 m yüksekliğindeki bu duvar sırası, çift sıra dere taşları ve balçıktan inşa edilmiştir. Söz konusu duvar hattının çevresinde *ex situ* durumda ve dağınık halde harçlı mozaik parçaları açığa çıkartılmıştır (Resim: 6).

84.22 m kotunda F7.4/II plankaresi çalışmaları önceki yıllarda açığa çıkmış olan mozaik taban kalıntılarının devamı niteliğindedir. Aynı taban mozaığının parçaları olduğu düşünülen *tesseralar*ın boyutları 1x1 cm ve kübik formdadır. 4 cm kalınlığında harç tabakasından oluşan *nukleus* ve 2 cm kalınlığında yatak harcına oturtulmuş mozaığe ait *tesseralar*ın açık-koyu gri, açık-koyu mavi/siyah, sarı, açık-koyu pembe, kırmızı renklerde taşlardan çeşitli geometrik motifler işlendiği görülmektedir. Aynı dolgu toprak içinde çatı düzenlemesine ait *stroter* ve *kalypter*ler, çok sayıda kiremit-tuğla tespit edilmiştir.

F8.1/II ve F7.4/II plankarelerinde ilerleyen çalışmalarda 84.19-84.09 m üst kotunda doğu-batı doğrultulu muhtemelen yaşanan depremler nedeniyle kavislenmiş künk hattı açığa çıkartılmıştır. Bu künk hattının 2020-2021 yılı çalışmalarında F7.4/II-F7.3/II plankarelerinde ortaya çıkmış künk hattı ile aynı aksta ancak farklı boyutta ve nitelikte olması söz konusu künkte ikincil kullanımın olabileceğini göstermektedir.

I. evreye ait dağınık yıkıntı şeklindeki kalıntıların belgelenerek kaldırılmasının ardından belirli plan gösteren duvarlar ve bu duvarların oluşturduğu mekânlar II. tabaka olarak tanımlanmaktadır.

2024 çalışmalarında devam edilmiş F7.3/II ve batısında ilk kez çalışılmış olan F8.1/II plankarelerinde yapılan I. tabaka çalışmalarının ardından II. tabaka içinde değerlendirilmiş 4,17,18 ve 19 numaralı mekânları oluşturan duvar hatları boyunca seviye inme çalışmalarına devam edilmiştir.

b. II. ve III. Tabaka Kazı Çalışmaları

Saray Alanı'nda ilerletilen seviye inme çalışmalarında birbirine bitişik F7.3/II-III plan karelerinde yürütülmüş II. ve III. tabaka kazı çalışmalarında 7, 8, 9 ve 10 numaralı mekânlar açığa çıkartılmış ve 2024 yılı çalışmalarında bu tabakalarda mekânların detay tanımlamalarına devam edilmiştir.

II. ve III. tabakalarda 83.85-82.72 m kotları arasında dolgu toprak kaldırma çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalarda bağımsız karışık nitelikli yıkıntılar, kireç harçlı bir tabaka, yanık tabaka ile birlikte duvar kalıntısı içinde *spolie* olarak kullanılan sütun gövdeleri, büyük boyutlu bir depolama kabı/*pythos* açığa çıkarılmıştır. Söz konusu dolgu toprak kaldırma çalışmalarında 7, 8, 9, 10 No.lu mekânlara ek olarak 15 ve 16 No.lu mekânlar tespit edilmiştir. Mekânlara ait duvarların genel özelliklerine bakıldığında orta büyüklükteki dere taşları ve bunları destekleme amaçlı küçük boyutlu kiremit parçaları ile kireç/harç parçacıkları kullanıldığı, taşların da balçık ile birbirine bağlandığı gözlemlenmiştir. F7.3/II-III plankarelerinde II. ve III. tabakayla ilişkili söz konusu duvar ve mekânların değerlendirilmesi aşağıda sunulmuştur.

Mekân 7

F7.3/II-III plankareleri içinde tanımlanmış D4/D8/D9/ ve D27 No.lu duvarların çevrelemesiyle tanımlanmış 7 No.lu mekânın iç ölçüleri 7,40x4,50 m; iç ölçüleri ise 8,80x5,23 m'dir. Zemin kotu 82.75 m olan mekânı tanımlayan D4 duvar kalıntısı ilk olarak 2020 yılı çalışmalarında açığa çıkmıştır. İki plankareyi birbirinden ayıran 10x0.50 m'lik borda mevsimsel şartlar ve depremin etkisiyle bozulmalar görülmüş; çalışmalar söz konusu bordun kaldırılmasıyla başlamıştır. 84.48-82.70 m kotlarında arasında yaklaşık 1.00 m'lik dolgu toprağının kaldırılmasıyla yoğun miktarda kiremit-tuğla parçaları, çeşitli formlarda seramik parçaları, metal objeler ve cam parçaları, yoğun miktarda sikke açığa çıkmıştır.

Önceki çalışmalarda 83.69 m üst kotunda tanımlaması yapılmış sütun gövdesinin 1,20 m güneyinde, D4 duvar içinde 0,65 m çapında, 1,30 m yükseklikte ikinci bir sütun gövdesi açığa çıkmıştır. Benzer özelliklere sahip *spolie* sütun gövdeleri boyutları itibariyle büyük bir yapının varlığına ve muhtemelen yıkılmış durumda olan saraya ait bir düzenlemeyi işaret etmektedir (Resim: 7). Sürdürülen çalışmalarda D4 duvar kalıntısı içinde bulunan devşirme iki adet sütun gövdesinin oturduğu zemini görmek amacıyla 2,90x1,10 m'lik alanda 82.80 m-82.20 m kotları arasında test sondajı yapılmış; sütun gövdelerinin kireç taşı parçalar üzerine oturduğu tespit edilmiştir.

Mekân 7'ye ait D4 duvar hattında yer alan iki adet sütun gövdesinin arasında yürütülen derinleşme çalışmalarında 83.36-82.70 m kotları arasında bir adet Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak depolama kabı/*pythos* ele geçmiştir. Dışa kalınlaştırılmış çift bantlı ağız kenarlı, kısa dar boyunlu, şişkin küresel gövdeli, dibe doğru daralan formda, yuvarlak dipli, omuzda çift kulplu depolama kabı oldukça tahrip olmuş durumda açığa çıkarılmıştır. Dikey kulpunun alt kısmında parmak baskı izi bulunan kabın 32 cm çapında ağzı, kulpsuz, yuvarlak formda kapak ile örtülüdür. İri boyutlu kireç, taşçık, şamot ve mika katkılı, (2.5YR5/8) kırmızı renkte hamurdan, yavaş çarkta üretilmiş depolama kabı orta fırınlanmıştır. Yüzeyinde kullanımdan kaynaklanan renk alacalanmaları gözlenmekte olan *pythosun* iç yüzey gövdesinde yaklaşık 20 cm'lik kalın harç tabakası yer almakta ve tamirat geçirmiş olduğu tespit edilmiştir (Resim: 8).

Mekân 7, II. ve III. tabakalarında devam eden kazı çalışmalarında 83.70-83.45 m kotları arasında açma geneline yayıldığı anlaşılan 25 cm'lik yanık tabakası tespit edilmiştir. 83.50 m kotunda yanık tabakası ardından ilerletilen çalışmalarda D4 duvarının güneyine doğru 20 cm kalınlığında kireç harçlı taban açığa çıkartılmıştır. 83.83 m kotunda kireç taban üzerinde kırık kiremit-tuğla parçaları, kireç taşı, dere taşları ve balçıktan oluşan karışık/bağımsız yıkıntı açığa çıkmış belgelenmiştir (Resim: 9).

83.80-82.70 m kotları arasında yürütülmüş dolgu toprak kaldırma çalışmalarında 83.66 m kotunda 0.50x0.80 m ölçülerinde kalın bir taban tuğla açığa çıkmıştır. Söz konusu taban tuğlasını kaldırma çalışmalarında 83.16 m kotunda bir adet pişmiş toprak figürin erkek başı parçası ortaya çıkarılmıştır.

7 No.lu mekân içi buluntusu olarak açığa çıkmış olan figürin parçası (7.5YR8/4) pembe renkte ve seyrek kum ve kireç katkılı hamurdan üretilmiştir. (10R5/8) kırmızı renkte astarlı, kalıp tekniğiyle şekillendirilmiş olan figürin başı, yüzünde üzgün ve şaşkın bir ifade barındıran erkeğe aittir. Kulaklar, yivlerle vurgulanmış kaşlar, gözler, burun ve ağız korunmuş durumdadır. Yüzeyindeki kırmızı astar tabakasında pul pul dökülmeler görülmektedir (Resim: 10a). MÖ 4. yüzyılda gelişen siyasal, ekonomik, kültürel olayların sonucu olarak bir önceki döneme nazaran Helenistik düşünce sanata yansımıştır. Bu dönemde dinsel konuların yanı sıra geleneksel konular sanatı etkilemiş, gülünç figürler, tiyatro sanatçıları ve sakat insan yansımaları plastik sanatta kullanılan konular arasında yerini almıştır. Bu tip figürinler, Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiş *Attika* mezarlarında açığa çıkmış 14 komik

aktör heykelciği ile paralel oluşturmaktadır⁹.

2024 yılında II. ve III. tabakalar içinde çalışmalar yürütülmüş diğer mekânlar; F7.3/III plankaresinde iç ölçüleri 4.10x2.70 m, dış ölçüleri 3,80x2,70 m, zemin kodu 82.65 m’de ölçülmüş Mekân 8; F7.3/III plankaresinde iç ölçüleri 4,30x2,70 m, dış ölçüleri henüz belirlenememiş, zemin kodu 82.82 m’de ölçülmüş Mekân 9; F7.3/II plankaresinde iç ölçüleri 1,60x2 m, dış ölçüleri 3,70x3,02 m, zemin kodu 83.10’da sonlandırılmış Mekân 10’dur.

F7.3/II plakaresinde D17/D19 duvarları önceki yıllarda açığa çıkartılmış, 2024 yılı çalışmalarında ortaya çıkan D27 duvar kalıntısı ise mekân olarak tanımlanmış 15 No.lu Mekân’dır. İç ölçüleri 2,70x1,90 m, dış ölçüleri ise 3,95x2,40 m olan mekân içinde çalışmalar 83.20 m kotuna kadar devam etmiştir.

II. ve III. tabaka kazı çalışmaları içinde 2024 yılında çalışmalar yürütülmüş son mekân ise D9/ D18 ve D27 duvarları ile tanımlanmış 16 No.lu Mekân’dır. İç ölçüleri 3,10x2,67 m, dış ölçüleri 3,80x2,64 m olan mekânın zemin kodu 82,75 m’dir.

Kazı çalışmaları, Antik Çağ’ın en önemli şehirlerinden bir tanesi olan Antiokheia’nın günlük yaşamı ve dönemin şartlarına uygun buluntularını gün yüzüne sermeye devam etmektedir. 2024 yılı Saray Alanı’nda yapılan kazı çalışmalarında I., II. ve III. tabaka olarak tanımlanmış olan kotlarda 148 adet envanterlik ve 297 adet etütlük olarak nitelendirilmiş eser açığa çıkartılmıştır.

Saray Alanı kazılarında açığa çıkmış en yoğun buluntu grubunu oluşturan sikkeler, başta dolaşım, etkileşim ve ticaret rotalarını belli etmesi ve içinde bulundukları dönemin ikonografik özelliklerini ortaya çıkarması amacıyla pek çok veri ve bilgi sunmaktadır. Kazı çalışmalarımızın en başından, son elde ettiğimiz verilere kadar tüm nümismatik veri tabanına bakıldığında kazı alanının kullanım tarihleri ile diğer açığa çıkmış buluntu grupları ve sikkelerin uyum içinde oldukları anlaşılmaktadır. 2024 yılı sezonunda açığa çıkmış sikkeler diğer yıllarda olduğu gibi ağırlıklı olarak Geç Roma Dönemi MS 3. ve 4. yüzyıl aralığına tarihlendirilmekte ise de daha erken dönem sikkeleri de ele geçmiştir.

F7.3/II-III plankarelerinde kazı çalışması yapılmış üç tabaka içinde en erken döneme tarihlendirilmiş olan sikke, F7.3/II-III plankaresi II. tabaka çalışmalarında ele geçmiş olan Antiocheia basımı Augustus (bronz), MÖ 23-5 darplı sikkedir¹⁰. Bronz sikkenin ön yüzünde imparator büstü sağa, arka yüzünde ise “SC” defne çelenk içinde tasvir edilmiştir. Senato kararı ile basılmış eyalet sikkesidir (Resim: 10b).

2024 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkartılmış, tarihlendirmeleri yapılmış olan sikkeler içinde en yoğun grubu MS 347-348, II. Constantius Dönemi sikkeleri¹¹ oluşturmaktadır. Ta-

9 Karoglou, 2016: s.3.

10 McAlee 193; RPC 4105.

11 RIC VIII,37 Δ.

mamı bronz basım olan sikkelerin ön yüzünde inci taçlı imparator büstü sağa tasvir edilmiş, lejantında “DN CONST-ANS PF AVG” okunmaktadır. Arka yüzlerinde rozetli çelenk içinde dört satır halinde “VOT XX MVL T XXX” okunan sikkeler üzerinde “SMALΔ” darphane işareti yer almaktadır. Antiokheia darphanesinde basılmış sikkelerdir (Resim: 10c).

2024 yılı sikkeleri içinde en geç dönem sikke F7.3/II-III plankaresi çalışmalarında açığa çıkmıştır. 2,8 cm çapında, 0,3 cm kalınlığında ve 9,28 gr ağırlığında olan sikkenin ön yüzünde imparator büstü sağa gösterilmiş, lejantında “ONCO” okunmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğu’na tarihlendirilmekte olan sikkenin arka yüzünde büyük epsilon sembolü yer almaktadır¹² (Resim: 10d).

F7.3/II-III plankaresi 2024 yılı kazı çalışmaları II. ve III. tabaka buluntuları pişmiş toprak objeler içinde *pythos*, testi, figürinler, kandiller, tıkaçlar, ağırlıklar, kapak, tezgah ağırlığı ve oyun taşları; cam buluntular içinde oyun taşı ve yüzük taşları; kemik işleme objeler içinde zarlar, objeler, iğne parçaları ve aşık kemiği; taş işleme objeler içinde ağırşaklar, boncuklar, oyun taşları, sapan taşları, havaneli, ezici, mermer kaplama parçası ve dilgiler gibi konut içi kullanıma işaret eden buluntular yer almaktadır. Eserler daha önceki yıllarda açığa çıkmış objelerle bütünlük oluşturmaktadır. sikkelerle paralellik oluşturan farklı nitelik, malzeme ve formlarda objeler, günlük yaşam ihtiyaçlarının çeşitliliğini anlamamıza imkân tanıyan veriler sunmaktadır.

F7.3/II plankaresi, II. tabakada açığa çıkmış mekân içi buluntusu olan bir adet pişmiş toprak kandil, 7,7 cm çapında ve 2,4 cm yüksekliğinde yuvarlak formdadır. 1,6 cm çapında *diskus* deliği bulunan kandilin üst bölümünde tek sıra nokta bordür ve üç sıra yiv bezeme içinde ayakta, sola doğru hareket halinde erkek figürü elinde asasıyla betimlenmiştir. Kalıp yapımı, ince cidarlı, iyi fırınlanmış kandil (5 YR7/4) pembe renkte, seyrek mika ve kum katkılı hamurdan üretilmiştir (Resim: 10e). Hamur özellikleri dikkate alındığında bu kandillerin MS 4. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir¹³.

2024 yılı çalışmalarında ağırşak, oyun taşı ve yüzük taşı olmak üzere cam objeler, amorf cam parçaları ile cam cüruf parçaları açığa çıkartılmıştır. Eserler bölgedeki cam endüstrisi hakkında veri sağlaması açısından önemlidir. Buluntular daha çok Geç Roma İmparatorluk Dönemi örneklerinden oluşurken Geç Helenistik-Erken Roma İmparatorluk ve Orta Roma İmparatorluk Dönemi cam işçiliği hakkında da veriler sunmaktadır. Hipodrom’daki çalışmalarda çok sayıda cam üretim artıklarının ve işlenmemiş cam külçe parçalarının ele geçmesi burada bir cam üretiminin olduğunu, en azından ortaya çıkan mekânların cam üretimine yönelik olarak da kullanılmış olabilecek mekânlar olduğuna işaret etmektedir.

İncelenmiş olan buluntular, önceki yıllarda F7 Alanı olarak tanımlanmış ve işlik olduğu düşünülen bu plankarelerin; devamında açığa çıkan veriler, alandan ele geçen yeni buluntu-

12 <https://www.wildwinds.com/coins/byz>

13 Oziol 1977, 238, Pl.39, 693.

lar, mimari devamlılıkla birlikte önceki yıllarda ele geçen müzik aleti parçası, oyun taşları ve zarlar, çok sayıda sikke buluntusu ile hem sosyal hem de ticari bir yerleşimin varlığına tanıklık eder. sikke buluntu topluluğunun 3. ve 4. yüzyıllarda yoğunluk göstermesi, hipodromun hemen yakınında kümelenmiş ticari ve sosyal mekanlara işaret ettiği gibi konut içi eşyalar da bu alanın konut olarak da kullanıldığını gösterir. F plankarelerinin bulunduğu alan ve çevresinde Helenistik Dönem’den beri bir sarayın olduğu antik kayıtlarda bahsedilir. En son 4. yüzyıl başlarına ait bir yapı olan Diocletianus’un sarayının burada yeniden inşa edildiği aktarılır. Sarayın hipodromun batısında olduğuna dair ilk arkeolojik veri kaydı Princeton kazı raporlarında geçer. Antiokheia’da antik kaynaklar ve arkeolojik verilerle göre 4. yüzyılda MS 341’de yaşanan yıkıcı deprem ve artçı depremler MS 365, MS 388 ve MS 395 depremleri ile yaşanan yıkımın ardından yeniden inşa faaliyetleri evresini yansıtır. MS 458’de yaşanan bir diğer yıkıcı deprem ise bu alandaki yerleşim sürecini doğrudan belirlemektedir¹⁴. Muhtemelen F alanında kazılarda ortaya çıkan yapı kalıntıları 4. yüzyıl depremlerinin ardından yeniden inşa evrelerine aittir. İlk sonuçlara göre bu mekânlar arkeolojik verilere göre MS 4.-5. yüzyıllara tarihlenen bir yerleşim sürecini gözler önüne sermekte; muhtemelen MS 341-458 yılları arasında alandaki yerleşim sürecini yansıtır.

TEŞEKKÜR

2013 yılından bu yana Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazılarına katkılarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Geleceğe Miras Projesi Başkanlığına, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesine, Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne, Hatay Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Hatay Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığına ve Hatay Büyükşehir Belediyesine dolayı teşekkür ederiz. Kazı sezonu boyunca özverili çalışmaları için ekip üyelerimize, katılımcılarımıza ve işçilerimize teşekkürü borç biliriz.

KAYNAKÇA

Berlin, A. M. (1988). *The Hellenistic And Early Roman Common-Ware Pottery From Tel Anafa*. The University of Michigan, Classical Art and Archaeology (Doctor of Philosophy), Order Number 8812857.

Demiralp, Didem (2008). “Sokrates Etiği ve Sanat”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı II, s.237-243.

Downey, G. (1961). *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton.

Karoglou, Kyriaki (2016). “The Collection of Greek Terracotta Figurines at The Metropolitan Museum of Art”. *Les Carnets de l’ACoSt Association for Coroplastic Studies*,

14 Pamir, H.,2023, 56-64.

Sayı,14, URL: <http://journals.openedition.org/acost/798>;DOI:10.4000/acost.798.

Libanius Or. (trans.F. Norman). Antioch as a Center of Hellenic Culture as Observed by Libanius, Liverpool University Press.

Levi, D. (1947). *Antioch Mosaic Pavements*. Volume 2, Princeton: Princeton University Press.

Oziol, T. (1977). Les Lampes Du Musee De Chypre, Salamine de Chypre, VII, Paris.

ODTÜ-TAÇDAM (2023). *Antakya'nın Çok Katmanlı Kültürel Mirasının Deprem Sonrası Belgelenmesi, Hasar Tespiti ve Değerlendirmesi*. Çevrimiçi erişim: https://tacdam.metu.edu.tr/en/system/files/kvmgm_raporu_v2_final_02062023.pdf

Pamir, H. (2009). “Antakya’nın İlk Çağ Tarihi: Antiokheia ad Orontes. *Asi Kenarındaki Antiokheia ya da Asi Antiokheiası*, Ed.: M. N. Yastı, Hatay Kültür Envanteri Cilt I (2011),21-37.

Pamir, H., I. Işıklıkaya-Laubscher, S. Bağlıbel, ve B. Kocaman-Sakin (2022). “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları 2019-2020 Yılı Çalışmaları”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayın No: 3714/2: Ankara, s.387-408.

Pamir, H., 2023. “Helenistik ve Roma Döneminde Antiokheia/Antakya’da Yaşanan Depremlerin Etkileri ve İmar Faaliyetleri”, *İnterdisipliner Yaklaşımla Hatay’da Afet Deneyimi: 6 Şubat 2023 Depremini Tarihe Not Düşmek*, edit. V. Eren, 33-91, Nobel Yayınevi.

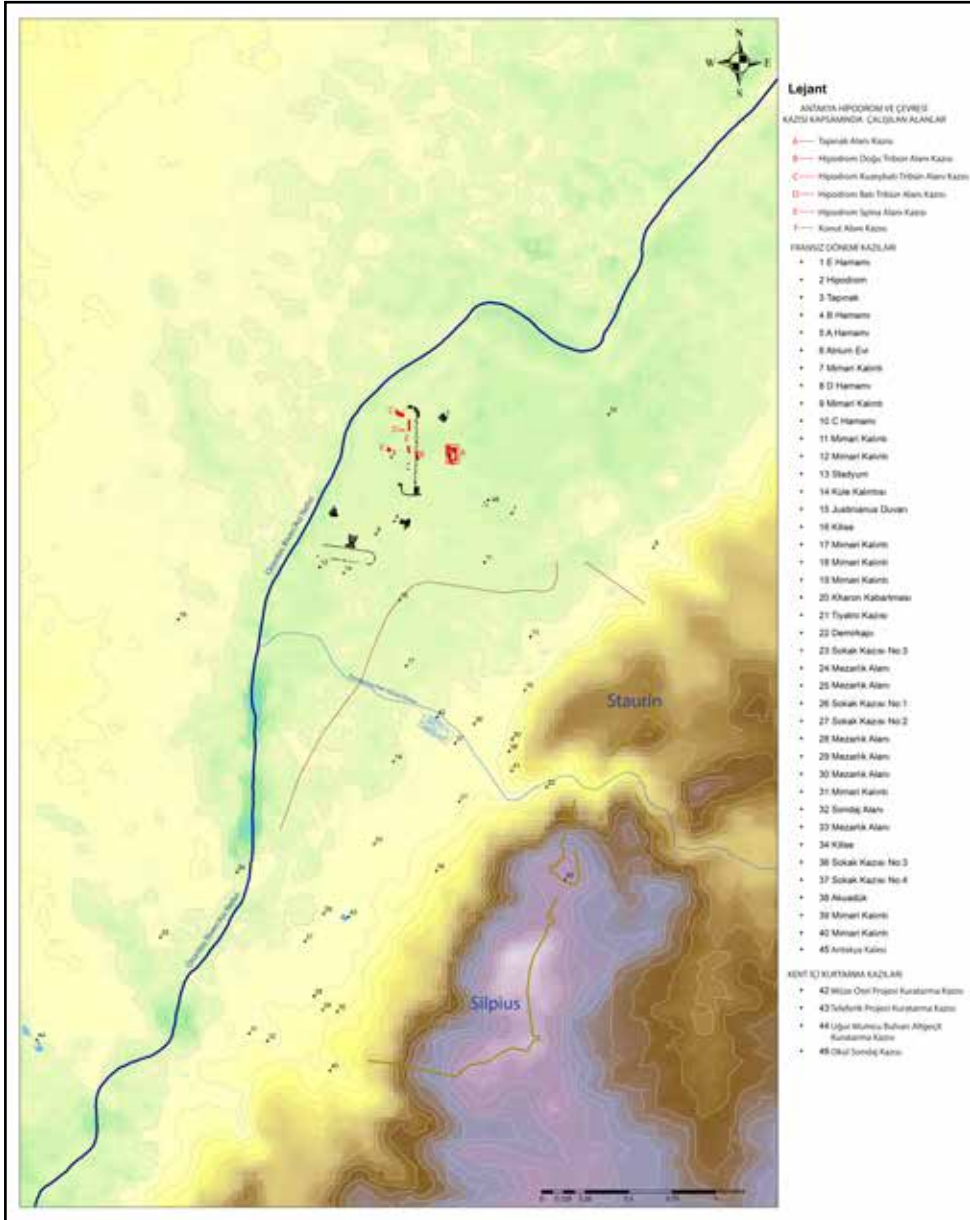
Procopius VII, II (1996). *Buidings The Loeb Classical Library*, 1-218.

RPC IV, (1993). Burnett A., Amandry ve Ripolles P. *Roman Provincial Coinage*, Paris.

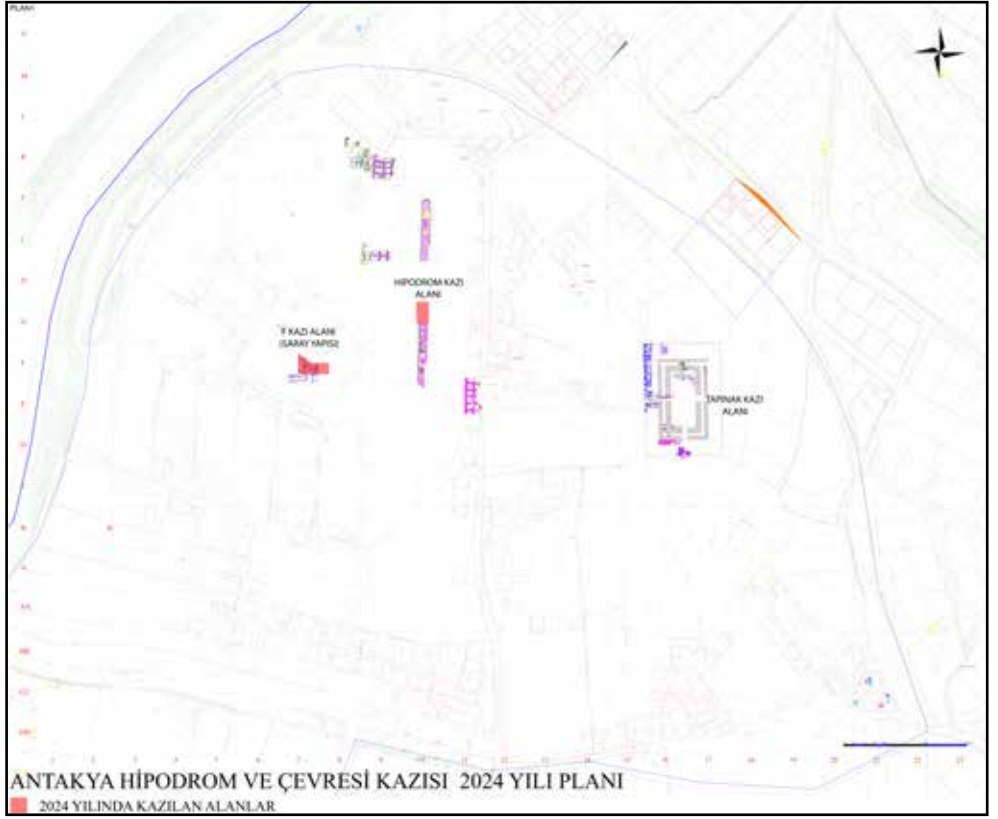
RPC VIII, (1993). Burnett A., Amandry ve Ripolles P. *Roman Provincial Coinage*, Paris.

<https://www.wildwinds.com/coins/byz>

EKLER

Plan 1

Plan 2

Resim 1.

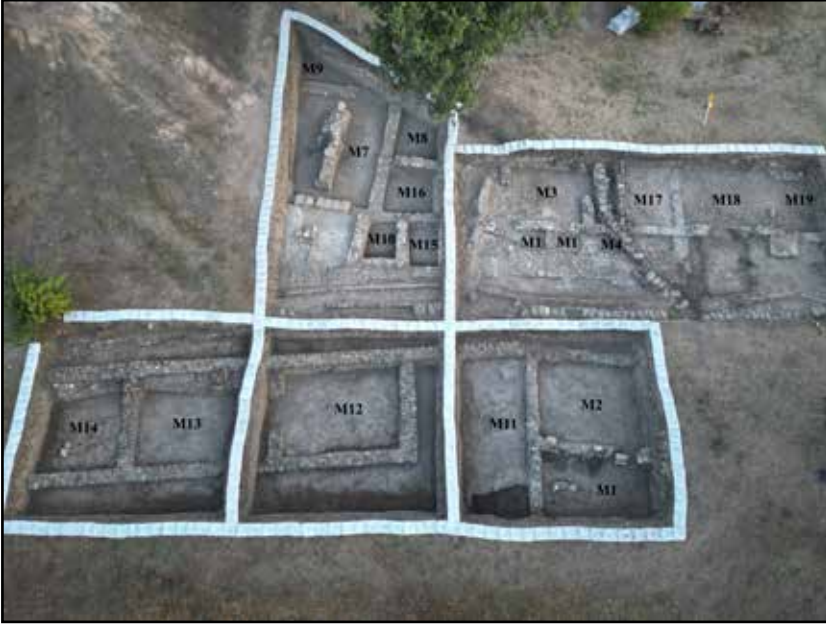
Resim 2.

Resim 3.

Resim 4.

Resim 5.

Resim 6.

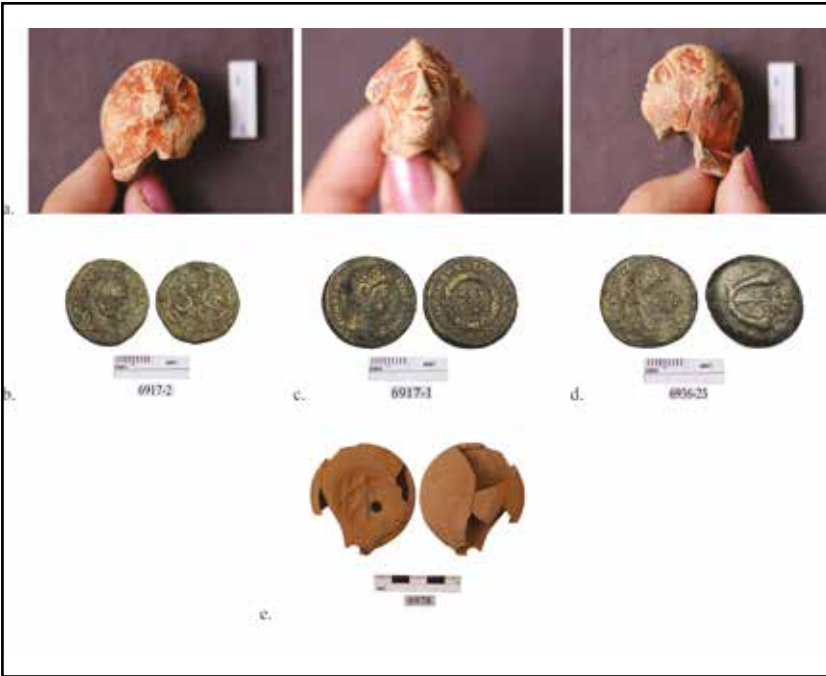
Resim 7.

Resim 8.

Resim 9.

Resim 10.

KOSKARLI MAĞARASI KAZISI 2024 YILI SONUÇLARI

Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL*

Levent ALNIAK

Sidar GÜNDÜZALP

Raif KANDEMİR

Didem TURAN

Hasan Umut KIVRAK

GİRİŞ

Trabzon-Düzköy ilçesi, Çayırbağı-Zeliha Mahallesi, Kale Deresi yamacında yer alan Koskarlı Mağarası (Harita: 1), Trabzon İli Yüzey Araştırması Projesi kapsamında, 2019 yılında tespit edilmiştir (Çalışkan Akgül vd., 2019-2020). Yapılan ön değerlendirmeler sonucunda yontma taş buluntu repertuarının Epi-paleolitik'e tarihlenir nitelikte olduğu anlaşılmıştır (Çalışkan Akgül ve Dinçer, 2021; Çalışkan Akgül vd., 2023). Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ilk defa söz konusu dönemin tespit edilmesi, mağarada kazı çalışması projesinin önemini gündeme getirmiştir. 2024 yılında, Trabzon Müzesi başkanlığında, bölgenin ilk Prehistorik Dönem mağara kazısı olan Koskarlı Mağarası kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu makalede, 2024 yılı kazı çalışmasında elde edilen bulgular değerlendirilmektedir¹.

* Doç. Dr. Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 61080 Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: hulyaakgul@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6619-9898.

Trabzon Müzesi Müdürü Levent ALNIAK; Trabzon Müzesi, Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: levent.alniak@ktb.gov.tr.

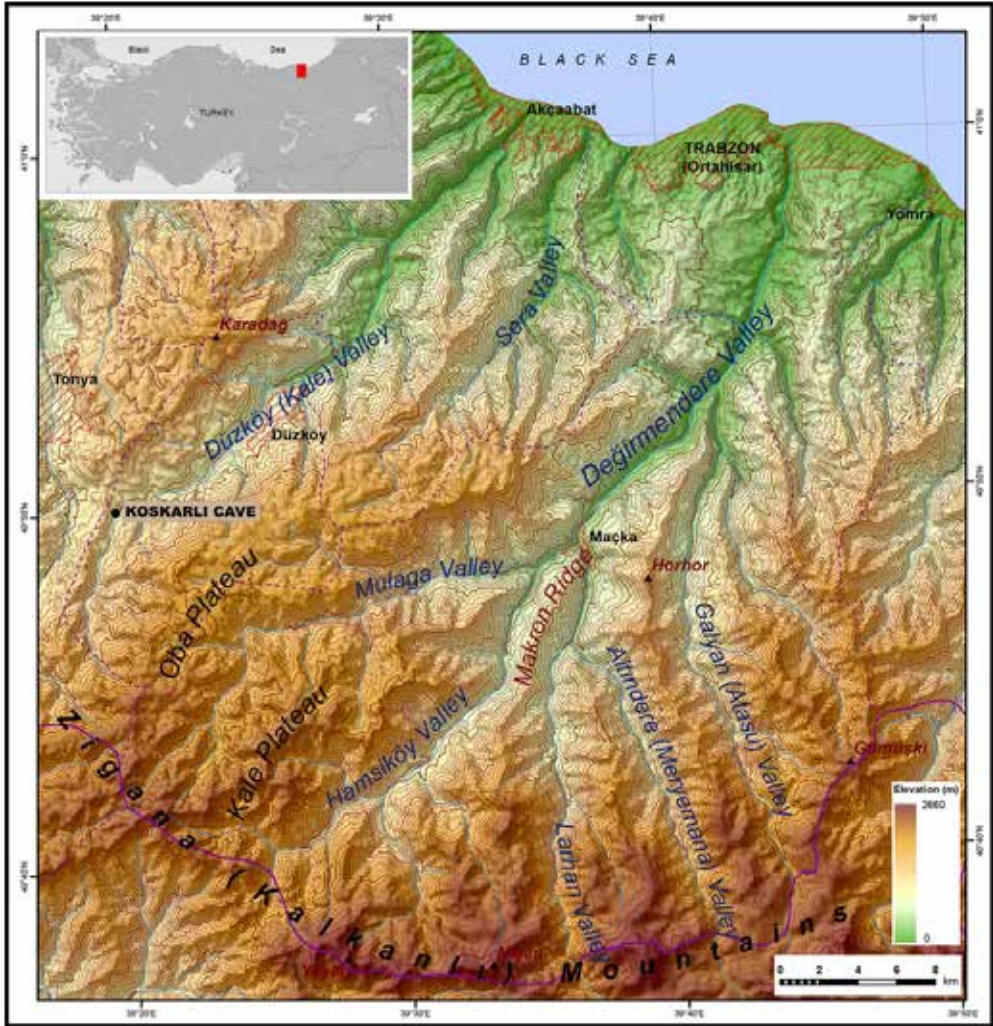
Dr. Öğr. Üyesi Sidar GÜNDÜZALP; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 61080 Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: sidargunduzalp@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4465-6952.

Prof. Dr. Raif KANDEMİR; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, 61080 Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: raifkandemir@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0344-9159.

Arş. Gör. Didem TURAN; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 61080 Ortahisar-Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: didemturan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8375-1296.

Arş. Gör. Hasan Umut KIVRAK; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 61080 Ortahisar Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: humutkivrak@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4261-4356.

1 2024 yılı kazı sezonundaki çalışmalarda KTÜ Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri Nergiz Ersoy ve Dilek Saraç, KTÜ Harita Mühendisliği Yüksek Lisans öğrencisi Nursena Paşlı, KTÜ Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencileri Esra Akkılınç, Miraç Paşal ve Muhammed Ziya Eskiçırak yer almıştır.

Harita 1: Koskarlı Mağarası'nın konumu.

COĞRAFİ VE JEOLojİK ÖZELLİKLER

Deniz kıyısından yaklaşık 40 km içeride konumlanan mağara, 1030 m rakıma sahip olup, önünden geçen Kale Deresi'nin 24 m üzerinde yer almaktadır. Kale Deresi, güneydeki dağlardan gelerek kuzeydoğu yönünde akmakta ve Akçaabat ilçesinden Karadeniz'e dökülmektedir. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu olan mağaranın ağız açıklığı 19 m; derinliği ise 26 m'dir. Bu boyutlarla mağara daha çok kaya sığınağı görünümündedir.

Jeolojik açıdan Koskarlı Mağarası, Sakarya Zonu olarak ayrılan tektonik birliğin Doğu Pontidler kısmında yer almaktadır (Okay ve Tüysüz, 1999). İnceleme alanındaki kayalar; Doğu Pontidler'in kuzey zonundaki magmatik aktivitenin en yoğun şekilde gözlemlendiği, Jura ve Kretase yaşlı volkano-tortul kayaların yüzeylemelerinden oluşmaktadır. Çalışma sahasında yapılan gözlemlerde Koskarlı Mağarası'nın Geç Kretase yaşlı birimler içerisindeki Tirebolu Formasyonu'na ait dasitik kayalar ve bunların piroklastlarından oluşan bir yüzeylemede geliştiği gözlenmiştir. Koskarlı Mağarası Geç Kretase yaşlı Tirebolu Formasyonu'na ait pembemsi-bej renkli dasitik kayalar içerisinde fiziksel ayrışmaya bağlı olarak gelişmiş doğal bir mağaradır. Mağaranın ana odasında tavanı da oluşturan 75/31 duruşlu eklem/süreksizlik düzlemi bulunmaktadır (Resim: 1). Mevcut bu süreksizliğin, mağaranın gelişiminde/şekillenmesinde ve fiziksel ayrışmanın ilerlemesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Resim 1: Koskarlı Mağarası ana odasının, taban ve tavan kayalarını ayıran süreksizlik düzlemi.

Koskarlı Mağarası ve çevresi incelendiğinde kazı yapılan alanda iki farklı bölüm bulunmaktadır (Resim: 2a). Mağaralar ve oyuklardan oluşan bu iki bölüm de tümüyle Tirebolu Formasyonu'nun dasitik kayaları içerisinde gelişmiştir. Ana salon tavanı büyük parçalar halinde siyah renkli is/sıvama/boyama ile kaplıdır (Resim: 2b). Mağaranın son bölümünde mağarayı boydan boya kat eden süreksizlikten sızan suların çevredeki karbonatlı kayalardan çözdüğü karbonatı biriktirmesiyle oluşmuş traverten (damla taş) oluşukları gözlenmektedir (Resim: 2c). Koskarlı Mağarası'nın olduğu kaya bloğunun kuzeydoğu yüzünde çeşitli taş aletlerin de bulunduğu bir çökel-moloz birikimi izlenmektedir. Bu birikim içerisindeki çakıl (Resim: 2d, e) parçalarının vadi tabanındaki Kale Deresi'nin zaman

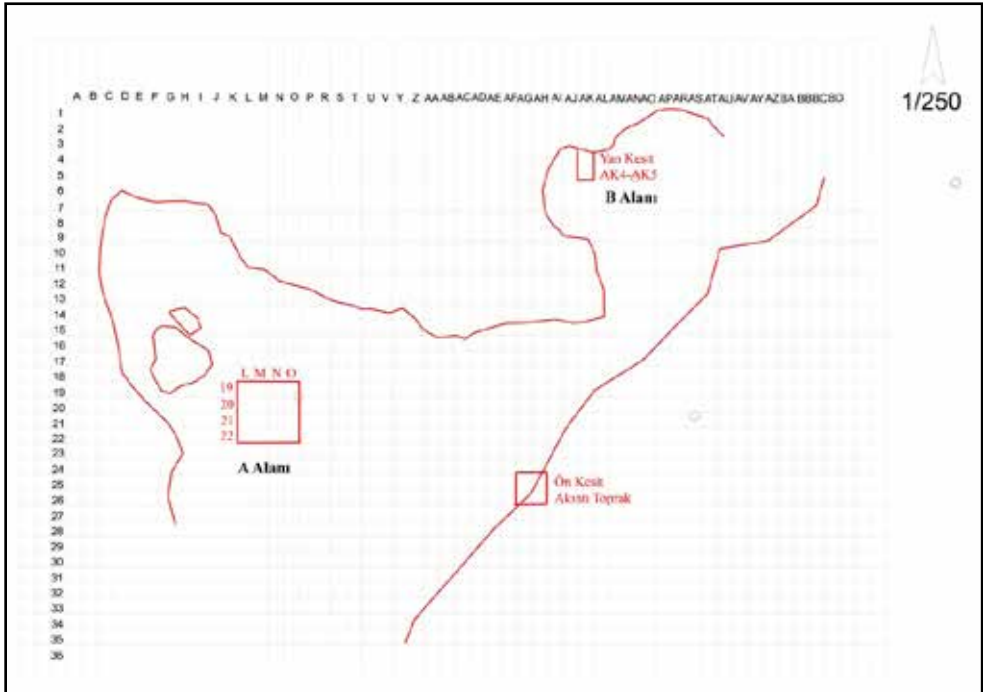
zaman sellenmeleri sonucu buraya taşındığı düşünülmüştür. Ana mağara içerisinde 2024 sezonunda yapılan kazılarda herhangi bir çökel/istif paketine ve bu tip iyi yuvarlaklaşmış çakıllara rastlanamamıştır.

Resim 2: a. Koskarlı Mağarası'nın ana odasını ve yan bölümünü gösteren drone fotoğrafı; b. Mağara girişindeki kayalar ve kazı alanı; c. Mağaranın son bölümünde, çatlaktan sızan suyun oluşturduğu travertenler; d-e. mağaranın içerisinde geliştiği kaya kütlelerinin kuzey-doğu yüzeyindeki basmakta gelişen çökeller.

KAZI YÖNTEMİ

2024 yılı kazı çalışmaları, tavandan düşen taşlar ve günümüzdeki kullanım sonucu geride bırakılan çöplerin toplanması ile başlatılmıştır. Ardından mağara karelağında ana kareler 1x1 m boyutunda belirlenmiştir (Plan: 1). Kazı çalışması sırasında ana plankare 50 cm'lik dört alt kareye bölünmüş ve alt kareler saat yönünde küçük harf ile (a-d) isimlendirilmiştir. 2024 yılı kazı sezonunda 3 ayrı alanda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunlar:

Plan 1: Koskarlı Mağarası kareleme sistemi ve 2024 yılı çalışma alanları.

1. *Mağaradaki ana kareler-A Alanı*: Mağaranın ağız açıklığında toplam 16 kareden oluşan 16 m²lik alandır. Kareler sırası ile L19, L20, L21, L22, M19, M20, M21, M22, N19, N20, N21, N22, O19, O20, O21, O22 olarak isimlendirilmiştir (Plan: 1). Ana karelerdeki çalışmalarda iki tabaka açığa çıkarılmıştır. 1. Tabaka moloz niteliğindedir ve içinde mağara tavanından dökülen büyük taşlar ve kütsel kayalar bulunmaktadır. 1. Tabakanın ardından N19-O19 açmalarında saptanan 2. Tabaka ise kültür tabakası niteliğini taşımaktadır. 2. tabaka ile birlikte 1 m²lik ana kareler dört alt plankare sisteminde daha ince katlar halinde kazılmıştır. Buluntuların belgelenmesi ve toplanması, ortaya çıkan buluntuların her birine total station ile koordinat verilerek yapılmıştır. 2. Tabakadan çıkan toprak ince elekler ile elenmiş ve içindeki yontma taş kalıntıları ile kırık kemik parçaları toplanmıştır.

2. *Yan Kesit – B Alanı*: Mağaranın yaklaşık 4 m doğusunda yer alan ve doğal nedenlerle oluşan kesit, mağaranın kareleme sistemi içinde AK5 ve AK4 karelerine denk gelmektedir (Plan: 1). Burada oluşan kesit üzerinde, aralıklarla seviye inme çalışması yapılmış, sediman içindeki kültür tabakalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Burada saptanması planlanan kültür tabakalarından OSL tarihlendirme analizi için örneklerin alınması planlanmıştır. Ancak temizlik çalışmasının sonunda kesitte kültür tabakasına rastlanmamıştır.

3. *Ön Kesit Akıntı Toprak*: Mağaranın güneyinde, ağız kısmının yol ile birleştiği yamaç alanda, akmış olan sediman içinde Epi-paleolitik Dönem özellikleri gösteren yontma taş kalıntıları tespit edilmiştir. Yolun aktif kullanılması nedeniyle akan toprak içindeki yontma taş kalıntıların kaybını önlemek amacıyla alandaki toprak elenmiş ve buluntular toplanmıştır (Plan: 1).

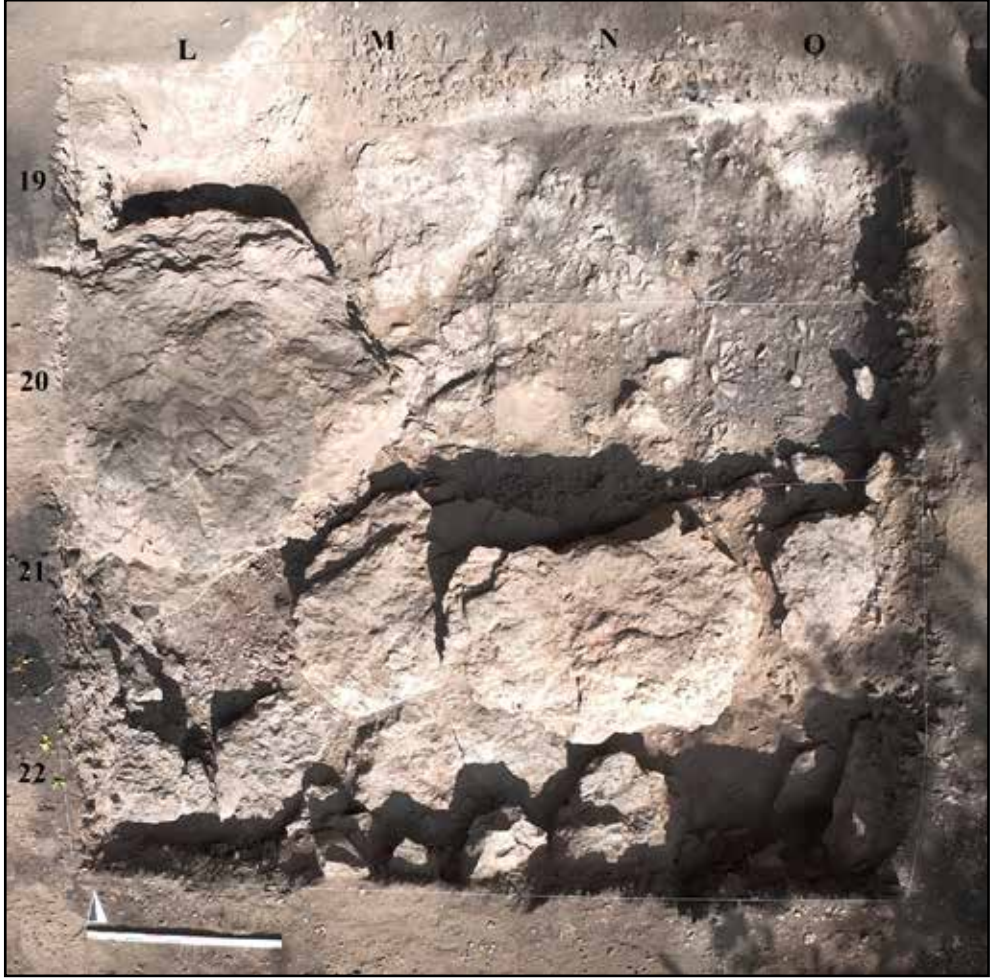
DEĞERLENDİRME

Plankareler – A Alanı (Plan: 1; Resim: 3)

L19: Plankarede 90 cm kalınlığında dolgu kazılmıştır. Dolgunun 70 cm'lik bölümü moloz dolgu niteliğindedir ve içindeki yontma taş buluntular oldukça az sayıdadır. Toprak dolgunun başladığı tabakanın niteliği ise, alanda çıkan büyük boyutlu kayalar nedeniyle 2024 yılı kazı sezonunda anlaşılamamıştır. Büyük kayaların alandan alınmasının ardından derinleşme çalışması 2025 yılı kazı sezonunda devam edecektir.

L20: Alanda ilk katın atılmasının ardından, neredeyse tüm kareyi kaplayan büyük bir kaya ortaya çıkmıştır; 2025 kazı sezonunda büyük kayanın kaldırılmasının ardından kazı devam edilecektir.

L21: Plankarenin kuzey yönünde kalan a ve b kareleri büyük bir kaya nedeniyle kazılamamıştır. Güney yönünde kalan c ve d alt kareleri için durum farklıdır. L21c alt karesinde açık kahverengi tonlarında yumuşak toprak bulunurken, L21d alt karesinde bitki kökleri olmasından kaynaklı, toprak organik içerikli ve koyu kahve tonlarındadır. Mağara tavanından d alt karesi üstüne düşen su damlaları toprağın nemlenmesine ve daha koyu kahve tonlarında olmasına sebep olmaktadır. Her iki alt karede yontma taş buluntu sayısında artış olduğu için elek yapılmıştır. Seviye inildikçe büyük kayanın altında boşluklar olduğu görülmüştür. Bu durum kayanın, mağaranın tavanından düşmüş olması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. L21 karesinin güney bölümündeki alt karelerinde yaklaşık 80 cm kalınlığında dolgu kazılmıştır.

Resim 3: Koskarlı Mağarası A alanı plankareleri.

L22: Karede grimsi kahverengi tonlarındaki toprak sert yapıdadır ve farklı boyutlarda moloz taşlar içermektedir. Alanda çakmaktaşı ve obsidiyen yontma taş buluntu tespit edilmesi nedeniyle kazılan toprak elenmiştir. *L22c* ve *L22d* alt karelerinde, güney ve batı kesitlere giren kayalar ortaya çıkmıştır. Alan, ortaya çıkan kayalar nedeniyle kazmaya elverişli değildir. *L22a* ve *L22b* alt karelerinde 80 cm kalınlığında dolgu tabakası kazılmıştır.

M19: Karede toprak oldukça yumuşak ve küllü gri tonlarındadır. Yoğun miktarda moloz parçaları ve güncel atıklar içermektedir. Özellikle b, c ve d alt karelerinde yontma taş ve kemik buluntu sayısında artış vardır. Ancak Orta Paleolitik ile Epi-paleolitik Dönem özelliği gösteren yontma taş buluntular moloz dolgu içinde karışık bir biçimde tespit edilmiştir. Yontma taş buluntular içinde çakmaktaşı çoğunluğu oluşturan hammaddedir.

M19a ve d alt karelerinde, yaklaşık 60 cm derinliğin ardından büyük bir kaya parçası açığa çıkmış bunun yanı sıra toprak kızıl-kahve rengi tonlarında değişmeye başlamıştır. Bu alt karelerdeki toprağın elenmesi sırasında hayvan dişinden *pendant* saptanmıştır (Resim: 4).

Resim 4: M19 karesinde saptanan hayvan dişi *pendant*; N20 plankaresinde tespit edilen geyik boynuzu *pendant*.

M20: Diğer karelerde saptanan moloz dolgu ve kayalar burada da gözlenmektedir. Ana karenin kuzey kesiminde buluntu yoğunluğunda artış görülmektedir. Çok sayıda yontma taş alet ve kemik buluntular elde edilmiştir.

M21: Moloz dolgunun yaklaşık 15 cm derinleşilmesinin ardından alanda büyük kayalar ortaya çıkmıştır. Toprak yumuşak yapıda ve küllü gri tonlarındadır. Yontma taş ve kemik buluntular az sayıda saptanmıştır. Kütesel kayalar nedeniyle bu karenin kazı çalışması sonlandırılmıştır.

M22: Alanda moloz taşlar ve kayalar çıkmaktadır. Toprak yumuşak yapıda ve küllü gri tonlarındadır. Çakmaktaşı ve obsidiyen buluntu sayısında artış gözlenmektedir. Ortaya çıkan kütesel kayalar nedeniyle yaklaşık 45 cm derinliğin ardından bu karedeki kazı çalışması tamamlanmıştır.

N19: Bütün alt karelerde kazılan ilk kat toprağı yumuşak dokuda ve açık küllü gri tonlarındadır. Özellikle N19a ve N19d alt karelerinde, diğer karelerde olduğu gibi ilk kat

çeşitli boyutlardaki taşlardan oluşan ve olasılıkla mağaranın tavanından düşen moloz dolgudan oluşmaktadır. Ancak moloz dolgu içinde yoğun bir biçimde yontma taş buluntu tespit edilmektedir. Atılan 2. katta moloz dolgu devam etmekle birlikte taşların boyutları daha küçüktür. Moloz taşlar yine küllü ve yumuşak yapıdaki toprak içindedir. İkinci katın sonunda, N19a'da moloz dolgunun altından, açık kahverengi tonlarında içinde küçük taşların yer aldığı, daha sert yapıda bir katman gelmeye başlamıştır. Aynı katmana N19b alt karede de ulaşılmıştır. Özellikle b alt karesinde, kahverengi katmanın içinde koyu grimsi siyah renkte kül ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu katman ile birlikte Epi-paleolitik Dönem özelliği gösteren, yarımaya gibi mikrolitler ile dilgi ve dilgicik çekirdeği sayısında artış gözlenmiştir. Ayrıca yontma taşların içinde obsidyen buluntu sayısında da artış saptanmıştır. Moloz tabakanın aşıldığı ve kültür katının başladığı bu seviye mağaranın 2. tabakası olarak tanımlanmıştır. Yine aynı seviyelerde kızılımsı kahverengi tonlarında toprak ile ayrı bir alan halindeki beyazımsı gri renkte kül ve karbon parçaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Burası bir ateş yakma yeri gibi görünmektedir. Bu alandaki yontma taş buluntuların da yanmış olduğu anlaşılmıştır. Beyazımsı gri küllü alan ve karbon parçaları, doğudaki O19 karesine doğru devam etmektedir. N19c ve d alt karelerinde ise kızılımsı kahverengi tonlarda toprak yapısı saptanmıştır. Toprak, az da olsa küçük boyutlu taşlar içermektedir. Bu alt karelerde de yoğun yontma taş ve kemik buluntular tespit edilmiştir. N19a ve b alt karelerinde saptanan karbon parçaları hem C14 yaş tayini analizi hem de arkeobotanik çalışmalar için örnek olarak toplanmıştır.

N20: Moloz olarak tanımlanan ilk tabakada toprak açık gri renkte, yumuşak ve küllüdür. Moloz arasında çok sayıda yontma taş buluntu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çok miktarda hayvan çene kemikleri ve dişler saptanmıştır. N20a ve b alt karelerinde 1033.800 m civarında toprak değişmiştir. Toprak kızılımsı kahverengi tonlarında ve daha sert yapıda ortaya çıkmaya başlamıştır. N20c ve d alt karelerinde ise küllü, gri renkli ve yumuşak yapıdaki moloz dolgu toprağı devam eder. N20 karesinde bir adet, olasılıkla geyik boynuzundan yapılmış, boynuzun etrafını çevreler nitelikte oluk bulunan bir parça tespit edilmiştir (Resim: 4). Buluntu, diğer Epi-paleolitik Dönem buluntuları arasında yer alan ve *pendant* olarak tanımlanan örneklerle benzerlik göstermektedir. 2024 kazı sezonunda N20 karesinde yüzeyden 65 cm derinliğe inilmiştir. Bu derinliğin sonunda, karenin güneyinde yer alan N20c ve d alt karelerinde moloz dolgunun devam ettiği, ancak ana karenin kuzeyinde yer alan N20a ve b alt karelerinde toprağın ve yontma taş buluntuların değiştiği anlaşılmıştır.

N21: Bu karede, yaklaşık 20 cm derinliğin ardından, neredeyse tüm kareyi kaplayan büyük bir kaya ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle karede derinleşilememiştir. Toprak açık kahve tonlarında, yumuşak yapıda ve yoğun moloz içermektedir. Az sayıda yontma taş ve kemik buluntu elde edilmiştir.

N22: Karede kazılan toprak, diğer karelerde tanımlanan özellikte, moloz dolguludur. Büyük kayaların ortaya çıkması nedeniyle karede derinleşilememiştir. Büyük kayalar güney kesitin içine doğru devam eder. Kayaların arasında yapılan tesviye ve derinleşme ça-

lışmasında kahverengi tonlarında toprak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak kayalar nedeniyle kazacak alanın kalmaması nedeniyle bu karede çalışma sonlandırılmıştır.

O19: Toprak açık küllü gri tonlarındadır. Toprak yumuşak ve kazılması kolay bir özellik göstermektedir. Kare içinde çok sayıda moloz taş yer almaktadır. Buna karşın yontma taş buluntular az sayıdadır. O19a alt karede, 1033.940 m seviyesinden itibaren beyazımsı gri renkte kül ortaya çıkmaya başlamıştır. Gri renkteki toprak açık kahveye doğru renk değiştirmeye başlamış ve moloz yoğunluğu oldukça azalmıştır. Topraktaki bu değişimin paralelinde yontma taş buluntu sayısında artış gözlenmektedir. Yaklaşık 10 cm daha derinliğin ardından beyazımsı gri renkteki kül O19a ve b alt karelerinde tamamen ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra 1033.801 kotundan 1033.741 kotuna kadar karbon parçalarının çok yoğun bir biçimde devam ettiği görülmektedir. N19 karesinde yapıldığı gibi, O19a alt karedeki karbon parçalarından örnekler alınmıştır.

Bu küllü ve karbonlu alan, N19'daki ateş yakma yeri olarak tanımlanan alanın O19 karesinde devam eden bölümünü oluşturmaktadır. Beyazımsı gri renkteki kül, a ve b alt karelerinde doğu-batı doğrultulu, kızılımsı kahve renkte sert bir katman üzerinde yer alır.

O19c ve d alt karelerindeki toprak rengi ise kızılımsı kahverengi olarak değişmektedir. Moloz dolgunun bittiği ve toprak renginin kahveye dönmeye başladığı 1033.950 seviyesinden itibaren kültür tabakası olarak tanıladığımız 2. tabaka başlamıştır.

O20: Toprak küllü gri tonlarındadır. Toprakta çok sayıda moloz taşlar yer almaktadır. Moloz taşlar arasında da çok sayıda obsidiyen ve çakmaktaşı buluntular saptanmıştır. O20a karesindeki buluntu yoğunluğu diğer karelere göre daha fazladır. Ancak O19 karesinde saptanan kültürel dolgu (2. tabaka) bu karede daha tespit edilmemiştir.

O21: Yaklaşık 20 cm derinliğinden ardından karede büyük kayalar ortaya çıkmıştır (Resim: 5). Bu nedenle karede derinleşilememiştir.

O22: Bu karede tabaka aramak amacıyla sondaj yapılmıştır. Bu nedenle yaklaşık olarak 45-50 cm kalınlığındaki katman diğer karelerden daha hızlı bir şekilde kazılmıştır. Toprak renginin koyu kahve tonlarında değişmeye başlaması nedeniyle hızlı derinleşme durdurulmuştur. Toprak rengi değişse de moloz taşların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu karenin a ve b alt karelerinde yontma taş buluntular saptanmıştır. Ancak büyük kayaların kazı yapacak alanı daraltması nedeniyle bu karede çalışma sonlandırılmıştır.

Yan Kesit – B Alanı

AK4 – AK5: Koskarlı Mağarası'nın doğusunda kalan ve mağaranın kareleme sistemi içerisinde AK5 ve AK4 karelerine denk gelen kesit üzerinde seviye inme çalışması yapılarak sediman içerisinde kültür tabakalarının incelenmesi çalışması gerçekleştirilmiştir (Resim: 5).

Resim 5: Yan Kesit AK4-AK5 kareleri – B Alanı.

1x1m’lik oluşturulan her iki plankarenin de yaklaşık 50 cm’lik kısmında çalışma yapılmış olup bu alan b- c alt karelerine denk gelmektedir. AK5 karesinde 1031.20 m, AK4 plan-karesinde ise 1031.40 m seviyeleri ile başlanmıştır. Kesitteki seviye, AK5’de 20 cm’lik, AK4’de ise 10 cm aralıklar halinde inilmiştir. AK5’de 1030.15 m; AK4’te ise 1030.25 m seviyesinde kesit çalışması tamamlanmıştır. Yaklaşık 1 m yüksekliğindeki kesitte yapılan çalışma sonrasında alan içerisinde kültür tabakasına rastlanmamış, sadece tekil buluntular tespit edilmiştir. Bir adet dilgi çekirdeği ve düzeltisiz yonga kalıntıları tespit edilmiştir. Buluntular kültür katmanı içerisinde olmayıp olasılıkla farklı bir alandan karışmıştır.

Ön Kesit Akıntı Toprak: Doğu – Batı doğrultusunda yaklaşık olarak 2 m’lik bir alan içerisinde çalışma gerçekleştirilmiştir (Resim: 6). Akan sediman ince elekler kullanılarak elenmiş ve içerisindeki yontma taş kalıntıları ile kırık hayvan kemiği parçaları ayrılarak toplanmıştır. Yontma taş kalıntıları içerisinde Epi-paleolitik Dönem’in tipik aletleri içerisinde olan yarımaya, sırtlı dilgi ve mikro uçların yanı sıra çeşitli formlarda dilgicik çekirdekleri tespit edilmiştir. Hayvan kemiği kalıntıları içerisinde ise domuz, keçi ve geyik dişleri tespit edilmiştir. İlerleyen günler içerisinde yerel halk ile yapılan görüşme sonucunda mağaranın giriş kısmında kaçak kazı yapıldığı ve bu kazı sebebiyle yol kenarına sedimanın atıldığı anlaşılmıştır.

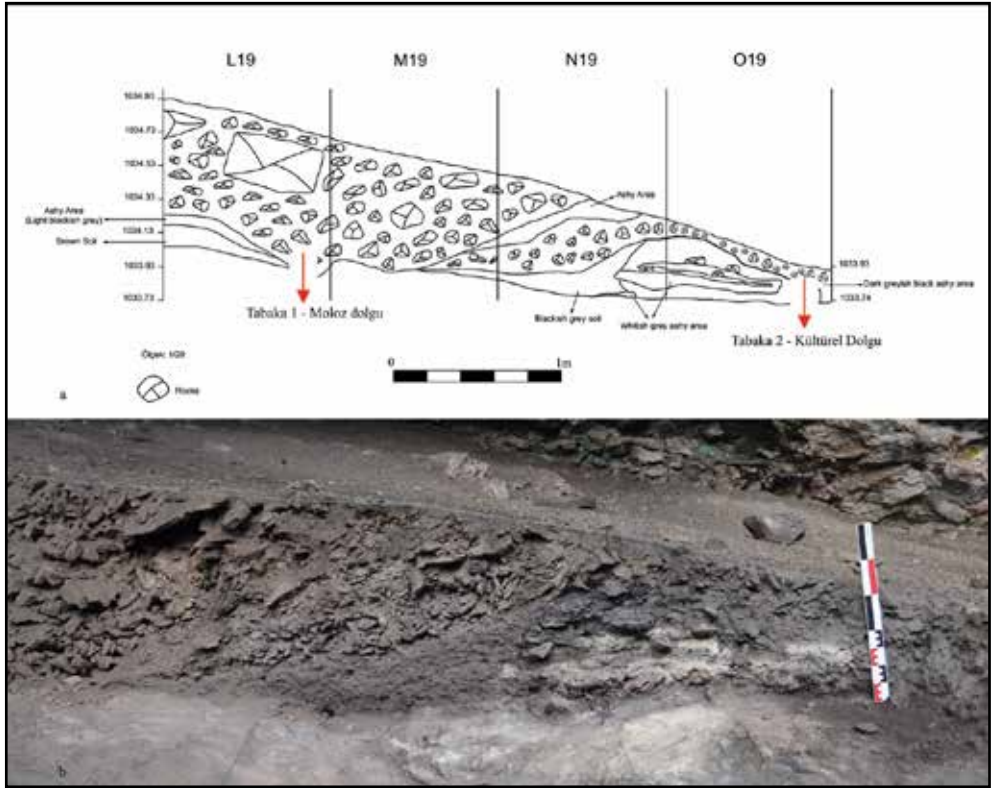

Resim 6: Ön kesit akıntı toprak elek çalışması.

SONUÇ

Koskarlı Mağarası 2024 yılı kazı çalışması, temizlik ve karelaj çalışması ile toplamda 25 gün sürmüştür. Kazının ilk yılında öncelikle kazı sistemin belirlenmesi, alanın kazı yapmaya uygun duruma getirilmesi, diğer bir ifade ile bölgenin ilk mağara kazısı için başlangıç yapılması hedeflenmiştir.

Mağarada konumlanan ana karelerin bulunduğu alan batıdan doğuya doğru 1 m'lik eğime sahiptir (Resim: 7a). Batıdaki karelerde yaklaşık 1 m derinliğe ulaşılırken doğudaki karelerde ise yaklaşık 30 cm derinliğe inilmiştir. Moloz dolgu derinliğinin bilinmemesi ve molozun 2024 yılı içinde aşılabilmesi olasılığını göz önünde bulundurarak 16 adet 1x1 m boyutlarındaki karelerin oluşturduğu yatay düzlemde geniş bir alanda kazı başlatılmıştır. Kazı sonucunda kazı alanının batı ve güneyindeki L19-L22 arası, M20-M22 arası, N21-N22 ve O21-O22 karelerinde büyük boyutlu kayalar açığa çıkmıştır (Resim: 3, 7b). Zamanı en uygun biçimde kullanabilmek ve ilk verileri elde edebilmek amacıyla kayaların kaldırılmamasına karar verilmiştir. Böylece çalışma M19, N19-N20 ve O19-O20 karelerine odaklanmıştır.

Resim 7: a. Koskarlı Mağarası L19 -O19 plankareleri kuzey kesit planı; b. M19-N19-O19 plankareleri kuzey kesit görünümü.

Çalışma sonucunda iki tabaka açığa çıkarılmıştır (Resim: 7a). Yüzeyden itibaren başlayan ve moloz ve güncel atıklarla karakterize olan 1. tabaka L19 karesinde yaklaşık 70 cm kalınlıktadır. Ancak moloz dolgu M20 ve N20 karelerinde 80 cm kalınlıktadır ve daha devam etmektedir. Özellikle M19-M20 ve N19-N20 karelerindeki moloz dolgu içinde Epi-paleolitik Dönem'in tipik buluntuları Orta Paleolitik Dönem özelliği gösteren çakmaktaşıdan yapılmış makro yontma taş buluntularla birlikte tespit edilmiştir.

Resim 8: a. Dilgi ve dilgicik çekirdekleri; b. Mikro uçlar, sırtlı dilgiler ve dilgicikler; c. Yarımaylar; d. Ön kazıyıcılar.

N19 ve O19 karelerinde ise yaklaşık 20 cm derinliğin ardından toprak değişmiş, moloz aşılmiş ve ilk kültür tabakasına ulaşılmıştır. Bu kültür katmanı 2. tabaka olarak tanımlanmıştır. Bu tabaka, daha sert dokuda kıvımsız kahverengi toprak, küçük taşlar, beyazımsı renkte kül ve bol karbon parçaları ile karakterizedir. 2. tabakada gözlenen bir diğer özellik ise obsidiyen buluntu sayısındaki artıştır. Bunun yanı sıra yontma taş buluntularda dilgi ve dilgicik üretimi ile ilişkili çekirdekler (Resim: 8a), mikro uçlar (Resim: 8b), yarımaylar (Resim: 8c), ön kazıyıcılar (Resim: 8d), dişlemeliler ve çentikliler tespit edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, mağarada yontma taş üretimi ve mağaranın uzun süreli kullanımı ile ilişkilendirilebilecek çekirdek tablaları, sırtlı dilgiler ve yoğun debris parçaları saptanmıştır. Çekirdeklerde geniş ve dar alınlı çekirdekler, piramit biçimli ve mermi biçimli çekirdekler dikkati çeker. Aletlerde vurma yumruları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu özellik yumuşak vurgaç ya da baskı tekniğinin kullanılması ile ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra yarımaya üretiminde mikroburin tekniğinin kullanıldığını gösteren örnekler yer alır. Ön incelemelere göre çekirdekler ile yontma taşlar teknolojik yönden birbiri ile homojen yapıdadır.

Mağarada taş aletlerin yanı sıra organik buluntular da ele geçirilmiştir. Ön incelemelere göre keçi, geyik, domuz dişleri ve kemik parçaları bulunmuştur. Bunlara ek olarak, kişisel

süs eşyası olarak nitelendirilen hayvan dişinden bir *pendant* (Resim: 4) ve kenarı oluklu geyik boynuzu (Resim: 4) saptanmıştır.

2. tabaka yontma taş buluntu repertuarı teknolojik ve tipolojik yönlerden Orta/Geç Epi-paleolitik Dönem'e tarihlenebilir niteliktedir. Ancak mutlak tarihleri saptayabilmek amacıyla 2. tabakadan gelen karbon örnek ve bir adet hayvan dişi (geyik, alt büyük azı dişi) C14 yaş tayini analizi için TÜBİTAK-MAM Laboratuvarına gönderilmiştir. Kömürleşmiş malzeme MÖ 12.916-12.183 aralığına²; geyik dişi ise MÖ 12.413-12.070 aralığına³ tarihlenmektedir. 2. Tabaka yontma taş buluntuların tekno-tipolojik özellikleri elde edilen mutlak tarihler ile uyumludur. İlk kazı sezonunun tamamlanmasının ardından Koskarlı Mağarası kazısı Geleceğe Miras Projesi kapsamına alınmıştır.

TEŞEKKÜR

Koskarlı Mağarası 2024 yılı kazı çalışması 10 Eylül-4 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı süresi boyunca alana ulaşım Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü tarafından verilen araç ile sağlanmıştır. Temizlik işlemlerinin ardından, 16 Eylül 2025 tarihinde başlayan arkeolojik kazı çalışmalarında ise kazı ekibi Düzköy Öğretmenevinde konaklamıştır. Ekibin konaklama ve yiyecek giderleri Trabzon-Ortahisar Belediyesi tarafından karşılanmıştır. Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından (Proje No: SBA-2024-15946) desteklenmiştir. Kazı çalışmalarına finansal ve lojistik destek sağlayan bütün kurumlara teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Çalışkan Akgül, H., Kılıç, S., Demirel, S., Yılmaz, E. (2019-2020). Trabzon İli Protohistorik Dönem Yüzey Araştırması – 2019. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, 45, s. 67-73.

Çalışkan Akgül, H. ve Dinçer, B. (2021). Koskarlı Cave: The first Late Pleistocene/Early Holocene site in the eastern Black Sea region of Turkey. Archaeological Research in Asia, 27.

Çalışkan Akgül, H., Manko, V., Turan, D., Chkharatashvili, G., Kılıç, S. (2023). New Epi-palaeolithic sites in the southeastern Black Sea area and a question about the marine network of lunates with bipolar retouched arcs makers. Revista Arheologică, XIX/1, s. 5-29.

Okay, A.İ. ve Tüysüz, O. (1999). Tethyan Sutures of Northern Turkey. The Mediterranean Basin: Tertiary Extension within the Alpine Orogen. Geological Society, London, Special Publications 156, s. 475-515.

2 Lab No: TÜBİTAK – 4157, kalibre edilmiş - %95,4 - 2s. KTÜ BAP Koordinasyon Birimi - Proje No: SBA-2024-15946.

3 Lab No: TÜBİTAK – 4075, kalibre edilmiş - %88,4 - 2s. KTÜ BAP Koordinasyon Birimi - Proje No: SBA-2024-15946.

ELBİSTAN KEÇE MAĞARASI KAZISI-2024

İrfan Deniz YAMAN*

GİRİŞ

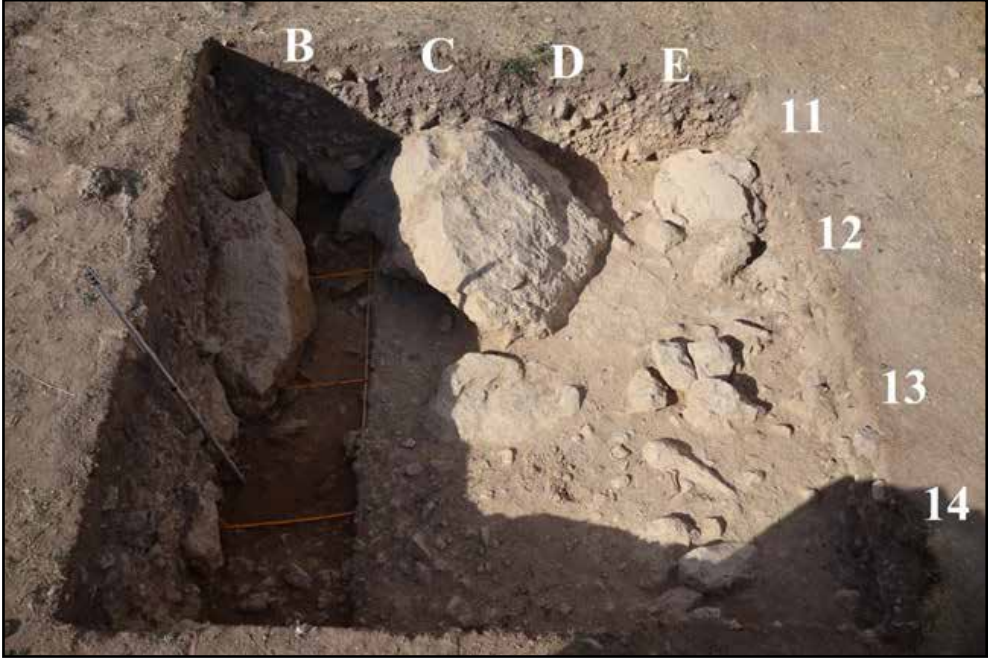
Keçe Mağarası kazısının 2024 yılı çalışmaları 17 Temmuz'da başlatılmış ve 16 Eylül'de sona ermiştir. Çalışmalarda kazı başkanı olarak Doç. Dr. İrfan Deniz Yaman, kazı başkan yardımcısı olarak Arkeolog Sadık Akbal, gönüllü olarak lisans öğrencileri Ceyhan Yakut, Can Çelik, Ebru Demirdağ ve Behiye Karatepe, Bakanlık Temsilcisi olarak, Elbistan Şehir Müzesi Müdürlüğü uzmanı Makbule Arslantaş görev yapmışlardır. Çalışmaların sorunsuz ve verimli şekilde yürütülmesini sağlayan tüm ekip üyelerine teşekkür ederiz.

Kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesindeki destek ve katkılarından dolayı T.C. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Aksaray Üniversitesine, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Elbistan Şehir Müzesine ve Keçemağara köyü halkına teşekkürlerimizi sunarız.

2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılı Keçe Mağarası kazı çalışmaları, ekibe yeni katılan öğrencilerin kazı sistemini anlamaları adına öncelikle C alanında başlatılmıştır. Burada yürütülen kısa süreli ön çalışmaların ardından, 2024 yılı çalışmaları için kazı yapılması planlanan alana geçilmiştir. Bu alan C alanının 3 metre batısından başlatılarak, kazının gidişatına göre batı ve güney yönlerine doğru genişletilecek şekilde planlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak alanın genel temizliği yapılmış, daha sonra karelej oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen genel ölçümlerin ve kontrollerin ardından kazı çalışmalarına başlanmıştır. Başlangıçta 6 metrekairelik bir alanda yürütülen kazılar sırasında bir taş dizisine rastlanmıştır. Kuzey-güney yönünde devam eden bu taş dizisinin alan içindeki durumunu görmek için kazı alanının genişletilmesine karar verilmiştir. Bu nedenle öncelikle 9 metrekairelik, devamında ise 16 metrekairelik alanın tamamında çalışılmıştır (Resim: 1). Sözü edilen taş sırasının herhangi bir bağlantısı olmadığı görüldüğünde daha derin seviyelere geçmek için tüm alanda eş zamanlı olarak kazı yapılmıştır. Kazı başlangıcında yüzey toprağının hemen altından -daha önceki kazı alanlarında olduğu gibi- arkeolojik bulgular ortaya çıkmaya başlamıştır.

* Doç. Dr. İrfan Deniz YAMAN; Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bahçesaray Mahallesi 170. Cadde No:18 68100 Merkez-Aksaray/TÜRKİYE, E-posta: irfandenizyaman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1365-6047.

Resim 1: D Alanı genel görünümü.

Sözü edilen yeni kazı sahasını diğerlerinden ayırmak için “D alanı” olarak isimlendirilmesine karar verilmiştir. Mağara tavanının çökmesinden önceki süreçte, mağaranın giriş bölümü olan bu saha, kendi içerisinde farklı bir yapıya sahiptir. Yürütülen çalışmalarda öncelikle jeolojik stratigrafi takibi yapılmıştır. Daha önce kazı çalışmaları yapılan A, B ve C alanlarında yaklaşık 1 metre derinliğe ulaşıldığında killi sert bir yapıya sahip tabakayla karşılaşmıştır (Yaman, 2023, s.66). Kazı yapılmasının oldukça güç olduğu bu seviye aynı zamanda herhangi bir arkeolojik bulgu içermemektedir. Bu nedenlerle D alanı, sözü edilen durumun test edileceği ve bu durumun kesinleşeceği son alandır. Zira burada da aynı yapıda bir sedimana rastlanması durumunda tüm kazı alanıyla ilgili planlamanın tekrar gözden geçirilmesi gerekecektir.

2024 yılında, D alanında yer alan B11, B12, B13, B14, C11, C12, C13, C14, E11, E12, E13, E14, D11, D12, D13, D14 plankerelerinde çalışılmıştır. Gerçekleştirilen kazılardan sonra plankarelerde ulaşılan değerler aşağıda tablo olarak sunulmuştur (Tablo: 1).

Tablo 1: Plankarelerde Ulaşılan Değerler.

Plankare	D ALANI		
	Arkeolojik Seviye (AH)	Jeolojik Seviye (GH)	Derinlik Değeri cm
B11	33	III	-110
B12	33	III	-110
B13	33	III	-110
B14	33	III	-110
C11	32	III	-100
C12	32	III	-100
C13	32	III	-100
C14	32	III	-100
D11	32	III	-100
D12	32	III	-100
D13	32	III	-100
D14	32	III	-100
E11	32	III	-100
E12	32	III	-100
E13	32	III	-100
E14	32	III	-100

D alanında toplam 16 metrekairelik sahada yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkan jeolojik stratigrafi, diğer kazı alanlarına göre bazı farklılıklar göstermiştir. Stratigrafinin en üstünde, yüzey toprağının hemen altından başlayan ve yaklaşık 30 cm devam eden, jeolojik seviye olarak ayrılabilir bir sediman yapısı mevcuttur. Bu seviyede sediman koyu kahverengi ve kumludur. Kazısı oldukça kolay yapılan birimde, başlangıçtan itibaren arkeolojik bulgular tespit edilmiştir. Bu seviyenin altında ise küçük ve orta boy döküntü kalker taşların yer aldığı başka bir tabaka dikkat çeker. Bu birimin kalınlığı yaklaşık 50 cm civarındadır. Sediman rengi açık kahverengi görünümde ve kazısı bir üstteki seviyeye göre zordur. En dikkat çekici durumlardan bir tanesi bu birimde arkeolojik bulguların yok denecek kadar az olmasıdır. D alanı içerisinde şimdilik en alta yer alan jeolojik seviye ise, içerisinde blok boyutunda döküntü kalker taşlar barındıran bir yapıdadır. Özellikle bu blokların çevresinde yer alan sedimanın sertleştiği görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı farklı bir jeolojik seviye olarak diğerlerinden ayrılmıştır.

Sözü edilen D alanındaki bu farklı jeolojik yapı sebebiyle, önceki yıllarda sadece I ve II olarak isimlendirilen jeolojik tabakaların güncellenmesi gerekmiştir. Bu bağlamda en üstte yer alan koyu kahverengi birim I, hemen altında yer alan seviye II ve en alta yer alan

seviye ise III olarak isimlendirilmiştir (Resim: 2). Normal şartlarda A, B ve C alanlarında bu seviyelerin ardından sözünü ettiğimiz killi sert sedimanın görülmesi beklenmiştir. Ancak ilginç bir şekilde alanın batı bölümünde 1,5 m derinleşmesine karşın henüz böyle bir yapıyla karşılaşılmamıştır.

Resim 2: Jeolojik seviyeler ve radyokarbon yaşları.

D alanının batı profili üzerinde tanımlanmış olan jeolojik birimler, gözle ayırt edilebilecek derecede farklı özelliklere sahiptirler. Bu farklılığın daha net ortaya konulabilmesi için radyokarbon tarihlendirmesi yapılmıştır. En üstte yer alan ve I olarak adlandırılan seviyeden, karışık yapısı ve yüzeye yakın olması sebebiyle örnek alınmamıştır. Bu seviyenin hemen altında bulunan ve II olarak adlandırılan birimden toplamda üç adet tarihlendirme yapılmıştır. Öncelikle ortaya çıkan tarihlerden bağımsız olarak, bu alanın tutarlı şekilde sonuçlar verip vermediği öğrenilmek istenmiştir. Tutarlı sonuçlar ifadesiyle anlatılmak istenen tabakalarda derine inildikçe tarihin eskiye doğru gitmesidir. Zira C alanında ortaya çıkan tarihlendirme sonuçları buluntu gruplarındaki karışıklığın kanıtı niteliğinde olmuştur (Yaman, 2025, s.207). D alanında II. jeolojik seviyenin MS 422-609 arasındaki bir döneme ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Önümüzdeki yıllarda sürdürülecek kazı çalışmalarında öncelikli olarak III. jeolojik seviyeden tarihlendirme için örnekler alınacaktır. III. jeolojik seviyenin kazı çalışmalarında önemli bir rolü olacak gibi görünmektedir. Bu durumlardan ilki bu seviyede görülen blok kalker taşlar ile ilgilidir. Zira bu taş bloklarının mağaranın çöken tavanının parçaları

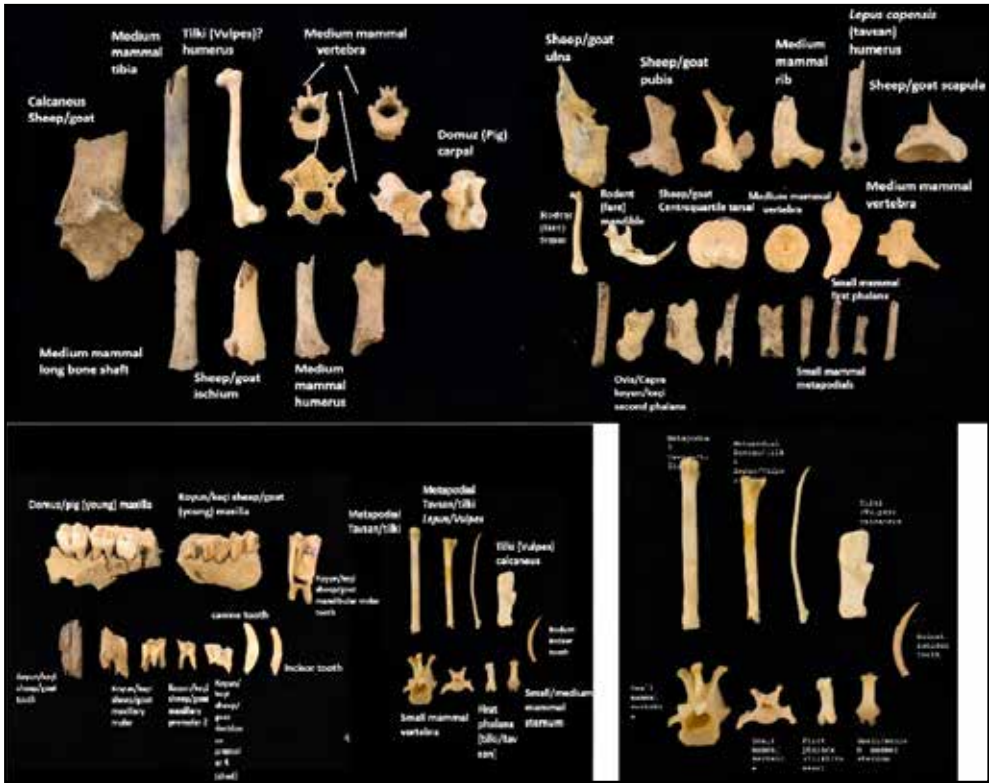
oldukları düşünülmektedir. Eğer blokların üzerine oturdukları seviyelere ait tarih sonuçları elde edilebilirse, aynı zamanda mağara tavanının çökmesine sebep olan depremin yaklaşık tarihi de belirlenebilir. Ortaya çıkan sonuçlar ile buluntu grupları arasında tutarlılık olması durumunda, Keçe Mağarası için muhtemel yeni bir kültürel dolgu ortaya çıkabilir.

2024 YILI BULGULARI

2024 yılı kazı çalışmalarının neredeyse tamamı D alanında yürütülmüştür. Kazısına yeni başlanılan bu alan aynı zamanda yüzeyden başlayarak buluntu topluluklarının dağılımı konusunda yeni bilgiler sunmuştur. Öncelikle D alanının diğer kazı alanlarıyla benzerliklerine değinilecek olursa, ilk dikkat çeken durum yüzey toprağının hemen altından itibaren arkeolojik bulguların ortaya çıkmasıdır. Yüzeye yakın olan ve artık I. jeolojik birim olarak isimlendirilen seviye içerisinde cam, metal ve seramik parçalarının varlığı görülmüştür. Bunlara ek olarak hayvan kemikleri, işlenmiş kemikler ve yontma taş örneklerden söz edilebilir. D alanının diğer kazı alanları ile farklılıklarından ilki, II jeolojik seviyenin tanımlanmış olmasıdır. Bu birimde arkeolojik bulguların sayısında oldukça yüksek oranda azalma görülmüştür. Bazı seviyelerde neredeyse steril denilebilecek bu durumun kazı alanı genişletildiği zaman da aynı şekilde olup olmadığı gözlemlenecektir. II. jeolojik seviyenin bitimiyle birlikte buluntu gruplarında da ciddi değişimler olduğu tespit edilmiştir. Diğer alanlardaki buluntulardan daha farklı yapıdaki örneklerle ilgili detaylı yorumlar sırasıyla yapılacaktır.

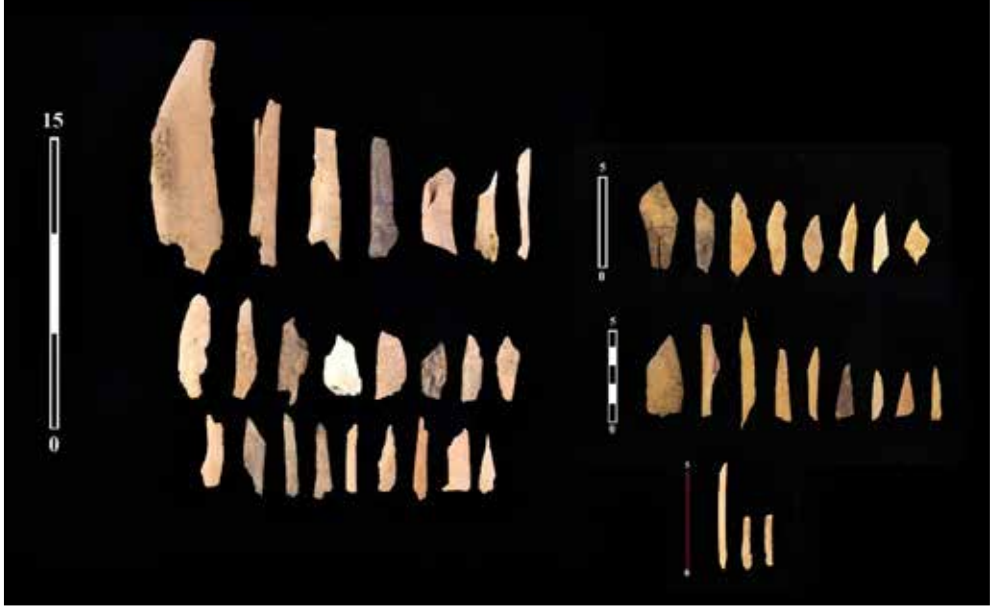
2024 yılı kazılarında ortaya çıkarılan ilk buluntu grubu hayvan kemiklerine aittir. Hayvan kemikleri üzerinde uzmanı tarafından yapılan ön değerlendirmede otçul ve etçil türlere ait kalıntıların olduğu belirlenmiştir. Benjamin S. Arbuckle tarafından yapılan ön değerlendirmeler sonucunda, 2024 yılı hayvan kemiklerinde; koyun/keçi (*ovis/capra*), domuz, tilki (*vulpes*), tavşan (*lepus capensis*) ve kemirgen (*rodent*) türleri tespit edilmiştir¹ (Resim: 3). Bu türlerin tamamı daha önceki kazı sezonlarında görülmüş olmalarına karşın ilk defa domuza ait bir kalıntıya rastlanmıştır olması önemlidir. Özellikle genç bir bireye ait üst çene (*maxilla*) parçasının tanımlanmış olması, D alanı özelinde farklı bir sonuç olarak kayıtlara geçmiştir.

1 Benjamin S. Arbuckle ile yapılan kişisel görüşme (28.04.2025).

Resim 3: Hayvan kalıntıları.

İkinci buluntu grubu işlenmiş kemikler ve kemik aletlerden oluşmaktadır. Bu grup içinde hayvan kemiklerinin işlenmiş örnekleri, uç, bız ve iğne türü sivri bitimli parçalar yer alırlar (Resim: 4). Özellikle C alanında yüksek oranda görülen kemik uçların, D alanında azaldığı görülmüştür. Buna karşın diğer alanlarda yok denecek kadar az sayıdaki taştan üretilen uçların sayısında ise ciddi bir artış yaşanmıştır. Birbirine bu kadar yakın mesafelerdeki kazı alanlarındaki bu farklılık oldukça ilginç bir durumdur. Çünkü normal şartlarda aynı alan içinde yer alan kazı sahalarında birbirine benzer özelliklerle ve yoğunlukta buluntu gruplarının olması beklenir.

Resim 4: Kemik alet örnekleri.

Üçüncü buluntu grubu yontma taşlardan oluşmaktadır (Resim: 5). Bu buluntu topluluğunun içerisinde yer alan ilk grup iri boyutta kalın profilleri olan parçalardır. Bazıları yonga şeklinde taşımaları iken bazıları ise yumru üzerinde şekillendirilmişlerdir. Üzerlerinde görülen düzeltiller bu parçaların kazıyıcı ve benzeri aletlere dönüştürüldüklerini göstermektedir. Genel anlamda “*heavy duty tools*” (ağır iş aletleri) olarak tanımlanabilecek bu parçaların arkaik karakteri ve en alt seviyelerde tespit edilmiş olması, önümüzdeki kazı sezonları için oldukça önemli bir gelişmedir. Yontma taşlar içerisindeki ikinci grup, birinci gruba göre daha küçük boyutlu ağırlıklı olarak yonga taşımalarıyla oluşmaktadır. Yontma taş içindeki üçüncü grup taştan üretilen uçlardır. Toplamda 21 parçadan oluşan taş uçlar içerisinde incelikle işlenmiş oldukça kaliteli hammaddeden üretilen örneklerin yanı sıra (Resim: 6), daha kaba görümlü ve nispeten daha kaba taneli yapıdaki hammadde-lerden üretilen örnekler de yer almaktadır. Yontma taş içerisindeki dördüncü ve son grup dilgiciklerden oluşmaktadır. Daha önceki kazı sezonlarında birkaç örnek dışında karşılaşılmayan bu parçalar, yontma taş endüstrinin değişimine dair kanıt teşkil edebilirler. D alanında yürütülen kazılar sırasında III. jeolojik seviyede tespit edilen ve tamamı kalkerden üretilen dilgiciklerin bazılarının düzeltili oldukları görülmüştür.

Resim 5: Yontma taş örnekleri.

Resim 6: Taş uç örneği.

KAZI EVİ VE ÇEVRE DÜZENLEMELERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Toplam 4 konteynerden oluşan kazı evinin hazırlık aşaması genel kontrollerle başlamıştır. Kazı evine gelindiğinde, İlköğretim okulunun elektrik saatine bağlı uzatma kablusunun yerinde olmadığı görülmüştür. İlköğretim okulu lojmanında ikamet eden aileden

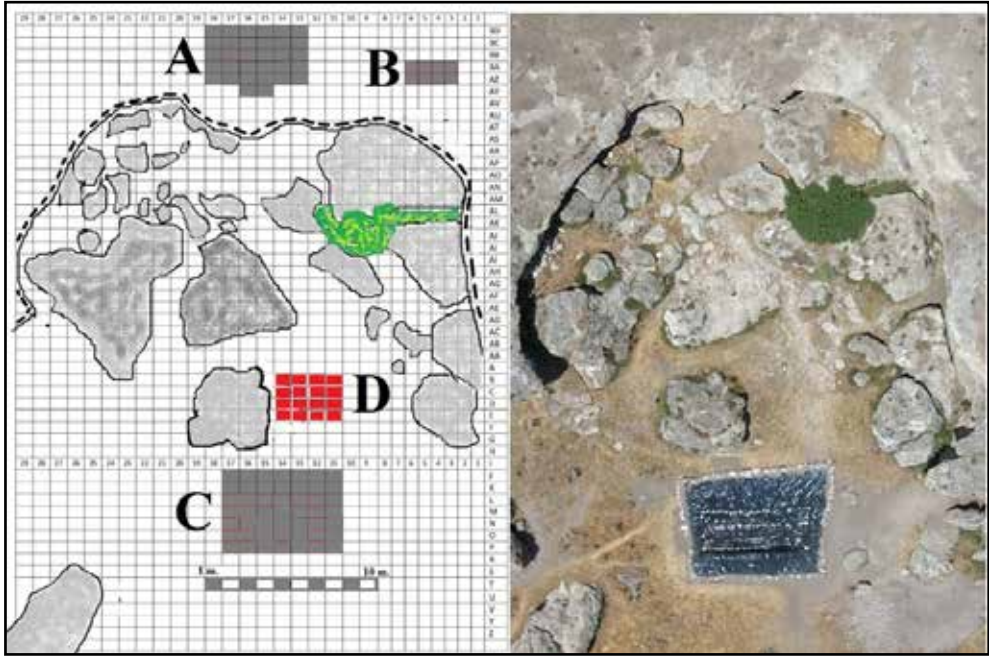
alınan bilgiye göre kablonun bir traktörün takılması sonucu yerinden koptuğu ve bu aile tarafından muhafaza edildiği öğrenilmiştir. Uzatma kablosu eski yerine takılarak konteynerlere giden elektrik bağlantısı tekrar aktif hale getirilmiştir. Daha sonra yine İlköğretim okulu deposundan kazı evine uzanan su bağlantı boruları yerine takılmıştır. Temel ihtiyaçlar giderildikten sonra konteyner içlerindeki diğer küçük çaplı onarımlar yapılmıştır.

Kazının ilerleyen aşamalarında konteynerlerin yanında yer alan ve fosseptik gideri olarak iş gören alanın üzeri, kazı ekibi tarafından yapılan branda, tel ve ahşap malzemeden bir örtüyle kapatılmıştır. Aynı zamanda çevresindeki dikenli teller kontrol edilerek düzenleme yapılmıştır.

SONUÇ

Keçe Mağarası'nda 2015 yılından bu yana sürdürülen kazılarda farklı alanlarda çalışmalar yürütülmüştür. Mağara içerisinde A ve B alanlarının yanı sıra, mağara dışındaki seki bölümünde yer alan C alanı temel çalışma sahaları olmuşlardır. Bu çalışmalar sırasında yüzey toprağının hemen altından itibaren görülmeye başlanan arkeolojik bulgular, çeşitlilik ve tipolojik anlamda oldukça önemli sonuçlar vermiştir. Fakat kazı çalışmalarında karşılaşılan en önemli konulardan bir tanesi dolgularda meydana gelmiş olan tahribattır. Bu tahribatın birden çok nedeni olduğu anlaşılmıştır. Mağaranın tavanının büyük bloklar halinde dolgu üzerine çökmesi, mağara çevresinde yıllar boyunca yaşanan erozyon, değişik dönemlerde yaşamış insan topluluklarının yarattığı tahribat, kemirgen hayvan ve bitki topluluklarının meydana getirdiği karışma gibi pek çok başlık bu durum içinde değerlendirilebilir.

Kazısı yapılan en büyük alan olma özelliğindeki C alanında yürütülen çalışmalarda, özellikle seki üzerindeki dolgularda yaşanan yoğun su taşkınlarının izleri rahatlıklar takip edilebilmiştir. Bu durumu genel anlamda ortaya koyabilmek adına gerçekleştirilen jeolojik araştırmalarda, mağara çevresinde var olan akarsuların alanın karışımındaki temel unsurlardan birisi olduğu net şekilde anlaşılmıştır. Ayrıca köyün üst bölümünde yer alan fay kırığı yine bu alanın depremlerden etkilendiğini göstermektedir. Bütün bu olumsuz etkenler nedeniyle ortaya çıkarılan arkeolojik buluntu topluluklarının homojen dağılımı görülememiştir. Bu durumu test etmek için 2024 çalışmaları kapsamında mağara girişi ile şu anda kapalı olan saha arasında yeni bir kazı alanının oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda C alanının 3 metre batısından itibaren öncelikle 6 metrekairelik alanda kazı yapılmıştır. Bu 3 metre mesafenin bırakılmasının temel sebebi alanda hareket etme kabiliyetini engellemek ve aynı zamanda kazı alanlarının tahribatını önlemektir. Kazı sezonunun sonunda toplamda 16 metrekaireden oluşan yeni çalışma sahasına D alanı adı verilmiştir.

Resim 7: D alanının konumu.

Kazı çalışmalarında ortaya çıkan buluntu toplulukları, daha önceki sezonlarla benzerlikler göstermiştir. Fakat kendi içerisinde ortaya çıkan farklılıklar, bu alanın kendine özgü bir yapısı olduğunu düşündürmüştür. Jeolojik stratigrafi konusunda daha önce görülmeyen iki farklı yapıda birim tanımlanmıştır. Bu birimlerle bağlantılı olarak arkeolojik bulguların dağılımında da diğer alanlardan farklı özellikler olduğu görülmüştür. Örneğin C alanında kemik alet ve özellikle kemik uçlar yaygın olarak görülürken, C alanında daha çok taş uçların varlığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde yontma taş buluntu topluluklarında şimdiye kadar birkaç örnekler temsil edilen dilgiciklerin sayısında bir artış mevcuttur. Yine yontma taş grubunda ağır iş aletleri (*heavy duty tools*) olarak isimlendirilebilecek parçaların baskın olduğu bir seviye görülmüştür. Özellikle dilgicik ve ağır iş aletleri gibi parçaların alanın derinleşen seviyelerinde tespit edilmiş olması, yeni bir kültür tabakasının ortaya çıkarılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Önümüzdeki sezonda gerçekleştirilecek tarihlendirme sonuçları da bu öngörüye desteklerse, kazı çalışmaları için oldukça umut verici bir gelişme yaşanmış olacaktır.

D alanında önümüzdeki sezonlarda kazı alanının genişletilmesi ve aynı zamanda bu alan içinde daha derin seviyelere inilmesi planlanmaktadır. Arkeolojik buluntuların dağılımını görmenin yanı sıra bu durumun jeolojik seviyelerin dağılımını görmek adına da oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Yine her zaman olduğu gibi öngörü ve beklentilerden ziyade somut bilimsel verilere ulaşılmadıkça sözü edilen konuların ispatı mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Yaman, İ D. (2023). Elbistan Keçe Mağarası Arkeolojik Araştırmaları, *Colloquium Anatolicum* 22, s. 61-74.

Yaman, İ D. (2025). Elbistan Keçe Mağarası Kazısı – 2023, 44. *Kazı Sonuçları Toplantısı* Cilt 5, s. 199-208.

ÜÇAĞIZLI II MAĞARASI 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

İsmail BAYKARA*

Ece EREN KURAL

Didem TURAN

M. Kenan AGRAS

Derya SİLİBOLATLAZ

Naoki MORIMOTO

Yoshiro ISHIHARA

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 26/06/2024 tarih ve E-94949537-160.01.01-5316847 sayılı izniyle yürütülen Üçağızlı II Mağarası kazı çalışmaları, 10.07.2024-16.12.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kuzey Levant'ta yer alan Üçağızlı II Mağarası Geç Pleistosen Dönem insanların davranışlarının, kültürlerinin ve teknolojilerinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir (Harita: 1).

Üçağızlı II Mağarası kazı çalışmaları Paleolitik depozitin en yoğun olarak bulunduğu D odasında gerçekleşmektedir. D odası, deniz seviyesinden yaklaşık olarak 11 m yükseklik, 14 m uzunluk ve 5 m genişliğinde dar, karstik bir yapıya sahiptir. Mağara yaklaşık olarak 2,5 m derinliğinde arkeolojik sediman içermekte ve ortalama 56 m²lik bir alanı kapsamaktadır (Baykara vd., 2015; Baykara vd., 2021; Baykara vd. 2022; Baykara vd., 2023a ve 2023b).

Yabancı heyet üyemiz olan Fukuoka Üniversitesinden Dr. Yoshiro Ishihara tarafından detaylı jeomorfolojik çalışmalar yapılmıştır (Resim: 2). Bu çalışmalar sonucunda Üç II'nin, Jura Dönemi'nde bir şelf alanında çökelmiş tabakalı kireçtaşı içerisinde olduğu

- * Prof. Dr. İsmail BAYKARA; Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, Gaziantep/TÜRKİYE, E-posta: iibaykara@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3778-0261.
- Dr. Öğr. Üyesi Ece EREN KURAL; Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Paleoantropoloji Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: eceren@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2811-2189.
- Arş. Gör. Didem TURAN; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: didemturan114@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8375-1296.
- Uzm. M. Kenan AGRAS; Gaziantep Üniversitesi, E-posta: kenanagras12@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6967-0876.
- Doç. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ; Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Gaziantep/TÜRKİYE, E-posta: deryasili@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2770-262X.
- Doç. Dr. Naoki MORIMOTO; Laboratory of Physical Anthropology, Graduate School of Science, Kyoto University, JAPAN, E-posta: morimoto@anthro.zool.kyoto-u.ac.jp, ORCID: 0000-0002-8367-4777.
- Dr. Öğr. Üyesi Yoshiro ISHIHARA; Fukuoka University, JAPAN, E-posta: ishihara@fukuoka-u.ac.jp, ORCID: 0000-0003-1239-2403.

tespit edilmiştir. Tabakalı kireçtaşı, deniz tabanında neredeyse düz bir alanda çökelmiştir ve bunun bir kısmının üzerinde yerçekimi akışıyla çökelmiş gibi görünen hafif silisli bir birikinti (moloz) konsantrasyonu bulunmaktadır. Bu tabakalı kireçtaşlarının stratigrafik yüzeyi genellikle mağaranın bulunduğu dağ tarafından deniz kenarına doğru eğimlidir. Paleolitik depozitin yoğun olarak bulunduğu D odası, mağaranın güneydoğusunda yer almaktadır. D odası, kırklar boyunca neredeyse doğrusal bir yapı sergiler ve neredeyse kuzey-güney doğrultulu bir fay üzerindedir. Mağara duvarları nispeten pürüzsüzdür ve tavan kısmı mağaranın derinlerine gittikçe alçalmaktadır. Vadi benzeri mağaranın duvarı neredeyse dikey ve 10-15 m yüksekliğindedir. Mağaranın zemini deniz kenarı uçurum koni birikintileri, iri büyük düşmüş çakılları ve 2-3 cm dairesel kireçtaşı çakılları ile kaplıdır. Mağaranın denize yakın kısımlarında kireçtaşını örten çeşitli tiplerde Karren ve kara tarafında kısmen örten deniz çökelleri (dairesele çakıllar ve plaj kumu) bulunmaktadır.

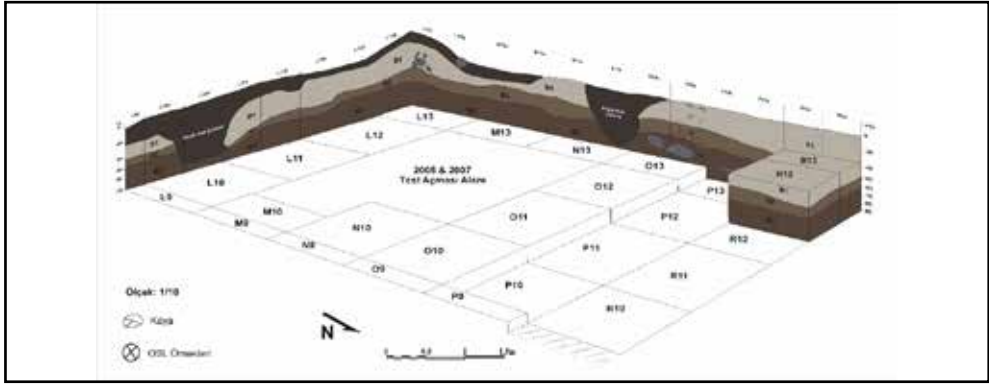

Harita 1: Levant Bölgesi'nde bulunan yerleşim alanları ve Üçağızlı II Mağarası'nın konumu.

2023 yılındaki mikromorfoloji çalışmalarıyla mağaranın tabakalanması yeniden düzenlenmiştir. Elde edilen sonuçlar kapsamında mevcut kazı çalışmalarının tamamlandığı seviyeler B1, B2 ve B3 olarak yeniden düzenlenmiştir (Çizim: 1). Tabakaların kalınlıkları mağara içerisinde farklılık göstermektedir. B1 tabakası ortalama 35-25 cm kalınlığındadır. İnce kesitler diğer katmanlara kıyasla hafif kırmızımsı kahverengi bir renk gösterir ve

küçük kireçtaşı parçacıkları içermektedir. B2 tabakası ise ortalama 20 cm kalınlığındadır. B2 tabakası B1'e göre daha net bir sınırla ayrılabilir. B1 tabakasına yakın alanlarda daha sert ve yatay hizalanmış parçacıklar bulunmaktadır. Genel olarak kırmızımsı kahverengi olup mağara içlerine doğru gri ile açık kahverengi ve hafif sert bir tabakadır. B3 tabakası ise güncel çalışmalarla kazılan tabakadır. Mağaranın tabakalanması için detaylı mikromorfoloji çalışmaları devam etmektedir.

Üç II 2024 yılı çalışmaları kapsamında O9, N9, M9, L9, R10, P10, O10, N10, M10 (a ve b), L10, R11, P11, O11, L11, R12, P12, O12, L12, P13 (a ve b), O13 (a ve b), N13 (a ve b), M13 (a ve b) ve L13 (a ve b) plankarelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 3-4 ve Çizim: 1). Kazı çalışmalarının ilk aşamasında gerçekleştirilen çalışmalarda N9, M9, L9, O10, P10, N10, M10 (a ve b), L10, R11, P11, O11, L11, R12, P12, O12, L12, P12, O13, L13 karelerinde -70 seviyesine kadar kazı yapılmıştır. O9 plankaresi -65 ve R10 plankaresi de -60 seviyesinde bırakılmıştır. P11c ve d plankarelerinde sert kül tabakalarından dolayı sırasıyla -68 ve 69. seviyelerinde, P12a ve b plankareleri ise sırasıyla -63. ve -56. seviyelerinde kazı çalışması durdurulmuştur. Belirtilen karelerde kül tabakası korunduğu için karenin sadece kül olmayan kısımları kazılmıştır. R12c ve d alt kareleri betonlaşmış sert yapıda olduğu için buluntuların zarar görmemesi için önceki senelerdeki gibi kazılmadan bırakılmıştır. Kazı çalışmalarının ikinci aşamasında ise ilk olarak mikromorfoloji analizleri için sediman örneği alınan R11, P10, P11, P12, O11, O12 plankareleri içerisinde bulunan sert beyazımsı gri renkteki küllü alan diğer plankarelerle aynı seviyeye getirilmiştir. Çalışmalar yoğun olarak mağaranın batısında kalan (mağaranın ağız kısmı) R10, P10, R11, P11, P12, R12 (a ve b) ve P13 (a ve b) karelerinde gerçekleştirilmiş ve -95 seviyesine inilmiştir. O9 karesi -65 seviyesinde bırakılırken N9, M9 ve L9 kareleri -70 seviyesinde bırakılmıştır. Bunun yanı sıra O10, N10, M10 (a ve b), L10, O11, L11, O12, L12, O13 (a ve b), N13 (a ve b), M13 (a ve b) ve L13 (a ve b) kareleri ise -75 seviyesinde bırakılmıştır. Güney kesitini oluşturan R13, P13, O13, N13, M13 ve L13 karelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2005 ve 2007 yıllarında sondaj çalışması yapılan ve sonrasında herhangi bir tehlike oluşturmaması amacıyla yeniden doldurulan sondaj alanı da kazı çalışması yapılan karelerin seviyeleriyle eşitlenmesi amacıyla kazılmıştır.

Çizim 1: Üçağızlı II Mağarası 2024 yılı stratigrafi çizimi.

ÜÇAĞIZLI II MAĞARASI BULUNTULARI

2024 yılı kazı çalışmalarında toplam 2368 adet yontma taş buluntusu elde edilmiştir. Bunların 2025'i taşımalık, 146'sı çekirdek, 23'ü vurgaç ve 174'ü yontma artığıdır (Resim: 5-6). Bunların dışında 82 adet doğal parça bulunmaktadır. Yontma taşların teknolojik özelliklerinin tanımlanmasında Inizian vd. (1999) ve Kuhn vd. (2009) tanımlamaları ile taş aletlerin tipolojik tanımlamalarında ise Bordes (1961) tipolojisi kullanılmıştır. Tablo 1'de 2024 yılı kazı çalışmasında elde edilen taşımalıkların korunma durumlarının oranları verilmiştir. Taşımalıkların %41,5'i tam parça iken, yarısından fazlasının (%58,5) kırık parça olduğu gözlenmiştir. Kırık yontma taşların %25,1'i proksimal, %17,3'ü distal, %15,6'sı medial, %0,4'ü split (parçalanmış) parçadır.

Tablo 1: Üçağızlı II Mağarası taşımalıkların korunma durumu.

	B1		B2		B3		Karışık Toprak (B1-B2)		Toplam	
Korunma Durumu	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Tam	9	52,9	149	45,2	666	40,6	17	45,9	841	41,5
Proksimal	4	23,5	77	23,3	413	25,2	15	40,5	509	25,1
Distal	3	17,6	56	17	288	17,6	3	8,1	350	17,3
Medial	1	5,9	48	14,5	265	16,1	2	5,4	316	15,6
Split	0	0	0	0	9	0,5	0	0	9	0,4
Toplam	17	100	330	100	1641	100	37	100	2025	100

Tablo 2’de taşımaları tabakalara göre dağılımı verilmektedir. Buna göre, mağarada tüm tabakalarda (B1, B2, B3, B1-B2) yonga ağırlıklı bir üretim gözlenmiştir. Tüm tabakalarda basit yongalar ve Levallois yongalar yoğun olarak bulunmaktadır. Basit dilgi ve Levallois dilgiler ise neredeyse tüm tabakalarda belirgin sayıda gözlenmekle birlikte, sadece B1-B2’nin karışık olarak bulunduğu tabakada Levallois dilgi gözlenmemiştir. Bunlara ek olarak, 2024 yılı kazı çalışmalarında kırık yonga parçaları, kortikal yonga, çekirdek kenarı, Levallois uç, yanılıcı Levallois uç, *éclat débordant*, dilgicik, *kombewa* yonga, Nahr İbrahim, omurgalı dilgi (*crested blade*), doğal sırtlı dilgi ve yonga, burin spall, kortikal dilgi ve çekirdek tablet gibi taşımaları da gözlenmiştir.

Tablo 2: Üçağızlı II Mağarası taşımaları tabakalara göre dağılımı.

	B1		B2		B3		Karışık Toprak (B1-B2)	
Taşımaları	n	%	n	%	n	%	n	%
Kortikal Yonga	1	5,9	15	4,5	55	3,4	0	0
Kortikal Dilgi	0	0	0	0	1	0,1	0	0
Doğal Sırtlı Yonga	0	0	0	0	2	0,1	0	0
Doğal Sırtlı Dilgi	0	0	0	0	5	0,3	0	0
Basit Yonga	9	52,9	143	43,3	690	42	14	37,8
Basit Dilgi	0	0	7	2,1	82	5	3	8,1
Levallois Yonga	4	23,5	66	20	337	20,5	16	43,2
Levallois Dilgi	0	0	13	3,9	62	3,8	1	2,7
Geniş Levallois Uç	2	11,8	4	1,2	28	1,7	2	5,4
Uzun Levallois Uç	0	0	6	1,8	7	0,4	0	0
Yanılıcı Levallois Uç	1	5,9	6	1,8	28	1,7	1	2,7
Éclat débordant	0	0	6	1,8	29	1,8	0	0
Omurgalı Dilgi (Crested blade)	0	0	1	0,3	6	0,4	0	0
Çekirdek Kenarı	0	0	13	3,9	39	2,4	0	0
Çekirdek Tablet	0	0	0	0	1	0,1	0	0
Kombewa Yonga	0	0	1	0,3	10	0,6	0	0
Burin Spall	0	0	0	0	2	0,1	0	0
Kırık Parça	0	0	46	13,9	238	14,5	0	0
Nahr İbrahim	0	0	1	0,3	8	0,5	0	0
Dilgicik	0	0	2	0,6	11	0,7	0	0
Toplam	17	100	330	100	1641	100	37	100

Tablo 3'te Üçağızlı II Mağarası 2024 yılı kazı çalışmalarında tespit edilen düzeltili aletlerin tabakalara göre dağılımı verilmiştir. 2024 yılı kazı çalışmalarında toplam 479 adet düzeltili alet tanımlanmıştır. Bunlar arasında kenar kazıyıcılar yoğun olarak bulunmakla birlikte, bunları çentikli, düzeltili kırık parçalar ve Mousterian ve Levallois uçlar, kısmi düzeltili yontma taşlar ve düzeltili Levallois yongalar izlemektedir. Kompozit, delici, düzeltili Levallois dilgi, dişlemeli, Emireh uç ve Üç II tip uçlar ise az oranda gözlenmiştir. Tabakalara göre düzeltili aletlerin dağılımına bakıldığında, B1 tabakasında birer adet Levallois uç, düzeltili Levallois uç, Mousterian uç ve kenar kazıyıcı tespit edilmiştir. B2 tabakasında kısmi düzeltili yontma taş aletler (%19) ve kenar kazıyıcılar (%17,7) yoğunlukta olmakla birlikte, bunu düzeltili Levallois yongalar (%13,9), düzeltili Levallois uçlar (%12,7), çentikli (%12,7), tanımlanamayan kırık düzeltili aletler (%10,1), Mousterian uçlar (%3,8), kompozit aletler (%5,1), Levallois uçlar (%2,5), delici aletler (%1,3) ve Emireh uçlar (%1,3) izlemiştir. B3 tabakasından elde edilen düzeltili aletlere bakıldığında kenar kazıyıcıların (%18,8) baskın olduğu gözlenmiştir. Bunu, çentikli aletler (%16,2), tanımlanamayan kırık düzeltili aletler (%13,1), kısmi düzeltili yontma taş aletler (%11,3), Mousterian uçlar (%10,5), düzeltili Levallois yongalar (%8), düzeltili Levallois uçlar (%7,2), kompozit (%4,9), Levallois uçlar (%3,6), delici aletler (%1,8), düzeltili Levallois dilgiler (%1,5), Üç II uçlar (%1,3), Emireh uçlar (%1) ve dişlemeli (%0,8) aletler izlemiştir. B1-B2 karışık tabakada az sayıda gözlenen düzeltili aletlerin içerisinde çentikli (%28,6) ve dişlemeli (%28,6) aletler yoğun olmakla birlikte, düzeltili Levallois uç (%14,3), Mousterian uç (%14,3) ve kenar kazıyıcı (%14,3) aletler de tespit edilmiştir. Tablo 4'te çekirdeklerin platform sayıları gösterilmiştir. Buna göre, çekirdeklerde genellikle tek platform gözlenmekle birlikte, iki ve üç veya daha fazla platforma sahip çekirdekler belirlenmiştir. Kırık tanımlanamayan çekirdeklerde ise platform sayısı tespit edilememiştir. Tabakalara göre çekirdeklerin platform sayılarına bakıldığında, B1 tabakasında bulunan değişik yönlü çekirdekte 3 veya daha fazla platform tespit edilmiştir.

Tablo 3: Üçağzılı II Mağarası tabakalara göre düzeltili aletlerin dağılımı.

	B1		B2		B3		Karışık Toprak (B1-B2)		Toplam
Alet Tipleri	n	%	n	%	n	%	n	%	N
Düzeltili Levallois Yonga	0	0	11	13,9	31	8	0	0	42
Düzeltili Levallois Dilgi	0	0	0	0	6	1,5	0	0	6
Levallois Uç	1	25	2	2,5	14	3,6	0	0	17
Düzeltili Levallois Uç	1	25	10	12,7	28	7,2	1	14,3	40
Mousterian Uç	1	25	3	3,8	40	10,3	1	14,3	45
Uzun Mousterian Uç	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
Tek Düz Kenar Kazıyıcı	1	25	2	2,5	20	5,1	0	0	23
Tek İçbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	1	1,3	5	1,3	1	14,3	7
Tek Dışbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	7	8,9	19	4,9	0	0	26
İki Kenarı Düz Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
İki Düz/Dışbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	1	1,3	9	2,3	0	0	10
İki Düz/İçbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	5	1,3	0	0	5
İki Kenarı Dışbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	4	1	0	0	4
İki Kenarı İçbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
İki Kenarı Dışbükey/İçbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	2	0,5	0	0	2
Yakınsak Dışbükey Kenar Kazıyıcı	0	0	1	1,3	2	0,5	0	0	3
Yatık Düz Kenar Kazıyıcı (Dejete)	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
Düz Transverse Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
İç Yüzeyi Düzeltili Kenar Kazıyıcı	0	0	1	1,3	2	0,5	0	0	3
İki yüzeyi Düzeltili Kenar Kazıyıcı	0	0	1	1,3	0	0	0	0	1
Almaşık (Alternate) Düzeltili Kenar Kazıyıcı	0	0	0	0	1	0,3	0	0	1
Delici	0	0	1	1,3	7	1,8	0	0	8
Çentikli	0	0	10	12,7	63	16,2	2	28,6	75
Dişlemeli	0	0	0	0	3	0,8	2	28,6	5
Kompozit	0	0	4	5,1	19	4,9	0	0	23
Tanımlanamayan kırık düzeltili parçalar	0	0	8	10,1	51	13,1	0	0	59
Emireh Uç	0	0	1	1,3	4	1	0	0	5
Üç II Uç	0	0	0	0	5	1,3	0	0	5
Düzeltili Yontmataş Aletler	0	0	15	19	44	11,3	0	0	59
Toplam	4	100	79	100	389	100	7	100	479

B2 tabakasında, bir adet bulunan iki yüzeyli (%10), tek yüzeyli (%100), denenmiş (%80) ve Levallois tek kutuplu çekirdeklerde genellikle tek platform belirlenmiştir. Levallois çift kutuplu çekirdeklerde (%66,7) iki platform tespit edilirken, Merkezci Levallois ve

değişken yönlü çekirdeklerde 3 veya daha fazla platform belirlenmiştir. B3 tabakasındaki çekirdeklerin platform sayılarına bakıldığında, tabakada bir adet bulunan prizmatik dilgi çekirdeğinde (%100), geniş Levallois uç çekirdeklerinde (%100), yonga üzerine çekirdeklerde (%100), denenmiş (%96,8), Levallois tek kutuplu (%85,2) ve tek yüzeyli (%54,5) çekirdeklerde tel platform tespit edilmiştir. Levallois çift kutuplu (%88,9) ve iki yüzeyli (%80) iki platform belirlenirken, merkezci Levallois (%84,6) ve değişik yönlü (%80) çekirdeklerde 3 veya daha fazla platform tespit edilmiştir. Bu tabakada bulunan üç adet amorf çekirdeklerde ise iki platform ile 3 veya daha fazla platform belirlenmiştir. Amorf çekirdeklerin birinin kırık olması sebebiyle platform sayısı belirlenememiştir. B1-B2'inin karışık olarak bulunduğu tabakada ise tek yüzeyli çekirdekte (%100) tek platform, Levallois çift kutuplu çekirdekte (%100) iki platform belirlenmiştir.

Tablo 4: Çekirdek tipleri ve platform sayıları.

		1		2		3 +>		Tanımlanamayan		Toplam
		n	%	n	%	n	%	n	%	
B1	Çekirdek Tipleri									
	Değişik Yönlü	0	0	0	0	1	100	0	0	1
	Toplam	0	0	0	0	1	100	0	0	1
B2	Denenmiş	4	80	1	20	0	0	0	0	5
	Tek Yüzeyli	2	100	0	0	0	0	0	0	2
	İki Yüzeyli	1	100	0	0	0	0	0	0	1
	Merkezcil Levallois	0	0	0	0	2	100	0	0	2
	Levallois Tek Kutuplu Çekirdek	4	100	0	0	0	0	0	0	4
	Levallois Çift Kutuplu Çekirdek	0	0	1	100	0	0	0	0	1
	Değişik Yönlü	0	0	0	0	1	100	0	0	1
	Tanımlanamayan	0	0	0	0	0	0	2	100	2
	Toplam	11	61,1	2	11,1	3	16,7	2	11,1	18
B3	Denenmiş	30	96,8	1	3,2	0	0	0	0	31
	Tek Yüzeyli	6	54,5	5	45,5	0	0	0	0	11
	İki Yüzeyli	0	0	4	80	1	20	0	0	5
	Merkezcil Levallois	0	0	2	15,4	11	84,6	0	0	13
	Geniş Levallois Uç Çekirdeği	4	100	0	0	0	0	0	0	4
	Levallois Tek Kutuplu Çekirdek	23	85,2	3	11,1	1	3,7	0	0	27
	Levallois Çift Kutuplu Çekirdek	0	0	8	88,9	1	11,1	0	0	9
	Prizmatik Dilgi Çekirdeği	1	100	0	0	0	0	0	0	1
	Değişik Yönlü	0	0	1	20	4	80	0	0	5
	Amorf	0	0	1	33,3	1	33,3	1	33,3	3
	Yonga Üzerine Çekirdek	4	100	0	0	0	0	0	0	4
	Tanımlanamayan	1	9,1	0	0	0	0	10	90,9	11
	Toplam	69	55,6	25	20,2	19	15,3	11	8,9	124
Karışık Toprak (B1-B2)	Tek Yüzeyli	1	100	0	0	0	0	0	0	1
	Levallois Çift Kutuplu Çekirdek	0	0	2	100	0	0	0	0	2
	Toplam	1	33,3	2	66,7	0	0	0	0	3

Hayvan kemiklerinden tür tanımlamaları yapmak amacıyla zooarkeoloji atlasları (Schmid 1972, Von Den Driesch 1976, Uerpmann 1979, Payne 1985, Hilson 2005, Matsai 2007, Zeder- Lapham 2010), dijital görsel koleksiyonlar ve karşılaştırma malzemeleri kullanılmıştır. Deniz kabuklarının tanımlanmasında WoRMS (World Register of Marine Species) adlı database sisteminden yararlanılmıştır.

Zooarkeoloji çalışmalarında sıklıkla kullanılan “Tanımlanmış Örnek Sayısı (NISP: *Number of Identified Species*)” hesaplama yöntemi bu çalışmaya dâhil edilmiştir (Silibolatz 2019). Mağarada tespit edilen tanımlanabilir hayvan kemikleri bu analize katılmıştır. Tanımlama kriterini eklem kısımları, kas tutunma yerleri ile yanma, kesim veya çiğneme izi bulunan kemikler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 6 cm’den büyük tanımsız kemikler kompakt dokularına göre küçük, orta ve büyük boy toynaklılar olarak gruplandırılmış ve analize katılmıştır. Tanımlama kriterine sahip olmayan 6 cm’den küçük kemikler analize dâhil edilmemiştir. Zooarkeoloji çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir diğer hesaplama yöntemi ise iskelet element analizidir. Bu analiz mağaraya genellikle hayvanın hangi bölgesinin getirildiğini anlamaya odaklanmaktadır. 9 farklı bölgeye (boynuz, kafatası, boyun gövde, üst ön ekstremité, alt ön ekstremité, üst arka ekstremité, alt arka ekstremité ve ayak) odaklanan analize mağarada sıklıkla karşılaşılan izole dişlerde dahil edilmiştir. Ayrıca yanma, kesim izlerine ve etçil hayvan kaynaklı çiğneme izine de bakılmıştır.

2024 yılı kazı sezonunda toplam 7998 adet hayvan kemiği tespit edilmiştir. B1 tabakasından 21, B2 tabakasından 922 ve B3 tabakasından 7055 adet kemik ele geçmiştir. B1 tabakasında yoğun olarak alageyik, yaban keçisi, karaca ve yaban domuzu kalıntısı bulunurken L13 karesinde 2 adet yaban sığırları kalıntısı tespit edilmiştir. B2 tabakasında alageyik (%17.35), yaban keçisi (%8.89) ve karaca (%7.16) kalıntıları yoğun olarak bulunmaktadır. Domuz (%0.87) yoğunluk açısından dördüncü sırada yer almaktadır. Biyo kütleli yüksek olan sığır ve kızıl geyik kalıntıları da B2 tabakasında tespit edilen diğer türleri oluşturmaktadır. Ayrıca ayı, kızıl tilki ve vaşağa ait izole dişler ile kaplumbağaya ait kabuk parçaları gözlenmiştir. Küçük hızlı hayvanlardan ise kuş ve tavşan kalıntıları bulunmaktadır. B3 tabakasında diğer tabakalarda olduğu gibi alageyik, yaban keçisi, karaca ve domuz yoğunluktadır. Et bakımından yoğun olan kızıl geyik ve yaban sığırları kalıntılarında genel olarak bir artış gözlenmiştir. Geçen yılın kazı sezonunda bulunmuş sırtlana ait izole dişin devamı 2024 yılı çalışmalarında aynı alanda bir alt seviye içerisinde tespit edilmiş ve veriye dâhil edilmiştir. P10 açmasında ise tilkiye ait tüm alt çene kemiğine rastlanmıştır. Küçük hızlı hayvanlar (kuş, tavşan, balık) ve küçük yavaş hayvan (kaplumbağa, yılan) kalıntılarında da artış gözlenmiştir (Tablo: 5; Resim: 7).

Tablo 5: 2024 yılı kazı sezonunda tespit edilen hayvanların tabakalara göre dağılımı.

Taksonomi	B1		B2		B3	
	N	%	N	%	N	%
<i>Dama/Capra</i> (Alageyik/ yaban keçisi)	2	9.52	98	10.63	711	10.08
<i>Dama mesopotamica</i> (Alageyik)	6	28.57	160	17.35	1042	14.77
<i>Capra aegagrus</i> (Yaban keçisi)	1	4.76	82	8.89	438	6.21
<i>Capreolus capreolus</i> (Karaca)	3	14.29	66	7.16	359	5.09
<i>Sus scrofa</i> (Yaban domuzu)	2	9.52	8	0.87	80	1.13
<i>Cervus elaphus</i> (Kızıl geyik)			2	0.22	12	0.17
<i>Bos primigenius</i> (Yaban sığırtı)	2	9.52	1	0.11	37	0.52
<i>Hyaena</i> (Sırtlan)					3	0.04
<i>Ursus sp.</i> (Ayı)			3	0.33	5	0.07
<i>Ursus arctos</i> (Boz ayı)					3	0.04
<i>Vulpes vulpes</i> (Kızıl tilki)			1	0.11	2	0.03
<i>Lynx lynx</i> (Vaşak)			1	0.11	3	0.04
<i>Lepus capensis</i> (Tavşan)			1	0.11	25	0.35
<i>Testudo graeca</i> (Kaplumbağa)			5	0.54	36	0.51
<i>Sepentes</i> (Yılan)					1	0.01
<i>Pisces</i> (Balık)					2	0.03
<i>Brachyura</i> (Yengeç)					1	0.01
<i>Aves</i> (Kuş)			5	0.54	14	0.20
<i>Large artiodactyl</i> (Büyük boy toynaklı)	1	4.76	3	0.33	40	0.57
<i>Medium artiodactyl</i> (Orta boy toynaklı)	4	19.05	486	52.71	4240	60.10
<i>Medium carnivore</i> (Orta boy etçil)					1	0.01
	21	100.00	922	100.00	7055	100.00

2024 yılı kazı sezonunda toplam 2008 adet yumuşakça kabuğu tespit edilmiş ve incelenmiştir. B1 tabakasından 30, B2 tabakasından 218, B3 tabakasından 1760 adet yumuşakça ele geçmiştir. Ayrıca minimum birey sayısı hesaplanan yumuşakçalarda B1 tabakasından 22, B2 tabakasından 148, B3 tabakasından 906 birey olduğu gözlenmiştir. Bütün tabakalarda beslenme amacı ile toplanan *Patella sp.* ve *Monodonta* türleri yoğundur. Ayrıca süs amacı ile toplanan 1 adet *Nassarius gibbosula* türüne rastlanmıştır. B2 tabakasından *Monodonta* türüne oldukça benzeyen *Gibbula sp.* gözlenmiştir. Kara kabuklularından *Helix sp.* ve *Caracollina lenticula* türü yoğundur. *Pomatias sp.* az orandadır. Süs amacıyla toplanan *Nassarius gibbosula*, *Columbella rustica* ve *Conus mediterraneus* mağaraya getirilen türler arasındadır. Ayrıca *Cyprus* türü de hammadde olarak tercih edilmiştir. B3 tabakasından diğer tabakalarda olduğu gibi beslenme amacıyla toplanan *Monodonta* ve *Patella* türleri yoğundur. B3 tabakasından birçok denizel tür mağaraya taşınmıştır. Çift kabuklulardan olan *Spondilus* türü sadece B3 tabakasından bulunmaktadır. Bir diğer çift kabuklulardan olan *Glysymeris sp.* türünde bu tabakada gözlenmektedir. Deniz minaresi olarak anılan bir

adet *Turritella commnis* türü de yine bu tabakada bulunmaktadır. Süs amacıyla toplanan yumuşakçalar arasında üç adet *Columbella rustica* türü tespit edilmiştir. *Columbella rustica* kabuğunda delme izi gözlenmemiştir (Tablo: 6; Resim: 8).

Tablo 6: 2024 yılı kazı sezonunda tespit edilen yumuşakçaların tabakalara göre dağılımı.

Taksonomi	NISP						MNI						
	B1		B2		B3		B1		B2		B3		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Denizel kabuklular	Patella sp.	15	50.00	66	30.28	502	28.52	12	54.55	50	33.78	284	31.35
	Patella caerulea	2	6.67	34	15.60	198	11.25	2	9.09	34	22.97	197	21.74
	Patella nigra	2	6.67	15	6.88	79	4.49	2	9.09	15	10.14	79	8.72
	Patella rustica			5	2.29	31	1.76			5	3.38	31	3.42
	Monodonta	6	20.00	65	29.82	750	42.61	1	4.55	14	9.46	160	17.66
	Spondilus					2	0.11					2	0.22
	Murex	1	3.33					1	4.55				
	Cerithium vulgatum					1	0.06					1	0.11
	Gibbula sp.			2	0.92	1	0.06			2	1.35	1	0.11
	Cyprus			2	0.92					2	1.35	0	0.00
	Columbella rustica			3	1.38	3	0.17			3	2.03	3	0.33
	Nassarius gibbosula	1	3.33					1	4.55				
	Conus mediterraneus			1	0.46					1	0.68		
	Glyssimeris sp.					2	0.11					1	0.11
	Turritella communis					1	0.06					1	0.11
Karasal kabuklular	Helix sp.	3	10.00	19	8.72	129	7.33	3	13.64	16	10.81	89	9.82
	Pomatias sp.			5	2.29	10	0.57			5	3.38	10	1.10
	Caracollina lenticula			1	0.46	51	2.90			1	0.68	47	5.19
Toplam		30	100	218	100	1760	100	22	100	148	100	906	100

Değerlendirme ve Sonuç

Üç II 2024 yılı kazı çalışmalarından elde edilen yontma taşların yarısından fazlasının teknoloji hatası ya da kullanım kaynaklı olarak kırıldığı belirlenmiştir. Mağarada yonga ağırlıklı bir üretim olmakla birlikte, Levallois endüstrisi baskın olduğu tespit edilmiştir. Yontma taş kalıntıları arasında basit yonga ve Levallois yongalar ağırlıkta olup, basit dilgi ve Levallois dilgiler de belirgin sayıda tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, kırık yonga parçaları, kortikal yongalar, çekirdek kenarları, Levallois uçlar, yanılıcı Levallois uçlar, *éclat débordant*, dilgicik, kombewa yonga, Nahr İbrahim, Omurgalı dilgiler, doğal sırtlı dilgiler ve yongalar, burin spall, kortikal dilgi ve çekirdek tablet gibi taşımaklıklar da az oranda da olsa gözlenmiştir. Üç II, 2024 yılı kazı çalışmalarında Orta Paleolitik Dönem'in tipik düzeltili aletlerinden olan kenar kazıyıcılar yoğunluktadır. Buna ek olarak, çentikli, düzeltili kırık parçalar ve uçlar (Mousterian ve Levallois uçlar), kısmi düzeltili yontma taşlar ve düzeltili Levallois yongalar da tespit edilmiştir. Kompozit, delici, düzeltili Levallois dilgi, dişlemeli, Emireh uç ve Üç II tip uç gibi düzeltili aletler ise az sayıda gözlenmiştir. Çekirdekler içerisinde ise genellikle denenmiş ve Levallois tek kutuplu çekirdekler tespit edilmiştir. Bunların dışında merkezci Levallois, tek yüzeyli, tanımlanamayan çekirdekler, Levallois çift kutuplu çekirdekler, çok yönlü çekirdek, iki yüzeyli, geniş Levallois uç çekirdeği, yonga üzerine çekirdek, amorf ve prizmatik dilgi çekirdekler gibi çekirdek tipleri de belirlenmiştir. Çekirdeklerin yarısından fazlasında, taşımaklıklarda yoğun olarak gözlenen paralel dorsal izlerle doğru orantılı olarak, tek platformlu ve tek yönlü çıkarımlar belirlenmiştir. Bu durum, çekirdek ve taşımaklıkların teknolojik bakımdan benzer bir üretime sahip olduğunu işaret etmektedir. Genel olarak mağaranın yontma taş buluntuları incelendiğinde, Levallois endüstrisinin baskın olması, düzeltili aletler içerisinde kenar kazıyıcıların ve uçların bulunması Levant Orta Paleolitik Dönem endüstrisini yansıtmaktadır.

Üç II 2024 yılı kazı sezonunda B1, B2 ve B3 olmak üzere 3 tabakanın faunası incelenmiştir. B1 ve B2 tabakası kemik ve yumuşakça yoğunluğu az olmasından kaynaklı birbiri arasında kıyaslama yapılmamıştır. B3 tabakasında alageyik, yaban keçisi, karaca ve domuz oranları yüksektir. Yoğun oranda et barındıran yaban sığırtı ve kızıl geyiklerde av hayvanı olarak tercih edilmiştir. Mağaraya genellikle ayak, bacak ve kol kemikleri taşınmıştır. Hayvan boy açısından büyüdükçe taşıma oldukça maliyetlidir. Eğer mağara yakınlarında avlanmış ise tüm vücut taşınabilir fakat mağaradan uzak ise uzun yolun maliyetinden kurtulmak için et açısından yoğun bölgeler tercih edilip mağaraya taşınmış olabilir. Bu durum et bakımından yoğun but kemiklerinin taşınmasında açıklayıcı rol oynayabilir. Mağarada, gövde kısmından kırılmış uzun kemik parçalarına oldukça sık rastlanmaktadır. Bunun sebebi eti elde ettikten sonra iliğe ulaşmak için uzun kemikleri gövde kısmından kırmaları olabilir. Ayrıca boz ayı, sırtlan, tilki ve vaşak gibi etçil hayvanların kalıntısına rastlanmıştır. Tavşan, kuş ve balık gibi av hayvanlarının tespit edilmesi gelişmiş avlanma becerilerini yansıtmaktadır. Kaplumbağa, yılan ve yengeç gibi yavaş av hayvanları ise zahmetsiz protein kaynağı olduğu için tercih edilmektedir.

Üç II yoğun yumuşakça kabukları da tespit edilmiştir. Avlanan türlerin genellikle *Monodonta* ve *Patella* olduğu görülmektedir. Bu iki tür deniz kıyılarındaki kayaların üzerine yapışmış olarak yaşamaktadır. Bu sebeple toplanması oldukça basit protein kaynaklarıdır. Ayrıca yumuşakça faunasında çift kabuklularda gözlenmektedir. *Spondilus* ve *Gylsimeris* türleri de deniz kıyılarındaki kayalardan rahatça ulaşılabilir. Beslenme amacıyla toplanan kabuklular zahmetsiz ulaşılabilir olduğu için protein açısından oldukça destekleyicidir. Mağarada tespit edilen karasal kabuklularda ise antropojenik aktivite gözlenmemiştir. Ayrıca karasal kabuklular nemli ve karanlık alanları tercih ettiği için mağara bu türlerin doğal yaşam alanı olabilir.

Beslenme amacı ile toplanan kabuklular ile süs amacıyla toplanan kabuklar arasındaki ayrım basittir. Et açısından yoğun ise beslenme amacıyla toplanırken et açısından zayıf olan kabuklar süslenme için hammadde olarak mağaraya getirilir. B3 tabakasında boncuk amacıyla delinmiş kabuklulara henüz rastlanmamıştır. B3 tabakasında hammadde olarak mağaraya getirilen tek kabuklu ise *Columbella rustica* türüdür.

Sonuç olarak alageyik, yaban keçisi, karaca, domuz gibi orta boy hayvanlarda uzmanlaşma ve kızıl geyik ile yaban sığırı gibi biyo kütleli yüksek hayvanları tercih etmeleri ileri düzey av becerilerini göstermektedir. Diyetlerine küçük av hayvanlarını katmaları el göz koordinasyonlarının gelişmiş olduğunun göstergesidir. Bunun yanı sıra farklı av hayvanlarının tercihi, Paleolitik Dönem insanların çevrelerini oldukça iyi tanıdıklarını ve gelişkin avlanma stratejisine de sahip olduklarından bahsedebiliriz.

Levant ve Anadolu'yu birleştiren geçiş bölgesinde bulunan Üçağzılı II Mağarası'ndan elde edilen yontma taş ve faunal buluntuları, mağaranın Orta Paleolitik Dönem insanların göç yolları, teknolojileri, davranışları ve kültürlerinin anlaşılmasında önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Baykara, İ., Mentzer, S., Stiner, M., Asmerom, Y., Güleç, E. ve Kuhn, S. L. (2015). "The Middle Paleolithic occupations of Üçağzılı II Cave (Hatay, Turkey): Geoarcheological and Archeological Perspectives". *Journal of Archaeological Science: Reports*, 4, 409-426

Baykara, İ., Eren Kural, E., Açıkkol, A. ve Agras, M. K. (2021). "Kuzey Levant'tan Bir Orta Paleolitik Dönem Yerleşimi: Üçağzılı II Mağarası Buluntuları", *Anadolu Araştırmaları*, 0 (24), 1-31, doi: 10.26650/anar.2021.24.972358

Baykara, İ., Açıkkol, A., Eren Kural, E., Turan, D., Gökkurt, S. T., Agras, M. K., Şahin, S. ve Silibolatlı Baykara, D. (2022). "Üçağzılı II Mağarası Kazısı – 2020", *2019-2020 Yılı Uluslararası Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 487-498

Baykara, İ., Açıkkol, A., Eren-Kural, E., Turan, D., Gökkurt, S. T., Morimoto, N., Morita, W. ve Agras, M. K. (2023a). "Üçağzılı Mağaraları 2021 Yılı Kazı Çalışmaları", *42. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 267-284

Baykara, İ., Eren-Kural, E., Turan, D. Açikkol, A., Morimoto, N., Morita, W. ve Agrad, M. K. (2023b). “Orta Paleolitik Dönem İnsanlarının Akdeniz Kıyı Şeridine Adaptasyonu - Üçağızlı II Mağarası Kazısı / Hatay”, *Colloquium Anatolicum*, 1-27, doi: 10.58488/collan.113249

Bordes, F. (1961). *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Paris.

Hillson, S. (2005). *Teeth*, Cambridge University press, New York.

Inizan, M. L., Reduron-Ballenger, M., Roche, H., Tixier, J. (1999). *Technology and Terminology Of Knapped Stone*. Nanterre: CREP.

Kuhn S. L., M.C. Stiner, E. Güleç, İ. Özer, H. Yılmaz, İ. Baykara, A. Açikkol, P. Goldberg, K. M. Molina, E. Ünay ve F. Suata-Alpaslan. (2009). “The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey)”, *Journal Of Human Evolution*. 56:87–113.

Matsai, A. (2007). *Fundamentals of zooarcheology in Japan and East Asia*. Kansai process, Japan.

Payne, S. (1985). Morphological distinction between mandibular cheek teeth of young sheep, ovis and goats, capra. *Journal of archaeological science*, 12,139-147.

Silibolatlaz, D. (2019). Zooarkeolojide çalışma metotları. Çoban, O., Erbaşı, A., Karakoç, E. Ve Karasioğlu, F. (Ed.), Sosyal, Beşerî Ve İdari Bilimler Alanında Araştırma Ve Değerlendirmeler, (Cilt 2, s.385-403). Ankara: Çankaya.

Uerpmann, H. P. (1979). Probleme der Neolithisierung des Mittelmeerraums, Wiesbaden-Germany: Ludwig Reichert Verlag.

Von Den Driesch, A. (1976). *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites: as developed by the Institut für paleoanatomie*. domestifikationsforschung und geschichte der tiermedizin of the University of Munich, 1, Peabody museum press.

Zeder, M. A. ve Lapham, H. A. (2010). Assessing the Reliability of Criteria Used to Identify Postcranial Bones in Sheep, Ovis and Goats, Capra, JASc 37, 2010, 225-242.

Resim 1: Üçağızlı II Mağarası.

Resim 2: 2024 yılı jeomorfoloji çalışmaları.

Resim 3: Üçağızlı II Mağarası 2024 yılı açılış.

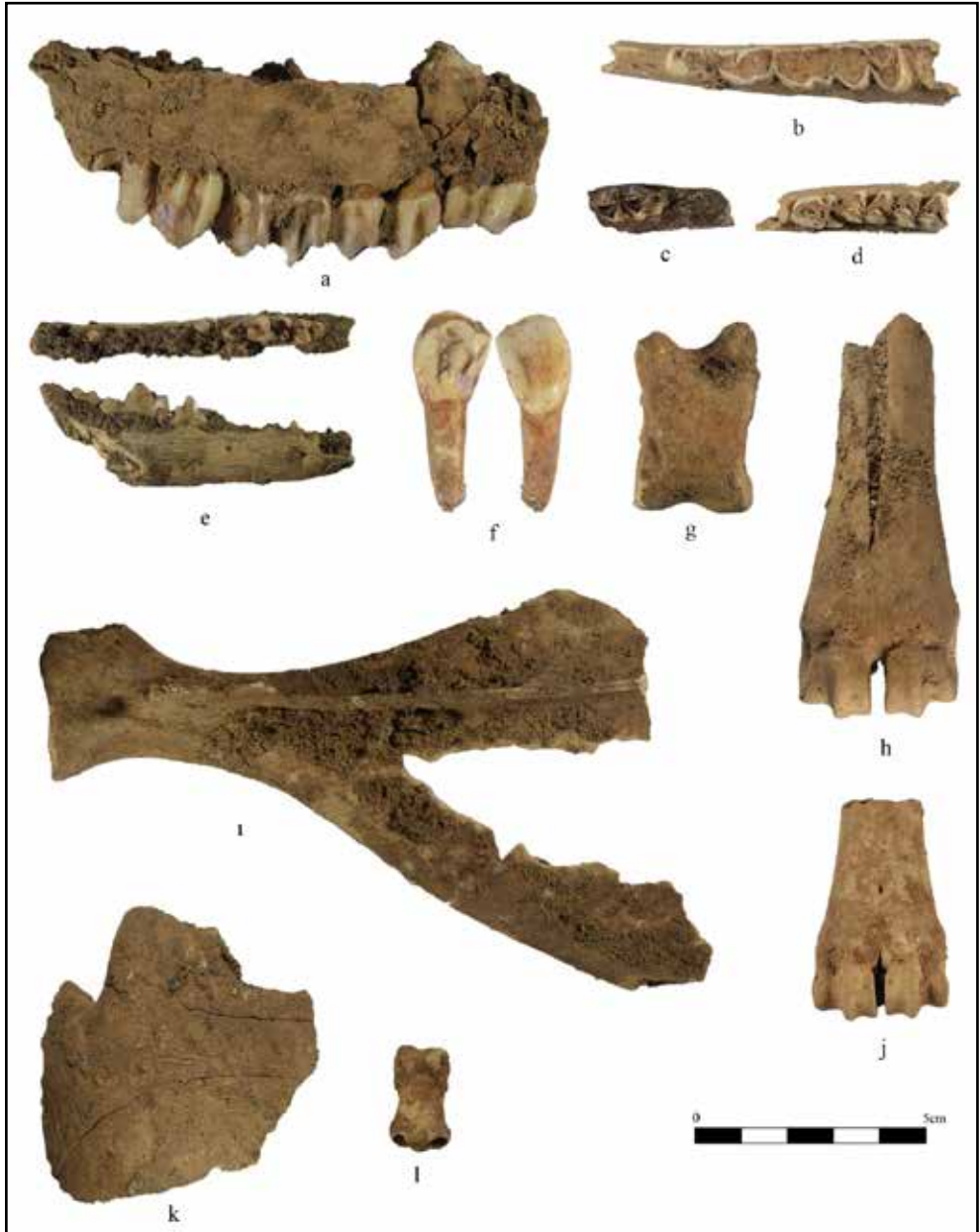
Resim 4: Üçağızlı II Mağarası 2024 yılı kapanış.

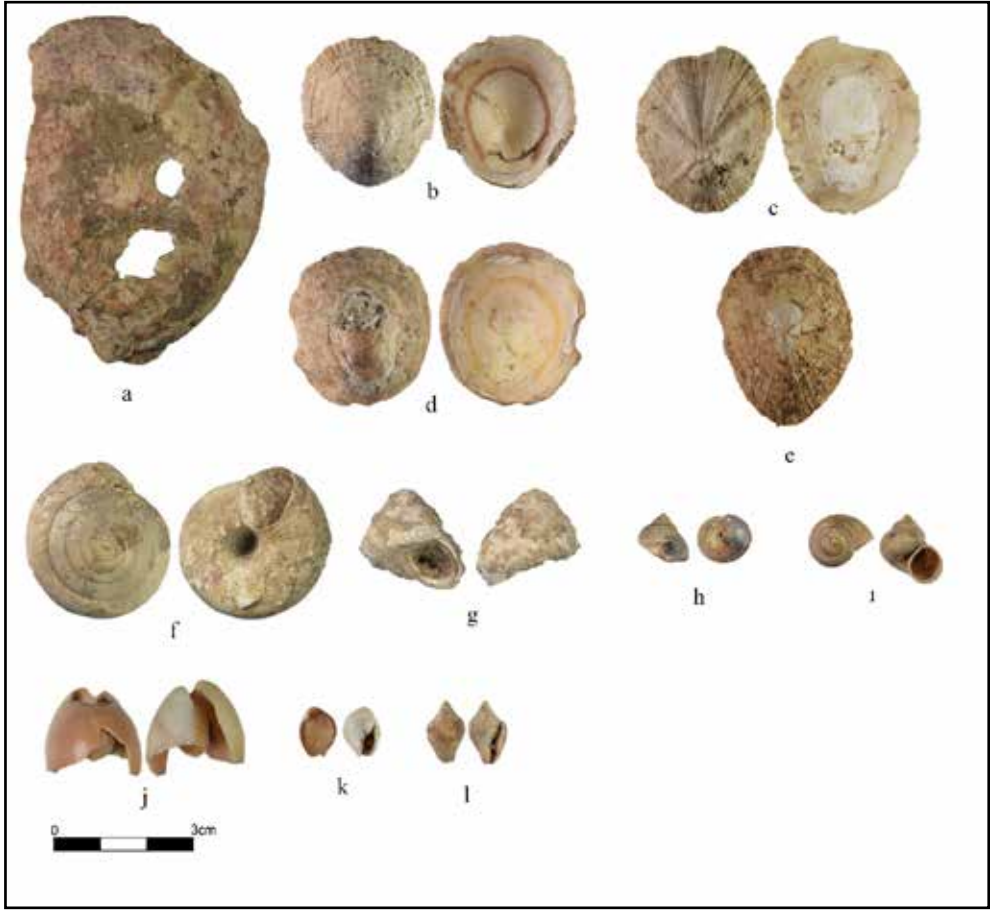
Resim 5: Üçağızlı II Mağarası *in situ* yontma taş kalıntıları.

Resim 6: Üçağızlı II Mağarası *in situ* Mousterian uç.

Resim 7: a- Kızıl geyik sol üst çene, b- Alageyik sol alt çene, c- Karaca sol alt çene (yanmış), d- Alageyik sağ alt çene, e- Tilki sol alt çene, f- Yaban sığırdı alt sol alt kesici diş, g- Yaban keçisi sağ aşık kemiği, h- Alageyik tarak kemiği, i- Karaca sol kürek kemiği, j- Yaban keçisi tarak kemiği, k- Kaplumbağa alt kabuk, l- Boz ayı ikinci parmak.

Resim 8: a- *Spondilus*, b- *Patella caerulea*, c- *Patella caerulea*, d- *Patella nigra*, e- *Patella caerulea*, f- *Caracollina lenticula*, g- *Monodonta*, h- *Gibbula sp.*, i- *Pomatias sp.*, j- *Cyprus*, k- *Nassarius gibbosula*, l- *Columbella rustica*.

2024 YILI KARAIN MAĞARASI KAZILARI

Kadriye ÖZÇELİK*

Yavuz AYDIN

Göknur KARAHAN

Harun TAŞKIRAN

Serdar MAYDA

Yunus Emre SEVİNDİK

I. GİRİŞ

2024 yılı Karain Mağarası kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve maddi destekleriyle 19 Temmuz 2024 tarihinde başlamış, 3 Eylül 2024 tarihinde tamamlanmıştır¹. Kazı öncesi hazırlık sürecinde, ilk olarak kazı evi ve çevresinde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiş; ortak kullanım alanlarında hijyen koşulları sağlanmış ve konaklama ile çalışma koşulları elverişli hale getiril-

* Prof. Dr. Kadriye ÖZÇELİK; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: kozcelik@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2298-8780.

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz AYDIN; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: aydiny@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0347-9462.

Dr. Öğr. Üyesi Göknur KARAHAN; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06800-Beytepe, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: goknurkarahan@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0228-1702.

Emekli Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: htaskiran@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7954-6230.

Dr. Öğr. Üyesi Serdar MAYDA; Ege Üniversitesi, Biyoloji Bölümü, Zooloji Anabilim Dalı, 35040-Bornova, İzmir/ TÜRKİYE, E-posta: serdar.mayda@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5432-3559.

Yunus Emre SEVİNDİK; Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji (Tarih Öncesi Arkeolojisi) Anabilim Dalı doktora öğrencisi, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: sevindikyns@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6072-3433.

- 1 Yazarlarımız dışında kazı çalışmalarımıza Prof. Dr. Mehmet Somel (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Biyoloji Bölümü), Prof. Dr. Erdal Koşun (Akdeniz Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü), Arkeolog Güngör Özçelik; Doktora öğrencileri, Özge Birol, Su Güneş Kabaklı ile Lisans öğrencilerimiz Ceren Küçükkeleş, Alphan Akmeşe, Ülkü Sena Uzun, Gülay Demirören, Eylül Sular, Deniz Olgun Arslan, Dilara Nur Tekin, Zümra Karadayı, Metehan Kayacı, Fevzi Doğukan Yahya, Cem Müjde, Doğucan Emre Şimşek, Gülay Aykut, Melike Hataş, Helin Taşdemir, Nursel Aynur Hacı, Esen Zeynep Okutucu, Güngör Berke Özçelik ve Nilsu Boyoğlu katılmıştır. 2024 yılı Karain Mağarası kazılarında, Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünden Arkeolog Mehtap Türkmen görev almıştır. 2024 yılı kazılarımıza katılan tüm heyet üyeleri, öğrenciler ve Bakanlık Temsilcisine özverili ve uyumlu çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

miştir. Kazı evinde yer alan eser deposu, Antalya Müzesi uzmanları ve Bakanlık Temsilcisi eşliğinde açılmış; kazı başkanlığının değişmesi nedeniyle gerekli demirbaş devir-teslim işlemleri tamamlanmıştır.

Eski müze binası önüne geçici bir açık hava laboratuvarı kurulmuş; kazı alanından elde edilen materyallerin yıkanması, kurutulması, incelenmesi ve tasnif işlemleri için bu alanda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, kazı ve laboratuvar çalışmalarında kullanılacak malzemelerin bulunduğu depo temizlenmiş, gerekli araç ve gereçler ayrılarak kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Kazı alanında da eşzamanlı olarak hazırlıklar yürütülmüştür. Bir önceki sezon (Taşkiran vd., 2025) fotosentezi ve dış etkileri önlemek amacıyla koyu renkli brandalarla kapatılan alanların üzeri açılmış; ardından plankarelerin sınırlarını belirleyen kuzey-güney ve doğu-batı ip kontrolleri yapılmış, alanlar kazıya hazır hale getirilmiştir. Bununla birlikte, mağaranın ziyarete açık alanlarında temizlik yapılmış; güvenlik açısından risk oluşturan bölgelerde önlemler alınarak güvenlik şeritleri çekilmiş ve uyarı levhaları yerleştirilmiştir.

Hazırlık çalışmalarının son aşamasında, kazı alanı ile laboratuvar arasında malzeme taşınmasını sağlayan yük teleferiğinin bağlantı ve kontrol işlemleri gerçekleştirilmiş; böylece kazıda kullanılacak tüm malzemenin güvenli biçimde alana ulaşması sağlanmıştır.

II. E GÖZÜ KAZISI

Karain Mağarası E Gözü'nde 2024 yılı kazı çalışmalarına 23 Temmuz 2024 tarihinde başlanmıştır (Resim: 1). Öncesinde, kazı alanlarında gerekli ölçümler alınmış ve plankareler kazıya hazır hale getirilmiştir. Bu sezonki çalışmalar, son yıllarda da olduğu gibi (Taşkiran vd., 2022, 2023, 2025) Ana Dolgu üzerinde yer alan ve GH V olarak adlandırılan Alt Paleolitik seviyenin hemen üzerindeki tabakalarda yürütülmüştür. Söz konusu tabakaların Acheulo-Yabrudian olarak bilinen kültürel fasiyesin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Bu kültürel evreye ait bulgular, özellikle 48. arkeolojik seviyeden itibaren görülmeye başlamakta ve yaklaşık olarak günümüzden 370–300 bin yıl öncesine tarihlenen bir oturma tabanıyla ilişkilendirilmektedir (Otte vd., 1998; Rink vd., 1994; Taşkiran vd., 2025). 2024 yılı kazı çalışmaları, söz konusu oturma tabanının devamı niteliğindeki seviyelerde gerçekleştirilmiş olup hem bu düzlemin sürekliliğinin belgelenmesi hem de Alt-Orta Paleolitik geçişine dair buluntuların daha sağlıklı yorumlanabilmesi amacıyla titizlikle yürütülmüştür.

Kazı çalışmaları ana dolgu üzerinde yer alan toplam 21 plankarede gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Tüm plankarelerde 52. arkeolojik seviye (AH52) kazılmış; 53. arkeolojik seviye ise yalnızca H17 plankaresinde açılmıştır. Jeolojik bağlamda bakıldığında, kazı çalışmaları genel olarak IV.2 ve IV.3 birimlerinde yoğunlaşmış, yalnızca H15 plankaresinde bu iki birime ek olarak IV.1 birimi de belgelenmiştir. Kazı sezonu, ana dolgunun kuzeydoğusunda yer alan E14 plankaresinin kazılmasıyla başlamıştır. Söz konusu alanlara dair detaylı veriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo.1: 2024 yılında E gözünde kazılan plankarelere ait bilgiler.

Plankare	Arkeolojik Seviye (AH)	Jeolojik Seviye (GH)	Başlangıç Kotu (m.)	Bitiş Kotu (m.)
E14	52	IV.2	-10.30	-10.40
E15	52	IV.2	-10.30	-10.40
E16	52	IV.2	-10.30	-10.40
E17	52	IV.2	-10.30	-10.40
E18	52	IV.2	-10.30	-10.40
F14	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
F15	52	IV.2	-10.30	-10.40
F16	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
F17	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
F18	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
G14	52	IV.2	-10.30	-10.40
G15	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
G16	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
G17	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
G18	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
G19	52	IV.2	-10.30	-10.40
H14	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
H15	52	IV.1, IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
H16	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40
H17	52, 53	IV.2, IV.3	-10.30	-10.50
H18	52	IV.2, IV.3	-10.30	-10.40

Daha önceki kazılardan ve yayınlanmış verilerden elde edilen bilgiler ışığında, bu jeolojik birimlerin hemen üzerinde yer alan GH III.3, III.4 ve III.5 birimlerinin yaklaşık olarak 350–300 bin yıl öncesine, Alt Paleolitik Dönem’in son evresini temsil eden GH V seviyesinin ise GÖ 367.000 yılına tarihlendiği bilinmektedir (Rink vd., 1994). Bu bağlamda, 2024 yılı kazılarında çalışılan IV.1, IV.2 ve IV.3 birimlerinin yaklaşık olarak 370–350 bin yıl öncesine tarihlenebileceği söylenebilir (Otte vd., 1998).

H15 plankaresinde karşılaşılan IV.1 birimi, İsmail Kılıç Kökten tarafından “Fil Katı” olarak adlandırılmıştır (Kökten, 1955). Bu adlandırma, başta fil olmak üzere yoğun bir şekilde büyük boyutlu fauna örnekleri barındırmasından kaynaklanmaktadır. Siyahlaşmış sediman bantları, küçük–orta boyutlu kalker taşları ve gözenekli yapısıyla tanımlanan bu birim, mağara içindeki su aktivitesiyle ilişkili kalsitleşmiş kuşakları da barındırmaktadır (Resim: 3). Bu kalsifikasyon durumu açma geneline yayılmamakla birlikte, H15 plankaresinin kuzey yarısındaki alanda küçük kalker parçalarının birbirine yapışmasına sebebiyet vermiştir.

IV.2 birimi, yer yer kalsitleşmenin etkisiyle sertleşmiş olsa da genel olarak gevşek sediman yapısıyla tanımlanmaktadır. En karakteristik özelliği, küçükten büyüğe farklı boyutlarda yoğun kalker blok ve çakıllar içermesidir (Resim: 3). Bu taşların bir kısmının doğal süreçlerle, özellikle suların sebep olduğu akıntılarla mağara içine taşınmış olduğu; bazı büyük boyutlu olanlarının ise şekilleri ve yerleşim pozisyonları itibarıyla antropojenik kökenli oldukları düşünülmektedir. Kalsiyum karbonat içerikli suların da etkisiyle dolgunun bazı kesimlerinde bu kalker parçalarının birbirine yapıştığı gözlemlenmiştir.

2024 kazı sezonu boyunca en çok çalışılan birimlerden biri olan IV.3, Alt Paleolitik dolgunun en üst seviyesi olan GH V'in hemen üzerinde uzanmaktadır. IV.2 ile karşılaştırıldığında, IV.3'te taş içeriği belirgin şekilde azdır ve bu taşlar daha düzensiz konumlanmaktadır (Resim: 3). Bu durum insan etkisinin göreceli olarak daha az olduğuna işaret eder. Aynı zamanda daha koyu renkli bir sediman yapısına sahip olan IV.3'te kalsit kuşaklara daha az rastlanmaktadır. Bu durum, IV.3 sediman biriminin olduğu evrenin IV.2'ye nazaran daha az yağışlı çevresel şartları işaret ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Kalsitleşmenin yok denecek kadar az olması, bu birimi oluşturan sedimanları daha yumuşak ve kolay kazılabilir hale getirmiştir.

IV.2 ve IV.3 birimlerini barındıran seviyeler yaklaşık olarak 370–350 bin yıl öncesi-ne tarihlendirilmektedir. Son yıllarda yürütülen kazı çalışmaları dikkate alındığında IV.2 ve IV.3 birimlerinin gözlemlendiği 48 ve 52. arkeolojik seviyeler arasındaki alanın yatay planda yüksek buluntu yoğunluğuna sahip olduğu dikkat çekmektedir (Taşkiran vd., 2022, 2023, 2024, 2025). Söz konusu seviyelerdeki bulguların, ana dolgu üzerinde tespiti yapılan oturma tabanı yüzeyine tutarlı şekilde dağıldığı gözlemlenmiştir. Oturma tabanı olarak tanımlanan alan, orta ve büyük boyutlu kalker blokların belirli alanlarda düzenli şekilde yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Daha alçak kotlara inildikçe bu blokların yerini daha küçük boyutlu kalker çakıllar almakta; bu çakıllar da su kaynaklı yüksek kalsifikasyon etkisiyle birbirine yapışık halde bulunmaktadır. Bu bulgular, mağarada yaşamış avcı-toplayıcı grupların söz konusu alanı, su izolasyonu sağlayarak yaşanabilir bir yüzey haline getirmek amacıyla düzenlemiş olabileceklerini göstermektedir.

2024 yılı kazıları itibarıyla, 52. arkeolojik seviyeden itibaren daha aşağıdaki kotlara doğru buluntu yoğunluğunun belirgin şekilde azaldığı dikkat çekmektedir. Bu azalma özellikle ana dolgunun doğusunda yer alan plankarelerde daha net gözlemlenirken, batı yönünde görece bir artış görülmektedir. Bu dağılım, mekânsal kullanım ile ilgili tercihlere veya dolgunun oluşum süreçlerine dair ipuçları sunmaktadır.

II.1. Yontma taş Buluntular

Yontma taş endüstrisine bakıldığında, 2024 yılı buluntuları önceki sezonlarla genel olarak uyumludur. Bununla beraber yontma taş buluntuların önceki yıllara oranla daha az sayıda olduğu görülmüştür. Toplamda 93 adet yontma taş buluntu ele geçmiştir. Bunlar ortalama olarak 25 mm uzunluktan daha büyük olan parçaları kapsamaktadır. Daha küçük

boyutlarda yontma artıkları olan kıymıklar ise daha bol miktarda ele geçmiş olup bu parçalar analizlere dahil edilmemiştir. 2024 yılında ele geçen yontma taş buluntuların tekno-tipolojik dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: 2024 yılında tespit edilen yontma taş buluntuların tekno-tipolojik dağılımı.

Tipoloji/ Hammadde		Radyolarit %55	Kalker %12	Çakmaktaşı %33 n	Toplam %	
<i>İri Kesici Aletler</i> n: 1 %1.08	Nacak	-	1	-	1	1.08
<i>Yontuk Çakıl Aletler</i> n: 2 %2.15	Kıyıcı	-	1	-	1	1.08
	Kıyıcı Alet	-	1	-	1	1.08
<i>Düzeltili aletler</i> n: 29 %31.18	Düzeltili	1	-	2	3	3.23
	Kenar kazıyıcı	5	-	7	12	12.90
	Çentikli	2	-	-	2	2.15
	Dışlemeli	4	-	1	5	5.38
	Bileşik alet	1	-	-	1	1.08
	Ön kazıyıcı	1	-	-	1	1.08
	Taş kalem	-	-	1	1	1.08
	Alet parçası	-	-	-	4	4.30
<i>Çekirdekler</i> n: 13 %13.98	Şekilsiz	2	-	-	2	2.15
	Küresel	1	-	-	1	1.08
	Çekirdek parçası	-	-	-	10	9.68
<i>Ürünler</i> n: 31 %33.33	Yonga	10	1	5	16	17.20
	Yonga parçası	-	-	-	15	15.05
<i>Diğer</i> n: 17 %18.28	Vurgaç	-	-	-	15	15.05
	Tanımsız parça	-	-	-	2	2.15
Toplam		27	6	16	93	100

Yontma taşların yarısından fazlası yerel hammadde kaynağı olan radyolaritten üretilmiştir (%55). Bu hammaddeyi çakmaktaşı (%33) ve kalker (%12) izler. Kalkerin özellikle büyük boyutlu aletlerin üretiminde kullanılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum bazı aletlerin üretiminde belirli hammaddelerin bilinçli bir şekilde seçilip kullanılmış olduğunu göstermesi açısından önemli bir veridir. Tipolojik açıdan değerlendirildiğinde buluntuların büyük kısmı yongalar (%33,33) ve taşımılığı yonga olan düzeltili aletlerden (%31,18) oluşur. Yongalar sert vurgaçla üretilmişlerdir. Topukları genellikle yongalama yüzeyine eğimli olup iç kopma açıları 90 dereceden büyük ve vurma yumruları belirgindir. Küçük

boyutlarda olan yongalar genellikle kalın formdadırlar. Bu kalın ve küçük boyutlu yongaların şekillendirilmesiyle oluşan düzeltili alet grubunda kenar kazıyıcılar öne çıkmaktadır (n: 12) (Resim: 4). Bunların sekiz adedi yoğun basamak pulcuklu düzeltilerle şekillendirilmiştir. Geri kalan örnekler ise düzenli pulcuklu düzeltiler taşır. Kenar kazıyıcılar içerisinde tek düz kenar kazıyıcılar (n: 5) ve yatay kenar kazıyıcılar (n: 5) baskındır. Bunları daha az oranlarda yatık yöneşen (n: 1) ve tek dışbükey (n: 1) kenar kazıyıcılar izler. Alet grubunda kenar kazıyıcılar dışında dişlemeli (n: 5) ve kısmi düzeltiler taşıyan aletler (n: 3) yoğunluk oluşturur (Resim: 5, 1-4). Çok az sayılarda ise çentikli alet (n: 2), bileşik alet (n: 1), ön kazıyıcı (n: 1) ve taş kalem (n: 1) ele geçmiştir. Yongaların üretildiği çekirdekler oldukça az sayıdadır (n: 13). Bunların büyük bir çoğunluğu alt tipi tanımlanamayan çekirdek parçalarından oluşur (n: 10). Bununla birlikte alt tipi tanımlanabilen daha az sayıda küresel (n: 1) ve şekilsiz (n: 2) formlarda yonga üretimine yönelik çekirdekler ele geçmiştir (Resim: 5, 5).

2024 yılı kazılarında iri kesici ve yontuk çakıl alet örnekleri çok sınırlı sayıda ele geçmiştir. Özellikle 2021 ve 2022 kazı sezonlarında bu örneklerin daha fazla oranlarda tespit edilmiş olduğu görülmektedir. 2024 yılında ise yalnızca birer adet nacak, kıyıcı ve kıyıcı alet tespit edilmiştir. Hem yontma taş buluntuların üretiminde hem de büyük kemiklerin kırılmasında kullanılan vurgaçlar, geçen yıllarda olduğu gibi bu yılda da dikkat çekici sayılarda ele geçmiştir (n: 15) (Resim: 6). Genel olarak değerlendirildiğinde, 2024 yılı E Gözü kazı sezonuna ait yontma taş endüstrisi, önceki yıllarda tespit edilen teknolojik eğilimleri büyük oranda sürdürmektedir. Bulgular, alanda ağırlıklı olarak yonga üretimine dayalı bir teknolojinin varlığını göstermektedir. Radyolarit ve çakmaktaşının tercih edilen hammadde olması, bu taşların kolay yontulabilirliği ve bölgedeki erişilebilirliğiyle ilişkilendirilebilir (Aydın & Brandl, 2019). *Quina* tip kenar kazıyıcıların varlığı, özellikle kenar düzeltilerinin yoğun ve kontrollü bir biçimde uygulanmış olmasıyla dikkat çeker. Büyük boyutlu aletlerin ise daha çok kalkerden üretilmiş olması hem hammadde seçimi hem de işlevsel farklılıklar açısından anlamlıdır. Vurgaçların görece yüksek oranı ise alanın aynı zamanda bir üretim sahası olarak kullanıldığını desteklemektedir.

II.2. Kemik Buluntular

2024 yılı kazı sezonunda elde edilen faunal buluntular arasında, özellikle *Artiodactyla* (Çift Toynaklılar) takımına ait örnekler zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu takıma ait *Hippopotamidae* (Su Aygırları), *Bovidae* (Boynuzlular) ve *Suidae* (Domuzgiller) familyalarına ait diş ve postkraniyel (iskelet) buluntularının yanı sıra, oldukça zengin ve çeşitli bir mikrofauna topluluğu da belirlenmiştir (Resim: 7).

Mikrofauna topluluğu içerisinde, tarla faresi (*Microtus*), su sıçanı (*Arvicola*), kirpi (*Erethizontidae*) ve Avrupa köstebeği (*Talpa europaea*) gibi türler baskın olarak bulunmaktadır. Ayrıca, kör köstebek (*Spalax*), tavşan (*Lepus*), su yılanı (*Natrix*) ve yarasa (*Chiroptera*) formlarına ait az sayıda kalıntı da tespit edilmiştir. Bu faunal topluluğun genel dağılımı incelendiğinde, nemli ve ormanlık ekosistemlerle ilişkili türlerin sayısının sınırlı olması, buna karşın açık ve

step benzeri habitatlara uyum sağlamış formların varlığı, kazı alanının paleoekolojik koşullarının göreceli olarak kurak ve sert bir iklime işaret ettiğini göstermektedir.

Anadolu’da Orta ve Geç Paleolitik dönemlere tarihlenen yerleşimler arasında *Hippopotamus* kalıntılarının yalnızca Karain Mağarası faunasından bilinmesi, bu türe ait bulguların önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, 2024 yılı kazı sezonunda E Gözü’nde bulunan ve iri bir üst süt premolar (dP) dişi olan buluntu, zooarkeolojik açıdan değer taşımaktadır. Yapılan morfolojik analizler, bu dişin Güney Avrupa’nın Orta Paleolitik Dönemi’nde yaygın olan fosil *Hippopotamus amphibius* örnekleriyle uyumlu olduğunu göstermiştir. Ancak E Gözü *Hippopotamus* örneklerini farklı kılan en önemli özellik, yaşıtı olan diğer fauna topluluklarındaki örneklerle kıyasla belirgin derecede daha küçük boyutlarda olmalarıdır. Bu boyut küçülmesi, paleontolojik kanıtların desteklediği bir olguyla paralellik göstermektedir: Daha sert ve kurak iklim koşulları, su aygırı popülasyonlarında vücut boyutlarının azalmasına neden olabilmektedir. Bu yorum, 2024 yılı E Gözü kazılarında ortaya çıkarılan mikrofauna topluluğunun sunduğu paleoekolojik sinyallerle de uyum içindedir.

2024 yılı Karain kazılarında elde edilen en dikkat çekici buluntulardan biri, H17/52 plankaresinde, IV.2 jeolojik biriminde ele geçen bir insan dişidir. Bu diş üzerindeki ilk incelemeler, Paleoantropolog Prof. Dr. Mirjana Roksandic tarafından gerçekleştirilmiş olup, morfolojik özellikleri doğrultusunda olasılıkla erken Neanderthal bir bireye ait ikinci süt molar dişi olarak tanımlanmıştır. Dişin ilk ayrıntılı morfometrik analizi için, Akdeniz Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Ağız, Diş ve Çene Radyolojisi bölümüne götürülerek bilgisayarlı tomografisi çekilmiştir. Tomografi verilerine dayalı detaylı incelemeler ise hâlen sürmektedir.

Söz konusu dişin, yaklaşık 370–350 bin yıl öncesine tarihlenen bir jeolojik bağlamda bulunmuş olması, buluntuyu daha da önemli kılmaktadır. Bu döneme tarihlenen erken *Neanderthal* kalıntıları gerek Anadolu’da gerekse Avrupa genelinde oldukça nadir olarak belgelenmiştir. Bu yönüyle buluntu, yalnızca Karain Mağarası’nın değil, genel olarak Orta Pleistosen erken insan evriminin anlaşılması açısından da dikkate değerdir. Karain Mağarası’nda daha sonraki dönemlerde, özellikle Geç Orta Paleolitik’e tarihlenen *Mousterian* seviyelerinde *Neanderthal* bireylere ait olduğu düşünülen insan kalıntıları tespit edilmişti (Chevalier vd., 2015). 2024 yılında ele geçen bu diş, Karain’de *Neanderthal* varlığının daha erken dönemlere kadar uzandığını ve böylece mağaranın hominin yerleşim süreci içerisinde uzun soluklu bir süreklilik sunduğunu göstermektedir.

III. Arkeometri Çalışmaları

2024 yılı kazı sezonunda, Karain Mağarası E Gözü’nün “Ana Dolgu” olarak tanımlanan stratigrafik kesitlerinden çeşitli arkeometrik analizlere yönelik örneklemeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, sedimantolojik analizler için belirli plankarelerden kontrollü şekilde sediman örnekleri alınmıştır. Alınan bu örneklerle sedimanların oluşum ve depolanma süreçleri ile mikromorfolojik özellikleri hakkında detaylı bilgi edinilmesi amaçlanmaktadır.

Sedimentolojik analizlerin yanı sıra, palinolojik incelemelere yönelik olarak da örneklemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, E Gözü'nde seçilen mikrostratigrafik alanlardan sediman örnekleri toplanmış ve polen analizlerine uygun biçimde arşivlenmiştir. Gerçekleştirilecek palinolojik çalışmalar, kazı alanının ait olduğu dönemlerdeki bitki örtüsü kompozisyonu ve dolaylı olarak iklim koşulları hakkında bilgi verecektir. Bu analizler, özellikle mağara çevresindeki çevresel değişimlerin uzun dönemli takibi açısından önem taşımaktadır².

2024 yılı çalışmaları kapsamında yürütülen bir diğer önemli arkeometrik uygulama ise, sediman örneklerinden DNA elde edilmesine yönelik örnekleme sürecidir. Son yıllarda giderek yaygınlaşan sediman DNA (sedaDNA) analizleri, herhangi bir kemik veya fiziksel organizma kalıntısına gerek olmaksızın, çevresel genetik materyal üzerinden geçmiş biyolojik varlıkları tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda, E ve B Gözlerinde belirlenen mikrostratigrafik birimlerden, paleo-DNA analizlerine uygun koşullarda sediman örnekleri toplanmıştır. Örnekleme işlemleri, kontaminasyon riskini en aza indirecek şekilde gerçekleştirilmiş ve genetik analizlere uygun laboratuvar koşullarında muhafaza edilmiştir. Elde edilecek verilerin, alanda yaşamış fauna ve potansiyel hominin varlığına dair tamamlayıcı bilgiler sunması beklenmektedir. Bu çalışmalara ilişkin analiz süreci halen devam etmektedir³.

IV. Kapanış

Çalışmaların sona ermesinin ardından, kazı alanlarında genel temizlik ve detaylı belgeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Takiben, kazı yapılan tüm alanların üzeri siyah örtülerle kapatılarak arkeolojik dolgular hem çevresel etkilere hem de fotosenteze karşı koruma altına alınmıştır.

Kazı sezonu boyunca materyal eleme, yıkama ve tasnif işlemlerinin yürütüldüğü geçici açık hava laboratuvarı kaldırılmış; tüm araç, gereç ve malzemeler kazı evinde yer alan depoya taşınarak güvenli biçimde muhafaza edilmiştir. Ayrıca, kazı sezonunda elde edilen arkeolojik buluntuların yer aldığı buluntu deposu, Antalya Müzesi uzmanları ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilcisinin gözetiminde resmi olarak kapatılmış ve mühürlenmiştir.

Teşekkür

2024 yılı Karain Mağarası kazı çalışmalarına verilen izin ve sağlanan maddi destekler için başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne içten teşekkürlerimizi sunarız. Kazımıza her yıl olduğu gibi bu yıl da maddi katkı

-
- 2 Palinolojik analizler kapsamında örnek toplama süreci Antalya Akdeniz Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Erdal Koşun tarafından yönlendirilmiş olup ilgili materyal üzerindeki analizler, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle yine kendisi tarafından gerçekleştirilecektir.
 - 3 DNA analizleri ODTÜ Biyoloji Bölümünden Prof. Dr. Mehmet Somel tarafından gerçekleştirilecektir.

sağlayan Ankara Üniversitesi Rektörlüğü ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına teşekkür ederiz.

Kazı sürecinin her aşamasında yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürü Dr. Candemir Zoroğlu'na, Müdür Yardımcısı Metin Karataş'a, Antalya Müzesi Müdürü Mustafa Demirel'e, müze müdür yardımcılarına ve uzmanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

2024 yılı kazı sezonunda, önceki iki yılda olduğu gibi, Karain kazı ekibinin akşam yemekleri Antalya Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Kilit Grup Kristal Endüstriyel Mutfak Firması tarafından karşılanmıştır. Bu anlamlı desteklerinden dolayı firmaya gönülden teşekkür ederiz.

Ayrıca, 2024 yılı kazı destekçileri arasında yer alan Rehber Boran Eser Kavaz'a ve Antalya Meraklıları Grubu'na gösterdikleri ilgi ve katkılar için teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Aydın, Y., & Brandl, M. (2019). Raw Material Analyses Of The Lower Paleolithic Chipped Stone Industry Of Karain Cave: Preliminary Results. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 646-661. <https://doi.org/10.33171/dtcfdergisi.1044749>

Chevalier, T., Özçelik, K., de Lumley, M.-A., Kösem, B., de Lumley, H., Yalçinkaya, I., & Taşkiran, H. (2015). The endostructural pattern of a middle pleistocene human femoral diaphysis from the Karain E site (Southern Anatolia, Turkey): Middle Pleistocene Human Femur from Karain. *American Journal of Physical Anthropology*, 157(4), 648-658. <https://doi.org/10.1002/ajpa.22762>

Kökten, İ. K. (1955). Antalya'da Karain Mağarasında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına Toplu Bir Bakış. *Belleten*, 19(75), 271-283. <https://doi.org/10.37879/ttkbelle-ten.1278781>

Otte, M., Yalçinkaya, I., Kozłowski, J., Bar-Yosef, O., López Bayón, I., & Taskiran, H. (1998). Long-term technical evolution and human remains in the Anatolian Palaeolithic. *Journal of Human Evolution*, 34(4), 413-431. <https://doi.org/10.1006/jhev.1997.0199>

Rink, W. I., Schwarcz, H. P., Grün, R., Yalçinkaya, I., Taşkiran, H., Otte, M., Valladas, H., Mercier, N., Bar-Yosef, O., & Kozłowski, J. (1994). ESR Dating of the Last Interglacial Mousterian at Karain Cave, Southern Turkey. *Journal of Archaeological Science*, 21(6), 839-849. <https://doi.org/10.1006/jasc.1994.1081>

Taşkiran, H., Özçelik, K., Aydın, Y., Kösem, M. B., & Karahan, G. (2024). 2022 Yılı Karain Mağarası Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 45/5, 257-275.

Taşkiran, H., Özçelik, K., Aydın, Y., Kösem, M. B., & Karahan, G. (2025). 2023 Yılı

Karain Mağarası Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2(44), 219-235.

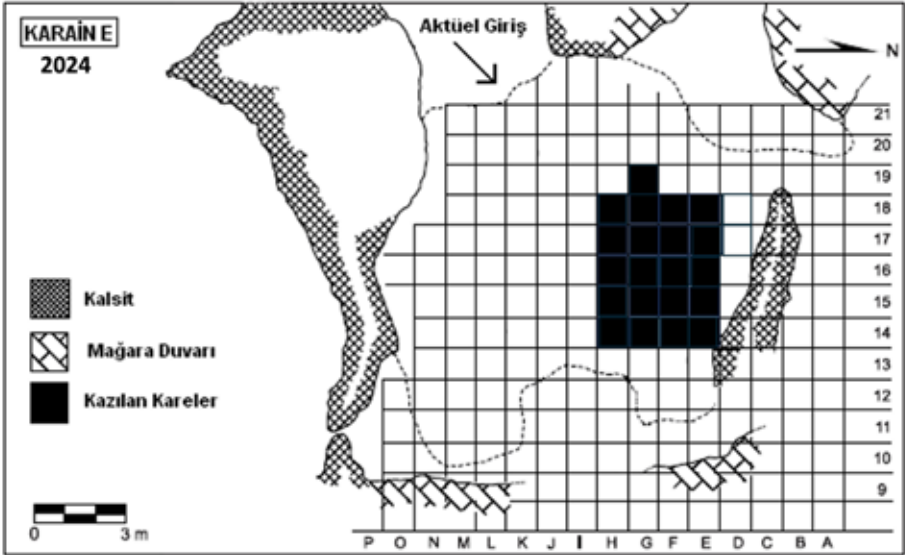
Taşkıran, H., Özçelik, K., Kartal, G., Aydın, Y., Erbil, E., Kösem, B., & Karahan, G. (2023). 2021 Yılı Karain Mağarası Kazıları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3(42), 99-114.

Taşkıran, H., Özçelik, K., Kartal, G., Aydın, Y., Erbil, E., Kösem, M. B., & Karahan, G. (2022). 2019 Yılı Karain Mağarası Kazısı. *2019-2020 Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 365-386.

EKLER

Resim 1.

Resim 2.

Resim 3.

Resim 4.

Resim 5.

Resim 6.

Resim 7.

HARBETSUVAN TEPEŚİ 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Kazuya SHİMOGAMA*

Celal ULUDAĞ

Ryota MORİWAKİ

Toshihiro TADA

Nurcan KÜÇÜKARSLAN

Saiji ARAİ

Shizuka MİYAİ

Yoshihiro NİSHİAKİ

Harbetsuvan Tepesi'nin Erken Neolitik yerleşimi, Taş Tepeler Projesi kapsamında araştırılan alanlardan biridir. Yerleşim, Şanlıurfa şehrinin yaklaşık 45 km güneydoğusunda, (Enlem 37.0487408°, Boylam 39.2525029°), Tektek Dağları'nın batı tarafındaki kireçtaşı tepeleri üzerinde yer almaktadır. 2017–2019 yılları arasında yapılan kurtarma kazılarının ardından (Çelik, 2020; Çelik ve Uludağ, 2020), Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Chiba Teknoloji Enstitüsü ve Japonya Tokyo Üniversitesinin ortak arkeolojik projesi, 2022 yılından itibaren Taş Tepeler Projesi kapsamında kazı çalışmaları yeniden başlamıştır (Shimogama, 2024; Shimogama vd., 2025).

YENİDEN BAŞLATILAN KAZILARIN ARAŞTIRMA KAPSAMI

Harbetsuvan Tepesi'nde 2022–2023 sezonlarında yürütölen Türk-Japon iş birliğiyle yürütölen arkeoloji çalışmaları, Neolitik Anadolu'ya ait jeofizik ve jeokimyasal veriler de dahil olmak üzere bir dizi yeni bulgu ortaya koymuştur. Bu bulgular arasında en önemlilerinden biri, bu höyükteki iki kültürel tabakayla (1. ve 2. Tabaka) temsil edilen ana yerle-

* Kazuya SHİMOGAMA; Chiba Teknoloji Enstitüsü, Jeo-Kozmoloji Enstitüsü, Chiba/JAPONYA, E-posta: kazuya.shimogama@p.chibakoudai.jp

Celal ULUDAĞ; Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Şanlıurfa/TÜRKİYE, E-posta: celaluludag63@hotmail.com

Dr. Ryota MORİWAKİ; Chiba Teknoloji Enstitüsü, Jeo-Kozmoloji Enstitüsü, Chiba/JAPONYA, E-posta: ryota.moriwaki@p.chibakoudai.jp

Dr. Toshihiro TADA; Chiba Teknoloji Enstitüsü, Jeo-Kozmoloji Enstitüsü, Chiba/JAPON, toshihiro.tada@p.chibakoudai.jp

Dr. Nurcan KÜÇÜKARSLAN; Chiba Teknoloji Enstitüsü, Jeo-Kozmoloji Enstitüsü, Chiba/JAPONYA, E-posta: nurjan.kucukarslan@p.chibakoudai.jp

Dr. Saiji ARAİ; Tokyo Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Tokyo/JAPONYA, E-pota: sarai@l.u-tokyo.ac.jp

Shizuka MİYAİ; Tokyo Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Tokyo/JAPONYA, E-pota: shizuka-miyai@g.ecc.u-tokyo.ac.jp

Prof. Dr. Yoshihiro NİSHİAKİ; Tokyo Üniversitesi, Üniversitesi Müzesi, Tokyo/JAPONYA, E-pota: nishiaki@um.u-tokyo.ac.jp

şimin Erken Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi olduğudur. Bununla birlikte, 2022–2023 sezonlarındaki çalışmalar daha erken bir yerleşim evresinin (Tabaka 3) varlığına da işaret etmiştir (Shimogama vd., 2025, s. 314). Bu en erken evrede, yuvarlak planlı taş bir yapının olduğu anlaşılmıştır; bu yapı, Harbetsuvan Tepesi’ndeki Neolitik yerleşimin ne zaman başladığını anlamamıza yardımcı olacağı için daha detaylı bir araştırmayı beklemektedir.

Çalışmamızın 2010’lu yıllarda keşfedilen C6 açmasındaki Erken PPNB Dikilitaşlı Yapı’ya dair yeni bilgiler sağlamış olması da önemlidir (Shimogama vd., 2025, s. 315–316). Yeni bulgular arasında, bu çukur tabanlı yapısının girişi, taş döşeme, U formu taş bölme ve bölme duvarları yer almaktadır ve bunların hepsi bize bu eşsiz mimarinin işlevi hakkında önemli bilgiler vermektedir (Resim: 1).

Bahsetmeye değer bir diğer bulgu ise, 2023 yılında yapılan jeoradar (GPR) ve jeomanyometri araştırmasının sonuçlarıdır¹. Şu ana kadar elde edilen ön veriler, Harbetsuvan Tepesi höyüğü üzerinde kuzeydoğu-güneybatı eksenine paralel bir doğrultuda uzanan, yoğun biçimde birbirine bitişik dikdörtgen planlı yapıların olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, bozulmamış Neolitik kalıntıların, büyük olasılıkla son on bin yıldaki ciddi erozyonlar nedeniyle, bugün gördüğümüz höyüğün boyutundan daha küçük bir alana dağılmış olduğunu göstermiştir.

Bu sonuçlara dayanarak, 2024 sezonundaki araştırma hedefimiz yalnızca kronolojiyi değil, aynı zamanda mekânsal yerleşim düzenini daha derinlemesine anlamaktı. Bu sebeple 2024 yılı saha çalışmaları aşağıdaki kazı ve laboratuvar analizlerini hedefledi (Harita: 1, Resim: 1).

(1) Her şeyden önce, D6c açmasının en eski dolgularının (Tabaka 3) kazılması birincil önceliğimizdi². Bu çalışma, höyüğün ilk olarak ne zaman iskân edilmeye başlandığını belirlemeye yardımcı olacaktır.

(2) İkinci olarak, özellikle son evrelerden (Tabaka 1 ve 2) daha stratigrafik malzeme elde etmek için D6’da kazı çalışmasını doğuya doğru genişlettik. 2023 sezonu çalışmalarımız, bu tabakalara ait kültürel dolguların çoğunun 2017–2019 kazılarında kaldırıldığını doğruladı. Bu nedenle, radyokarbon tarihlleme örnekleri de dahil olmak üzere ilgili materyalleri elde etmek için yeni bir alanda kazı çalışması yapılması gerekiyordu. Bu amaca ulaşmak için D6c’nin güneydoğusunda D6d (5x4 m ölçülerinde) ve E6 (5x3 m ölçülerinde, doğuda eski K-8 açmasına bitişik) yeni açmalar açıldı.

1 Jeofizik araştırmasının detaylı sonuçları, yakında yayımlanacak ayrı bir makalede sunulacaktır.

2 2022–2023 sezonlarında kazılan D6 açması, daha büyük D6 alanının (10x0 m) güneybatı çeyreğini temsil ettiği için D6c olarak yeniden adlandırılmıştır; hemen doğusundaki komşu açma ise bu nedenle D6d olarak adlandırılmıştır.

D6c AÇMASINDA EN ERKEN TABAKADA KAZI ÇALIŞMALARI

Bu höyükte bugüne kadar tespit edilen en erken kültürel evre olan Tabaka 3, doğrudan kireçtaşından ana kaya üzerine inşa edilmiş, yaklaşık 4,5 m çapında yuvarlak planlı bir yapıdan oluşmaktadır (Resim: 2). Bu yapının güney kısmı Tabaka 2'ye ait bir yapı tarafından tahrip edilmiş olsa da yaklaşık 80 cm yüksekliğe kadar iyi korunmuş olup birçok ilginç mimari özelliğe sahiptir.

Bu yapının esas duvarının alt sıraları, daha sonraki evrelerdeki yapılarda nadiren kullanılan iri taşlar kullanılarak (30 cm'den daha büyük) ustalıklı inşa edilmiştir (Resim: 3). Bu temel taşların üzerine daha küçük ve yassı kireçtaşları düzensiz bir şekilde yerleştirilmiştir. Taşları bir arada tutmak için kullanılan kahverengi renkli bir harç kalıntısı da duvarlardan birinde tespit edilmiştir. İlginç bir şekilde, bu kıvrımlı duvar, yapının batısında, yapıyı dışarıdan saran daha büyük taş sırasıyla çevrili olduğu görünmektedir (Resim: 2). Bu son özellik, Çakmaktepe'de ortaya çıkarılan çift duvarlı yapılara benzerlik göstermektedir.

Bu yapıya ait dikkat çekici bir diğer duvar işçiliği özelliği ise, kuzey kısmına yerleştirilmiş olan büyük boyutlu ek duvardır (Resim: 4). Bu duvar da sanki iç mekânı düz bir duvarla bölüyormuş gibi, doğrudan ana kayanın üzerine ve yapının esas duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir, ancak bu taş duvarın işlevi ve niteliği bilinmemektedir. Duvarın inşa tekniği, alt kısmında büyük iri taşların, üst kısmında ise daha yassı taşların yığılmasıyla, ana duvarla benzerlik göstermektedir.

Muhtemel bir taban üzerinde bulunan kireçtaşından havan ve ana kaya üzerindeki birkaç oyuk izini de belirtilmeye değer buluntular arasındadır (Resim: 2). Kireçtaşından havan, bu yuvarlak planlı yapının olası merkezinden hafifçe kaymış bir şekilde yerleştirilmiş olsa da ahşap bir direği destekleyen bir taban olarak kullanılmış olabilir. Öte yandan, ana kayadaki oyuk izlerinin çapları 10–21 cm, derinlikleri 2–10 cm arasında değişmekte olup, nispeten düzensiz, asimetrik dağılımlara sahiptir ve bu da hepsinin direk deliği olarak kullanılmadığını düşündürmektedir. Kireçtaşından havanın kuzeyinde, ana kayadaki doğal yarık ya da çatlakların etrafında küçük bir *terrazzo* zemin parçası keşfedildi (Resim: 2). Yüzey düzleştirilmişti. *Terrazzo* taban, ana kaya üzerindeki yapının tabanını düzleştirmek ve hizalamak için ana kaya üzerindeki yarık ya da çatlakları doldurmak amacıyla uygulanmış olabilir.

Bu yapının üst dolgusunda, daha sonraki evrelerde gözlemlenen odalardaki dolgulara benzer şekilde bol miktarda kireçtaşı parça ve molozla dolu olduğu, ancak bu yuvarlak yapının tabanında yer yer gri kül ve küçük kömür parçaları içeren ince, homojen kahverengi toprakların bulunduğu belirtilmelidir. Bu kül içeren dolgular, yerleşimle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Yapının iç kısmında neredeyse merkezinde bulunan kireçtaşından havan, ana kaya üzerinde değil, yapı içindeki bu dolgulardan birinin üzerinde durmaktadır ve bu da yerleşim süresince yerleştirildiğini göstermektedir. Ayrıca, yapının batı köşesinde, sıkılaştırılmış kil taban üzerinde ucunda bir delik bulunan uzun bir taş kolye ucu bulunmuştur (Resim: 5). Bunun yanı sıra, *in situ* malzeme bulunamamıştır.

D6c AÇMASINDAKİ 2. TABAKAYA AİT İNSAN KALINTILARININ KEŞFİ

Bu sezonun en dikkat çekici keşiflerinden biri, ana kaya üzerine inşa edildiği ortaya çıkan 2. Tabakaya tarihlenen Güney Odası'ndaki insan kalıntılarıdır (Resim: 6). 2023 yılında bu odada tespit edilen çakıllı zeminler kaldırılırken (Shimogama vd., 2024, s. 314), odanın doğu kısmında, yatay olarak yerleştirilmiş ortalama 30 cm boyutlarındaki taşlardan oluşan kısmen korunmuş bir taş döşeme açığa çıkmıştır. Çok sayıda insan kalıntısının bulunduğu dolgular, bu döşeme tabanının alt kısmında yer almaktadır. Bu dolgular, az miktarda çakıl ve iri taneli taş içeren, özellikle gri kül, kömür ve kırmızımsı toprak parçacıklarıyla (yanmış toprak?) karışmış, nispeten ince kahverengi tortulardır. Bu dolgular, 2. Tabakanın alt sınırına, yani kireçtaşı ana kayaya kadar devam etmektedir. Dolayısıyla insan kemiklerinin yaşam amaçlı kullanılan yapıların tabanlarının hazırlanması aşamasında gömülmüş olması ihtimali daha yüksektir.

İskelet kalıntıları, oda içerisinde iki belirgin grupta ele geçirilmiştir. İlk grup odanın kuzeybatı köşesinde (Resim: 6), ikinci grup ise kuzeydoğu kısmında (Resim: 7) yer almaktadır. Arazideki gömü kontekstine ilişkin ilk gözlemler, ilk kemik grubunun ağırlıklı olarak el veya ayak kemikleriyle kısmen eklemli uzun kemiklerden oluştuğunu ve bir mezar çukuruna dair net bir iz bulunmadığını göstermektedir. Uzun kemikler birbirine paralel olarak yerleştirilmiştir. İskelet kalıntılarıyla ilgili şaşırtıcı bir husus, kafatası ve omurlar, kürek kemikleri, kaburgalar ve pelvis gibi postkranial parçaların bulunmamasıdır. Bununla birlikte, uzun kemiklerin etrafında, izole edilmiş birkaç diş parçası ve alt çene parçası ortaya çıkardık. Bazı kemikler zıt yönlerde yerleştirilmiş gibi görünmektedir. Bunlar, söz konusu kalıntıların birincil gömülerden değil, başka bir yerde tamamen ya da kısmen etlerinden ayrılmış uzun kemikler (ve çene parçaları) seçilerek ikincil bir gömme işlemiyle buraya yerleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bulunan kemik parçalarının sayısı göz önüne alındığında, birinci gruptaki iskeletler en az iki bireye ait eksik kalıntıları temsil ediyor olabilir. İnsan kalıntılarının yakınında bulunan şeffaf mavi-yeşil bir boncuk dışında, kemiklerle ilişkili kesin bir mezar eşyasına dair kanıt yoktur.

İkinci grup iskelet kalıntıları, küçük boyutlu kemiklerin başka bir grubu temsil eder (Resim: 7). Bu kemikler, taş döşemenin kotunun altında, ilk gruba kıyasla bir miktar daha derin seviyede, taban altı konumda ortaya çıkarılmıştır. İlk grup kalıntılarındaki gibi, burada da belirgin bir mezar çukuru izine rastlanmamış olup, bu durum yine ikincil bir gömüye işaret etmektedir. Birinci grupta da yaygın olarak, yaklaşık 30 cm çapındaki sınırlı bir alanda kümelenmiş uzun kemikler, uzuv uçları ve bir alt çene kemiği çıkarılmıştır. Bazı kemikler, uzuvların eklemli halde olduğunu göstermektedir. İkinci grupta küçük boyutlu kemiklerin baskın olması, bunların muhtemelen çocuk bireylere ait olduğunu düşündürmektedir. Mevcut kemik parçalarının sayımına göre, bu grup iki bireyi temsil etmektedir. Dikkat çekici bir şekilde, ceylan boynuz ve alt çeneleri de dahil olmak üzere birçok hayvan kemiği ve kafatası parçaları, ikinci insan kemik grubu etrafındaki dolgularda ele geçirilmiştir.

Genel olarak, ön değerlendirmelere göre, bazıları eklemli halde bulunan iskelet kalıntıları arasında en az iki yetişkin ve iki çocuk olmak üzere dört birey tespit edilmiştir. Ancak bireylerin yaş ve cinsiyetlerinin, patolojik durumlarının ve gömü sonrası tahribat izlerinin belirlenebilmesi için daha detaylı antropolojik analizlerin yapılması gerekmektedir. İnsan iskeletlerinin çoğunlukla uzun kemikler başta olmak üzere postkranial kalıntılardan oluşması, Harbetsuvan'daki avcı-toplayıcı toplulukların ölüm sonrası kafatası ayırma işlemi uyguladığını göstermektedir. Ancak, bu ayrılan kafataslarının, Güney Odası'nda keşfettiklerimizden farklı şekillerde yerleşimin başka bir yerine gömülmüş olması da mümkündür; Sefertepe'deki son keşifler de bunu ihtimali desteklemektedir (Güldoğan, 2024, s. 67–68). Güneydoğu Anadolu ve Levant'taki Erken Neolitik mezar türlerinde taban altı ikincil gömülerin yaygın olmasına rağmen (örneğin, Erim-Özdoğan, 2011; Goring-Morris, 2005), elde ettiğimiz yeni veriler Urfa bölgesindeki ölü gömme ritüellerine ışık tutacaktır.

D6d VE E6 AÇMALARINDA YENİ BİR DİKİLİTAŞLI YAPI

Harbetsuvan Tepesi'ndeki en son EPPNB evresi olan 1. Tabaka, geçmiş yıllarda yürütülen K-13'teki kurtarma kazılarıyla ortaya çıkarılan dikdörtgen planlı yapılarıyla temsil edilmektedir ve bu evre, yeniden başlatılan kazı çalışmamızda D6c açmasına karşılık gelmektedir (Çelik ve Tosyagülü Çelik 2020; Çelik ve Uludağ, 2020, s. 343–344). Bu evreye ait daha fazla arkeolojik veri ile birlikte radyokarbon ve diğer örnekler elde edebilmek amacıyla D6c açmasının doğusunda D6d ve E6 olmak üzere iki yeni açmada çalışmalara başladık (Resim: 8).

Rastgele dağılmış (geri doldurulmuş?) kireçtaşı blokları ve molozların büyük kısmı kaldırdıktan sonra, taş duvar sıraları ortaya çıktı. Bu duvarlar, iç mekânında üç dikilitaşın yer aldığı daha büyük dikdörtgen bir yapının parçasını oluşturmaktadır (Resim: 8, 9). D6d'de bu şekilde ortaya çıkarılan yapı, özellikle doğu ve güneye doğru kazı alanının dışına açıkça uzandığından, tüm mimari planı mümkün olduğunca takip etmek için E6'da daha küçük bir alan açmaya karar verdik. Bu dikilitaşlı bina, yaklaşık 4,7x4,7 m'lik bir alanı kaplayan neredeyse kare planlı bir çukur tabanlı yapısıdır. Taş duvarlar çoğunlukla düzensiz şekilli (işlenmiş?) taşlar ve daha küçük moloz taşlardan inşa edilmiştir ve bina duvarlarında daha düzensiz ve basit bir taş işçiliği sergiler (Resim: 9). Dahası, binanın bir kısmı terk edildikten sonra hasar görmüş olabilir. Özellikle, kireçtaşı molozu içermeyen bir çukur, D6d'nin kuzeydoğu köşesindeki binanın kuzey kısmını tahrip etmiştir. Bu bozulma jeomanyetik yeraltı görüntüsünde açıkça fark edilmişti.

Kazı çalışmaları, D6d'deki yapıda, hepsi üst kısmı eksik kireçtaşından üç dikilitaş (Dikilitaş 1–3) ortaya çıkardı (Resim: 8). Dikilitaşların üzerinde herhangi yontulmuş bir kabartma bulunmuyordu. En büyük dikilitaş, iç mekânın kuzeybatı kesiminde bulunan ve 112 cm'den fazla yüksekliği, 50 cm genişliği ve 26–29 cm kalınlığı olan 1 numaralı dikilitaş (Resim: 10, sol). Bu dikilitaş, şu anki taban yüzeyinin üzerinde üst kısmı kırık halde (aşınmış ve beyazımsı bir renk içinde) bulundu. Neyse ki, T biçimli başı, D6d açmasından

yaklaşık 10 m uzaklıkta saha yüzeyinde keşfedildi (Resim: 10, sağ)3. 70 cm’den fazla yüksekliği ve 55 cm genişliği olan (güney yönüne bakan) 2 numaralı dikilitaş, bir çift gibi göründükleri için 1 numaralı dikilitaşın karşısında olabileceği düşünülen bir yapıdır. Ancak kalınlığı yalnızca 18 cm’dir. 3 numaralı dikilitaş, yapının kuzey duvarına 1 numaralı dikilitaşın yakınında bitişik olarak bulunmuş olup, yapı planında benzersiz bir konuma sahiptir. Diğerlerinden daha küçük olan bu kırık dikilitaş (en az 46 cm yüksekliğinde x 51 cm genişliğinde x 18 cm kalınlığında), bu yapının kullanımı sırasında başka bir yerden taşınmış olabilir (veya benzer genişlikleri göz önüne alındığında 2 numaralı dikilitaşın kırık bir yarısı olabilir).

Bu dikilitaşlı yapının iç mekânı tamamen kireçtaşından taş parçaları ve molozlarla doldurulmuş. 1 numaralı dikilitaşın önünde olası bir tabana ait kil sıva parçaları ve büyük bir bazalt öğütme taşı bulduk. Yapının taban seviyesi, saha yüzeyinden 110 cm derinlikte bulundu. Bu yapının stratigrafik konumu ve yüzeyden D6c’de tanımlanan stratigrafiye göre karşılaştırmalı derinliği göz önüne alındığında, D6d ve E6’daki dikilitaşlı yapı 1. Tabakaya tarihlenebilir. Şu anda sorunlu olan nokta ise, bu yapının D6c’deki oda kompleksiyle olan mekânsal ilişkisidir.

Bu yıl D6d açmasında bulunan dikilitaşlı yapı, C6 açmasındaki yapıyla çağdaş görünüyor. Aralarında çok az stratigrafik bağlantı olmasına rağmen, C6’daki dikilitaşlı yapının da önceki raporlara göre (Çelik ve Tosyagülü Çelik, 2020; Çelik ve Uludağ, 2020) herhangi bir üst yapı olmadan en üst katmanda inşa edildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer her iki dikilitaşlı yapı da 1. Tabakaya tarihlenen yerleşim içinde olup çağdaş ise, dikilitaşlı yapıların “özel olma durumu” ve geçmiş topluluk için yeri veya işlevi, bu yapılardan çıkan arkeolojik malzemelerle birlikte yeniden ele alınmalıdır.

SONUÇ

2024 yılındaki saha çalışmaları sırasında Harbetsuvan Tepesi’nde yapılan kazı çalışmaları, Güneydoğu Anadolu’nun Erken Neolitik kültürel fenomeni hakkında yeni kanıtlar sağlamıştır.

İlk olarak, höyüğün stratigrafisi (Tabaka 1–3) artık D6c açmasında biraz daha belirlenmiş oldu. 2023 sezonunda ele alınan en eski evreye (3. Tabaka) ait yapı dikkatlice incelenmiş ve yuvarlak planlı, ana kaya üzerine inşa edilmiş, ana kayaya yapılmış oyuklar ve iri taşlar ve yassı daha küçük taşlar kullanılarak yapılmış duvarlar gibi ayırt edici özellikleri ortaya konmuştur. İç mekânda bir ek duvar, *terrazzo* taban ve yapıyı dışarıdan saran taşlar gibi daha birçok özellik gözlenmektedir. Tüm bu özellikler, bu tabakanın muhtemelen 1. ve 2. Tabakalara ait mimarilerden ayırt edilebilen daha eski bir mimari geleneği temsil ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla, Harbetsuvan’dan elde edilen mimari bulgular, Güneybatı Asya’daki Neolitikleşmenin kritik döneminde değişen yaşam biçimlerini anlamak için nadir bir stratigrafik veri seti sağlayacaktır.

3 Yeniden inşa edilen 1. dikilitaşın toplam yüksekliği yaklaşık 180 cm olacaktır.

İkinci olarak, 2. Tabakaya tarihlenen bir yapıda keşfedilen taban altı gömüleri de dikkat çekicidir. Bu, Harbetsuvan Tepesi'nde insan mezarlarının ilk keşfidir. Diğer Taş Tepeler yerleşimlerindekilerle dikkatli bir karşılaştırma, bölgedeki Erken Neolitik avcı-toplayıcıların ölü gömme ritüellerini ve sembolik davranışlarını daha iyi anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Üçüncü olarak, D6d ve E6 açmalarında 1. Tabakaya ait bir dikilitaşlı yapı daha keşfettiğimizi belirtmek gerekir. Bu yapının yaklaşık 4,7x4,7 m boyutlarında kare planlı olduğu anlaşılmaktadır. C6'da bu yapının yanında benzer bir dikilitaşlı yapının bulunması, bu tür yapıların bu yerleşimde nadir olmadığını gösterebilir. Aynı mimari evrede birden fazla dikilitaşlı yapının bir arada bulunması, Dikilitaşlı Yapıların Erken Neolitik topluluklar için anlamı hakkında bir soru yöneltmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Harbetsuvan Tepesi kazısına izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne teşekkürlerimizi sunarız. Celal Uludağ ve Muhittin Çiçek (Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi), Prof. Dr. Necmi Karul (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Mehmet Önal (Harran Üniversitesi), temsilcilerimiz Oğuzhan Yıldırım ve Habibe Göğce'ye, ayrıca Nezif Cıkay (Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi) ve Ramazan Baylan'a (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü) tüm iş birliklerinden ve katkılarından dolayı özellikle teşekkür ederiz. Araştırmamız ve Şanlıurfa'da kalışımız boyunca lojistik destek için teşekkür ederiz. Bize sürekli çaba ve destek veren, ancak ne yazık ki Mayıs 2025'de vefat eden Dr. Sachihiro Omura'yı çok özleyoruz ve derin bir özlemle anıyoruz.

Ayrıca, araştırmalara çeşitli şekillerde katkıda bulunan ve destekleyen birçok kişi ve kuruma, özellikle de Kiyoko Morota'ya (Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü) minnettarız. 2024 saha çalışmasına Dicle Abuzeroğlu, Pınar Kaplan, Mehmet Uçan, Zeynep Oba, Mahbube Süzen, Züleyha Şen ve yakındaki Karahisar köyünden iki işçi katıldı. Araştırma projemiz Japonya Chiba Teknoloji Enstitüsü tarafından finansal olarak finanse edilmekte ve ayrıca JSPS KAKENHI Özel Olarak Desteklenen Araştırmalar için Hibe (Hibe Numarası 24H00001; PI: Yoshihiro Nishiaki) ve Bilimsel Araştırmalar için Hibe (B) (Hibe Numaraları 22H00734 ve 25K00527) tarafından desteklenmektedir.

KAYNAKÇA

Çelik, B. (2020). Yeni Bir Kült Merkezi: Harbetsuvan Tepesi, *Arkeoloji ve Sanat*, 164, s. 21–26.

Çelik, B. ve Tosyagülü Çelik, H. (2020). Harbetsuvan Tepesi 2018 Yılı Kazı Çalışması, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 47, s. 44–58.

Çelik, B. ve Uludağ, C. (2020). 2017 ve 2018 Yılı Harbetsuvan Tepesi Kazı ve Temizlik Çalışması. *41. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. cilt*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 337–356.

Erim-Özdoğan, A. (2011). Çayönü (Ed. M. Özdoğan, N. Başgelen, ve P. Kuniholm), *The Neolithic in Turkey, New Excavations and New Research, The Tigris Basin*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 185–269.

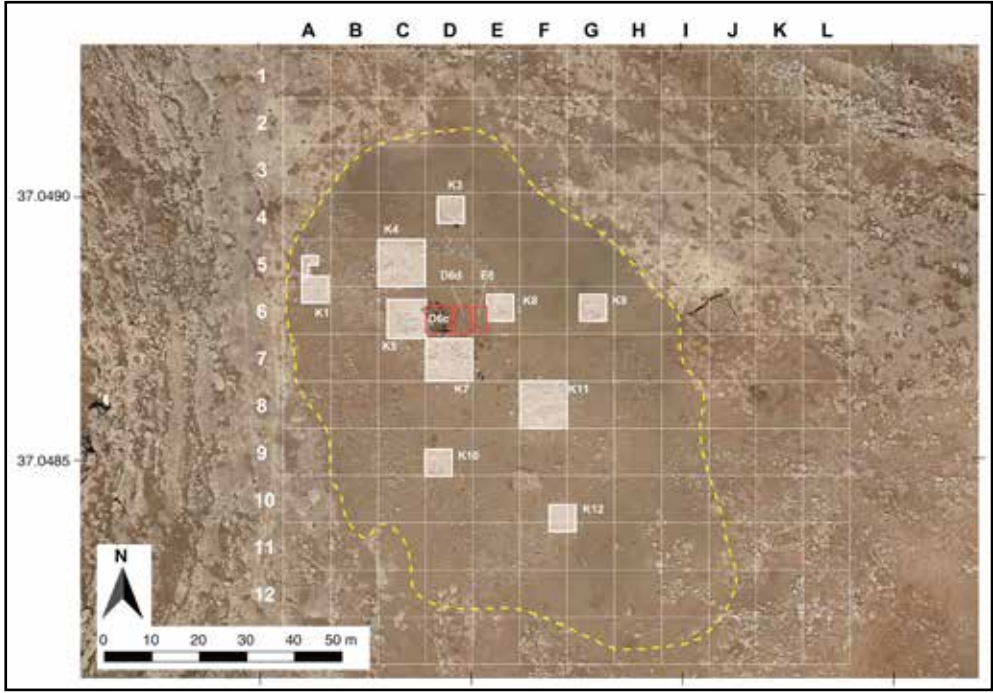
Goring-Morris, A. N. (2005). Life, Death and the Emergence of Differential Status in the Near Eastern Neolithic: Evidence from Kfar HaHoresh, Lower Galilee, Israel. (Ed. J. Clarke), *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*, Oxford: Council for British Research in the Levant and Oxbow Books, s. 89–105.

Güldoğan, E. (2025). Sefertepe. (Ed. N. Karul, E. Özdoğan ve A. Yavuzkır), *Şanlıurfa Müzesi Neolitik Çağ Kataloğu*, Şanlıurfa: Şanlıurfa Müzesi, s. 64–69.

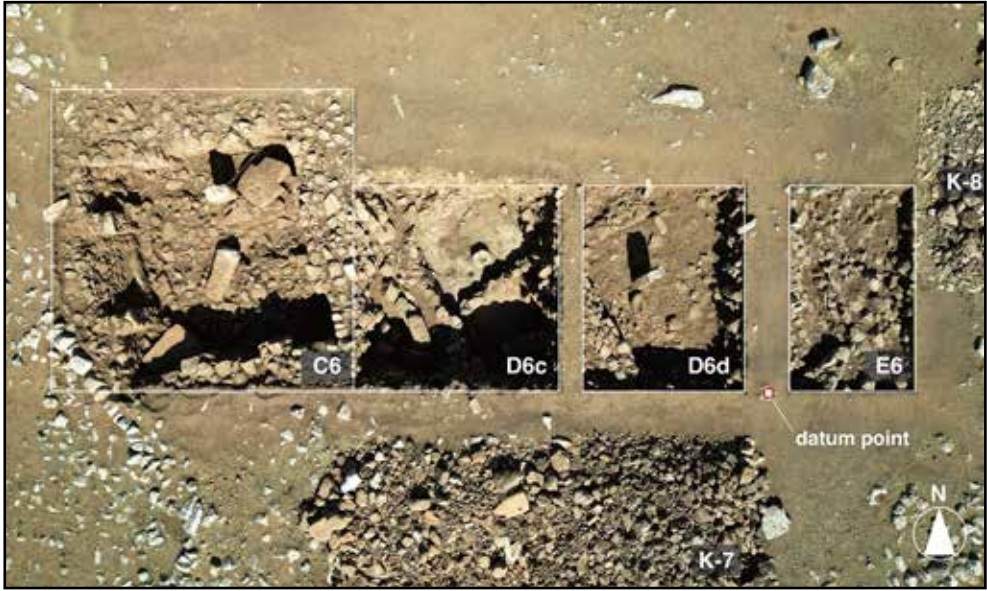
Shimogama, K. (2024). Harbetsuvan Tepesi. (Ed. N. Karul, E. Özdoğan ve A. Yavuzkır), *Şanlıurfa Müzesi Neolitik Çağ Kataloğu*, Şanlıurfa: Şanlıurfa Müzesi, s. 62–63.

Shimogama, K., Uludağ, C., Moriwaki, R., Tada, T., Küçükarslan, N., Suzuki, K., Satake, W., Arai, S., İkeyama, F. ve Nishiaki, Y. (2025). Harbetsuvan Tepesi, 2022–2023 Yılları Yeni Kazı Çalışmaları. (Ed. S. Ateşoğulları), *44. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirileri, Cilt 2*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 311–324.

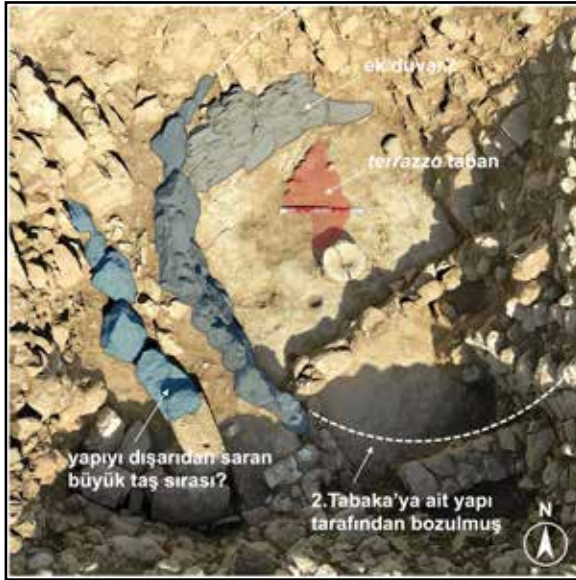
EKLER

Harita 1: Harbetsuvan Tepesi'nin 2017–2019 yıllarındaki kazı alanlarını (beyazla gösterilen) ve 2024 sezonunda kazılan alanları (kırmızı dikdörtgenler) gösteren topoğrafik haritası.

Resim 1: 2017, 2019 ve 2022 yıllarında kazılan C6 açması ile D6c, D6d ve E6 açmalarının havadan görünümü.

Resim 2: D6c açmasında 3. Tabakaya ait yuvarlak yapı ve ilgili özellikler. Beyaz kesik çizgiler, yuvarlak yapının tahmini duvar hatlarını göstermektedir.

Resim 3: 3. Tabakaya ait yapının batıya bakan esas taş duvarları.

Resim 4: 3. Tabakaya ait yuvarlak planlı yapının içindeki ek bir duvar, kuzeye doğru görünümü.

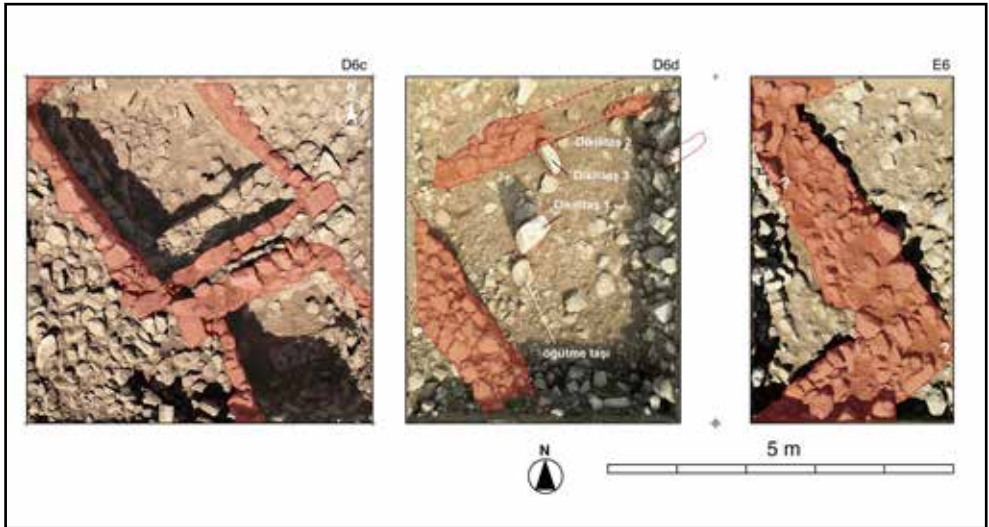
Resim 5: Tabanda *in situ* halde bulunan taş kolye ucu.

Resim 6: 2. Tabakaya ait odada açığa çıkarılan insan iskeleti kalıntıları.

Resim 7: 2. Tabakaya ait odanın doğu kısmında ortaya çıkan insan iskeleti kalıntıları.

Resim 8: D6c, D6d ve E6 açmalarındaki 1. Tabakaya ait taş duvarlı yapılar.

Resim 9: D6d açmasındaki dikilitaşlı yapı.

Resim 10: D6d açmasında sağlam olarak bulunan dikilitaşlardan biri ve üst parçası.

ANTİOCHİA AD CRAGUM ARKEOLOJİK ARAŞTIRMA PROJESİ (ACARP): 2024 SEZONU

Leticia R. RODRIGUEZ*

Michael HOFF

Antiochia ad Cragum 2024 yılı kazı sezonuna 14 Haziran-13 Ağustos tarihleri arasında arazi kazı, restorasyon ve buluntu değerlendirme çalışmalarına devam edilmiştir. Sezon için planlanan hedeflerin çoğu gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarının yanı sıra, sit alanı genelinde mozaiklerde gerekli onarımları yapmaya devam eden konservasyon ekibi tarafından temizlenip, onarılan *Nymphaeum* alanında yeni bir mozaik ortaya çıkmıştır. Ayrıca, STR 15.2 alanındaki yerinde bulunan mozaiklerin restorasyon uygulamaları ve gerekli önleyici ve aktif koruma müdahaleleri yapılmıştır; Küçük Hamam *frigidarium* duvar sıvaları, *caldarium* duvar güçlendirmeleri, seramikler, camlar vb. buluntu ve depolama çalışmaları devam etmiştir ve şehrin yerel ve ithal seramiklerinin genel tipolojik ve kronolojik değerlendirmesi de yapılmıştır. Şehirde ortaya çıkarılan insan ve hayvan kemiklerinin değerlendirilmesi süreci de devam etmiştir, şehir sınırları içindeki planlanan alanlarda yüzey araştırmaları ile birlikte Kuzeydoğu Tapınağı'nın mimari çalışmaları da yapılmıştır.¹

KAZI ve RESTORASYON ÇALIŞMALARI

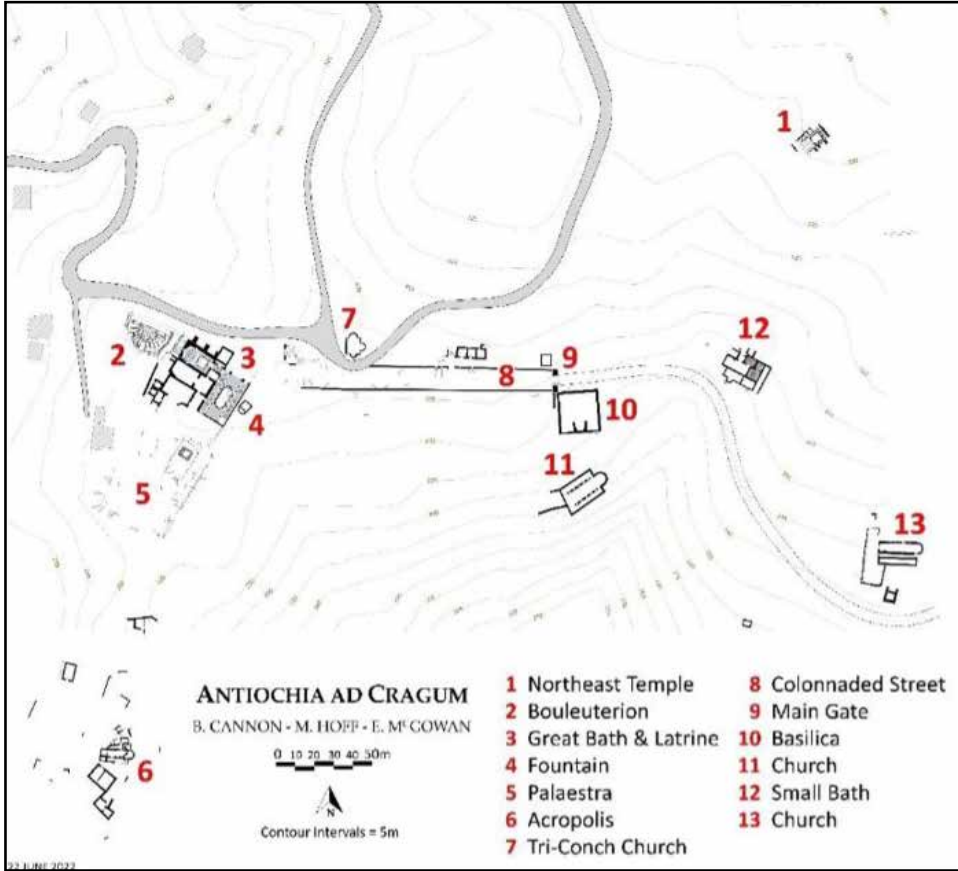
2024 kazı sezonunu kazı çalışmaları altı ayrı alanda gerçekleştirilmiştir: Büyük Hamam (*Caldarium* ve *Nymphaeum*), Küçük Hamam, STR/yapı 15.2 olarak adlandırılan alan, Akropol, Sivil Bazilika ve Doğu Kilisesi (Resim: 1). Onlara ek olarak LiDAR, Biyoarkeoloji, Osteoloji, mimarlık ve koruma projesi araştırmaları üzerinde çalışılmıştır (Resim: 1).²

* Asst. Prof. Dr. Leticia R. RODRIGUEZ; University of Houston, School of Art, Department of Art History, HOUSTON, TX/U.S.A., E-posta: lrodriguez9@uh.edu, ORCID: 0000-0002-7008-0929.

Prof. Dr. Michael HOFF; School of Art, Art History & Design, University of Nebraska, Lincoln, NE/U.S.A. E-posta: mhoff1@unl.edu.

1 Başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere çalışmalarımızı destekleyen Bakanlık yetkililerine, Alanya Müzesi, Gazipaşa Belediyesi, Bakanlık Temsilcileri Kemalettin Ataş ve Yakup Narin'e sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

2 2024 sezonunda Kazı Başkanı Yardımcılığı görevlerinin son dönemlerini tamamlayan Prof. Dr. Nisa Erkovan ve Prof. Dr. Asena Kızırlansanoğlu'nun uzun yıllar boyunca gösterdikleri kapsamlı çabaları takdir edilmelidir. Ayrıca, projenin burada yeterince açıklanamayan birçok yönü üzerindeki çalışmaları için bütün meslektaşlara ve öğrencilere teşekkür etmek istiyoruz. Tüm çabaları için son derece minnettarız.

Resim 1: Antiochia ad Cragum kent planı.

Büyük Hamam

2024 kazı sezonunda, *Caldarium* ek Hamamın güneydoğusunda bulunan ve *Nymphaeum* (Resim: 2) olduğunu düşündüğümüz yapı ile yine güneydoğu yönde yer alan odada, kazı çalışmaları yapılmıştır. Odanın kazı çalışmaları sırasında güneybatı köşesinde bir taş kanal kalıntısına rastlanmış, güvenlik önlemi olarak kuru duvar örülerek koruma altına alınmıştır. Güneydoğu oda zemininin kazı çalışmaları sonrasında, mozaik döşeli olduğu tespit edilmiştir. Büyük Hamam'ın güneyinde *Nymphaeum* olduğu düşünülen yapının içinde ve dışında yapılan kazı çalışmaları sonrasında, korunabilmiş tüm duvar örgüleri belirlenmiştir ve *apsisli* bir duvar örgüsü açığa çıkarılmıştır. *Apsisli* duvarın iç kısmında, muhtemelen zemin oluşturmak için doldurulmuş küçük taşlardan oluşan bir tabaka belirlenmiştir. Yine alanın doğu yönünde, güneydoğu odanın güney duvarına bitişik olan bir mozaik döşeme tespit edilmiştir (Resim: 3). Bu alan, 2025 sezonunda restorasyon çalışma programına dahil edilmiştir.

Resim 2: Büyük Hamam *Nymphaeum*.

Resim 3: Büyük Hamam *Nymphaeum* mozaik tabakası.

Küçük Hamam

Küçük Hamam’da kazı çalışmaları Prof. Dr. Leticia R. Rodriguez başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Sezonun ana hedefleri, çeşitli alanlardaki (*Oda 4*, *Oda 5* ve *Koridor*) kazıları tamamlamak ve güney kıyısında ek alanlar açmaktır (Resim: 4). Güney kıyısında, *Oda 6*’nın hemen bitişiğinde bulunan *Oda 7*’nin kazılması amaçlanmış, (2021’de de kazılmıştı), ancak aynı zamanda tüm güney kıyısından ilk 30-50 cm’lik üst toprak ve dolgu kaldırılarak duvarlar açığa çıkarılmıştır ve bu da alanın haritalanmasını sağlamıştır. Ayrıca, bu sezon girişi *Oda 8*’in kısmen korunmuş *apsisinin* altında bulunan *Güney Dış Tüneli*’nin keşfine de tanık olduk. Bu tünel, hamamın altında, Hol ve *Oda 3*’ün altında birkaç metre boyunca uzanmakta ve muhtemelen henüz kazılmamış bir alanda *Oda 3*’ün hemen kuzeyinde sona ermektedir.

Resim 4: Küçük Hamam kuş bakışı.

Güney kısmında en çok *Oda 7*’de ve *Dış Tünelinde* çalışılmıştır. *Güney Dış Tüneli*’nin başlangıçta bu işleyle ilişkili olduğu düşünülmekteydi, ancak bu sezonki çalışmalar, tünelin bir drenaj kanalı olarak kullanıldığına dair kanıtlar sağlamıştır; tünelde yüksek sıcaklıkta yanma belirtisi tespit edilmemiştir, ancak su hatları şeklinde su belirtileri ve yüksek nem kaydedilmiştir. Buradaki kazılar, tünelin içinden yaklaşık 30-50 cm dolgu toprağının ile girişin dışındaki alandan yaklaşık bir metrelik bir alanın çıkarılmasından oluşmuştur. Tünelin güneye doğru devam eden ve oluğa ulaşmadan hemen önce duran dış duvarları

daha da açığa çıkarılmıştır. Harç üzerine ince bir *opus signinum* tabakasından oluşan tünelin taban seviyesi de açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Tünelin doğusunda, hamamın güney dış tarafında, üst toprak temizlenerek doğuya doğru uzanan bir kanalın yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bu kanalın drenaj tüneline bağlı olduğu görünmektedir.

Resim 5: Küçük Hamam Güney Dış Tüneli'nin *opus signinum* tabakası.

Oda 7, odaların güney kıyısındadır. Yaklaşık 20 cm dolgu toprağı kaldırıldıktan sonra, açmanın batı ucunda kuzeyden güneydoğuya uzanan çökmüş bir duvar ortaya çıkmıştır. Açmanın doğu bölgesinde, üst toprağın yaklaşık 65 cm altında, yaklaşık 120 adet, 16. yüzyıla tarihlenen Avrupa gümüş sikkeleri ve Osmanlıca yazıyla yazılmış bir altın sikke içeren bir sikke yığınıyla karşılaşmıştır (Resim: 6). Bu alandaki toprağın kaldırılması, çökmüş duvarın doğusunda kuzey-güney yönünde uzanan ek bir duvarı ortaya çıkarmıştır. Bu duvar, salonun güney duvarına veya açmanın güney duvarına dik olmadığından, ikincil

bir aşamada yerleştirildiği varsayılmaktadır. Bu duvarın doğusunda devam eden kazılar sırasında, bir çöp yığınının parçası gibi görünen bir cam kırığı alanı ortaya çıkarılmış, ancak çok sayıda küçük kuvars parçası da kurtarılmıştır. Ek olarak, cam kırığı konsantrasyonunun hemen batısında ve güneyindeki alanda, birçok kesik parça gibi görünen parçalar da dahil olmak üzere sayısız cam atığı parçası ortaya çıkmıştır. Cam kırığının güneyindeki Oda 7'nin güneydoğu köşesi küllük olarak tanımlanmıştır ve bu bulgu, bu odada yüksek ısı gerektiren cam üretimi olduğunu düşündürmektedir (Resim: 7).

Resim 6: Küçük Hamam Oda 7 sikke hazinesi.

Resim 7: Küçük Hamam Oda 7 cam fırını.

2022’de *Oda 4*’ün kazısına, bir *latrine* olarak hizmet etmiş olabileceği hipoteziyle başlanmıştır. Bu odadaki çabalar, Antik Çağ’da bir çöplüğe dönüştürülmüş olması gerçeğiyle önemli ölçüde yavaşlamıştır. Son üç sezonda sayısız seramik parçası, birkaç neredeyse tamamlanmış kap, çok sayıda sikke, kişisel eşyalar (örneğin mücevherler, tokalar, değerli taşlar) ve metal nesneler kurtarılmıştır. Bu odanın başlangıçta bir *latrine* olarak hizmet ettiği hipotezi hala sürdürdüğümüz için 2024’teki özel hedefimiz, zemini ve kuzey, güney ve doğu oluklarını tespit etmektir. Bu hipotezi destekleyen bulgular arasında, 2023 sezonunun sonunda NE duvarının alt kısmında bir boru ortaya çıkarılması ve aynı borunun, ilk aşamasında bir sarnıç olarak kullanılmış olan *Oda 5*’e bağlanıyor gibi görünmesidir. Buna ek olarak *Oda 4*’ün tek erişiminin, kuzey kıyısındaki *Oda 1-3*’ün çok daha geniş açıklıklarının aksine, merkezi Salondan dar bir geçitten ibaret olması da hipotezimizi pekiştirmektedir. Bu sezonda kurtarılan buluntu türleri önceki sezonlarla tutarlıydı, ancak bu yıl çok sayıda mermer parçası da kurtarılmıştır; bunların kaplama olduğu anlaşılmaktadır. Bu mermer parçaları ve çok sayıda çivi, öncelikle güney duvarı boyunca belirgin bir yoğun kül alanından gelmiştir. Bu alanda, bir direk deliğinin varlığıyla belirtilen bir zemine çarpılmıştır, ancak odanın güneybatı köşesindeki bir sondaj, henüz ek bir seviyeye veya seviyelere ulaşılmadığını göstermektedir. Çok sayıda seramik ve fayans parçası, ayrıca metal (çivi, küçük iğneler), cam ve saç tokaları, mozaik ve iki madeni para kurtarılmıştır. Ek olarak, güney duvarı boyunca yoğun kül alanında birkaç büyük mermer parçası da kurtarılmıştır. Odanın doğu ucunda sert bir harç tabakasıyla karşılaşmıştır ve bu tabaka az önce tartışılan kül alanına bağlıdır. Atık olarak atılmış gibi görünen bu harç tabakasının izi sürülmeye devam edilmiş, ancak bu sezon ne bu seviyenin ne de odanın kazısı tamamlanabilmiştir.

Oda 5’teki çalışmalara 2023 sezonunda başlanmıştır ve odanın yamacın tepesinde bulunması nedeniyle, banyodaki diğer odalardan fiziksel olarak daha yüksekte olması ve de *Oda 5*’ten hemen kuzeydeki bir su kaynağına doğrudan giden bir hat, bu odanın su depolaması için olduğunu düşündürmüştür. Bu sezon ise, dolgunun kaldırılmasıyla 2023 sezonunun kaldığı yerden devam etmiştir. Yaklaşık 30 cm toprak kaldırıldıktan sonra, sıralar halinde düzenlenmiş taşlar ortaya çıkmıştır. Daha fazla kazı ile bu taş yerleştirmenin Kuzey-Güney yönünde uzanan uzun bir duvardan ve D-B yönünde uzanan daha kısa duvarlardan oluştuğu ve toplamda 10 ayrı alanın ortaya çıkarıldığı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8). Bu yerleştirme *Koridor*daki yerleştirmeye benzemektedir.

Resim 8: Küçük Hamam Oda 5.

Ayrıca, odanın başlangıçta su tutmak için kullanıldığını doğrulayan yuvarlak ve uzunca bir çıkıntı kuzeydoğu köşesinde ortaya çıkarılmıştır. Bu mimari buluntu, küçük taş havuzların ikincil bir aşamada yerleştirildiğini de doğrulamıştır. Bu taş tanımlı havuzların en kuzeydeki kısmı daha kuru toprak ve biraz seramikten oluşmaktadır. Aşırı ıslak kil benzeri toprak içermekte olan geriye kalan havuzlar, bazı seramik ve fayans parçaları, hayvan kemiği ve cam üretmiştir. En güneydeki havuzlar büyük hayvan kemikleri (inek) üretmiştir. Sarnıcın güneybatısında bir taş platformu korumakta ve büyük bir sütun parçası ortaya çıkarılmıştır. Sarnıcın orijinal su yalıtımı veya bordür, batı, doğu ve güney duvarları boyunca iyi korunmuştur. 2025 sezonunda, güney duvarındaki tesisatın bir kısmı kaldırılarak herhangi bir çıkış borusu açığa çıkarılacak ve suyun bu odadan banyodaki diğer odalara nasıl taşındığı daha iyi anlaşılacaktır.

*Koridor*daki çalışmalar, önceki sezonlarda olduğu gibi kuzey ucundan dolgunun kaldırılmasıyla devam etmiştir; 2024 sezonunda yaklaşık iki metre toprak kaldırılmıştır. Bu dolgu kaldırılırken, daha sonraki bir dönemde kapatılan *Koridorun* kuzey girişi ve her biri yaklaşık 20 cm yüksekliğinde ve 30 cm genişliğinde altı mermer basamak açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, *Koridorun* güney girişinden kuzeye doğru uzanan taş döşemenin devamı ve dik olarak uzanan kısa taş duvarları açığa çıkarılarak kare taş havuzlar oluşturulmuştur. Bu havuzlar, *Oda 5*, *Oda 2* ve *Oda 3*'te bulunanlara benzemektedir. Duvarın kuzeydoğu köşesinde küçük bir sıva alanı korunmuştur (Resim: 9).

Resim 9: Küçük Hamam Koridor.

Akropol

Burada kazılar Prof. Dr. Tim Howe tarafından yönetilmiştir. 2024 sezonunda, Akropol'ün Kuzey Yamacı'ndaki konut alanındaki kazılara devam edilmiştir (Resim: 10).

Resim 10: Akropol Kuzey Yamacı kuş bakışı.

2023 sezonu boyunca ortaya çıkarılan kazı alanının doğu ucundaki duvarları keşfetmek için üç hendek (*ACNS 7A-C*) açılmıştır. Bir hendek (*ACNS 7D*), güneybatıdaki giriş yolunun doğu ucunu keşfetmiştir. *ACNS7A*, önemli deprem hasarı gören kuzeydeki yapının dış duvarına odaklanmıştır. Aşırı miktarda ağaç örtüsü, ağaç kökleri ve duvar düşmesi nedeniyle, 7A'da dolgunun üst 50 cm'lik kısmının kaldırılması dışında çok az ilerleme kaydedilmiştir. *ACNS7B* hendeği, üç duvarın kesiştiği 2023'te ortaya çıkarılan bir iç mekân keşfetmiştir. Çok sayıda cam gövde, taban ve kenar üreten zengin bir alan olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle ilgi çekici buluntular arasında, büyük olasılıkla tanrıça *Tyche*'ye ait olan pişmiş toprak figürinler ve *Baküs* sahnelerinin yer aldığı pişmiş toprak tabaklar yer almaktadır. *ACNS7C* ise, 7B'nin güneyindeki dış teras duvarına odaklanmıştır. Bir teras duvarını düşündüren büyük taşlardan oluşan bir sistem ortaya çıkarılmıştır. Bu terasın tabanı son hafta araştırılmıştır ve sıkıştırılmış bir zemin yüzeyi ortaya çıkarılmıştır. *ACNS7D*, yapının en yüksek noktasını araştırmıştır ve yapının resmi girişini araştıran 2023'te başlayan ça-

lışmaya devam etmiştir. Sezonun sonunda, her iki tarafında yükseltilmiş banklar ve her iki ucunda resmi bir kapı bulunan dikdörtgen bir oda ortaya çıkmıştır. Dış kapıda girintili kapı direkleri ve eşik rastlanmıştır. Bu girişin ölçeği nedeniyle, muhtemelen yapının ana girişi olarak hizmet etmiştir (Resim: 11).

Resim 11: Akropol ACNS7D.

Sivil Bazilika

Antiochia ad Cragum'daki Sivil Bazilika olarak adlandırılan yapıda ilk bilimsel kazı 2024 sezonunda gerçekleştirilmiştir. Dr. Andrew McClean ile James Page'ın yardımlarıyla bu alandaki kazılar Prof. Dr. Candace Rice başkanlığında yürütülmüştür. Yapının güney ucu kısmen ayakta olsa ve orta koridoru *apsidal* olan üç koridorlu bir yapı olarak tanımlanabilse de yapının tam kapsamı ve planı, işlevi, ilk inşa tarihi, sonraki aşamaları ve olası yeniden kullanımının niteliği de dahil olmak üzere yapı ve çevresindeki alan hakkında birçok kritik ayrıntı bilinmemektedir. Yapı ile yakındaki Roma yolu arasındaki ilişki de araştırılmayı beklemektedir.

2024 sezonunda *BAS_01* ve *BAS_02* olmak üzere iki açma, bu ayrıntılardan bazılarını açıklığa kavuşturmak amacıyla açılmıştır (Resim: 12). *BAS_01*, yaklaşık 3 metre boyunca Roma yolu hattına yerleştirilmiş ve kuzeye doğru 3 metre daha uzatılmıştır; bu konum, yapının başlangıçta önerilen rekonstrüksiyonu doğru olsaydı, ideal olarak hem sivil bazili-

kanın en kuzey duvarını hem de orta ve doğu koridorları ayıran duvarı ortaya çıkaracaktı. *BAS_02*, Sivil Bazilika olarak adlandırılan yapının doğu koridorunun güney ucunda, en iyi korunmuş duvarların yakınında yer almaktadır.

BAS_01'de çalışmalar, büyük kısmı dağın yamacındaki doğal birikimden ve muhtemelen yol için yapılan teraslama duvarından kaynaklanan bir miktar çökmeden oluşan yaklaşık 2 metrelik dolgunun kaldırılmasıyla başlamıştır. Bu alandaki dolgu derinliği ilk beklentilerimizi aşmış olsa da bu derinlik, zemin yüzeylerinin ve duvarların eksikliğiyle birleştiğinde, bazilikanın inşasından önce, ancak kesinlikle onunla bağlantılı olarak geniş, teraslı bir platformun inşa edildiğini açıkça ortaya koymuştur. Yolun altından geçen ve terasın hemen doğusundan çıkan önemli bir drenaj kanalı, bazilikanın orijinal zemin yüzeyi ve teras yüzeyi olduğunu varsaydığımız yüzeyden daha yüksek bir kotta uzanmaktadır ve bu da terasın en doğu duvarının önemli bir istinat duvarı görevi gördüğünü göstermektedir. Bazilikanın güneydoğu köşesinin yakınında bulunan bir Roma sarnıcı, bu kanalla aynı hizada ve bazilikanın alt duvarlarıyla aynı seviyede görünmektedir. İstinat duvarının en azından bazı alt tabakaları günümüze ulaşmıştır, ancak bunlar tamamen çalılarla kaplı olduğundan ve sarnıç gibi özel arazide bulunduğundan, 2024 sezonu boyunca bunları incelemek mümkün olmamıştır. Bazilika yapısının tam olarak anlaşılabilmesi için böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulacaktır.

Resim 12: Sivil Bazilika kuş bakışı.

BAS_02 2,12 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Üst toprağın kaldırılmasıyla, binanın güneydoğu koridoru boyunca uzanan ve bazilikanın çöküşünden kalan büyük kayalar, harç ve diğer unsurlarla yoğun bir şekilde doldurulmuş bir dolgu tabakası ortaya çıkmıştır. Dolgudan elde edilen buluntular çoğunlukla seramik, az miktarda cam ve kemikten oluşmaktadır. Bazilikanın doğu duvarı boyunca uzanan dolgunun kaldırılması, duvardaki kemerli bir kapı veya pencereyi kapatan daha geç bir duvarı ortaya çıkarmıştır. Doğu koridorunun iç kısmında N/S yönünde uzanan bir duvar da ortaya çıkarılmıştır; bu da bazilikada Roma Dönemi sonrası değişiklikler yapıldığını göstermektedir.

Roma sonrası yapının inşasını ve muhtemelen ilk kullanımını ve terk edilmesini takiben, bazilikanın doğu koridoru bir gömü yeri olarak kullanılmıştır. Çökmelerin alt seviyelerinde iki adet bozulmuş ancak yerinde gömü ortaya çıkarılmıştır. İlk gömü, bazilikanın doğu ve orta koridorunu ayıran duvarda bulunan ve kuzey-güney yönünde uzanan bir niş içinde yer almaktadır. Mezar için net bir sınır görülememiştir. Bireyden herhangi bir mezar eşyası ele geçmemiştir. İkinci gömü bazilikanın doğu duvarındaki bir kemeri kapatan duvarın karşısında yer almaktadır. Mezar için net bir sınır görülememiştir. Mezarın her ikisi binanın çökmesi nedeniyle bozulmuş ve kısmen ezilmiştir. Bireyin yakınında tanımlanamayan tek bir küçük sikke bulunmuştur. Her iki gömüden de bireyler tamamen çıkarılmış ve kalıntıların tam olarak çıkarılmasını sağlamak için mezarın içindeki ve çevresindeki toprak elenmiştir. Her iki bireyin pelvik toprağından parazit testi için örnek alınmıştır. Mezar 2'nin kuzeyinde ve batısında bulunan koyu gri toprak tabakasının birden fazla bireye ait olduğu anlaşılan çok sayıda parçalanmış insan kalıntısı içermesi nedeniyle başka gömülerin de olduğu açıktır. Bu tabaka muhtemelen mezar soygunu nedeniyle bozulmuş insan kalıntılarının yeniden birikmesini temsil etmektedir. Kazılan tüm toprak, insan kalıntılarının tam olarak çıkarılmasını sağlamak için elenmiştir. Bu kalıntıların radyokarbon tarihleri, daha sonraki yeniden kullanım dönemleri için kronolojik netlik sağlamak amacıyla gelecekte yapılmalıdır.

Sivil bazilika alanındaki 2024 kazı sezonu, gelecek kazı sezonları için zemin hazırlarken, genel alan ve bazilika olarak adlandırılan yapı hakkında bazı ayrıntıları netleştirmiştir. Çalışmalar 450 metre kareden daha büyük bir alanı kapladığı anlaşılan geniş, yapay bir terasın, üzerine üç koridorlu binanın ve olası diğer yapıların inşa edilebileceği düz bir platform oluşturmak için inşa edildiğini göstermektedir. Üç koridorlu bina bu terasın güney kenarına karşı inşa edilmiştir. Güney duvarı 23 metreye kadar uzanırken kuzey duvarı henüz tespit edilememiştir. Birden fazla yeniden kullanım evresinin varlığı, Roma Dönemi sonrası duvarların ve daha sonraki gömülerin keşfedilmesiyle de doğrulanmıştır.

MİMARİ VE KORUMA ÇALIŞMALARI — KUZEYDOĞU TAPINAĞI

Kuzeydoğu Tapınağı'nın üst yapısından kalan ana bileşenlerin analizi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Sayıları 300 ila 400 arasında olan bu blokların incelenmesi, tapınağın hem plan hem de yükseklik açısından tasarımı için gerekli kanıtları sağlamıştır. Sezon çalışma-

ları sırasında ilginç bir sürpriz ortaya çıkmıştır. Tapınağın inşaatçıların yapının önündeki *stylobatın* yapımında iki podyum *korniş* kalıbı bloğu kullandığı, bu alandaki incelemeleri sürdüren Prof. Dr. Rhys Townsend tarafından keşfedilmiştir. Bunlar tamamlanmış bloklar değildi; duvarcılar yalnızca temel ana hatları oymuşlardı ve ters çevrilerek *stylobatı* döşemek için kullanılmışlardı. Bu, binayı tamamlamak için aceleyle, hatta kaotik bir şekilde yapılan çalışmanın sadece bir başka örneğidir.

Bakım ve acil onarımlar üzerinde Prof. Dr. Ece Erdoğan danışmanlığında iki acil kurtarma operasyonu yapılmıştır. Birinci tapınak platformunun ön iki bloğunun yağmurlu sezonlardaki su ve toprak akıntılarıyla yerinden oynamak ve düşme tehlikesine karşı iki taşın çevresinde biriken toprak temizlenip taşlar yerine geri itilmiştir, altına da güçlü taslarla destek yapılmıştır. İkinci operasyon ise temelin batı tarafını stabilize etmek için bir ahşap iskele tasarlanmış ve inşa edilmiştir (Resim: 13).

Resim 13 : Kuzeydoğu Tapınağı'nın ahşap iskelesi.

LİDAR ARAŞTIRMA

26 Temmuz'dan 7 Ağustos'a kadar süren LiDAR çalışmaları, Prof. Dr. LuAnn Wandsnider'in rehberliğinde Nebraska-Lincoln Üniversitesi'nden bir LiDAR araştırma ekibi tarafından yürütülmüştür (Resim: 14).

Resim 14: LiDAR alanları.

LiDAR sensörleri, bir koordinat sistemine bağlı iyi kurulmuş yer kontrol noktalarına referans veren İHA'lar tarafından taşınır. LiDAR sensörleri, daha sonra sensöre geri yansıtılan birden fazla ışık darbesi yayar. Işık darbeleri bitki örtüsü tarafından geri yansıtılabilir ve bazı darbeler bitki örtüsüne nüfuz ederek yer yüzeyine yansır. Bu nedenle, LiDAR, bitki örtüsünün mutlak yüksekliğini ve ayrıca alttaki yer yüzeyini yakalamak için kullanılabilir.

LiDAR sonuçlarının daha iyi yorumlanabilmesi için farklı dikeylik derecelerine ve bitki örtüsüne sahip özellikler hakkında bilgi toplanmıştır. Binalar ve duvarlar gibi arkeolojik özellikler, yer üstündeki modern özellikleri ayırt etmek için tasarlanmış standart LiDAR işleme teknikleri için bir zorluk teşkil eder. Arkeolojik özellikler küçüktür ve desenlenmiş şekillerde belirgindir (örneğin, binaların dik açılarda birleşen duvarları olabilir) ancak genellikle arka plan arazisinden ayırt edilmesi zordur. Çalışma alanımızda LiDAR aracılığıyla hangi arkeolojik özelliklerin tespit edilebileceği ve hangilerinin tespit edilmesinin zor olabileceğini öğrenme hedefiyle Alan 1'de araştırma ekibi Anti-Kragos'ta farklı dikeylik derecelerine sahip özellikler hakkında bilgi toplanmıştır. Özellikler görüntülerde tanım-

lanmış ve konumlar bir Garmin S79 GPS (doğruluk 3 m) ile haritalanmıştır. Bu veriler, 2023'te toplanan bilgilere ek olarak, LiDAR sonuçlarının yorumlanmasına yardımcı olacaktır.

ARKEOZOLOJİ

Antiochia ad Cragum Antik Kenti'nin 2024 yılı arkeozooloji çalışmaları, Batman Üniversitesi'nden Can Yümni Gündem danışmanlığında, Ege Üniversitesi'nden doktora öğrencisi Aylin Badem Kökduman ve Batman Üniversitesi'nden yüksek lisans öğrencisi Namet Yüksel'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2024 sezonu için arkeozooloji çalışmaları 23 Haziran ile 8 Temmuz tarihleri arasında yürütülmüştür.

Antiochia ad Cragum'daki 2024 arkeozooloji çalışmalarının bir parçası olarak, aşağıdaki yerlerden gelen hayvan kalıntıları analiz edilmiştir: Sütunlu Cadde'deki Batı Dükkanları 2 ve 4'ün 2023 yerleri, Küçük Hamam'ın Oda 4'ün 2022, 2023 ve 2024 yerleri, Oda 3'ün 2023 yeri, Oda 5'in 2023 ve 2024 yerleri ve güneyindeki Oda 3 Hol'un 2023 yeri.

Yürütülen arkeozooloji çalışmaları sonucunda toplam 1.534 adet hayvan kemiği tespit edilmiş olup, bunların toplam ağırlığı 8,3 kg'dır. Arkeozooloji çalışmalarının tamamlanmasının ardından, materyaller fotoğraflanıp kutulandıktan sonra depoya kaldırılmıştır.

Genel olarak, 2024 arkeozooloji çalışmalarının ön sonuçlarına baktığımızda:

Çoğunlukla memeli türler arasında, az miktarda kuş, yumuşakça, kemikli balık ve yengeç kalıntıları tespit edilmiştir.

Yerleşimde tespit edilen evcilleştirilmiş memeliler arasında koyun, keçi, sığır ve domuz yer almaktadır.

Az sayıda olsa da geyik türleri, yabani tavşanlar ve orta ila küçük boy etçiller gibi yabani memeliler tespit edilmiştir.

OSTEOLOJİ

2024 yılı osteoloji çalışmaları Prof. Dr. Megan Moore ve Prof. Dr. Emily Hammerl tarafından incelenmiştir. İki hafta boyunca kutular envanterlenip kemik kalıntılar yıkanmıştır. Kalıntıların kimlik numarası ve bulunduğu yer belgelenip, sınıflandırılması tamamlanmıştır. Ayrıca Nekropol'de toplanmış olan küllerin hem tartılması hem de analizi yapılmıştır. 2021 sezonundan kalan (Küçük Hamam, Oda 3'te ortaya çıkan) bir tam iskelet henüz analiz edilmemiş olması nedeniyle iskelet temizlenmiştir. Daha detaylı inceleme yapılabilmesi için kemik parçaları birbirine yapıştırılarak birçok kemik parçası yeniden birleştirilmiştir.

KELENDERİS 2024 YILI KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Mahmut AYDIN*

Murat ALKIŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Batman Üniversitesi ortak projesi olarak yürütülmekte olan Kelenderis Kazıları, Doç. Dr. Mahmut Aydın başkanlığında, Kazı 1. Başkan Yrd. Arkeolog Dr. İlham Sakarya ve 2. Başkan Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak Adıbelli'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bakanlık Temsilcisi olarak Sanat Tarihçi Arzu Ovacık (Adana Arkeoloji Müzesi) ve Arkeolog Halil Elmacı (Gaziantep Zeugma Müzesi) görev yapmıştır.

2024 yılında çalışmalar iki ana sektörde yoğunlaşmıştır. Çalışılan sektörler *Odeion* ve çevresi ile kentin *akropolis* kısmıdır. *Odeion* ve çevresindeki kazılar yapının doğu ve batı kısımlarında gerçekleştirilmiştir; doğuda ortaya çıkarılan mekanlar “Liman Yapıları” olarak tanımlanmıştır. *Odeion* yapısının kazısı bu yılki kazılarla *odeion* tamamen ortaya çıkarıldığından sona erdirilmiştir. Liman yapılarının balık işlikleri olduğunu gösteren eserlerin yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. *Akropolis* sur duvarının kuzey bölümünde de kazı çalışmaları yürütülmüştür. Liman hamamında ve *Akropolis* surlarında konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

1. ODEION KAZILARI

2024 yılı kazı sezonunda *Odeion* ve çevresindeki kazı çalışmaları CC49, CC50, DD49, DD50, DD51, EE51, EE52, II47, II48, İI47, JJ47 ve KK49 plankareleri olmak üzere toplam 12 açmada yürütülmüştür (Resim: 1 kazı öncesi Resim: 2 kazı sonrası ve Resim: 3 *Odeion* ve Akropolde çalışılan açmalar).

1.1. CC49 plankaresindeki çalışmalar

CC49 plankaresi, *Odeion*'un kuzeyinde yer alır. Bu alandaki çalışmalar, *Odeion* ile ilişkili mimarilerin ortaya çıkarılması ve yapının doğusunda yer alan “Liman Yapıları” olarak adlandırdığımız mekânların bir bütün olarak anlaşılmasına katkı sunmuştur.

Bu açmadaki çalışmalarda herhangi bir buluntu kayıt altına alınamamıştır ancak konumu itibariyle önceki yıllarda ortaya çıkarılan duvarlar ve komşu plankareler ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Geç Antik Çağ'a tarihlenen W19 numaralı duvar yapısının yaklaşık 1 metrelik uzantısı bu alandaki çalışmalarda tespit edilmiştir. Çamur harçlı-moloz taşlı duvarın, Helenistik Dönem'e tarihlenen W12 numaralı bir başka duvara dayandırıldığı ve olasılıkla bir mekân oluşturdıkları, yürütülen çalışmalar neticesinde görülmüştür (Resim: 3-4).

* Doç. Dr. Mahmut AYDIN; Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Batman-TÜRKİYE, E-posta: aydinm135@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4707-5387.

Murat ALKIŞ (Doktorant); Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Mersin-TÜRKİYE; E-posta: murat.alkis22@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3007-0611.

1.2. CC50 plankaresindeki çalışmalar

Odeion'un kuzey kısmında yer alan CC50 plankaresindeki çalışmalarda ilk olarak Ü.827 numaralı duvarın devamı ile karşılaşılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu uzantılı, moloz taşlı-çamur harçlı duvarın plankare içerisinde 4,7 m'lik uzantısı açığa çıkarılmıştır. 1 m genişliğe sahip olan geç dönem duvarının doğu ve batı cephelerinde eksen kayıklığı görülmektedir. Envanter sistemimize göre "W41" kodu verilen duvarın güneydoğu alanda W12'ye dayandırılarak genişliğinin azaldığı görülmektedir. Plankare içerisinde yer alan bir diğer duvar yapısı ise W12'dir ve bu alan içerisinde kalan bölümü tahrip olmuştur.

Plankarede ele geçen buluntular W41 duvarının doğu ve batı alanları olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Bu ortaya çıkan mimariler ile buluntu ilişkisi açısından önem taşımaktadır. W41'in doğu kısmından Geç Antik Dönem ile Osmanlı Dönemi arasında değişen seramikler, porselen parçaları, demir çiviler, modern metal parçaları, 5 adet sikke ve yazılı *mortarium* parçası kayıt altına alınmıştır. Ele geçen 5 sikkeden 2 adedi tanımsız olup, 2 adedi Roma İmparatorluk (Constantinus I (?) - diğerinin arka yüzü aşırı korozyonlu), 1 tanesi de Osmanlı Dönemi sikkesidir. Tanımlanabilen sikkelerden "KL24.BM.ODN. CC50.1/1.C1" No.lu sikkenin ön yüzünde imparator büstü sağa bakar halde, arka yüzde çelenk içerisinde "VOT/XX..." yazılıdır. Lejant okunamamaktadır. Portre ve hükümdarlık süresi belirten yazıdan dolayı Constantinus I olduğu düşünülmektedir. Bir diğer sikke örneği olan "KL24.BN.ODN.CC50.1/1.C3" No.lu sikkenin ön yüzünde inci diademi imparator portresi sağa, arka yüzünde solda imparator, sağda Victoria. Victoria elindeki çelengi imparatora uzatır biçimde tasvir edilmiştir. Son örneğimiz olan "KL24.BO.ODN. CC50.1/2.C1" No.lu sikkede (Resim: 5) ise ön yüzde noktalı bordür içinde tuğra. Altta "۱۳" (13), arka yüzde çevrede "*Azze Nasruhü Duribe fi Mısır*" yazılı. Altta "۱۲۵۵" (1255) tarihi. Abdülmecit (1839-1861) Dönemi'ne ait sikke plankarede en net okunabilen sikkedir (Beyazıt vd., 2011, s. 36). *Mortarium*a ait ağız parçası (Resim: 6) üzerinde ise okunabildiği kadarıyla 2 satır halinde "ΔΙΟΝΕΙ/...ΟΥ (Dioneikos)" yazılıdır (Hayes, 1967, s. 339, kat. no. 100; Tek, 2003, s. 395-403). W41 duvarının batı bölümünde yapılan çalışmalarda ise Roma ve Geç Roma dönemlerine ait kırmızı astarlı seramikler ele geçmiştir. Bu alandaki seramiklerin doğu alana göre daha erken döneme ait olması; geç dönem mimarisi olan W41'in yapımı esnasında çıkan toprağın mekânın batısındaki alana dolgu niteliğinde kullanılmış olabileceği fikrini doğurmuştur. Bu alanda ele geçen envanterlik oltadan ve çevre açmalardan ele ağırlık ve tekne yapım ve tamir çivilerinden alanın balıkçılık ve tekne işlerinin yapıldığı bir alan olduğunu göstermektedir.

1.3. DD49 plankaresindeki çalışmalar

Odeion'un kuzeyinde yer alan DD49 plankaresinde +2,19 m seviyeden itibaren "5.ta-baka" koduyla yapılan çalışmalarda DD50 plankaresinde tespit edilen çamur harçlı-moloz taşlı W37 duvarının devamı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). W13 duvarının alt seviyesinden uzanıp, kazılan alanda 0,95 m daha uzantı yaparak, W19'un alt seviyesinde çıkan

W40 ile dik açıyla birleşmektedir. W40; kuzeybatı-güneydoğu uzantılı 1,6 m uzunluğuna, ölçülebilen genişliği ile 0,33 m ölçülere sahip bir duvar olup alanda W37 ile dik açıyla birleşmesiyle bir mekân oluşturmaktadır. +1,88 m seviyede çıkan W37 duvarının güney ve kuzey bölümlerinde +1,68 m seviyede sarımtırak renkte, sıkı olmayan bir yapıda zemin ile karşılaşmıştır. Zemin W37 duvarının güney bölümünde devam etmektedir. Zeminin W37 ile birleştiği alanda yaklaşık 2-3 cm'lik bir hat görülmüştür. Bu hattın W37'nin güney cephesine ait sıvadan kaynaklandığı düşünülmektedir. Kuzey bölümde de devam eden zeminin W12'ye yakın olan bölümde tahrip olduğu görülmüştür.

+2,19 ile +1,68 m seviye aralığında yapılan çalışmalarda, zemin seviyesinde (+1,70 m) ortaya çıkan Helenistik Dönem *echinus* kâse parçası ile üst seviyelerde Geç Roma Dönemi kırmızı astarlı seramik parçaları ele geçmiştir.

1.4. DD50 plankaresindeki çalışmalar

DD50 plankaresinde yürütülen kazı çalışmalarında W8, W10, W12 ve W13 duvarları arasında kalan 2,9x4,1 m'lik mekânda, bulunan mimari yapılar ve olası erken dönem mimari unsurları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bir diğer amacımız ise kazılan alanın kuzey sınırını oluşturan, kesme kireçtaşı bloklardan oluşan W12 duvarının hatlarını ve diğer mimarilerle ilişkisini saptamaktır (Resim: 3-4). Bu alanda yürütülen kazı çalışmaları *Odeion*'un doğu kısmında yer alan "Liman Yapıları" için bir bütünlük oluşturması açısından da önemlidir.

Kazı çalışmalarında tespit edilen seramik grubunun en erken örneklerinin Helenistik Dönem *echinus* kâse parçaları, en geç örneklerinin ise kırmızı astarlı Geç Roma Dönemi seramikleri olduğu gözlemlenmiştir. Seramiklerin yanı sıra taş gülle, bir adet pişmiş toprak ağırlık, bronz tekne yapım ve tamirinde kullanılan çiviler ve 3 adet sikke ele geçmiştir. Taş gülle İslami akınları durdurmak için yapılan Heraklius Dönemi surların önünde bulunması İslami fetihler Dönemi'nde ve sonrasında kullanılmış olabileceğini göstermektedir. sikkelerden yalnızca bir tanesi tanımlanabilmiştir. Bahsi geçen sikkenin (DD50.5/1.C3) ön yüzünde miğferli Athena başı yer almaktadır. Arka yüzü okunamayan sikkenin ön yüz tipolojisinden dikkate alındığında Helenistik Dönem'e (MÖ 2.-1. yy.) ait olduğu düşünülmektedir (Resim: 7).

1.5. DD51 plankaresindeki çalışmalar

Kelenderis Antik Kenti 2024 kazı sezonunda, *Odeion* çevresindeki karelaajlarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarından biri de DD51 plankaresidir. DD51 plankaresi *Odeion* yapısının doğu kısmında yer alır. Plankaredaki çalışmaların amacı *Odeion*'un çevresinde yer alan mekânlar ile olan ilişkisinin yanı sıra deniz ile olan bağlantısının ne olabileceği gibi sorulara cevap aramaktır. DD51 plankaresinin *Odeion*'un doğusunda yer alan "Liman Yapıları"nın anlaşılması adına sunduğu veriler önem arz etmektedir (Resim: 1-4).

DD51 plan karesinin buluntu grubu yoğun olarak seramik parçalarından oluşmaktadır. Geç Antik ve Roma dönemlerine ait form örneklerinin yanı sıra yoğunluk Helenistik Dönem’e tarihlendirilen seramik parçalarından oluşmaktadır. Sınırlı olsa da çalışmalarda Arkaik ve Klasik dönemlere ait seramik parçaları kayıt altına alınmıştır. Buluntular arasında dikkat çekici örneklerden biri tamamı korunmuş MÖ 3.-1. yüzyıla tarihlendirilen, ince cidarlı, içe çekik ağız kenarlı bir kâsedir (Resim: 8). Kazı çalışmalarında tespit edilen iki adet mühürlü kulp parçası da seramik buluntuları arasındaki yerini almıştır. İlk örneğimiz Rhodos *amphorasına* ait bir mühürdür. İki satır bulunan mührün, üstteki satırında yönetici “Πυθογένης” ismi yer alır. Altta bulunan satırda ise ay adı olan “Ἀργιάντιος” bulunmaktadır. Bu yöneticinin Period IVb içerisinde MÖ 150-147 yılları arasında görev yaptığı belirtilmektedir (Finkielsztein, 2001, s. 193, taf. 20). İkinci kulptaki mühür ise oval forma sahip bir mühürdür ancak üzerindeki yazılar okunamamaktadır. Kulpun formu ve hamur rengi dikkate alındığında Kıbrıs *amphoraları* ile benzerlik gösterir ve Helenistik Dönem’e ait olduğu söylenebilir. DD51 plankaresinde yürütülen çalışmalarda iki adet sikke kayıt altına alınmıştır. Bu iki sikke örneğimiz Mauricius Tiberius (582-602) Dönemi’ne tarihlendirilir.

DD51 plankaresinde yürütülen kazı çalışmalarında beş adet duvar yapısı tespit edilmiştir. Bu yapılardan ikisi, önceki kazı sezonlarında açığa çıkarılan W12 (Helenistik Dönem dalga kıran görevi gören 1,20m genişliğindeki duvar) ve W15 isimli duvarların devamıdır. Tespit edilen diğer üç duvar ise bu sezon karşılaşılan yapılardır; W32, W33 ve W34 numaraları verilmiştir (Resim: 4). Bu açmadan ele geçen iki adet konik biçimli tek delikli pişmiş toprak ağırlık ve yoğun tekne yapım ve tamirinde kullanılan çivilerden bu alanın balıkçılık ve tekne tamir işlemlerinin yapıldığı bir işlik bölgesi olduğuna işaret etmektedir.

1.6. EE51 plankaresindeki çalışmalar

EE51 plankaresindeki kazı çalışmalarındaki amaç önceki sezonlarda ortaya çıkarılan ve alanın güneydoğu kısmında bulunan kanal duvarının hattını ortaya çıkarıp alandaki Roma Dönemi mimarilerini ilişkilendirmek ve olası erken dönem yapılarını ortaya çıkarmaktır.

Burada yürütülen çalışmalarda tespit edilen W35 ve W36 isimli duvarların etrafındaki diğer duvarlar ile ilişkisi ve oluşturdukları mekânlar ilgi çekicidir. Bu durum “Liman Yapıları” için bize bazı fikirler vermektedir. Bunların yanı sıra W36 duvarının altında ve günümüze az kısmı ulaşan bir zemin tespit edilmiştir (Resim: 4).

EE51 plankaresinin seramik grubu yoğun olarak Roma Dönemi’ne ait kap formlarından oluşmaktadır. Helenistik Dönem’e ait seramik örnekleri de buluntular arasındaki yerini almıştır. Seramiklerin yanı sıra mühürlü çift delikli pişmiş toprak ağırlık (Resim: 9), tekne yapım ve tamirinde kullanılan demir ve bronz çiviler bu alanın tekne yapımı ve balıkçılıkla ilgili işlerin yapıldığı alan olduğuna işaret etmektedir.

1.7. EE52 plankaresindeki çalışmalar

EE52 plankaresindeki çalışmalar önceki sezonlarda tespit edilen atık su kanalının devamının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra *Odeion*'un kanal ile olan ilişkisinin anlaşılması adına da fikirler sunmuştur.

Kanal yapısına genel olarak bakıldığında; 2022 sezonunda 4,10 m'lik bölümünün ardından 2024 sezonunda 6,60 m'lik devamı açığa çıkarılarak uzunluğu toplamda 10,70 m'ye ulaşmıştır. Roma Dönemi'ne tarihlendirilen kanalın içerisinde Geç Antik Dönem'e ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu veriler ışığında kanal Geç Antik Dönem'de de faaliyetini devam ettirdiği düşünülmektedir.

2024 kazı sezonunda açılan EE52 plankaresinde karşılaştığımız ilk mimari; EE51 plankaresinde ortaya çıkan, çamur harçlı-moloz taşlı geç dönem duvardır. W15 olarak tanımlanan duvarın güneydoğu uzantısıyla 90 derecelik açı yapan W31 duvarı ortaya çıkmıştır. W15 ile W31 duvarlarıyla, DD51 plankaresinde tespit edilen yine aynı örgü sistemine sahip W32 duvarının bir mekân oluşturduğu görülmüştür (Resim: 4).

EE52 plankaresi seramikleri arasında Zemer 41 *amphoralar*ına yoğun bir şekilde rastlanmıştır. Roma ve Helenistik dönemlere ait seramik parçaları da yine bu alan içerisinde tespit edilmiştir. Seramik buluntuları arasında mühürlü *amphora* kulpu yer alır. Bifid kulp olan örneğimizin üzerinde Yunanca “Δ” harfi okunabilmektedir. Kos *amphoralar*ında görülen bu mühür MÖ 3.-2. yy. lara tarihlendirilir.

Demir ve bronz çiviler, cam parçaları ve 3 adet sikke bu plankarenin diğer buluntularındandır. Tanımlanabilen sikke örneğimiz “KL24.AC. ODN.EE52.1/2.C1” No.lu sikkenin ön yüzünde imparator portresi sağa bakar şekilde, arka yüzünde ise ayakta bir figür sol elinde mızrak tutar biçimde tasvir edilmiştir. sikkenin hangi imparatora ait olduğu belirlenememiştir.

1.8. II47 plankaresindeki çalışmalar

Odeion yapısı çevresi ve olası mimarilerin ortaya çıkarılması ve aynı zamanda *Odeion*'u yarım daire biçiminde çevreleyen *analemma* duvarının güney yüzünün ortaya çıkarılarak restorasyon projesi kapsamına hazır hale getirmek amacıyla *Odeion* yapısının 3. ve 4. İstinat duvarları arasında kalan güneye bakan kısmında bulunan II47 plan karesinde kazı çalışmalarına başlanmıştır (Resim: 1-3).

Plankaredeki diğer bir çalışma alanı olarak 3. İstinat duvarının güney yüzü seçilmiştir. Bu duvarın alt seviyede kalan kısmını ve *analemma* duvarının doğu yüzünü ortaya çıkarmak üzere +4,23 m kot seviyesinde çalışmalara başlanmıştır. Çalışmalarda *analemma* duvarının 3. İstinat duvarı ile birleştiği doğu yüzünün üst bölümünün yaklaşık 1,60x0,75 m ölçülerinde olan kısmı ve 3. İstinat duvarının güneye bakan kısmının 2,55x0,75 m ölçülerinde olan görünen üst sırasının tahribata uğradığı görülmüştür. +4,20 m kot seviyesinde *diazoma* duvarı ile 3. İstinat duvarının güney yüzünün birleştiği noktada kireç birikintisi

görülmüştür. Çalışmalarda bu döküntülerin devam etmesinden dolayı zemin olduğu düşünülmektedir. 4. İstinat duvarı kuzey yönünde +3,89 m kot seviyesinde başka bir kireç döküntüsü görülmüştür. Devam eden çalışmalarda zemin olduğunu düşündüğümüz kireçli alan ile kireç döküntüsünün birleştiği yaklaşık 3,60x1,70 m ölçülerinde plankarede zemin olarak yayılım gösterdiği görülmüştür.

Yapılan çalışmalarda buluntular arasında Helenistik, Roma ve Geç Antik dönemlere ait *amphora*, kâse, testi, çömlek ve pişirme kabı gibi çeşitli kap formlarına ait amorf parçalar, demir çiviler, cam, bronz obje parçaları ve 5 adet sikke yer almaktadır. sikkelerden yalnızca 2 tanesi tanımlanabilmiştir. sikkelerden biri Gordianus III (238-244) Dönemi'ne, diğeri ise Constans II (641-668) (?) Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

1.9. II48 plankaresindeki çalışmalar

Odeion yapısının güneye bakan kısmında II47 plan karesinin doğusunda bulunan II48 plan karesindeki kazılar *Odeion*'un çevresinin ve diğer mekânlar ile ilişkisinin anlaşılması adına önemlidir.

Daha önce kazılan II47 plan karesi çalışmalarından sonra II48 plan kare içerisinde kalan 4. İstinat duvarı kuzey yüzü ile *diazomanın* kesiştiği kısımda bulunan 2.30x2.20x1.40 m ölçülerindeki alanda +3.99 kot seviyesinde kazı çalışmalarına başlanmıştır. + 3,57 m seviyesinde II47 plankaresi ile aynı seviyeye gelmesinden dolayı çalışmalar bitirilmiştir. *Diazomanın* batı yüzünde + 3.66 kot seviyesinde düz satıh oluşturacak şekilde yerleştirilmiş 0.55x0.50 m ölçülerinde taş sırası ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu taş sırası II47 plan karesinde ortaya çıkan kireç zeminin altından kuzeye doğru devam etmektedir. Yine aynı şekilde II47 plan karesinde ortaya çıkan taş sırası ile benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. II48 plan karesinde ortaya çıkan bu taş sırası kireç zeminin altına doğru devam etmesinden dolayı bu taş sırası ile ilgili şu an için daha ayrıntılı bilgi edinememekteyiz.

Yürütülen kazı çalışmalarında kayıt altına alınan buluntular arasında Geç Antik Dönem'e ait *amphora*, kâse, testi, çömlek ve pişirme kabı gibi çeşitli kap formlarına ait amorf parçalar, demir çiviler, cam, bronz obje parçaları ve 1 adet tanımsız sikke yer almaktadır.

1.10. II47 plankaresindeki çalışmalar

II47 plankaresinde, II47 plankaresinin kuzeyinde ve *odeion* yapısının güneybatısında, +5.23 m kotunda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu alan, 2001-2004 yıllarında *odeion* çevresinde yapılan çalışmalarla *analemma* seviyesine kadar %90 oranında kazılmıştır (Resim: 1-3).

Plankarenin seramik grubu Roma ve Geç Antik dönemlerine tarihlendirilen form örneklerinden oluşmaktadır. Yüksek içbükey kaideli ve küresel formdaki bir kandil bu alandaki çalışmalarda tespit edilmiştir ve MÖ 4. yüzyıl sonları ile 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir.

İİ47 plankaresinin buluntuları arasında bronz kandil maşası, demir çiviler, bronz sikkeler, obsidiyen yongası, bilek taşı, bronz ve cam obje parçaları, kemik bız, kurşun obje ve *tessera* parçaları bulunmaktadır. Tanımlanan iki sikkeden biri Aurelian (MS 270-275), bir diğeri ise Claudius II Gothicus (MS 268-270) dönemlerine tarihlendirilmektedir.

1.11. JJ47 plankaresindeki çalışmalar

Odeion yapısının arka kısmında, JJ47 plankaresinde +5.50 m kotunda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmaların amacı, *Odeion*'un arka bölümündeki olası mimari kalıntıları gün yüzüne çıkarmak ve *analemma* duvarının güney yüzünü ortaya çıkarmaktır.

Kazılar, koyu kahverengi tarım toprağının tesviyesiyle +5.50 m kotunda başlanmış ve toplamda 30-35 cm tarım toprağı kaldırılmıştır. Tarım toprağının üst seviyelerde hâkimiyet göstermesi, toprağın fazla alt üst edilmediğini göstermektedir. Tarım toprağının +5.18 m seviyesinde sonlanmasıyla kültür tabakasına ulaşılmış ve bu seviyede Geç Antik Çağ tabakası altında devam edilmiştir (Resim: 1-3).

Açmanın kuzeybatı ve güneydoğu bölümlerinde, moloz taş grubu tespit edilmiştir. Bu taşlar, herhangi bir mimari yapıya ait olmayıp tesviye malzemesi olarak kullanılmıştır. Derz temizliği sırasında, 7. yüzyıla ait çatı kiremidi parçaları ve Beylikler Dönemi'ne ait "mühr-ü Süleyman" sembolü bulunan bir gümüş sikke ele geçirilmiştir.

Tesviye malzemesinin kaldırılmasıyla, +4.35 m kotunda yoğun seramik parçaları içeren kahverengi bir tabaka görülmüştür. Bu tabakada Geç Antik Çağ'a ait LR1 *amphoraları* ile tabak parçalarına yoğun olarak rastlanmıştır.

Farklı renklerdeki dolguların başka bir bölgeden getirilerek buraya döküldüğü düşünülmektedir. *Odeion*'un imar faaliyetleri sırasında bu alandaki boşlukların doldurulmuş olabileceği öngörülmektedir. Kazı çalışmaları sonucunda, 4/1 tabakasında Geç Antik Çağ ve Roma Dönemi seramikleri, bronz sikkeler, bronz iğne, tıp aleti, cam kaide parçaları ve bir silindirik pişmiş toprak ağırşak bulunmuştur. JJ47 plankaresinde kayıt altına alınan sikkelerden dört tanesi tanımlanabilmiştir. Bunların üç tanesi Herecalius (MS 610-641) Dönemi'ne, bir tanesi ise Mauricius Tiberius (MS 582-602) Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

1.12. KK49 plankaresindeki çalışmalar

KK49 plankaresi, *Odeion* yapısının batı kısmında yer almaktadır. Bu alandaki çalışmaların amacı *Odeion* çevresini açığa çıkarmak ve etrafındaki mekânlar ile olan ilişkisi üzerine fikirler edinmektir. Bunun yanı sıra *Odeion* yapısını restorasyon ve konservasyon çalışmalarına hazır hale getirmektir.

Kazılara +5,68 metre seviyesinden başlanmış, sert ve gri toprak yapısı ilerleyen safhalarda siyah, kül benzeri bir yapıya dönüşmüştür. +4,55 metre seviyesinde düzensiz bir taş yığını tespit edilmiş ve taşların kaldırılmasının ardından siyah toprak devam ederken yer

yer sarımsı, kumlu toprak gözlenmiştir. Kazı çalışmaları +4,15 metre seviyesinde sonlandırılmıştır.

Bu çalışmalar sırasında seramik parçaları, çatı kiremitleri, 4 adet sikke, 6 adet çivi, 1 adet mimari parça, cam parçaları, bronz objeler, 1 adet bronz kandil maşası ve cüruf örnekleri kayıtlara alınmıştır.

Çalışmalarda görülen sınırlı sayıdaki seramik parçalarının çoğunluğunu Roma ve Geç Antik dönemlere ait formlar oluşturmaktadır. Yoğun olarak tabak örnekleri gözlemlenmiştir. Zemer 41 ve Late Roman 1 *amphorae* olarak bilinen form örnekleri de buluntular arasında yer almaktadır.

Sikkelerden ise yalnızca üç tanesi tanımlanabilmiştir. Bu örnekleri iki tanesi Heraclius (610-641) Dönemi'ne tarihlendirilir. Diğer örneğimizin ise ön yüzde bir portre betimi yer alır. Sağa dönük bir şekilde verilen başın, bir diadem taktığı ve profilden verildiği görülür, arka yüzünde ayakta bir figür betimi vardır. Bu figür 4/3'lük bir duruş sergiler. Betimlenen figürün elinde bir asa (?) tuttuğu söylenebilir.

2. AKROPOLİS SUR DUVARININ KUZEY BÖLÜMÜNDEKİ KAZI ÇALIŞMALARI

Kelenderis Akropolisi 15 dönümlük bir alanı kapsamaktadır (Resim: 10). Akropolis'i çevreleyen surların uzunluğu hava ölçümlerinde yaklaşık 363 m olduğu tespit edilmiştir (Resim: 11). Deniz kıyısında olan surların doğa ve insan kaynaklı aşırı tahrip olduğu görülürken, kara tarafındaki surların ise yoğun miktarda bitki, taş, toprak ve çöp örtüsünün altında kaldığı görülmektedir (Resim: 1-2). 2024 yılında yoğun olarak akropolis alanını kaplayan, surları görünmez kılan ve tahrip eden bitki örtüsünün önemli bir kısmı (Resim: 13-14) temizlenmiş ve söz konusu alan 2025 yılı kazı sezonu için kazıya hazır hale getirilmiştir. Surların 17 m uzunluğundaki kısmı 4 m derinliğe ulaşılacak şekilde temizlenerek konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

3. KAYA MEZARI KURTARMA KAZISI

Aydıncık ilçesi, Aydıncık Mahallesi, Dörtayak Mevkii'nde bulunan 618 parsel No.lu alanda Milli Eğitim Müdürlüğüne yapılan Fatih İlköğretim okulunun hafriyat çalışması sırasında, kaya mezarı alanın kuzeydoğu bölümünde oluşan tahrip sonucu tespit edilmiştir.

Yapılan ilk incelemelerde mezarın kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda olduğu, giriş kısmının güneydoğuda yer aldığı belirlenmiştir. 1,90 m genişliğinde, 2,30 m uzunluğunda olan mezarın yüksekliği 0,80-1,02 m arasında değişkenlik göstermektedir. Mezarın tavanında 0,32x0,38 m ölçülerinde daireye yakın şekilde kaçakçı tahribatına ait bir delik mevcuttur. Buna göre mezarın, geçmiş zamanda delik açılarak soyulduğu belirlenmiştir. Mezarın orijinal giriş kapısının olduğu giriş bölümü tahrip edilmemiştir.

İç kısmında yapılan temizlik çalışmaları neticesinde dağınık halde iskelete ait kemikler ile 3'ü demir 1'i bronz olmak üzere toplam 4 adet metal çivi kayıt altına alınmıştır. Ortaya çıkarılan mezar tipi Kelenderis Antik Kenti'ne ait doğu ve batı *nekropol* alanlarındaki mezarlar ile benzerdir. Ortaya çıkarılan tek odalı kaya mezarının güneydoğuda kalan ve kazılamayan giriş kısmı kazılarak ve yerinde korunarak sergilenmesi önerilmektedir.

4. RESTORASYON-KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

4.1. Sur duvarı konservasyon çalışmaları

Akropolis surları kuzey cephesinde, daha önce gözcü kulesi olarak adlandırılan antik bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının ve sur duvarının korunması amacıyla, tarihi özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için 715 ve 712 numaralı parseller içerisinde kapsamlı bir temizlik çalışması başlatılmıştır.

Çalışmalar sırasında, duvar yüzeylerinde ve derz aralarındaki toz, toprak ve bitki örtüsü temizlenmiştir. Toplamda 91,63 m²lik sur cephesinde konservasyon çalışmaları yapılmış ve sur duvarındaki bitkiler kesildikten sonra herbisit uygulanmıştır. Bu işlem, duvarın yüzeyindeki biyolojik zararı önlemek ve yapının korunmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Zayıf harç kullanımı, yapının dayanıklılığını etkileyerek restorasyon çalışmalarını daha da kritik hale getirmiştir.

Duvar hattının daha iyi anlaşılması amacıyla, güney cephesinden 30-40 cm derinliğinde yüzey toprağı kaldırılmış ve bu çalışmalar sırasında yaklaşık 9,82 m³ moloz taş ve toprak temizlenmiştir. Yapılan bitki temizliği ve toprağın kaldırılması, sur duvarının genel yapısı ve hattının daha iyi kavranmasına olanak sağlamış ve bu sayede duvarın özgün hatları netleşmiştir.

Bu çalışmalar, ilerleyen kazı ve restorasyon süreçlerinde daha ayrıntılı inceleme ve koruma sağlamak için önemli bir temel oluşturmuştur. Ayrıca sur dış duvarı 715 No.lu parselde yaklaşık 4 m derinliğe kadar görünürlüğü ve konservasyonu da sağlanmıştır.

4.2. Liman Hamamı çalışmaları

Kelenderis Liman Hamamı yapısı, Kelenderis Antik Kenti'nin kuzeydoğusunda ve Merkez Mahallesi 731,745 No.lu parsellerde yer almaktadır. Yapı tamamıyla Roma Dönemi'ne ait hamamların mekân özelliklerini taşımaktadır. Hamam; *Caldarium* (Sıcaklık), *Tepidarium/Sudatorium* (Ilıklık-Terleme odası), *Tepidarium* (Ilıklık), *Frigidarium* (soğukluk), *Praefurnium* (Külhan) ve *Apodyterium* (soyunmalık) bölümlerinden oluşmaktadır. Yapının duvar yüksekliği 6,70-8,10m arasında değişmektedir. Yapı kare planlıdır ve dış ölçüleri (su deposu ve külhan hariç) 19,44x19,25 m ölçülerindedir. *Caldarium* bölümünde güney, kuzey ve batı cephelerinde 3 adet eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanlarda 3 adet yıkanma havuzunun zemininden yükselmektedir.

Kelenderis Antik Kenti Liman Hamamı yapısı 2019 yılında restore edilmiş ve restorasyon sonrası duvarlarda, taş yüzeylerinde birikmiş harç kalıntıları, sıva akıntıları ve dışarıya taşmış harçlar olduğu görülmektedir. Bu sebeple Liman Hamamı'nda mekanik temizlik çalışmalarına gidilmiştir. Bu çalışmalara öncelikle duvar yüzeylerinde tespit edilen yüzey kirliliğinin belirlenmesi ve fotoğraflanması ile başlamıştır. Daha sonra belirlenen alanda keski ve çekiç kullanarak fazla ve kaba harç malzemenin törpülenmesi, alınması ile devam etmiştir. Ardından kabası alınan yüzeyde sulu temizlik işlemlerine geçilmiştir. Bu işlem her mekânda aşama aşama uygulanmıştır. Mekanik temizlik çalışmaları 3 ayrı kademedede gerçekleştirilmiştir.

1. Kademe Tanımı: İskele kullanmaksızın insan boyunun ulaştığı yükseklik (zeminden ortalama 2 m yüksekliğe kadar).

2. Kademe Tanımı: Zeminden 2 m ile 4 m yükseklik aralığı. 2.90 m genişliğinde olan iskele.

3. Kademe Tanımı: Zeminden 3,70 m ile 6 m yükseklik aralığı. 2.80 m genişliğinde olan iskele.

Temizlik sırasında yalnızca mekanik yöntemler kullanılarak, yüzeydeki özgün yapının korunmasına dikkat edilmiştir. Tamamlanan bölümler, özgün görünümlerine kavuşturulmuş olup, geri kalan duvarlarda çalışmalar planlandığı şekilde ilerletilmiştir. Bu çalışmalar sırasında toplam 472,97 m²lik cephe temizliği yapılmıştır.

4.3. Laboratuvar çalışmaları

2024 yılı kazı sezonunda, Kelenderis Antik Kenti'nde ortaya çıkarılan eserlerin korunması ve belgelenmesi amacıyla laboratuvarda önleyici ve aktif koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar, kazı alanında ortaya çıkarılan eserlerin korunma öncesi öncelikle mevcut durumlarının detaylı bir şekilde incelenmesini kapsamaktadır. Bu süreçte eserlerin yüzeyinde birikmiş toprak, korozyon veya çatlak gibi bozulmaların tespit edilmesi, malzeme özelliklerinin belirlenmesi ve eserin ihtiyaç duyduğu koruma yöntemlerinin planlanması sağlanmıştır. Konservasyon aşamasında ise uygun mekanik ve kimyasal temizleme yöntemleri kullanılarak eserlerin zarar görmüş ya da risk altında olan bölümleri ve korozyonun neden olduğu tahribat kontrol altına alınmıştır. Ayrıca, uzun süre korunabilmeleri için yüzey koruma, stabilizasyon ve gerekli destek işlemleri uygulanmış, eserlerin çevresel faktörlere karşı dayanıklılığı artırılmıştır.

Laboratuvar çalışmalarında toplam 150 buluntunun restorasyon ve konservasyon işlemleri tamamlanmıştır. Bu eserlerden 88'i etütlük, 30'u ise envanterlik olarak değerlendirilmiştir. Türlerine bakıldığında, 44 bronz ve 1 gümüş sikke, 57 metal obje (demir, bronz ve kurşun), 42 seramik parça (tüm ve birleşebilen), birer adet biley taşı, obsidiyen yongası, porselen fincan, kurşun posta mührü, cam boncuk ve işlenmiş kemik obje bulunmuştur.

Konservasyon sürecinde ve sonrasında, eserlerin durumu, yapılan işlem adımları ve elde edilen sonuçlar fotoğraflanarak belgelenmiştir. Konservasyon işlemleri tamamlanan eserler, FileMaker programında oluşturulan Restorasyon ve Konservasyon Belgeleme Formu'na işlenerek kayıt altına alınmıştır. Bu süreçte, her eserin restorasyon ve konservasyon aşamaları detaylı olarak belgelenmiş, eserin mevcut durumu, uygulanan yöntemler, kullanılan teknikler ve malzemeler ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir.

5. SONUÇ

2024 yılı kazı ve onarım çalışmalarında 15 dönümlük Akropolis alanının tamamına yakını yoğun bitki örtüsü ve atıklardan temizlenmiş ve 712 No.lu parselin de etrafı tel örgüyle çevrelenmiştir. Akropolis surlarının 17 m uzunluğundaki kısmı ortaya çıkarılmış, konservasyonu yapılarak koruma altına alınmıştır.

Odeion'un doğusunda EE51-EE52 ve DD51 açmalarında ele geçen yoğun tekne yapım/tamir çivilerinden (Aydın ve Bişkin Doğan 2023), DD50 açmasında bir adet, DD51 açmasında iki adet, EE51 açmasında bir adet olmak üzere toplam 4 adet pişmiş toprak ağırlıklardan ve CC50 açmasında ele geçen metal oltadan anlaşıldığına göre *Odeionun* doğusunda yer alan ve liman yapıları olarak tanımlanan yapıların tekne tamir ve balıkçı işlikleri olduğu anlaşılmıştır (Resim: 15).

KAYNAKÇA

Aydın M., ve Bişkin Doğan Z., (2023). “Kilikia’da bir liman kenti Kelenderis ve Kentteki Balıkçılık Faaliyetleri” V. Kilikia Sempozyumu, ss. 135-159, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Beyazıt vd. (2011). Beyazıt M.F., Kara T., Uslu K., Osmanlı İmparatorluğu Madeni Paraları 1839-1918 (AH 1255-1336), Osmanlı Nümismatik Kültür Yayını, 2011, İstanbul.

Cankardeş, Ş, G. (2006). Klasik ve Helenistik Dönem’de Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri, Ege Yayınları, İstanbul.

Finkielsztejn, G. (2001). Chronologie detaillee et revisee des eponymes amphoriques rhodiens, de 270 a 108 av. J.-C. environ Premier bilan, British Archaeological Reports, Oxford.

Tek, A. T. (2003). Geç Roma İmparatorluk Çağında Üretilmiş Grekçe Damgalı Pişmiş Toprak Mortariumlar. III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu 16-30 Haziran 2003 Eskişehir, Bildiriler Kitabı (ss. 395-403), Eskişehir.

ŞARHÖYÜK-DORYLAION 2024 SEZONU ÇALIŞMALARI

Mahmut Bilge BAŞTÜRK*

Turgay Yaşar YEDİDAĞ

Şarhöyük, modern Eskişehir şehir merkezinin yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yaklaşık 400x450 m çapı ve modern ova seviyesinden 17 m yüksekliğiyle geniş bir dış şehir ve nekropol alanını kaplayan bölgedeki en büyük höyüklerden biridir (Resim: 1). 1880'lerin sonlarından beri arkeoloji dünyasında bilinen ve Antik Dorylaion (Dorylaeum) kenti ile özdeşleştirilen (Ramsay 1890, s. 168; Cox ve Cameron 1937, XII) Şarhöyük'te sistemli arkeolojik kazılar, 1989 yılından bu yana devam etmektedir. İlk kazılar Prof. Dr. Muhibbe Darga ile başlatılmıştır (Darga 1994; 1995; 2004; Darga ve Tüfekçi Sivas 2000; 2001; Darga vd. 2002; 2003). 2005 yılında Prof. Dr. Taciser Tüfekçi Sivas tarafından devralınan (Darga vd. 2005. Ayrıca bakınız Tüfekçi Sivas ve Sivas 2014) çalışmalar, 2015 yılından günümüze Prof. Dr. Mahmut Bilge Baştürk tarafından sürdürülen sistematik kazılarla devam ettirilmektedir (Baştürk vd. 2017; Baştürk ve Doğan-Alparslan 2018; Baştürk 2018; 2019; 2022; 2024; Baştürk ve Baştürk 2017; 2021; Baştürk ve Avram 2019; Yedidağ 2019). Şarhöyük – Dorylaion Kazıları, 2022 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı statüsünü kazanmıştır.

Son verilere göre, höyük üzerinde dokuz kültürel dönem tespit edilmiştir. Bunlar, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

ŞH 0 19. yüzyıl sonu – Kurtuluş Savaşı Siperleri (20. yüzyıl başı)

ŞH I Geç Roma/Bizans Dönemi

ŞH II Roma Dönemi

ŞH III Helenistik Dönem

ŞH IV Demir Çağı

ŞH V Geç Tunç Çağı

ŞH VI Orta Tunç Çağı

ŞH VII Erken Tunç Çağı (mimari katman yok)

ŞH VIII Geç Kalkolitik Dönem (mimari katman yok)

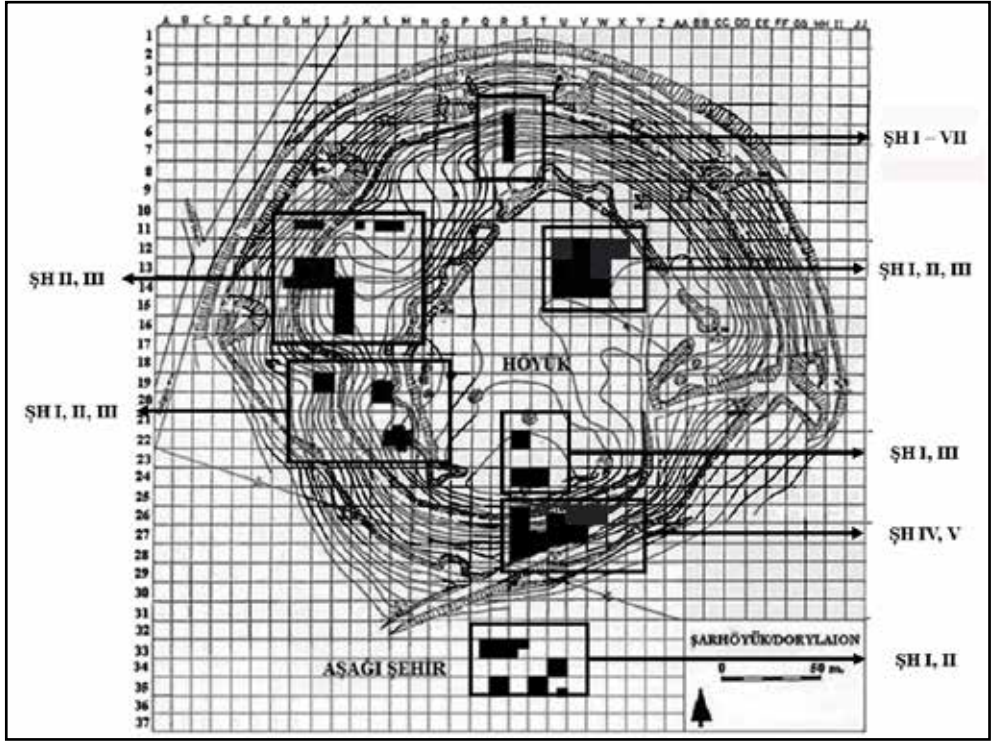
* Prof. Dr. Mahmut Bilge BAŞTÜRK; Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Yunus Emre Kampüsü, 26470 Tepebaşı-Eskişehir/TÜRKİYE, E-posta: bilgebasturk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4421-6084.

Dr. Öğr. Üyesi Turgay Yaşar YEDİDAĞ; Kırşehir Ahi Evram Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 40100 Kırşehir/TÜRKİYE, E-posta: tyyedidag@gmail.com, ORCID: 0009-0005-3953-8267.

Yukarıda verilen tabakalamada, ŞH I, II ve III tabakaları höyüğün bugüne dek kazılan tüm alanlarında tespit edilebilmiş olmasına rağmen IV, V ve VI tabakalarına sadece Güney Sektör’de ulaşılabilmiştir (Resim: 2). 2024 kazı çalışmaları, höyük üzerinde iki farklı sektörde yürütülmüştür. Bunlar, Güney ve Merkez sektörleridir.

Resim 1: Şarhöyük ve Eskişehir içindeki konumu.

Resim 2: Şarhöyük'te çalışılan alanlar ve alanlara göre dönemsel dağılım.

GÜNEY SEKTÖR ÇALIŞMALARI (V 25 – W 25)

Şarhöyük (Dorylaion) kazı çalışmalarına, ilk olarak höyüğün güney kısmında yer alan V 25 ve W 25 plankarelerinde başlanmıştır. Güney Sektör çalışmaları, 2023 yılı çalışmalarının bir devamı niteliğinde olup bir aşağıda bir önceki sezonda gerçekleştirilen çalışmalarla beraber sunulmuştur. Başlangıçta plankareler içerisindeki akıntı topraklar kontrollü olarak temizlenmiştir. Temizlik çalışmalarının ardından W 25 plankaresinde 810,80 m seviyeden itibaren kazı çalışmalarına başlanmıştır. Daha önceki kazı sezonlarında yapılan çalışmalarda tespit edilmiş olan ve Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen bu alan, Mekân 3 olarak adlandırılmış ve kazı çalışmaları bu mekân içerisinde yoğunlaştırılmıştır (Resim: 3).

Resim 3: W 25 Plankaresi Mekân 3 içindeki derinleşme çalışmaları.

Eşzamanlı olarak W 25 açmasının kuzey kesitinin önünde 811,38 m seviyede bırakılmış olan yükseltide de seviye inme çalışması yapılmıştır. Bu yükseltide yapılan çalışmaların amacı Mekân 3 olarak adlandırılan mimarının batı doğu uzantılı ve yüzeyden tespit edilebilen olası bir üçüncü duvarının açığa çıkarılmasıdır. Bu çalışmalar sırasında bu olası duvarın üzerinden döküldüğü düşünülen kerpiç döküntülere rastlanılmıştır. 811,27 m seviyesinde ise yanmış ve sertleşmiş, üzerinde sıva izleri görülebilen ocak tabanına rastlanılmıştır. Kuzey kesit önünde tespit edilmiş olan bu ocağın belgelenip kaldırılmasının ardından çalışmalara devam edilmiş ve bu noktada 811,24 seviyesinde Mekân 3'ün kuzey duvarı tespit edilmiştir. Devam eden çalışmalarla birlikte tespit edilmiş olan bu kuzey duvarının doğu yönde tahrip olmuş olduğu anlaşılmıştır.

Resim 4: a. 3 No.lu Mekân kuzey duvarı. b. 3 No.lu Mekân kuzey duvarı tahribatı.

W 25 içerisinde sürdürülen çalışmalar sırasında 810,63 m seviyelerinde yekpare bir yapıda olan ve kireçle sıvanmış taban olduğu düşünülen bir katman ortaya çıkarılmıştır. Alanın eğimli bir şekilde doğuya doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu kireç sıvanın sınırlarının belirlenmesi amaçlanarak dolgunun takibine başlanmıştır. Kireç sıvalı alanın yer yer W 25 Mekân 3'ün güney ve batı duvarlarının bitim kısımlarında, son sıra taş dizisinin üzerine gelecek kadar yukarıya doğru eğimli bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bahsi edilen dolgunun taban olma ihtimalini güçlenmiştir. Alanın takip çalışmaları sırasında, kireç taban olduğu düşünülen dolgunun W 25 gridinin merkezine doğru kesildiği gözlemlenmiştir. Devam eden çalışmalarda 810,83 m seviyelerinde, kuzey batı köşede düzensiz kerpiç bloklar tespit edilmiştir. Bu kerpiç bloklara hemen bitişik bir şekilde bulunan ve kireç sıvalı olduğu düşünülen 10x15 cm boyutlarında yuvarlak bir taban tespit edilmiştir. Bu kerpiç bloklar ve yuvarlak tabanın seviyesinde, kuzey kesite bitişik halde bir ocak tespit edilmiştir. Dolgusunda oldukça iri kömür parçaları olduğu görülen ocağın diğer yarısının kuzey kesitinin içinde kaldığı görülmüş ve ocağın tam boyutları hesaplanamamıştır. Güneyinde ise iki adet sınırları belirgin çukur tespit edilmiştir. Tespit edilmiş olan bu çukurların boşaltılmasının ardından çalışma alanı W25 plankaresinin batı kesimi ile aynı seviyeye getirilmiş ve plankarede bütünüyle çalışılmaya başlanmıştır. Söz konusu bu eşitlemenin ardından plankare genelinde yürütülen çalışmalarda 810,05 m seviyelerinde döküntü kerpiçler, taşlar ve kerpiç bloklar tespit edilmiştir. Tespit edilmiş olan bu kerpiç hatların incelenmesinin ardından döküntü olanlar kaldırılmış ve bu döküntülerin ardından 809,84 m seviyede taş duvar parçası tespit edilmiştir (Resim: 4). Aynı zamanda bu duvar ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz duvarın hemen kuzeyinde yer alan tahrip olmuş bir ocak da bulunmuştur (Resim: 5).

Resim 5: Helenistik tabaka altında tespit edilen mimari öğeler.

MERKEZ SEKTÖR ÇALIŞMALARI (U 12-14, V 12-14, W 12-W 14)

Höyüğün merkez kısmında yer alan ve yaklaşık olarak 900 m² lik bir alanı kapsayan Helenistik sektörde yapılan kazı çalışmaları en son 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. Yan yana yerleştirilmiş konutlar, açık alanlar ve aralarında sokaklardan oluşan bir Helenistik Dönem Mahallesi olduğu anlaşılan bu alanın, teknik çizimleri yapılarak belgelendirilmesi tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra alanda yapılan kazılar sırasında bulunan çanak çömlekler “Phrygia Epiktetos Kentlerinden Eskişehir Dorylaion (Şarhöyük)’ün Helenistik Devir Seramik Tipolojisi” adlı doktora tezi kapsamında detaylı olarak değerlendirilmiştir (Yedidağ 2024).

Belgeleme ve bulunan eserlerin değerlendirilme çalışmaları sona eren bu alanın, höyükte bulunan daha erken yapı katlarına ulaşılabilmesi için kaldırılması bir gereklilik halini almıştır. Aynı zamanda alanda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar, üzerleri jeotekstil kalıntılarla kapatılmış olmalarına karşın, 2024 yılına kadar geçen 10 yıllık sürede doğa şartları sebebiyle büyük tahribata uğramıştır. Kalıntılardaki tahribatın yanı sıra, açma kesitlerinde de yine iklim şartları ve geçen uzun süre sebebiyle ciddi yıkılmalar meydana gelmiştir.

Yukarıda bahsedilen sebeplerle alanda yer alan mimari kalıntılar ve akıntı toprakların kaldırılması için 2024 yılı kazı çalışmalarında gerçekleştirilmek üzere bir planlama yapılmıştır. Bu planlama kapsamında alanda 11.11.2024 tarihinden itibaren, Eskişehir 1. No.lu Açık Ceza İnfaz Kurumu İş Yurdu Müdürlüğüyle yapılan protokolle kazı çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar, 20 hükümlü-işçi ve ceza infaz kurumu tarafından görevlendirilen bir memurun katılımıyla, ekibimiz denetiminde yürütülmüştür.

Çalışmalar ilk olarak U 12 ve V 12 plankarelerindeki mimari kalıntıların ve kesit akıntıların kaldırılmasıyla başlamıştır. İlerleyen aşamalarda ilk olarak W 12 plankaresi içerisindeki kalıntılar ve akıntı topraklar tasfiye edilmiştir. Daha sonra sırasıyla W 13 ve W 14 plankarelerindeki akıntı kesit toprakları ve mimari kalıntılar temizlenmiştir. Son olarak da U 13 - V 13 plankarelerinde bulunan yıkılmış taş temel kalıntılarına ait taşlar kazı alanı dışına taşınmıştır. Çalışmalar 13.12.2024 tarihinde, Eskişehir mevsim şartlarının daha fazla çalışmaya imkân vermemesi sebebiyle sonlandırılmıştır. Çalışma süresi boyunca alanda planlanan çalışmanın yaklaşık olarak %70’lik kısmı tamamlanabilmiştir (Resim: 6 a, b).

Resim 6: Merkez Sektör. a. Alanda çalışma öncesi durum. b. Alanda çalışma sonrası durum.

JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

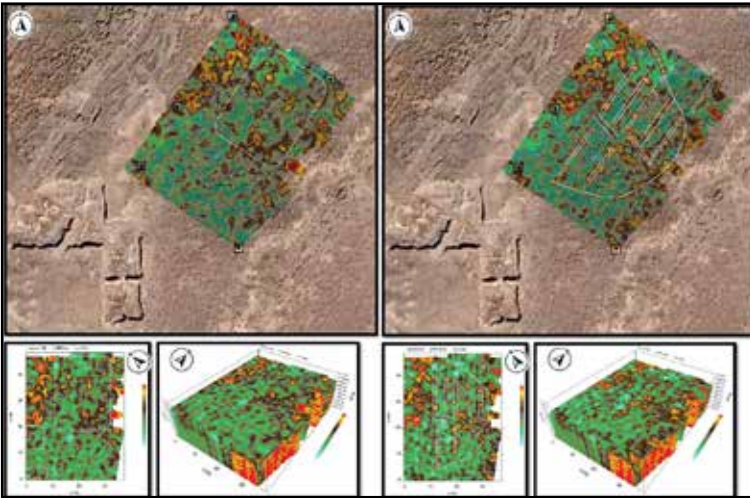
2024 yılı çalışmalarında, höyük yüzeyinde üç farklı alanda jeofizik taraması yapılmıştır¹. Bunlardan ilki, höyüğün batı kesiminde yer alan ve doğal bir görünüm sergilemeyen 70x50 m boyutlarındaki çukurluk alan; ikincisi yukarıda bahsedilen ve 2012 yılından bu yana kazılmamış olan Merkez Sektör’deki Helenistik Mahalle’nin doğu kesimi; üçüncüsü ise Güney Sektör’de bulunan Hitit tabakalarının üst kesimleridir (Resim: 7).

¹ Jeofizik çalışmaları, Geoanaliz Yer Bilimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

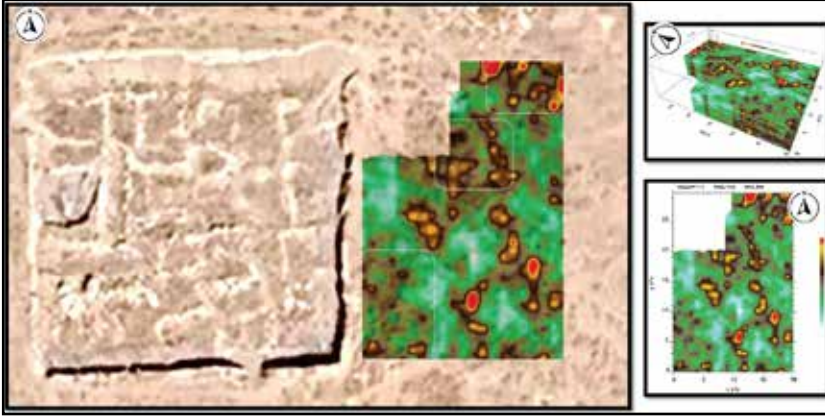
Resim 7: Jeofizik tarama yapılan alanlar.

Tarama sonuçlarında, her alan için farklı ve umut verici sonuçlar elde edilmiştir. Batı Sektör’de yapılan çalışmalarda, anılan çukurluğun olduğu alanda -1,50 m ve -2,40 m seviyelerinde düzgün planlı mimarinin bulunduğu anlaşılmıştır (Resim: 8). Bu alandaki çalışmalara önümüzdeki yıllarda devam edilecektir.

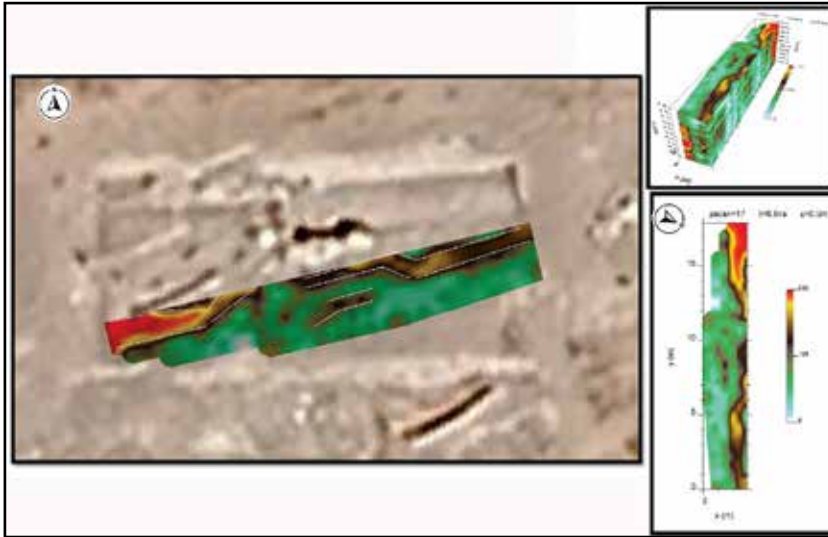
Resim 8: Batı Sektör -1,50 m ve -2,40 m tarama sonuçları.

Merkez Sektör’de gerçekleştirilen tarama sonuçları ise farklı evrelere ilişkin ilginç veriler sunmaktadır. Özellikle -3,30 m derinlikten itibaren gözlemlenen mimari kalıntılar, höyük merkezinde daha önceki çalışmalardan bilmediğimiz doğrultuda farklı bir mimari yapılanmanın bulunduğunu göstermektedir (Resim: 9).

Resim 9: Merkez Sektör -3,30 m tarama sonuçları.

Üçüncü tarama alanı olarak tespit edilen Güney Sektör’de ise yamaç eğiminden dolayı oldukça dar bir alanda tarama yapılabilmektedir. Bu alanda, yüzeye oldukça yakın bir mesafede doğu – batı atımlı bir duvarın varlığı tespit edilmiştir (Resim: 10). Her üç alanda da tarama sonuçlarının arkeolojik olarak test edilmesine önümüzdeki yıllarda devam edilecektir.

Resim 10: Güney Sektör -0,70 m tarama sonuçları.

TEŞEKKÜR

Şarhöyük 2024 yılı çalışmaları, Eskişehir Arkeoloji Müzesinden Uzman Ahmet Eynallı'nın katılımı ile yürütülmüştür. Kendisine titiz ve içten desteği için teşekkür ederiz. Şarhöyük Kazısı, 2023-2024 yılları çalışmalarında Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından “Şarhöyük (Dorylaion) Kazı, Araştırma ve Yayın Projesi 2023-2025” başlığı ile desteklenmiştir (BAP No: 2304E031).

KAYNAKÇA

Baştürk, M. B. (2018), The Hittite Presence at Şarhöyük/Dorylaion: An Overview. (Ed. G. R. Tsetschladze) *Pessinus in Its Regional Setting* (Colloquia Antiqua 21.), Leuven: Peeters, s. 129–162.

Baştürk, M. B. (2019), Stratigraphic Sequence at Şarhöyük/Dorylaion An Overview. (Ed. G. Tsetschladze, M.B. Baştürk, J. Hargrawe) *Phrygia in Antiquity*. Leuven: Peeters, s. 561–585.

Baştürk, M. B. (2022), Dorylaion’da Frig İzleri. Şarhöyük - Dorylaion Kazıları: Eskişehir’in Binlerce Yılına Özeti. *Fetih ve Medeniyet*, 5, s. 98–113.

Baştürk, M. B. (2024), Hopper-Rubbers or Olynthus Mills from Sarhöyük/ Dorylaion: Recent Evidence on Typology and Chronology. *Anadolu Araştırmaları*, 30, s. 211–234.

Baştürk M. B. ve Avram A. (2019), A Newly Discovered Old Phrygian Inscription from Şarhöyük (Dorylaion). *Ancient West and East*, 18, s. 231–237.

Baştürk, M. B. ve Baştürk, E. (2021); A Bronze Bowl with Swivelling Handle from Şarhöyük – Dorylaion. *OLBA*, 29, s. 25–46.

Baştürk, M. B. ve Doğan-Alparslan, M. (2018), A New Hieroglyphic Seal from Şarhöyük. *OLBA*, 26, s. 31–40.

Baştürk, M. B., Arslan, A., Baştürk, E., Yedidağ T.Y. (2017). Dünden Bugüne Şarhöyük (Dorylaion) 2015 Sezonu”, *KST*, 38.3, s. 268-274.

Baştürk, M.B. ve Baştürk, E. (2017), Şarhöyük – Dorylaion Kazılarında Tespit Edilen Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği. *Arkeoloji Dergisi*, 22, s. 187–211.

Cox C. W. M. ve Cameron, A. (1937), *Monuments from Dorylaeum and Nacolea* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua 5), Manchester University Press.

Darga, M. (1994), Şarhöyük-Dorylaion Kazıları (1989–1992). *KST*, 15.1, s. 481–501.

Darga, M. (1995), 1993 Yılı Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazıları. *KST*, 16.1, s. 351–367.

Darga, M. (2004), Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazılarında Hitit Buluntuları (1989–2003). (Ed. Korkut, T., Işkan, H. ve Işın, G.), 60. *Yaşında Fahri Işık'a Armağan. Anadolu'da Doğdu/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag* (İstanbul), s. 269–283.

Darga, M. Tüfekçi Sivas, T. (2001), Şarhöyük-Dorylaion 1999 Yılı Kazı Çalışmaları. *KST*, 22.2, s. 51–62.

Darga, M. ve Tüfekçi Sivas, T. (2000), Şarhöyük-Dorylaion Kazı Çalışmaları 1997–1998. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, s. 97–127.

Darga, M., Tüfekçi Sivas, T. Sivas, H. (2002), 2000 Yılı Şarhöyük-Dorylaion Kazıları. *KST*, 23.2, s. 207–218.

Darga, M., Tüfekçi Sivas, T. Sivas, H. (2003), 2001 Yılı Şarhöyük/Dorylaion Kazısı ve Karatuzla Nekropolü Temizlik Çalışmaları. *KST*, 24.2, s. 47–58.

Darga, M., Tüfekçi Sivas, T. Sivas, H. (2005), Şarhöyük-Dorylaion Kazısı 2003 Yılı Çalışmaları. *KST*, 26.2, s. 343–350.

Ramsay, W.M. (1890), *The Historical Geography of Asia Minor*, London: John Murray

Tüfekçi Sivas, T. ve Sivas, H. (2014), Şarhöyük/Dorylaion Kazıları 2005-2012. *KST*, 35.3, s. 151–165.

Yedidağ T. Y. (2024), *Phrygia Epiktetos kentlerinden Eskişehir Dorylaion (Şarhöyük)'un Hellenistik Devir Seramik Tipolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yedidağ, T. Y. (2019), Dorylaion Kalıp Yapımı Kaseleri. *OLBA*, 23, s. 223–272.

KINIK HÖYÜK 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Marina PUCCI*

Burak YOLAÇAN

Lorenzo D'ALFONSO

Dolunay AKGÖNEN

Yusuf AKGÜN

Giriş

2024 yılı çalışmaları Floransa Üniversitesinden Marina Pucci başkanlığında ve Pavia, Dokuz Eylül, New York, Bilkent ve Mardin Üniversitelerinden araştırmacı ve öğrencilerden oluşan 32 kişilik bir ekibin katılımıyla tamamlanmıştır. Bakanlık Temsilcisi olarak Hatay Müzesinden Hüseyin Toprak görev almıştır. Kazı çalışmaları boyunca 21 işçinin de katılımıyla, A, C, D ve E sektörleri olmak üzere 4 farklı alanda çalışma yapılmıştır.

E Sektörü çalışmaları Yukarı Kent'teki meydanın doğu ve güney sınırlarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır. Bu meydanın ortasında, tahrip olmuş alanda, daha erken tabakaları görmek amacıyla E sondaj açmasında da çalışma yapılmıştır.

A Sektörü çalışmaları Yukarı Kent'teki Erken Demir Çağı yerleşimini araştırmak amacıyla yürütülmektedir.

C Sektörü'ndeki çalışmalar Demir Çağı sur sistemi ile Yukarı Şehir yerleşimi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak amacıyla yapılmaktadır.

D Sektörü çalışmaları Aşağı Şehir ve Aşağı Şehir'deki sur sisteminin kullanım evrelerini daha iyi anlamak amacıyla yürütülmektedir.

* Prof. Dr. Marina PUCCI; Floransa Üniversitesi, SAGAS, Floransa/İTALYA, E-posta: marina.pucci@unifi.it, ORCID: 0000-0003-4657-6075.

Dr. Öğr. Üyesi Burak YOLAÇAN; Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 35390 Buca-İzmir/TÜRKİYE, E-posta: burak.yolacan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6971-1391.

Prof. Dr. Lorenzo D'ALFONSO; Pavia Üniversitesi, İnsani Çalışmalar Bölümü, İTALYA, E-posta: lida5@nyu.edu, ORCID:0000-0001-9163-3417.

Dolunay AKGÖNEN; Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 35390 Buca-İzmir/TÜRKİYE, E-posta: dolunay.akgonen@ogr.deu.edu.tr

Yusuf AKGÜN; Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35390 Buca-İzmir/TÜRKİYE, E-posta: yusuf.akgun@ogr.deu.edu.tr

Yukarı Kentte Yapılan Çalışmalar

1a. A Sektörü:

Kınık Höyük A2 Sektörü'nde 2024 yılı kazıları, Lorenzo d'Alfonso ve Adahan Güney tarafından yürütülmüş ve S17.8, S17.9, S17.13, S17.14, S17.18 ve S17.19 karelerini kapsayan yaklaşık 400 m²lik bir alanda (Resim: 1) gerçekleştirilmiştir ve Orta ile Geç Demir Çağı'na (MÖ yaklaşık 750–400) tarihlenen tabakalar araştırılmıştır. Kazı çalışmaları, A2.4c–d evrelerinin belgelenmesinin tamamlanması ve bu alanın yerleşim dinamiklerinin yeniden yapılandırılması üzerine yoğunlaşmıştır.

A2.4d evresine tarihlenen ve yapay bir terasa (A2.5) inşa edilen tek odalı Ab3 yapısının kazısı özellikle dikkat çekicidir. Taş temeller üzerine kerpiç duvarlarla inşa edilen yapı, iki işlevsel alandan oluşmakta ve içinde ocaklar, çukurlar ve depolama kapları gibi evsel öğeler barındırmaktadır. Yapının dışındaki çakıl döşeli veya sıkıştırılmış toprak yüzeyler, yemek pişirme ve çeşitli işlevsel faaliyetlerle ilişkilendirilmiştir.

Kazı sırasında en dikkat çekici buluntulardan biri, yapı içinde ve çevresinde bulunan Phryg alfabesiyle yazılmış seramik parçaları olmuştur. Yazıtların çoğu pişirme sonrası kazınmış olup, bir uzman tarafından tanımlanmış ve ön okumaları yapılmıştır. Bu yazıtlar, Kınık Höyük'te alfabenin kullanımı açısından en açık ve stratigrafik olarak en net bağlamı oluşturmaktadır.

Önceki evreye ait A2.4c tabakasında, Ar16 yapısı çeşitli zemin kaplamaları ve fırın düzenekleriyle tanımlanmış; taş döşeme, ezilmiş toprak yüzeyler ve depolama için kullanılan küpler belgelenmiştir. Bu evreye ait açık alanlar, pişirme ve yiyecek hazırlığına yönelik faaliyetlerde kullanılmış alanlar olarak yorumlanmıştır. Söz konusu açık alanlar ve ilgili yapılar (Resim: 2) de sunulmuştur.

Son olarak, çok odalı anıtsal Ab1 yapısına (A2.4a–b evresi) ait taş döşemeli giriş yolunun belgelenmesi tamamlanmıştır. Bu alan, drenaj sistemleriyle birlikte kazılmış ve belgelenmiştir. Taş kaplamanın uzun vadede korunması amacıyla, alanda daha önce uygulanan koruma protokollerine uygun olarak, doğal bağlayıcılarla hazırlanmış harç ve kazıdan elde edilen taşlar kullanılarak bir istinat duvarı inşa edilmiştir.

1b. E-Sondaj Sektörü – 2024 Kazı Sezonu Özet Raporu

2024 yılı kazı sezonunda, Kınık Höyük'ün merkezinde, Helenistik meydan alanında yer alan E-Sondaj Sektörü'nde, Lorenzo d'Alfonso ve Adahan Güney tarafından yürütülen bir sondaj kazı gerçekleştirilmiştir. 5,5x4,5 m boyutlarındaki bu açmanın amacı, kuzeydeki A2 Sektörü'nde belgelenen Demir Çağı yerleşimi ile höyüğün merkezi yapıları arasında olası stratigrafik bağlantıları araştırmaktır.

Kazı, doğu-batı yönünde uzanan Akhemenid Dönem'e ait savunma duvarı E1351'in güneyinde gerçekleştirilmiş olup, bu duvarın inşasından önceye tarihlenen tabakalar (örneğin sıkıştırılmış dolgu E5842) ile kullanım evresine ait yüzeyler (E5813 ve E5840) açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, Helenistik meydan döşemesinin hazırlık katmanlarından olan ve önceden de bilinen E5807 dolgusu yeniden belgelenmiştir.

Kazı alanının büyük bir kısmı, doğrudan plaza taş döşemesine açılmış olan geniş ve derin bir hendekle (E5849) kesilmiştir. Bu hendek, daha geç evrelere ait birçok çukurla (özellikle E5846) kesilerek bölgenin Antik Dönem boyunca yoğun insan faaliyetlerine sahne olduğunu göstermektedir. Bu durum, meydanın işlevsel kullanımıyla bağlantılı olarak yorumlanmaktadır.

Bu bağlamda, E5846 çukurunda önemli adak buluntuları ele geçirilmiştir; pişmiş topraktan boğa figürini parçaları (boynuz, kulak, baş), çeşitli cam eşyalar, minyatür kaplar, kırmızı boyalı ve konsantrik bantlarla bezeli çanaklar, çift kulplu testi (KIN24E5834c3) ve tam korunmuş bir kap (KIN24E5834f23) gibi adak nesnelerinin yanı sıra, yaklaşık beş boğaya ait kafatası ve omuz kemiklerinden oluşan seçilmiş bir kemik yığını (E5834) bulunmuştur (Resim: 3). Bu kemiklerin düzenli bir şekilde yerleştirilmesi ve üzerlerinde belirgin izlerin bulunması, adak törenleriyle ilgili bir bağlamı düşündürmektedir.

Yaklaşık dört haftalık kazının sonunda, sondajın kuzeyindeki A2 Sektöründe belgelenmiş Demir Çağı yerleşiminden 1,5 metre daha derine inilmesine rağmen bu döneme ait tabakalara ulaşılamamıştır. Bu durum, höyüğün merkezine doğru ilerledikçe Demir Çağı seviyelerinin daha derinlerde yer aldığını ve höyüğün doğal morfolojisi (merkezde çukurlaşma) ile ilgili önemli bulgular sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, gelecekteki kazı stratejileri açısından da belirleyici olacaktır.

Kazı sonunda, Helenistik plaza döşemesinin korunması ve güvenliği açısından tehlike arz eden açma, üç aşamalı bir işlemle geri doldurulmuştur: önce geotekstil serilmiş, üzerine taş dolgusu yerleştirilmiş, ardından toprakla kaplanarak zemin orijinal kotuna getirilmiştir. Bu işlem, gelecekteki olası kazılar için sınırların açıkça belirlenmesine de katkı sağlamıştır.

E Sektörü:

Höyüğün geç yerleşimini araştıran E sektörü çalışmaları 2024 yılında E2 ve E3 olmak üzere 2 noktada, meydanın güney ve doğusundaki alanlarda yürütülmüştür.

2a. E2 Açması:

E2 sektöründeki çalışmalar Büşra Keloğlu, Yusuf Akgün ve Burak Yolaçan tarafından 05.08.2024 ile 24.08.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. E2 sektöründe gerçekleştirilen 2024 sezonu çalışmalarının amacı meydanın doğu yönündeki yapılaşmayı ve tabakalanmayı anlamak ve meydanın olası doğu sınırını görmek olarak belirlenmiştir.

2022 yılında kazılmış olan alanın temizlenmesi ile başlanan kazıda açmanın tümünde kerpiç bloklarla oluşturulmuş bir zemine ulaşılmıştır. Bu zemin üzerinde farklı noktalarda çukurlar açılıp *pithos*lar yerleştirildiği ve burasının bir depolama alanı olarak kullanıldığı görülmüştür (Resim: 4).

Bu alandaki kerpiç zemin ve *pithos*ların ortaya çıkarılmasından sonra alanı verev olarak sınırlayan ve önceki yıllarda açığa çıkarılmış olan, sıkıştırılmış toprak ve kerpiç ile inşa edilmiş teras duvarı ve hemen önündeki moloz taşlardan imal edilmiş duvar sırasını kaldırmaya ve böylelikle üzerinde *pithos*ların bulunduğu teras, daha önceden ortaya çıkarılmış olan meydan ve meydanın doğu sınırındaki taş sırası ile üzerindeki taş döşeli alanın ilişkisini anlamaya yönelik çalışma yapılmaya başlanmıştır.

Sıkıştırılmış kerpiç teras duvarı kaldırılırken içinde çok sayıda seramik ve kemik parçaları olduğu gözlenmiştir. Olasılıkla bu teras duvarı inşa edilirken bir atık alanında buraya toprak getirildiği değerlendirilmiştir. Bu duvarın hemen önündeki taş duvar sırasının da kaldırılmasıyla meydanın doğusundaki taş döşeli alan ile bu taş sırasının aynı anda inşa edildiği, bu taş döşeli alanın teras duvarının güneyine doğru devam etmediği ve sadece kuzey yönde küçük bir alanla sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu taş sırası meydan üzerinde de kaldırılmaya ve böylece meydan ile bu taş duvarın ilişkisi görülmek istenmiştir. Bu taş duvarın olasıyla meydandan sonra inşa edildiği, meydanın ise güney yönde bu taş duvardan daha ileriye ulaşmadığı değerlendirilmiştir.

Çalışmalar meydan, duvar ve teraslama sistemi arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla bu alanda bulunan duvarın bir kısmının kaldırılmasıyla sona ermiştir. Bulgular, meydanın önce inşa edilmiş olabileceğini, ardından doğudaki duvarın ve hemen yanındaki taş duvar ile doğuda kalan küçük taş döşeli alanın aynı anda inşa edilmiş olabileceğini ve belki de en son olarak teraslama sistemi ile üzerindeki *pithos*larla depolama alanının inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. *Pithos*ların bulunduğu teras sisteminin üzerinde 4 sıradan oluşan bir kerpiç tuğla tabanın üzerinde *pithos*ların yerleştirileceği çukurların açıldığı görülmüştür (Resim: 5).

Çalışmalarda küçük buluntu olarak çok sayıda seramik parçası, yoğun olarak kemik parçaları, bir adet pişmiş toprak kuşa ait kırık bir kaide parçası ortaya çıkarılmıştır.

2b. E3 Açması:

E3 Sektörü'ndeki çalışmalar Dilara Karadavut, Sezgi Nida Sezen ve Burak Yolaçan tarafından 05.08.2024 ile 27.08.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2024 sezonu E3 Sektörü kazı çalışmalarının amacı meydanın güney sınırında nasıl bir yapılaşma ve tabakalanma olduğunu anlamak olarak belirlenmiştir. E3 Sektörü'ndeki kazı çalışmalarına meydanın güney kısmında 5x5 boyutlarında bir açma açılarak başlanmıştır.

Yüzey toprağının hemen altından çıkan kerpiç döküntülü ve killi sert toprak üzerinde çalışmalar devam etmiş, aynı tabaka hemen hemen bütün meydan alanında tespit edilmiştir. Açmanın güney kısmında zemin seviyesine inilmiş ve daha güneydeki 2023 kazı sezonunda ortaya çıkarılmış olan taş döşeli zeminin devamına ulaşılmıştır. Taşlar açmanın tümünde devamlılık sağlamamakla beraber sadece güney kısmın bir bölümünde devam etmektedir.

Alanın güney bölümünde, daha önce açığa çıkarılmış olan taş döşeli zeminin hemen önünde bir taş sırası açığa çıkarılmış ve olasılıkla 2023 yılında bulunmuş olan basamak sırasının devamı olduğu değerlendirilmiştir.

Açmanın ortasına yakın bir noktada, yan yana yerleştirilmiş 6 adet düzgün taştan oluşan bir taş sırası ortaya çıkarılmıştır. Batı uçta, üzerinde yuvarlak bir deliğin olduğu, diğerlerinden daha yüksek ve geniş bir taş ile sonlanan taş sırasının batı yönündeki üç adet taşın arkasında, 4 cm kalınlığında, dikey olarak yerleştirilmiş, her iki yüzü de düzgün işlenmiş bir taş ve yanında daha şekilsiz 2 adet daha taş yerleştirildiği görülmüştür. Taş sırasının nasıl bir yapılanmaya ait olduğu belli değildir. Bu belirsizliğin önümüzdeki yıl yapılacak kazılarda netleşmesi umulmaktadır. Üzerinde delik olan taş bir kapı vs. parçası gibi görünse de burada devşirme olarak kullanılmış olması mümkündür.

Açmada ele geçirilen küçük buluntular arasında küçük bir yapı cephesi ya da nişe ait olduğu düşünülen taş bir *korniş* parçası ve alanın kuzey bölümünde iki adet pişmiş toprak boğa parçası bulunmaktadır. Bu boğa parçalarından biri üst vücut, büst (kafa) şeklinde olmakla beraber diğerinin ise bacak parçası olduğu düşünülmüştür.

E3 Sektörü'nde 1215,82 m seviyesinde başlayan çalışma 1214,48 m seviyesinde sonlandırılmıştır (Resim: 6).

2c. C Sektörü:

C Sektörü çalışmaları 11 Temmuz ile 3 Ağustos tarihleri arasında Lorenzo Castellano ve Esmee Anneke tarafından gerçekleştirilmiştir. 2024 yılında Höyüğün güney yamacındaki C sektöründe toplam 4 farklı alanda çalışma yapılmıştır (Resim: 7).

C5-A Açması

Bu alanda bulunan ve C5-Bina1 olarak adlandırılan olası bir yapının doğu sınırlarını araştırmak üzere açılmıştır. Alanda yamaç erozyonu nedeniyle bu binanın sur duvarı ile ilişkisi tanımlanamamıştır. Alanda açılan bir dizi çukur da yapının formunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu alanın bir kısmında 2023 sezonunda yapılan kazıdan alınan örneklerde yapılan C14 analizleri, bu alanın en erken evresinin tarihi için, MÖ 901-797 tarihini vermiştir.

C5-B Açması

Bu açmada 2023 yılında yapılmaya başlanan kazı çalışmasına devam edilmiştir. Alanda bulunan taş bir yapının batısındaki açmada, daha önce kapı alanındaki taş yapı ile aynı hizada bir yapı kalıntısına ait taş sırası ortaya çıkarılmıştır.

C5-C Açması

Alanda bulunan bir yapının kuzeydoğu köşesini ortaya çıkarmak amacıyla açılan bir açmadır. Bu alanda, korunmuş sıva tabakaları sayesinde, ufak silolar olarak adlandırılabilen iki adet yapı kalıntısına rastlanmıştır. Küçük olan silo yapısı, daha büyük olan silo yapısını belirgin şekilde tahrip edip yapılmıştır, bu yüzden küçük silo yapısının, büyük silo yapısı kullanım dışı kaldıktan sonra yapıldığını düşündürmektedir.

C3 Açması

Bu alanda 2024 yılında, lazer tarayıcı ile topografik belgeleme yapmak amaçlı olarak temizlik ve kesit sağlamlaştırma işlemleri yapılmıştır.

Aşağı Kentte Yapılan Çalışmalar

2024 Kazı Sezonunda D Alanı Araştırmalarının Genel Özeti

2024 yılı kazı çalışmaları kapsamında Kınık Höyük'ün D alanında yürütülen araştırmalar, özellikle Orta Tunç Çağı'na tarihlenen anıtsal sur duvarının (kerpiç gövde ve taş temel; SU4809, SU5454) dış çevresine ve ona bitişik alanlara odaklanmıştır. Çalışmalar, farklı hedeflere sahip üç ana açmada gerçekleştirilmiştir: D2 Kuzey, D2 Güney ve D3.

3a. D2 Kuzey Açması

D alanının kuzeybatı köşesinde yer alan bu açmada kazılar, büyük taş temelli duvar etrafında yoğunlaşmıştır. Bu duvar, alanı ikiye bölerek stratigrafik analiz için önemli bir referans noktası sağlamaktadır (Resim: 8). Üç ana hedef doğrultusunda çalışmalar yürütülmüştür:

Kuzeybatı köşedeki şehir surunun sınırına ulaşılması,

Orta Demir Çağı'na ait mimari kalıntıların (ör. Dr7 odası) belgelenmesi ve kaldırılması,

2018–2019 yıllarında kazılan kuzey alanlarıyla güney açmasının stratigrafik ilişkisinin kurulması.

Bu alanda, çok katmanlı yerleşim izleri belgelenmiştir. Orta Tunç Çağı'na ait en erken seviyelere henüz doğrudan ulaşılmamış olmakla birlikte, mimari evrim ve kullanım sürekliliğine dair önemli bulgular elde edilmiştir. Pişmiş toprak sıraları, taş döşemeler ve kazık

çukurları gibi unsurlar, bu alanın uzun süreli ve farklı amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. Özellikle SU5288 ve SU5306 seviyeleri ile ilişkili olarak mimari yapıların yeniden kullanımı ve dini ya da üretimsel işlevli alanların varlığı düşünülmektedir.

Ayrıca, bu açmada kademeli terk ve yeniden kullanım evreleri net biçimde gözlemlenmiştir. Kullanılmayan dönemlerde, az malzeme içeren sert tabakalar birikmiş; ardından gelen dönemlerde bu yüzeyler üzerine yeni mimari düzenlemeler yapılmıştır.

3b. D2 Güney Açması

Bu alandaki ana hedef, Orta Tunç Çağı sur duvarının güneydeki uzantısının belgelenmesi olmuştur. Paralel ilerleyen iki farklı duvar hattı açığa çıkarılmıştır: biri kerpiç gövdeli ve taş temelli doğu duvar, diğeri ise batıda büyük taş temellerden oluşan bir hat.

Bu bağlamda üç temel evre tespit edilmiştir:

İnşa ve kullanım evresi (Orta Tunç Çağı): Kerpiç duvarın işlevsel olduğu, düz zeminle birlikte kullanıldığı dönem.

Sınırlı yeniden kullanım evresi: Duvar hattına bitişik olarak dikdörtgen bir yapı ve bilinmeyen işlevli yarım dairesel bir yapı ile temsil edilmektedir.

Terk ve doğal birikim evresi: Malzeme açısından fakir, yüzeyde düzenli yapı izi barındırmayan, stratigrafik olarak boş katmanların oluştuğu dönem.

Bu alan, sur duvarının uzun süreli terk edildikten sonra sınırlı müdahalelerle yeniden kullanıldığını, ancak esasen dış alan olarak işlevsiz kaldığını göstermektedir.

3c. D3 Açması

D3 alanı, şehrin sur dışı bölgelerinde gerçekleşen kademeli terk, yeniden kullanım ve düzensiz yerleşim süreçlerini belgelemek amacıyla kazılmıştır. Burada, özellikle sur duvarının dışında kalan seviyelerin stratigrafik sürekliliği araştırılmıştır (Resim: 9).

Çalışmalar sonucunda üç ana dönem ayırt edilmiştir:

Erken kullanım evresi (4. seviye): D10 odası, sıvalı zeminler (SU4955), kerpiç duvar ve bu döneme ait mimari kalıntılar belgelenmiştir.

Ara evre – kullanım ve yeniden düzenleme: Farklı taş enstalasyonlar, bazı durumlarda ritüel ya da kısa süreli yerleşim göstergesi olarak yorumlanabilecek çukurlar tespit edilmiştir.

Terk evresi (2. seviye): Sert yüzeyler, pişmemiş kerpiç döküntüleri, doğal oluşumlu birikintilerle temsil edilmektedir.

Özellikle seviyelerinde, sur duvarının çökmesiyle bağlantılı olarak hem fiziksel hem işlevsel dönüşüm gözlemlenmiştir. Söz konusu alan, sur hattının dışında kademeli olarak terk edilmiş, ardından yalnızca sınırlı faaliyetlerle yeniden kullanılmıştır.

3d. Genel Değerlendirme

2024 yılı kazı çalışmaları sonucunda:

Orta Tunç Çağı'na ait sur sisteminin güney ve batı uzantıları detaylı şekilde belgelenmiştir.

Kademeli terk süreçleri, farklı dönemlerde yerleşim yoğunluğunun azaldığını ve alanın işlevsizleştiğini göstermektedir.

Stratigrafik süreklilik, alanın Erken Tunç'tan Helenistik Dönem'e kadar dönemsel işlev değişikliklerine sahne olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlar, ileride yapılacak topografik modellemeler ve mimari analizler için sağlam bir temel oluşturmakta; aynı zamanda Yakındoğu'daki kent dışı alanların kullanımı ve dönüşümüne dair literatüre de katkı sağlamaktadır.

3B Lazer Taramaları – C ve D Sektörleri

05–09 Ağustos 2024 tarihleri arasında Margherita Carletti ve Elia Guerrieri tarafından C ve D sektörlerinde belirli mimari unsurların mevcut durumlarını belgelemek amacıyla üç boyutlu lazer taramaları gerçekleştirilmiştir.

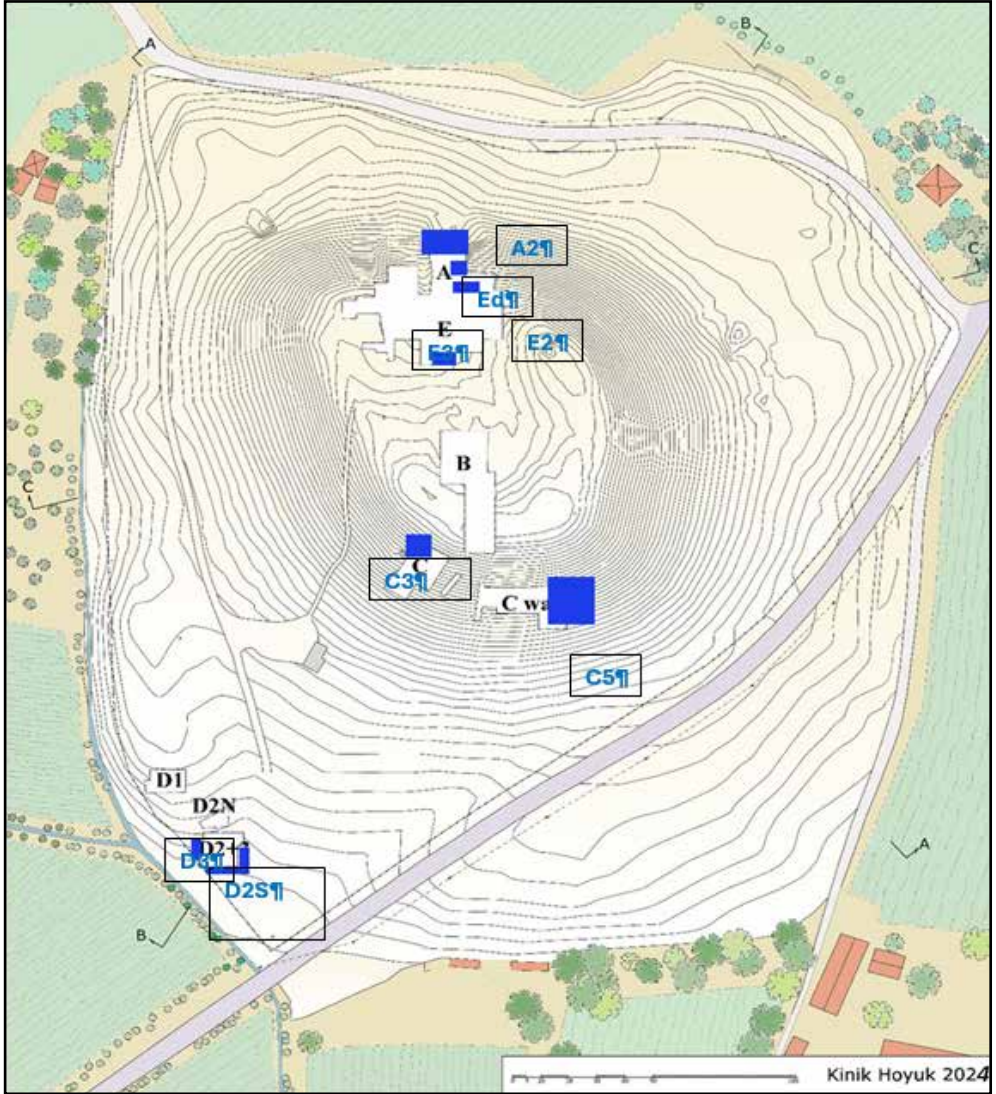
Çalışmada Leica RTC 360 lazer tarayıcı kullanılmıştır. C Sektörü'nde 15, D Sektörü'nde ise toplam 22 tarama noktasıyla belgeler alınmıştır. Noktalar arası mesafe ortalama 5 metredir. Taramalar sahada Cyclone Register 360 yazılımı ile planlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler harici bir diskte arşivlenmiş olup, işlenmek üzere Floransa Üniversitesi laboratuvarlarına aktarılmıştır. İlk sonuçlara ilişkin genel görseller Resim 11'de görülebilmektedir.

Proje Görsel Kimliği

2024 kazı sezonu sırasında, arkeolojik projenin görsel kimliği üzerinde çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda, projenin kurumsal imajı ile uyumlu bir logo ve tanıtıcı görsel unsurlar belirlenmiştir. Söz konusu unsurlar, aynı sezon içinde kazı alanına yerleştirilen ilk bilgilendirme panelinin hazırlanmasında kullanılmıştır. Panel, höyük kazı sezonu dışından ziyarete kapalı olduğundan, kapının dışından da görülebilecek şekilde konumlandırılmıştır (Resim: 12).

Ekler

Harita 1: Kınık Höyük ve kazı alanlarını gösterir harita.

Resim 1: Ab3 yapısının üç farklı evredeki zemin yapısını gösteren panoramik fotoğraf: kuzeybatıdaki kısım A2.4c evresine ait olan A5613 SU numaralı zemin ile örtülü.

Resim 2: Ab3 yapısının A2.4cii evresini, A71 taş döşeli zemini ve sert toprak zemini gösteren panoramik fotoğraf.

Resim 3: E5834 No.lu buluntu grubu.

Resim 4: E2 açmasındaki *pithos*lar ve teras alanının görünümü.

Resim 5: E2 açmasındaki çalışma sonundaki görünüm; meydan ve teras duvarı ilişkisi.

Resim 6: E3 açması ortasında bulunan taş sırası ve açmanın çalışma sonrası genel görüntüsü.

Resim 7: Sektör C5'teki kapı alanının 2023 kazı sezonu sonundaki görünümü.

Resim 8: D Sektörü'nün genel görünümü.

Resim 9: Direk çukurlarının yer aldığı yürüme yüzeyi. Ortada oval biçimli düzenek görülebilmektedir.

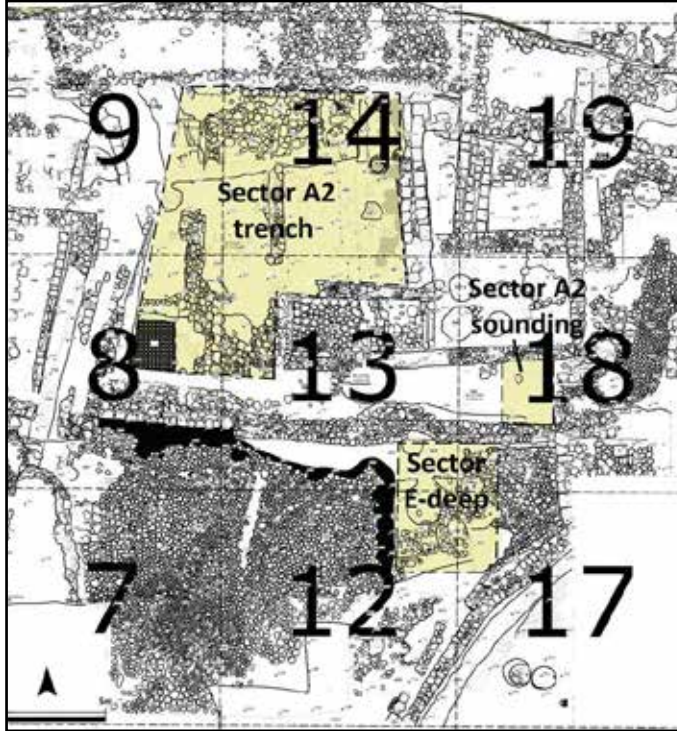
Resim 10: Enstalasyon ile SU5210, SU5309 ve SU5303 katmanlarının nihai görünümü.

Resim 11: D Sektörünün lazer tarama sonuçlarının ön görünümü.

Resim 12: Alanın girişindeki bilgilendirme tabelası.

Çizim 1: A2 ve E-sondaj sektörleri planı.

LIMYRA 2024

Martin SEYER*¹

B. ORAKÇILAR

J. VOGEL

U. QUATEMBER

A. L. LEUNG

P. M. BES

G. FORSTENPOINTNER

N. SCHINDEL

F. OPPITZ

A. M. TUPY

S. LEINER

Z. KUBAN

B. AR

U. ALMAÇ

G. GÜNAY

-
- * Doç. Dr. Martin SEYER; Austrian Archaeological Institute/Austrian Academy of Sciences, Dominkanerbastei 16, A-1010 Vienna – AUSTRIA, E-mail: martin.seyer@oeaw.ac.at, ORCID: 0009-0005-7127-7781.
Doç. Dr. Kudret SEZGİN; Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE.
Prof. Dr. Zeynep KUBAN-TOKGÖZ; İstanbul Teknik Üniversitesi, Ayazağa Kampüsü, TR-34469 Maslak, İstanbul-TÜRKİYE.
B. ORAKÇILAR, MA, Dr. A. LEUNG, Dr. P. M. BES – Independent researchers.
Doç. Dr. N. SCHINDEL; Austrian Archaeological Institute/Austrian Academy of Sciences, Dominkanerbastei 16, A-1010 Vienna-AUSTRIA.
J. VOGEL; MA, University of Applied Sciences, Regensburg.
Prof. Dr. U. QUATEMBER; Technical University, Berlin.
Prof. Dr. G. FORSTENPOINTNER; University of Veterinary Medicine Vienna.
Mag. F. OPPITZ, MA, University of Graz, Department of Classics.
A-M. TUPY, MA, S. LEINER, MA, Independent restorers;
Dr. B. AR, Dr. U. ALMAÇ, G. GÜNAY; İstanbul Technical University, Faculty of Architecture.
- 1 The following collaborators took part in the campaign: R. N. Akyüz, U. Almaç, B. Ar, P. M. Bes, A. Dolea, E. Dünder, G. Forstenpointner, N. Gail, G. Günay, A. Haralter-Tupi, J. Kreuzer, S. Leiner, A. Leung, H. Levent, F. Oppitz, B. Orakçılar, A.T. Özyazıcı, I. M. Potra, A. Pülz, U. Quatember, M. Sayan, N. Schindel, A. M. Tupy, Ş. Üzmez, J. Vogel, M. Wörrle, I. N. Yaylagül.

The excavation season in Limyra directed by Doç. Dr. Martin Seyer, Doç. Dr. Kudret Sezgin and Prof. Dr. Zeynep Kuban lasted from 04. 08. – 06. 10. 2024. Our thanks go to the General Directorate for Cultural Assets and Museum of the Ministry of Culture and Tourism for granting the excavation permit and to Mrs. Melek Yıldıztüran from the Anadolu Medeniyetleri Müzesi in Ankara for the effort and help she gave to the excavation as the state representative.

1. Research Focus on the Urbanistic Development of Limyra (fig. 1)

The focus of the research in the 2024 campaign again was placed on the development of urbanism in Limyra. For this reason, the excavation in the western city was continued. Two soundings were opened in order to get new information about the development of the great square (the possible *Agora*) and also to excavate a smaller section of the road leading from the square to the east. These activities were accompanied by intensive building research and exemplary research on the spolia and statue bases found in this area.

1. 1. Excavation in the West City (figs. 2-3)

B. ORAKÇILAR

Excavations in the western city of Limyra between 05.08.2024 and 11.09.2024 were carried out to better understand the existing structures in the area and to update the findings of previous excavations. The first step was to document the general condition of the excavation area, remove the fencing put in place after last year's excavation and clear the vegetation. In order to create a reference for the excavations of the western city in 2024 and to adapt to the systematic organisation of the excavation, the excavation area was given the code LiPW24 (Limyra Polis West 2024).

The main focal points of the excavations are the continuation of the excavations carried out in previous years. Since 2016, the large trench, which is the centre of the excavations, has been coded as SO 1. SO 1 is an area that provides important data on the structural characteristics of the western city and has yielded many important findings through long-term excavations. Following the cleaning and arrangement works carried out in this area, more detailed analyses were carried out on the structures and finds in the area.

At the end of the 2023 work in this area, a stone wall was documented in the profile of the trench. In order to verify the structure to which this wall belongs and the floor slab on which it rests, the working area was extended by 3 metres to the east. This extension allowed a better documentation of the walls and the pavement. During the excavation, two walls with different construction techniques were found in the western part of the area. It was observed that the pavement under these walls did not continue to the east.

In Late Antiquity, all the structures in the area were removed, including the pavement of the square. As a result, the former square lost its original function. This significant change could be linked to the reorganisation of the area into a workshop centre, although the exact reasons for this change remain unclear. The removal of these features marks a shift in the use of the site, but the specific motivations behind this change are not fully understood (Fig. 2).

A Late Antique wall, which was built with the dry wall technique without any binder, located in the water channel in the area coded as SO 1 and excavated in 2023, was collapsed due to weather conditions in the last winter season. All photographs, drawings and documentation of this wall were completed in 2023. Due to this difficult situation, the collapsed wall was cleaned from inside the water channel and excavation and documentation works were carried out in 6 different layers under the wall.

Furthermore, a second sondage, located 25 metres east of SO 1, was thus defined as SO 2 (Fig. 3). The aim of SO 2 to gain a better understanding of the evolution of the western city and to ascertain the veracity of an east-west street alignment that had been identified through geophysical surveys conducted in previous years. The excavations in this area revealed two east-west orientated walls. The walls probably belong to buildings immediately to the north and south of the expected road, suggesting a clear alignment with the urban layout of the area. A gap of approximately 4.5 metres between the walls indicates the probable width of the street. Three spolia pavement slabs were documented on the northern one of these walls. In addition, an east-west orientated wall and another north-south orientated wall at right angles to it were found in the southern part of the area. These walls could represent the foundations of residential or commercial buildings, reflecting the functional zoning of the area during the Late Antique period. Their presence not only confirms the existence of the street but also provides an insight into the architectural organisation and development of urban planning in the region. The excavations in SO 2 were carried out in eleven different layers. In this area, the soil became muddy during the excavation and this situation led to the concentration on a smaller area of the excavation. The excavations in this sub-area were deepened approximately 0.60 m and due to the emergence of ground water, this area was backfilled with its own soil and levelled in order to prevent the water from damaging the profiles. Within this framework, no architectural remains were covered, and all documented structures were preserved. Although we did not find to the pavement of the road, the orientation of the Late Antique walls clearly indicates its existence. This conclusion is supported by the results of the Ground Penetrating Radar (GPR) survey, which has already provided evidence of the location of the pavement.

The excavation and documentation works carried out in both trenches were measured with Total Station and AutoCAD drawings were made. A total of 33 different layers were documented during the excavations carried out in 2024 and nine different architectural finds recovered from these layers were added to the general AutoCAD plans of Limyra. Finds uncovered during the excavations are quite diverse. A total of 39 bags of ceramic

fragments, 27 bags of animal bones, 27 bags of glass fragments, 42 small finds, 97 metal artefacts and 86 coins were recorded in the inventory. In addition, 20 architectural fragment groups and 14 bags of material samples were collected from the excavation area. The restoration, conservation and documentation of these finds have been completed, and all data have been transferred to the archaeological database.

1.2 Architectural Research / Bauforschung

1.2.1 Architectural documentation of the trenches in the West City (figs. 4-5)

J. VOGEL

During the 2024 season, archaeological construction research was continued in the excavation area of the West Polis from 2023. For this purpose, several sections and a sectional view (Fig. 4) were created at a scale of 1:50 and 1:25, especially in the area of the *Propylon*, in order to investigate the height developments. At the same time, views of different areas were created to provide information about the different processing measures.

A further section was created in the sondage at the west gate of the Byzantine city wall for documentation purposes. This had already been exposed for several years, so that stones from the upper layer had fallen into the sounding due to the weather.

In the area of the *Propylon*, T-clamp holes are preserved in three places, in one place even as a double one. In the 2023 season, four blocks were discovered, all of which have such a T-clamp hole. It is postulated that these stones originate from the rising masonry of the so-called *Propylon*. Detailed drawings on a scale of 1:10 and photos for 3D modeling were therefore created this year. The blocks in question are two antennal wall blocks, a corner architrave and a fragment of another architrave block. The attribution of the fragment as an architrave block was confirmed by the existing profile. In contrast to the architrave fragment, the corner architrave has a finely worked underside (Fig. 5), suggesting that it spanned two cantilevered supports. The larger of the two antenna wall blocks has alveoli on one side, from which it can be concluded that it was located on the weather side of the original building.

In addition, several other stones with T-staple holes were discovered in the Byzantine city wall, roughly sketched and photographed. A more precise classification and naming is still pending.

1.2.2 Spolia research and statue bases (figs. 6-7)

U. QUATEMBER-A. LEUNG

To complement the study of the city wall *spolia* led by the University of Bordeaux Montaigne team, the *spolia* and statue bases project aims to systematically document the

remaining architectural, worked, and inscribed specimens that are spread over the entire lower part of Limyra. Close study of these components holds significant value in enhancing our understanding of the history and the monuments of Limyra. This approach is exemplified in the recent study by U. Quatember on the inscription base commissioned by Affarus for her father Ornimythos, which remains *in situ* in the West Polis trench. During the 2024 season, the project focused on a displaced monumental *anta* capital and several inscribed statue bases.

The *anta* capital, broken into two parts, measures 68,5 cm in width, approximately 149 cm in depth, and 68,5 cm in height. A. Leung documented the two joining fragments at a scale of 1:10 (fig. 6). Given its large size, the capital must have belonged to a monumental building, likely a temple. Its decorative motif, featuring poppy seeds, suggests a connection to the goddess Demeter. This hypothesis is supported by an inscription referencing a sanctuary dedicated to Demeter in Limyra. Further analysis of the architectural details, such as technical connections, dressing, and surface treatment, should yield additional insights into the original structure to which this capital belonged.

Additionally, a number of statue bases in the inscription depot and the stone field on the island were documented using photogrammetry/structure from motion techniques. Beyond the inscriptions, features such as cuttings for securing the statues and other technical features were recorded. These elements provide valuable information on the statuary displays during the Hellenistic and Imperial periods in Limyra. One notable example is a statue set up for Archelaos by the *neoi*, dating to the late Hellenistic or Early Imperial period. On the top of the round base, traces of the feet of a bronze statue are still visible (fig. 7). Some results from these studies were already presented by M. Wörrle in his lecture “Limyra in the Mirror of its Inscriptions,” delivered on October 7, 2024, in Antalya (s. below). The systematic documentation of these specimens is planned to continue in the upcoming season 2025.

2. Works and studies in the depots

2.1 Pottery (Fig. 8)

P. M. BES

This year’s ceramic research aimed to complete the study of all pottery excavated in 2022 and 2023, as well as that which was excavated this year. While some loci from 2022 remain to be studied – an exceptionally large quantity of pottery came to light that year – 2023 has now been fully studied, as was most of 2024. Team member I. Potra supported the research during the entire campaign, with whom the results were frequently discussed online, and ultimately inspected and discussed at Limyra during the last segment of the campaign.

The data that were obtained from this study naturally contribute to the diachronic understanding of the stratigraphy and urban development of the concerned part of the Western City from Late Classical times onwards, specifically between Late Hellenistic and Early Byzantine times. Additionally, several aspects are worth highlighting, as especially the new data from 2024 appear to deepen our knowledge of a very late phase of urban and economic development (see (3) below).

Locus PW23-1009, the pottery from which can be dated to AD 450/475-500/525, was excavated just east of the square structure, and was flagged already last year (see the report for 2023) for detailed study, as it was observed to contain an unusually high percentage (over 20%) of Pontic *amphorae*, mostly originating from Sinope, with smaller quantities from Herakleia Pontike (modern Ereğli) and a third, unidentified production centre. In recent years, Limyra has become a key site for understanding the distribution of Pontic *amphorae* in the Roman Imperial to Late Antique Eastern Mediterranean, and continues to help map and clarify the strong, increased economic connectivity between the Pontic area and the Eastern Mediterranean particularly during the fourth to seventh centuries AD.

SO 2 of this year appeared to contain barely any undisturbed loci, a phenomenon that is not at all uncommon in Limyra. A strong concentration of Ottoman-period pottery was nevertheless identified, which further confirms that Limyra's Western City witnessed a relatively intensive phase of occupation during this period, underlining the long-term and (mostly) continuous occupation of the area from Late Classical times onward.

Pottery from SO 1 of this year presents a very different picture. A number of fragments found in different loci could be joined, which combined with the vessels' preservation suggests that these loci can be interpreted as a single stratigraphic unit. Of particular interest are fragments that date to the 'last' phase of Late Antiquity:

Loci PW24-1003 and PW24-1011: a partly restored bowl of Late Roman C Hayes Form 10C (Fig.8, no. 1) manufactured in Phokaia – identified for the first time in Limyra – that is datable to ca. AD 600-650/675;

Loci PW24-1003 and PW24-1011: fragments of African Red Slip Ware Hayes Forms 99C and 105, datable to ca. AD 575-700, and of Hayes Form 104C datable to ca. AD 550-650, all manufactured in the area of modern-day Tunisia; and

Locus PW24-1012: the complete top of a Spatheion 3C (Fig. 8, no. 2) datable to ca. AD 625/650-700, manufactured at Nabeul (ancient Neapolis) in the area of modern-day Tunisia.

While most of these categories have been identified in Limyra in previous years, their combination and quantitative presence within a fairly small area is noteworthy. Usually, tableware fragments of so-called Late Roman D abound in Late Antique loci in Limyra, and this is generally not different in SO 1. However, the late dating of the types listed – and of the loci in which they were found, which as a stratigraphic unit can probably be dated

to ca. AD 600-625/650 – potentially underpins the hypothesis that ceramic production and distribution in parts of the Eastern Mediterranean at that time had become significantly disrupted following the Persian and subsequent Arab incursions. As a result, supply networks may have (temporarily?) become somewhat more focused on Western and Aegean sources, perhaps also as part of a state-oriented concern for military events unfolding in the Eastern Mediterranean and Near East. This hypothesis certainly requires further study, but nevertheless emphasises the relevance ceramic finds play in shaping ideas on archaeological and historical interpretation.

2. 2 Archaeozoology (Fig. 9)

G. FORSTENPOINTNER

In the course of a two-week research campaign G. Forstenpointner carried out analysis and documentation of 2885 faunal remains. Determination of 1820 specimens at least up to the genus level proved feasible. The finds had been recovered during the excavation campaigns of 2019, 2022, 2023 and 2024. All samples came from the area Polis-W, trenches 1 ('19, '22, '23) and 2 ('24).

Significant results yielded two samples (LiPW 19, SE 1011 and LiPW 24, SE 2002) that came from Ottoman dated layers. Apart from the lack of pig bones that endorsed the assignment of ceramic finds, analysis revealed characteristic features of Seljuk and Early Ottoman husbandry and consumption. Remains of a very small cattle breed but huge dimensioned goats that highly outnumbered sheep are as typical as a high frequency of dog gnawing that refers to the garbage management of the community.

Huge samples have also been analyzed from Late Hellenistic layers (LiPW 19, SE 1054 and LiPW 22, SE 2075). Surprisingly, these samples yielded more remains from sheep than from goats and also in Middle-Late Roman samples I showed a balanced proportion of the two species, other than in Late-Classic and Byzantine contexts that always proved an extreme predominance of goats versus sheep.

Several finds of game remains indicate an impressively broad range of biodiversity that characterized the Lycian landscape in antiquity. Apart from small game like hare or rock-parturidge the prey of Limyorean hunters comprised red deer, fallow deer as well as wild boar. For the first time remains of the Anatolian Leopard came to light, proving an adult, middle-sized individual in a Middle/Late Roman sample (LiPW 23, SE 1024) and a quite large but not fully mature animal in a Late Hellenistic sample (LiPW 19, SE 1054). Presumably, the latter had been eaten, as clearly recognizable butchering marks are visible (Fig. 9).

2. 3 Numismatics (Fig.10)

N. SCHINDEL

The 2024 campaign yielded 90 coins, which were documented and studied by Nikolaus Schindel during a stay at Limyra in September. Chronologically, the material ranged from the Hellenistic to the Ottoman period. Apart from a majority of base metal issues, also four silver coins from the Beylik and Ottoman period have been recorded. Among the more noteworthy issues is a 12-nummi-piece struck by Heraclius and Heraclius Constantine in Alexandria. A group of seven coins was found together, but as it ranged from the early 3rd century BC to the 6th century AD, it hardly represents a purse or some sort of money circulation together. For the time being, its character remains obscure.

2. 4 Study of the Byzantine architectural sculpture (Fig. 11)

F. OPPITZ

The one-week stay (26. 08.–31. 08.) was devoted to the study of Byzantine architectural sculpture with a focus on the so-called Church at the Ptolemaion. In addition to the fragments from this little basilica, Byzantine architectural sculpture from Limyra, including the Bishop's Church, the church on the acropolis and the late antique remains around the cenotaph of Gaius Caesar, as well as pieces from the surrounding area of the city, in concrete terms the churches of Karakuyu and Istlada, were studied. All of these fragments are currently stored in Limyra's Depot II, rooms 2 and 3. The material will serve as basic comparative examples for a general study on Lycian workshops in late antiquity. In the course of this campaign, the focus was on inspecting the material, taking working photographs, and making notes on the elements.

3. Conservation of the walls of the Early Christian church at the Ptolemaion (Figs. 12-13)

A. M. TUPY-S. LEINER

In the spring of 2023, the Austrian Archaeological Institute approached the ARGE Steinrestaurierung with a request to plan the conservation of the existing structures of the so-called Early Byzantine Church / Limyra Excavation. As part of the 2024 campaign, the apse area of the church was conserved in order to test the sustainability of the methodology and choice of materials used in the following year.

The preserved wall fragments consist mainly of quarry stone masonry. The column fragments and the stone blocks of the foundation masonry are of marble. Only a few areas of masonry are above the present water surface, the majority of the building fragments are submerged. The 'flooding' of the ruins is caused by several freshwater springs that originate directly in the excavation area (under the walls or in the area of the foundations).

In general, the condition of the walls must be classified as partially threatened. In addition to the existing microbial deposits, the growth of higher plants can also be observed. These can have a negative effect on the structural strength of the masonry due to the root pressure they exert. The main type of damage is loose or dislodged stones, which can be seen along the entire length of the wall. This is due to the flushing by water, but above all to the use of the excavation area as a swimming area.

The primary aim of conservation is to preserve the existing structures - loose masonry and other elements at risk of loss will be secured *in situ*. In addition to the conservation of the existing structures, the management of visitors to the excavation area is a key issue.

The work carried out in 2024 include the dry cleaning of the apse of the church (removal of microbiology with brushes and water) (fig. 13), the repointing of the loose stones of the first two layers of masonry, the jointing with mineral lime-based mortar (a special mortar formulation was used for underwater areas), the gluing of individual column bases (recovered from the water and dried beforehand) and the construction of dry stone walls to secure the perimeter of the excavation (risk of falling stone material, earth pressure on wall remains).

For the next campaign in 2025, following an evaluation of the work carried out, it is planned to conserve all remaining sections of wall, secure all column bases and relocate them to the site at the time of excavation. The dry-stone walls will be erected in front of the remaining excavation edges.

4. Knowledge transfer and science communication

4.1 Arkeolojik Alanda Mimarın Rolü - Eğitim Atölyesi-Yaz Okulu (Res. 14)

Z. KUBAN, B. AR, U. ALMAÇ, G. GÜNAY

“Arkeolojik Alanda Mimarın Rolü” atölye çalışması 26.8.2024-2.9.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de yürütülen arkeolojik kazılarda görev almak üzere nitelikli mimar yetiştirmeyi amaçlayan ve öğrencilere ücretsiz olarak sunulan bu program, dördüncü kez yapıldı. Limyra Kazı Başkanlığı, atölyeye katılan öğrenci ve yürütücüleri misafir ederek hem konaklama ve yemek masraflarını karşılamakta hem de öğrencilerin ilk elden bir arkeolojik kazı alanının ve kazı evi ile depo ve atölyelerdeki çalışmaların işleyişini görme ve deneyimleme olanağı sağlamaktadır. 2024 yılı atölyesinin ulaşım masraflarını İTÜ Geliştirme Vakfı karşılamıştır. Katılımcıların bölge ile ilgili kavrayışlarını geliştirmek için ilişkili arkeolojik alanlara bir de saha gezisi düzenlenmiş, gezi için ulaşım Finike Belediyesi’nin desteği ile sağlanmıştır.

Sekiz gün süren atölyede 14 mimarlık öğrencisi, arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmalarda mimarın sunabileceği farklı katkılar konusunda bilgiler edinmiştir. Kazı heyeti ve yürütücüler farklı disiplinleri kapsayan çeşitli konularda seminer ve teorik eğitimler vermiştir.

Öğrenciler, farklı ölçeklerdeki yapıların, yapı kalıntılarının ve mimari öğelerin belgeleme sürecine ilişkin tüm adımları, alanda gerçekleştirilen uygulamalarla deneyimlemiştir. 2024 yılında buna ek olarak dijital belgeleme araç ve yöntemleri konusunda bir modül daha eklenmiştir.

Arkeolojik kazı alanlarındaki mimari belgeleme ile ilgili önceki yılların deneyimleri ile şekillendirilmiş eğitim modülü bu sene de farklı ölçeklerde seçilmiş uygulama programları ile hayata geçirilmiştir. Küçük ölçekli mimari eser belgeleme ile başlayan program yapı ölçeğinde plan, kesit, görünüş çizimlerinin hazırlanması ve daha sonra Nekropol 5 alanında farklı düşünsel pratik ve teknikleri gerektiren amorf kaya mezarı örnekleri için öğrencilerin gruplar halinde yürüttüğü belgeleme çalışmaları ile tamamlanmıştır. Hem mimari plastik hem de yapı ölçeğinde yapılan çalışmalarda öğrencilerin geleneksel ölçü ve belgeleme yöntemlerini içselleştirerek öğrenmeleri atölyenin başlıca hedefleri arasındadır. Bu hedef ön şartı sağlandıktan sonra öğrencilerin dijital yöntemleri çok daha etkin kullanabildikleri önceki atölye deneyimlerimiz ve atölyemiz mezuunu olup başka alan çalışmalarına katılmış olan öğrencilerimizin geri bildirimleri üzerinden gözlemlenmiş ve raporlanmıştır. Arkeolojik kazı alanlarında mimari belgeleme çalışmaları yürütecek olan mimar adaylarımız ve mimarlarımız pratikte dijital yöntemleri daha çok kullanacaklardır. Bu sene önceki senelerden farklı ve daha yoğun olarak bu yöntemlerin öğrenilmesi de eğitim programına dahil edilmiştir. Önceki senelerde giriş niteliğinde tanıtılan bazı programlar bu sene uygulamalı eğitim programımıza dahil edilmiş, akşam seminerlerinde alanda yapılan ölçülerle birlikte kullanılacak bilgisayar programlarına dair sunumlar paylaşılmıştır. Öncelikle modül içinde mimari plastik parça ölçeğinde geleneksel yöntemlerle belgeleme eğitimi tamamlanmış öğrencilerin konu olarak aldıkları eserleri ikinci bir defa dijital belgeleme teknikleri ile ele alması sağlanmıştır. Dijital üç boyutlu belgeleme üzerine kurulu SfM - *structure from motion* yöntemi ile ilgili verilen eğitimde öğrencilere Agisoft Metashape yazılımı öğretildi ve kullanıldı. Yapı ölçeğinde nivo, mira, su terazisi vb. geleneksel ölçüm aletlerinin kullanımına yönelik eğitim ve bir yapının geleneksel yöntemlerle belgelemesi yapıldıktan sonra her iki eğitimle öğretilen programlar Nekropol V'teki uygulamalı eğitimde birleştirilerek kullanıldı. Burada öğrenciler ele aldıkları kaya oyma mezar odalarına dair plan, kesit ve görünüş çizimlerini geleneksel yöntemlerle oluşturduktan sonra aynı yerde daha önce küçük ölçekli mimari plastik öğeler için kullandıkları SfM modelini bu defa yapı ölçeğinde uyguladılar.

Kazı ekibinin çalıştıkları alanlarda (saha, depo ve atölyeler) ve akşam seminerlerinde sundukları katkılarla zenginleşen program 2.9.2024 tarihinde uygulamalı eğitimlerin çıktılarının raporlanması ve öğrencilere katılım sertifikalarının dağıtılması tamamlandı.

4.2 Workshop “Limyra-Day” (fig. 15)

Martin SEYER

On October 8, directly following the working campaign, Limyra excavation organized a one-day workshop together with the Suna & İnan Kıraç Research Center for Mediterranean Civilizations in Antalya. At this conference the ancient city in general as well as the archaeological results of the current projects were presented to a wider audience in eight lectures.

Illustration captions:

Fig. 1: Excavated areas in the Western City of Limyra in 2024 (Photo: B. Orakçılar).

Fig. 2: Final situation of excavation works at Sondage 1 (Photo: B. Orakçılar).

Fig. 3: Final situation of excavation Works at Sondage 2 (Photo: B. Orakçılar).

Fig. 4: Drawn sections and elevations (Drawing: A. Leung, U. Quatember).

Fig. 5: Bottom side of corner architrave (Photo: J. Vogel).

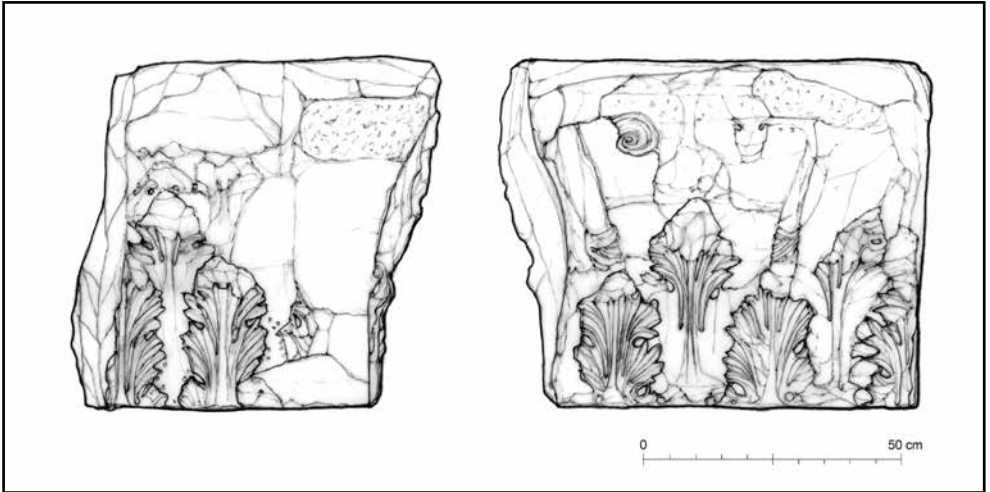

Fig. 6: Two fragments of the monumental ante capital (Drawing: A. Leung).

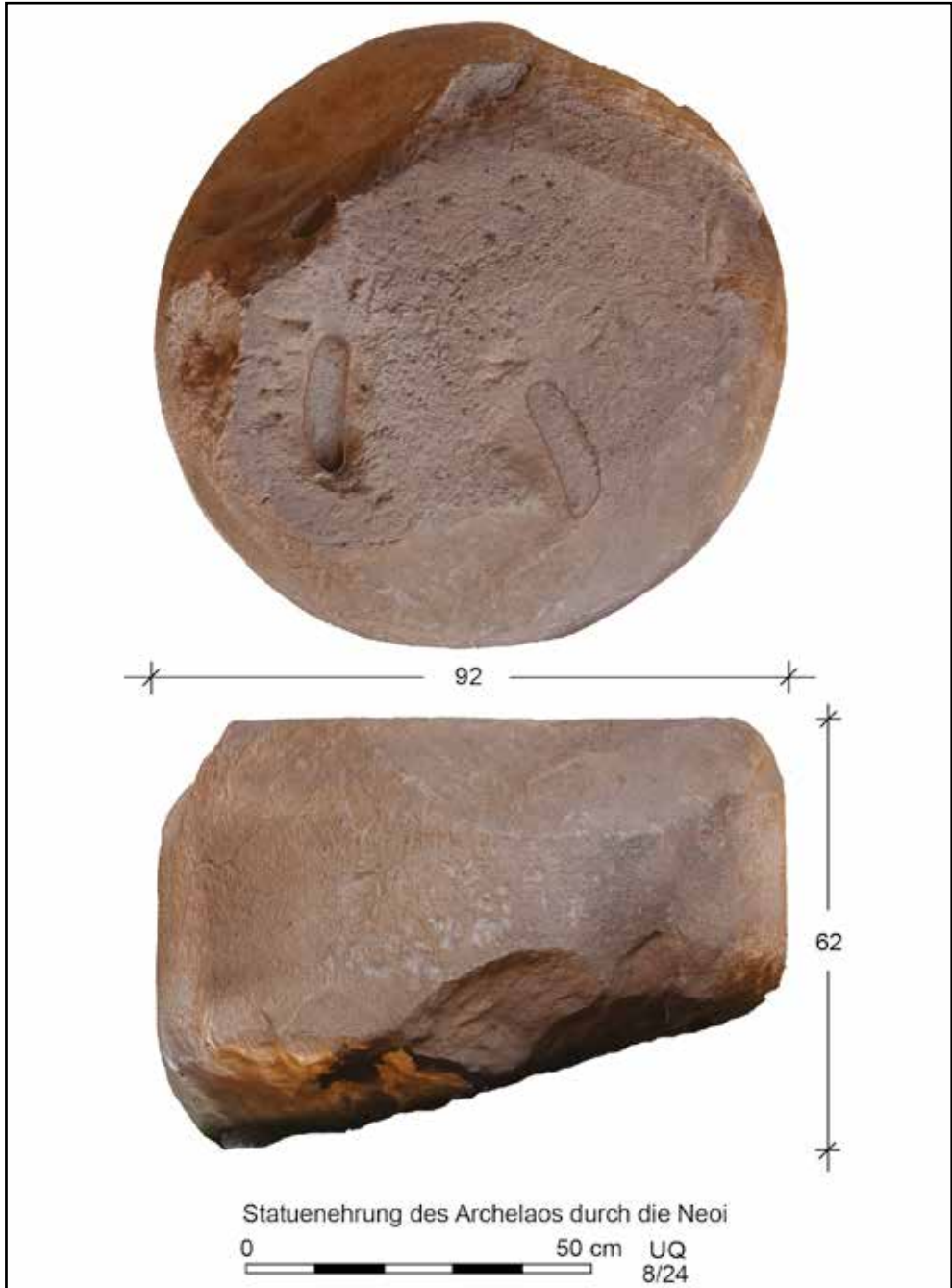

Fig. 7: Base of the statue of Archealos Statue (Photo: U. Quatember).

Fig. 8: 1: Late Roman C Hayes Form 10C, partially restored, found in layers PW24-1003 and PW24-1011; 2: Spatheion 3C, found in layer PW24-1012 (Photos: N. Gail/J. Kreuzer, Drawings: P. Bes).

Fig. 9: Right humerus of a large adult leopard. Lateral view showing the bone cut longitudinally (Photo: N. Gail/J. Kreuzer).

Fig. 10: 12 nummilion Coin minted by Heraclius and Heraclius Constantine in Alexandria (Photos: N. Gail).

Fig. 11: Fragments of Byzantine architectural sculpture of the Ptolemaion Church (Photo: F. Oppitz).

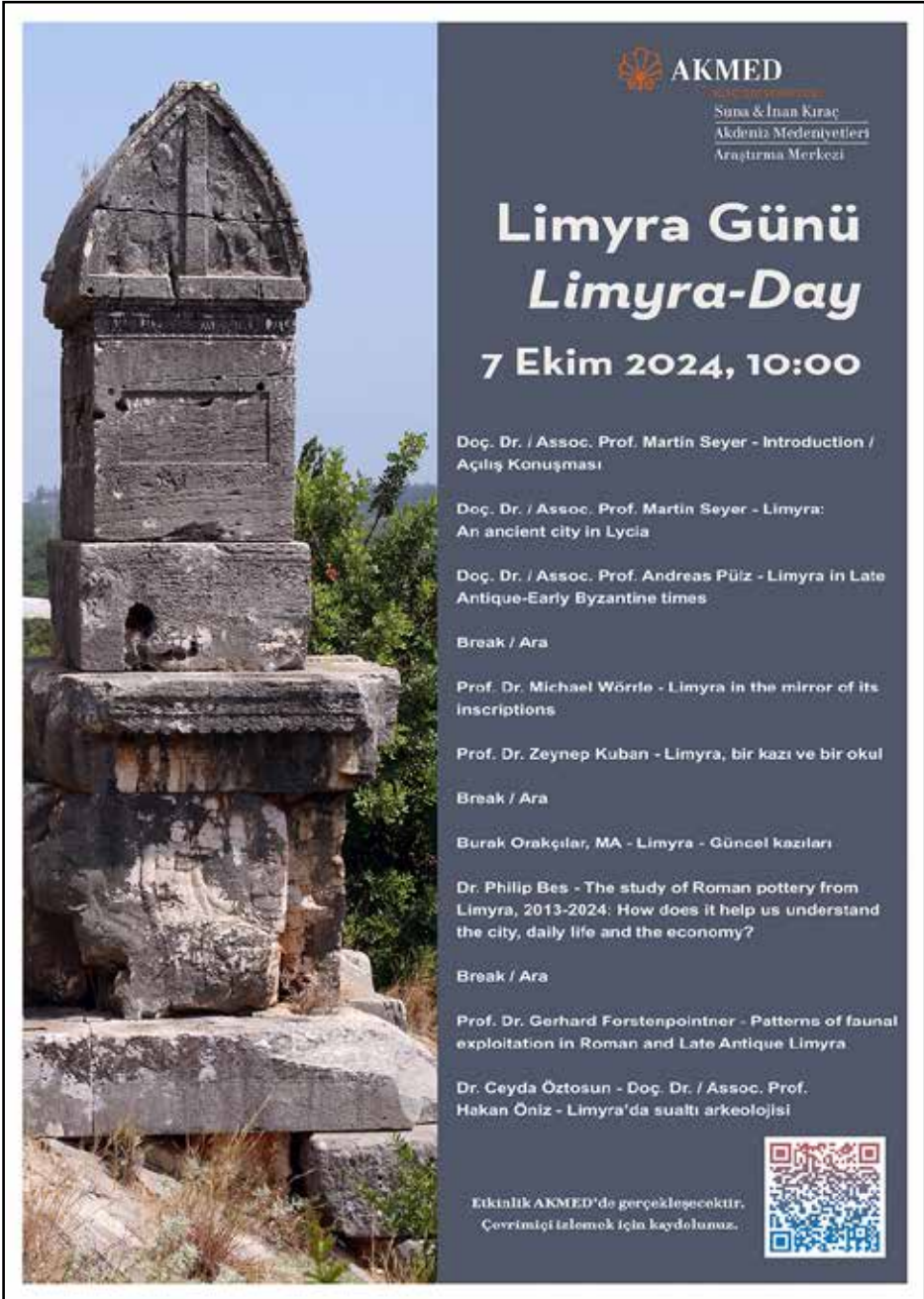
Fig. 12: Apse of the Ptolemaion church before restoration (Photo: A-M. Tupy).

Fig. 13: Apse of the Ptolemaion church after restoration (Photo: A-M. Tupy).

Fig. 14: Survey Studies in the Eastern City of Limyra (Photo: AAMR Archive).

AKMED
Suna & İnan Kırac
Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Merkezi

Limyra Günü

Limyra-Day

7 Ekim 2024, 10:00

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Martin Seyer - Introduction /
Açılış Konuşması

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Martin Seyer - Limyra:
An ancient city in Lycia

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Andreas Pütz - Limyra in Late
Antique-Early Byzantine times

Break / Ara

Prof. Dr. Michael Wörle - Limyra in the mirror of its
inscriptions

Prof. Dr. Zeynep Kuban - Limyra, bir kazı ve bir okul

Break / Ara

Burak Orakçılar, MA - Limyra - Güncel kazıları

Dr. Philip Bes - The study of Roman pottery from
Limyra, 2013-2024: How does it help us understand
the city, daily life and the economy?

Break / Ara

Prof. Dr. Gerhard Forstenpointner - Patterns of faunal
exploitation in Roman and Late Antique Limyra

Dr. Ceyda Öztosun - Doç. Dr. / Assoc. Prof.
Hakan Öniş - Limyra'da sualtı arkeolojisi

Etkinlik AKMED'de gerçekleşecektir.
Çevrimizi izlemek için kaydolunuz.

Fig. 15: Official poster with the program of the “Limyra-Day” in Antalya (Photo: AK-MED).

EFES 2024

Martin STESKAL*

Filiz ÖZTÜRK KÖMÜR

Fuat YILMAZ

Efes Antik Kenti 2024 yılı kazıları 10.06.2024 ile 31.10.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. Martin Steskal başkanlığında yürütülen kazının başkan yardımcıları Dr. Fuat Yılmaz ve Uzman Arkeolog Filiz Öztürk Kömür'dür (Resim: 1). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünü temsilen Manisa Müzesi Müdürlüğünden Koray Ayber, Çanakkale Müzesi Müdürlüğünden Yeliz Kocayaz ve Efes Müzesi Müdürlüğünden Esra Bideci Bakanlık Temsilcisi olarak görev almışlardır.

2024 yılı kazı sezonunda Domitianus Meydanı, Serapis Tapınağı ve Koressos Kapısı'nda olmak üzere 3 farklı alanda kazı yapılmıştır. Son yıllarda kazısı yapılan ve zengin buluntuların ele geçtiği Domitianus Meydanı kazı projesi bu yıl başarıyla sona ermiştir. Serapis Tapınağı'nda ise *cella*nın batı tarafı açığa çıkartılmış ve şehrin kuzeyinde kalan, konumu kesin olarak bilinmeyen üç şehir kapısından biri olan Koressos Kapısı'nın da ortaya çıkarılması için çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca, koruma ve konservasyon çalışmalarına da büyük önem verilmiş ve kazısı yapılan alanların açığa çıkarılan duvar kalıntıları sağlamlaştırılmıştır. Yamaç Ev 2'nin 6 numaralı konut biriminin Mermer Salonu'nun, mermer duvar kaplama panelleri birleştirilerek tamamen bir araya getirilmiş ve 2025 yılı bahar aylarında mermer salonun duvarlarına yeniden monte edilmesi planlanmaktadır. Aynı şekilde, Yamaç Ev 2'nin 1 Numaralı konut biriminin birkaç odasının duvar resimleri temizlenmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Celsus Kütüphanesi'nde yapının statüğünü sağlamak için önemli güvenlik önlemleri alınmış ve hasar tespit çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. İhtiyaç halinde, Efes Kazısı restoratör ekibiyle birlikte kazı alanındaki hasarlı alanların ve duvarların restorasyonunda Efes Müzesi Müdürlüğüne de destek olunmuştur.

1. JEOFİZİK ÖLÇÜM ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı sezonunun parçası olarak, 25 Ağustos-13 Eylül 2024 tarihleri arasında eski liman havzasının güneyindeki alanda (Resim: 2) ve Meryem Kilisesi'nin Vaftizhanesi'nin doğusunda ve Koressos Kapısı'ndaki kazı alanının batısında kalan alanlarda jeoradar kullanılarak jeofizik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Liman Havzası'nın güneyinde yapılan jeoradar araştırmasının sonuçları, farklı evrelerdeki yoğun gelişime işaret eden farklı yönlerde sahip duvar sıralarını ortaya koymaktadır. İzole duvar blokları veya duvar kesitleri 3.0 metreye kadar kalınlık göstermekte ve güçlü yansıtma özelliği sergilemektedir. Meryem Kilisesi Vaftizhanesi'nin doğusunda, 14.0x14.0 m'lik bir ölçüm alanı kullanılarak önceki yıllarda ölçümü yapılmamış alanların jeofizik ölçümleri yapılmış ve böylece binanın tam bir seyri artık anlaşılabilir hale gelmiştir. Buna ek olarak, Koressos

Kapısı'nın batısında 14.0x20.5 m ölçülerinde bir alan daha incelenmiştir.

Avusturya Arkeoloji Enstitüsü, Ayasuluk ve St. Jean Tepesi Kazısı ile yürüttüğü işbirliğinin bir parçası olarak, 26.8.-30.8.2024 tarihleri arasında Ayasuluk Tepesi'nde jeoradar ölçümleri de gerçekleştirilmiştir. Toplam 632 m² büyüklüğünde 7 ölçüm alanı araştırılmıştır. Ayasuluk ölçümlerinin sonuçları, radar derinlik diski görüntülerinde yaklaşık 0,6 m derinlikten itibaren yorumlanabilen birkaç bina yapısını göstermektedir.

2. ARAZİ ARAŞTIRMALARI

15 Temmuz-9 Ağustos 2024 tarihleri arasında Meryem Kilisesi'nin Vaftizhane'sindeki yapı belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Sonuç olarak, korunmuş yapı dokusunun tam bir kat planı, uzunlamasına ve enine kesit görünümü ve gömü nedeniyle yapının güneyden mevcut tek görünümü 1:20 ölçeğinde çizilmiştir. Odayı sınırlayan duvarlardaki özelliklerin haritalanması da tamamlanmış ve detaylı yapı araştırması, yapı evreleri ve binadaki tarihsel değişimler hakkında daha fazla bilgi sağlamıştır.

Domitianus Meydanı'nda 2023 yılı kazı sezonunda ortaya çıkarılan odaların yapısal dokümantasyonu ve yapı analizi 18 Temmuz-6 Ağustos 2024 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Domitianus Meydanı ile Kuretler Caddesi olarak adlandırılan cadde arasındaki kentsel alanın yapısal gelişiminin daha net bir resmini elde etmek için zeminlerin, kanalların ve duvar bölümlerinin zamansal ve mekânsal tutarlılığına özellikle dikkat edilmiştir.

23-27 Eylül 2024 tarihleri arasında, tiyatronun Sahne Binası bileşenlerinin fotoğraf dokümantasyonu tamamlandı. Dr. Arzu Öztürk'ün çalışmalarından alınan yapıya ait fotoğraflar günümüz baskı kalitesini karşılamak için yeterli değildi ve bu nedenle söz konusu çalışmanın yapılması gerekiyordu.

2.1. Domitianus Meydanı Kazısı

2024 yılı kazı sezonu kapsamında Domitianus Meydanı'ndaki çalışmalar sonlandırıldı (Resim: 3). Amaç, 2023 yılında ancak kısmen kazılabilen kazı alanındaki Geç Antik Dönem oda gruplarını tamamen ortaya çıkarmak ve önceki İmparatorluk Yapıları hakkında daha fazla bilgi edinmekti.

2.1.1. Sondaj So24-1

Bu sondaj (5.00x3.20), 2023 yılı kazısı sırasında çökme tabakasının üst kenarına kadar ortaya çıkarılmış olan 10 numaralı odanın tamamını kapsamaktadır. Bu oda, doğudaki 9 numaralı odaya bir kapı ile bağlanmış ve *Tabernaya* bitişik bir oda olarak hizmet vermiştir. Bu alandaki en eski somut özellikler sadece bölümler halinde ortaya çıkarılabilmiş olsa da yamaç evler caddesinden iki sütunla çevrili geniş bir açıklık aracılığıyla erişilebilen ve güneye daha yakın bir seviyeye çıkan bir merdivene işaret etmektedir. *Opus Signinum*dan yapılmış harç yatakları ve negatif ahşap izleri de bu evreye atfedilebilir. Daha sonraki

tadilat önlemleri sırasında – muhtemelen bu alan ticari bir alana dönüştürüldüğünde - kuzeydeki caddeye erişim kapatılmış ve batıdaki yükselen duvar da kısmen daraltılmıştır. İşlevleri artık belirlenemeyen iki çukur da bu evreye tarihlendirilebilir. Doğudaki çukurun dolgusunda tamamen korunmuş iki *matara* bulunmuştur. Kemerli yan odaya açılan güneydeki geçit de duvarla kapatılmış, ancak bu duvar tüm derinliği doldurmayarak geniş bir *niş* oluşturmıştır. Odanın zemini sıkıştırılmış balçık taban ile kaplanmıştır. Özellikle batı bölümündeki sıva kalıntıları bu evreye atfedilebilir. Kullanımı sırasında, güneydeki *niş*in kapatılmasıyla bir başka yapısal değişiklik daha yapılmıştır. Bu durum statiksel sorunlardan kaynaklanmış olabilir. Çevredeki bulguların da gösterdiği gibi, bazı odalar daha önceki yıkımlardan kalan molozlarla dolmuş ve bunlara karşı istinat duvarları yapılmıştır. Moloz dolgunun baskısı nedeniyle, bu ilave önlem güney duvarına ek bir sağlamlık kazandırmak için gerekli görülmüş olmalıdır. Belirgin girintiler nedeniyle ahşap bir kaplama ile donatılmış mermer raflı bir *niş* de bu ek güney duvarına inşa edilmiştir. Ancak, duvar sıvasından da anlaşılacağı üzere, bu duvar oda yüksekliğine kadar inşa edilmemiş ve böylece bir *kor-niş* oluşturmıştır. Batı duvarının duvar iççiliğinde ve sıvasında yer alan ve düzenli dizilimleriyle raf ya da askılara işaret eden bir dizi girinti, bu odanın son kullanım evrelerinden birine atfedilebilir. Depolama amacıyla kullanılan *dolia* ve cam şişeler gibi bir çok tam kabın da son kullanım evresine ait olduğu düşünülmektedir. Bunlar, bu odanın doğusunda bulunan bitişik odanın depolama alanı olarak kullanıldığı düşüncesini desteklemektedir. Dolayısıyla bu oda grubunun da bir *Taberna* olduğu ve doğudaki odada bulunan merdiven nedeniyle bir üst kata sahip olduğu varsayılabilir. Oda bir yangın sebebiyle tahrip olmuştur. Yukarıda bahsedilen saklama kapları ve raf sistemlerine ait kömürleşmiş ahşap kalıntılara ek olarak, üzerinde Aziz tasvirleri bulunan kalıp parçasından da bahsedilmelidir. Ele geçen çok sayıda sikke buluntusu ile bu alanın ticari amaçlarla kullanıldığı düşünülmektedir. Duvarın yola bakan bölümlerinin de önemli ölçüde zarar gördüğü bu alanın tahribatından sonra, arkasındaki enkazı güvence altına almak ve kamuya açık yolların sınırsız kullanımı-nı sağlamak için ayakta kalan duvarların üzerine kuru taş duvar inşa edilmiştir.

2.1.2. Sondaj So24-2

Bu sondaj, bir yandan kuzeydeki yan oda grubuyla bağlantı hakkında bilgi edinmek, diğer yandan da bu odanın kullanım süresi ve olası farklı amaçları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla 3 numaralı odanın tamamında yapılmıştır. Yan odalarda halihazırda ortaya çıkarılan özelliklere dayanarak, İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilebilecek yapı özelliklerine dair kanıtlar bulunacağı da varsayılmıştır. Oda, MS 7. yüzyılda gastronomi için kullanılan bir *Tabernaya* aittir. Sonuç olarak, yapı kalıntıları, bu alanın yoğun bir şekilde kullanıldığını ve burada önemli yapı faaliyetlerinin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır; ancak bu durum, net bir yorum yapmayı güçleştirmektedir. Sondajın doğu bölümünde, kırık taşlardan yapılmış, batıya doğru eğimli ve kot farkını ortadan kaldıran rampanın kalıntıları kazılabilmektedir. Ortaya çıkarılan bulguda herhangi bir yapısal bağlantı tespit edilememiş olsa da muhtemelen 2023 yılında ortaya çıkarılmış olan bitişik kazı alanlarındaki yapılarla

ilişkilidir. Alanda bu ya da önceki tahribata tarihlenebilecek değişikliklerin, daha sonraki inşaat uygulamaları nedeniyle anlaşılması mümkün olmamıştır. Mevcut yapı dokusuna ciddi müdahalelerde bulunduğu açıktır. Bu alanda tespit edilebilen sonraki yapılaşma evresi, Geç Antik Dönem'e tarihlenen yapıların inşasıdır. Kuzeybatıdaki giriş kapısı dik-kate alındığında, bu yapının başlangıçta birkaç odadan oluşan bir kompleks şeklinde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Ardışık yangın tahribatları sonucunda yapı, zamanla çeşitli yapısal değişikliklere uğramıştır. Kötü korunmuş durumdaki çok sayıdaki hazne ve kanal, yoğun bir kullanıma işaret etse de bu yapıların işlevleri üzerine kesin yorumlar henüz yapılamamaktadır.

Kuzeydeki odaların tahrip edilmesini takiben, merdivenli geçit bir duvarla kapatılmıştır. Bu müdahaleye ek olarak, yapının hizmet işlevlerini karşılamaya yönelik birtakım tadilat önlemleri gerçekleştirilmiştir. Özellikle kanal sistemleri üzerinde değişiklik yapılmış ve odaların yemekhane olarak kullanılmasını mümkün kılacak tesisat düzenlemeleri uygulanmıştır. Söz konusu yapısal değişiklikler, birden fazla kullanım evresine işaret eden yapı katmanlarını belgelemektedir. Ayrıca, odanın iç kısmında tespit edilen sıkıştırılmış kil toprak tabakaları, bu alanın kısa süreliğine kullanıldığını düşündürmektedir.

2.1.3. Sondaj So24-3

Kazı alanının doğusunda yer alan bu sondaj, bu alandaki farklı kullanım evreleri ve alanın yapısal durumu hakkında bilgi vermektedir. Tespit edilen en erken somut yapı kalıntısı muhtemelen meydanın Geç Antik evresine tarihlenebilecek bir *Portiko* yapısıdır. Daha önce ortaya çıkarılan yapılarla birlikte, doğuda meydanın içine doğru uzanan bir salon görülebilir; bu salon kuzeyde bir duvar yapısıyla çevrelenmiştir ve bu muhtemelen jeofizik araştırmalara dayanarak doğrulanabilecek olan batıdaki bitişik meydana giriş alanını vurgulamaktadır. *Portiko* düzenli bir sütun dizilimine sahiptir ve salon *şipolien* mermer plakalarla döşenmiştir. Batıda, özgün kullanım amacı şu anda belirlenemeyen bir bina cephesi görülebilmektedir. Daha sonraki bir kullanım evresinde sütun araları kısmen doldurulmuştur ve bu nedenle yapının farklı bir amaç için kullanıldığı sonucuna varılabilir. *Portikonun* arka duvarı da yapısal değişikliklere uğramıştır. Koridorların boyutları küçültülmüş ve arkadaki odaların seviyesi yükseltilmiştir. Muhtemelen bu alanın Orta Çağ Yerleşim Evresi'ne tarihlenebilecek bazı inşaat faaliyetlerine ait bulguları hala görülebilmektedir. Sonuç olarak, ele geçen bulgulara göre bu alan terk edilmiş ve yıkılmaya bırakılmış gibi görünmektedir.

2.2. Serapis Tapınağı

26/06/24-29/08/2024 ve 30/09-31/10/2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Serapis Tapınağı çalışmalarında temel olarak iki farklı alana odaklanılmıştır (Resim: 4). İlk olarak, tapınağın *cellasının* batı duvarının üst kısmı ortaya çıkarılmış ve bulunması beklenen büyük kesme taş blokların yerine, moloz taş örgüsüne rastlanmıştır. Özellikle, duvarın batıya

doğru eğilmiş bir kısmı olup, burada koridorda ışık sağlamaya yarayan 1,70 m yüksekliğinde ve 0,65 m genişliğinde bir pencere açıklığı bulunması ilgi çekicidir.

Tapınağın batı duvarındaki batı koridorunun giriş alanı da ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 2,30x1,30 metrelik alanda eşik olarak kullanılmış mermer bir levha bulunmuş ve bu eşik kilden oluşan balçık bir zemine oturmaktadır. Altında küçük köşede, sıkıştırılmış kil ve tuğladan yapılmış bir harç yatağı bulunur.

Cellanın kuzeybatısında, daha sonra 13x15 metreye genişletilen 13x7 metrelik bir sondaj (24-1) yapılmıştır. Kazıları gerçekleştirmek için, 150' den fazla konglomera kaya bloğu ve 12 ton ağırlığa kadar mermerden yapılmış mimari elemanlar bir vinç kullanılarak kazı alanından alınarak tapınağın kuzey batısında depolanmıştır. Amaç, tapınağın inşa tarihi ve mimari yapısı hakkındaki son soruları açıklığa kavuşturmaktır. Bu yıl tapınağın batı tarafında yapılan kazılarda eksik olan *sima* bloğu gün yüzüne çıkarıldı. İyi korunmuş durumda olan bu *sima* Aslan Başlı Çörtlenlerle birlikte bulunmaktadır (Resim: 5). Dolayısıyla elimizde tapınağa ait her bir bezemeli bileşeninden en az bir örnek mevcuttur ve bu tapınağın *rekonstruksiyonu* için önemlidir. Efes'in uzun ve çok katmanlı yerleşim tarihi, bu tapınağın farklı dönemlerde birden fazla işleve sahip olmasına sebep olmuştur. MS 5. yüzyıl gibi erken bir tarihte kiliseye dönüştürülmüş, Roma *cellasının* bulunduğu alanda bir mezarlık oluşturulmuştur. Bu yılki yapılan kazılarla birlikte bu mezarlığın tapınağın çevresinde de inşa edildiğini anlıyoruz. Yaklaşık 2 yaşında bir çocuğun mezarı, bu mezarlığın daha önce düşünülenlerden çok daha büyük olduğunu göstermektedir. MS 11. yüzyılda yaşanan iki büyük depremin, tapınağın çökmesine ve hemen dışında inşa edilen büyük olasılıkla seramik veya ekmek üretmek için kullanıldığı düşünülen fırının yanısıra kilise, mezarlık ve Orta Bizans Dönemi'nde zanaat alanı olarak kullanılan bölümlerin gömülmesine neden olduğunu göstermektedir (Resim: 6).

Bu yılki kazı sezonunda, Efes'teki Serapis Tapınağı'nın yapı belgelemesi 2 Eylül-28 Eylül 2024 tarihleri arasında Thekla Schulz-Brize yönetiminde Berlin Teknik Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Alınlığın henüz çizilmemiş tüm mermer bileşenleri ve bu yılki yapılan çalışmalar sonrasında yeni keşfedilen batı tarafındaki mermer bileşenler *Fotogrametri (SfM)* yöntemi kullanılarak belgelenmiştir. Bu *Fotogrametrik* belgeleme, bileşenlerin 1:10 ölçeğindeki çizimlerinin temelini oluşturmaktadır. Yeni keşfedilen mermer parçalar arasında, Aslan Başlı üç *Sima* Bloğu bulunmaktadır. Aslan Başlı Çörtlenlerden birinin iyi korunmuş olması özellikle dikkat çekicidir. Blokların *pronaosun* dışına hangi sırayla yerleştirildiği, *lentonun* konumu nedeniyle bilinmektedir. Ayrıca, *pronaosun* batı tarafında ayrı ayrı işlenmiş olan yatay *geison* blokları, bir *friz* bloğu ve duvar *arşitravının* uç profilleri de korunmuştur. Buna ek olarak, tapınağın bu yılki çalışmalar sırasında temizlenen ve ortaya çıkarılan alanları *Total Station* ile ölçülmüş ve *Fotogrametri* yöntemi kullanılarak belgelenmiştir. Bu taramalar, tapınağın kuzeybatısındaki *cella*, batı koridoru ve merdivenin *in situ* duvar ve nişlerinin rölövesinin temelini oluşturmaktadır. Tapınağın kesitleri, görünüşleri ve bir kat planı 1:50 ölçeğinde çizilmiştir. Bu çalışmanın önemli bir

sonucu, *celladaki* nişlere giden toplam beş su borusunun belgelenmesinin yapılmasıdır. Bu borularla orta *apsise* su sağlanmıştır. *Apsisin* her iki yanındaki *nişlerin* ve *cellanın* uzun kenarlarındaki bitişik *nişlerin* her birinde birer su dağıtım borusu vardı. Bu borulardan en kapsamlı olanı, *cellanın* uzun kenarlarındaki duvarlarda yer alan diğer nişlere (2-6) giden ve muhtemelen dış duvar kabuğu boyunca uzanan ve oradan da koridorun zemininden – birinci kata – tek tek nişlere giden su tedarik hattıydı. Tapınağın güneybatı köşesinde, birinci kattaki koridoru aydınlatan iki pencere aralığı tespit edilerek, burada bir merdiven ve koridora giriş de ortaya çıkarılmıştır.

2.3. Koressos Kapısı

Tamamen yeni bir proje olan Koressos Kapısı Projesi, Efes'in üç büyük şehir kapısından biri olan ve Efes'teki Büyük Tiyatro'da bulunan, MS 104 yılına ait ünlü *Salutaris* Yazıtı'ndaki adı geçen Koressos Kapısı'dır. Bu yılki çalışma 24 Haziran-28 Temmuz 2024 tarihleri arasında yapılmıştır (Resim: 7).

Antik şehir kapıları sadece surların içinden geçen geçitler değildir, aynı zamanda şehir planlaması ve kullanımında önemli bir rol oynarlar. Kent ve çevresindeki kırsal alan arasında geçiş yerleri olarak, öncelikle giriş ve çıkışları kontrol etme ve kent alanının güvenliğini sağlama işlevini yerine getirirler. Bunlar genellikle savunma yapılarının ve askeri mimari unsurlarının bir parçasıdır. Kapıların konumu stratejik değerlendirmelere dayanmaktadır. Bölgeler üstü ulaşım yollarının şehirle buluştuğu, görünürlüğü yüksek ve kolay erişilebilir noktalara konumlandırılmışlardır. Askeri gereklilikler nedeniyle, savunmadaki potansiyel zayıf noktaları en aza indirmek için kapıların sayısı minimumda tutulmuştur. Şehir kapıları genellikle gücü, refahı ya da şehri ve hayırseverlerini sembolize etmek için kabartmalar, heykeller ve *frizler* gibi dekoratif unsurlarla süslenirdi. Ayrıca gümrük vergilerinin ya da harçların toplanması gibi pratik amaçlara da hizmet etmişlerdir. Kapılar aynı zamanda ritüellerin gerçekleştirildiği sınırlardır. Kapıların Tanrıça Artemis için yılda bir kez düzenlenen tören alayında özellikle, iki şehir kapısının - güneydoğudaki Magnesia Kapısı ve kuzeydeki Koressos Kapısı'nın önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Koressos Kapısı'nın büyük bir kısmı korunmamış olsa da bu yapılan ilk kazı çalışması neticesinde Erken Helenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar çeşitli yapı evrelerini görebilmekteyiz. L şeklindeki duvar köşesi, muhtemelen zaten kısmen tahrip olmuş olan kapının geç bir dönemde yeniden kullanıldığını göstermektedir; zira sığ temelleri moloz katmanlarıyla doldurulmuş ve hatta örtülmüştür.

Kapının yapısı asimetriktir. Daha önce ayrıntılı olarak incelenmiş olan Magnesia Kapısı'nın aksine, sadece iki farklı boyutta geçit tespit edilmiştir. Araba izlerine bakıldığında, sadece daha dar olan güney geçidinin geçit olarak kullanımının kapının son evresine kadar kullanıldığı görülmektedir. Daha geniş olan kuzey geçidi, Bizans Surları'nın bir parçası olan kapının savunulabilirliğini arttırmak amacıyla daha sonraki erişim noktasında kapatılmıştır. Bu durum aşağıdaki gözlemlerle doğrulanmaktadır; Neredeyse üç metre genişliğin-

deki taş döşeli yol yüzeyi, başlangıçta kemerin altından geçiyordu. Ancak daha sonraki bir aşamada bu yol kullanılamaz hale gelmiş gibi görünmektedir. Sütunların temelleri arasında artık herhangi bir yol yüzeyi bulunmamaktadır. Öte yandan, geçidi kapatan kesme taşlardan, devşirme malzemelerden ve harçtan oluşan yoğun bir dolgunun kalıntıları görülmektedir. Güneydeki ikinci geçit muhtemelen çok daha uzun süredir kullanılmaktaydı. İzler, yaklaşık iki metre genişliğindeki bu yolun araba trafiği için kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Doğrudan kuzey ve güneyde, kaldırıma bitişik, kare şeklinde işlenmiş çukurlu bir blok bulunmuştur. Bu bloklar muhtemelen kapı direklerini tutmak için kullanılmıştır. Yolun yoğun kullanımı, bazıları devşirme malzeme ile bazıları ise harç dolgularla gerçekleştirilen çok sayıda onarımın yapıldığını göstermektedir. Yolun bozulmuş kısımlarında en az bir önceki seviye tespit edilebilmiştir. Tekerlek izleri görülebilen daha eski, daha alçak olan kaldırımın da araba trafiği için kullanıldığı görülmektedir.

Mevcut bilgilere göre, kapıyı sadece bir kulenin koruduğu varsayılabilir. Kuzeyde, sur duvarının neredeyse iki katı genişliğinde güçlendirilmiş bir duvar köşesi, ikinci bir kulenin yerini almış gibi görünmektedir. Güney profilinin yakınında, yol yüzeyinin daha derin bir şekilde bozulması, burada bulunan yapıların inşası hakkında bir fikir vermektedir. Kapı geçidinin duvarları, metal kelepçelerle birbirine bağlanmış dikkatlice kesilmiş bloklardan oluşan çok basamaklı bir temel kaidesi üzerinde yükseltilmiştir. Bu alanın da yeniden tadilat geçirmiş olması çok muhtemel görünmektedir. Güney duvarının ortasında bir geçit olabilir, ancak gelecekte yapılacak araştırmalar ile yapı aşamaları hakkında daha kesin bilgiler sağlanabilecektir. Sokağın güneyinde bulunan, kare kulenin cephe hattından doğuya doğru çıkıntı yaptığı şimdiden kesindir. Sokak seviyesinde son derece güzel işlenmiş yüzeye ve profilli silmeye sahip bir blok muhtemelen kulenin kuzeybatı köşesini oluşturmakta ve kapı yapısıyla bağlantıyı sağlamaktadır. Yolu kaplayan moloz yığını içinde bulduğumuz Mermer Erkek Baş çok özel bir buluntudur (Resim: 8). Başın arka kısmı kötü bir şekilde hasar görmüş olsa da çok etkileyici yüz hatlarıyla Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

3. ARAZİDEKİ MATERYAL ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

2024 yılı kazı sezonu Epigrafiik Araştırma çalışması 2-20 Eylül tarihleri arasında Vera Hofmann, Thomas Corsten ve Benjamin Schrott tarafından yürütüldü. Bu yılki çalışmaların da odaklanılan noktası; kazı alanında ve depolarda bulunan ve henüz yeterince belgelenmemiş yeni buluntular ile geçmiş yıllara ait buluntuların kaydedilmesi idi. Bu amaçla kazı alanında, Domitian Deposu'nda ve kazı evinin taş deposunda çalışmalar yürütüldü; tüm yazıtlar temizlendi, fotoğraflandı, ölçüldü ve çizildi. Efes Antik Kenti'nde bu yıl yürütülen kazılar sırasında bulunan yazıtların sayısı azdı. Koressos Kapısı'ndaki çalışmalardan sadece üç yazıt gün ışığına çıkarılmıştır: ikisi belirsiz parça, üçüncüsü bir *arşitrav* üzerinde yer alan ve olasılıkla bir kutsamadan bahsedildiği düşünülen yazıttır, ancak bloğun sağ yarısı bir başka blok tarafından kapatılmış olduğundan tamamı okunamamıştır.

Patrick Sängner'in proje yönetimi altında Claudio Biagetti ve Jonas Schüren 22/07/2024-26/07/2024 tarihleri arasında aşağıda kısaca özetlenen çeşitli projeler üzerinde çalışmışlardır: Geç Antik Efes'te Yazılı Kültür ve Ekonomik Yaşam: *Ostrakalar* ve Kullanım Kapları Üzerindeki Yazıtlar“ projesi için kazı deposunda bulunan yazıtlı seramik parçaları yeniden incelendi. Serapis Tapınağı'ndan gelen parçaların belgelenmesi geçen yıl tamamlandığından, bu yılın ana odak noktası Geç Antik Dönem yerleşim alanından gelen yazıtlı seramik parçalarıydı. Bu buluntu bağlamından gelen ve halihazırda bilinen seramik parçaları (toplam 89 adet) son bir incelemeye tabi tutuldu.

4. BULUNTU BELGELEME

Malzeme kültür araştırmaları ve zengin buluntu malzemelerinin araştırılması, uzun yıllardır Efes kazılarının odak noktası olmuştur. İlgili kazı alanlarından elde edilen buluntuların analiz edilmesinin yanı sıra, kapsayıcı çalışmalara da odaklanılmıştır. Ticaret *Amphoraları*, Doğu *Sigillata* B (ESB), Beyaz üzerine Kırmızı Astarlı Kandiller, Mutfak Eşyaları ve Kırmızı Astarlı Afrika Seramikleri (ARS) üzerine güncel araştırmalar devam etmektedir. Pişmiş Toprak, Kemik ve Fildişi Artemision buluntularının belgelenmesine devam edilmiştir. Efes'in Yazıt ve Sikkeleri'nin yanı sıra; İnsan ve Hayvan Kemikleri ile Botanik Kalıntıları da yoğun bir biçimde araştırılmakta. Ayrıca, hammaddelerin kökenine ve yerel üretim sorununa ilişkin analizler de yapılmaktadır.

Artık bir gelenek haline gelmiş olan Yaz Okulları kapsamında bu sezon, AKMED (Resim: 9), Trakya, Süleyman Demirel ve Adnan Menderes Üniversitelerinden gelen öğrenciler için bir haftalık seramik eğitim kursları düzenlenmiştir. 10-12.06.2024 tarihleri arasında, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından Leventan Seramik Projesi (LCP) ile birlikte kazı evinde üç günlük bir atölye çalışması düzenlenmiştir. Bu atölyenin ana konusu, üretim, satış pazarı ve üretim tekniklerine odaklanan Doğu *Sigillata* B (ESB) idi. Buna ek olarak, çeşitli seramik kategorilerine ilişkin bir dizi e-kılavuzdan oluşan yeni LCP girişimi sunuldu ve tartışıldı. Efes'in yanı sıra Tralleis, Sardis, Magnesia, Smyrna ve Klaros'tan ESB buluntuları da tartışıldı. Ayrıca Efes'te bulunan ESB buluntularını doğrudan inceleme ve parçaların yardımıyla soruları doğrudan tartışma fırsatı oluşmuştur. Bir diğer konu da Doğu *Sigillata* A (ESA) ve bu *Terra Sigillata* grubu ile ESB arasındaki paralelliklerdi. Bu iki *Terra Sigillata* kategorisinin tipolojisi ve seri üretimi üzerine tartışmalar yapılmıştır.

5. ARKEOZOLOJİ

Çalışma süresince, 28 Eylül-26 Ekim 2024 tarihleri arasında Verulanus Galerisi'nden (EVH) seçilen buluntuların incelenmesine odaklanılmıştır. EVH'den 36 kilogramın biraz üzerinde bir buluntu ağırlığına sahip toplam 9680 hayvan kalıntısı analiz edilmiştir. EVH 2018'de, buluntu ağırlığı 13,6 kg olan 4812 kemik kaydedilmiştir. Çoğunluğu sediment örneklerinden olmak üzere yarısından biraz fazlası kesin olarak belirlenememiştir. Evcil hayvanlar en önemlileriydi, sadece az sayıda at ve köpek tespit edilebilmiştir. Koyun ve keçiler %20'lik oranla en

önemlileriydi, onları domuzlar (%12) ve %8'lik oranla sığırlar takip ediyordu. Bu katmanlarda fare ve sıçan kemikleri de bulunmuştur. Av hayvanları %0,5 ile çok nadirdir ve bunlar tilki, tavşan, yaban domuzu, kızıl geyik ve alageyiği içerir. Kuş kemiklerinin çoğu tavuktan, bir kısmı da kaz ve ördekten oluşmaktadır. Diğer yabancı kuşlar bu kontekste görülmemektedir.

Balık kalıntılarının çoğu kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak kemikler birçok tatlı su ve deniz balığına ait kanıtlar göstermektedir. Tatlısuda sazan, çipura, hamamböceği levrek ve yılan balığı bulunmuştur. Deniz balıkları; çipura, orfoz ve kefal olan balık türlerinin çoğunluğu oluşturmaktadır. Nadiren kırlangıç, yassı balık, yalancı palamut, levrek, kırlangıç, uskumru, papağan balığı ve sardalya tespit edilmiştir. Bir yengeç pençesi ve çok sayıda midye ve salyangoz kalıntısı da bulunmuştur. Mavi midye en yaygın olanıydı. Diğer önemli yenilebilir midyeler; hamam böceği ve istiridyenin yanı sıra halı midyesi ve testere dişli istiridye ile tatlı su midyesidir. Deniz salyangozları arasında mor salyangozlar ve bir *triton* boynuzu parçası bulunmaktadır. Çok sayıda salyangoz kabuğu kara salyangozlarından gelmektedir. Bunlardan bazıları, çeşitli çalı ve fundalık salyangozları veya *taret* salyangozu gibi yeni salyangozlardır. Bununla birlikte, roma dönemi salyangozu kalıntıları bizans buluntularıyla birlikte tanımlanabilir.

EVH 2016 buluntuları arasında çok sayıda kömürleşmiş istiridye kabuğu da yer almaktadır. Birkaç horoz ve midye kemiği kalıntısına ek olarak, 15,5 kg ağırlığında 2500'den fazla istiridye kabuğu bulunmuştur. İstiridye kapakçıklarının çoğu kömürleşmiştir. Böylece istiridyelerin şekli ve büyüme noktalarının çoğu çok sayıda parça üzerinde incelenebilmiştir. İstiridyelerin bir kısmının, insan gözetimi altında yetiştirildiği ve yeterince büyüdüklerinde hasat edildiği kültürlerden gelmiş olması muhtemeldir. EVH 2016'daki memelilerin dağılımı EVH 2018'dekine benzerdir: evcil hayvanlar baskındır. Yabancı hayvanlar arasında sadece birkaç tavşan, yaban domuzu ve kaplumbağa kemiği bulunmuştur. Koyun/keçi ve evcil domuzlar en önemlileriydi. Sığırlar daha az oranda bulunmuştur. Biri kemikten, diğeri fildişinden yapılmış iki *pyx* parçası da bulunmuştur. Yine sıçan kemikleri de bulunmuştur. Kuş kalıntıları, tavukların ve tavuk büyüklüğündeki kuşların yoğun kullanımının kanıtıdır. Birkaç ördek ve bir güvercin kalıntısı da bulunmuştur. Bu buluntu kontekstleri için henüz hiçbir sediment örneği analiz edilmediğinden, toplamda sadece 16 balık türü tespit edilebilmiştir. Bunların çoğu çipura ve uzun levrek ile birlikte sazandır. Bulunan tek deniz balığı yaklaşık bir metre uzunluğunda çok büyük bir çipuraydı. Yumuşakçaların dağılımı da EVH 2018 ile benzerlik göstermekte olup en önemli midyeler; mavi midye, istiridye ve hamam böceği'dir. Diğer midyeler yine halı midyesi, testere dişli midye, matkap midyesi, hacı midyesi, jilet midyesi ve bazı nehir midyeleridir. Salyangozlar arasında yine mor salyangozlar, birkaç limpets ve çok sayıda kara salyangozu vardır. Bazı fundalık ve çalı salyangozlarına ek olarak, birkaç büyük bağ salyangozu vardır. EVH 2018'de olduğu gibi, bazıları yeni, diğerleri ise muhtemelen Bizans Dönemi'ne aittir.

6. ARKEOBOTANİK

Efes'teki Arkeobotanik Araştırmaların odak noktası, kentin MS 7. yüzyılda yangınla yok olan iki alanıdır. Bunlar Verulanus Galerisi (EVH) ve Domitianus Meydanı (EDP) projeleridir. Her ikisi de Akdeniz Bölgesi'ndeki Antik ve Geç Antik yerleşim kazıları arasında, gündelik yaşama dair ayrıntılı bilgiler de sağlayan yüksek çözünürlükteki örneklemeleri nedeniyle öne çıkmaktadır. İki yerleşim alanı, korunmuşluk durumları açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Meryem Kilisesi'nin güneyindeki bölge, yangın felaketinden sonra 14. yüzyıla kadar tekrarlanan kullanım evreleri gösterirken, Domitianus Meydanı'ndaki yapılar, yıkımlarından sonra herhangi bir kullanım olmaksızın *Aeolian* çökeltileri tarafından art arda örtülmüştür. Arkeobotanik buluntuların sıklığı ve korunma şansı da buna bağlı olarak değişmektedir. 2024'teki Arkeobotanik Araştırmaların odak noktası, Verulanus Galerisi (EVH) projesinin 2015 kazı sezonundan ve Domitianus Meydanı (EDP) kazısının 2022 ve 2023 kazı yıllarından ele geçen kömürleşmiş *karpoloji* kalıntılarının analizi yapılmıştır.

6.1. EVH Projesi

2024 yılında işlenen toplam numune hacmi 8.137 litre yüzdürülmüş toprağa çıkarılmıştır ve şu anda yaklaşık 8.000 *karpoloji* kalıntısı tespit edilmiştir. Artık sadece buğday, zeytin ve şaraptan oluşan "Akdeniz Üçlüsü"ne dair kanıtlar değil, çok sayıda başka tahıl, bakliyat ve meyve türü de belgelenmiştir. EVH 2011'den EVH 2015'e kadar olan kazı yıllarına ait daha önce tespit edilemeyen tüm odun kömürü artık tam olarak ölçülmüştür, yani bu yıllara ait ağırlık bazında tam bir envanter ilk kez mevcuttur. EVH 2016 ve EVH 2018 için halihazırda mevcut olan kısmi analizlerle tamamlanan bu envanter, şu anda tüm kazı alanlarından yaklaşık 3.000 gramı tanımlanmış olan yaklaşık 6.500 gramdır.

6.2. EDP Projesi

2022 yılında 4088/22 olarak numaralandırılan tahribat tabakasından elde edilen ve yaklaşık 6.000'den fazla nohutu saklama kapasitesine sahip büyüklükteki depolama kaplarına odaklanılmasının ardından, elde edilen en büyük flotasyon örneği (toplam 1.981 litre tortu) üzerindeki çalışmalar halen devam etmektedir. 4 mm'lik tane boyutuna sahip kısım artık tamamen analiz edilmiş ve içerdği tüm organik kalıntılar tanımlanmıştır.

EVH ile karşılaştırıldığında, meyve ağaçlarının çok daha renkli bir yelpazeye sahip olması dikkat çekicidir: Şimdiye kadar badem, şeftali, erik, ceviz, zeytin, nar, çam ve asma belgelenmiştir ve örneklerin çoğu son derece iyi durumdadır. EVH'den giderek daha fazla bitki türü artık EDP için de belgelenmektedir. Özellikle yabani bitkiler için bu durum, EDP'de gıdaların depolanması, işlenmesi ve hazırlanmasıyla çok daha doğrudan bir bağlantı olduğundan, olası kullanımlarının yorumlanması için tamamen yeni olanaklar sunmaktadır. Bir kültür bitkisi olan çemen otunun (*Trigonella foenum-graecum*) önceki kanıtlarına ek olarak, bugün hala Efes'te yabani olarak yetişen, biber tadında çekirdekleri olan

keşiş biberinin (*Vitex agnus-castus*) yeni buluntuları da artık bir olasılıkla baharat olarak yorumlanabilir.

7. ANTROPOLOJİ

7.1. Meryem Kilisesi

Projenin amacı, Meryem Kilisesi (EMK) kazı buluntusu insan iskeletlerinin yaşam ve ölüm yörüngelerini biyoantropolojik çalışma ile araştırmaktır. Bu makroskopik ve invazif olmayan çalışma, 2023 yılında mezardan çıkarılan bireylerin Arkeotanatolojik ve Biyolojik analizini sürdürmektedir. Yayınlanma aşamasında olan bu çalışma, Nekropolde kullanılan morg uygulamalarını incelemiş ve iki yetişkin (EMK23_1 ve EMK23_3) ve bir küçük çocuk (EMK23_2) olmak üzere en az 3 bireyin kalıntılarının bulunmasıyla sonuçlanmıştır. Muhtemelen 50 yaşından sonra ölmüş bir kadın olan EMK23_1 bireyinin sağ *tibia* ve *fibulasında* kronik enfeksiyöz patoloji tespit edilmiştir. Kemiklerin bilgisayarlı tomografi incelemelerinde büyük *intrakortikal* apseler ve iki dış *kloaka* tespit edilmiştir. “*Brodie apseleri*” olarak bilinen bu korteks içi fistüllerin varlığı kronik *osteomyelit* hipotezini desteklemektedir. *Staphylococcus Aureus* şu anda bu enfeksiyonların %80’inden oluşturmaktadır.

Bu nedenle, 2024 biyolojik araştırmanın hedefleri üç yönlüdür:

- Alandan çıkarılan asgari birey sayısını tahmin etmek ve parça ilişkilendirmeleri üzerinde çalışmak,
- Biyolojik bireysel profillerini belirlemek (cinsiyet, ölüm yaşı, morfolojik değişkenlik)
- Sağlık durumlarını ve yaşam öykülerini incelemek (*paleopatolojik* yaklaşım, ölüm koşulları, yaşam sırasındaki stres, vb.).

7.2. Serapis Tapınağı

Serapis Tapınağı’nın batı tarafında 2024 yılında tek bir çocuk mezarı bulunmuştur. İki yaş civarında ölmüş bireye ait birincil bireysel gömüdür. İskelet sırt üstü yatırılmış, üst uzuvlar vücudun her iki yanına uzatılmış, alt uzuvlar *hiperfleksiyonda* ve ayaklar kalça hizasına kadar çekilmiştir. Ön *arkeotanatolojik* analiz, daha sonraki insan müdahalesine dair bir kanıt olmaksızın, boş bir alanda birikme ve ayrışmaya işaret etmektedir, ancak *tafonomik* fenomenlere atfedilebilecek kemik unsurların önemli ölçüde yer değiştirmesi söz konusudur (su sızması ve/veya irtifa ölçümlerinin yokluğunda olası ancak tanımlanamayan bir eğim nedeniyle omurganın üst kısmının kayması ve eğilmesi?) Çocuğun yaşının çok küçük olması nedeniyle cinsiyeti belirlenememiştir. Genel sağlık durumunun iyi olduğu görülmüştür. Kalan kesici dişlerde ve kanında *lineer hipoplazi* gözlenmemiş, protezde çürük, aşınma ve diş taşı görülmemiştir.

8. NÜMİZMATİK

2024 yılında “Efes’te Bulunan Sikkeler” Nüvizmatik projesi kapsamında işlenmiştir:

Efes Müzesi Envanterlik eser koleksiyonunda yer alan 654 adet sikkenin tanımlama, belgeleme çalışması Mayıs 2024’te yapılmıştır. Toplamda 2200’ün üzerinde sikkenin yer aldığı materyal araştırması tamamlanmıştır.

Efes Müzesinde bulunan, 2016 ve 2018 yıllarında Verulanus Galerisi’nde yapılan kazılardan elde edilen 2578 adet sikke Eylül ve Ekim 2024’te çalışılmıştır. Bu koleksiyonun dışında kalan yaklaşık 7000 sikkenin belgelemesi henüz yapılamamıştır. Domitianus Meydanı’ndaki kazıdan elde edilen 892 sikke, çoğunlukla 2024 yılına ait olmakla birlikte, 2022 ve 2023 yıllarına ait bazı parçaların yanı sıra 2024 yılına ait Efes Sikkeleri’ni de içermektedir. Toplamda yaklaşık 4124 adet sikke belgelenmiştir.

9. RESTORASYON / KONSERVASYON

Bu sezon çalışmanın amacı, Celsus Kütüphanesi’nin korunma durumu açısından değerlendirilmesi, yapısal ve statik önlemlerin yanı sıra bir koruma/restorasyon konseptinin geliştirilmesidir (Resim: 10). Buna ek olarak, bir yandan binadaki önlemlerin sürdürülebilirliğini doğrudan değerlendirebilmek ve diğer yandan maliyetleri tahmin etmek için bir veri elde etmek amacıyla koruma/restorasyon için test alanları oluşturulacaktır. Yanı sıra, sütun başlıklarını statik olarak güçlendirmenin haricinde 8. eksenin üst katında, doğrudan altındaki ve üstündeki bileşenlerin yapısal stabilizasyonu gerçekleştirilecektir (Resim: 11).

İlk değerlendirme de dahil olmak üzere 2023 yılında gerçekleştirilen kapsamlı araştırma temelinde, binanın hedeflenen incelemesine başlanabildi. Restoratörlerden oluşan ekip ile birlikte bir Heykeltıraş, Mimar ve Statik Mühendisi çalışmalara eşlik etmiştir. Çalışma ekibi tarafından kütüphanenin ön cephe bileşenleri incelenebilmiş, hasar ve korunmuşluk durumu değerlendirilebilmiştir. Çatlakların seyri, münferit malzemelerin bağlantısı veya malzeme kalitesi gibi çeşitli soruları açıklığa kavuşturmak için küçük ölçekli açıklıklar yapılmış ve birkaç karot alınmıştır. Tüm gözlemler ve bulgular, münferit bileşenler için veri sayfaları şeklinde kaydedilmiştir. Yapısal ve statik durumun (özellikle beton bileşenlerin) değerlendirilmesi başarıyla tamamlanmıştır. Önemli bir önlem olarak, yapısal olarak tehlike arz eden 8. eksenindeki yapı elemanlarının yanı sıra sütun başlığı ve hemen altındaki kolon gövdesindeki hasarlar Statik Mühendisi gözetiminde onarılmıştır. Yapıyı tehlikeye atabilecek şekilde düşme veya çatlama riski taşıdığı düşünülen unsurlar işleme (koroz-yona dayanıklı metal dişli çubukların delinmesi ve yapıştırılması) yoluyla sabitlenmiştir.

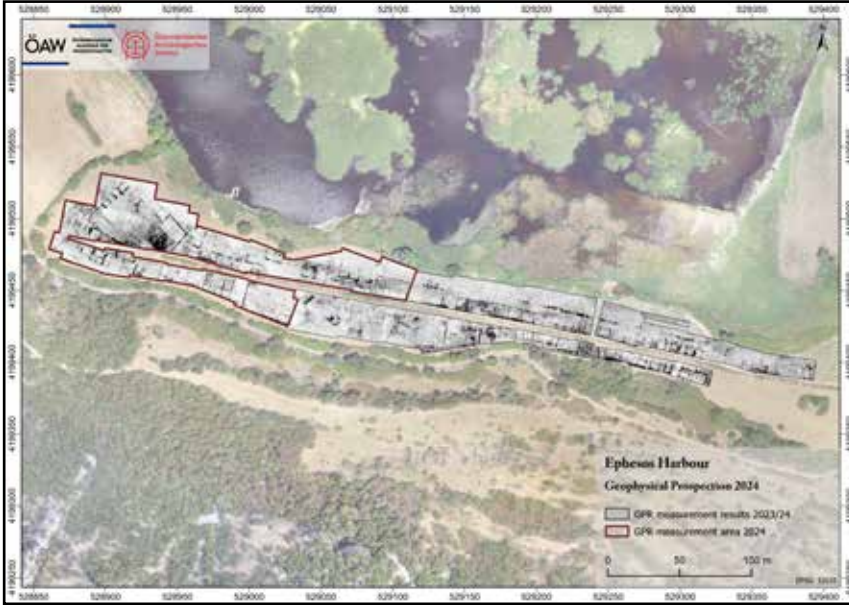
2024 kazı sezonunda, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü iş birliğiyle, Yamaç Evler 2’deki 1 numaralı konut biriminin SR 10a, SR 10b ve SR 11 numaralı mekanlarında duvar resimlerinin konservasyon ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 12). Ayrıca, SR 10b mekanındaki mozaikte sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. 2024 yılı sonbaharında yapılan çalışma sırasında,

Yamaç Evler 2'nin Mermer Salonu (R31) olarak adlandırılan mekanının duvar kaplamalarının konservasyonu ve restorasyonu tamamlanmıştır. Buna ek olarak, *Peristil* avluda (R31a) masaların üzerinde bulunan tüm mermer parçaların tozu alınarak temizlenmiş ve Bazilika'ya (R8) taşınarak depolanmıştır. Domitianus Meydanı başta olmak üzere kent genelinde duvar sağlamlaştırma çalışmaları yapılmış ve antik caddeleri toprak erozyonundan korumak için Kuretler Cadesi boyunca kuru taş duvarlar inşa edilmiştir. Kazı evi laboratuvarında kampanya süresince 854 adedi sikke olan yaklaşık 1752 adet buluntunun restorasyon ve konservasyonu yapılmıştır (Resim: 13).

EKLER

Resim 1: Efes'in hava fotoğrafı (© ÖAW/ÖAI).

Resim 2: Roma Dönemi Liman Havzası'nın güneyinde yapılan jeofizik ölçüm (© ÖAW/ÖAI).

Resim 3: 2024 yılındaki son haliyle Domitianus Meydanı kazı alanı (© ÖAW/ÖAI).

Resim 4: Serapis Tapınağı'nın *cella* alanının batısındaki kazı alanı (© ÖAW/ÖAI).

Resim 5: Geç Antik Dönem'e tarihlenen Seramik/Ekmek Fırınıyla birlikte Serapis Tapınağı'nın batısındaki kazı (© ÖAW/ÖAI).

Resim 6: Serapis Tapınağı'ndan aslan başı şeklindeki Çörtlenli *Sima* Bloğu (© ÖAW/ÖAI).

Resim 7: 2024 yılındaki son haliyle Koressos Kapısı olarak adlandırılan kazı alanı (© ÖAW/ÖAI).

Resim 8: Koressos Kapısı olarak adlandırılan kazı alanı buluntusu Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Portre Baş (© ÖAW/ÖAI).

Resim 9: AKMED öğrencileriyle yapılan yaz okulu (© ÖAW/ÖAI).

Resim 10: Celsus Kütüphanesi'nin hasar durum tespiti ve restorasyonu (© ÖAW/ÖAI).

Resim 11: Celsus Kütüphanesi ön cephe üst kısmının 8. aksındaki mimari elemanlarının statik stabilizasyonu (© ÖAW/ÖAI).

Resim 12: Yamaçevler 2 Oturma Birimi 1'in SR 10a numaralı odası. Duvar resimlerinin restorasyon ve konservasyon öncesi ve sonrası fotoğrafları (© ÖAW/ÖAI).

Resim 13: Kazı evi restorasyon laboratuvarındaki seramik ve sikke konservasyonuna ait öncesi ve sonrası fotoğrafı (© ÖAW/ÖAI).

PISIDIA ANTIOKHEIA 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Mehmet ÖZHANLI*

Ali GÜNDOĞAN

Habibe UĞUZ

Ersin ÖZEN

Veysel ERDOĞAN

Pisidia Antiokheiası'nda 2024 yılı çalışmaları 31 Ocak-31 Aralık 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda kazı, konservasyon ve belgeleme işlemleri eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Kazı çalışmaları iki farklı sektörde *Aedilicus* Tepesi'nde bulunan kilise çevresinde ve Geleceğe Miras Projesi (GMP) kapsamında Decumanus Maximus *portiko* ve dükkanlarında sürdürülmüştür (Harita: 1). Çalışmalarda ortaya çıkan duvarlar derz ve capping uygulamaları ile sağlamlaştırılmıştır. Yıl boyunca süren kazılarda ele geçen arkeolojik buluntuların temizlik, konservasyon, belgeleme ve yayın hazırlık işlemlerine devam edilmiştir.

Aedilicus Tepesi Kazı Çalışmaları

Kentin kuzeydoğusundaki *Aedilicus* olarak isimlendirilen tepede yer alan kilisedeki kazılara, 2011 yılında başlanmış ve aralıklarla sürdürülmüştür. Bu sezonki kazılarda, kilisenin batısına yoğunlaşmıştır (Resim: 2). Bu alanda 2023 yılında açılan bazı mekanların ve bunlara bağlı diğer yapı topluluklarının kazısı tamamlanmıştır.

Kilise, Cardo Maximus'un başlangıcını oluşturan *Nympheumun* önündeki *Augusta Ple-
teanin* doğusunda kalmaktadır. Meydanın doğu tarafında tam orta noktaya gelen alanda doğruya doğru yükselen merdivenlerin önünde kemerli bir geçiş bulunmaktadır. Sadece *postamentleri* korunmuş olan geçişin orta noktasından kanalizasyon hattı geçmektedir. Meydanı çevreleyen *portiko* ve *portikonun* arkasındaki dükkanlar ve de kemerli geçiş 8. yüzyılın ilk yarısında işlevini kaybetmiş ve alanda farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. 9.

* Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI; Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32200, Çünür-Isparta/TÜRKİYE, E-posta: mehmetozhanli@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1417-2658.

Ali GÜNDOĞAN; Isparta Yalvaç Müze Müdürlüğü, Yalvaç-Isparta/TÜRKİYE, E-posta: ali.gundogan@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0002-1308-3955.

Habibe UĞUZ; Pisidia Antiokheia Kazı Başkanlığı, Yalvaç-Isparta/TÜRKİYE, E-posta: habiibe.uguz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0465-758X.

Ersin ÖZEN; Isparta Yalvaç Müze Müdürlüğü, Yalvaç-Isparta/TÜRKİYE, E-posta: ersin.ozen@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0002-2574-4968.

Veysel ERDOĞAN; Isparta Yalvaç Müze Müdürlüğü, Yalvaç-Isparta/TÜRKİYE, E-posta: veysel.erdogan@ktb.gov.tr, ORCID: 0000-0002-4326-1767.

yy. ın ikinci yarısında dükkânların, meydana açılan kapıları devşirme taşlarla kapatılıp kilisenin *peribolos* duvarına dönüştürülmüştür. Dükkanlar ise kiler ve konut olarak kullanılmıştır. Kiliseyi çevreleyen duvarın batısına bitişik olan mekanlar tamamen açığa çıkarılmıştır. *Postament*lerin kuzeyinde kalanlar konut; güneydekiler ise kiler olarak düzenlenmiştir. Konut olarak kullanılan mekanlar, erken dönem zeminin üzeri tuğla döşenerek kullanılırken kilerlerde farklı katmanlar izlenmektedir. Kilerlerde yapılan çalışmada beş farklı döneme ait katmanlara rastlanılmıştır. Mevcut zemin üzerinde Konstantin Hanedanlığı Dönemi'ne ait veriler ortaya çıkarken onun altında Augustus Dönemi'ne kadar inen bir katman görülmüştür. İmparator Justinianus Dönemi en çok verinin elde edildiği katman iken onun üzerinde yanık tabakası ve yüksek bir dolgu tabakası açığa çıkarılmıştır. Dolgunun üzerinde 850 yılları sonrası yapılaşmaya ait arkeolojik veriler bulunmuştur. Mekanlar bu tarihte düzenlenip kiler olarak kullanılmıştır. Kilerlerin içerisinde çok sayıda depolama kabı (*pithos*) zemine oturtulmuştur. Bazılarının içi toprakla dolmuşken, kapağı kapalı olanların içerisi tamamen boştur.

*Augusta Pletean*ın güneydoğu köşesinden doğuya uzanan sokak da çevre duvarıyla kapatılıp kiliseye bağlı bir mekâna dönüştürülmüştür. Mekânın zemininde caddenin altındaki kanalizasyon hattı ile batı köşede bulunan çeşmeye su taşıyan künk sırası geçmektedir. Geç dönemde yanları moloz taşlarla örülmüş, üzeri şist taşıyla kapatılmış doğudan ve güneydoğudan getirilen kanalizasyon hatları erken dönem kanalizasyon hattına bağlanmıştır (Resim: 3). Bu yapının doğu köşesinde zeminin yaklaşık 1,00 m üzerindeki dolguda, değerli bir taştan yapılmış amulet ele geçmiştir. Amuletin bir yüzünde yengeç diğer yüzünde ise ait olduğu kişilerin adı yazılıdır. Amulet, yengeç (*karkinos*) hastalığına karşı Klementine isimli bir kadın için kızı tarafından yaptırılmıştır (Resim: 4). MS 4. yy. ile 6. yy. arasına tarihlendirilen amulet, 10. yüzyıla kadar kullanım görmüş ya da saklanmış olmalıdır.

Çevre duvarına bitişik mekanlardan sonra arazinin eğimine uygun yapılar inşa edilmiştir. Ancak, bu yapıların da içerisi 9. yüzyılda doldurulmuş ve kilisenin zeminine uygun bir düzlem oluşturulmuştur. Günümüze ulaşan kilisenin altında; Halife Velid Dönemi'nde (713) yapılan saldırıyla yakılıp yıkılmış İmparator Justinianus Dönemi'ne ait kilise bulunmaktadır. 9. yüzyılın ortasında yeni kilisenin yapılabilmesi için eski kilisenin yıkıntısı alttaki yapıların içine doldurulup düzleştirilmiştir. Özellikle kilisenin *narteksi* ve onun önünde düz bir alan elde edebilmek için eski yapılar tamamen doldurulmuş ve destek duvarları yapılmıştır. Bu ön alanda yapılan kazılarda anıtsal bir çeşme, çeşmenin hemen arkasında ona ait rezervuar dikkat çekicidir (Resim: 5). Rezervuarın doğu sınırında yan yana kuzeye doğru uzanan dikdörtgen iki mekânın da içerisi Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bloklarla hiçbir harç kullanılmadan duvar gibi örülerek ve aralara eski kilisenin molozu doldurularak kapatılmıştır. Bu iki mekândan *narteksin* karşısında olanı kilisenin giriş kapısına kadar boşaltılmıştır. Üzerinde haç betimlemeli kemerli bir kapıyla güneyden girişi sağlanan bu mekânın zemininde ana kaya basamaklandırılarak düzleştirilmiştir. Diğerinde ise duvarların anlaşılabilmesi için güney köşesinde 2,00x2,00 metrelik bir sondaj

açılmıştır. Her iki mekânın içerisindeki dolguda; mermer plakalar, harçlı tuğla ve kiremit kırıkları yoğunlukta idi.

Çeşme, tamamen tuğlayla örülmüş beş nişli batı bakışlı; önünde çeşme uzunluğunda 7,70 m ölçülerinde dikdörtgen bir daldırma havuzu yapılmıştır. Havuzun önünde 4,90x4,10 m ölçülerinde bir ön avlu düzenlenmiştir. Yanları *parapet*lerle düzenlenmiş avlu, tam olarak *postament*lerin orta noktasında bulunan basamakları karşılamaktadır. Avlunun yan *parapet*leri ve zemin döşemesinin bazıları, erken dönemlere ait yapılardan devşirilen taşlardır. Çeşme, Halife Velid Dönemi'ndeki saldırıda yıkılmıştır. Kuzey tarafı temel düzeye kadar yıkılmışken güney tarafı daha yüksek korunmuştur. Batıya doğru havuz ve avlunun içerisine yıkılmış olan çeşmenin tuğlaları zeminin üzerinde *in situ* durmaktaydı. Tuğla yıkıntısının üzerinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir tapınağın ya da anıtsal kapının sütun ve dış sırası blokları durmaktaydı. Çeşme yıkıldıktan sonra erken dönemde kullanılmış olan bu blok ve sütunlar buraya atılarak alan doldurulmuştur. Bu mimari elamanlar, geç döneme ait kilisesinin yürüme zeminin altında kalmaktadırlar.

Çeşmenin güney ve kuzeyinde 3,00 m genişliğinde doğuya doğru yükselen basamaklar yapılmıştır. Güneydeki Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait devşirme bloklarla kuzeydeki ise küçük taşlarla örülmüştür. Güneydeki basamağın korkuluğu üzerine sonradan bir haç oyulmuştur. Bu basamakların çıktığı alanlar geç dönemde örülen duvarlarla kapatılmıştır. Batıda ise basamaklar, *postament*lerin arkasındaki basamağın, güney ve kuzeyinde bulunan basamakları tam olarak karşılamaktadırlar. Çeşmenin arkasındaki rezervuarı 15,45x2,12 m ölçülerinde dikdörtgen formdadır. Çeşmenin oluklarının olduğu seviyeye kadar çift duvar örülmüşken, üst tarafı kalın tek duvar çevrelemektedir. Rezervuara su, güneyden künklerle getirilmiştir.

Çeşmenin ön avlusunu karşılayan basamakların üst düzleminde, büyük bir kireç ocağı açığa çıkarılmıştır. Moloz taşlarla yuvarlak formda yapılan ocağın içerisinde yanmamış mermer parçalarıyla kireç görülmüştür. Bu ocağın tam olarak ne zaman yapıldığı anlaşılamamıştır. Ocak, Orta Bizans Dönemi'ne veya kilisenin yıkıldığı 13. yy. sonrasına da ait olabilir.

Çeşme ve diğer yapıların güneyindeki alanda 9. yüzyılda doldurulmuş olan 6,00 m yüksekliğinde bir dolgu tabakası kaldırılmıştır. Üzerinde haç betimlemesi bulunan kemerli kapının önünde kare planlı bir mekân ve mekânın güneyinde dolgunun üzerine örülmüş duvarların bir bölümü ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Bu temelsiz duvarlar, 9. yy. ve sonrasında yapılmış mekanlara aittir. Duvarların altında kuzeydoğudan güneye doğru doldurulduğu anlaşılan yoğun tuğla, kiremit, mermer plaka ve harçlı bir dolgu bulunmaktaydı. Kemerli kapının önündeki yapının güney duvarının dışında, yoğun cam kandil parçaları, bronz kurşun karışımı fitil sabitleyicileri ve bronz askılıklar yığın halde durmaktaydı (Resim: 7). Kulplu kandil formuna ait olan bu parçalar içerisinden 6 tanesi sağlam çıkarken; diğerleri kırılıp parçalanmıştı. Bu mekânın güneyinde ve doğusunda açığa çıkarılan temelsiz duvarlar, geç dönem mekanlarına aittir. Tabanı tuğla döşenmiş bu mekanların içerisinde zeminin altına gömülmüş *pithos*lar, bu geç dönem mekanlarının da depo olarak kullanıldı-

ğını belgelemiştir. Yan yana sıralanmış kapların içleri boş çıktı. Dolgu üzerine inşa edilmiş bu mekanlar 9. yy. ve sonrasında yapılmıştır.

Kilise çevresinde yürütülen çalışmalarla açığa çıkartılan buluntu grupları oldukça yoğundur. Mermer grubunun yoğunluğunu mimari parçalar meydana getirmektedir. Özellikle, kilisenin heybetini gösteren altın varaklı mermer, mimari parçalar dikkat çekmektedir. Cam grubunun büyük bir çoğunluğu, aydınlatmada kullanılan kandil ve pencere camları oluşturmaktadır. Buluntular arasında cam bilezik parçaları, cam *tessera*, üretime yönelik frit ve artık parçalar da vardır. Metal grup içerisinde; demir ve bronz çiviler, kapı aksamaları, kandil askıları, fitil sabitleyicileri yoğunluktadır. Pişmiş toprak grubu içerisinde; günlük kullanıma yönelik kap parçaları, kandil ve dokuma ağırlığı yer alır. Bu yılki kazılarda Antiocheia'da seramik üretiminin varlığını kanıtlayan önemli yeni bulgular da açığa çıkarılmıştır. Farklı süslemeler barındıran kâse kalıpları ve bu kalıplardan üretilmiş kâse parçaları bulunmuştur (Çizim: 1). Sikke gurubunun yoğunluğu MS 9. yy. ve sonrasına tarihlenen bronz sikkelerden müteşekkildir. İşlenmiş kemik buluntular içerisinde en dikkat çeken, büyük baş bir hayvanın geniş kaburga kemiği parçasının üzerinde arkalı önlü mürekkep ile yazılmış yazıtlı olandır. Yazı, büyük oranda silik olduğu için okunamamaktadır. Ancak benzer örneklerden yola çıkarak bir büyü ya da beddua olabileceği düşünülmektedir.

Decumanus Maximus Güneyindeki Kazı Çalışmaları

Augustus Dönemi'nde yeniden organize edilen *hippodamik* planlı kentin topoğrafyası dikkate alınarak doğudan batıya uzanan ana caddesine *Decumanus*, kuzeyden güneye uzanan ana caddesine *Cardo* denilmektedir. *Decumanus* caddesinin her iki yanı arazinin eğimine uygun biçimde genişletilip daraltılarak oluşturulmuş *portiko* ve arkasında birbirine bitişik dükkanlar sıralanmıştır. Bu bağlamda 2024 yılı kazı ve düzenleme çalışmalarında GMP kapsamında projenin 1. etabını oluşturan *Decumanus Maximus*'un güneyindeki *portiko* ve dükkanların bulunduğu tiyatronun karşısında 1150 m² lik alanda çalışma yürütülmüştür (Resim: 9).

Kazı çalışmalarında doğuda *Salutaris* caddesinden batıya doğru 80,00 m uzunluğunda 14,00 m genişliğindeki alan açılmıştır. 1997 yılı Müze Kurtarma Kazılarında alanın batısını sınırlayan moloz taşlar ve devşirme bloklar ile örülmüş teras duvarı ve *Portikonun* yaklaşık 4,00 m genişliğindeki bölümünün büyük oranda açıldığı bilinmektedir. *Decumanus*'un güneyindeki teras duvarının kuzeydoğu köşesinden doğuya doğru 20,00 m uzunluğunda, 6,00 m genişliğinde irili ufaklı moloz taşlarla oluşturulmuş basamak biçiminde harçlı zemin bulunmaktadır. Moloz taşlarla oluşturulan bu teraslandırma muhtemelen oturma sıralarının temelini oluşturmaktadır. Doğuda oturma sıralarının sonlandığı noktada 4,80 m genişliğindeki *portiko* başlamaktadır. Arazinin eğimine uygun teraslandırılan *portiko*, batıda cadde zemininden 1,70 m yüksekte kalırken, doğuya doğru caddenin eğimine bağlı olarak bu yükseklik azalır ve cadde zemini ile aynı seviyeye ulaşır.

Portikonun kuzeyini sınırlayan duvar hattı batıda moloz taş temel üzerine blok taşla-

rın oturtulması ile inşa edilmiştir. Tiyatronun güney girişinin karşısında *portikoya* geçişi sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Merdiven beş basamaklı 3,10 m genişliktedir. Merdivenin üst basamağına, “mangala”, üç taş vb. taş oyunlarının oynandığı çukur ve şekiller yapılmıştır.

Basamakların 9,50 m doğusunda caddeden *portikoya* girişi sağlamak amacıyla 5,30 m genişliğinde bir alan oluşturulmuştur. Bu alandan sonra caddeyi sınırlandıran *portiko* taşları 1,50 m kuzeye alınarak cadde daraltılmıştır. Arazinin eğimli olmasından dolayı teraslandırılan 3,70 m genişliğindeki *portiko*, 30,00 m boyunca doğuya doğru daralarak *Salutaris* caddesine kadar uzanmaktadır. *Portikonun* zeminindeki ana kaya düzleştirilmiş bazı alanlarda ise harç ile sıvanmıştır. Bu sıvalı alanın 10 m² lik bölümünde harç döküntüsü açığa çıkmıştır. Harçlı toprakta yapılan kazılarda çok sayıda cam ve taş *tesseralar* ele geçmiştir. Farklı renklerdeki bu küçük *tesseralar* duvar kaplamasında kullanılmıştır. Caddeden *portikoya* geçilen alandaki dolgu toprak içerisinde İmparator Traianus’a atfedilen heykel altlığı kırık halde ele geçmiştir. 75x55x80 cm ölçülerindeki altlığın ön yüzünde, beş satırlık bir yazı işlenmiştir. MS 103-111 yıllarına ait olan onurlandırma yazıtında; “*Tanrisal Nerva'nın oğlu pontifeks maksimus, trib. pot. V. consulluğu esnasında İmparator Caesar Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus*” ifadesi geçmektedir.

Portikonun güneyini sınırlayan duvar hattı moloz taşlar ve blok taşlar ile örülmüş 1,00 m genişlikte, yüksekliği 60 cm ile 1,00 m arasında değişmektedir. Bu noktada kireç taşları ile döşenmiş *portiko* zemini ile karşılaşılması. Tespit edilen zeminin büyük bölümü sökülüp tahrip edilmiştir. Bu alan, *portikonun* güney duvarı arkasında yer alan mekanlar ile ortak kullanım görmüştür. Güney *portiko* duvarı üzerinde farklı boyutlarda inşa edilmiş dört adet taşıyıcı ayak ve arkasında yer alan mekanlara geçişi sağlayan kapı açıklıkları ile eşik taşları bulunmaktadır.

Portikonun daraltıldığı alanın yaklaşık 15,00 m doğusunda 57x53 cm ölçülerinde tuğla ve kiremit parçalarıyla bir ocak yapılmıştır. İçerisinde yoğun miktarda kül bulunan ocağın kullanım amacı anlaşılamamıştır. Ocağın doğusunda kuzey-güney uzantılı üzeri zemin taşları ile kapatılmış kanalizasyon hattı geçmektedir. Kanalizasyon *Decumanus* caddesinin altındaki ana kanalizasyon sistemine bağlanmaktadır.

Portikonun hemen arkasında batıda yer alana teras duvarına paralel uzanan korunan yüksekliği yaklaşık 1,70 m olan moloz taşlarla bir duvar örülmüştür. Duvarın kuzeyde güney *portiko* duvarı ile kesiştiği noktada yaklaşık 3,50 m derinlikte belediyenin 1956 yılında alanın yaklaşık 75,00 m doğusunda inşa etmiş olduğu su deposundan, Yalvaç ilçesine giden asbest su borusu hattı geçmektedir. Boru hattının yapımı esnasında alanda bulunan arkeolojik katmanlar, büyük oranda tahrip edilmiştir. Ayrıca alan içerisinden, günümüzde Yalvaç ilçesinin içme suyunu karşılayan aktif olarak kullanım gören su deposuna enerji sağlayan elektrik hattı da kalmaktadır. Açığa çıkan kuzey güney uzantılı duvarın üstünde 1,50 m çapında tuğlalarla örülmüş bir soğutucu kuyunun temeline ulaşılmıştır. Kuyunun üst kısmı su borusu yapım çalışmaları esnasında sökülüp kaldırılmıştır. Soğutucu kuyunun doğusun-

da 8,76x9,00 m boyutlarında mozaik zemin bulunmaktadır. Mozaik tabanın üst kısmının sıkıştırılmış killi bir toprak ile kapatıldığı görülmüştür. Açık kırmızı, beyaz, sarı ve lacivert olmak üzere dört farklı rengin kullanıldığı mozaik üzerinde halı motifine uygun bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Beyaz *tesseralar*la yapılmış zemin üzerinde lacivert *tesseralar*la oluşturulmuş “I” *meander* motifi yer almaktadır. Birbirini tamamlayarak kare panolar oluşturan “I” *meander* motifleri ile oluşturulan panolar içerisinde beyaz, kırmızı, sarı ve lacivert *tesseralar*la yapılmış üçgenler vardır. Ana panoyu oluşturan kısımda ise üstte bulunan pano içerisinde bitkisel ve geometrik motifler altta büyük panoda birbirine “I” *meander* motifleri ile bağlanan sekizgenler içerisinde basit giyos motifleri işlenmiştir (Resim: 10). Mozaik döşemenin boyutları ve içerisinde yer aldığı alanın genişliği göz önünde bulundurulduğunda, büyük bir yapının *atrium* zemini olduğu söylenebilir.

*Atrium*un doğusunda girişi güney *portiko* üzerinde yer alan bir mekân yer almaktadır. Mekân 7,50x4,50 m boyutlarında 3,00 m genişliğindeki kapısı *portikoya* açılmaktadır. Yapının duvarları moloz taşlar ile örülmüş ve iç yüzü horasan harç sıvalıdır. Yapı beden duvarlarının önüne geç dönemde moloz taşlar ve devşirme malzemeler ile tekrar bir duvar hattı örülerek sağlamlaştırılmıştır. Mekânın zemini farklı boyut ve formlarda mermerler ve kayrak taşları ile döşelidir. Yapının doğusunda duvarları çift duvar olarak örülmüş ortalama duvar kalınlığı 3,00 m olan farklı bir yapı bulunmaktadır. Yapının doğu, batı ve kuzey duvarları 4 cm kalınlığında horasan harç ile sıvanmıştır. Güney duvarı ise ince yoğun kireçli bir harç tabaka ile kaplanmış ve üzerinde 45x45 cm ölçülerinde 3 cm genişliğinde *aplike* yuvaları bırakılmıştır. Güney duvar önünde 16 cm yüksekliğinde, 12 cm genişliğinde süpürgeliğin varlığı ve *aplikeler* duvarın mermer kaplı olduğuna işaret etmektedir. Yapının zemini farklı boyutlarda mermer ile döşenmiş, ancak döşemenin çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Yapının güneydoğu köşesinde üzerinde yedi satır yazıt bulunan bir adet sunak durmaktadır (Resim: 11). Sunakta; “*Arkhiereia (imparator baş rahibi) Orphiane Dosithea’nın, azathıları tarafından onurlandırılma*” yazmaktadır. Yazıt, *lunar* yazı tipi ile MS 3. yy. a tarihlendirilir.

Yazıtlı yapının doğusunda bir yapının girişi olan basamaklı kapı açığa çıkarılmıştır. Basamağın iki yanında 2,50x4,00 m ölçülerinde 1,50 m yüksekliğinde düzgün blok taşlarla örülmüş duvarlar, üst yapısı tam olarak anlaşılmayan duvarların üzeri 65x65 cm ölçülerinde tek sıra halinde tuğlalarla örüldüğü ve içerisinde yoğun bir harç dolgu olduğu tespit edilmiştir. Merdivende zemin taşlarıyla oluşturulmuş üç basamak bulunmaktadır. Basamakların bitiminde, 2,30 m genişliğinde iki kanatlı bir kapıya ait olan söve yuvaları yer almaktadır (Resim: 12).

Basamaklardan *Salutaris* caddesine kadar uzanan alanda arazinin eğimine uygun şekilde inşa edilmiş düzgün blok taşlarıyla tek sıra örülen duvar, *portikonun* güney sınırını oluşturmaktadır. Bu duvarın güneyine geç dönemde inşa edilmiş kullanım amacı bilinmeyen yapılar konumlandırılmıştır. Yapıların temeline ait kuzey güney uzantılı küçük moloz taşlar ve devşirme malzemeler kullanılarak örülmüş duvar kalıntıları gözlenmiştir. Basamaklı

yapının doğu ayağı, yapının batı duvarı olarak kullanılmıştır. Bu yapı kompleksi iki odadan ibarettir. Batıdaki oda 6,00x5,00 m ölçülerinde, doğudaki ise 5,50x4,50 m ölçülerindedir. İki oda da aynı şekilde tuğla döşemeli zeminine sahiptir. Kazılarda iki adet ok ucu, yeşil sırlı seramik kap parçası ve bir adet Khazar IV. Leo (MS 775-780) Dönemi'ne ait bronz sikke ele geçmiştir. Kentte şu ana kadar yapılan kazılarda bu döneme ait hiç sikke bulunmadığından bu sikke, kent için büyük önem arz etmektedir. Doğudaki yapının devşirme taşlarla örülen duvarında ters şekilde konulmuş 102x46x70 cm ölçülerinde üç satırlık bir yazıtta yer almaktadır. Yazıtta: "*Q(uintus) 'un oğlu Ser(giatribundan) aedilis (T. Ci)ssonius hayattayken...*" ifadesi geçmektedir. (Tiberius Cissonius ismi daha önce "CIL 6825" ten bilinmektedir. MÖ 65 yılında kente yerleştirilen veteranlardan biridir). Yazıtlı blok taşın önünde ise yığılı halde kül vardır. İşlik olarak kullanıldığı düşünülen bu yapılar yangın sonucu tahrip olarak terkedilmiştir (Resim: 13).

İşliklerin bitişiğinde 2,60x4,10 m ölçülerinde tuğla döşemeli bir yapı daha görülmüştür. Ortasında tuğla yığını ve yığının üzerinde sütun altlığı tespit edilmiştir. Alanda yapılan kazılar sırasında altlığa ait olduğu düşünülen sütun parçaları da ele geçmiştir. Yapının doğu duvarı yaklaşık 90 cm yüksekliğindeki tuğla örgüden yapılmıştır. Yapının güneydoğu köşesindeki duvar ana kaya düzleştirilerek oluşturulmuştur. Tuğla duvarın üstü ve doğusu doldurularak yaklaşık 2,00 m yükseltilmiş ve yeni bir zemin meydana getirilmiştir. Bu alan yaklaşık 18,00 m uzunluğunda 4,50 m genişliğinde doğu batı uzantılı, zemini ana kaya ve harçtan oluşan bir koridor şeklindedir. Koridorun batısında *portikodaki* kanalizasyon ile birleşen 40 cm genişliğinde 6,50 m uzunluğunda bir su kanalı geçirilmiştir. Su kanalının içerisinden bir adet kırık halde *ampulla* ele geçmiştir.

Koridorun doğusundaki yaklaşık 6,00 m'lik alanın zemininde kalın bir kül tabakası izlenebilmektedir. Küllü alan üzerinde *in situ* durumda üst tarafı kırılmış kırık bir *pithosun* dip kısmı durmaktaydı. Bu koridora, *Salutaris* caddesinden girişi sağlayan kapı aralığı vardır.

Koridorun güneyinde duvarları küçük moloz taş örgü ve ana kaya kullanılarak yapılmış iki adet yapı açığa çıkmıştır. Doğuda bulunan 4,80x3,50 m ölçülerindeki ilk yapının zemini ana kayadır ve içerisinde seramik kili dinlendirmek(?) için yapıldığı düşünülen bir havuz bulunmaktadır. Dış ölçüleri 1,70x1,40 m olan havuzun iç ölçüleri ise 1,30x0,60 m'dir. Tuğla ve taş kullanılarak örülmüş havuzun iç duvarları kalın bir biçimde sıvalıdır. Geç dönemde havuzun içerisi harç ve moloz taşlarla doldurularak kapatılmıştır. 3,90x3,90 m ölçülerindeki ikinci yapının belediyenin su deposu inşaatı sırasında tahrip olduğu görülmüştür. Ana kaya ve moloz taşlarla oluşturulan yapının güneybatı köşesinde, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait büyük bir mermer heykelin parçası duvarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Decumanus Maximus Kuzeyindeki Kazı Çalışmaları

Geleceğe Miras Projesi'nin 2. etabı olan *Decumanus*'un *Cardo Maximus* ile birleştiği noktadan batıya doğru 175,00 m² lik alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 14). Alanda gerçekleştirilen çalışmalarda 3,00 m yüksekliğinde dolgu tahliye edilmiştir. Dolgunun 2,50 m'si daha önceki yıllarda Yalvaç Müze Müdürlüğü tarafından kazılarak devredilmiş topraktır. Alttaki 50 cm yüksekliğindeki kültür katmanı içerisinde çok sayıda pişmiş toprak kap parçaları, hayvan kemikleri, cam ve metal objeler, mermer sütun, başlık ve altlık parçaları kırıklar halinde bulunmuştur.

Cadde zemini ile aynı seviyede korunmuş Geç Antik Çağ dükkanlarına rastlanılmıştır. Orta Bizans Dönemi'nde dükkanların güneyindeki duvarlarının iç kısmına *Decumanus Maximusa* paralel uzanan bir destek duvarı örülmüştür. Kuru duvar tekniğinde yapılan duvarda moloz taşlar ve devşirme mimari parçalar kullanılmıştır. Doğudan ikinci dükkân içerisinde Orta Bizans duvarı ile çağdaş olduğu düşünülen pişmiş toprak *pithos in situ* olarak ele geçmiştir. Zemine gömülen *pithos*un ağız kısmı mermer yuvarlak bir mimari parça ile kapatılmıştır. İç kısmı tamamen toprak ile dolu olan *pithos*ta herhangi bir tahıla ya da bakliyata rastlanılmamıştır. Kullanım gördüğü dönemde içi tamamen boşaltılmıştır.

Konservasyon Çalışmaları

Pisidia Antiokheia 2024 yılında *Aedilicus Tepesi*'nde bulunan kilisenin çevresinde ve kentin ana caddesi olan *Decumanus Maximus portiko* ve dükkanlarında kazılar yapılmıştır. *Decumanus* güneyindeki mekanların bir tanesinde açığa çıkan mozaik tabanın üzerinde yukarıda da belirtildiği gibi Yalvaç Belediyesinin 1956 yılında yaptığı su deposunun boruları geçirilmiştir. Bundan dolayı mozaikte büyük bir tahribat meydana gelmiş ve üzerindeki tahribat dışında tabanda meydana gelen çökmeler sonucu mozaikğin büyük bölümü parçalanmıştır. Temizlik çalışmaları yapılan mozaik çizilerek dronla fotoğraflanıp belgelenmiştir. Mozaik, mevsimin ilerlemiş olmasından dolayı 2025 yılında onarılması için gerekli koruma önlemleri alınarak kapatılmıştır.

Caddenin kazılarında açığa çıkarılan mozaik ve duvarlarda basit koruma önlemleri alınırken; kilise çevresinde kalıcı konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kilise çevresinde 2023 ve 2024 yıllarında açığa çıkarılan mekanların duvarları kendi malzemesiyle yükseltilip Yalvaç'ın karasal iklimi dikkate alınarak konserve edilmiştir. Bunun dışında açığa çıkarılan tuğladan yapılmış olan çeşmenin ana gövdesi de ayağa kaldırılmıştır (Resim: 15). Batıya doğru yıkılmış olan çeşmenin bütün tuğlaları daldırma havuzu ve öndeki avlunun içerisine yıkılmış durumdaydı. Ölçü ve verileri net olan yapının kazısı tamamlandıktan sonra zemine düşmüş tuğlaları kullanılarak ayağa kaldırılan çeşmede acil koruma önlemleri alınmıştır. Ön avlunun güney tarafındaki basamaklara müdahale edilmezken kuzey tarafta küçük taşlarla yapılmış olanda konservasyon gerçekleştirilmiştir. Bu basamağın taşları sökülmüş basamakları destekleyen alttaki moloz taşlar korunmuştur. Kazısında

açığa çıkan düzgün taşlar kullanılarak basamaklar yeniden oluşturulmuştur. Böylece altta moloz taşlarla desteklenmiş tabanın yok olması engellenmiştir.

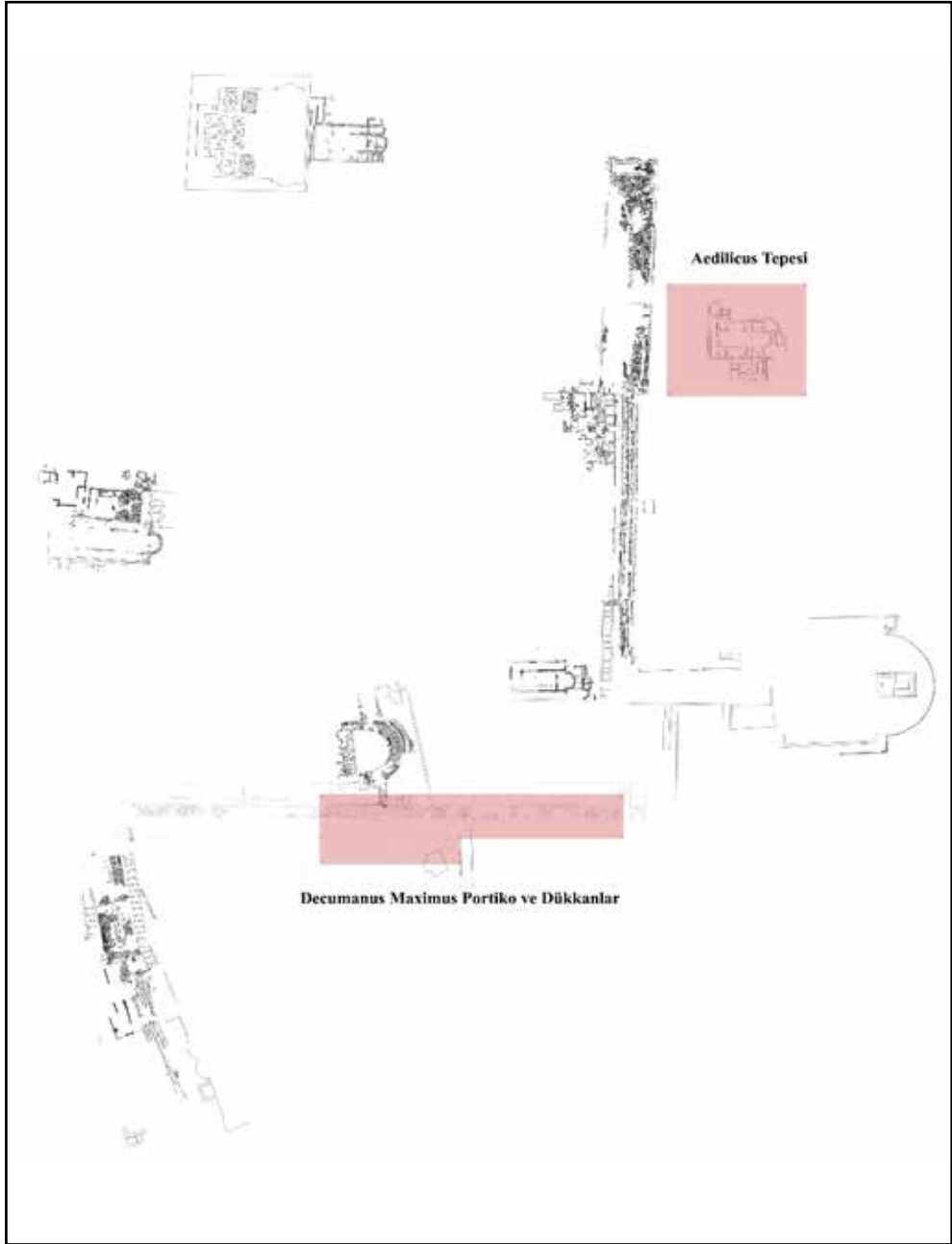
Sonuç

Helenistik Dönem'in başında kurulmuş olan Antiokheia Roma İmparatoru Augustus Dönemi'nde yeniden düzenlenmiş ve dönemin modası *hippodamik* plan büyük bir başarıyla uygulanmıştır. Ancak 5. yy. dan itibaren dinde yaşanan dönüşümle birlikte kentin planında da değişikliklere gidilmiştir. Augustus Tapınağı hariç diğer tapınakların üzerine kiliseler inşa edilmiş ve birçok yapının işlevi değiştirilmiştir. MS 8. yüzyılın başlarında yaşanan Arap saldırıları ile kent, bütün özelliğini kaybetmiş kırsal bir yerleşime dönüşmüştür. Bu dönemde eskinin ihtişamlı yapıları yıkılmış; malzemesi devşirilerek basit yeni yapılarda kullanılmıştır. MS 9. yy. ın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'da gücünü yeniden pekiştirmesiyle kentte, yeni imar faaliyetleri meydana gelmiş büyük dini yapılar boy göstermiştir. Ancak, bu dönemde kentin Roma İmparatorluk Dönemi ızgara planı bütün özelliğini kaybetmiş ve çarpık bir kent yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yıl kilise çevresinde yapılan kazılarda antik kaynaklarda geçen Halife Velid Dönemi'ndeki saldırı ve yıkımı arkeolojik olarak belgeleyen önemli verilere ulaşılmıştır. Alanda, İmparator Justinianus Dönemi sonrasına ait yüksek bir dolgu tabakası ortaya çıkarıldı. Dolgunun içerisinde kalın bir yanık ve kül tabakası bulunmaktaydı. MS 713 yılında yapılan bu saldırıdan sonra kent bütün özelliğini kaybetmiş yukarıda da belirtildiği gibi kırsal bir yerleşime dönüşmüştür. Bu boş dolgunun üzerine 9. yy. ın 2. yarısından sonra mevcut kilise ve ona bağlı yapılar inşa edilmiştir. Kilisenin çevre duvarı ve mekanlar dikkate alındığında burasının bir kent manastırı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kilise, seramik, cam, kemik, metal ve mermer eserlerin üretildiği; ayrıca çok sayıda büyük depolama kapları ile ekmek fırınının olduğu kısacası kendine yeten bir manastır kompleksidir.

Decumanus Caddesi çevresinde yapılan kazılarda da 9. yy. ve sonrasında yapılmış basit mekanların açığa çıkarılması kentin, bu dönemde yeniden zenginleşmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının izni, Süleyman Demirel Üniversitesi adına yürütülen kazı çalışmalarına 20 kişilik arkeolog ve uzman, 70 kişilik işçi ekibi katılım sağlamıştır. Pisidia Antiokheia çalışmalarımıza destek sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığına özellikle de Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü ve Kazılar ve Araştırmalar Dairesi Başkanı Umut Görgülü ve ekibinden Nihal Metin'e, Geleceğe Miras Projesi'nden Ömer Fettahoğlu'na ve Yalvaç Belediyesine müteşekkirimiz. Ayrıca, çalışmalara en çok emeği geçen kazı ekibine içtenlikle teşekkür ederiz.

EKLER

Harita 1: Pisidia Antiokheia Kazısı 2024 sezonu çalışma alanları.

Resim 1: *Aedilicus* Tepesi 2024 sezonu kazı çalışması yapılan kareajlar.

Resim 2: Tepenin güneybatısındaki kanalizasyon hattı.

Resim 3: Kanalizasyonlu alanda ele geçen akik taşı amulet.

Resim 4: Çeşme yıkıntısının ortofotosu.

Resim 5: Kilisenin güneybatısındaki geç dönem yapılaşması.

Resim 6: Kilisenin güneybatısındaki dolgu içerisinde tespit edilen cam kandil parçaları.

Resim 7: Decumanus Maximus Güney *Portiko* 2024 kazı çalışması yapılan karelajlar.

Resim 8: Mozaik zemin.

Resim 9: Yazıtlı sunağın bulunduğu mekân.

Resim 10: Basamaklı yapı.

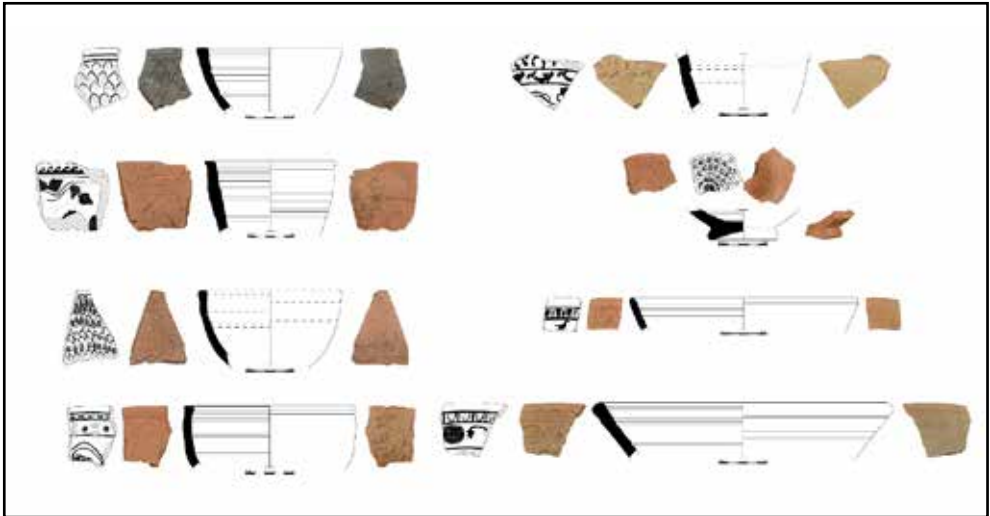
Resim 11: Geç Dönem işlikleri.

Resim 12: Decumanus Maximus kuzey *Portikonun* son durumu.

Resim 13: *Aedilicus* Tepesi ve çeşmenin son hali.

Çizim 1: Kilisede ele geçen bir grup kalıp parçası örneği.

2024 YILI CEBİRLİ KAZISI

Mehmet SAĞIR*

Sibel ÖNAL

Berkay YAŞAR

Seçil SAĞIR

Doğukan DOĞANTAN

Asya KÖSE

2024 Yılı Cebirli Kazısı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 07.06.2024 tarih ve 5258519 sayılı yazısıyla verilen izin ile Prof. Dr. Mehmet Sağır başkanlığında 04 Temmuz 2024-13 Eylül 2024 tarihleri arasında 72 gün gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmalarına, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümünden Dr. Öğretim Üyesi Sibel Önal (kazı başkan yardımcısı), Dr. öğrencisi Berkay Yaşar (kazı başkan yardımcısı), Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümünden Prof. Dr. Yusuf Kaan Kadioğlu, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Antropoloji Bölümünden Doç. Dr. Seçil Sağır, Doç. Dr. Serkan Şahin, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü Dr. öğrencisi Hülya Taşlı, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Dr. öğrencisi Gökhan Çakan, Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğrencilerinden Damla Ahmet, Yunus Emre Gümüş, Asya Köse ve Doğukan Doğantan, Bakanlık Temsilcisi olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünden uzman Deniz Demiral katılmıştır.

KAZI ALANI

2020 ve 2021 yıllarında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı altında başlatılan kazı çalışmalarımız, 2022 yılından beri Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı olarak yürütülmektedir.

* Prof. Dr. Mehmet SAĞIR; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü. E-posta: mhmtsgr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3057-064.

Dr. Öğretim Üyesi Sibel ÖNAL; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü. E-posta: sonal@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8231-9503.

Dr. Öğrencisi Berkay YAŞAR; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü. E-posta: ysr.berkay@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3977-3532.

Doç. Dr. Seçil SAĞIR; Ahi Evran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü. E-posta: secilgung@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9291-8406.

Yüksek Lisans Öğrencisi Doğukan DOĞANTAN; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, E-posta: dogukandogantan@gmail.com.

Yüksek Lisans Öğrencisi Asya KÖSE; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü. E-posta: asyakose99@gmail.com

Cebirli Kazı alanı Ankara ili, Evren ilçesi, Cebirli Mahallesi sınırları içerisinde, Hirfanlı Barajı kenarında Darlık Mevkii'nde, İnal Tepe'nin kuzey yamacının bitiminde yaklaşık 10 metre yüksekliğindeki bir yarmanın dibinde yer almaktadır. Sınırları itibari ile Evren ilçesine bağlı olmakla birlikte, Şereflikoçhisar ilçesi, Şerefli davutlu Mahallesi ve Geçitli Mahallelerine daha yakın bir konumdadır. Lokalitenin Ankara İl merkezine uzaklığı yaklaşık 170 km, Evren ilçesine mesafesi 35 km, Şereflikoçhisar ilçesine ise 28 km mesafededir (Harita: 1).

Cebirli fosil lokalitesi taşkın ovası çökelleri içerisinde yer alır. Fosil içeren alan su seviyesinin değişimine bağlı olarak aşındırma etkisi ile erozyona uğrayan 10 metrelik yarmanın dibinde ve yaklaşık 1-1.5 metre kalınlıktaki seviyededir. Cebirli fosil lokalitesindeki fosil içeren tabaka kumlu marnlardan oluşmuştur. Alan taşkın ovası çökelleri şeklinde birikmiş bir yapı sergilemektedir. Fosilli tabakanın özellikleri bunların nemli bir döneme ait olduğunu göstermektedir. Bu tabaka nemli bir dönemde nehrin taşması ve ovaya yayılması, önüne gelen taşıyabileceği kalıntıları taşıyarak gücünün azaldığı bir yerde bırakması sonucu oluşmuş bir tabaka izlenimi vermektedir. Fosilli tabakada bulunan fosillerin dağılım şekli karışık haldedir. Omurgalılara ait fosillerin bütünlüklerinin bozulduğu, aynı zamanda eklemleri iskelet parçalarının da olduğu durumlara rastlanmaktadır. Bu durum taşınmanın çok uzun mesafelerde ve birden fazla kez olmadığını gösterir niteliktedir (Resim: 1).

2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Kazının güvenliği açısından kazı başlamadan önce Evren Kaymakamlığına ve Evren ilçesi Jandarma Komutanlığına, kazının başlangıcı hakkında bilgi verildikten sonra çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca Cebirli fosil lokalitesi yolu tarla yolu olduğu için mevsimsel etkilerden dolayı bozulmaktadır. Kazı başlamadan önce yolun yeniden düzeltilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Ankara Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğüne ait bir greyderin yardımı ile yol düzeltilmiş ve araçların geçişine izin verecek duruma getirilmiştir (Resim: 2).

2024 yılı kazı çalışmalarına başlamadan daha önceki kazı sezonlarında da yapıldığı gibi yöre halkını bilgilendirmek ve kazının niteliği hakkında bilgi vermek üzere broşür ve el ilanları hazırlanmış hem mahalle halkı hem de ilgili kişilere bilgiler verilmiştir.

Her yıl olduğu gibi 2024 yılı kazı çalışmaları yüzeye çıkmış ve bütünlüğü bozulmuş olan fosillerin toplanması ve kazı alanının temizlenmesi çalışmalarına öncelik verilerek başlatılmıştır. Çalışmalarda öncelikle kazı alanında fosilli tabakanın bulunduğu alan temizlenmiş ve burada ortaya çıkmış olan ve tanımlanabilen fosiller toplanarak yüzey buluntusu olarak gerekli kayıtları önceki yıllarda yapılan çalışmalarda uygulanan kodlama sistemine uygun olarak yapılmıştır.

Temizlik çalışmalarının tamamlanmasından sonra kazı alanında daha önce planlandığı gibi 2x2 boyutundaki açmalar hazırlanmıştır. 2024 yılı çalışmaları 8J, 8K, 8Q ve 8P açmalarında gerçekleştirilmiştir (Resim: 3).

Açmalarda yapılan çalışmalarda ortaya çıkan ve çıkarılan tüm fosillerin açma içerisindeki durum ve konumları milimetrik olarak çizilmiş, yükseklikleri, yönelimleri ve eğimleri alınarak kaydedilmiştir. Çalışılan açmalarda fosillerin korunma düzeyi düşük olanlar ve kırılma ihtimali olanların hepsi alçı ceket metodu ile diğerleri ise normal çıkarma teknikleri kullanılarak çıkarılmış ve gerekli kayıtları yapılmıştır (Resim: 4). Açmalarda yapılan çalışmalarda her bir fosil fotoğraflanmış ve açmaların görünüşleri belirli aralıklarla dijitalleştirilerek 3 boyutlu hale getirilmiştir.

Kazı çalışmaları başlangıcında ve sonrasında kazı alanından yüzey buluntusu olarak tanımlanabilen 15 adet fosil kayıt altına alınmıştır. Ayrıca 2 açmada gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda farklı aile ve bunların farklı türlerine ait olmak üzere toplam 26 fosil çıkarılmıştır. Böylece yüzey ve kazı buluntusu olarak 41 adet fosil kayıt altına alınmıştır. Kazı esnasında bazı fosiller zarar görmemesi için kesek içinde ve alçı ceket metodu ile çıkarılmıştır. Laboratuvar aşamasında bu fosiller temizlenirken tanımlanabilecek yeni fosil buluntuların çıkma olasılığı da vardır. Buluntular içerisinde diş ve çene parçaları, boynuzlar, yassı kemik parçaları, uzun kemik ve parçaları, parmak ve bilek kemiği ve parçaları bulunmaktadır. Bu fosiller *Equidae* (Atgiller), *Bovidae* (Boynuzlular), *Rhinocerotidae* (Gergedangiller), *Giraffidae* (Zürafagiller) ve *Proboscidae* (Hortumlular) fosilleridir.

Fosillerin bir kısmı 2024 yılı kazı sezonunun Temmuz ayının tamamında ve Ağustos ayının 17'sine kadar kazı evi olarak kullanılan Şerefidavutlu köy konağında oluşturulan laboratuvar, 17 Ağustostan sonra ise Cebirli kazı evine taşınması dolayısı ile kazı evinde oluşturulan laboratuvar temizlenerek gerekli onarımları da yapılmıştır. Kazı boyunca çıkarılan fosiller, 2024 yılı için geçici kazı evi olarak kullanılan Şerefidavutlu köy konağının üst katında ve taşındıktan sonra Cebirli kazı evi deposunda korunmuştur.

2024 yılı çalışmalarında 2023 yılı çalışmaları esnasında 8J açmasından çıkarılan *Rhinocerotidae* kafatasına ait olduğu düşünülen ekstremite ve diğer parçalar çıkarılmıştır. Bu kazı sezonundaki önemli buluntulardan bir tanesini oluşturmakta ve bütünlüğü neredeyse korunduğu ve eklemli çıktığı için taşınmanın çok fazla olmadığını göstermesi açısından da önemlidir (Resim: 5).

Cebirli Kazısı çalışmaları, kazı alanında çalışması yapılan açmaların içerisinde kalan ve bu dönem çalışmalarında çıkarılamayan fosillerin zarar görmesini engellemek amacı ile üzerleri kapatılarak kazı sezonu tamamlanmıştır.

2024 yılında kazıdan çıkarılan tanımlanabilir nitelikte olan fosillerin analizi sonucunda, 23 adet fosilin uzun kemik ve bilek kemiklerinden, 13 tanesinin diş ve çenelerden, 3 tanesinin kafatası ve boynuzdan, 2 tanesinin ise vertebradan oluştuğu anlaşılmıştır (Grafik: 1). Buluntuların aile dağılımlarına bakıldığında, çoğunluğu *Rhinocerotidae* ailesinin oluşturduğunu, onu ise *Bovidae* ailesinin izlediğini görmekteyiz (Grafik: 2). Fosillerin *in situ* yönelimleri değerlendirildiğinde fosillerin batma yönelimlerinin daha çok kuzeydoğu yönünde olduğu anlaşılmaktadır (Grafik: 3). Bu durum önceki yıllardaki görünüm ile

uyumludur. Ayrıca açmalardan çıkarılan fosillerin derinliklerine göre dağılımları da belirlenmiştir (Grafik: 4).

Tüm fosiller düzenlenen tutanakla Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiş ve 41 adet fosil gerekli temizlik, onarım, tanımlama ve bilimsel analizlerinin yapılabilmesi amacı ile teslim alınmıştır. Fosil örnekler Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Enver Yaşar Bostancı ve Refakat Çiner Laboratuvarına götürülmüştür.

Kazı esnasında alandan toprak örnekleri alınarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünün izinleri ile yine tutanakla teslim alınarak analizlerinin yapılabilmesi için kazı heyeti üyelerinden Prof. Dr. Yusuf Kaan Kadioğlu'na teslim edilmiştir. Analizler Ankara Üniversitesi Yer Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezinde gerçekleştirilecektir.

Kazı sezonunda Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi Başkanlığından Şube Müdürü İbrahim Barış Sarıca, Arkeolog Funda Kumru Koşar ve Kültür ve Turizm Uzmanı Seval Öztoprak hem mahalle halkına kaçakçılıkla ilgili bilgi vermek, hem de Evren Jandarma Komutanlığı personeline kaçakçılıkla ilgili bilgi vermek ve bir sunum yapmak üzere kazımıza katılmışlardır. Ayrıca kazımızı Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet Ünüvar ve bir heyet ziyaret etmiş kendilerine kazı ve lokalite hakkında bilgi verilmiştir.

KAZI EVİ

2022 yılında Cumhurbaşkanı Kararlı kazı olarak çalışmalarına başlayan Cebirli kazı çalışmalarına ait bir kazı evinin olmaması nedeni ile 2022-2023 yıllarında kazı evi olarak Şerefli davutlu köy konağı kazı sezonu boyunca kazı evi olarak kullanılmıştır. 2023 yılı çalışmaları esnasında gerekli başvurular yapılmış ve bu yıl içerisinde Şerefli davutlu Mahallesi'nde âtil durumda bulunan kagir durumdaki okul binası ve bahçesi kazı evi olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. 2024 yılı başlangıcında T.C. Ankara Valiliğine yapılan müracaat sonucunda 3 adet konteyner ev, Cebirli Kazısı için temin edilerek zemin betonunun atılmasını müteakip Mayıs ayı içerisinde kazı evi bahçesine yerleştirilmiştir.

Kazının başlaması ile Temmuz ayı içerisinde kazı evinin elektrik tesisatı ve elektrik bağlantısı işlemlerine başlanmış ve 3 faz olarak elektrik bağlantısı gerçekleştirilmiş ve abonelik işlemleri tamamlanmıştır. Daha sonra kazı evinin gider hatları ve kanalizasyon hatlarının döşenmesi sağlanmış, foseptik çukuru tamamlanmıştır. Kazı evinin su ihtiyacını karşılamak üzere Şerefli davutlu Mahallesi'nin su dağıtım hattından kazı evine su hattı çekilerek gerekli bağlantıları yapılmıştır. Ayrıca su kesintilerinin sık sık yaşanması nedeni ile 3 tonluk bir su deposu alınarak hidrofor ile su şebekesine bağlantıları yapılmıştır.

Yaklaşık 3500 metre karelik bir bahçesi olan kazı evinin girişine demirden bir adet araç kapısı ve bir adet giriş kapısı yaptırılarak taktırılmıştır. Ayrıca depo olarak kullanılacak olan odanın penceresine ve kapısına demir parmaklıklar yaptırılarak takılmıştır. Kazı evi-

nin bahçesinin kuzeye bakan kısım mezarlığa bakmakta ve burada herhangi bir koruma ve tel örgü bulunmamaktadır. Bu duvar alanına tel örgü yaptırılarak güvenlik için üst kısmına jiletli tel çektilirerek güvenli hale getirilmiştir.

17 Ağustostan itibaren daha önce geçici olarak kazı evi için kullanılmakta olan Şeref-lidavutlu köy konağından Cebirli kazı evine taşınmış ve bu tarihten itibaren Cebirli kazı evi aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Dairesi Başkanlığı ile Cebirli Kazısı Başkanlığı ve Ankara İl Kültür Müdürlüğü arasında kazı evinin tadilatının yapılması yapımı ve aynı yardımlar konusunda ortak iş birliği protokolü yapılmıştır.

SONUÇ

2024 yılı Cebirli Kazı çalışmaları sonucunda tanımlanabilir nitelikte olan kazı ve yüzeyden toplam 41 adet fosil çıkarılmıştır. Bu fosillerin çoğunluğunu *Rhinocerotidae* fosilleri oluşturmaktadır. Çıkarılan fosillerin çoğu 2023 yılında 8J açmasından çıkarılan *Rhinocerotidae* kafatasına ait uzun kemikler ve etraf kemikleri olarak değerlendirilmektedir. 2024 yılı kazı sezonunda fosiller dışındaki önemli kazanımlardan bir diğeri ise kazı evinin oluşturularak aktif olarak faaliyete geçirilmesi olmuştur. Böylece kazı çalışmaları daha verimli gerçekleştirilebilecektir. Kazı sezonu sonucunda kazı alanı ve fosilli tabakaya ait örneklerin analizlerinin yapılmaya başlaması ile hem paleoekolojik özellikler ve tarihlen-dirme konusunda da ilk adımlar atılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Erkman A.C., Özkurt, Ş.Ö., 2020 “*Kurutlu Kazısı 2018*” 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Kazı Sonuçları Sempozyumu, Diyarbakır, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 41. Kazı Sonuçları Toplantısı 1:61-66.

Fortelius M., Van der Made J., Bernor R. 1996 *Middle And Late Miocene Suoidea Of Central Europe And The Eastern Mediterranean: Evolution, Biogeography and Paleocology*, in Bernor R., Fahlbusch V. & Mittmann H. (eds), *The Evolution of Western Eurasian Neogene Mammal Faunas*. Columbia University Press, New York:348-377.

Güleç, E., G. Saraç, 1993, *Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi*, MTA Yayınları.

Sağır, M. 2023 “Cebirli Omurgalı Fosil Lokalitesi Kazı Çalışmaları”, *Antropoloji Dergisi-Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Dönümü ve Derginin 60. Yılı Özel Sayısı*, 78-81.

Sağır, M. 2023 “Cebirli Omurgalı Fosil Lokalitesi Kazı Çalışmaları”, *Antropoloji Dergisi-Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıl Dönümü ve Derginin 60. Yılı Özel Sayısı*, 78-81.

Kıraç, Y., M. Sağır, A. Alpagut, S. Önal, B. Yaşar ve A. Taş, 2022 “2019 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması”, 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/3, (3) 105-114.

Sağır, M., S. Sağır, S. Önal, E. Eren, A. Özdemir ve B. Yaşar 2022 “2020 Yılı Cebirli Kurtarma Kazısı”, 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 193/2, (2) 249-258.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Sağır, S. Şahin, E. Eren, A. Özdemir ve B. Yaşar 2020 “2018 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 488-499, Diyarbakır.

Sağır, M., İ. Özer, İ. Baykara, S. Sağır, S. Şahin, S. Önal, A. Özdemir 2019 “2017 Yılı Ankara İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 478-491, Çanakkale.

EKLER

Harita 1: Cebirli 1. Lokalite.

Resim 1: 8J Açması.

Resim 2: 1. Kazı alanına giden yolun açılması.

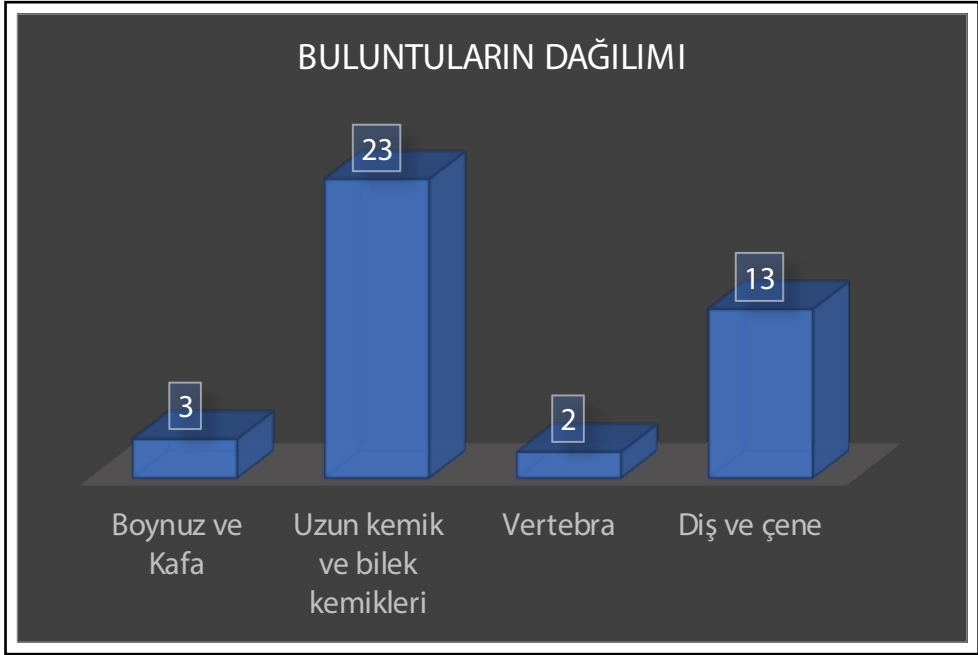
Resim 3: 8P Açması fosillerin *in situ* durumu.

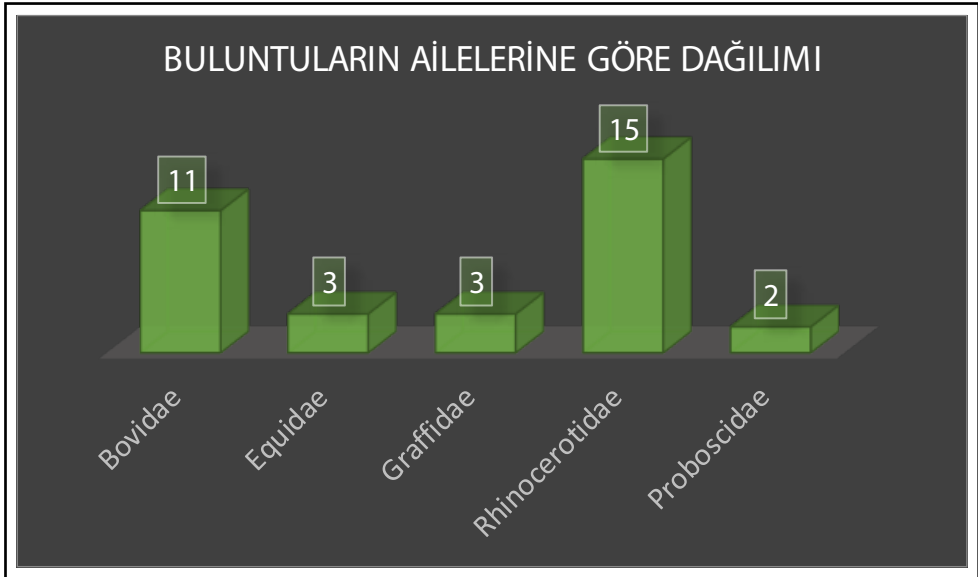
Resim 4: Fosillerin toplanması ve kaydedilmesi.

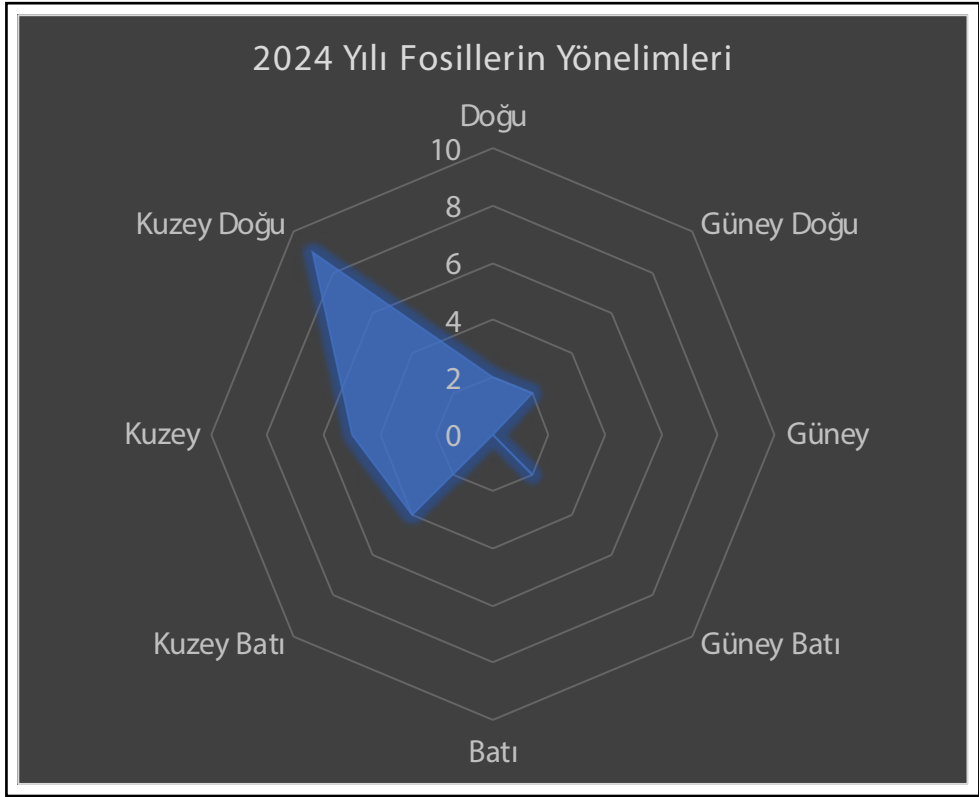
Resim 5: Eklemlı fosiller.

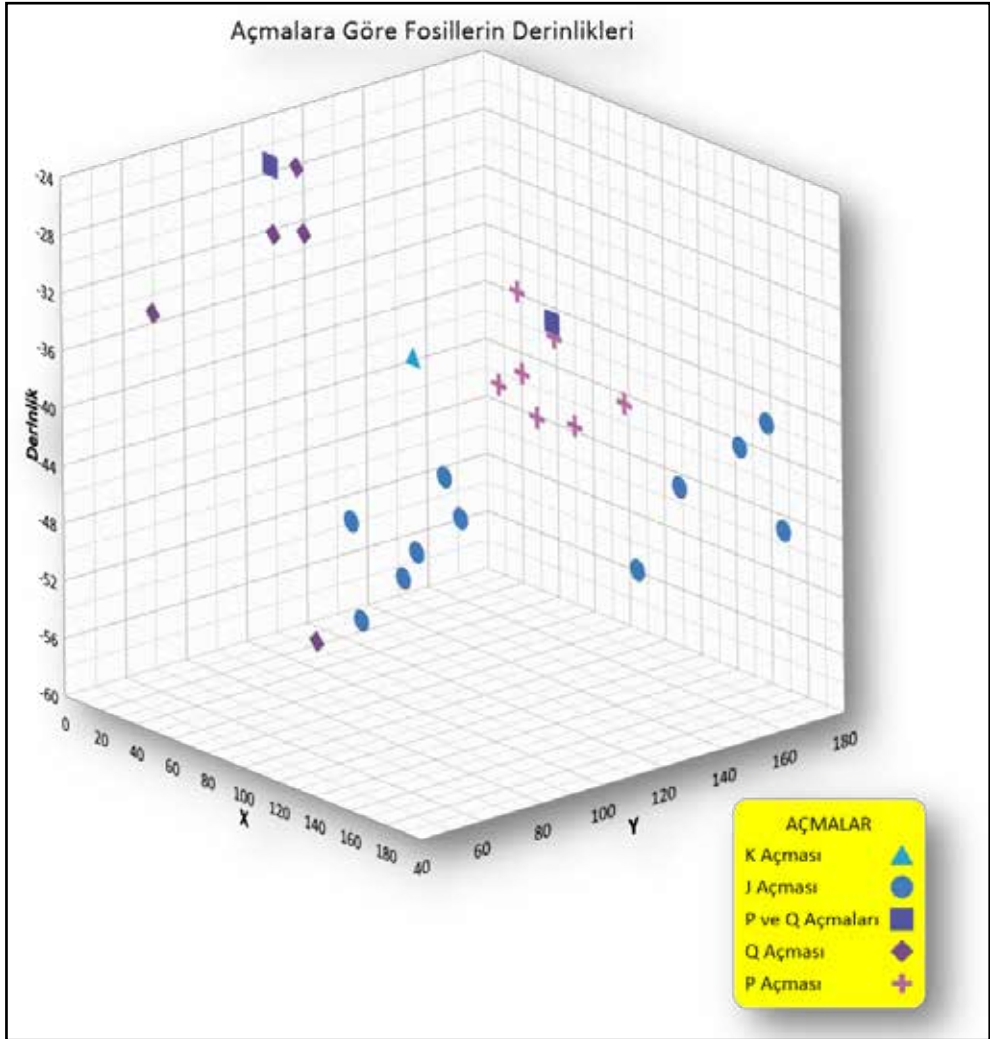
Grafik 1: Buluntuların dağılımı.

Grafik 2: Buluntuların ailelere göre dağılımı.

Grafik 3: Buluntuların yönelimleri.

Grafik 4: Buluntuların açmalara göre derinlikleri.

ANTİOCHİA AD CRAGUM KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI: 2024

Mehmet TEKOCAK*

Antiochia ad Cragum Antik Kenti, Antalya ili, Gazipaşa ilçesi, Güneyköy Mahallesi’nde, Toros Dağları’nın güney eteklerinde, Akdeniz’e hâkim stratejik bir konumda yer almaktadır. Yüksek rakımlı bir tepe üzerine kurulmuş olmasının yanı sıra, tarih boyunca hem kara hem de deniz ticaret yollarını kontrol edebilen konumu sayesinde kent, önemli bir savunma ve ticaret merkezi olmuştur (Resim: 1, 2a, 3).

2024 yılında Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Mehmet Nuri Ersoy tarafından “Geleceğe Miras Projesi” başlatılmış ve yürütülen tüm arkeolojik kazı ve araştırmalar bu projeye dahil edilerek ülkemizde “*Arkeolojinin Altın Çağı*”nın yaşanmasına vesile olmuştur. 2024 yılında yine Sayın Bakanımız tarafından başlatılan bir başka önemli projede yabancı meslektaşlarımız tarafından yürütülen kazılara Koordinatör Kazı Başkanları atanarak bu kazıların da 12 ay aralıksız devam etmesinin sağlanması olmuştur. Bu her iki projeye birlikte yılın tamamına yayılan arkeolojik kazı ve koruma uygulamalarıyla antik kentlerde daha sistematik ve sürdürülebilir kazı ve bilimsel faaliyetler dönemi başlatılmıştır. Antiochia ad Cragum Antik Kenti de bu projelere dâhil edilmiş olup, Koordinatör Kazı Başkanlığım altında oluşturulan uzman bir ekip tarafından, zaman kaybetmeden çalışmalara başlanmıştır¹.

Antiochia Ad Cragum Antik Kenti’nde 2024 yılı çalışmaları², Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri doğrultusunda, 29.03.2024-31.12.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bakanımız Sayın Mehmet Nuri Ersoy, 24 Şubat 2024 tarihinde Antiochia ad Cragum’u ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş, kendisine burada yürütülecek olan projeler hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır (Resim: 2b-2d). Sayın Bakanımızın bu destekleriyle kentin farklı bölgelerinde yer alan yapı

* Prof. Dr. Mehmet TEKOCAK; Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42031 Kampüsü-Konya/TÜRKİYE, E-posta: tekocak@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6923-4230.

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 11.01.2024 tarih ve E-94949537-160.01.02-4639547 sayılı yazısı ve Bakanlık Makamının 11.12.2023 tarih ve 4438842 sayılı Olur’u ile Antiocheia ad Cragum Antik Kenti kazısına “Koordinatör Kazı Başkanı” olarak görevlendirilmiştir.

2 Bu süreçte kazı, koruma ve onarım çalışmalarımıza sağlamış oldukları desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığımıza, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğümüze, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze çok teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. 2024 yılında Alanya Müzesinden Kemalettin Ataş ve Diyarbakır Müzesi’nden Yakup Narin, Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görev almış olup destek ve katkılarından dolayı kendilerine teşekkür ederim. Ayrıca Alanya Müze Müdürü Sayın Seher Türkmen başta olmak üzere çalışmalarımız süresince her zaman yanımızda olan tüm Alanya Müze Müdürlüğü çalışanlarına da teşekkür ederim. Büyük bir özveri ve başarıyla yürütülen bu çalışmalara farklı disiplinlerden pek çok akademisyen, bilim heyeti üyesi ve öğrenci katılmıştır. Benim için çok değerli olan ekip üyesi arkadaşlarıma sağlamış oldukları çok kıymetli desteklerinin yanı sıra özverili çalışmalarından dolayı gönülden teşekkürlerimi sunuyorum. Onlarla birlikte bu işleri yapıyor olmak benim için büyük mutluluk ve onurdur.

ve alanlarda yoğun bir çalışma başlatılmış olup söz konusu çalışmalar yıl sonuna kadar da aralıksız devam ettirilmiştir. Bu kapsamda; bitki temizliği, kazı, belgeleme ve koruma-onarım, epigrafi ve depo-laboratuvar çalışmaları bilimsel bir yöntem ve disiplin çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma programımız doğrultusunda; *Peristilli Alan*, *Sütunlu Cadde*, *Akropol*, *Trikonkhos Kilisesi* ve *Orta Çağ (Güney) Kalesi*'nde bitki temizliği ve kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). Koruma ve onarım uygulamaları ise özellikle *Peristilli Alan*, *Sütunlu Cadde*, *Akropol* ve *Trikonkhos Kilisesi*'nde yoğunlaşmıştır. Epigrafi çalışmaları kapsamında, alanda ele geçen yazıtlı mimari parçalar ayrıntılı biçimde incelenmiş; mimari belgelemeye yönelik çalışmalarla da yapı kalıntılarına ait mimari elemanlar plan, çizim ve fotoğraf yoluyla kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, sezon boyunca elde edilen seramik, cam, metal, bronz ve mermer gibi küçük buluntuların laboratuvar ortamında temizlik, konservasyon, tasnif, çizim ve belgeleme işlemleri titizlikle yürütülmüştür.

1. TEMİZLİK ve KAZI ÇALIŞMALARI

1.1. *Peristilli Alan*

2024 yılı kazı sezonunda en yoğun çalışma yürütülen alanlardan birisi olan *Peristilli Alan*, kentin merkezi konumundaki Büyük Hamam ile Akropol arasında oluşturulan düzlükte yer almaktadır. Dörtgen görünümlü bir alana konumlandırılmış olan *Peristilli Alan*, 65.00x52.00 m ölçülerindedir. Geniş bir iç avluya sahiptir (50.00x35.00 m) (Resim: 4a). Öncelikle alanda geniş kapsamlı bitki temizliği yapılmış, ardından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazılar sonucunda, ilk olarak avluyu dört tarafta çevreleyen *Aedilicus* blokları (ortalama 0.90x1.40 m) ile devrilmiş vaziyette birçok granit sütun gövdesi ve bu sütunların oturtulduğu mermer kaideler açığa çıkartılmıştır. Sağlam ve kırık vaziyette olan sütunların ortalama 4.10 yükseklikte, 60 cm çapındadır. Böylece *Peristilli Alan*'ın dört tarafının granit sütunlarla çevrili olduğu, kısa kenarlarda 13, uzun kenarlarda ise 18 adet sütunun olduğu tespit edilmiştir. Açığa çıkarılan kaideler *Attik İon* tipinde olup maalesef hemen hemen hepsi kırık vaziyette ele geçmiş olup 0.72x0.26 m ölçülerinde oldukları saptanmıştır. Çalışmalar sonucunda dört tarafta, sütunlarla çevrelenmiş alanların arkasında, *Portikoların* bulunduğu ortaya konmuştur (Resim: 4b-4d). Doğu *Portiko*; 5.00x0.62 m, Güney *Portiko*; 5.00x0.50 m, Batı *Portiko*; 5.00x8.62 m ve Kuzey *Portiko*; 5.00x0.50 m ölçülerindedir. Bu ölçülere istinaden batıda yer alan *Portikonun* diğerlerinden daha geniş olması dikkat çekicidir. Ayrıca Doğu *Portiko*'nun kuzeyinde, Büyük Hamam'dan Doğu *Portiko*'ya doğru açılan bir kapının varlığına rastlanmıştır. 2.05x3.60 m ölçülerindeki bu kapının şimdilik üç basamağı ile eşik taşı ortaya çıkarılmıştır.

Doğu *Portiko* 'nun doğusunda yapılan çalışmalar sonucunda burada yan yana sıralanmış halde dükkânlar ve bir sarnıç açığa çıkartılmıştır. Bu bölümün en doğusunda yer alan sarnıç (5.50x2.00 m) dörtgen planlı olup dükkânların mevcut kotuna göre daha aşağıdadır. Diğer taraftan Doğu-1. Dükkân sarnıcın batısında (4.30x4.00 m) olup dörtgen planlıdır. Doğu-2. Dükkân, Doğu-1. Dükkân'ın kuzeyinde bulunmakta (4.00x2.60 m) ve bu mekânın

duvarları toprak harç kullanılarak inşa edilmiş olup doğusunda girişi mevcuttur. Doğu-3. Dükkân, dörtgen planlıdır (4.00x4.00 m). Mekâna giriş doğuya bakmakta olup burada çalışmalar esnasında MS 4.-6. yüzyıla tarihlenen altın yüzük bulunmuştur. Doğu-4. Dükkân (3.70x4.00 m), Doğu-3. Dükkân'ın hemen güneyinde bulunmakta olup burası da dörtgen plan formundadır. Doğu-5. Dükkân ise yine dörtgen planlı (5.50x4.30 m) olup girişi güneydedir. Dörtgen planlı bir diğer mekân; Doğu-6. Dükkân'da (3.40x4.30 m), çalışmalar sırasında yoğun şekilde çatı kiremidinden oluşan dolguya rastlanılmıştır (Resim: 5a-5c).

Bu mekânlardaki kazılar sırasında; MS 5.-6. yüzyıllara tarihlenen Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin yanı sıra güveç ve *lekane* gibi kapların yanı sıra I. Constantinus (MS 337-361) ve Heraclius (MS 610-641) Dönemi'ne tarihlenen bronz sikkeler, MS 4.-6. yüzyıla tarihlenen bir altın yüzük, metal objeler, sütunlar, sütun kaideleri ve yazıtlar ele geçirilmiştir (Resim: 5d).

1.2. Sütunlu Cadde

Antiochia ad Cragum'un önemli kamusal alanlarından biri olan Sütunlu Cadde, doğuda anıtsal bir kapıyla başlayıp batıda Büyük Hamam ile son bulmaktadır. Bu alan yaklaşık 150.00x11.00 m ölçülerindedir (Resim: 6a). *Peristil*li Alan'da olduğu gibi burada öncelikle geniş çaplı bitki temizliği yapılmış, ardından da kazı çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan bitki temizliği ve kazı çalışmaları neticesinde caddenin her iki tarafının da sütunlarla dizili olduğu net bir şekilde ortaya konmuştur (Resim: 6b-6d). Hali hazırda açıkta olan kuzey *stylobat*ın dörtgen bloklardan ve iki basamaklı bir düzende oluşturulduğu tespit edilmiştir. *stylobat*ı oluşturan bloklar ortalama 0.80x1.60 m ölçülerindedir. Kazılar sırasında ortaya çıkan bulgular bu *stylobat* hattı üzerine ortalama 0.72x0.27 m ölçülerinde sütun kaidelerinin konulduğunu ortaya koymuştur. Yine kazı çalışmalarıyla birlikte Kuzey *stylobat* hattında mermer ve granitten yapılmış 19 sütun (ortalama 4.00x0.60 m) ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen bu sütun dizisinin yani *stylobat* hattının hemen kuzeyinde birbirlerine bitişik vaziyette doğu-batı yönünde sıralanan dükkânlar bulunmaktadır. Bu dükkân dizisi, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir merdivenle ikiye ayrılmaktadır. Merdivenin batısında kalan yapılar "batı dükkânları", doğusunda kalanlar ise "doğu dükkânları" olarak adlandırılmaktadır (Resim: 7a). Batı yönündeki ilk iki dükkânda, önceki yıllarda kazılar gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda batıda 3 yeni dükkân daha ortaya çıkmıştır. Batı 2. Dükkân'ın batısında yer alan Batı 3. Dükkân, güneye açılan bir kapıya sahiptir (3.40x4.30 m). Burada yapılan kazı çalışmaları esnasında, yoğun şekilde çatı kiremidi parçaları ele geçirilmiştir. Batı 3. Dükkân'ın hemen batısına konumlandırılmış olan Batı 4. Dükkân'da yürütülen çalışmalarda MS 5.-6. yüzyıla tarihlendirilen seramikler ele geçirilmiştir (3.50x4.30 m). Dükkânlar koridorlarla birbirinden ayrılmaktadır. Batı 3. ve 4. dükkânlar arasında 2.40 m genişliğinde bir koridor bulunmaktadır. Batı 4. Dükkân'ın yanında yer alan Batı 5. Dükkân'da yapılan çalışmalarda mekânın yalnızca batı ve kuzey duvarlarının bir kısmı gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Duvarlar yaklaşık 0.50 m kalınlığında olup çamur harç ve moloz taş örgüyle inşa edildiği tespit edilmiştir.

Diğer taraftan sütunlu cadde zeminine ilişkin yapılan çalışmalarda; burada caddenin eğimli bir araziye kurulduğu ve yer yer ana kayanın tıraşlanarak caddenin düzenlendiği belirlenmiştir (Resim: 7a). Arazi eğimi nedeniyle de Kuzey *Stylobat* altındaki blok taş sayısı batıdan doğuya doğru 1’den 4’e yükselmektedir. Ayrıca arazi eğimine uyumlu şekilde, Sütunlu Cadde’nin güneyindeki *stylobat* duvarında, cadde aksının ortasına denk gelen bir noktada 2.20x1.60 m ölçülerinde kemerli bir kapı/geçit açığa çıkarılmıştır. Sütunlu Cadde’nin hemen yanına inşa edilen on basamaklı merdivenden inildikten sonra, bu kemerli geçit aracılığıyla daha düşük kotta yer alan güneydeki dükkânlar bölümüne geçiş sağlanmaktadır (Resim: 7b-7c).

Kazılar sırasında; Maximianus (MS 286-305), Diocletianus (MS 302-303), I. Constans (MS 347-347) dönemlerine tarihlenen bronz sikkeler, MS 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bronz ve metal objeler, MS 6.-7. yüzyıla tarihlenen kandiller ve seramikler, MS 2.-3. yüzyıllarda kentte düzenlenen bir yarışma sonucunda galibiyet kazanan bir sporcuya ait MS 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen onurlandırma yazıtı ele geçirilmiştir (Resim: 7d).

1.3. Akropol

Akropol, kentin güneyinde stratejik bir tepe üzerine kurulmuştur. Bizans Dönemi’ne ait önemli dini yapıların yer aldığı bu alan, aynı zamanda kutsal bir merkez niteliğindedir. Akropolde yer alan Akropol Kilisesi ile Piskoposluk Sarayı, kentin dini ve idari yaşamında önemli bir rol üstlenmiştir. Önceki yıllarda kazı çalışmaları tamamlanan alanda yer alan yapılarda (Resim: 8a-8d) 2024 yılında koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirebilmek için öncelikle kapsamlı bir bitki temizliği yapılmıştır. Ardından *Akropol*ün kuzeyinde yer alan Akropol Kilisesi’nde ve Piskoposluk Sarayı’nda kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 8b-8c). Yaklaşık 15.50x11.25 m ölçülerindeki kilise, üç *nefli bazilikal* plana sahiptir. Kilisenin mimari düzenlemesi, iki evrelili bir inşaa sürecine işaret etmektedir. 2024 yılı kazılarında yeni mekânlar açığa çıkartılarak kilisenin mimari yapısının genel hatları belirlenmiştir. 1. Mekân’daki kazılarda kilisenin kuzey *pastophorion* ve *apsis* bölümü ortaya çıkarılmıştır (2.40x3.70 m). 2. Mekân’da ise kilisenin ikinci inşaa evresine ait olan *apsis* ve güney *pastophorion* açığa çıkarılmıştır (2.50x4.20 m). 3. Mekân’daki kazılar sonucu, kuzey beden duvarı ortaya çıkarılmış, bu duvarın tahribata uğradığı belgelenmiştir (2.50x4.20 m). 4. Mekân’da ise mekânın kuzeyinde beş basamaklı bir merdiven olduğu anlaşılmış olup, 5. Mekân’a geçişi sağladığı tespit edilmiştir (2.00x3.50 m). 5. Mekân’da (7.00x2.00 m) ise yoğun şekilde çatı kiremidinden oluşan bir dolgu ile karşılaşılması olup bu mekânın kilisenin kuzey *nefi* olduğu düşünülmektedir. 6. Mekân’da (9.00x1.50 m) ise güneyde sekiz basamaklı bir merdiven tespit edilmiş ve bu merdivenin 2. Mekân’a geçiş sağladığı gözlemlenmiştir.

Kilisenin batısında yer alan Piskoposluk Sarayı’nda yürütölen kazı çalışmalarında da kiliselerde olduğu gibi bu yapıda da yeni mekânların varlığı tespit edilmiştir (Resim: 8b-8c). 8A-Mekânı’nda (7.50x4.20 m) sürdürölen araştırmalarda, 8B-Mekânı ile bağlantıyı

sağlayan bir kapı açıklığı (1.20x0.50 m) ile mekânın batı bölümünün zemininden başlayarak 4 basamaklı bir merdiven ile ulaşılan dörtgen şeklinde bir sahanlık (0.80x1.50 m) ortaya çıkarılmıştır. Devamındaki çalışmalarda, 8B Mekânı'nda (6.30x8.00 m) gerçekleştirilen kazılar sırasında yoğun şekilde üst örtüye ait çatı kiremidi ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca güneybatı köşede iki basamaklı bir merdiven gün yüzüne çıkarılmıştır. Nitekim bu merdivenin, 9A Mekânı'na (8.00x6.30 m) geçiş sağladığı anlaşılmıştır. 9A Mekânı'nda devam eden çalışmalar neticesinde ise, güney duvarında bir kapı açıklığı (1.80x0.70 m) olduğu görülmüş ve bu açıklığın 9B Mekânı'na (17.15x5.40 m) geçiş işlevi gördüğü belirlenmiştir. Benzer şekilde, 9B Mekânı'nda (3.10x4.20 m) yürütülen kazılar sırasında, 9A Mekânı ile bağlantılı bir başka kapı (1.20x0.80 m) olduğu görülmüştür. Son olarak, söz konusu mekânın kuzeyinde yer alan 10. Mekân'da (4.40x3.50 m) gerçekleştirilen kazılar sonucunda, batı bölümde zemine ait moloz taş döşemeye (1.10x0.70 m) sahip bir alan açığa çıkarılmıştır.

Akropolde yürütülen temizlik ve kazı çalışmalarında; Mekan-8B'de Hollanda Cumhuriyeti Batı Friesland Bölgesi'ne (1604-1605), Kampen Şehri'ne (1597), Gelderland Eyaleti'ne (1589-1602), Avusturya Eyaleti Triol Bölgesi'ne (II. Ferdinand 1564-1595), Salzburg Piskoposluğu Wolf Dietrich von Raitnau'a (1587-1612), Fransız Devletleri, Colmar Özgür İmparatorluk Şehri'ne (Maximilian II, 1564-1576) ve Almanya Eyaletleri Kaufbeuren Şehri'ne (Charles V 1519-1558) ait gümüş sikkeler ve MS 5.-6. yüzyıla tarihlenen seramikler ele geçirilmiştir.

1.4. Trikonkhos Kilisesi

Antiochia ad Cragum antik kentinin merkezi konumundaki Sütunlu Cadde'nin kuzeyinde yer alan Trikonkhos Kilisesi, Erken Hristiyanlık Dönemi mimarisini yansıtan, MS 5.-6. yüzyıllarda inşa edildiği düşünülen önemli bir yapıdır (Resim: 9a-9d). Yaklaşık 13.50x10.50 m ölçülerinde dörtgen planlı bu yapının köşelerinde düzgün blok taşların kullanıldığı, beden duvarlarının ise yerel moloz taş örgülü yapıldığı gözlemlenmiştir. Kilisenin girişi batı cephede konumlanmıştır. Yapıda üç yarım daire *apsis* yer almakta olup, kuzey ve doğudaki *apsis*ler birbirleriyle uyumluyken, güneyde yer alan *apsis*in daha küçük olduğu tespit edilmiştir. Doğudaki *apsiste synthronon* basamağı, kuzeydeki *apsiste* ise oturma sekisi yer alır. Ayrıca doğu *apsiste* basamaklarla çıkılan bir *bema* mevcuttur. Yapının duvarlarında ve içinde kullanılan sütunların, Sütunlu Cadde ve diğer yapılardan alınmış devşirme malzemeler olduğu tespit edilmiştir. 2024 yılında bu yapıda koruma ve onarım çalışmaları yapabilmek için bitki temizliği ve ihtiyaç duyulan alanlarda kısmi kazılar gerçekleştirilmiştir. Bahse konu kazılar sırasında I. Valerianus (MS 253-260) ve I. Constantinus (MS 337-361) dönemlerine tarihlenen bronz sikkeler ele geçirilmiştir.

1.5. Orta Çağ (Güney) Kalesi

Orta Çağ Kalesi, diğer bir ifadeyle Güney Kalesi, Antiochia ad Cragum Antik Kenti'nin merkezine yaklaşık 5.00 km mesafede yer almakta olup, yüksek ve kayalık bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bu stratejik konumu sayesinde geniş bir görüş alanına sahip olan kalenin, ortalama 2.00 m genişliğe ve yaklaşık 10.00 m yüksekliğe sahip sur duvarlarıyla çevrelendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, söz konusu sur duvarlarının üzerinde savunma amacıyla inşa edilmiş gözetleme kuleleri de yer almaktadır (Resim: 10a). Kalede 2024 yılında sadece geniş çaplı bir bitki temizliği yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde kale surlarıyla birlikte gözetleme kuleleri, avlular, olası deniz feneri, sarnıçlar ve daha birçok yapı kalıntısı görünür hâle getirilmiştir (Resim: 10b-10d).

2. KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

2.1. Peristilli Alan'da Yürütülen Çalışmalar

Peristilli Alan'da, *anastylosis* esasına dayalı koruma ve onarım çalışmaları doğu, güney, batı ve kuzey *stylobat* bölümlerinde eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Bu kapsamda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda, *in situ* konumda bulunan *stylobat* blokları açığa çıkarılmış, belgelenerek numaralandırılmıştır (Resim: 11a). Sonrasında, bu blokların altındaki *blokaç* duvarında tahribatların meydana geldiği tespit edilmiştir. Mimari bütünlüğün korunması amacıyla, zarar gören *blokaç* duvarlarında onarım ve güçlendirme işlemleri gerçekleştirilmiş; çatlak ve kırık durumdaki taş blokların kondisyonları sağlamlaştırılmıştır. Tahrip olmuş mevcut *stylobat* blokları belgelendikten sonra statik sağlamlaştırma işlemleri uygulanmış ve orijinal konumlarına tekrar yerlerine konmuştur. Ayrıca, bazı *stylobat* bloklarında eksik kısımlarda *pantograf* uygulaması da gerçekleştirilmiştir. Alandaki kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mermer sütun kaidelerinin çoğunun ciddi şekilde tahrip olduğu, dayanıklılıklarını yitirdiği ve üzerine konulacak olan sütunları taşıyamayacağı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, özgün örnekler esas alınarak antik çağda kullanılanlarla aynı ocaktan getirilen mermerden üretilen kaideler *stylobat* blokları üzerine yerleştirilmiştir. Son olarak, alanda tespit edilen orijinal sütunlar, kaidelerin taşıma kapasiteleri değerlendirildikten sonra, özgün yerlerine uygun biçimde yeniden dikilmiştir (Resim: 11b-11d). Sütunlarda sağlam olanlar direkt olarak yerlerine konulurken, birkaç parça halinde olanlar ise oluşturulan taş atölyesinde birleştirildikten sonra orijinal konumlarına uygun olarak dikilmişlerdir. Peristilli Alan'da olduğu gibi burada sütunlardan sağlam olanlar direkt olarak yerlerine konulurken, birkaç parça halinde olanlar ise oluşturulan taş atölyesinde birleştirildikten sonra orijinal konumlarına uygun olarak dikilmişlerdir.

2.2. Sütunlu Cadde'de Yürütülen Çalışmalar

Sütunlu Cadde'de ilk olarak, caddenin kuzeyinde konumlanan dükkânlarda koruma ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 12a). Bu kapsamda moloz taş örgü ve kireç

harcıyla inşa edilmiş olan dükkân duvarlarının taşıyıcılığını kaybetmiş bölümlerinde statik sağlamlaştırma yapılmış, derz dolgu ve enjeksiyon yöntemiyle boşluk doldurma işlemleri uygulanmıştır. Ayrıca, üst kısımlarda doğal etkenlere karşı dayanıklılığı artırmak ve yapının korunmasını sağlamak amacıyla *capping* (şapkalama) işlemleri gerçekleştirilmiştir. Böylece, dükkân duvarlarının hem statik dayanımı güçlendirilmiş hem de özgün mimari dokusu korunmuştur.

Bu çalışmaların ardından, Kuzey *Stylobat* hattı boyunca blokların altındaki alanlarda yer alan *blokaj* tabakası incelenmiş ve çeşitli tahribatların meydana geldiği belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, mimari bütünlüğün korunması amacıyla zarar görmüş *blokaj* alanlarında onarım işlemleri yapılmış; ardından çatlak ve kırık durumdaki *stylobat* blokları taş atölyesinde sağlamlaştırılmıştır. Tahrip olmuş mevcut bloklar belgelenmiş, ardından statik sağlamlaştırma uygulamalarıyla birlikte özgün konumlarına yeniden yerleştirilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra kazılar sırasında açığa çıkarılan sütun kaidelerinin çoğunun ciddi şekilde tahrip olduğu, taşıma kapasitelerini yitirdiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, özgün örnekler temel alınarak benzer nitelikte yeni sütun kaideleri üretilmiş; son aşamada ise alanda tespit edilen orijinal sütunlar, söz konusu kaidelerin taşıma kapasiteleri değerlendirildikten sonra, *stylobat* blokları üzerine uygun biçimde yeniden dikilmiştir (Resim: 12b-12d).

2.3. Trikonkhos Kilisesi'nde Yürütülen Çalışmalar

Trikonkhos Kilisesi'nde kazı ve belgeleme çalışmalarının ardından koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kiliseyi oluşturan beden duvarları; yerel moloz taş ve kireç harcıyla inşa edilmiş olup köşe kısımlarında yer yer devşirme düzgün kesilmiş bloklar kullanılmıştır. Ancak aradan geçen binlerce yılda doğal ve fiziksel etkenler nedeniyle bu duvarlarda çeşitli şekillerde tahribat ve yapısal bozulmaların meydana geldiği görülmüştür (Resim: 13a). Yapıda bugüne kadar herhangi bir koruma ve onarım çalışması yapılmadığından 2024 yılında, bu tahribatların ve yapısal bozuklukların giderilmesi amacıyla *anastylosis* esasına dayalı olarak koruma ve onarım çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmalar sırasında öncelikle yapı beden duvarlarında bitki temizliği yapılmıştır. Sonrasında taşıyıcılığını kaybetmiş olan duvar bölümlerinde statik sağlamlaştırma, derz dolgusu ve enjeksiyon yöntemiyle boşluk dolgusu ve duvarların üst kısımlarında ise doğal etkenlere karşı dayanıklılığı arttırmak ve yapıyı korumak amacıyla *capping* (şapkalama) işlemi uygulanmıştır. Böylece duvarların hem statik olarak dayanıklılığı artırılmış hem de özgün mimari özellikleri korunmuştur. *Bemada* yer alan zemin döşeme taşlarında da kısmi bozulmalar olduğu tespit edilmiş olup burada da döşeme taşlarının özgün haliyle korunması adına çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu yapısal müdahalelerin yanı sıra kazı çalışmalarında doğu *apsisin* kuzeydoğu köşesinde, çok küçük bir parça halinde ortaya çıkarılan zemin mozaığında de konservasyon uygulaması yapılmıştır (Resim: 13b-13d).

3. EPİGRAFI ÇALIŞMALARI³

2024 yılında Koordinatör Kazı Başkanlığı'nca gerçekleştirilen kazılarda rastlanan yazıtlı buluntular değerlendirilmiş; bu belgeler aracılığıyla Antik Dönem'e ait gelenekler ile kamusal yaşama ilişkin önemli bilgiler elde edilmiştir (Resim: 14a-14b). Bu doğrultuda, Sütunlu Cadde'de yürütülen çalışmalar kapsamında bulunan ve 1.02x0.50 m ölçülerindeki bir yazıtlı blok üzerinde incelemeler yapılmıştır. Grekçe ve 11 satırdan oluşan bu metin, yapılan ilk değerlendirmelere göre MS 2. yüzyıla tarihlenmekte olup, bir sporcuya ithafen düzenlenmiş onurlandırma yazısı niteliği taşımaktadır. Benzer şekilde, *Peristilli Alan*'da yürütülen kazı çalışmaları sırasında da iki ayrı yazıt gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunlardan ilki, 0.50x0.75 m ölçülerinde olup dört satırdan oluşmaktadır. Grekçe dilinde yazılmış olan bu yazıt, yapılan ön incelemelere göre MS 2. yüzyıl sonlarına tarihlenmekte ve Zeus adına düzenlenmiş bir onurlandırma içermektedir. İkinci yazıt ise 0.40x1.20 m boyutlarında olup beş satırdan oluşmaktadır. İlk değerlendirmelere göre yine MS 2. yüzyıl sonlarına ait olduğu anlaşılan bu yazıt, Zeus'un rahipliğini yapan bir kişinin onuruna ithaf edilmiştir.

4. MİMARİ BELGELEME ÇALIŞMALARI

2024 yılında çalışma yapılan alanlardaki mimari unsurların belgelenmesi ve tespitine yönelik çalışmalar da yürütülmüştür (Resim: 14c). Bu çalışmalar kapsamında; ilk aşamada alandaki mimari elemanlar fotogrametri yöntemiyle üç boyutlu modellenmiş ve ortofotoları alınmıştır. Bu yöntem ile birlikte yapıların dijital ortama aktarımı gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan ilgili alanlardaki mimari unsurlar (sütun, kaide vs) hava fotoğraflarıyla harita üzerine aktarılmış, her biri dijital ortamda numaralandırılarak detaylı şekilde belgelenmiştir. Özellikle bu çalışmalar kapsamından karşımıza yoğun şekilde çıkan sütunların ölçüleri alınmış, eksik veya hasarlı bölümler için tamamlama planları hazırlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda yine plan, kesit ve görünüş çizimleri yapılmış ve ardından üç boyutlu modelleri oluşturulmuştur. Bu modeller, mevcut durumun belgelenmesi ve *anastylosis* esaslı koruma ve onarım çalışmalarında temel kaynak olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda alanların topografyasını belirlemek ve bulunabilecek olası arkeolojik kalıntıları saptayabilmek için jeoradar çalışmaları da yürütülmüştür. Jeoradar (GPR) verilerinden elde edilen *anomalilere* bağlı olarak, ilgili alanlardaki kazı çalışmaları yönlendirilmiştir (Resim: 14d).

5. DEPO VE LABORATUVAR ÇALIŞMALARI

Antiochia ad Cragum'da Koordinatör Kazı Başkanlığı'nca 2024 yılında yürütülen kazı çalışmalarında; pişmiş toprak, metal, cam ve kemik gibi farklı malzemelerden yapılmış çok sayıda taşınır kültür varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserler bulundukları ortamda titizlikle belgelenmiş, teknik çizimler ve fotoğraflarla kayıt altına alınarak değerlendirme-

3 Yazıtlar üzerindeki incelemeler Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden Doç. Dr. Mehmet Oktan tarafından yapılmıştır. Bu değerli çalışmaları için kendisine çok teşekkür ederiz.

leri yapılmıştır (Resim: 15a-15d). Laboratuvar ortamında, eserlerin detaylı raporları hazırlanmış, yüksek çözünürlüklü fotoğrafları çekilmiştir. Bu süreçlerin ardından, her esere malzeme türü ve bozulma durumuna uygun konservasyon ve koruma-onarım müdahaleleri uygulanmıştır. İşlemleri tamamlanan eserler yeniden belgelenecek stabilize edilmiş ve ideal koşullarda uzun süreli muhafaza için kazı deposuna kaldırılmıştır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Koordinatör Kazı Başkanlığı'nca; Antiochia ad Cragum Antik Kenti'nde Geleceğe Miras Projesi kapsamında 2024 yılı kazı sezonunda, kentin farklı noktalarında çalışmalar yürütülmüştür. Bahse konu çalışmalar; Sütunlu Cadde, *Peristilli* Alan, Trikonkhos Kilisesi, Akropol ve Orta Çağ Kalesi başta olmak üzere kentin merkezi noktalarında yürütülen kazılar, yapıların kullanım evreleri ve mimari gelişim süreçlerine dair yeni bilgiler sağlamıştır. Sütunlu Cadde üzerindeki kuzey *stylobat* hattı, dikkatle planlanmış bir mimari düzenleme sunmaktadır. Burada yer alan granit sütunlar, *stylobat* blokları üzerinde sıralanmış olup bazı noktalarda tahribata uğramıştır. Anıtsal kapıya doğru eğimin azalmasıyla birlikte, *stylobat* boyunca basamak sayısının arttığı gözlemlenmiştir. *Stylobat*'ın kuzeyinde, doğu-batı yönünde yan yana sıralanmış dükkânların aynı zamanda atölye işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Güney *Stylobat* hattında da bloklar belgelenecek, bu blokların üzerinde yükselen sütunlar ve bunlara ait veriler belirlenmiştir. Ayrıca güney *stylobat* hattında yer alan kemerli bir kapı aracılığıyla, aşağı kotta yer alan dükkânlardan caddeneye çıkışı olduğu saptanmıştır. Her ne kadar şimdilik cadde zeminine yönelik henüz bir veriye ulaşılamamış olsa da, eldeki mimari veriler Sütunlu Cadde'nin hem anıtsal hem de işlevsel nitelikleriyle kentin sosyal ve ekonomik yaşamında merkezi bir konuma sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Peristilli Alan'da yürütülen çalışmalar, bu alanın da tıpkı Sütunlu Cadde gibi sosyal hayatın şekillendiği önemli bir merkez olduğunu ortaya koymuştur. Dört tarafı granit sütunlarla çevrili olan alanın kuzeyinde bir tapınak yapısının yer aldığı, doğu cephesinde ise yan yana sıralanmış dükkânların bulunduğu tespit edilmiştir. Büyük Hamam ile Akropol arasında oluşturulan bir düzlükte konumlandırılmış olan *Peristilli* Alan, yalnızca mimari açıdan değil, aynı zamanda kent içi sosyal yaşam açısından da son derece önemli bir yere sahip olmalıydı. Özellikle *portikolar*ın doğusunda yer alan dükkânlarda ele geçen seramik buluntular, burada yoğun ticari faaliyetlerin yürütüldüğünü göstermektedir. Tüm bu veriler, *Peristilli* Alan'ın aynı zamanda dini, ekonomik ve sosyal işlevlerin kesiştiği bir merkez olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Koruma ve onarım faaliyetleri; *Peristilli* Alan, Sütunlu Cadde, Trikonkhos Kilisesi ve Akropol olmak üzere çeşitli yapı ve alanlarda yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalarla, söz konusu yapıların bozulmasının önüne geçilmiş ve özgün biçimlerinin korunmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bahse konu bu müdahaleler, alanın özgün mimari dokusunun muhafaza edilmesine ve kentin görsel bütünlüğünün güçlendirilerek ziyarete hazır

hale getirilmesi adına önemli katkılar sunmuştur. Tüm bu çalışmalar bir yandan Antiochia ad Cragum'un bir ören yeri niteliği kazanmasında diğer yandan da ziyaretçilerin kenti algılayabilmesi noktasında büyük fayda sağlamıştır.

Epigrafik çalışmalar kapsamında ortaya çıkarılan, bir sporcuya ithafen düzenlenmiş onurlandırma yazıtı ile Zeus'un onuruna adanmış yazıtlar, Antik Dönem'de sporun kent yaşamındaki yeri ile hâkim dini anlayışın toplumsal yansımalarına dair önemli bilgiler sunmuştur.

Fotogrametri ve jeoradar yöntemleriyle elde edilen veriler sayesinde Antiochia ad Cragum'un mimari dokusu detaylı biçimde belgelenerek gerekli olan bilimsel veri alt yapısı oluşturulmuştur. Bu sayede, mimari kalıntıların konumu, işlevi ve kent içi ilişkileri daha net biçimde ortaya konmuştur.

Sonuç olarak Geleceğe Miras Projesi kapsamında Koordinatör Kazı Başkanlığınca oluşturulan ekip tarafından yürütülen 2024 yılı kazı çalışmalarında ele geçirilen pişmiş toprak, metal, cam ve kemik eserler; bulundukları yerlerde belgelendikten sonra laboratuvar ortamında temizlik ve konservasyonları yapılmıştır. Ardından da her bir buluntu ayrıntılı bir şekilde büyük bir titizlikle incelenerek teknik çizimleri yapılmış, fotoğrafları çekilmiş ve envanter bilgileri hazırlanarak tüm gerekli belgelendirme, fotoğraflama, envanterle detaylı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Böylece hem arazideki kalıntıların hem elde edilen tüm buluntuların kayıt altına alınması ve bilgisayar ortamına aktarılması sağlanmış oldu.

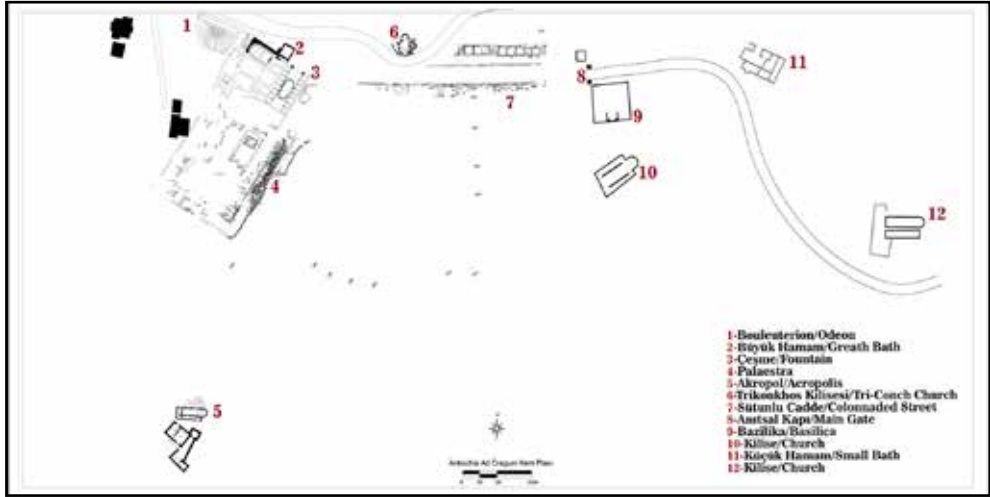
EKLER

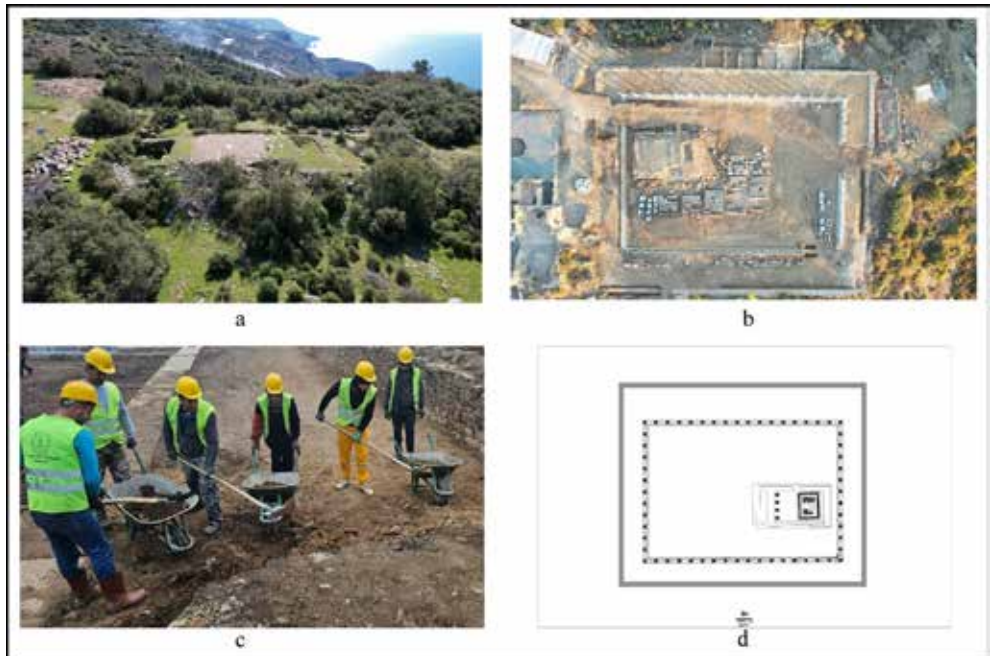
Resim 1: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti'nin konumu.

Resim 2: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti'nin genel görünümü, Kültür ve Turizm Bakanımız Sayın Mehmet Nuri Ersoy'un ziyaretleri.

Resim 3: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, kent planı.

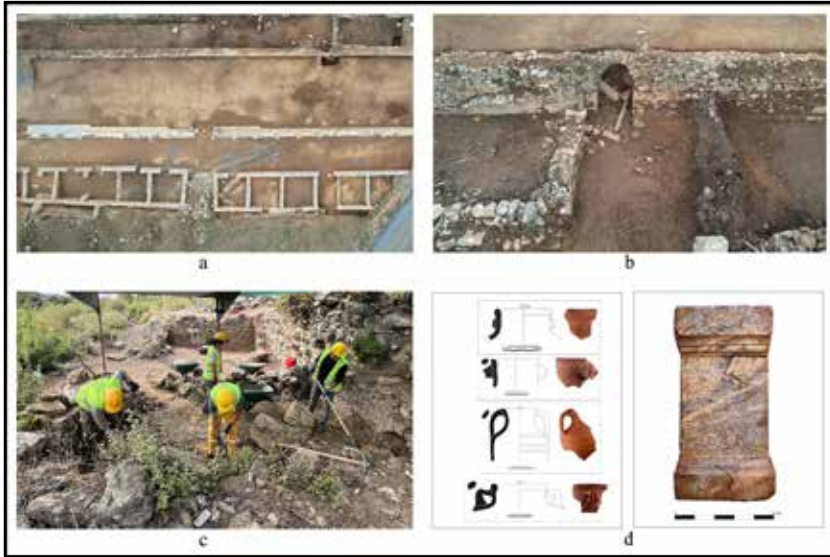
Resim 4: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, *Peristilli* Alan, çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 5: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, *Peristilli* Alan, çalışmalar sonrası ortaya çıkan mekânlar ve buluntular.

Resim 6: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, *Sütunlu Cadde*, çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 7: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, Sütunlu Cadde, çalışmalar sonrası ortaya çıkan kemerli kapı/geçit ve buluntular.

Resim 8: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, Akropol, çalışmalar öncesi - sonrası görünüm ve buluntular.

Resim 9: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, Trikonkhos Kilisesi, çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 10: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, Orta Çağ (Güney) Kalesi, bitki temizliği çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 11: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, *Peristilli* Alan, koruma-onarım çalışmaları.

Resim 12: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, *Sütunlu* Cadde, koruma-onarım çalışmaları.

Resim 13: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, Trikonkhos Kilisesi, koruma-onarım çalışmaları.

Resim 14: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, epigrafi, mimari belgeleme ve jeoradar çalışmaları.

Resim 15: Antiochia Ad Cragum Antik Kenti, depo ve laboratuvar çalışmaları.

ANEMURIUM KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI: 2024

Mehmet TEKOCAK*

Cihangir ALDEMİR

Anemurium, Dağlık Kilikya Bölgesi'nin batısında konumlanan görkemli antik liman yerleşimlerden biridir. Kentin arkeolojik kalıntıları, günümüzde Mersin ili, Anamur ilçesi, Ören/Batıkent Mahallesi sınırlarında yer almaktadır (Resim: 1-2). Kentte 2016 yılından itibaren araştırma, kazı, koruma-onarım, çevre düzenleme ve yayına yönelik çalışmalar yürütülmektedir (Korkmaz ve Tekocak, 2023, s. 21-42; Tekocak ve Aldemir, 2019; Tekocak ve Aldemir, 2021, s. 237-251; Tekocak ve Aldemir, 2024, s. 33-50; Tekocak ve Aldemir, 2025, s. 513-531; Tekocak 2019, s. 197-220; Tekocak, 2022, s. 115-136; Tekocak, 2023, s. 487-507).

Anemurium Antik Kenti'nde 2024 yılı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve Geleceğe Miras Projesi kapsamında 02.01.2024-31.12.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bu süreçte, kentin farklı noktalarındaki çeşitli yapı gruplarında birçok çalışma bilimsel yöntem ve disiplin çerçevesinde yürütülmüştür (Resim: 3).

Bakanlığımızın Geleceğe Miras Projesi 2024 yılı çalışmaları kapsamında Anemurium'da; Merkez A Yapısı, Merkez Kilise Caddesi, Merkez Hamam Geç Antik Çağ Yapıları, Hazine Kilisesi ve Liman Hamamı gibi kentin öne çıkan yapı ve alanlarında kazılar yürütülmüştür. Koruma ve onarım faaliyetleri ise Merkez A Yapısı, Merkez Kilise Caddesi, Merkez Hamam Geç Antik Çağ Yapıları ve Liman Hamamı'nda gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, antik kentin doğal çevresini daha iyi anlayabilmek amacıyla, flora ve tıbbi bitki çeşitliliğine ilişkin incelemeler gerçekleştirilmiştir. Jeoarkeoloji/paleocoğrafya araştırmaları kapsamında ise çevrede delgi sondajları yapılmıştır. Ayrıca deniz seviyesi değişimleri ve kıyı morfolojisine yönelik ölçüm ve belgelemeler de yapılmıştır. Epigrafi çalışmalarıyla birlikte kazılar sırasında bulunan yazıtlar incelenmiştir. Ayrıca, kazı sezonu boyunca ele geçen küçük buluntuların laboratuvar ortamında temizlik, konservasyon, tasnif, teknik çizim, fotoğraflama ve envanterleme çalışmaları büyük bir titizlikle yürütülmüştür.

* Prof. Dr. Mehmet TEKOCAK; Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42031 Kampüs-Konya/TÜRKİYE, E-posta: mtekocak@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6923-4230.

Arş. Gör. Dr. Cihangir ALDEMİR; Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42031 Kampüs-Konya/TÜRKİYE, E-posta: cihangiraldemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5930-4621.

1 Bu süreçte çalışmalarımıza sağlamış oldukları desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Mersin Valiliğine, Mersin Büyükşehir Belediyesine, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğüne, Anamur Belediyesine ve Yücelen Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfına çok teşekkür eder şükranlarımızı sunarız. 2024 yılında Hatay Müzesinden Ayşe Ersoy ve Antalya Müzesinden Süleyman Navdar Bakanlık Yetkili uzmanı olarak görev almışlardır. Büyük bir özveri ve başarıyla yürütülen bu çalışmalara farklı disiplinlerden pek çok akademisyen, bilim heyeti üyesi ve öğrenci katılmıştır. Bizim için çok değerli olan ekip üyesi arkadaşlarımıza sağlamış oldukları desteklerinin yanı sıra özverili çalışmaları için çok teşekkür ederim.

1. KAZI ÇALIŞMALARI

1.1. Merkez A Yapısı

2024 kazı sezonunda, Anemurium Antik Kenti'nin merkezinde yer alan Merkez A Yapısı'nda yürütülen çalışmalar, yapı kompleksinin mimari düzeni, inşa teknikleri ve kullanım evrelerine ilişkin önemli veriler sunmuştur. Yaklaşık 25.00x25.00 m ölçülerindeki bu yapı, Merkez Kilisesi'nin batısında, Merkez Hamam'ın kuzeyinde, doğu-batı yönünde yaklaşık %8 oranında eğim gösteren bir topoğrafya üzerinde konumlanmaktadır (Resim: 3).

2023 yılında yapının mevcut durumu detaylı biçimde belgelenmiş ve ardından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Tekocak, 2023, s. 492-493; Tekocak ve Aldemir, 2025, s. 515-516). Buradaki kazılar sonucunda, 27 mekândan oluşan büyük bir yapı kompleksi açığa çıkarıldı. Dörtgen planlı mekânlardan oluşan bu yapı kompleksinin inşasında yerel moloz taş ve kireç harcının kullanıldığı tespit edildi. Batı kesimde yer alan 9 mekânın, doğudaki mekânlara göre daha yüksek bir kotta (kot: +15.70 m) konumlandığı ve doğu bölümde bulunan (kot: +14.20 m) 18 mekânın ise iki katlı bir mimari düzenlemeye sahip olduğu anlaşıldı (Resim: 4c).

2024 yılında yapı genelinde ilk olarak bitki temizliği yapılmış; ardından gerekli alanlarda kazılara devam edilmiştir (Resim: 4a-4d). 1. Mekân'daki kazılar sonucu, burada yoğun şekilde çatı kiremidi ve seramik parçalarından oluşan dolgunun olduğu görülmüştür (Resim: 5a). 4. Mekân'da, zemine ait moloz taş döşeme bölümü açığa çıkartılmıştır (Resim: 5b). 8. Mekân'da ise 2023 yılında sınırları tam olarak tespit edilemeyen batı beden duvarı ortaya çıkarılmış ve bu duvarın ağır tahribata uğradığı belgelenmiştir. 9. Mekân'da zemin döşemesine ait taşların büyük ölçüde korunduğu gözlemlenmiş, ancak güneydeki beden duvarının çökmesi sonucu taşlarda 0.20-0.30 m'ye ulaşan kaymalar ve buna bağlı kot farkları olduğu tespit edilmiştir (Resim: 5c). 19. Mekân'da ise yine yoğun şekilde çatı kiremidinden oluşan bir dolgu ile karşılaşmıştır. Ayrıca Doğu Sokağı'ndan Merkez A Yapısı'na girişi sağlayan kapı (1.60x0.60 m), eşik taşıyla birlikte tespit edilmiştir (Resim: 5d).

1.2. Liman Hamamı

Anemurium Antik Kenti'ndeki Roma Dönemi'ne ait hamamlardan birisi de şehrin güneyinde, sahile yakın bir konumda, bazilikanın hemen doğusunda yer alan Liman Hamamı'dır (Resim: 3). Liman Hamamı'nda gerçekleştirilen kapsamlı çalışmalar, yapının plan tipi, mimari özellikleri ve kullanım evreleri hakkında önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır². 2024 yılı çalışmaları kapsamında hamamın I., III., IV. ve VI. mekânlarında temizlik ve kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 5a-5d).

2 Çalışmalar için bkz. Tekocak, 2023, s. 490; Tekocak ve Aldemir, 2024, s. 37.

Hamam ana kütesinin güneyinde yer alan ve en doğuda bulunan I. Mekân, 6.50x13.80 m boyutlarındadır. Buradaki kazı çalışmaları sonucunda, mekânın güney ucunda bir *apsise* (çapı 5.70 m) sahip olduğu ve dikdörtgen planlı bir mimari düzene göre inşa edildiği anlaşılmıştır (Resim: 7a-7c). Kuzey beden duvarı üzerindeki bir kapı ile mekâna girişi sağlanmaktadır. Batı duvarında, güney yönünde yer alan bir diğer kapıyla da (1.40x1.75x2.00 m) II. Mekân'a geçiş mümkündür. I. Mekân içerisinde yapılan kazılar, zeminin iki bölümden oluştuğunu ortaya koymuştur. İlk bölüm, zemin altındaki *hypokaust* (zeminden ısıtma) sisteminin bulunduğu kısımdır. İkinci bölüm ise, hamama gelen kişilerin kullandığı asıl yürüme alanıdır. Ancak yürüme alanı, *hypokaust* bölümüne doğru tamamen göçmüştür. *Hypokaust* kısmının tabanı kireç harçla kaplı olduğu, bununla birlikte bu tabanın üzerine yerleştirilmiş olan *pilae*lerin ise birçoğunun tahrip olduğu görülmüştür. Buna rağmen *pilae*lerin, duvar diplerinde kare biçimli, mekânın merkezinde ise altta kare (0.25x0.25 m), üstte yuvarlak formda (0.20x0.04 m) olacak şekilde düzenlendiği anlaşılmıştır (Resim: 7b). Bu *pilae*ler, uzun kenarda 20 sıra, kısa kenarda ise 10 sıra şeklinde dizilmiştir. Diğer taraftan duvar ısıtma sistemine dair önemli buluntular da ele geçmiştir. Burada pişmiş toprak tüp şeklinde parçalar (ağız çapı: 0.05 m, uzunluk: 0.20 m) demir çivilerle birlikte bulunmuştur (Resim: 7d). Bu bulgulardan yola çıkılarak mekânın duvarlarının, "pişmiş toprak ara parçalı ve çivili ısıtma sistemi" olarak bilinen yöntemle ısıtıldığı anlaşılmıştır. Bu sistemde, pişmiş toprak tüp benzeri elemanlar duvar ve mekân kaplaması içine dik şekilde yerleştirilerek sıcak hava dolaşımı sağlanmıştır.

Hamamın güneyinde, yan yana dizilmiş mekânlardan en batıda olan III. Mekân, 15.50x7.60 m'dir (Resim: 8a). Mekânın güney ucunda bir *apsis* (yarıçap: 6.90 m) bulunmaktadır. Kazılar sırasında *apsiste* (yarıçap 3.30 m, uzunluk: 5.00 m, derinlik: 1.00 m) yarım daire formlu, mekânın kuzeyinde (6.30x2.00 m, derinlik: 0.80 m) dikdörtgen formlu olmak üzere toplam iki havuz ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8c-8d). Yine yapılan kazılarda III. Mekân'ın da zemininin iki bölümden oluştuğu anlaşılmıştır. İlk bölüm, zemin altındaki *hypokaust* sisteminin bulunduğu kısımdır. İkinci bölüm ise, hamama gelen kişilerin kullandığı asıl yürüme alanıdır. Ancak, bu iki bölümü birbirinden ayıran yürüme zemini burada da *hypokaust* sistemine doğru tamamen göçmüştür (Resim: 8b). *Pilae*ler, duvar diplerinde kare biçimli (0.85x0.27 m), mekânın merkezinde ise altta kare, üstte yuvarlak (0.20x0.04 m) formda olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu *pilae*ler, tahminen uzun kenarda 10 sıra, kısa kenarda ise 8 sıra şeklinde düzenlenmiştir.

Hamamın merkezinde yer alan IV. Mekân, I. Mekân'ın kuzeyine dik şekilde inşa edilmiştir (Resim: 9a). 13.30x5.70 m ölçülerindeki mekânın batı ucunda bir *apsis* (yarıçap: 3.00 m) vardır. *Apsis* içerisinde de yarım daire formlu bir havuz (4.40x3.00) bulunmaktadır (Resim: 9b). Mekânın kuzey beden duvarındaki büyük kemerli kapı (3.20x1.65x3.90 m), mekânı kuzeydeki diğer alanlara bağlamaktadır. Güney beden duvarının ortasında ise, I. Mekân'a geçişi sağlayan bir diğer kapı (1.15x0.75x2.15 m) vardır. Güneydeki bu kapının üst kısmında, birkaç noktada oyuk izleri, kapının üzerinde üçgen bir alınlık bulunduğu

işaret etmektedir (Resim: 9c). Günümüze ulaşan izler, mekânın duvarının ince kireç harcı ile sıvandığını ve bu sıva üzerinde de yer yer *fresk* izlerinin olduğu göstermektedir. Bu mekânı diğerlerinden ayrı kılan en önemli özellik zeminin tamamen geometrik bezekli bir mozaik ile kaplı olmasıydı. Ancak bu mozaik zemin maalesef birçok noktada tahribata uğramış ve günümüze de oldukça kötü durumda ulaşabilmiştir (Resim: 9d).

Hamamda gerçekleştirilen kazılar sırasında çok sayıda küçük buluntuyla karşılaşmış- tır (Resim: 10). Sikkeler arasında III. Gordianus (MS 238-244), Arcadius (MS 383-408), I. Iustinianus (MS 558-559), Phocas (MS 602-610), Heraclius (MS 610-641), II. Constans (MS 641-668), IV. Charles (MS 898-922) ve Prens III. Bohemond (MS 1149-1163) dönem- lerine tarihlenen örnekler yer almaktadır. Ayrıca olta iğnesi, bronz yüzük, bıçak, metal çivi, aplik delikli bronz levha, tabak ve kaşık parçaları, bronz fitil tutucu, haç biçimli bronz kol- ye ucu, kemik objeler ile yoğun şekilde farklı formlara ait seramik parçaları ele geçmiştir. Bu eserler genellikle MS 4.-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.

1.3. Hazine Kilisesi

Merkez Kilisesi'nin yaklaşık 100.00 m kuzeyinde konumlanan Hazine Kilisesi'nde 2024 yılı kazı sezonunda çalışmalar sürdürülmüştür (Resim: 11a-11d). Yapının güneyinde- ki, Güney 1. Mekân'da (5.60x3.80 m) daha önceki yıllarda ortaya çıkan statümen tabaka- sının devamını araştırmak amacıyla kazılar gerçekleştirilmiştir. Nitekim tabakanın mekân genelinde devam ettiği, ancak yer yer göçükler sebebiyle bazı noktalarda bozulduğu anla- şılmıştır. Elde edilen veriler, bu mekânın daha geç bir evrede yapıya eklendiği yönündeki görüşümüzü destekler nitelikte olmuştur.

1.4. Merkez Kilise Caddesi

Anemurium Antik Kenti'nde, Merkez A Yapısı ile Merkez Kilisesi'nin güneyi ve Mer- kez Hamam'ın kuzeyi arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir cadde tespit edilmiştir (Resim: 12a). Söz konusu cadde, hem mimari düzenlemeleri hem de kent içi ulaşımı sağla- madaki işlevi bakımından önemli bir aks oluşturmaktadır. Caddeye ait olabilecek olası ze- minlerin varlığını araştırmak amacıyla Merkez Kilisesi'nin güney girişinin hemen önünde 2.00x1.50 m boyutlarında CS-1 Sondaj açıldı ve taş döşemeli zemine ulaşıldı (Resim: 12c). Böylece söz konusu alanın farklı boyutlardaki moloz taşlardan düzensiz yerleştirme tekni- ğiyle döşeli bir zemine sahip olduğu anlaşıldı. Bu bulgu üzerine, doğu-batı doğrultusunda, 55.00x6.00 m'lik alanda kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 12b). Arazi eğimi nedeniyle zeminin başladığı kotun batıda +15.85 m ile doğu uçta ise +11.18 m olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalar sonucunda taş döşemeli zeminin maalesef birçok noktada büyük ölçüde tahrip olduğu anlaşılmıştır. Cadde boyunca dört noktada küçük boyutlu dörtgen planlı mekanlar tespit edilmiş olup bunların doğrudan caddeye açıldıkları anlaşılmıştır. Bu mekânlardan üçü Merkez Kilise'nin güney girişinin hemen karşı tarafında yan yana konumlandırılmıştır. Bunların doğudan batıya sırasıyla ölçüleri; 2.50x1.50 m, 4.00x1.50 m, 4.80x1.50 m'dir.

Bunların önünde yine pişmiş toprak tuğladan yapılmış ve kirli suyu tahliye etmekte kullanılan 3.10 x0.35 m ölçülerinde bir kanal yer almaktadır. Diğer küçük mekân ise Geç Antik Çağ B Yapısı'nın kuzeyinde olup 6.80x1.50 m ölçülerindedir. İşlevleri henüz tespit edilemeyen bu mekânların üretim veya satış amaçlı kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir.

Kazılar sırasında ayrıca bu ana caddeneye bağlanan bir sokak düzenlemesi de tespit edilmiştir (Resim: 12b). Merkez A Yapısı'nın doğusu ile Merkez Kilise'nin batısı arasında yer alan bu sokak, güneyde Merkez Kilise Caddesi'ne bağlanmaktadır. Yaklaşık 19.00x4.10 m, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bu sokak, "Doğu Sokağı" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu sokakta, zeminde görülen taş döşemede kullanılan taşların yerel moloz taşlardan yapıldığı ve düzensiz bir teknikle yerleştirildiği gözlemlenmiştir.

Merkez Kilise Caddesi'nde yapılan kazılar sırasında Mauricius Tiberius (MS 582-602) ve Heraclius (MS 610-641) dönemlerine ait bronz sikkelerin yanı sıra, bronz anahtar ve parçaları, bronz çingirak, bronz halka, küpe, kemik ağırşak ve pişmiş toprak kandil gibi buluntular ele geçirilmiştir (Resim: 12d).

1.5. Merkez Hamamı Geç Antik Çağ C Yapısı

Kentin merkezinde konumlanan Merkez Hamamı, önemli kamusal yapılardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu yapının hemen kuzeyine ve kuzeydoğusuna, Geç Antik Çağ'da A, B ve C olarak adlandırılan çok odalı yapıların eklendiği anlaşılmaktadır (Resim: 13a-13b). Söz konusu yapıların Merkez Hamam ile kısmen işlevsel bir ilişkisi bulunmakla birlikte, yapıya komşu konumda gelişmiş olmaları, geç dönemde kentte meydana gelen dönüşümleri anlamak açısından önemlidir. Bu yapı grupları, sokak bağlantılarıyla planlı bir yerleşim anlayışının izlerini taşımaktadır. Bahse konu bu yapılar, batıdan doğuya doğru sıralanmakta olup, A ile B yapısı arasında AS/1 Sokağı, B ile C yapısı arasında ise BS/1 Sokağı yer almaktadır.

2024 yılında bu yapı grupları arasında, B Yapısı'nın doğusundaki C Yapısı'nda kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 13c). Yerel moloz taş malzeme kullanılarak inşa edilen C Yapısı 5 mekândan oluşmaktadır. Kuzeybatıda yer alan ve yapının en büyük birimi olan C1.Mekânı, 6.90x5.05 m ölçülerindedir (Resim: 13d). C1.Mekânı'ndan yalnızca iki farklı yöne geçiş mümkündür. Bunlardan biri, kuzey yönünde yer alan ve doğrudan Merkez Kilise Caddesi'ne açılan kapıdır. Yaklaşık 1.00x0.60 m ölçülerinde olan bu açıklık, yapının caddeyle olan bağlantısını sağlamaktadır. C1.Mekânı'ndan doğuya açılan ikinci bir kapı (1.10x0.55) C5.Mekânı'ndan geçişi mümkün kılmaktadır. C1.Mekânı'nın güneyinde, doğu-batı doğrultusunda sıralanmış üç ayrı mekân yer almaktadır. Güneybatıda konumlanan C2.Mekânı, dörtgen planlı olup yaklaşık 4.60x3.20 m ölçülerindedir. Bu mekâna doğu yönündeki bir kapıdan (1.00x0.60) girilmekte ve mekânın kuzeydoğu köşesinde tek basamaklı küçük bir merdiven yer almaktadır. C2.Mekânı'nın doğusunda yer alan C3.Mekânı (3.80x4.30 m) ise yapının güney kanadında ortada konumlanmaktadır. Bu mekân kuzey ve güney duvarları boyunca uzanan destek duvarlarıyla dikkat çekmektedir. Mekâna gi-

riş, doğudaki bir kapıdan (0.95x0.60) sağlanmaktadır. Bahse konu bu kapı aynı zamanda C4.Mekânı'na da açılmaktadır. Böylece C3.Mekânı ile C4.Mekânı (4.40x2x40 m) arasında içten bir bağlantı sağlanmıştır.

C5.Mekânı, yaklaşık 5.50x4.90 m ölçülerinde ve caddeye doğrudan açılmamaktadır. Bu mekânın iç kısmında, yaklaşık 0.85x0.55x0.70 m ölçülere sahip destek ayakları vardır. Bu ayakların, yapının üst katına ait taşıyıcı unsurlar olduğu düşünülmektedir. C5.Mekânı'nın bu özelliği, C Yapısı'nda iki katlı kullanım olasılığına işaret etmektedir. Yapının doğusunda gerçekleştirilen kazılar sırasında, C Yapısı'nın doğu cephesine paralel biçimde uzanan yaklaşık 8.00 m uzunluğunda bir sokak açığa çıkarılmıştır. Zemini düzgün kayrak taşlarla döşeli olan bu sokak, koridor biçiminde güneyden kuzeye doğru yönelmekte ve Merkez Caddesi'ne ulaşmaktadır. Sokak sonunda, caddeye geçişi sağlayan eşik taşı yerinde ve sağlam biçimde ortaya çıkartılmıştır. Bu sokak, C Yapısı ile kentin caddesi arasındaki ulaşımı sağlamaktadır.

Bu alandaki çalışmalar sırasında, Maximianus Dönemi'ne (MS 298-299) Geç Roma Dönemi'ne (MS 5. yüzyıl), Heraclius Dönemi'ne (MS 610-641) ve II. Constans Dönemi'ne (MS 641-668) tarihlenen bronz sikkeler ele geçmiştir.

2. KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

2.1. Merkez A Yapısı'nda Yürütülen Çalışmalar

Merkez A Yapısı'nda 2024 yılı içerisinde kazı ve belgeleme çalışmalarının ardından basit onarım ve konservasyon uygulamaları sürdürülmüştür. Yapının iç ve dış sınırlarını oluşturan duvarların moloz taş örgü tekniğiyle inşa edildiği, ancak zaman içinde doğal etkenler nedeniyle bu duvarlarda çeşitli düzeylerde tahribatlar oluştuğu tespit edilmiştir. Bu tahribatların giderilmesi ve yapının mimari bütünlüğünün korunması amacıyla, *anastylosis* esasına dayalı olarak koruma-onarım ve konservasyon çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 4d). Taşıyıcılığını kaybetmiş duvar bölümlerinde statik sağlamlaştırma, derz dolgu uygulamaları, enjeksiyon yöntemiyle boşluk dolgusu ve üst kısımlarda *capping* (şapkalama) işlemleri uygulanmıştır. Böylece yapının mimari özgünlüğünü koruyan ve belgelemeye dayalı koruma sürecinde önemli bir aşama kaydedilmiştir.

2.2. Liman Hamamı'nda Yürütülen Çalışmalar

Liman Hamamı'nda VI. Mekân'da yoğunlaştırılan kazılar sonucunda, *in situ* durumda korunmuş *opus sectile* zemin döşemesi ortaya çıkarılmıştı. Mavi, beyaz ve açık kahverengi tonlardaki kare ve sekizgen taşlarla oluşturulmuş bu döşeme, kare, daire ve dikdörtgen gibi geometrik motiflere sahiptir. Söz konusu zemin döşemesinin hemen üzerinde, güney yönüne devrilmiş vaziyette dört adet granit sütun gövdesi tespit edilmiştir (Resim: 14c). Yaklaşık 4.10 m uzunluğunda ve 0.55 m çapındaki bu sütunlardan ikisinin konsollu olduğu ve konsol bölümlerine heykel yerleştirildiğine dair izler barındırdığı gözlemlenmiştir. Sü-

tunların taban hizasında ise özgün konumlarında bulunan ve dört farklı tipte tasarlanmış, kireç taşından yapılmış kaidelere rastlanmıştır; bu kaidelerin genel ölçüleri 0.55x0.30 m olup aralarındaki mesafe yaklaşık 3.15 m'dir. Bulgular, sütunların büyük olasılıkla kente meydana gelen güçlü bir deprem neticesinde *opus sectile* zeminin üzerine devrildiğini göstermektedir.

VI. Mekân'da başlatılan koruma-onarım çalışmalarıyla, ilk etapta beden duvarlarında *anastylosis* esaslı müdahaleler gerçekleştirilmiştir (Resim 14a-14b). Söz konusu duvarlarda sağlamlaştırma, derz dolgu, enjeksiyon ve *capping* (şapkalama) gibi teknikler uygulanmıştır. Granit sütunlar ve kaideler için yüzey temizliği, çatlak onarımları ve statik sağlamlaştırma işlemleri yapılmış ve ardından kaidelerin dayanımı kontrol edildikten sonra kaide ve sütunlar özgün yerlerine uygun biçimde yeniden dikilmiştir. Sütunların kaldırılmasıyla birlikte *opus sectile* zeminde, hem doğal etkenler hem de devrilmiş sütunların etkisiyle ciddi tahribatlar olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda, zeminde ilk olarak mekanik temizlik işlemleri yapılmıştır. Tuzlanma ve aşınma görülen taşlara kimyasal uygulamalar yapılmış, çatlak alanlar ise kireç harç ve geçici taş döşemelerle desteklenmiştir. Diğer taraftan çökmüş bölümlerde moloz taş ve kireç harç dolguyla seviye düzenlemeleri yapıldıktan sonra taşlar özgün yerlerine yerleştirilmiştir. Bu uygulamalarla birlikte, VI. Mekân'daki *opus sectile* zeminin estetik ve yapısal bütünlüğünün korunması hedeflenmiştir (Resim: 14d).

2.3. Merkez Kilise Caddesi Çalışmaları

Anemurium'da Merkez A Yapısı ile Merkez Kilisesi'nin güneyi ve Merkez Hamamı'nın kuzeyi arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanan ana cadde, kentteki ulaşımı sağlayan önemli bir aks olmuştur. Ayrıca kazılar esnasında bu caddenin tam ortasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir sokak da tespit edilmiştir (Resim 12a-12b). Buradaki kazılarla birlikte cadde zemin taşlarının büyük oranda korunduğu ve özgün döşeme düzeninin izlenebilir olduğu belirlenmiştir. Kazıların tamamlanmasının ardından, cadde ve sokakta koruma, onarım ve konservasyon çalışmaları başlatılmıştır. Eksik alanlar çevredeki özgün taşlarla tamamlanmış, döşeme bütünlüğü korunarak taşlar kireç-kum harcıyla birbirine tutturulmuştur. Koruma sürecinde, taşların taşıyıcı bütünlüğünü sağlamak adına gerekli, yüzey koruma uygulamalarıyla taş dokusunun bozulması engellenmiş ve özgün bir şekilde korunmasına yönelik işlemler uygulanmıştır.

2.4. Merkez Hamamı Geç Antik Çağ A, B, C Yapıları

Anemurium Antik Kenti sınırları içerisinde merkezî bir konumda yer alan Merkez Hamamı'nın kuzey ve kuzeydoğusunda konumlanan yapılar, Geç Antik Çağ A, B ve C Yapıları olarak tanımlanmaktadır (Resim 13a-13b). Bu yapılarda 2024 yılı kazı sezonunda onarım ve konservasyon uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Yapıların beden duvarlarının moloz taş, kum ve kireç harç karışımıyla inşa edildiği, büyük ölçüde sağlam biçimde günümüze ulaştığı, ancak bazı bölgelerde bozulmalar ve derz kayıpları yaşandığı tespit edil-

miştir. Çalışmalar öncesinde, mevcut durum detaylı biçimde belgelenmiş olup onarıma ihtiyaç duyan alanlar haritalandırılmıştır. Ardından, sağlamlaştırma, *capping* (şapkalama) ve derz dolgu uygulamaları gerçekleştirilmiş, böylece yapısal dayanıklılık sağlanmıştır. Tüm bu işlemler *anastylosis* ilkesine uygun olarak, yapının özgün formuna uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

3. PALEOCOĞRAFYA/JEOARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI³

2024 yılı yaz sezonunda Anemurium Antik Kenti ve yakın çevresinde sürdürülen paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmaları kapsamında, delgi sondaj yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, derinlikleri 90 cm ile 1300 cm arasında değişen toplam 18 adet 20 cm çapında sondaj açılmıştır (Resim: 15a). Bu sondajlardan elde edilen veriler, kentin ve bölgenin jeoarkeolojik geçmişine dair önemli bulgular sunmuştur. Bu kapsamda; antik kentin Holosen öncesi döneme tarihlenen *lateritik-kolüvyal* karakterli kırmızı dolgular üzerine inşa edildiği belirlenmiştir. Söz konusu dolguların, sıcak ve kurak iklim koşullarında oluşmuş; etek düzlüklerine yayılan kırmızı-kahverengi renkli, killi karakterli birikintilerden meydana geldiği saptanmıştır. Ayrıca bazı sondajlarda denizel çamur tabakalarına ulaşılmış; bu tabakaların, Holosen *transgresyonu* sürecinde oluşan depresyonlara denizel ortamların sokulmasıyla biriken *sediman*ları temsil ettiği değerlendirilmiştir. Fosil analizlerinin gerçekleştirildiği sondaj örneklerinde ise, hem acı su hem de denizel karakterli mikro fosil türleri tespit edilmiştir. Tüm bu veriler ışığında yapılan jeomorfolojik değerlendirmeler, Anemurium Antik Kenti kıyı kesiminde zamanla bir dalga aşınım basamağının geliştiğini ve bu süreçte kentin, açık denize doğru uzanan geniş bir kıyı düzlüğü üzerinde kurulduğunu ortaya koymuştur.

4. FLORA VE TIBBİ BİTKİ TESPİT ÇALIŞMALARI⁴

Bakanlığımızın Geleceğe Miras Projesi 2024 yılı kazı sezonu kapsamında, Anemurium Antik Kenti ve hinterlandında gerçekleştirilen flora ve tıbbi bitki tespit çalışmalarıyla, bölgenin biyolojik çeşitliliğini, endemik türlerini ve yerel bitki örtüsünü ortaya koymaya yönelik araştırmalar yürütülmektedir (Resim: 15b). Çalışmalar, yalnızca mevcut *floristik* kompozisyonun belgelenmesiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda, Antik Çağ'da ya da günümüzde tıbbi amaçlarla kullanılmış olabilecek bitkilerin belirlenmesine de odaklanmıştır. Arazi çalışmaları sırasında tespit edilen bitkiler sahada fotoğraflanarak toplanmış, ardından mikroskobik incelemeleri yapılmış ve bilimsel (Latince) adlarıyla teşhis edilmiştir.

3 Paleocoğrafya/jeoarkeoloji çalışmaları Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümünden Prof. Dr. Ertuğ Öner ve ekibi tarafından yürütülmektedir. Anemurium'a katkılarından dolayı kendisine ve tüm ekibine çok teşekkür ederiz.

4 Bu çalışmalar Selçuk Üniversitesi Eczacılık Bölümünden Prof. Dr. Osman Tugay ve ekibi tarafından yürütülmektedir. Bu özverili çalışmaları için kendisine ve ekibine çok teşekkür ederiz.

5. DENİZ SEVİYESİ VE KIYI HAREKETLİLİĞİ TESPİT ÇALIŞMALARI⁵

“Kıyılardaki Kültürel Miras Alanlarının Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Etkilerine olan Kırılganlığı” başlıklı proje kapsamında 2024 yılında Anemurium Antik Kenti’nde, iklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen deniz seviyesi yükselmesinin arkeolojik alan üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar çerçevesinde de, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) destekli taşkın modelleme ve haritalama çalışmaları için yüksek çözünürlüklü sayısal arazi ve yüzey modellerinin oluşturulması hedeflenmiş ve bu doğrultuda antik kentte detaylı görüntüleme çalışmaları yürütülmüştür. Elde edilen görüntüleme verileri daha sonra bilgisayar ortamında işlenerek, alanın ayrıntılı topografik haritası ve sayısal yükseklik modeli oluşturulmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır.

6. EPİGRAFI ÇALIŞMALARI⁶

Önceki kazı sezonlarında sahile yakın kesimlerden toplanarak koruma altına alınan yazıtlı parçaların değerlendirilmesine 2024 yılında devam edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde antik döneme ait gelenekler ve kamusal yaşama dair önemli bilgilere ulaşılmaya başlanmıştır (Resim: 15c). Bununla birlikte Liman Hamamı’nın, *apsis* bölümünde yapılan kazılarda ele geçirilen bir yazıt (1.60x0.70x0.30 m) üzerinde de incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu yazıt, 13 satırdan oluşmakta ve Grekçe yazılmıştır. Yapılan ilk değerlendirilmeler sonucu yazıtın MS 2. yüzyıla ait olduğu ve bir güreşçiye ithafen düzenlenmiş onurlandırma yazısı niteliği taşıdığı anlaşılmıştır.

7. ANTROPOLOJİ ÇALIŞMALARI⁷

Anemurium’da 2023-2024 kazı sezonlarında ele geçirilen insan iskeletleri üzerinde antropolojik analizler gerçekleştirilmiştir (Resim: 15d). Analizlerde, ilk aşamada bireylerin cinsiyeti ve yaş aralığı belirlenmiş; ardından kemik dokularda gözlemlenen patolojik oluşumlar üzerinden bireylerin geçirdiği hastalıklar ve sağlık durumları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ek olarak, bireyler arasındaki olası genetik benzerlikleri ortaya koymak üzere *non-metrik* (varyasyonel) karakter analizleri gerçekleştirilmiştir. Mevcut antropolojik veriler doğrultusunda 5 kadın, 3 erkek, 4 çocuk-bebek ve 4 cinsiyeti belirlenemeyen birey tespit edilmiştir. Yaş tayinine göre ise 2 bebek, 2 çocuk, 2 genç erişkin, 2 orta erişkin, 4 ileri erişkin ve yaş grubu belirlenemeyen 4 erişkin olmak üzere toplam 16 bireyin varlığı kaydedilmiştir. Söz konusu iskelet topluluğu üzerinde gerçekleştirilen paleopatolojik

5 Bu proje, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Gülizar Özyurt Tarakçıoğlu ve ekibi tarafından yürütülmektedir. Bu kıymetli çalışmalardan dolayı kendisine ve ekibine çok teşekkür ederiz.

6 Yazıtlar üzerindeki incelemeler Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümünden Doç. Dr. Mehmet Oktan tarafından yapılmıştır. Bu değerli çalışmaları için kendisine çok teşekkür ederiz.

7 Çalışmalar Hitit Üniversitesi Antropoloji Bölümünden Prof. Dr. Mustafa Tolga Çırak ve ekibi tarafından gerçekleştirilmekte olup bu kıymetli çalışmalar için kendisine ve ekibine çok teşekkür ederiz.

analizlerde; *degeneratif* eklem hastalıkları, *metabolik* bozukluklar, çeşitli enfeksiyon hastalıkları, doğuştan gelen *konjenital anomaliler*, hematolojik (kan) hastalıkları, bakteriyel enfeksiyonlara bağlı bozulmalar, travmatik bulgular ile diş hastalıkları gibi Antik Çağ toplumlarında yaygın olarak karşılaşılan çeşitli sağlık problemlerine rastlanmıştır.

8. DEPO VE LABORATUVAR ÇALIŞMALARI

2024 yılı kazı sezonunda Anemurium Antik Kenti'nde yürütülen çalışmalar sonucunda, pişmiş toprak, metal, cam ve kemik gibi farklı malzemelerden yapılmış çok sayıda taşınır kültür varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserlerin öncelikle bulundukları alandaki konumları ve korunma durumları ayrıntılı şekilde belgelenmiş, ardından detaylı analiz, temizlik ve konservasyonlarının yapılabilmesi için kazı laboratuvarına taşınmıştır. Laboratuvar ortamında malzeme türlerine göre ayrılan buluntular üzerinde uzman konservatör ve restoratörler tarafından uygun bilimsel yöntemlerle müdahaleler gerçekleştirilmiş; hemen tüm eserlerde yüzey temizliği yapılmış, sonrasında ise fotoğraflama ve envanterleme gibi belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Özellikle metal, cam ve kemik buluntular üzerinde konservasyon uygulamaları tamamlanmış ardından uygun koşullarda korunmalarının sağlanması için gerekli tedbirler alınmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2024 yılı kazı sezonunda, Geleceğe Miras Projesi kapsamında Anemurium Antik Kenti'nin farklı noktalarında birçok çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda Merkez A Yapısı, Hazine Kilisesi, Merkez Kilise Caddesi, Merkez Hamam Geç Antik Çağ, A, B, C Yapıları, Liman Hamamı ve başta olmak üzere kentin odak noktalarında yürütülen kazılarda, yapıların plan tipleri, kullanım evreleri ve mimari gelişim süreçlerine dair yeni bilgilere ulaşılmıştır. Özellikle Merkez A Yapısı'nda elde edilen veriler, MS 4. yüzyıl sonlarından MS 6. yüzyılın ortalarına kadar yapının yalnızca konut ya da idari amaçlı değil, aynı zamanda üretim ve ticaret gibi farklı işlevleri de barındıran çok yönlü bir kompleks olduğunu göstermiştir. Merkez A Yapısı ile Merkez Kilisesi arasındaki cadde dokusunun ortaya çıkarılması, antik kentin ulaşım ağına ve planlı kentsel organizasyonuna dair önemli ipuçları sunmuştur. Ayrıca bu caddenin Geç Antik Dönem kent yaşamındaki ana yol akslarından birisi olduğu anlaşılmıştır. Liman Hamamı'nda gerçekleştirilen çalışmalar, bilhassa *hypokaust* sistemi, yıkanma havuzları ve *opus sectile* döşemeler aracılığıyla Roma hamam mimarisine ilişkin önemli verilerin elde edilmesini olanak sağlamıştır. Nitekim hamamın güneyinde yer alan üç mekânın, doğudan batıya doğru sırasıyla *tepidarium* (ılıkılık), *tepidarium* (ılıkılık?) ve *caldarium* (sıcaklık) işlevi gördüğü ve *hypokaust* sistemine sahip mekânlar olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu mekânların, Roma Dönemi'nde yaygın olarak kullanılan duvardan ısıtma sistemi olan pişmiş toprak ara parça ve çivili sistem (*spacer tube*) uygulamasıyla ısıtıldığı tespit edilmiştir.

Koruma ve onarım faaliyetleri, başta Merkez A Yapısı, Merkez Kilise Caddesi, Merkez Hamam ve Liman Hamamı olmak üzere çeşitli yapı ve alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, söz konusu yapıların bozulmasının önüne geçilmiş ve özgün biçimlerinin korunmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Yürütülen bu önleyici müdahaleler, alanın özgün mimari dokusunun muhafaza edilmesine ve genel görsel bütünlüğünün güçlendirilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Epigrafik çalışmalar kapsamında; ortaya çıkarılan 13 satırlık yeni yazıt, bir sporcunun başarılarının onurlandırıldığını, Anemurium'un sosyal yaşamında sporun ve bireysel temsilin kamusal bir değer taşıdığını göstermiştir. Paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmaları, Anemurium'un doğal çevresi ile kentsel gelişimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Holosen öncesi döneme ait *lateritik-kolüvyal* dolgular üzerinde yükselen kent, jeolojik açıdan oldukça eski bir taban üzerinde gelişmiştir. Kıyı belgeleme çalışmaları ise, günümüzde iklim değişikliğine bağlı deniz seviyesi yükselmesi ve kıyı erozyonu gibi risklerin antik yerleşimler üzerindeki olası etkilerini değerlendirmek için modern bilimsel yöntemlerin kullanılmasının kritik olduğunu göstermiştir. Antropolojik araştırmalar ise kentin demografik yapısı, sağlık koşulları ve yaşam süresine dair yeni veriler sağlanmıştır. Flora ve bitki çeşitliliğine yönelik yürütülen araştırmalar da, Anemurium hinterlandında hem modern hem de antik dönemlerde kullanılan bitkilerin tespitine yönelik önemli bir veri tabanı oluşturmuştur. Tıbbi bitkilerin varlığı, Anemurium halkının doğal kaynak kullanımına ve farmakolojik bilgi birikimine dair güçlü ipuçları sunmaktadır. Depo ve laboratuvar faaliyetleri kapsamında buluntular üzerinde yürütülen, temizlik, konservasyon ve dijital belgeleme çalışmaları ise hem eserlerin korunması hem de bilimsel yayınlara yönelik incelemeler yapılabilmesi için oldukça önemli olmuştur.

KAYNAKÇA

Korkmaz, Z. ve Tekocak, M. (2023). Anemurium Son Dönem Kazılarında Ortaya Çıkarılan A ve B Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme, *Seleucia, XIII*, s. 21-42.

Tekocak, M. ve Aldemir, C. (2019). *Anemurion: Anadolu'nun Güneyinde Bir Liman Kenti*, Konya: Sage Yayıncılık.

Tekocak, M. ve Aldemir, C. (2021). Anemurium Ancient City in the light of new studies: 2016 - 2018 (Cilicia, Turkey), Communication Through The Ages: People, Objects, Ideas (From the Bronze Age to Late Antiquity), *Anodos, Studies of the Ancient World 15/2015*, s. 237-251.

Tekocak, M. ve Aldemir, C. (2024). Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları: 2022, 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 6, Ankara, 2024, s. 33-50.

Tekocak, M. ve Aldemir, C. (2025). Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları: 2023, 44. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, Ankara, 2025, s. 513-531.

Tekocak, M. (2019). Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları: 2018, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, s. 197-220.

Tekocak, M. (2022). Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları: 2019-2020, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, 3, Ankara, s. 115 -136.

Tekocak, M. (2023). Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları: 2021, *42. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, Ankara, s. 487-507.

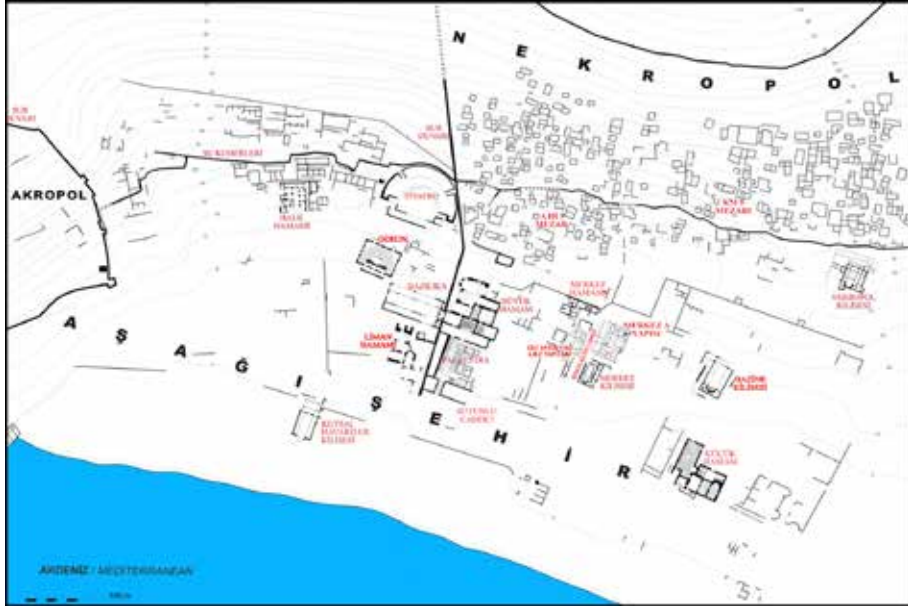
EKLER

Resim 1: Anemurium Antik Kenti'nin konumu.

Resim 2: Anemurium Antik Kenti, genel görünüm.

Resim 3: Anemurium Antik Kenti, kent planı.

Resim 4: Anemurium Antik Kenti, Merkez A Yapısı, çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

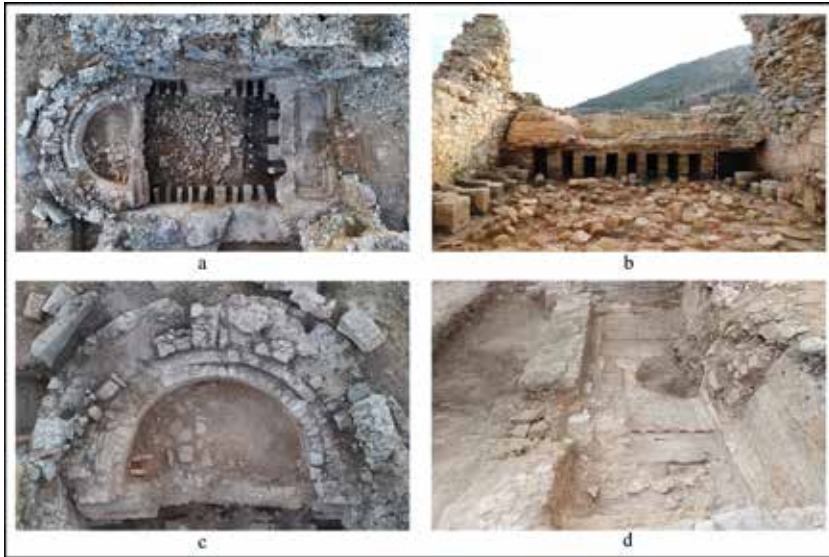
Resim 5: Anemurium Antik Kenti, Merkez A Yapısı, çalışmalar sonrası ortaya çıkarılan mekânlar.

Resim 6: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, çalışmalar öncesi ve sonrası görünüm.

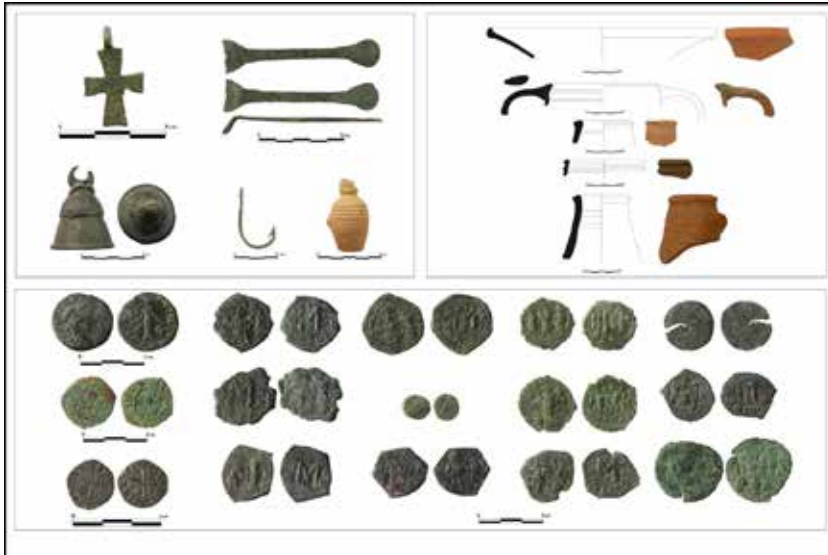
Resim 7: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, I. Mekân, *hypokaust* ve duvar ısıtma sistemine ait buluntular.

Resim 8: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, III. Mekân, *hypokaust* sistemine ait buluntular ve havuzlar.

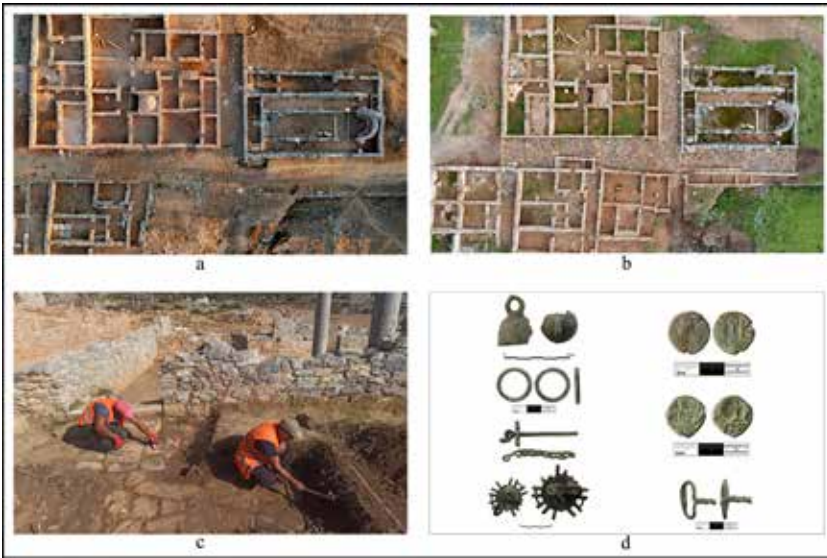
Resim 9: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, IV. Mekân, havuz, üçgen alınlıklı kapı ve zemin mozaïği.

Resim 10: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, buluntulardan örnekler.

Resim 11: Anemurium Antik Kenti, Hazine Kilisesi, Güney 1. Mekân.

Resim 12: Anemurium Antik Kenti, Merkez Kilise Caddesi, öncesi-sonrası görünüm ve buluntulardan örnekler.

Resim 13: Anemurium Antik Kenti, Geç Antik Çağ A, B ve C Yapıları, öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 14: Anemurium Antik Kenti, Liman Hamamı, VI. Mekân, koruma-onarım ve konservasyon çalışmaları.

Resim 15: Anemurium Antik Kenti, paleocoğrafya/jeoarkeoloji, flora ve tıbbi bitki tespiti, epigrafi ve antropoloji çalışmalarından görünüm.

ANİ ÖREN YERİ KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Muhammet ARSLAN*

Kars'ın yaklaşık 45 km doğusunda, Türkiye-Ermenistan sınırının sıfır noktasında, Arpaçay suyunun hemen kenarında kurulu olan Ani; MÖ 3. bin yıldan beridir yerleşime sahne olmuş ve Orta Çağ'ın ihtişamlı günleriyle bugünkü görünümüne kavuşmuş kadim kentlerimizden biridir (Harita: 1, Resim: 1). 4. yüzyıldan başlayarak Bagratunî Hanedanlığı ile gelişimine başlamış ve 1064 yılındaki Büyük Selçuklu fethiyle birlikte dünya şehri olma yolunda büyük bir atılım kaydetmiştir. İbadethanelerin yanı sıra bu dönem inşa edilen her türden eserle Ani, bir şehirde olması gereken somut ve soyut mirasıyla kent ve şehir kültürünü bir arada yaşamış ve yaşatmıştır. Dolayısıyla Ani, bir yandan Anadolu'daki Türk-İslam tarihinin başlangıcını oluştururken öte yandan Anadolu Türk-İslam şehirciliği ve Türk-İslam mimarisi bakımından başlangıç noktası olmuştur. Bu durum ne şaşırtıcı ne de tesadüfidir.

2019 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kafkas Üniversitesi ortaklığıyla başkanlığımız bünyesindeki disiplinler arası bir ekiple sürdürülen Ani'deki kazı ve koruma çalışmalarının yılın her ayına yayılması, Ani kazılarını artık uzun soluklu sezonlara dönüştürmüştür. Kentin kazılarak gün yüzüne çıkarılması, çıkarılan taşınır ve taşınmaz eserlerin korunması ve Ani'nin daha iyi tanıtılarak hem anlaşılması hem de sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılması amaçlarıyla devam eden 2024 yılı çalışmaları temizlik, kazı, koruma (taşınmaz eser konservasyonu ve taşınır eser restorasyonu), çevre düzenleme, laboratuvar, depo ve yayın çalışmaları olarak çeşitli başlıklarda devam etmiştir¹.

- * Doç. Dr. Muhammet ARSLAN; Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 36100 Merkez-Kars/TÜRKİYE, E-posta: muhammet.arslan@kafkas.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5964-7007.
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN; Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 36100 Merkez-Kars/TÜRKİYE, E-posta: ahmetsen@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7026-2976.
- Öğr. Gör. Gonca PAPUCCU; Kafkas Üniversitesi, Kazım Karabekir Teknik Bilimler MYO, El Sanatları Bölümü, 36100 Merkez-Kars/TÜRKİYE, E-posta: gonca.papuccu@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6766-9153.
- Öğr. Gör. Bekir KARACABEY; Kafkas Üniversitesi, Kazım Karabekir Teknik Bilimler MYO, El Sanatları Bölümü, 36100 Merkez-Kars/TÜRKİYE, E-posta: bekirkaracabey@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5001-5073.
- Arş. Gör. Mustafa KOÇAK; Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 36100 Merkez-Kars/TÜRKİYE, E-posta: mustafa.kocak@kafkas.edu.tr, ORCID: 0009-0001-7263-4630.
- Doç. Dr. Gül GEYİK; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: gul.geyik@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4149-5938.
- Doç. Dr. Ahmet YAVUZYILMAZ; Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Meram-Konya/TÜRKİYE, E-posta: ayavuziyilmaz@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6214-3734.
- Doç. Dr. Burak Muhammet GÖKLER; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: burak.gokler@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5035-6756.
- Dr. Öğr. Üyesi Semih YILMAZ; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 61080 Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: semihyilmaz@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4388-9327.
- Dr. Ayşe DURAN; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: ayse.duran16@ogr.atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5604-4809.

TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Ani Ören yeri'ndeki kazı ve koruma çalışmalarına başlamadan önce yaklaşık 10 gün boyunca Kazı evinde, kazı evi çevresinde ve kazı alanlarında çöp ve bitki temizliği yapılmış, ayrıca Kazı evinin temizliği yapılarak ekibin daha sağlıklı ve konforlu bir ortamda çalışması için gerekli hazırlıklar yapılmıştır.

Kazı alanlarındaki temizlik çalışmaları ise çöp ve bitki temizliği şeklinde gerçekleştirilmiştir. Selçuklu Konutları (Selçuklu Mahallesi), Selçuklu Çarşısı, Batı Aşot Surları, Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) ve Divin Kapısı Kaya Mescidi ve Diğer Kaya Yerleşimleri'ndeki bitkiler temizlenmiş ve çalışmalara hazır hale getirilmiştir. Hem Karşılama Merkezi hem de kazı alanlarındaki çöp temizliği ise sezon boyunca devam etmiştir.

KAZI ÇALIŞMALARI

2024 yılındaki kazı çalışmaları Selçuklu Konutları (Selçuklu Mahallesi), Selçuklu Çarşısı, Batı Aşot Surları, Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) ve Divin Kapısı Kaya Mescidi ve Diğer Kaya Yerleşimleri olmak üzere beş ayrı alanda sürdürülmüştür.

Dr. Esra İMAMOĞLU YILMAZ; Serbest Mimar, Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: esra_imamoglu@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-0973-6071.

Dr. Mustafa Tahir OCAK; İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 34367 Şişli-İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: ocakm@itu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5179-2472.

Doç. Dr. Demet OKUYUCU; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: demet@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5533-8397.

Arş. Gör. Tuğçe DARENDELİ; Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 34349 Beşiktaş-İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: tugced@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5944-1500.

Arş. Gör. Esin YILMAZ; Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 34349 Beşiktaş-İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: esinyilmaz3@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3166-565X.

Ezgi BAKİOĞLU; Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 55200 Atakum-Samsun/TÜRKİYE, E-posta: ezgibakioglu@gmail.com.

Fatma AKDURAN; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 50300 Merkez-Nevşehir/TÜRKİYE, E-posta: akduranfatma5@gmail.com.

Muhammed Harun AYDOĞAN; Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: mharunaydogan@gmail.com.

Müslüm ACAR; Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: muslumacar38@gmail.com.

Umut TOPRAKCI; Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 25100 Yakutiye-Erzurum/TÜRKİYE, E-posta: umuttoprakci@outlook.com.

- 1 2019 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kafkas Üniversitesi ortaklığında devam eden Ani kazıları, 2022 yılında Cumhurbaşkanlığı kararlı kazı statüsüne kavuşmuştur. 2024 yılı çalışmalarına Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Türk Tarih Kurumunun proje destekleriyle devam edilmiştir. Bu çalışmalara birçok üniversiteden Sanat Tarihçiler başta olmak üzere Arkeolog, Mimar, Restoratör Mimar ve Konservatör bilim adamları ile yine çoğunluğunu Sanat Tarihi Bölümü oluşturmak üzere farklı üniversitelerden lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri katılmıştır. Kars Müze Müdürlüğünden Arkeolog Metin Marufoğlu Bakanlık Temsilcisi olarak görev yapmıştır. 2024 yılı sezonunun saha çalışmaları 04.06.2024 günü başlamış ve 31.12.2024 günü tamamlanmıştır. Yılın diğer ayları ise laboratuvar ve yayın çalışmaları şeklinde değerlendirilmiştir.

Selçuklu Konutları (Selçuklu Mahallesi) Kazısı

Ebu'l Menûçehr Camii'nin güneyinde hem doğu set üzerindeki Arpaçay'a nazır konumdaki hem de bunun batısındaki diğer konutlar, caminin batısındaki III. Aşot surlarına dayanan konutlar ile büyük bir mahallenin bileşenlerini teşkil etmektedir. Buradaki kazılara ilk kez 1992-1995 yıllarında Beyhan Karamağaralı tarafından başlanılmıştır. Çalışmalar 2020 yılından beri tarafımızdan yürütülen yeni dönem kazılarıyla devam etmektedir (Çizim: 1, Resim: 2a). Mahalleyi oluşturan konutların kesin yapım tarihi bilinmese de 12. yüzyılda Selçuklu devrinde inşa edildiği ve ilerleyen dönemlerde sık sık yapılan ekleme ve değişikliklerle genişleyerek şekil değiştirdiği tahmin edilmektedir.

Selçuklu Sokağı: 2024 yılı çalışmalarına Ebu'l Menûçehr Camii'nin yol aşırı batısındaki sokaktan başlanılmıştır. Batıya doğru devam eden sokağın yaklaşık 18 m'lik bölümü 2023 yılı sezonunda açılmıştı. 2024 yılı çalışmalarıyla birlikte sokağın daha iyi bir şekilde algılanması sağlanmıştır. Kalan yerden doğudan batıya 2.20 m daha gidilerek bir yol ayrımına ulaşılmıştır. Burada kuzeyden güneye 3.30 m eninde ve 1.90 m derinliğinde çalışma yapılmıştır. Zemini özgün taş döşemelidir. Yol ayrımından kuzeye yönelindiğinde çıkmaz bir sokakla karşılaşmış ve burada kuzey ve batıdaki evlere giriş yapan sivri kemerli kapılar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2b). Batıdaki kapının yüksekliği 1.90 m, açıklığı 1.15 m'dir. Kuzeydeki kapının yüksekliği ise 1.60 m'dir. Kapı açıklığı 1.20 m olarak ölçülmüştür.

Sokağın yol ayrımından itibaren 13.30 m kadar güneye devam ettiği görülmektedir (Resim: 2c). Zemini yine özgün taş döşemelidir. Sokağın eni 2.20 m'dir. 1.70 m derinliğindeki dolgu toprağın boşaltılmasıyla açığa çıkarılmıştır. Sokağın güneye doğru gittikçe daraldığı ve batı yönde devam ettiği görülmektedir.

Sokak, batıda 10 m daha devam etmektedir. Eni 2.60 m'dir ve 1.60 m derinlikte çalışılmıştır. Sokağın güney duvarında altı basamaklı bir taş merdivene rastlanılmıştır. Hemen bitişiğindeki evin damına ulaştığı tahmin edilen merdivenin basamak yüksekliği 0.20 m ve eni ise 0.50 m'dir.

Özgün taş döşemeli Selçuklu sokağı, ayrıca merdivene varmadan güneye doğru yönelmektedir. 5.90 m ilerlendiğinde, sokağın tekrar doğuya yöneldiği anlaşılmıştır. Buradaki sokak 1.60 m enindedir ve 1.60 m derinliğinde çalışma yapılarak zemine ulaşılmıştır.

Ambar ve güneyindeki oda: Ebu'l Menûçehr Camii'nin yol aşırı batısından gelen sokak, yaklaşık 23 m sonra bir odaya geçiş vermektedir. Kuzeydoğu köşesindeki giriş kapısıyla odaya ulaşılmaktadır. Kapı 1.30 m genişliğinde ve 1.25 m yüksekliğinde olup sokağa açılmaktadır. Oda; kuzey-güney doğrultusunda 7.70 m, doğu-batı doğrultusunda ise 6.60 m ölçülerindedir. 3 m derinliğindeki bir kazı çalışmasıyla ulaşılmıştır. Zemini taş döşelidir. Doğru duvarı zeminden 0.35 m yüksekliğinde bir seki ile çevrelenmiştir. Odanın ortasında bir platforma rastlanılmıştır. Tahıl deposu (ambar) olarak kullanıldığı düşünülen bu platform kuzey-güney doğrultusunda 5 m, doğu-batı doğrultusunda 4.75 m ölçülerindedir ve zeminden itibaren 0.55 m yüksekliğindedir. Üzerinde yuvarlak formlu iki adet depo ağız

bulunmaktadır (Resim: 2d).

Odanın doğu ve batı duvarlarında üç adet niş yer almaktadır. Doğu duvarındaki kandil nişinin genişliği 0.95 m, derinliği 0.65 m ve yüksekliği ise 1.30 m'dir. Sivri kemerli bir forma sahiptir (Resim: 2e). Doğu, batı ve güney duvarlarında kapı açıklıkları yer almaktadır.

Ambarın güneydoğu köşesindeki bir kapıyla diğer odaya geçilmektedir. Oda; kuzey-güney doğrultusunda 3.60 m, doğu-batı doğrultusunda 6.60 m ölçülerindedir. 2.60 m derinliğinde çalışma yapılarak taş döşemeli zeminine ulaşılmıştır. Doğu ve batı duvarında sekiler ortaya çıkarılmıştır. Batı duvarda yer alan seki 0.65 m genişliğinde ve 0.50 m yüksekliğindedir. Batı duvarın güney köşesinde ocak nişi vardır. Niş; kuzey-güney doğrultusunda 1.80 m, doğu-batı doğrultusunda 0.90 m ve 1.90 m derinliğindedir.

Kazılar esnasında amorf ve envanterlik nitelikte çok sayıda taş, sırlı-sırsız seramik parçaları, sikke, cam ve madeni eser gün yüzüne çıkarılmıştır.

Selçuklu Çarşısı Kazısı

Aslanlı Kapı'dan başlayarak Ebu'l Muammeran Camii'ne ve buradan da Ebu'l Menû-çehr Camii'ne kadar ulaşan yaklaşık 700 m'lik yol, Ani'nin en canlı ticari hayatının yaşandığı bir aks olarak karşımıza çıkmaktadır. Bagratunî veya Gürcü Krallığı döneminde inşa edilen hiçbir anıtsal eserin bu yol aksı üzerinde yer almaması, tam aksine Selçuklu devrine ait iki önemli caminin doğrudan bu yol üzerine konumlandırılması, çarşının Selçuklu eliyle inşa edildiği ve şenlendirildiğini ortaya koymaktadır. Burası 11. yüzyıl sonlarından başlayarak 12. yüzyıl boyunca ekleme ve yenilemelerle sürekli değişen ve gelişen dinamik bir çarşı niteliğine sahiptir. Hatta daha sonraki yüzyıllarda bile, belki de kentin terk edildiği son güne kadar az da olsa canlılığını devam ettirebilmiştir.

Rus işgali döneminde (1878-1918) Nikolai Y. Marr'ın çalışmaları ve ardından Beyhan Karamağaralı ile Yaşar Çoruhlu'nun kazılarıyla açığa çıkarılan çarşıdaki kazılara 2020 yılından beri yeniden devam edilmektedir.

2024 yılında Ebu'l Muammeran Camii'nden sonraki doğu kanatta, bir önceki çalışma dönemlerinden kalan yerden itibaren başlayarak güneyden kuzeye doğru çalışılmıştır (Çizim: 2, Resim: 3). Güneyde kalan ilk mekân 2.85x3.64 m ölçülerindedir. 1.18 m derinliğe sahiptir. İkinci mekân 2.25x5.14 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. 1.23 m derinlikte ulaşılmıştır. Buraya kuzeyden bitişik olan üçüncü mekân ise 2.80x5.95 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. 1.64 m derinliği vardır. Burasının sonraki dönemlerde bölümlendiği görülmüştür. Mekânın güneybatı ucunda 1.50x1.00 m ölçülerinde muhdes duvar örgüsünden müteşekkil küçük boyutlu bir mekân oluşturulmuştur. Bu mekân kuzeyden tek nefli bir şapele bitişiktir. Şapelin güney duvarı aynı zamanda bu mekânın da duvarıdır. Bu mekânda yapılan çalışmalarda çok sayıda insan kemik parçalarına ve bütünlüğünü koruyan iskeletlere ulaşılmıştır. Beş iskeletten biri yetişkin diğerleri ise çocuk iskeletidir. Gömülme biçimleri Hristiyan geleneğine uygun olan iskeletlerin hemen yanındaki şapelle bağlantılı

olduğu düşünülmektedir. Şapeldeki çalışmalara 2025 yılında devam edilmesi planlanarak buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

Kazı alanının tamamından amorf ve envanterlik nitelikte çok sayıda taş, sırlı-sırsız seramik parçaları, sikke, cam ve madeni eserler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Batı Aşot Surları Kazısı

Ebu'l Menûçeher Camii'nin kuzeyinde kalan ve 971-972 yıllarında Bagratunîlerden III. Aşot tarafından yaptırılan surların kuzeye bakan yüzünde bulunan bu konutların bir kısmı Yaşar Çoruhlu'nun 2008-2009 yıllarındaki kazı çalışmalarıyla gün yüzüne çıkmıştır. Hemen güneyindeki Selçuklu Konutları ve buna bağlı diğer konutlarla aynı mahalleyi oluşturduğu düşünülen bu konutların da diğerlerinde olduğu gibi Selçuklu fethini müteakip inşa edilmeye başlandığı ve ilerleyen dönemlerde ise ta ki Osmanlı devrine kadar çeşitli ekleme ve değişikliklerle de kullanıldıkları düşünülmektedir.

Burcun önünde devam eden mekânlardan batıdan doğuya doğru beş oda Yaşar Çoruhlu'nun kazı dönemlerinde açılmıştır. Beşinci odadan itibaren devam eden çalışmalar ise 2024 yılında yapılmıştır (Çizim: 3, Resim: 4a-b).

Birinci Mekân: Kuzey-güney doğrultusunda 5.10 m, doğu batı doğrultusunda 5.60 m ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır. Mekânın en yüksek derinliği 3.22 m olarak ölçülmüştür. Güney duvarında yüksekliği 1.45 m, genişliği ise 1.10 m olan bir açıklığa rastlanmıştır. Kuzeybatı köşesinde 1.50 m genişliğinde kapı açıklığı vardır.

İkinci Mekân: Burası ortasındaki bir duvarla ikiye bölünmüştür. Kuzeydoğu köşesindeki 1.10 m genişliğindeki bir giriş kapısıyla ilk öncelikle dar dikdörtgen bir plana sahip olan koridora ulaşılmaktadır. 6.20x1.90 m ölçülerindedir. Koridorun batısında kalan ana mekân ise 6.20x4.80 m'lik ölçüleriyle yaklaşık kare planlıdır. Buraya 3.25 m yüksekliğindeki dolgu toprağın boşaltılmasıyla ulaşılmıştır. Koridor ile ana mekân arasındaki bağlantı, ortadaki duvara açılmış olan kapıdan sağlanmaktadır.

Üçüncü Mekân: İkinci mekânın kuzeydoğu köşesindeki kapıyla ulaşılan bu oda 6.70x4.60 m ölçülerindedir. Kazılan dolgu toprağın en üst noktası ise 2.30 m'dir. Odanın güneybatı köşesinde 1.20 m yüksekliğinde ve 0.80 m genişliğinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. Ayrıca odada iki adet yuvarlak formulu ambar ağız ile bir de tandır ortaya çıkarılmıştır.

Dördüncü Mekân: Üçüncü mekânın kuzeydoğu köşesindeki 1.30 m genişliğindeki bir kapıyla dördüncü mekâna geçilmektedir. 7.40x5.60 m ölçüleriyle yamuk bir kare plan sergilemektedir. Odaya 3.20 m yüksekliğindeki dolgu toprağın kazılmasıyla ulaşılmıştır. Odanın doğu duvarı, sur duvarı üzerindeki yarım yuvarlak planlı burca dayanmaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki 1.20 m genişliğindeki açıklıkla hemen doğusundaki beşinci mekâna (tahıl deposu) girilmektedir.

Beşinci Mekân: İçindeki büyük küpler nedeniyle burasının tahıl deposu olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İki katlı olarak inşa edildiği anlaşılan odanın üst katı tamamen yok olmuştur. İkinci katın kuzeyinde, sokağa açılan profillerle sınırlanmış nitelikli bir giriş kapısı vardır. Ancak kapının sadece sağ sövesi kısmen sağlam olarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Güneyde yarım yuvarlak planlı burca dayanan tahıl deposu kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. 5.30x1.87 m ölçülerine sahiptir. Derinliği 2.92 m'dir. Odanın kuzey duvarında, hemen giriş kapısının altına denk gelen yerde bir mazgal pencereye yer verilmiştir. Odada tahıl gibi kuru gıda ürünlerinin depolanarak saklandığı düşünülen pişmiş topraktan yapılmış bezemeli sekiz adet küpe (*pitos*) rastlanılmıştır (Resim: 4c-d). Küplerin her biri yaklaşık 1.20 m yüksekliğindedir. Ağız çapları ise ortalama 0.35 m'dir. Küplerin içi tamamen toprakla dolmuşken sadece üzerinde tavus kuşu motifi bulunan seramik bir kâse bulunmuştur (Resim: 4e).

Kazı alanının tamamından amorf ve envanterlik nitelikte çok sayıda taş, sırlı-sırsız seramik parçaları, sikke, cam ve madeni eserler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Kazı sezonu içerisinde konutların konservasyonuna başlanmış, ancak sadece batıdan ilk odanın konservasyonu yapılabilmektedir. Diğer mekânların ise daha sonraki sezonlarda konserve edilmesi planlanmaktadır.

Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) Kazısı

Ebu'l Menûcehr Camii'nin kuzeyindeki Aşot Surları Doğu Burcu'na dayanan mekânlar, 1072-1092 yılları arasındaki caminin inşasından sonra kümbet mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Buradaki kare planlı ilk kümbet ile kümbetin batısındaki dikdörtgen planlı koridorun kazısı Yaşar Çoruhlu döneminde yapılmış ve ortaya çıkarılmıştır. Buradaki diğer mekânları da ortaya çıkarmak amacıyla 2024 yılında yeni bir çalışma başlatılmıştır (Çizim: 4, Resim: 5a-b).

İlk öncelikle daha önceki kazı dönemlerinde kazısı yapılan ilk kümbet ile batısındaki koridorda bir temizlik çalışması yapılmış ve ardından koridorun kuzey ucunda yer alan mekânın kazısına başlanmıştır. Burası 3.86x5.15 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. 0.75 m derinlikte ulaşılmıştır. Zemini taş döşemelidir. Güneyindeki bir merdiven vasıtasıyla ilk kümbete bağlanmaktadır. Mekânın kuzeyinde ise kot farkıyla daha yüksek tutulmuş taş döşeli bir seki mevcuttur. 0.85 m yüksekte kalan seki, 2.55x4.15 m ölçülerine sahiptir. Sekinin zemini de taş döşelidir.

Bu mekânın doğusunda 7.00x6.95 m ölçülerinde bir sondaj çalışması yapılmış, burada düzensiz bir halde duran yetişkin ve çocuk iskeletlerine rastlanılmıştır. Sondajın derinliği 2.25 m'dir. Herhangi duvar veya zemine ulaşılmamıştır.

İlk kümbetin doğusundaki mekân dikdörtgen planlı bir kümbet şeklindedir. Kuzey-güney doğrultusunda 10.95 m, doğu-batı doğrultusunda 1.50 m ölçülerindedir. Derinliği ise 1.70 m'dir. Kalan izler üzerinin tonozla örtülü olduğunu göstermektedir. Buradaki ça-

lışmalarda iki adet ahşap tabut içerisinde muntazam şekilde duran yetişkin insan iskeletine ulaşılmıştır (Resim: 5c). Gömülme şekillerinden yola çıkarak İslami Dönem mezarı olduğu anlaşılan bu buluntular dışında kafatasları ile çok sayıda düzensiz kemik parçasına ulaşılmıştır.

Bu mekânının doğusunda bulunan mekânın ana kayalar üzerine oturtulduğu görülmüş ve alanın kuzeyinde düzgün kesme taş örgülü duvarlara ulaşılmıştır. Mekânın batısında bulunan ana kayanın ölçüleri kuzey-güney doğrultusunda 4.70 m, doğu-batı doğrultusunda 4.80 m'dir. Ana kayanın üzerinde yer alan kuzey duvarı doğu-batı doğrultusunda 4.45 m, kalınlığı 0.77 m, mevcut derinliği ise 0.86 m'dir. Bu duvarın ortasından kuzeye doğru giden duvar yüzeyinin sıvalı olduğu görülmüştür. Bu duvarın kalınlığı ve derinliği 0.77 m'dir. Kuzey duvarın 25 cm güneyinde bir duvar örgüsüne daha ulaşılmıştır. Bu duvarın ölçüleri de kuzey-güney doğrultusunda 1.70 m, doğu-batı doğrultusunda 0.88 m ve mevcut derinliği de 0.80 m'dir. Bu duvarın da 0.67 cm güneyinde yine bir duvar örgüsüne rastlanmıştır. Doğru-batı doğrultusunda 3.55 m'dir. Kalınlığı 0.70 m ve mevcut derinliği ise 0.35 m'dir.

Bu çalışmaların haricinde burada ayrıca bir teras düzenlemesi yapılmıştır. Ebu'l Menû-çeher Camii ile kuzeyindeki kümbet mezarlık alanı arasında kalan bölüm ziyaretçilerin sıkça uğradığı bir mekândır. Ancak uçurum olması hasebiyle can güvenliği riski oluşturan bu alanda Ani'deki doğal taşların harçsız bir şekilde kullanılmasıyla bir teras oluşturulmuştur.

Kazı alanının tamamı sezon içerisinde konserve edilerek koruma altına alınmıştır.

Kazı alanının tamamından amorf ve envanterlik nitelikte çok sayıda taş, sırlı-sırsız seramik parçaları, sikke, cam ve madeni eserler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Divin Kapısı Kaya Mescidi ve Diğer Kaya Yerleşimleri Kazısı

Ani'nin dört bir etrafı İlk Çağlara ait mağara yerleşimleriyle çevrelenmiştir. Bu mağara yerleşimlerinin öncelikle konut ve mezar olarak inşa edildikleri ve ardından ihtiyaca binaen şapel ve mescit olarak işlevlendirildikleri düşünülmektedir. Bu yerleşimlerin önemli bir kısmı da kentin güneyindeki Arpaçay yamacında bulunmaktadır. Hem bu mağaraları açığa çıkarmak hem de turizme kazandırarak gezi rotasına dahil etmek amacıyla ilk kez 2024 yılı sezonunda çalışmalara başlanılmış ve burada bir kaya mescidi ile diğer kaya mekânları ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6a-b). Kaya Mescidi ve diğer mekânlarda gerçekleştirilen çalışmalar yönlerine göre; D (doğu), B (batı), G (güney) şeklinde isimlendirilmiştir.

Kaya Mescidi: Divin Kapısı'na olan yakınlığı nedeniyle "Divin Kapısı Kaya Mescidi" olarak adlandırılan mescit 6.75x4.30 m ölçülerindedir (Çizim: 5, Resim: 6c). Sivri kemerli mihrap nişi, tromplu mihrap önü kubbesi ve kuzey duvarındaki dilimli ve sivri kemerli on iki adet kandil nişiyle dikkat çekmektedir (Resim: 6d). Doğusundaki dilimli kemerli *apsis* nişi ise burasının kentin Müslümanlar tarafından fethinden önce şapel olarak kullanıldığını göstermektedir.

D1 Mekânı: Mescide doğu yönden bitişik olan D1 mekânı, mescitten daha yüksek bir kotta yer almaktadır. 4.65x4.40 m ölçülerindedir. 2.16 m derinlikte bir çalışma yapılarak ortaya çıkarılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen bir kurulum alanına sahip olan bu mekân, doğudan Kaya Mescidi'ne bitişiktir. Son derece sade olan mekânın duvarlarında farklı ölçülerde fonksiyonel nişler yer almaktadır. Nişler; dikdörtgen formu, yuvarlak ve sivri kemerlidir.

D2 Mekânı: D1 mekânının doğusundan bir açıklık ile geçilen D2 mekânı daha yüksek bir kottadır. 2.00x2.90 m ölçülerine sahiptir. 1.50 m'lik dolgu toprağın kazılmasıyla ulaşılmıştır. Dikdörtgen planlı bir kurulum alanına sahip olan mekânın doğu ve güney duvarlarında farklı ölçülerde fonksiyonel nişler bulunmaktadır.

G1 Mekânı: Mescidin güney duvarında, alt kotta yer alan mekân; küçük boyutlu bir mağara odasıdır. 2.30x4.20 m boyutlarındadır. Odanın sade bir görünümü vardır.

B1 Mekânı: Mescidin batısında yer almaktadır. 5.10x4.80 m ölçülerindedir. 1.63 m derinlikle ulaşılmıştır. Dikdörtgen planlı olup kuzey, güney ve doğu duvarlarında farklı boyutlarda fonksiyonel nişler bulunmaktadır. Dikdörtgen formu, sivri ve yuvarlak kemerli bu nişler dışında sade bir düzenleme göstermektedir.

B1a Mekânı: B1 mekânının doğusunda bulunmaktadır. B1 mekânı ile mescit arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. 1.80x2.80 m ölçülerinde olup 1.60 m derinlikle ulaşılmıştır. Sade bir görünümü vardır.

B2 Mekânı: B1 mekânına batısındaki bir kapı açıklığıyla bağlantılı olan B2 mekânı sade bir düzenleme göstermektedir. 4.00x3.50 m ölçülerindedir. Dolgu toprak derinliği 1.74 m'dir.

B3 Mekânı: B2 mekânına batısındaki kapıyla bağlantılı olan B3 mekânının doğu, batı, kuzey ve güney duvarlarında farklı boyutlarda nişler bulunmaktadır. Nişler yuvarlak kemerli, sivri kemerli ve dikdörtgen formdadır. Ayrıca güney duvarın üst kısmında bir de mazgal penceresi bulunmaktadır. Mekân, 2.21x6.70 m boyutlarındadır. 2.90 m dolgu toprak derinliği vardır.

B4 Mekânı: B3 mekânına batıdan bitişik olan B4 mekânı, diğer mağara odaları ile bağlantılı değildir. Girişi güneyden sağlanmıştır. Yapılan çalışmalar esnasında mekânın önünde sonradan örülen muhdes bir duvar örgüsüne rastlanmıştır. Bu duvar ortaya çıkarıldıktan sonra belgelенerek kontrollü bir şekilde kaldırılmıştır. Muhdes duvarın kaldırılmasından sonra duvarın hemen altında orijinal duvar örgüsüne ulaşılmıştır. Düzgün kaliteli kesme taştan meydana gelen duvar takip edilmiş ve burada dikdörtgen bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Oda 2.21x4.50 m ölçülerine sahiptir. Odaya toplamda 2.90 m'lik dolgu toprağın kazılmasıyla ulaşılmıştır. Doğru, batı ve kuzey duvarlarında farklı ölçülerde nişler bulunmaktadır.

B4a Mekânı: B4 mekânının kuzeyindeki açıklık ile geçilen B4a mekânı, 2.20x2.80 m ölçülerinde küçük boyutlu bir mağara odasıdır. 1.58 m’lik dolgu toprağı boşaltılmıştır. Doğusunda yaklaşık 1 m derinliğinde bir kuyu bulunmaktadır.

Çalışmalar esnasında, B3 mekânının giriş aksı üzerinde bir, güneyinde bulunan duvarın köşesinde bir, B4 mekânının güneyinde iki ve B4 mekânının önünde bulunan dikdörtgen mekânda bir olmak üzere toplamda 5 ayrı tandıra rastlanmıştır. Tandırların içi boşaltılarak belgeleme yapıldıktan sonra içerisinden çıkarılan toprakla yeniden kapatılmıştır. Tandırlar genellikle 1 m derinliğe ve 60 cm ağız çapına sahiptir. B3 mekânının güneyinde bulunan tandırın içerisinden sırlı-sırsız seramik parçaları bulunmuş, diğer tandırlarda ise buluntuya rastlanılmamıştır.

Kazı esnasında ortaya çıkan hafriyat toprağı ve taş yığıntısı ile çalışma alanının hemen önünde ziyaretçilerin kullanımı için bir teras yapılmıştır (21.00 x 8.00 – Yükseklik: 10.00 m).

Kazı çalışmaları boyunca sırlı-sırsız seramik parçaları, küp ve küp parçaları, sikke, bezemeli taş eserler, cam eser parçaları ve metal parçalardan oluşan buluntular çıkarılmıştır.

Kazı çalışmalarının sona ermesinden sonra Kaya Mescidi, mağara odaları ile B4 mekânının güneyinde ortaya çıkarılan dikdörtgen mekânda konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

Ayrıca ziyaretçilerin bu alana daha rahat ulaşabilmeleri amacıyla Fethiye Camii (Katedral)’nin hemen karşısından aşağıya doğru inen 138 basamaklı bir merdiven inşa edilmiştir. Etraftaki doğal moloz taşlarla yapılan merdivenin inşasında herhangi bir harç kullanılmamıştır.

KORUMA ÇALIŞMALARI

2024 yılı koruma çalışmaları kapsamında hem denetimimizde restorasyon çalışmaları yürütülmüş hem de Kazı Başkanlığımız tarafından konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda Dünya Anıtlar Fonu tarafından desteklenen Aziz Prkitch Kilisesi’ndeki restorasyon çalışmalarında sona gelinmiştir. Fethiye Camii (Katedral)’ndeki çalışmaların 2. etap çalışmaları ise devam etmektedir.

Kazı Başkanlığımız tarafından ise Batı Aşot Surları’nın bir kısmında, Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) ve Divin Kapısı Kaya Mescidi’nde konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Abughamrents Kilisesi’nin iç mekânındaki bilinçsizce yazılan yazılar temizlenmiştir.

ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

2024 yılı çalışma sezonunda Divin Kapısı Kaya Mescidi ve Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) çalışma alanlarında bazı zorunlu çevre düzenleme çalışmaları yapılmış, ayrıca “Geleceğe Miras Projesi” kapsamında sur içi yürüyüş yollarının yapımına başlanmıştır.

Divin Kapısı Kaya Mescidi'ne ziyaretçilerin ulaşabileceği herhangi bir yol bulunmamaktadır. Ziyaretçilerin bu alanı da konforlu bir şekilde gezebilmeleri amacıyla Fethiye Camii (Katedral) önünden kaya yerleşimlerine inen 138 basamaklı bir merdiven inşa edilmiştir. Çevredeki doğal taşlarla yapılan merdiven harçsız olarak kuru duvar tekniğiyle yapılmıştır.

Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) ile Ebu'l Menûçeher Camii arasında kalan boşluk, aynı zamanda ziyaretçilerin Arpaçay Vadisi'ni izleyebildikleri bir seyir alanı gibidir. Ancak alanın düzensizliği ve uçurum kenarında yer alması ziyaretçiler için ciddi bir tehlike oluşturduğundan dolayı burada da doğal kaba yonu nitelikteki taşlar kullanılarak kademeli bir platform oluşturulmuştur.

Ani'deki mevcut yürüyüş yollarının toz ve çamurlu olması alandaki gezileri olumsuz etkilediği gözlenmiştir (Resim: 7). Ziyaretçilerin Ani içinde daha konforlu bir gezi yapmaları ve ziyaretçi yönetimi kapsamında ziyaretçileri yönetmek ve yönlendirmek amacıyla sur içinde yürüyüş yollarının inşasına başlanmıştır. Bu kapsamda ahşap traverslerin bordür ve yatay hatlı olarak kullanıldığı, kaset içlerinde de doğal kaba yonu taşların harçsız bir şekilde dizilmesinden meydana gelen projemiz ilgili Bölge Koruma Kurulu tarafından onaylandıktan sonra uygulama işine geçilmiştir (Resim: 8). Bu kapsamda Aslanlı Kapı'dan Ebu'l Menûçeher Camii'ne giden ana aksın yaklaşık 380 m'lik bölümü tamamlanmıştır. Daha sonraki sezonlarda 4.5 km'den oluşan güzergâhın tamamının yapılması planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

2024 yılı kazı ve koruma çalışmalarımıza destek veren Türk Tarih Kurumu Başkanlığına teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Ak, M., Karamağaralı, C. N. (2023). Ani'de Bulunan Ateşgede ve Ateşgedelerin Türk Mimarisine Etkileri (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 199-216.

Alishan, G. (1881). *Şirak*. Venice.

Arslan, M. (2021). *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*. Konya: Palet.

Arslan, M. (2021). Malazgirt Yolunda Ani'deki Selçuklu Mirası (Haz. Hakan Sarı-Yusufo Koşar). *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan*. İstanbul: İhlamur.

Arslan, M. (2022). Ani Kazısında Bulunan Selçuklu Çarşı Mescidi, *Palmet Dergisi*, 1, s. 1-13.

Arslan, M. (2022). *Ani Örenyeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları*. Kars: Palet.

Arslan, M. (2022). Ani Örenyeri Kazısı 2020-2021 Yılı Çalışmaları (Ed. Ahmet Çay-

cı-Ahmet Yavuzylmaz), 25. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, s. 733-765.

Arslan, M. (2022). Yeni Dönem Ani Kazıları (2019 ve 2020 Yılı Çalışmaları). *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları C. 3*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 209-228.

Arslan, M. (2023). Ani Örenyeri Kazısı 2021 Yılı Çalışmaları. *42. Kazı Sonuçları Toplantısı C. 4*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 9-28.

Arslan, M. (2023). Ani'nin Dağ Keçisi Figürlü Sırsız Seramikleri, *Art-Sanat Dergisi*, 19, s. 1-25.

Arslan, M. (2023). Ani Kazısı (Ed. Harun Ürer). *Cumhuriyetin Birinci Yüzyılında Anadolu'da Türk Dönemi Arkeoloji Çalışmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 155-170.

Balkan, K. (1970). Ani'de İki Selçuklu Hamamı, *Anadolu (Anatolia)*, XII, s. 39-81.

Balkan, K.-Sümer, O. (1967). 1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIV/1-2, s. 103-118.

Basmadjian, K. J. (1922-1923). Les Inscriptions Armeniennes D'Ani, *Revue De L'orient Chretien*, III (XXIII), s. 27-61.

Bingöl, A., Karageçi, D., Taşdüvenci, B. (2023). Yüzey Araştırmaları Işığında Ani ve Çevresinin Demir Çağı (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 13-27.

Cengiz, E. (2023). Ani ve Çevresinde Bagrathlılar: Tarih-Kültür ve Medeniyet (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 135-150.

Çoruhlu, Y. (2009). Yeni Dönem Ani Kazıları 2006-2007 Çalışmaları, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 301-326.

Çoruhlu, Y. (2010). Kars/Ani Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, III, s. 145-178.

Çoruhlu, Y. (2011). Kars/Ani Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları, *32. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 178-197.

Duran, A. (2023). Örnekleriyle Ani'nin Bezemeli Nişleri (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 31-49.

Duran, A.-Arslan, M. (2024). Türk Sanatında Dönüşüm Alegorisi: Ani'den Yer Ejderi ve Balık Figürlü Kemik Eser, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 111, s. 303-322.

Erdal, Z. (2019). Şeddadilerden Bahseden Kitabeler, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, s. 127-154.

Geyik, G. (2022). Ani Kazısı Cam Buluntuları (2020-2021) (Ed. Ahmet Çaycı-Ahmet Yavuzylimaz), 25. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, s. 459-470.

Geyik, G. (2023). Ani Kazısı Cam Kadehleri (2020-2022) (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 287-295.

Geyik, G. (2023). Ani Kazısı Cam Kandiller (2020-2023) (Ed. Esra Halıcı-Burak Muhammet Gökler), *Cumhuriyet'in 100. Yılında Sanat Tarihi Çalışmaları*. Ankara: Fenomen, s. 127-141.

Gökler, B. M. (2023). Ani Bezirhaneleri (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 75-99.

Karacabey, B. (2023). Ortaçağ Konut Mimarisinde Ani Örneği (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 53-71.

Karageçi, M. (2023). M. Ö. I. Binyılda Ani ve Yakın Çevresindeki Basit Gömülü Mezar Yapıları (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 221-243.

Karakaya, E. (2004). Menüçihir Camii, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, s. 156.

Karamağaralı, B. (1993). 1991 Ani Kazıları, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 509-538.

Karamağaralı, B. (1995). Ani Ulu Camii (Menuçehr Camii), *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri*, II, s. 323-340.

Karamağaralı, B. (1996). 1992-1994 Ani Kazıları, *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 493-512.

Karamağaralı, B. (1997). 1995 Ani Kazısı, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 577-589.

Karamağaralı, B. (2003). 2000-2001 Yılı Ani Kazısı, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 233-242.

Karamağaralı, B. (2005). 2002-2003 Ani Kazıları, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, s. 311-318.

Khachatryan, A. A. (1987). *Korpus Arabskih Nadpisey Armenii VIII-XVI BB., I*, Erivan.

Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul.

Kırzioğlu, M. F. (1987). Türkiye'de En Eski Selçuklu Camisi: Kars-Anı'da Manuçahr Camisi ve Minaresi (1073), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 4, s. 14-16.

Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları, *Belleten*, VII/27, s. 379-521.

Minorsky, V. (1953). *Studies in Caucasian History*. London.

Ocak, M. T. (2023). Ani'deki Koruma Çalışmaları Bağlamında Selçuklu Çarşısı Koruma Projesi ve Uygulaması (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 247-257.

Okuyucu, D. (2023). Ani Kazısı Haçkar Buluntuları (2021-2022) (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 115-131.

Önge, M. Y. (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara.

Papuccu, G. (2023). Ani'nin Aslanları (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 155-177.

Piyadeoğlu, C. (2023). Büyük Selçuklular ve Ani Şehri (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 103-110.

Sevgi, S. (2023). Ani'de Restorasyon Uygulamaları Örneğinde, Arkeolojik Alanlarda Koruma Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 261-283.

Yurttaş, H., Köşklü, Z. (2023). Ani Arpaçay (İpek Yolu, Ani) Köprüsü (Ed. Muhammet Arslan), *Cumhuriyetimizin 100. Yılına Armağan-Ani Kitabı*. Kars: Palet, s. 181-195.

EKLER

Harita 1: XI. ve XII. yüzyıllarda Anadolu haritasında Ani'nin konumu.

Resim 1: Ani'nin genel görünümü.

Çizim 1: Selçuklu Konutları (Selçuklu Mahallesi)'nin kazı sonrası genel planı.

Resim 2: a) Selçuklu Konutları (Selçuklu Mahallesi)'nin kazı sonrası genel görünümü.

- b) Sokağa açılan evlere ait giriş kapılarının görünümü. c) Özgün Selçuklu sokağının görünümü. d) Ambardan genel görünüm. e) Ambardaki kandil nişinden görünüm.

Çizim 2: Selçuklu Çarşısı'nın kazı sonrası genel planı.

Resim 3: a-b) Selçuklu Çarşısı'nın kazı sonrası genel görünümü.

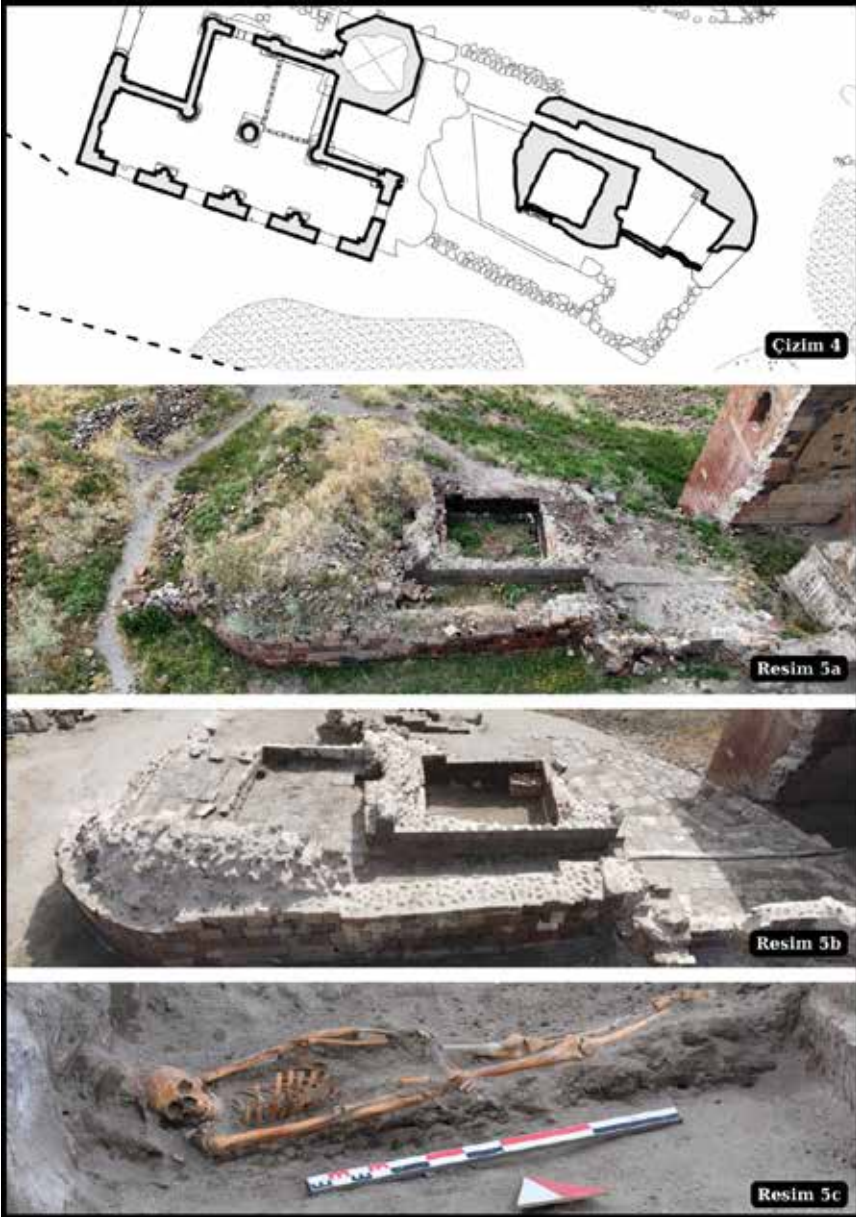

Çizim 3: Batı Aşot Surları'nın kazı sonrası genel planı.

Resim 4: a-b) Batı Aşot Surları'nın kazı öncesi ve kazı sonrası genel görünüşleri.

c-d) Tahıl deposundaki küplerin görünümü.

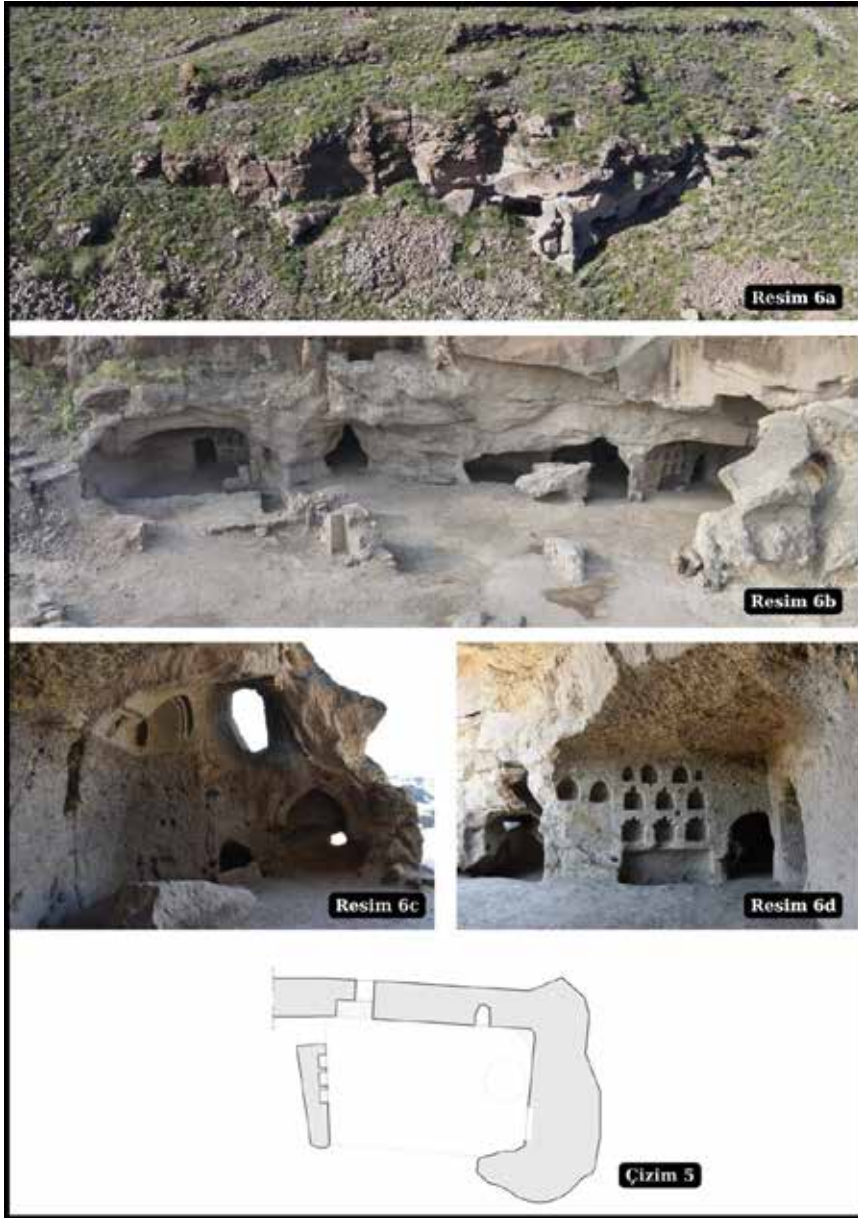
e) Küp içinden çıkarılan tavus kuşu motifli kâsenin görünümü.

Çizim 4: Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) alanının kazı sonrası genel planı.

Resim 5: a-b) Aşot Surları Doğu Burç (Selçuklu Kümbetleri) alanının kazı öncesi ve kazı sonrası genel görünüşleri.

c) Alandan çıkarılan insan iskeletinin genel görünümü.

Çizim 5: Divin Kapısı Kaya Mescidi'nin planı.

Resim 6: a-b) Divin Kapısı Kaya Mescidi ve Diğer Kaya Yerleşimleri'nin kazı öncesi ve kazı sonrası genel görünüşleri.

c-d) Kaya Mescidi'nin genel görünümü ve kuzey duvarındaki nişlerinden görünüm.

Resim 7a-b-c-d: Sur içi yürüyüş yollarının uygulama öncesi görünüşleri.

Resim 8a-b: Sur içi yürüyüş yollarının uygulama sonrası görünüşleri.

AÇÇANA HÖYÜK, ESKİ ALALAH KENTİ KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Murat AKAR*

Müge BULU

Tara INGMAN

1. GİRİŞ

Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti Kazısı 2024 yılı çalışmaları üç etaptan oluşarak 13 Mayıs-31 Aralık 2024 tarihleri arasında uluslararası bir ekibin katılımıyla tamamlanmıştır. Alanda arkeolojik kazı, koruma ve restorasyon çalışmaları sürdürülmüş, Aççana Höyük Kazıları ve Amik Ovası Araştırma Merkezinde ise tasnif ve envanter çalışmalarının yanı sıra, depremde etkilenen arkeolojik eser deposunun düzen çalışmaları tamamlanmıştır. Geleceğe Miras Aççana Höyük Projesi kapsamında ise, 1930'lu yıllarda açığa çıkarılan ve MÖ 15. yüzyıla tarihlenen IV. Tabaka Sarayı'nın kuzey kanadında arkeolojik kazı faaliyetleri proje hedefleri doğrultusunda tamamlanmıştır.

2. ARKEOLOJİK KAZI VE ARAŞTIRMA FAALİYETLERİ

Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti arkeolojik kazı çalışmaları, Saraylar Bölgesi olarak adlandırılan Alan 1'de konumlandırılan 32.12, 43.03 ve 43.13 plankareleri olmak üzere üç ayrı kazı alanında gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

2.1 32.12 Plankaresi Çalışmaları

1930'lu yıllarda C. Leonard Woolley tarafından yürütülen kazılarda, Aççana Höyük'ün kuzeyinde kentin savunma sistemleri ve şehir kapısı açığa çıkarılmıştır (Woolley, 1955, s. 132-171). Bu alanda yer alan Orta Tunç Çağı şehir kapısının batı kanadında, üst kotta MÖ 15. yüzyıla tarihlenen IV. Tabaka Kale Yapısı'nın kalıntıları bulunmaktadır (Woolley, 1955, s. 152, fig. 57). Son 100 yıl içerisinde kerpiç duvarları eriyen ve yoğun bitki örtüsü tahribatına maruz kalan yapının restorasyon çalışmalarına başlanması hedeflenmiştir. Kazı ve restorasyona hazırlık kapsamında gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında, kış boyu yağın yağmurların bozduğu kesitin kenarında son derece iyi korunmuş bir çivi yazılı tablet bulunmuştur (Resim: 2). Bu nedenle, söz konusu alanda kazı çalışmalarına başlan-

* Prof. Dr. Murat AKAR; Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Alalah Mah. 31060, Antakya Hatay/TÜRKİYE, E-posta: muratakr@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5485-8465.

Dr. Öğr. Üyesi Müge BULU; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Hacettepe Mah. Sıhhiye Kavşağı, 06100 Altındağ-Ankara/TÜRKİYE, E-posta: mbulu@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1118-7889.

Dr. Tara INGMAN; Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED), İstiklal Caddesi No: 181 Merkez Han, 34433 Beyoğlu-İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: tara.ingman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0338-0489.

masına karar verilmiş ve plankare sistemine göre 32.12 plankare koduyla arkeolojik kazı faaliyetleri yürütülmüştür.

C. Leonard Woolley 1930'lu yıllarda yürüttüğü kazı çalışmalarında IV. Tabaka Kale yapısının doğu kanadını kazıp kaldırmış ve hemen alt kotta yer alan Orta Tunç Çağı Şehir Kapısı'nı açığa çıkarmıştır (Woolley, 1955, s. 146, fig. 55). Ancak, IV. Tabaka'ya ait kalıntılar sadece batı kanatta yerinde durmaktadır ve bu alanın da 100 yıldır açıkta kalması sebebiyle köklü bitkiler tarafından istila edilmiş ve kerpiç mimari erimiştir. Bu nedenle, bu alanda eş zamanlı olarak kazı ve kerpiç kaplama yöntemiyle koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

32.12 plankaresinin IV. Tabaka Kale Yapısı'nın kuzey dış cephesini oluşturan mekânlarında ve güney cephesinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alanda özellikle kuzey kanatta yürütülen kazılarda iki adet çivi yazılı tablet parçası daha bulunmuştur. Tablet parçalarının mekânları tanımlayan kerpiç duvarların diplerinde bulunmuş olması, 1930'lu yılların kazılarını yürüten C. Leonard Woolley ve ekibi tarafından kerpiç yapıların iyi tanımlanmış olmakla birlikte, olasılıkla kazının hızlı temposu nedeniyle çoğu zaman duvarların genişliklerinin ortalama 5-10 cm kalın bırakıldığını ve kerpiç duvarların doğru sınırlarının belirlenmediğini göstermektedir. Doğru sınırlarının tanımlanmasıyla birlikte duvar diplerinde olasılıkla raflardan düşmüş tabletlere ait parçalar bulunmuştur.

IV. Tabaka Kale Yapısı'nın güney kanadındaki mekânlarda da eş zamanlı olarak kazı ve restorasyon çalışmaları sürdürülmüştür. Söz konusu yapının erken evrelerinin tanımlandığı çalışmalar kapsamında, mekânın erken taban seviyesinin Woolley döneminde kazılmadığı tespit edilmiştir. Erken taban seviyesiyle ilişkili taş temellerin tespiti, yapının kendi içerisinde yapısal değişimlere uğradığını göstermektedir. Mekân içerisinde açığa çıkarılan ve pişmiş tuğla kullanılarak hazırlanmış olan bir drenaj kanalı ise mimari açıdan değerlendirildiğinde, Tunç Çağı şehir planlamacılığında atık su sistemlerinin varlığına işaret eder niteliktedir (Resim: 3). Bu alanda, taban seviyesi altında yürütülen kazılarda bulunan, İngilizce literatürde "*truncated cups*" olarak tanımlanan minyatür kaplar ise bir yapı adak ritüeline işaret ediyor olabilirler (Resim: 4). Özellikle Orta Anadolu'da Hititlerle ilişkili olarak bildiğimiz minyatür adak kaplarıyla karşılaştırıldığında, Açıncı Höyük'te bulunan örneklerin bölgedeki Hitit hakimiyetinin tanımlandığı tabakalar öncesi, yani Mitanni İmparatorluğu Dönemi'ne ait olması, MÖ 15. yüzyılda inanç ve ritüeller nezdinde iki farklı imparatorlukta ortak âdetlerin geliştiğinin bir kanıtı olarak sunulabilir.

32.12 plankaresinin bulunduğu alanda kazı çalışmaları başlamadan önce bulunan tablet, Açıncı Höyük'ün 2024 yılı içerisinde en çok dikkat çeken buluntusu olmuştur. Yüklü miktarda masa, sandalye ve ayak taburesi siparişine ait bir kaydı içeren metnin ilk okumaları, dilbilimcilerimiz Johns Hopkins Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Jacob Lauinger ve Doktorant Zeynep Türker tarafından tamamlanmış ve büyük olasılıkla kral tarafından verilmiş bir mobilya sipariş listesi olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, özellikle Tunç Çağı'nda gelişim gösteren mobilyacılık zanaatı ve krallığın konumu itibarıyla kazandığı bolluk ve refahın göstergesi olarak okunabilir. Ahşap mobilyaların kendileri günümüze kadar ko-

runmamasına rağmen kazılarda bulunan fildişi mobilya kakma parçaları, görsel sanatlarda tasvir edilen eşyalar ve bu son tabletle birlikte kaydı sunulan zengin mobilya envanteri, Mukiş Krallığı'nın güçlü bir mobilya endüstrisine de sahip olduğunu göstermektedir.

2.2 43.03 Plankaresi Çalışmaları

Tapınak Çukuru olarak adlandırılan ve 1940'lı yıllarda Alalah tapınaklarının kazılıp kaldırıldığı alanın güneyine yerleştirilen 42.10 Plankaresiyle sorunlu Alalah tapınak tabakalarını ve kronolojisini incelemek hedeflenmiştir. Çalışmalara 2012 yılında başlanan 42.10 Plankaresinde Demir Çağı ve Geç Tunç Çağı'na tarihlenen toplamda yedi mimari evre açığa çıkarılmıştır. Bu yapı katlarının daha geniş bir ölçekte tanımlanabilmesi adına 2021 yılında 42.10 Plankaresinin hemen doğusundaki alanda 43.03 ve 43.13 kodlu iki yeni Plankare açılmıştır (Akar vd., 2023).

43.03 Plankaresinde, 2022 yılı çalışmalarında Demir Çağı'na tarihlenen 2. ve 3. Evreler ile Geç Tunç-Demir Çağı geçişine tarihlenen 4. Evre açığa çıkarılarak kazı çalışmaları tamamlanmıştır (Akar vd., 2024a; Akar vd., baskıda). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle 2023 yılında kazı çalışmalarına ara verilen bu Plankarede, 2024 yılında taş temelli 4. Evre mimarisinin erken taban seviyeleri ve uzantısında yer alan kerpiç duvarlı başka bir yapı tanımlanarak 4b Evresinin kazım çalışmaları tamamlanmıştır. MÖ 13. yüzyıla tarihlenen bu yapı katında cam boncuklar, işçilikte kullanılmış metal dilgiler ve matkap uçları ile kısmen işlenmiş bir bazalt heykel önemli buluntuları temsil etmektedir. Bu buluntu grupları alandaki yapıların tapınakla ilişkili bir atölye olabileceğini göstermektedir (Resim: 5).

2.3 43.13 Plankaresi Çalışmaları

43.03 plankaresinin doğusunda yer alan 43.13 plankaresinde, Demir Çağı tabakaları kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Yüzey toprağına yakın olmaları nedeniyle Aççana Höyük'ün Demir Çağı'na ait evreleri mimari kalıntı açısından son derece zayıftır (Montesanto ve Pucci, 2019-2020). Aynı alandaki diğer plankarelerin Demir Çağı evrelerinden farklı olarak, 43.13 plankaresinin 2. Evresinde ilk kez kerpiç duvarları tanımlanan bir yapı ve içerisinde fırın olarak tanımlanabilecek bir enstalasyon da plankarenin doğu kesiti boyunca tespit edilmiştir.

Buluntu gruplarının az olduğu bu yapı katında, dövme tekniğiyle yivlenmiş ve şekillendirilmiş bir altın küpe (Resim: 6) ile üzerindeki mühür baskısının korunmadığı bir bulla öne çıkan iki önemli buluntudur. Geçtiğimiz yıllarda 43.03 plankaresinin aynı kotlarında bulunan Prens Halpaziti'ye ait mühür baskılı bullalar da dikkate alındığında, üzerinde yazısı korunmayan bu bullanın da aynı prene ait olduğu düşünülebilir.

3. KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

3.1 Orta Tunç Çağı Şehir Kapısı ve IV. Tabaka Kale Yapısı Koruma ve Restorasyon Çalışmaları

Aççana Höyük'te 2021 yılından beri devam eden koruma ve restorasyon çalışmalarında önemli aşama kaydedilmiştir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremleri takiben, 2023 yılı kazı sezonunda özellikle Orta Tunç Çağı Şehir Kapısı ve Geç Tunç Çağı Sarayı'nın güney avlusunda koruma ve restorasyona yönelik çalışmalara başlanmıştır (Akar, 2024; Akar vd., 2024b). Bu proje kapsamında, 1930'lu yıllarda höyüğün kuzey yamacına doğru dökülen hafriyat toprağı kazılmaya başlanmış, çıkan toprak elenerek, koruma çalışmalarında kullanılmak üzere üretilen kerpiçler için temel hammadde ihtiyacını karşılamıştır. Söz konusu koruma çalışmaları için yaklaşık 1000 adet kerpiç üretilmiş, 2023 yılında restorasyonu tamamlanan tripartit planlı Orta Tunç Çağı şehir kapısının eksik kaplamaları tamamlanmış ve yıllık bakımları gerçekleştirilmiştir.

Tripartit planlı Orta Tunç Çağı şehir kapısının batı kanadında yer alan ve MÖ 15. yüzyıla tarihlenen IV. Tabaka Kale Yapısı'nda da benzer bir uygulama gerçekleştirilmiştir. 32.12 plankaresi koduyla kazıların tamamlandığı alanlarda formunu yitiren ve eriyen duvarlar kerpiç kaplama uygulamalarıyla koruma altına alınmış ve alanın görsel zenginliği ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7).

3.2 32.52, 32.53, 32.54, 32.62, 32.63 ve 32.64 Plankareleri

Prof. Dr. K. Aslıhan Yener başkanlığında 2003-2016 yılları arasında kazıların gerçekleştirildiği bu alanda, Aççana Höyük'ün II, III ve IV. Tabakaları incelenmiştir. Bu alanda Hitit Dönemi'ni tanımlayan anıtsal kerpiç yapı, 32.52, 32.53 ve 32.54 plankarelerinde kazılıp kaldırılmış ve IV. Tabaka Sarayı ve Kale yapısı ile çağdaş yapı katı açığa çıkarılarak kazılar sonlandırılmıştır. Son 10 yıl içerisinde doğal şartlara maruz kalan alanda kesitler çökmüş, kerpiç yapı elemanları da formlarını kaybetmiştir. Bu duruma müdahale etmek adına bu alanı kaplayan ve alanda fazlasıyla bakımsız bir görüntü yaratan eski jeo-tekstil-lerin tamamı kaldırılmış, çöken kesitlerin temizliği yapılmıştır.

Özellikle 2023 depremlerinde zarar gören bu plankarelerin kuzey kesitinin güçlendirme faaliyetleri kapsamında, iki metre yüksekliğe ulaşan çift sıra kum çuvalı dizilerek bu alanda çökmelerin önüne geçmek istenmiştir. Derin bir kesit olması ve kum çuvallarının daha fazla yükseltilmesinin tehlike yaratacağı düşünülerek, kesit alternatif bir yöntemle koruma altına alınmıştır. Bu yöntemle, öncelikli olarak kesitin tamamı saman balyalarıyla örülmüş, akabinde örülen duvarın tamamı saman, toprak ve su karışımından oluşan sıvayla koruma altına alınmıştır. Çamur sıvası bu alandaki bütün yapı kalıntılarının üzerine uygulanarak, alanın kerpiç mimari dokusuyla uyumlu bir koruma uygulaması hayata geçirilmiştir. Burada temel amacımız, alandaki jeotekstil kullanımını mümkün olduğunca azaltmak ve ören yerini ziyaretçilerin anlayabileceği bir durumda bırakmak olmuştur (Resim: 8).

32.53 ve 32.54 plankarelerinin güney kesitinin temizliği esnasında şaşırtıcı bir gelişme olmuştur. Woolley kazılarında tabletlerin bulunduğu IV. Tabaka Sarayı ve Kale Yapısı ile çağdaş olan ve kesitte yanık bir dolgu ile tanımlanan alanda çivi yazılı tabletler tespit edilmiştir. Kırık halde bulunan tabletlerin alandan kaldırılmasını takiben, kesitin tamamı jeotekstil ile kaplanarak koruma altına alınmıştır. Burada bulunan tablet yoğunluğu, hemen üst kotta kazı çalışmalarının Hitit tabakası seviyesinde sonlandırıldığı 32.64 plankaresinde, IV. Tabaka Kale Yapısı'yla ilişkili ve daha önce tespit edilmemiş bir arşiv odası olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, 32.64 plankaresinde 2025 yılında kazı çalışmaları gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

4. GELECEĞE MİRAS AÇÇANA HÖYÜK PROJESİ ÇALIŞMALARI

Geleceğe Miras Aççana Höyük Projesi kapsamında yukarıda detaylandırılan arazi çalışmaları kapsamında Geç Tunç I Dönemi IV. Tabaka Sarayı'nın hafriyat toprağı ve kendi erimiş kerpiç dolgusuyla kapanan odaları tekrar açığa çıkarılmaya başlanmış, aynı zamanda da odalar ve sarayın çevresinde genel temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2024 yılında hayata geçen Geleceğe Miras Aççana Höyük Projesi kapsamında çalışmalara başlamadan önce, 1930'lu yıllarda açığa çıkarılan Geç Tunç Çağı IV. Tabaka Sarayı'nın mimari çizimi referans alınarak günümüzdeki mevcut durumu Coğrafi Bilgi Sistemi programı yardımıyla üst üste oturtulmuş ve yapının nihai sınırları tespit edilmiştir. Sonrasında ise orijinal plandaki oda numaralarına sadık kalınarak, sarayın eriyen duvarlarının kerpiç dolgusuyla kapanan odaları kazılıp temizlenmeye başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında, sarayın 5-12, 14-18 ve 21-36 No.lu odalarının sınırları belirlenerek dolgu hafriyat toprağı kaldırılmıştır. IV. Tabaka Sarayı'nın 18 No.lu odasının eriyen duvarlarının sınırlarının belirlenmesi ve dolgu hafriyat toprağının kaldırılması sırasında alanın güneybatı köşesinde çivi yazılı tablet parçaları açığa çıkarılmış ve alanda *in situ* halde kayıt altına alınmıştır.

IV. Tabaka Sarayı'nın kuzeybatı (TSR7) bölgesi ve kuzeydoğu (Q7) bölgesinde, 1930'lı yıllarda yürütülen büyük ölçekli kazıların oluşturduğu ve ziyaretçi alanı içerisinde yer alan atık dolgu toprak tepeleri, alanın görselliğini bozması nedeniyle kaldırılmıştır. Kuzeydoğu (Q7) bölgesinde yapılan çalışmalar sırasında toprakta yanık izler tespit edilmiş ve bu izlerin arkeolojik tabaka olma ihtimali sebebiyle çalışma sonlandırılmıştır. Bu süreçte, 1930'lu yıllarda yürütülen kazılarda gözden kaçan ve atık toprak içerisine karışan iki adet silindirik mühür ve üç adet tablet parçası bulunmuştur.

Yapının içerisinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarının yanı sıra, koruma ve restorasyon çalışmaları kapsamında IV. Tabaka Sarayı girişindeki kırık *ortostat* parçaları, yapının *ortostat*ları üzerinde denenerek yerleri bulunanlar birleştirilmiştir. IV. Tabaka Sarayı'nın güneyinde yer alan avlusundaki pişmiş tuğla döşemelerin de yıllık temizlik ve koruma çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 9-10).

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Aççana Höyük'te 2024 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla, bölgede çok iyi bilinmeyen Geç Tunç-Demir Çağı geçiş döneminin daha iyi anlaşılmasına imkân veren önemli yeni veriler elde edilmeye devam edilmiştir. 2024 yılının en önemli buluntu grubunu ise çivi yazılı tabletler oluşturmaktadır. 1930'lu yıllarda kazılan IV. Tabaka Sarayı ve Kale Yapısı'ndan elde edilen tabletlerle içerik ve dönemsel olarak benzer özellikler taşıyan tabletlerin kapsamlı okumaları tamamlandığında, bölgenin Geç Tunç I'e tarihlenen Mitanni İmparatorluğu Dönemi'ne dair önemli veriler sunacağı kuşkusuzdur.

Arkeolojik kazıların yanı sıra ağırlıklı olarak restorasyon projelerinin gerçekleştirilmesi, alandaki anıtsal kerpiç yapıların kültür mirası olarak korunması, yaşıatılması ve turizme kazandırılması açısından birçok kültürel değerini kaybetmiş bir kent için birincil önem kazanmıştır. Bu nedenle, Geleceğe Miras Aççana Höyük Projesi kapsamında 2025-2028 çalışma takvimimizde ünik bir kimliğe sahip olan Tunç Çağı Mukiş Krallığı'nın başkenti Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti'nin anıtsal kerpiç yapılarının korunması ve turizme kazandırılması çalışmalarına devam edilecektir.

TEŞEKKÜR

2024 yılı Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti kazı, koruma ve restorasyon çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Geleceğe Miras Projesi ve Archaeological Institute of America (AIA) Nancy Wilkie Emergency Funds for Heritage Preservation fonları tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, M. (2024). Sürdürülebilir Kültürel Miras ve İyileştiren Arkeoloji: Kahramanmaraş Merkezli 6 Şubat Depremleri Sonrası Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti Kerpiç Anıtlarının Korunmasında Kolektif Süreçler, *Anadolu Anatolia*, 50, s. 29-53.

Akar, M., Bulu, M., Ingman, T., Kırman, O. H., Maloigne, H. ve Yener, K. A. (2024a). Aççana Höyük, Eski Alalah Kenti 2022 Yılı Kazı Çalışmaları (Ed. C. Keskin), 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (6. Cilt). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 87-99.

Akar, M., Bulu, M., Ingman, T., Maloigne, H., Avşar, U., Peker, H., Kırman, O. H. ve Yener, K. A. (baskıda). The Last Days of the Hittite Empire and Beyond: Integrating Results of Recent Archaeological Fieldwork (2020-2022) at Tell Atchana, Alalakh (Ed. S. Branting, J. W. Lehner, D. Langis-Barsetti, T. Kalaycı, G. B. Yazıcıoğlu, S. R. Steadman, & G. McMahon), *The Archaeology of Anatolia, Volume V: Recent Discoveries (2012-2022)*. Cambridge: Cambridge Scholars Press.

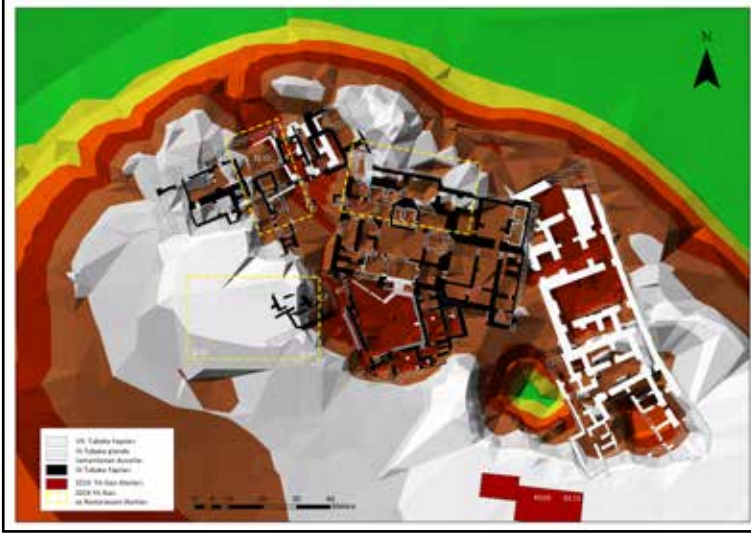
Akar, M., Bulu, M., Ingman, T., Shafiq, R., Kırman, O. H., Çınar, A. D., Ayten, E. G., Burgaç, S., Sinmez, E. ve Yener, K. A. (2023). Açıana Höyük, Eski Alalah Kenti Kazısı 2021 Yılı Çalışmaları (Ed. A. Özme), 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (4. Cilt). Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 51-66.

Akar, M., Kırman, O. H., Bulu, M., Maloigne, H., Ingman, T., Tektaş, G. ve Ecer, B. K. (2024b). Embracing Heritage, Empowering Communities: Visualizing Fieldwork and the 6 February 2023 Earthquakes at the Bronze Age City of Tell Atchana, Alalakh, *Journal of Field Archaeology*, 49(8), s. 610-633.

Montesanto, M. ve Pucci, M. (2019-2020). The Iron Age at Alalakh, *Archaeology & History in the Lebanon*, 50-51, s. 93-135.

Woolley, C. L. (1955). *Alalakh: An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*. London: The Society for Antiquaries.

EKLER

Resim 1: Açıncı Höyük, Eski Alalah Kenti Saraylar Bölgesi topografik haritası (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 2: IV. Tabaka Kale yapısının kuzeyinde bulunan tablet (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

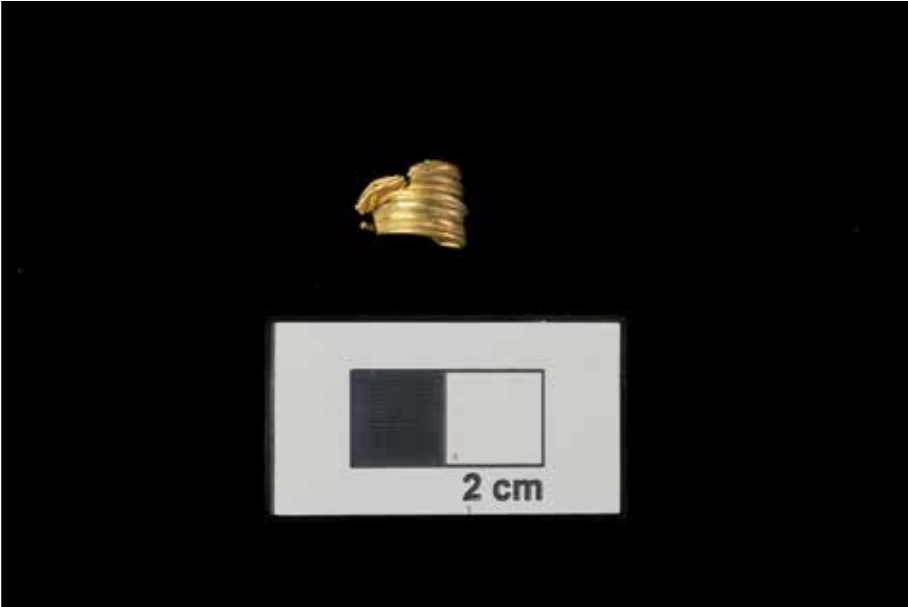
Resim 3: 32.12 plankaresi kazı ve koruma çalışmaları (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 4: 32.12 plankaresinde bulunan yapı adak kapları (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 5: 43.03 plankaresi 4. Evresi (Aççana Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 6: 43.13 plankaresinde bulunan altın küpe (Aççana Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 7: Orta Tunç Çağı Şehir kapısı koruma uygulamaları sonrası yapının genel görünümü (Aççana Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 8: Alan 1’de bulunan eski kazı alanlarında koruma uygulamaları sonrası genel görünüm (Aççana Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 9: Geleceğe Miras Açıncı Höyük Projesi kapsamında IV. Tabaka Sarayı kazısı sonrası genel görünüm (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

Resim 10: Geleceğe Miras Açıncı Höyük Projesi kapsamında IV. Tabaka Sarayı kazısı ve VII. Tabaka Şehir Kapısı koruma uygulamaları sonrası genel görünüm (Açıncı Höyük Kazıları Arşivi).

KÜLLÜOBA KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Murat TÜRKTEKİ*

Yusuf TUNA

Deniz SARI

Şemsettin AKYOL

Sinem TÜRKTEKİ

Can Yumni GÜNDEM

Cavit ÖZCAN

Küllüoba, Sakarya Havzası'nın batı ucunda, Eskişehir ili-Seyitgazi ilçesinin kuzey-doğusunda yer almaktadır. Bu coğrafya Orta Anadolu ile Marmara Bölgesi arasında geçiş sağlayabilecek bir doğal ulaşım yoludur. Deniz seviyesinden 930 m yükseklikte ve günümüzde tamamen kurumuş olan Kireçkuyusu Deresi'nin kuzey kenarında hafif bir yükselti üzerine kurulan yerleşme, 350x250 m ölçülerinde bir alana yayılmış olup, buradaki kültür dolgusu yaklaşık 10 m kalınlığındadır.

Höyükte MÖ 3200-1950 yılları arasında 1250 yıl boyunca kesintisiz olarak yerleşilmiştir. Höyüğün güney kesiminde yapılan araştırmalarda, Geç Helenistik Dönem kalıntıları ve yine yakın çevresinde Osmanlı Dönemi kalıntıları da saptanmıştır. Ayrıca höyük üzerinde de bu iki döneme ait mezarlar yer almaktadır. Höyük, doğu ve batı olmak üzere fazla belirgin olmayan iki koniden oluşmakta olup esasen Erken Tunç Çağı'nın (ETÇ) başlangıcından sonuna kadar yerleşim görmüştür.

-
- * Prof. Dr. Murat TÜRKTEKİ; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü Bilecik/TÜRKİYE, E-posta: murat.turkteki@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5584-3572.
Doç. Dr. Deniz SARI; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü Bilecik/TÜRKİYE, E-posta: deniz.sari@bilecik.edu.tr, ORCID:0000-0002-2779-0757.
Arş. Gör. Dr. Yusuf TUNA; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü Bilecik/TÜRKİYE, E-posta: yusuf.tuna@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7408-138X.
Dr. Şemsettin AKYOL; İnönü Mah. 30/8 Sok. No 37 Bağcılar, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: akyolll92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1447-5846.
Doç. Dr. Sinem TÜRKTEKİ; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Kampüsü Bilecik/TÜRKİYE, E-posta: sinem.turkteki@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3918-8050.
Doç. Dr. Can Yumni GÜNDEM; Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yenişehir Batı Raman Kampüsü, Batman/TÜRKİYE, E-posta: canyumni@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6369-0913.
A. Cavit Özcan (MA); İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: a.cavitozcan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0789-0232.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

2024 yılı sezonu kazıları höyüğün batı kesiminde Erken Tunç Çağı I'e ait yapıların bulunduğu kesimde gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Külliüba yerleşmesi 2024 yılı çalışmaları, höyüğün batı konisi olarak tanımlanan alanda başlamıştır.

Bu alanda yapılan temizlik çalışmalarının ardından 2024 yılı çalışmaları S8 ve T8 plankarelerinde yer alan Mekân 4, Mekân 6 Mekân 2'nin 1 No.lu odası içerisinde ve R8 plankaresinin pulluk toprağının kaldırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 2).

S8 Plankaresi

Höyükte yapılan çalışmalar ilk olarak S8 plankaresi içerisinde yer alan Mekân 4 ve hemen güneyinde yer alan Mekân 6 içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Mekân 4'te 2023 yılında yapılan çalışmalar neticesinde yapının duvarlarının yaklaşık olarak 2,5 metre korunduğu, yapının güney kesiminde 1,20x1,30 m ölçülerinde doldurulmuş bir kapıya sahip olduğu ve yapının jeolojik olarak kaliş olarak adlandırılan kırmızı renkli bir toprak ile doldurulduğu tespit edilmiş ve buradaki çalışmalar tamamlanmıştı. Bu sezon temizlik çalışmaları için araziye gidildiğinde 2023 yılında mekânın batı duvarı boyunca bırakılan 1 metrelik kırmızı toprak dolgunun yaklaşık 50 cm'lik kısmının doğal sebeplerden aktığı gözlenmiş ve bu nedenle bir düzenleme yapılması uygun görülmüştür.

Yapılan derinleşme çalışmaları neticesinde, 4 No.lu mekânın güneybatı köşesinde, mekânın giriş kapısının hemen batısında, içi kırmızı dolgulu olan 85 cm uzunluğunda ve 60 cm genişliğinde bir girinti tespit edilmiştir. Söz konusu girintinin üst kesiminde birkaç adet orta boyutta taş ve çanak çömlek tespit edilmiştir. Girinti olasılıkla bir pencere ya da havalandırma boşluğuna ait olmalıdır (Resim: 3).

Alanda yapılan çalışmalar ilerledikçe yukarıda detaylarıyla bahsettiğimiz girintinin kuzeyinde tabanı keramik parçaları döşeli ve genişliği 1,10 cm uzunluğu 60 cm dikdörtgen formu olan bir ocak tespit edilmiştir. Bu ocak aynı mekân içerisindeki 3. ocak olma özelliği taşımaktadır ve bu oldukça sıra dışı bir durumdur. Söz konusu ocağın açıklığı 4 No.lu mekândaki diğer ocaklar gibi güneye doğru bakmaktadır.

Çalışmalar alanın güneyinden biraz daha kuzeye doğru ilerledikçe, mekânın kuzeybatı köşesinde 2023 yılında açığa çıkartılmış olan kırmızı dolgunun hemen altında bulunan gri dolgu da devam etmiştir. Söz konusu dolgu içerisinden alanın diğer kesimlerinin aksine yoğun miktarda çanak çömlek ele geçmiştir. 4 No.lu mekânın kuzeybatı köşesinde derinleşmeye devam edilirken tüme yakın gaga ağızlı testi açığa çıkmıştır. Bahsi geçen gaga ağızlı testi basık gövdeli ve kısmen basık bir boyuna ve siyah parlak bir açkıya sahiptir. Ağız kısmı ise oldukça yayvandır (Resim: 4).

Gaga ağızlı testinin kaldırılmasının ardından yapılan derinleşmede; alanın kuzeybatı köşesinde dağınık görünümde ve bir hat vermeyen taş sırası ve hemen batısında yoğun

kerpiç toprakları açığa çıkartılmıştır. Sonrasında yapılan çalışmalar mekânın giriş kapısının ve yukarıda detaylarıyla bahsedilen girintinin kırmızı topraklı dolgusunun boşaltılması üzerine gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kontektlerin ikisinde de çok da kalın olmayan sığ bir kırmızı toprak dolgusunun ardından yoğun bir taş dizisine rastlanmıştır. Bu durum olasılıkla yapı doldurulmadan önce duvarların güçlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Burada dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise havalandırma veya aydınlatma amaçlı olabilecek girintinin kırmızı toprak dolgusu üzerinde genç bir koyun ya da keçiye ait birer adet omurga kemiği elde edilmiş olmasıdır. Arkeozoologların arazide yaptıkları ilk incelemede söz konusu omurların aynı hayvana ait olabileceği izlenimi oluşmuştur. Bu durum yapıların gömülmeden önce bir hayvan kurban ederek omurlarını alanın muhtelif yerlerine dağıtmış olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Alanda yapılan genel temizliğin ardından mekân 4 içerisindeki çalışmalar tamamlanmıştır.

Mekân 4'ün hemen güneyinde yer alması ve açığa çıkarttığımız kapının Mekân 6'ya açılıyor olması söz konusu mekânın niteliğinin anlaşılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenlerden dolayı Mekân 6'nın bir kısmında derinleşmeye başlanmıştır. Toprak yapısı oldukça sert ve yer yer kerpiç dolgusu bulunmaktadır. Mekânın tam ortasında ocak olabilecek fakat herhangi bir hat vermeyen yanmış küllü gri bir dolgu tespit edilmiştir. Söz konusu yanık alanın hemen doğusunda iki adet taş sırası bulunmaktadır. Alanda yapılan derinleşme devam ederken, olasılıkla bir üst evreye ait belli belirsiz bir tabana rastlanmıştır. Burada ele geçen çanak çömlekler daha kaba ve niteliksiz bir görünümündedir.

Alanda yapılan derinleşme devam ederken, özellikle bu seviyede belirgin duvar sıvalarının birkaç kez yenilediği ve son derece kalın ve sağlam bir görünüme sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mekânın güneyinde üst dolgulardan beri devam eden yoğun kerpiç molozları alanın tamamına yayılmıştır. Söz konusu alandan taban seviyesine yaklaştıkça mekânın oda kapısının hemen önünde içi keramik döşeli dörtgen planlı bir ocak tespit edilmiştir. Söz konusu ocak 4 No.lu ve 2 No.lu mekanlarda daha önce saptadığımız ocaklara oldukça benzer bir görünümündedir. Mevcut ocağın ön açıklığı önceki örneklerde olduğu gibi güneye bakmaktadır. Önünde yuvarlak kesitli bir kül çukuru bulunmaktadır. Mekânın batı köşesinde ise bir silo açığa çıkartılmıştır. Silo 4 No.lu mekânın doğu duvarındaki örnek gibi oldukça dayanıksız çamur benzeri bir harçla inşa edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen ocağın kapının hemen önünde, silonun ise girintinin önüne inşa edilmiş olması olasılıkla mekân 4 doldurulduktan sonra Mekân 6 içerisindeki yaşamın devam ettiğini ve söz konusu kapının mekanları birbirine bağlama özelliğinin tamamen iptal edilerek mekânın arka duvarı olarak kullanılmış olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca mekânın batı ve kuzeydoğu köşelerinde iki adet çukur açığa çıkartılmıştır. Söz konusu çukurlardan kuzeydoğu köşedeki çukur içerisinde türünü henüz belirleyemediğimiz kuş kemikleri açığa çıkartılmıştır. Bu veriler ile birlikte mekân 6 içerisindeki çalışmalar tamamlanmıştır (Resim: 5).

2024 yılı kazı çalışmaları sırasında oldukça kısa bir süreliğine S8 plankaresi içerisinde yer alan Mekân 2'nin 2 No.lu odasında da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu oda

içerisindeki uzun vadeli amaç taban seviyesine inmek ve 1 No.lu oda ve 3 No.lu mekânla olan ilişkilerini anlamak olsa da bu sezonki çalışma gelecek yıl yapılacak asıl çalışmaya bir hazırlık amacı taşımaktadır. Bu nedenle alanda duvar sıvaları açılmış yapılan temizlik ve fotoğraflama sonrası çalışmalar sonlandırılmıştır.

R8 Plankaresi

İlk olarak 2023 yılında kısa bir temizlik ve profil düzenlemesi çalışmaları yapılan R8 plankaresi içerisinde 2024 yılı kazı sezonunda kısa süreli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanda yapılan çalışmaların amacı kırmızı topraklı dolgu ile doldurulmuş yapı dizisinin batıya doğru nasıl devam ettiğinin anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda alanda pulluk toprağının kaldırılması amacıyla çalışmalara başlanmıştır. R8 plankaresinde yer alan kısımları daha önce kısmen açığa çıkartılmıştır. Sonrasında açığa çıkarılan mekân duvarının dışında seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiş ve tespit edilen duvarın dış hatları belirginleştirilmiştir. Ayrıca mekanlarında kuzey kesiminde yoğun kırmızı topraklı bölüm tespit edilmiş burada yapılan sıyırma çalışmalarının ardından bunun herhangi bir mekân olmadığı olasılıkla döküntü topraklar olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların sonunda ortaya çıkartılan kırmızı toprak dolgulu yeni yapı mekân 7 olarak adlandırılmıştır. Alanda yapılan çalışmalar temizlik ve fotoğraflama işlemlerinin ardından sona ermiştir.

T8 Plankaresi

T7 plankaresi içerisinde yer alan Mekân 3 olarak adlandırılan içi kırmızı toprak dolgulu mekânın Mekân 2 olarak isimlendirilen ön kısımlarının açığa çıkartılması amacıyla T8 plankaresinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İki ayrı oda görünümüne sahip olan Mekân 2'nin 1 No.lu odasında 2024 yılında yapılan çalışmalar şu şekildedir;

Mekân 2'nin 1 No.lu Odası

T8 plankaresindeki 2024 yılı çalışmaları mekân 2'nin 1 No.lu odasında başlamıştır. İlk olarak 2023 yılında tespit edilen taban üzerindeki dikdörtgen ve yuvarlağa yakın silo kaldırılmıştır. Daha sonra mekânın ortasına denk gelen kare formdaki 1 No.lu ocak kaldırılmıştır. Mekânın güney kesiminde bir adet boynuz ele geçmiştir.

Alanda yapılan çalışmalar devam ederken, mekânın özellikle doğu ve kuzey kesiminde yoğun yanık kerpiç molozlu bir dolgu gözlemlenmiştir. Alanın güney kesimi ise oldukça sert ve killi bir yapıya sahiptir. Her ne kadar mekânın güney duvarı önündeki bir diğer duvarın farklı bir evreye ait olduğunu düşünsek de kerpiç kullanımı ve duvar örgüsü bakımından herhangi bir farklılık gözlenmemiştir. Bu durum yapım tekniğindeki devamlılığı göstermesi açısından önemlidir. Alanda yapılan derinleşme çalışmaları devam ederken mekânın hemen her yerine yayılmış ve bazıları atılmış izlenimi veren orta boyutta

taşlar yoğun olarak görülmüştür. Bu durum mekânın tıpkı mekân 6'da olduğu gibi yapı molozlarıyla doldurulmuş olduğuna işaret etmektedir.

Mekân 2'nin 1 No.lu odasında yapılan çalışmalar devam ederken özellikle alanın kuzey kesimi boyunca yaklaşık 70-80 cm'lik bir hat boyunca güneye doğru uzanan kırmızı toprak dolgusu açığa çıkartılmıştır. Söz konusu dolgu doldurulmuş mekanlara ait kalış olarak adlandırılan ana toprak dolgusudur. Mekânın diğer kesimlerinde ise yoğun yanıklı kerpiç molozları görülmeye devam etmektedir. Mekânın kabaca orta kesiminde, mekân 4 ve mekân 6'da da sıklıkla karşımıza çıkan U biçimli bir ocak açığa çıkartılmıştır (Resim: 6). Ayrıca ocağın hemen doğusunda oldukça büyük çaplı bir tabağa ait parçalar ve bir sığır kemiği yer almaktadır. Ocağın güneye bakan açıklığının karşısında doğu-batı doğrultusunda uzanan yoğun şekilde yanmış ve üzerinde sıvası korunmuş halde kerpiç duvara ait bir bölüm yıkılmış şekilde ele geçmiştir. Mekânın kuzeydoğu köşesinde ise oval bir çukur yer almaktadır.

Mekânda yapılan derinleşme çalışmaları devam ederken daha önceki seviyelerde açığa çıkarılan mekânın kuzey duvarının hemen önündeki yaklaşık 70-80 cm'lik kırmızı ana toprak dolgusunun mekânın kabaca orta kesimlerine kadar devam ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca bu seviyede söz konusu kırmızı toprak dolgusu mekânın doğu duvarı boyunca da açığa çıkartılmıştır. Mekânın güney kesiminde ise oldukça sert ve gri toprak dolgusu devam etmektedir. Mekân içerisinde genel olarak çok sayıda kâse, tabak, *amfora* gibi formlara ait parçalar büyük kırıklar halinde ele geçmiştir. Ayrıca bir geyiğe ait üç adet *phalanx* kemiği, domuz *scapulası* ve koyun/keçi kemikleri açığa çıkartılmıştır. Bu evrede mekânın orta kısmına denk gelen U biçimli ocak iç kenarları ve tabanı tamamen kil ile sıvanmış ve oldukça iyi durumdadır.

Alanda yapılan derinleşmeler devam ederken bir sonraki aşamada ocağın üzerine oturduğu taban seviyesinin hemen altından, güneybatı köşe hariç tüm alanda kırmızı ana toprak dolgusu görülmeye başlanmıştır. Söz konusu tabanın hemen altından kırmızı toprağın kesintisiz bir şekilde devam ediyor oluşu, bu tabanın mekân doldurulduktan sonraki ilk evreye ait taban olduğunu göstermektedir. Bir üst evredeki ocağın artık kontekst dışı kalmasından ötürü kaldırılmasının hemen ardından olasılıkla ocağın daha erken bir evresi açığa çıkarılmıştır. Daha önceki ocaklar gibi U biçimli olan ocağın tabanında yoğun kül birikintisi ve içerisinde sıvasız keramik döşeme yer almaktadır. Ayrıca bu ocak bir üst seviye ocağından biraz daha küçüktür.

Daha önceki seviyede alanın güneybatı köşesi hariç her yerinde açığa çıkarttığımız kırmızı renkli ana toprak dolgusunun mekânın güneybatı köşesinde de devam ettiği fakat mekânın diğer kısımlarına göre yaklaşık olarak 10-15 cm eğimli şekilde devam ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca önceki günlerde tespit edilen kırmızı ana toprağın içine oturan ocağın tüm hatları açığa çıkartılmıştır. Söz konusu ocağın tabanı keramik ile döşenmiş ve yoğun bir kül birikintisine sahiptir.

Kırmızı toprak içerisinde K (933,31), G (933,29) seviyelerinde daha evvel aynı noktadan iki adet açığa çıkarttığımız ve kaldırdığımız U biçimli ocak tespit edilmiştir. Önceki

ocaklarla hemen hemen aynı yerde tespit edilen ocak, oldukça iyi korunmuş ve bugüne dek açığa çıkarttığımız en iyi ocaklardan birisidir. Söz konusu ocakların hepsinin aynı noktada yer alıyor olması mekânsal devamlılık açısından son derece önemlidir. Ocağın içi oldukça iyi bir şekilde sıvanmış olup içi yoğun kül dolguludur. Ayrıca ocağın hemen önünde bir köpeğe ait sağ çene kemiği ele geçmiştir. Ocağın hemen doğusunda bir kâse ve hemen kuzeyinde tava parçası ele geçmiştir.

Alanda yapılan çalışmalar devam ederken kırmızı dolgunun hemen altında gri ve yanık izlenimi veren bir dolgu tespit edilmiş ve tüm alanda takibine başlanmıştır. Başlangıçta 2023 yılında mekân 4 içerisinde tespit ettiğimiz ocağın oturduğu taban olduğu fark edilmiş dolayısıyla kırmızı toprak dolgunun düşündüğümüzün aksine yaklaşık 50 cm'lik bir dolgu olduğu ve mekânın ana tabanına devam etmediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın başında mekânın doğu duvarı önünde bıraktığımız set kaldırılmıştır.

Söz konusu gri dolguyu takip ederken mekânın batı duvarının altından 7-8 sıra taş dizisi takip edilmiştir. Söz konusu duvarın taş temellerine ait olan bu dizi duvarın mekân 2'ye sonradan eklendiğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Diğer bir deyişle mekân 2'nin 1 No.lu odası olarak adlandırdığımız alan, mekânın asıl seviyesinde bir bütünlük göstermektedir. Alanda yapılan gri dolgulu tabanı takip ve derinleşme çalışmaları devam ederken mekânın kuzeydoğu köşesinde içi kırmızı toprak dolgulu bir çukur mekânın güneydoğu köşesinde ise bir ocak tespit edilmiştir. Söz konusu ocaktan dolayı mekânın güneydoğu köşesindeki duvar sıvaları yoğun şekilde islidir.

Bu seviyenin altında mekânın bilinen en erken seviyesine inilmiştir. Burada üst evreye ait mekânı sınırlandıran duvarın olmadığı, bu duvarın hemen doğusunda kuzey güney doğrultusunda yaklaşık 3,5 m uzunluğunda bir duvarın varlığı saptanmıştır. Bu duvar üzerinde 45 cm'lik bir eşik kısmı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu kısım mekânın bu aşamada iki odalı bir mekân olduğunu göstermektedir. Duvarların olasılıkla iç kısmı olan doğu yüzeyleri oldukça iyi şekilde sıvanmıştır. Batı yüzeylerde ise bir sıva izine rastlanılmamıştır.

İki duvar arasında yapılan çalışmalarda duvarın olasılıkla eşik taşları duvardan yaklaşık 10 cm alçakta ve 5'er adet sıralı orta boyutta taşla inşa edilmiştir. Sonrasın da duvarların doğu kısmında yapılan çalışmalarda eşığe yakın bir noktada ekmek kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 7). Alanda yapılan çalışmalar devam ederken mekânın güneyinde yeni açığa çıkartılan duvarların hemen doğusunda bir ocak daha açığa çıkartılmıştır. U biçimli forma sahip olan bu ocak, Mekân 2'nin 1 No.lu odasında ele geçen altıncı ocaktır ve 6 No.lu ocak olarak isimlendirilmiştir. Ocağın ön açıklığı kuzeye bakmaktadır. Ocağın kısa kenarı ise mekânın güney duvarı altına girmektedir. Bu durumun varlığı ve profilden yapılan takibe göre duvar bu seviyeyle birlikte bitmiştir. Ayrıca ocağın hemen önünde bir blok halinde duran ve etrafında herhangi bir iz olmayan ocak tabanı ve yoğun kül açığa çıkartılmıştır. Henüz 6 No.lu ocağın taban seviyesine inilmediğinden bir şey söylemek zor olsa da olasılıkla bu taban parçaları söz konusu ocağa ait olmalıdır. Ayrıca bu ocak bulunan ekmek ile aynı seviyelerdedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

2024 yılı kazı hedeflerimizin başında höyüğün batı konisinde 2022 yılında açığa çıkarttığımız ve 2023 yılında kazmaya başladığımız içleri kırmızı renkli toprak ile doldurulmuş yapıların ve bu yapıların ön odalarının niteliğinin anlaşılabilmesi gelmiştir. Genel olarak Erken Tunç Çağı başına tarihlenen yerleşim, ortak duvarlı, yatay ve dikey olarak konumlandırılmış iki odalı yapılardan oluşan bir plan sergilemektedir. Kuzey kesimde herhangi bir giriş kısmı olmadan dışa kapalı bir sistem görünümündedir (Resim: 8). Ayrıca 2023 yılında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda dolum sürecine dair edindiğimiz bilgileri detaylandırmak da yine en önemli amaçlarımızdan bir tanesi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikli olarak 2023 yılında kazdığımız Mekân 4 içerisinde çalışmalara başlanmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde söz konusu dolum sürecine ait verilerimizi güncelleyecek yeni verilere ulaşılmıştır. Öncelikle 2024 yılı çalışmalarında Mekân 4'ün Güney duvarında tespit edilen kapının hemen yanında başka bir kapı veya havalandırma olabilecek bir girişin daha varlığı belgelenmiştir. Söz konusu kapıların kırmızı toprakla sıvanmış dolgu kaldırıldığında hem kapının hem de havalandırmanın dış bükey bir görüntü oluşturacak şekilde taş sıralarıyla örülerek doldurulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki taş örgü içerisinde de olasılıkla aynı hayvana ait olan oğlak omurları bulunmuştur. Bunlara ek olarak mekânın Kuzeybatı köşesinde tüm bir gaga ağızlı testi ele geçmiştir. 2023 yılında yapının dolum sürecinin anlaşılabilmesi adına bıraktığımız 1 metrelik dolgunun 50 cm'lik kısmının kaldırılmasıyla elde edilen bu veriler mekânın doldurulmasının bir tören şeklinde gerçekleştirildiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Söz konusu alanda yapılan çalışmaların ardından bu sezon almayı hedeflediğimiz en önemli sonuç mekanların ön odalarının niteliğinin anlaşılması olmuştur. Söz konusu ön odalar doldurulmuş mekanlarla ilişkili odalar mıdır? yoksa birbirinden temelde farklılaşan farklı evrelere ait duvarlar mıdır? bu sorulardan hareketle ilk olarak Mekân 4'ün ön odası olan Mekân 6 içerisinde çalışmalara başlanmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde söz konusu duvarların en üst seviyeden taban seviyesine kadar tıpkı Mekân 4'te olduğu gibi korunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca söz konusu duvarların en az 4 kez kalın şekilde ve oldukça kaliteli bir biçimde sıvandığı tespit edilmiştir. Toprağın niteliği ise yoğun şekilde yanık kerpiçli bir dolgu içermektedir. Ayrıca söz konusu alanda taban seviyesine dek herhangi bir mimari öge tespit edilmemiştir. Hal böyleyken söz konusu mekanların iki odalı yapılar olduğuna, Mekân 4 ve Mekân 6'nın birbirlerine açılan iki odalı bir yapının mekanları olduğuna dair bir şüphe kalmamıştır. Ayrıca söz konusu duvarların bir bütün halde korunması Mekân 6'nın da doldurulduğunu fakat dolgu materyali olarak kırmızı toprağın değil kerpiç molozlarının kullanıldığını göstermektedir. Ön odanın kullanım niteliğiyle alakalı en önemli veri ise hiç şüphesiz arka odaların kullanıldıktan sonra ön odalarda yaşamın devam ettiğine dair gözlemimizdir. Bu gözlem Mekân 4'te tespit edilen kapı girişinin Mekân 6'ya açılan yüzünde bir ocağa rastlamamıza dayanmaktadır. Yani söz konusu yapıların iki odalı oldukları ve arka odalar doldurulduktan sonra ön odalarda yaşamın bir süre daha devam ettiği bu sezonki en önemli verilerimizin başında gelmektedir.

Bu verilerin ardından Mekân 3 olarak adlandırdığımız kırmızı toprak dolgulu yapının önünde yer alan Mekân 2'nin 1 No.lu odasında çalışmalar başlamıştır. Söz konusu alanda 2023 yılında yaptığımız kısa süreli çalışmalarda iki adet silo ve bir adet ocak açığa çıkarılmıştı. Mekân 6 içerisinde aldığımız veriler üzerine buradaki durum merak uyandırmış ve alt seviyelerdeki durumun Mekân 6 ile benzer bir seyir gösterip göstermeyeceği merak konusu olmuştur.

Söz konusu alanda yapılan çalışmalar bu alanın Mekân 6'dan çok daha yoğun şekilde kullanıldığını göstermiştir. Mekân içerisinde tam olarak 6 adet ocak açığa çıkartılmıştır. Bu ocaklardan ikisi aynı anda kullanılmış olduğundan yalnızca bu mekân içerisinde evre olarak adlandırmaktan özellikle kaçındığımız ve yapı katı olarak adlandırmayı daha doğru bulduğumuz 5 farklı yapı katı tespit edilmiştir. Bunun sebebi bahsi geçen yapı katlarının çanak çömlek veya diğer maddi kültür öğelerine yansıyan bir farklılık göstermemesi sebebiyle bunların farklı bir evreye ait olmadığını düşünmemizdir. Mekân 2'nin 1 No.lu odasında tespit ettiğimiz bu durum Mekân 6 ile tamamen farklı bir görüntü sunmaktadır. Daha evvel değinildiği üzere Mekân 6 içerisinde taban seviyesine dek herhangi bir mimari yapı katı bulunmamaktadır. Bu durum mekanların ön odalarının hepsinin birbirleriyle aynı özellikler taşıyor olabileceğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Mekân 2'nin 1 No.lu odasında yapılan çalışmalarda beklenmedik bir durumla daha karşılaşmıştır. Mekân içerisinde yaklaşık 1 metre derinleşilmesinin ardından daha önce yalnızca arka odalarda varlığını bildiğimiz kırmızı ana toprak dolgusuyla karşılaşmıştır. Söz konusu dolgu tıpkı daha önce Mekân 4 içerisindeki gibi duvar diplerine toprağın kendi jeolojik yapısında bulunan daha irice taşları, orta kısımlara ise daha steril olan toprağı sermeleri şeklinde gözlemlenmiştir. Bu dolgunun taban seviyesine dek devam etmemesi ise bizi tekrar şaşırtan bir diğer durum olmuştur. Söz konusu dolgu yaklaşık olarak 50 cm'lik bir dolgudur ve hemen altında mekânın üst aşamalarından itibaren takip ettiğimiz kültür dolgusu gözlenmektedir.

Söz konusu mekân buluntu açısından da son derece verimli bir alan olmuştur. Mekân içerisinde geyik boynuzları, kemik bızlar ve ancak yarısı korunabilmiş çok sayıda çanak çömlek bulunmuştur. Ayrıca mekân içerisinde köpeğe ait kemikler de ele geçmiştir. Söz konusu mekân da köpeğe ait bir atlas kemiği ve bir ocağın hemen önünde sağ çene kemiği tespit edilmiştir. Söz konusu atlas kemiği üzerinde 6 ince kesik gözlenmiştir. Bu durum köpek üzerinde kasaplık işleminin yapıldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

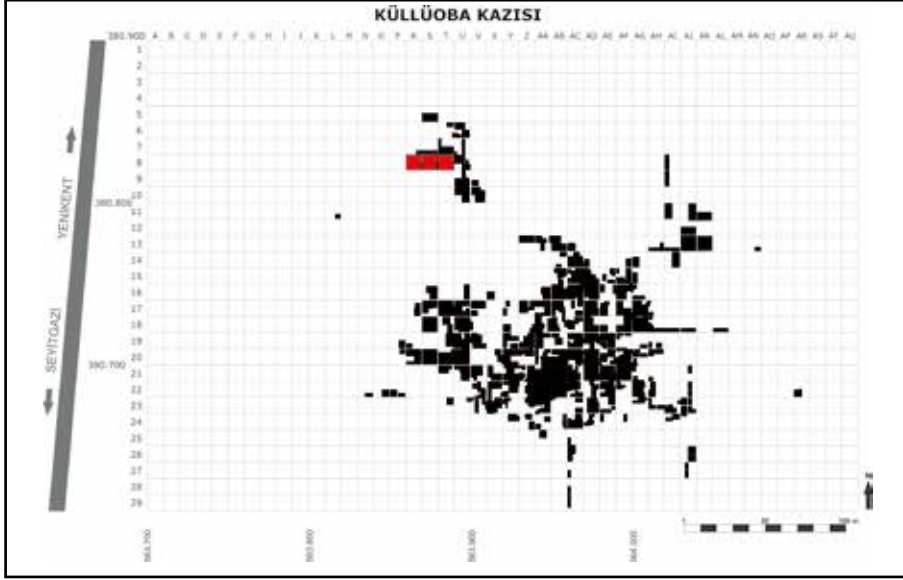
Mekân içerisinde ele geçen buluntulardan en önemlisi hiç şüphesiz ekmek veya bir gıda kalıntısına ait olan buluntudur. Koyu gri ve yoğun miktarda tahıl taneleri içeren oval bir forma sahip olan kalıntı ilk değerlendirmelere göre bir ekmek veya gıda kalıntısıdır. Bu durum söz konusu buluntuyu Çatalhöyük örneğinin ardından Anadolu'da ele geçmiş ikinci Erken Tunç Çağı'na ait ilk ekmek örneği yapmaktadır. Eskişehir Arkeoloji Müzesinin izinleriyle ilgili örnekten alınan numunlerden yapılan ilk analizler bunun pişmiş bir ekmek olduğunu ve içerisinde gernik buğdayı ve baklagillerin bulunduğunu göstermektedir.

Son olarak mekanların neden doldurulduğu ile ilgili olarak ise henüz kesin bir kanıya varmak için oldukça erkendir. Mevcut durumda eldeki veriler henüz bir çıkarım yapmak için dahi yetersiz olmakla birlikte birtakım öngörülerde bulunulabilir. Özellikle bu sezon elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak arka odaların iptal edildikten sonra ön odalarda yaşamın devam ediyor olması bahsi geçen doldurulma işleminin bir terk ediliş olmadığını göstermektedir. Bu durum dini ve ritüelistik amaçlar doğrultusunda doldurulmuş olma ihtimalini de zayıflatmaktadır. Mekanların arka odalarının iptal edildikten sonra ön odaların bir süre kullanılmaya devam etmesi ve sonrasında onların da doldurulması yerleşmenin kademeli bir şekilde daraltıldığına işaret ediyor olabilir. Ayrıca bu fonksiyonel bir zorunluluk olup, topluluğun yerleşmeyi bir süre daha kullanmak zorunda kalmış olması da bir diğer ihtimaldir. Arka odaların doldurulduktan sonra hiçbir şekilde tekrar kullanılmaması, ön odalarda ise yaşamın birkaç yapı evresi şeklinde devam etmesi arka odaların doldurulmasını gerektiren fonksiyonel ya da çevresel sıkıntının uzun bir süre devam ettiğini göstermektedir.

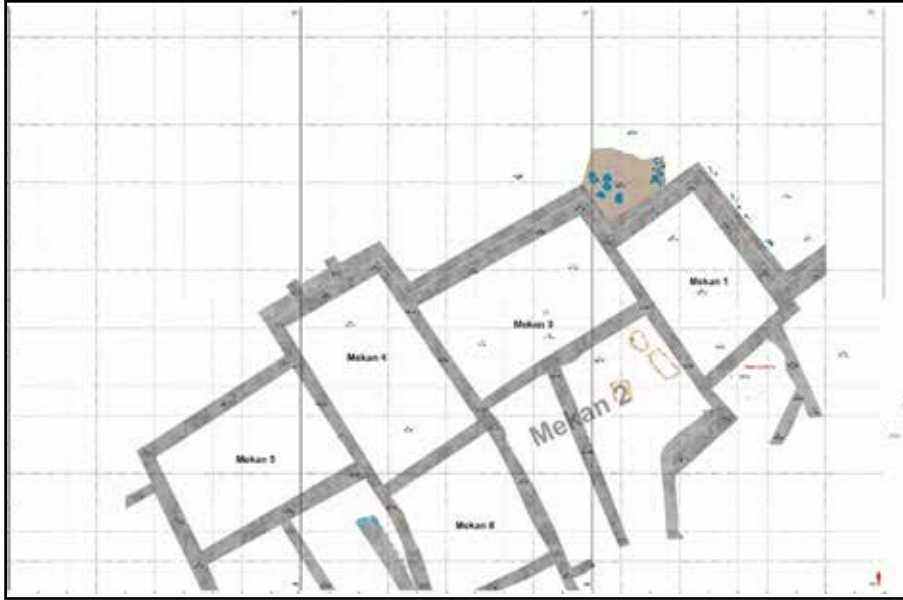
TEŞEKKÜR

Kazı çalışmalarında Bakanlık Temsilcisi olarak Bursa Arkeoloji Müzesinden Emirhan Demirci görev almıştır, uyumlu çalışmaları için kendisine teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarına destek sağlayan Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Odunpazarı Belediyesi ve Knauf Insulation'a da ayrıca teşekkürlerimizi sunarız.

EKLER

Resim 1: Çalışılan alanlar (2024 yılı kırmızı ile gösterilmiştir).

Resim 2: Batı kesim mimari planı.

Resim 3: Mekan 4 içerisinde taş ile örölü giriş ve havalandırma kısmı.

Resim 4: Gaga ağızlı testi.

Resim 5: Mekan 4 ve mekan 6 hava fotoğrafı.

Resim 6: Mekan 2 U biçimli ocak ve kırmızı renkli toprak dolgu.

Resim 7: Mekan 2'nin 1 No'lu odası, eşik kısmı ve ekmek kalıntısı.

Resim 8: Batı kesim hava fotoğrafı.

2024 YILI TEOS ÇALIŞMALARI (15. SEZON)

Musa KADIOĞLU*

Mantha ZARMAKOUPI

Özlem VAPUR

Canan ÖZBİL

Görkem YENİCE

Hazal ERGİN YENİCE

Selin GÜLGÖNÜL

Tuğba ULUGER

Gülfem AYDIN

Şeyda DOSTI

Atila TURGUT

2024 yılı Teos kazı, belgeleme, koruma, onarım ve düzenleme çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve Teos Kazısı resmi sponsorlarının sağlamış olduğu maddi desteklerle 1 Şubat-31 Aralık 2024 tarihleri arasında sürdürülmüştür.¹

Toplam on bir aya yayılan 2024 kazı sezonundaki çalışmalar, ağırlıklı olarak Dionysos Kutsal Alanı, Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı, Tiyatro ve *Bouleuterion*'da gerçekleş-

* Prof. Dr. Musa KADIOĞLU; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE, E-posta: musakadioglu@ankara.edu.tr, musakadioglu@gmail.com, teos.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6481-229X.

1 2024 yılı Teos kazı, belgeleme, koruma ve onarım çalışmaları ile çevre düzenleme çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve T.C. Ankara Üniversitesinin izinleri ile yaklaşık 11 ay sürmüştür. 2019 yılında, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yıl boyu sürdürülecek ilk 20 kazı arasına seçilmiş olan Teos Antik Kenti'nde 2024 yılı kazılarında 6 arkeolog ve 1 konservatör T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı kadrosunda çalışmalarına devam etmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu ile İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığının sağlamış olduğu ödenekle kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Ayrıca Teos kazısını, T.C. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkiye İş Bankası A.Ş., Yaşar Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Emine Feyhan Yaşar, Gigant Swiss Consulting AG ve Surkon Makina finansal olarak desteklemişlerdir. Yukarıda adı geçen kurum, kuruluş ve kişilere çalışmalarımıza vermiş oldukları desteklerden ötürü çok teşekkür ederiz. 2024 yılı Teos çalışmalarında İstanbul Ayasofya Müzesinden Kenan Görendağlı ve 03.05.2024-01.08.2024 tarihlerinde, Aydın Müzesinden Songül Erbay 01.08.2024-29.08.2024 tarihlerinde, İzmir Müzesinden Ulaş Göçmen 29.08.2024 tarihinden yıl sonuna kadar Bakanlık Yetkili Uzmanları olarak görev almıştır. Tüm kazı ekibime göstermiş oldukları gayretten ve özveriden ötürü çok teşekkür ederim.

tırılmıştır. Dionysos Kutsal Alanı'nda çalışmalar kuzey *stoada* yoğunlaşırken, tiyatroda doğu *analemma* duvarın önünde, Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı'nda yapının doğu uzun kenarı ile güney kısa kenarı ve *cella* içerisinde kazı çalışmalarına devam edilmiştir. *Bouleuterion*'da yapılan kazı çalışmalarında ise *orkhestrada*, kuzey *analemma* ile *Bouleuterion*'un doğu duvarı arasında kalan kuzey *parodosta*, kuzeydoğu *porticoda* ve güney *porticonun* kuzeyinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Koruma, onarım ve düzenleme çalışmaları Dionysos Kutsal Alanı, Tiyatro, Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı ile *Bouleuterion*'da yoğun olarak sürdürülmüştür. Ayrıca çevre düzenleme, mimari belgeleme, plan-rölöve ve 3 boyutlu belgeleme, küçük buluntu belgeleme ve epigrafik araştırmalara 2024 yılında da devam edilmiş, Teos ile ilgili olarak birçok bilimsel yayın bilim dünyasına sunulmuştur.²

KAZI ÇALIŞMALARI

Dionysos Kutsal Alanı Kazı ve Temizlik Çalışmaları

Musa KADIOĞLU, Şeyda DOSTI³

Kayalık bir arazinin kısmen tıraşlanması kısmen de doldurulmasıyla oluşturulmuş bir podyum üzerine doğu-batı yönde teraslar halinde inşa edilen Dionysos Kutsal Alanı'nın mimarının Hermogenes olduğu Romalı Mimar Mühendis Vitruvius tarafından bildirilmiştir (III.3.8, VII. önsöz.12). 2010 yılından itibaren devam eden güncel kazı çalışmalarının yoğun olarak devam ettiği Dionysos Kutsal Alanı yapı kompleksini, merkezinde ana kaya üzerinde yükselen *ion* düzeninde bir tapınak, onu çevreleyen yamuk planlı *temenos*, *temenos* duvarlarının önüne inşa edilmiş *stoalar*, doğusunda tören alanı, tapınağın doğu cephesine yönlendirilmiş U-planlı basamaklı *altarı*, ile doğu *stoanın* merkezine birleştirilmiş ana giriş kapısı yani *propylon* oluşturmaktadır (Kadioğlu 2021, s. 188-241; Kadioğlu 2022, s. 90-91, Plan 1-2a-b.). 2024 yılında, güney *stoada* GS9 açmasında temizlik, kuzey *stoada* DT28 ve DT29 ile DT31 açmalarında ise kazı ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

1924 ve 1925 yıllarında gerçekleştirilen Fransız kazılarında, Dionysos Kutsal Alanı kuzey *stoadaki* dükkânların kuzeyinde kutsal alanın dışında İmparator Nerva'ya ithaf edilmiş kübik bir heykel kaidesi ve halka açık bir alana (meydan) ait olduğu şüphesiz olan döşeme

- 2 M. Kadioğlu-M. Galli-T. Ismaelli-S. Bozza- Ö. Vapur- M. Adak, "The sanctuary of Dionysus at Teos and Hermogenes", içinde: Hermogenes and Hellenistic-Roman Temple Building in Greece and Asia Minor: Messon-Teos-Magnesia-Sardis, M. Zarmakoupi (ed.), Wisconsin University Press. (Baskıda); M. Kadioğlu, "Teos jeofizik çalışmaları ve kent planlılığı üzerine", İzmir Jeofizik Mühendisleri Odası Yayınları (Baskıda); H. Ergin, "Geometrik Ve Arkaik Dönem Teos Kâseleri (Kotyle ve *skyphos*)", Anadolu Anatolia 50, 2024, 105-138.; M. Kadioğlu, "Teos: Şairlerin Şehri", ArkeoATLAS. Arkeoloji Atlası İzmir 2024.1, 90-101.; M. Kadioğlu-M. Adak- M. Zarmakoupi-F. Özcan-Ö. Vapur-G. Yenice-R. Bozkurtan-C. Eroğlu-H. Ergin-Ş. Dosti, "2023 Yılı Teos Çalışmaları (14. Sezon)", KST 44. 2, 2024, 465- 477.; A. D Kolenoglu, "Teos'ta Dokumacılık Üzerine", Anadolu Anatolia 51 (yayın aşamasında).
- 3 Arkeolog Şeyda DOSTI; (MA); E-posta: seyda.dosti97@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1349-6925.

plakaları ele geçtiği belirtilmiştir. Bu meydan ile inşa süreci 360 yıl süren tapınağa mimari blokların taşınabilmesi için gerekli olan servis kapısının varlığını araştırmak amacıyla DT24 olarak adlandırılan alanda 2021 yılında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Açmadaki *temenos* duvarının hemen doğu bitişiğinde, kuzey-güney yönlü ve 2 m uzunluğunda bir duvar sırası ortaya çıkarılmıştır. Kuzey *temenos* duvarını dik kesen bu duvarın varlığı, bir servis kapısının burada olabileceğini düşündürmüştür. Söz konusu alanın kullanımını anlamak amacıyla DT24'ün güneyinde DT28, DT29 ve DT31 olarak adlandırılan açmalar da kazı çalışmalarına başlanmıştır (+6,91). Yüzey toprağının alınmasının ardından yoğun mimari mermer blok, moloz taş ve tuğla dolgusu ortaya çıkmış, mimari bloklar belgelendikten sonra alan dışına taşınmıştır. Kazı çalışmaları sırasında, kuzey *temenos* duvarını dik kesen ve servis kapısına işaret edebilecek kuzey-güney yönlü duvarın (+5,65 m), kuzey *stoa stereobatına* dek devam ettiği anlaşılmış olup *stoaya* ait *stereobat* sırası da açma boyunca açığa çıkarılmıştır (+5,4 m). Kireçtaşı bloklardan oluşan bu *stereobat* sırasının güney kenarında, olasılıkla *euthynteriaya* ait blok sırası da (+5,14 m) açma boyunca ortaya çıkartılmıştır. *Temenos* duvarını dik kesen kireçtaşı duvar sırası, açma doğusunda da aynı şekilde devam ederek hem *temenos* duvarından hem de *Stoa stereobatından* dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. 12x15 m ölçülerindeki ve kuzey yönde *temenos* duvarından 4 m daha kuzeye doğru çıkıntı yapan bu dikdörtgen mekân; güney *stoanın* doğu ucunda inşa edilmiş olan *distyl in antis* ve dikdörtgen planlı *thesauros* (12,8x8,5 m) yapısıyla benzer özelliktedir. Dolayısıyla batıdan doğuya doğru alçalan arazinin eğimine göre yapı kompleksinin kullanımı için kuzey *stoanın* da doğu bitişi ayrı bir mekân olarak planlanmış olmalıdır. Böylece daha önceki raporlarımızda belirttiğimiz aksine burada yaklaşık 360 yıl süren kutsal alanın inşa sürecinde gerekli olan bir servis kapısından ziyade özel bir dikdörtgen mekânın olması daha uygundur. Olasılıkla kuzey ve güney *stoaların* doğu ucundaki bu mekânlar, *İon* düzeninde inşa edilerek yapısal olarak *Dor* düzenli *stoaların* daha kısa olan cephelerini, arazi eğiminden oluşan kot farkları nedeniyle uzun *İon* sütunları ile hizalamak amacıyla inşa edilmiş olabilir (Resim: 2).

*Bouleuterion Kazı Çalışmaları*Musa KADIOĞLU, Mantha ZARMAKOUPI⁴Özlem VAPUR⁵, Peter SATTERTHWAITE⁶, Şeyda DOSTI⁷, Hazal ERGİN YENİCE⁸

Helenistik Dönem'den başlayarak MS 3. yüzyıl sonlarına kadar kullanım gördüğü arkeolojik kazı çalışmalarıyla ortaya konulan *Bouleuterion*'un, doğu bitişiğinde bulunan ve bir ön avlu işlevi gören *Triportikus*'un varlığı da 2015 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda tespit edilmiştir (Kadioğlu 2021, 283.). *Bouleuterion*'un doğusuna birleşen üç tarafı *stoalı* ön avlunun doğu sınırları ile olası merkezi akstaki *propylon*un tespitine yönelik kazı çalışmalarında hem *Triportikus*'un doğu *stoasının stylobati* hem arka duvarına entegre edilmiş *propylon*un varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca *Triportikus*'un tarihlendirilmesinin yanı sıra *Triportikus*'un mimari düzenine ilişkin arkeolojik veri de elde edilmiştir. *Triportikus*'un kuzeydoğu köşesi ve *Bouleuterion*'u kuzeybatıdan sınırlayan cadde de tespit edilmiş olup ayrıca kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mimari elemanların belgelenmesiyle söz konusu yapı kompleksi kısmen restitüte edilmiştir. Söz konusu yapıların araştırılmasına yönelik kazı çalışmaları 2024 yılında da devam etmiş, *orkhestra*'da (B2A), kuzey *analemma* ile *Bouleuterion*'un doğu duvarı arasında kalan kuzey *parodos* alanında (B6B-C-D-E), kuzeydoğu *porticoda* (B29, B32, B33) ve güney *porticonun* kuzeyinde (B31, B31A-B) kazı çalışmalarına devam edilmiştir (Resim: 3).

Bouleuterion'un erken tarihi için yapının *orkhestra* zemininde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. *Opus sectile* tekniğinde döşenmiş olan *orkhestrada*, söz konusu döşemenin korunmayan bir bölgesinde B2A (1x0,8 m) adı ile kazı çalışmalarına başlanmıştır (+1,36 m/ +0,16 m). Çalışmalarda ele geçen seramik buluntular her ne kadar *Bouleuterion*'un erken evreleri ile ilgili olmayıp bu alanın Arkaik ve Klasik Dönem kullanım evrelerine işaret ederler. Seramikler arasında kırmızı figür tekniğiyle yapılan parçalar (korunmuş olan parça üzerinde at ve binici figürü), Klasik Dönem *amphoraları* ve *Attika* siyah firnisli seramik parçaları önemli buluntuları oluşturmaktadır. Yapılan ön değerlendirilmeler sonucunda en geç tarihli seramik parçasının MÖ 4. yy. *amphorasına* ait olduğu belirlenmiştir.

4 Prof. Dr. Mantha ZARMAKOUPI; Morris Russel and Josephine Chidsey Williams Asst. Professor in Roman Architecture University of Pennsylvania, Elliot and Roslyn Jaffe History of Art Building 3405 Woodland Walk Philadelphia, PA, e-mail: mantha@sas.upenn.edu, ORCID: 0000-0003-1222-0169.

5 Dr. Öğretim Üyesi Özlem VAPUR; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, 48000 Muğla, E-posta: ovapur@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5988-5016.

6 Peter SATTERTHWAITE; Pennsylvania Üniversitesi, Arts & Sciences Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Doktora Öğrencisi, E-posta: psatter@sas.upenn.edu.

7 Arkeolog Hazal ERGİN (MA); E-posta: hazalergin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3413-6139.

8 Yapı evrelerini gösteren duvarlar en erkenden en geç doğru 1 ile 5 arasında numaralandırılarak orthografik fotoğraf üzerinde gösterilmiştir (Resim: 4).

2022 ve 2023 yıllarında kazı çalışmaları gerçekleştirilen *Bouleuterion*'da kuzey *Ana-lemma* ile doğu duvarı arasında kalan *parodos* alanında (B6A), 5 farklı yapı evresinin tespit edilmesi hem yapının tarihlenmesi hem de yapı inşa edilmeden önceki inşa faaliyetlerine ışık tutması açısından önem arz etmiştir. 41 adet pişmiş toprak figürin (5 tanesi yan yana) ile yine alandan yoğun olarak ele geçmiş olan *skyphos* parçaları (tamamı MÖ 500-480'e tarihlenmektedir) açmada ele geçen önemli buluntular olmuştur (Kerschner-Mommensen 2022, 169-213; Ergin 2024, 105-138; Kadioğlu vd. 2024, s. 465-477). Söz konusu buluntuların varlığı buradaki yapının *Bouleuterion* inşa edilmeden önce dinsel ritüellerle kutsanmış olabileceğini düşündürmüştür. Yapı hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek amacıyla bu yıl alandaki çalışmalar (B6B, B6C, B6D ve B6E) kuzeye doğru genişletilerek devam etmiştir (Resim: 4). B6B'de (+1,48/ +0,67 m) yapılan kazı çalışmalarında, doğu-batı doğrultulu ve 60 cm kalınlığa sahip bir erken dönem duvarı (kuzeydeki 2 numaralı duvar, +1,07 m) ile söz konusu duvarın kuzeyinde, daha erken tarihli olması gereken bir duvar sırası daha (kuzeydeki 1 numaralı duvar, +0,88 m) ortaya çıkarılmıştır. Alanda ele geçen seramik parçalarının büyük çoğunluğunu MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısı ile 5. yüzyılın ilk çeyreği aralığına tarihlenen *skyphos* parçaları oluşturmaktadır. +1,48/ +0,67 m kot aralığında ele geçen kâse parçaları aynı kaba ait oldukları için B6B sondajında tek bir kültür katından bahsedilebilir. Aynı zamanda söz konusu parçalar B6A'dan ele geçen *skyphos* parçalarıyla da birleşmektedir. *Skyphos* parçalarının çoğunluğunu ise bantlı *skyphos* grubu oluşturmaktadır. Gövde altı düz bırakılmış ya da şua bezemelidir. İç yüzleri genellikle MÖ 6. yy. ın ikinci yarısından itibaren görülen rulet bezemesi bulundurmaktadır. Yine iç yüzde kırmızı bant uygulaması görülmesi Geç Arkaik Dönem özelliğidir. Kaidelerde kabın içi *tondo* hariç tamamen boyalıdır. *Tondonun* merkezinde kırmızı boya ile yapılmış bir nokta ve onu çevreleyen çemberler bulunur. Kâselerdeki bu özellikler tarihlemeyi destekler niteliktedir (Ergin 2024, s. 105-138). B6B sondajındaki Arkaik Dönem seramiklerinin yanı sıra dikkat çekici yoğunlukta Klasik Dönem seramiği de ele geçmiştir. Tarihlendirme için sağlıklı veriler sunan siyah fırnisli örneklerin genelinin *Attika*, az bir kısmının ise İonia atölyelerinde üretildikleri anlaşılmaktadır. Helenistik Dönem seramik yoğunluğu ise Arkaik ve Klasik Dönem örneklerinden çok daha azdır. Az sayıda Batı Yamacı stilinde bezenmiş kap ile pişirme ve hazırlama kapları bu döneme aittir. Tespit edilen en geç örnekler ise MÖ 2.-1. yy. başı arasına tarihlendirebileceğimiz dört kalıp yapımı kâse parçasıdır. B6C kazı çalışmaları ise B6A ve B6B açmalarındaki erken dönem duvarları (2 numaralı duvarlar) arasında kalan alanda gerçekleştirilmiştir (+0,67/ +0,51 m). B6A'da yer alan erken dönem duvarının moloz taş temelin üzerine oturduğu anlaşılmış olup B6B açmasındaki duvar ile moloz temel arasında ise bir toprak katmanın yer alması, B6B'deki duvarın daha geç dönemde yapılmış olduğuna işaret edebilir. Ele geçen seramiklerin çoğunluğu Arkaik Dönem özellikleri gösterirken, tarihlendirilebilen en geç parça olasılıkla MÖ erken 5. yy. a ait olmalıdır. Alanda 2023 yılındaki çalışmalarda ele geçen buluntuların ardından bu yıl ki çalışmalarda ele geçen 9 adet pişmiş toprak figürin parçası ile *skyphos*lar, moloz taşlarla kaplı temele sahip yapının “temel kutsama ritüeli” fikrini pekiştirir niteliktedir. B6A

açmasının güney bitişiğinde devam eden kazı çalışmaları, 2022 yılında ortaya çıkarılan *polygonal* duvar örgüsüne sahip duvarın ve *Bouleuterion* ön duvarının temelini araştırmak ve tarihlemeleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla, B6D (0,9x2,5 m) olarak adlandırılarak gerçekleştirilmiştir (+1,47 m/ 0,39 m). Ele geçen seramik parçalarının içerisinde çoğunluğunu MÖ 6. yüzyıl sonu ile MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen seramikler oluştursa da az sayıda MÖ 5. ve 4. yy. a tarihlenen *Attika* üretimi siyah firnisli seramikler ve mutfak kabı da tespit edilmiştir. Tanımlanabilen Helenistik Dönem örnekleri ise çok daha azdır ve bunlar arasındaki en geç örnekler, MÖ 2.-1. yy. başına tarihlendirdiğimiz kalıp yapımı kabartmalı kâselerdir. Kazı çalışmaları sonucunda B6A'da ortaya çıkarılan *polygonal* duvarın güneyde B6D'de de devam ettiği anlaşılmıştır. *Polygonal* duvarın batısında bulunan B6E olarak adlandırılan alanda çalışmalara devam edilmiştir (+0,39/-0,7 m). Çalışmalarda *Bouleuterion* doğu duvarına ait 5 *euthynteria* sırası (+1,2 m; +0,94 m; +0,47 m; +0,12 m; -0,27 m) ile erken dönem duvarına ait temele (+0,32 m) ulaşılmıştır. En erken seramik örnekleri B6B, B6C ve B6D'de olduğu gibi Arkaik Dönem'e tarihlenir. Ancak bu sondajda tespit ettiğimiz en geç örnekler MÖ 5. yy. a işaret eden *Attika* üretimi siyah firnisli ağız ve kaide parçalarıdır. Diğer yandan yine *Attika* üretimi siyah firnisli amorf parçalar mevcuttur ve tarihlendiremediğimiz bu gövde parçalarının Erken Helenistik Dönem'e ait olma olasılıkları dikkate alınmalıdır. B6B, B6C, B6D ve B6E açmalarında dikkat çeken buluntu grubu, B6A açmasında olduğu gibi Teos üretimi olduğu düşünülen *skyphos*lardır (Kadioğlu vd. 2012, s. 214-216; Kadioğlu vd. 2015, s. 349; Kadioğlu 2021, s. 311; Kerschner-Mommsen 2022, s. 179-181; Ergin 2022, s. 13-49; Kadioğlu vd. 2024, s. 465-477). Yüksek kalitede çömlekçilik anlayışına sahip, standart bezeme şemasının kullanıldığı kâselerin yapılan ön değerlendirme sonucunda birbirleriyle uyumlu oldukları ve MÖ 500-480'e tarihlendikleri tespit edilmiştir (Resim: 5-6).

2022 yılında güney *portico* ile *Bouleuterion*'un ön duvarının birleştiği köşede ortaya çıkarılan ve *Bouleuterion*'un inşasından önce özel bir mülke ait olduğu düşünülen “Güreşen Eroslar” mozağının güney devamı da 2023 yılında yapılan kazılarla (B17) ortaya çıkarılmıştır (Kadioğlu vd. 2023, s. 312-316; Kadioğlu vd. 2024, s. 465-477). Söz konusu mozağın devamında, karşılıklı olarak iki ayağı üzerine kalkmış iki *ibex* (dağ keçisi) ile aralarında şarap dolu bir *volütlü krater* yer almaktadır. 2024 yılında ise *Bouleuterion*'un güney *portico* sütun sırasının kuzeyinde gerçekleştirilen B31 (10x4,40 m) kazı çalışmalarıyla, söz konusu mozağın kuzey devamını araştırmak amaçlanmıştır. Açmanın güney yarısında +1,82 m kotta başlayan çalışmalar mozağın ortaya çıkarılmasıyla sona ermiştir (+1,20 m). Oldukça tahrip olmuş ve büyük kısmı kireç harçla kaplanmış olan mozaik döşemenin korunmuş kısmının orta kuşağında *nero antico* ve *bigio antico* renklerinde iç içe geçerek işlenmiş dalga motifi, aynı renklerde bir koşan dalga motifi ile çevrelenmekte olup *rosso antico* renkli bir bantla ayrılmışlardır. Koşan dalga motifi de yine aynı renk ve stilde üçgenlerle çevrelenmiş olup *giallo antico* sarı renkli bir bantla ayrılmışlardır. Söz konusu mozağın güney devamında ise herhangi bir bezemeye sahip olmayan, *nero antico* ve *bigio antico* renklere ve diğer mozağe göre daha büyük *tesseralara* sahip başka bir mozaik or-

taya çıkmıştır (+1,10 m). Ayrıca devam eden çalışmalarda olasılıkla mozaik döşemenin de bulunduğu MÖ 3. yy. yapılaşmasıyla ilişkili, mozaik döşeme ile aynı aksa sahip, doğu-batı doğrultulu bir kesme taş duvar sırası ortaya çıkarılmıştır (+0,9 m). Çalışmada ele geçen seramikler yüzeyden derine kadar değerlendirildiğinde +1,82/ +1,25 m kot aralığında Helenistik Dönem ve öncesine ait az sayıda seramik tanımlanmıştır. Buluntuların büyük bir kısmını MS 2.-3. yy. a tarihlendirilen günlük kullanıma yönelik üretilmiş kaplar oluşturur. Tabakaların sağlıklı tarihlendirilmesine fırsat sağlayan kaliteli seramikler ise daha azdır. MS 2.-3. yy. a tarihlendirilen kaliteli seramikler arasında az sayıda Doğu *Sigillata* B görülmekle birlikte Çandarlı üretimlerinin oluşturduğu Doğu *Sigillata* C'lerin (Atlante Form L19, Atlante Form H1, Atlante Form H2, Atlante Form H4) açık bir üstünlüğü gözlenir. Beklenildiği gibi Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin MS 3. yy. örnekleri de (Hayes Form 45, Hayes Form 50A) buluntular arasında yerini alır. Bu döneme tarihlenen diğer buluntular arasında Phokaia üretimi pişirme kapları, çanaklar, testiler, Ephesos *amphoraları* ve kandiller sayılabilir. Seramikler arasında tespit ettiğimiz en geç örnek ise MS geç 4.-erken 5. yy. a ait bir Afrika Kırmızı Astarlı seramiğidir (Hayes Form 68). +1,25/ +1,05 m kot aralığında çok sayıda ve büyük parçalar halinde ele geçen seramikler arasında Helenistik Dönem ve öncesine ait seramik sayısında biraz artış dikkati çekmektedir. Buluntular arasındaki yoğunluğu ise Erken İmparatorluk Dönemi'ne işaret eden *sigillata*lar, pişirme kapları ve bazı kullanım seramikleri oluşturur. Tespit ettiğimiz en geç örnek ise MS 3. yy. son çeyreğine tarihlenen Afrika üretimi bir tabak (Hayes Form 50A) ile MS 3. yy. a işaret eden Phokaia üretimi bir pişirme çömleğidir. Mozağin bulunduğu kotun altında, +1,04/-0,75 m aralıkta ise seramik sayısında azalma olmuş Geç Arkaik Dönem'e işaret eden ince cidarlı kâseler dikkati çekmiştir. Gördüğümüz en geç örnek ise bir DSA gövde parçası ile Phokaia üretimi bir tava ağızıdır. Her iki parça da Geç Helenistik ve Erken Roma Dönemi'nde karşılaşılan örneklerdir ve bu sebeple seviyenin kısa bir dönem aralığına tarihlendirilmesi mümkün olmamıştır. Devam eden kazı çalışmalarında alan hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ve mozaik döşeme ile ilişkisini incelemek amacıyla yapının doğusunu da içine alacak şekilde B31A koduyla derinleşme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (+0,75 m/ +0,09 m). Mozağin altına doğru devam etmediği anlaşılan erken dönem kesme taş bloklardan oluşan duvar doğuya doğru basamak yaparcasına devam edip +0,45 m kotta kuzeye doğru yönelmektedir. Mozaik döşemenin bezeme kuşaklarıyla paralel olan yapıya ait bloklar, olasılıkla mozaikli alanın inşası sırasında söz konusu erken dönem yapısının duvarlarını kullandığına işaret etmektedir. Aynı şekilde, bezemesiz mozaik ile *Bouleuterion* doğu duvarı arasında, söz konusu erken dönem yapısıyla benzer bir blok da +0,79 m kotta ortaya çıkarılmıştır. Bu alandaki çalışmalarda küçük parçalar halinde korunmuş az sayıda seramik içerisinde yoğunluğu Arkaik Dönem örnekleri oluşturmuştur. Olasılıkla Klasik Dönem'e ait *Attika* siyah firnisli seramik parçaları tanımlayabildiğimiz en geç örneklerdir. Erken dönem yapısı ve *Bouleuterion* doğu duvarı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla da ortaya çıkarılan yapı blokları ile *Bouleuterion* duvarı arasında 1x1,1 m ölçülerindeki alanda B31B koduyla kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş olup (+1,04/ -0,1 m) söz konusu çalışmalarda

Bouleuterion'un doğu duvarının temeli tamamen ortaya çıkarılmıştır. Açmada ortaya çıkarılan mozaiklerin kot farkları (yaklaşık 10 cm) ile stilistik farklarının olmasının yanı sıra alandan ele geçen *fresk* parçalarının da farklı katmanlara sahip olması, Helenistik olarak tarihlenen mozaikli yapıdaki yenileme faaliyetlerine işaret eder niteliktedir (Resim: 7).

Bouleuterion'un doğu bitişiğinde yer alan *triportikus*un doğu sınırının ve olası *propylon*un tespitine yönelik kazı çalışmalarına bu yıl da devam edilmiştir. 2023 yılında B29 açmasında *triportikus*un kuzeydoğu köşesinin iç sütun sırasına ait *stylobat* hattı ortaya çıkarılmıştı (Kadioğlu vd. 2024, s. 465-477). Bu yıl ise B29 açmasındaki çalışmalara kuzey yönde devam edilmiştir (6x2,5 m). Söz konusu çalışmada (+ 4,27 m/ +2,21 m) mimari blok, bezeme parçaları, moloz taş ve kiremitlerden oluşan dolgu temizlenmiş olup iki adet geç dönem duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca B29'un batı bitişiğindeki B33 açmasında (8x3 m) kuzey *porticonun* devamını açığa çıkarmak amacıyla temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir (+ 3,97 m/ +2,38 m). Söz konusu çalışmalarda iki adet geç dönem duvarı ile birçok mimari bloğun yanı sıra büyük parçalar halinde korunmuş günlük kullanım kapları ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında tespit ettiğimiz en geç seramikler MS 5. yy. a ait olan pişirme kapları ve Geç Roma C (Hayes Form 3) örnekleridir. B29'un doğu bitişiğinde yer alan B32 açmasında (13x3,5 m) ise çalışmalar +4,62 m kotta başlamış + 0,86 m kotta sona ermiştir (Resim: 8). Çalışmalarda kuzey ve doğu *porticolar*a ait dış duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Doğru dış duvara bitişik olarak kuzeye doğru yönlendirilmiş, 3 basamaktan oluşan bir merdiven sırası da çalışmalar esnasında tespit edilmiştir. Basamakların, doğu *portico* dış duvarından farklı yapıda olması ve devşirme olduğu düşünülen bazı blok parçaları, söz konusu merdivenin *porticodan* daha sonraki bir tarihte yapılmış olduğuna işaret etmektedir. Kuzey *portico* dış duvarı üzerinde ise geç dönemde inşa edilmiş savunma duvarı yer almaktadır. Doğru *portico* duvarı ile kuzey *portico* duvarının kesişimi, olasılıkla sonraki bir dönemde değiştirilmiş olan ve yaklaşık 45 derecelik bir açıya sahip bir devşirme duvar sırasıyla sağlanmıştır. Çalışmalarda ortaya çıkan devşirme duvarlar dışında doğu-batı yönlü ve yaklaşık 10 cm çaplı bir künk hattı da temel seviyesinde ortaya çıkarılmış olup künk hattını kuzey ve güneyde sınırlayan; *portico* dış duvarına dik açıyla birleşen, birbirine paralel harç izleri de açığa çıkarılmıştır. Ele geçen seramik parçaları değerlendirildiğinde üst seviyelerde ele geçen seramikler arasında Roma Dönemi örnekleri çoğunluğu oluştururken, 013-022 arasındaki seviyelerde Geç Helenistik Dönem seramiklerinin fazlalaştığı gözlenir. Klasik Dönem seramikleri ise tüm seviyelerde az sayıda örnekle temsil edilir. Orta Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen seramikler tüm buluntular arasındaki en kalabalık gruptur. DSB, DSC, Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Ege Tipi pişirme kapları, *amphoralar* ve kandiller (ROW) kesin olarak bu döneme tarihlenen önemli buluntulardır. Diğer yandan 001-018 seviyelerinde ele geçen en geç örnekler Afrika Kırmızı Astarlı (Hayes Form 67, Hayes Form 75) ve Geç Roma C (Hayes Form 3) seramikleri, pişirme kapları, servis kapları ile Ephesos *amphoraları*dır (LRA 3). Tüm seviyelerden rapor edilen bu örnekler MS 5. yy. ın ilk yarısına tarihli bir kullanım evresinin kanıtlarıdır. 020 ve 022 seviyesinden toplanan seramikler arasında Geç Helenistik Dönem

örneklerinin üstünlüğü dikkat çekicidir. Bunlar arasında kalıp yapımı kabartmalı kâseler, beyaz zeminli *lagynos*lar, daldırma firnisli tabaklar, *ekhinus* kâseler, depolama kapları ve *unguentarium*lar sayılabilir. Her iki seviyeden ele geçen en geç örnekler ise MS 2.-3. yy. a ait olan Phokaia üretimi pişirme kabı parçalarıdır. Diğer yandan bu pişirme kabı parçaları 020 ve 022 seviyesinde tespit edilen yegâne Roma Dönemi seramikleridir.

Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı Kazı Çalışmaları

Musa KADIOĞLU, Canan ÖZBİL⁹, Selin GÜLGÖNÜL¹⁰

Tuğba ULUGER¹¹, Şeyda DOSTI, Atilla TURGUT¹², Hazal ERGİN YENİCE

Bouleuterion'un güneydoğusunda ve *agora* içerisinde yer alan küçük tapınak, kazı çalışmalarında yapı yazıtının parçalar halinde ele geçmesinin ardından Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı olarak adlandırılmıştır (Kadioğlu 2021, s. 178-185). Kazı çalışmalarında ele geçen arkeolojik ve epigrafik veriler ışığında, MÖ 188 yılında imzalanan Apameia Barışı'ndan sonra Tanrıça Roma için Teos'ta bir kültün kurulduğu ve Helenistik kentin kalbi olarak sayılabilecek *agorada* tanrıça adına olasılıkla *templum amphidistyl in antis* ya da *tetrastyl prostylos* planlı küçük bir tapınağın inşa edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu tapınak, İmparator Augustus'un yoğun tapınak restorasyon/yeniden inşa etme programı çerçevesinde Korinth düzeninde 6x12 sütunlu *peristasis* ile çevrelenerek büyütülmüş ve diğer kentlerde olduğu gibi Tanrıça Roma Kültü'nün yanına kendi kültü yani imparator kültü de dahil edilmiştir (Kadioğlu 2022b, s. 55-65; Kadioğlu vd. 2023, s. 316-318). 2023 yılında tapınağın *naosunu* ve *opisthodomosunu* kapsayan alanda, *cella* duvarlarının üst seviyesinde yapılan temizlik çalışmalarında harçlı moloz taş dolgu (*opus caementicium*) ortaya çıkarılmıştır. Bu dolgunun içerisinde doğu ve batı *anta* uçları arasında yerel kireç taşından bir adet müstakil sütun temeli açığa çıkartılmış olup diğer sütun temelinin tahrip olduğu görülmüş ve böylece *opisthodomosun* iki sütunlu olduğu anlaşılmıştır (Kadioğlu vd. 2024, s. 465-477).

2024 yılı Geleceğe Miras Projesi kapsamında yapılan çalışmalarında yapının Helenistik Dönem ve öncesindeki inşaat evrelerini tespit edebilmek, yapıyı çevreleyen zemin döşemesinin yanı sıra düşme pozisyonunda *in situ* olarak korunmuş mimari blokları ortaya çıkartabilmek amacıyla kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda yapının etrafında belirlenen on (AT1, AT2, AT3, AT4, AT5, AT6, AT7, AT8, AT9, AT13) ve tapınağın *naosunda* belirlenen bir açmada (AT11A) çalışılmıştır (Resim: 9).

9 Dr. Öğretim Üyesi Canan ÖZBİL; Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, 67100, Zonguldak, E-posta: cananozbil@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3379-2860.

10 Arkeolog Selin GÜLGÖNÜL; E-posta: gulgonulselin@gmail.com.

11 Arkeolog Tuğba ULUGER; E-posta: tubauluger@gmail.com.

12 Arkeolog Atilla TURGUT; E-posta: atillaturbe@gmail.com.

2024 yılı çalışmalarında ilk olarak daha önceki yıllarda kısmen kazı çalışmaları yapılan güney kısa kenarda detaylı kazı çalışmaları sürdürülmüş (AT1, AT7 ve AT8) ve Roma Dönemi'ne tarihlenen meydan döşemesinin altında bir temel dolgusu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalar esnasında söz konusu temel dolgusunda tapınağın Augustus Dönemi'nde genişletilmesi faaliyetleri sırasında devşirme olarak kullanılmış 13 adet Helenistik yazıt fragmanı tespit edilmiştir (-0,4 m) (Resim: 10). Meydan döşemesi temel dolgusu üzerinde ele geçen iki adet sikke döşemenin son kullanım tarihi ile ilgili önemli buluntular olmuştur. Söz konusu sikkelerden ilkinde (T24-AT8-004-4), ön yüzünde imparatorun sağa doğru profilden betimlenmiş, inci diademli, drapeli ve zırhlı büstü ve D N [CONSTANTIVS] P F AVG lejantı yer alır. Arka yüzünde yere düşen atlıyı mızraklayan Virtus tipi ile FELTE[MP]-REPARATIO lejantı, kesimde darphane işareti olarak CONSI, merkezde yıldız, solda-S sembolleri bulunmaktadır. Constantinopolis darphanesine ait sikkenin darp tarihi MS 351-355'tir (Resim: 11a-b). Diğer sikkenin ise (T24 AT1-004-3) ön yüzünde imparator Maximianus Herculeus'un sağa doğru profilden betimlenmiş, şua taçlı ve zırhlı büstü ve IMP C M A MAXIMIANVS P F AVG lejantı yer alır. Arka yüzünde, karşılıklı ayakta duran imparator ve Jupiter tipi ile CONCORDIA MI-LITVM lejantı, kesimin üzerinde darphane işareti KA bulunmaktadır). Cyzicus darphanesine ait sikkenin darp tarihi MS 295-299'dur (Resim: 12a-b). Söz konusu sikkeler aracılığı ile tapınağın bulunduğu meydanın en son MS 4. yüzyılın ortalarında kullanıldığı söylenebilmektedir.

Tapınağın doğu uzun kenarında yürütülen kazı çalışmalarında ise (AT2, AT3 ve AT4) çalışmalar deniz seviyesinden 0,46 m kotta başlamış, deniz seviyesinden -0,20 m kotta yumuşak dokulu kum taşından yapılmış dikdörtgen plakalardan oluşan meydan döşemesinin açığa çıkarılması ile sona ermiştir. Ayrıca çalışmalar sırasında tapınağın kuzeydoğusunda deniz seviyesinden +0,13 m kotta bir çatı kiremidi mezar açığa çıkarılmıştır. 2 m uzunlukta, 1,10 m genişlikte, doğu-batı doğrultulu mezarın uzun kenarındaki çatı kiremitleri karşılıklı çatılmış, baş kısmındaki boşluk bir adet çatı kiremidi ile kapatılmış olup ayakucu boşluğunu kapatması gereken çatı kiremidi korunmamıştır. Üzerindeki toprak yükün etkisiyle kiremitler kırılarak mezarın içerisine çok parçalı olarak çökmüştür. Mezarı çevreleyen çatı kiremitleri kaldırıldığında iki ayrı bireye ait iskelet kemikler sağlam bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu iskeletlerden kuzeydeki İskelet 1, güneydeki İskelet 2 olarak adlandırılmıştır. Her iki iskelet de sırtüstü yatar pozisyonda, kolları dirsekten bükülerek, eller çapraz şekilde göğüs kafesi üzerinde birleştirilmiş biçimdedir. İskelet 1'in hemen kuzeyinde (solunda) bir adet demir bıçak ucu ortaya çıkarılmıştır. İskelet 2'nin omurga kemikleri arasında ise demir ok ucu olduğu görülmüştür. Söz konusu buluntuların varlığı bu iki erkek bireyin yaralanarak öldüğünü ve olasılıkla asker olabileceklerini düşündürmüştür (Resim: 13).

Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı'nın kuzey kısa kenarında ve tapınağın batısındaki *peristasis* sütunlarının oturduğu tekil temellerin önünde yapılan temizlik çalışmalarında ise (AT5, AT6, AT13 ve AT9) kısmen görünen mimari blokların ortaya çıkarılması için

temizlik çalışmaları yapılmıştır. Çok sayıda düşme pozisyonundaki mimari bloklar belgelendikten sonra yönlerine göre tapınak etrafında tasnif edilmiş ve üç boyutlu (3B) belgelenmelerine devam edilmiştir (Resim: 14).

KAYNAKÇA

Ergin, H. 2024. “Geometrik ve Arkaik Dönem Teos Kâseleri (Kotyle ve *skyphos*)”, *Anadolu Anatolia* 50 (105-138).

Kadioğlu, M. 2025. “Teos jeofizik çalışmaları ve kent plancılığı üzerine”, İzmir Jeofizik Mühendisleri Odası Yayınları (Baskıda).

Kadioğlu, M. 2024. “Teos: Şairlerin Şehri”, *ArkeoATLAS. Arkeoloji Atlası İzmir* 2024.1, 90-101.

Kadioğlu, M. – Zarmakoupi, M. – Vapur, Ö. – Yenice, G. – Gülgönül, S. – Dosti, Ş. (2023). “2022 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (13. Sezon)”, *KST* 43.2, 311-328.

Kadioğlu, M. – Adak, M. – Zarmakoupi, M. – Özcan, F. – Vapur, Ö. – Yenice, G. – Bozkurtan, R. – Eroğlu, C. – Ergin, H. – Dosti, Ş. 2024. “2023 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (14. Sezon)”, *KST* 44.2, 2024, 465- 477.

Kadioğlu, M. 2022a. “Teos Dionysos Kutsal Alanı *Propylonu*”, *Höyük* 10, 75-96.

Kadioğlu, M. (ed.) 2021. *Teos. Yazıtlar, Kültler ve Kentsel Doku*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kadioğlu, M. – Özbil, C. – Kerschner, M. – Mommsen, H. 2015. “Teos im Licht der neuen Forschungen/Yeni Araştırmalar Işığında Teos” (Ed. Ü. Yalçın – H.-D. Bienert), *Anatolien – Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften / Kültürlerin Köprüsü Anadolu. Türk-Alman Es-kiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açılıarı. Tagungsband des internationalen Symposiums “Anatolien – Brücke der Kulturen” in Bonn vom 7. bis 9. Juli 2014 / 7–9 Temmuz 2014*, Anschnitt 27. Bonn, 345–366.

Kadioğlu, M. – Adak, M. – Özbil, C. – Öztaner, S. H. – Tamsü Polat, R. – Polat, Y. 2012. “2011 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (2. Sezon)”, *KST* 34.2, 211-232.

Kadioğlu, M. – Galli, M. – Ismaelli, T. – Bozza, S. – Vapur, Ö. – Adak, M. – Konuk, K. 2026. “Sanctuary of Dionysus at Teos and Hermogenes” (Ed. M. Zarmakoupi), *Hermogenes and Hellenistic-Roman Temple Building in Greece and Asia Minor: Mes-son-Teos-Magnesia-Sardis. ABD Wisconsin Üniversitesi Yayınları* (baskıda).

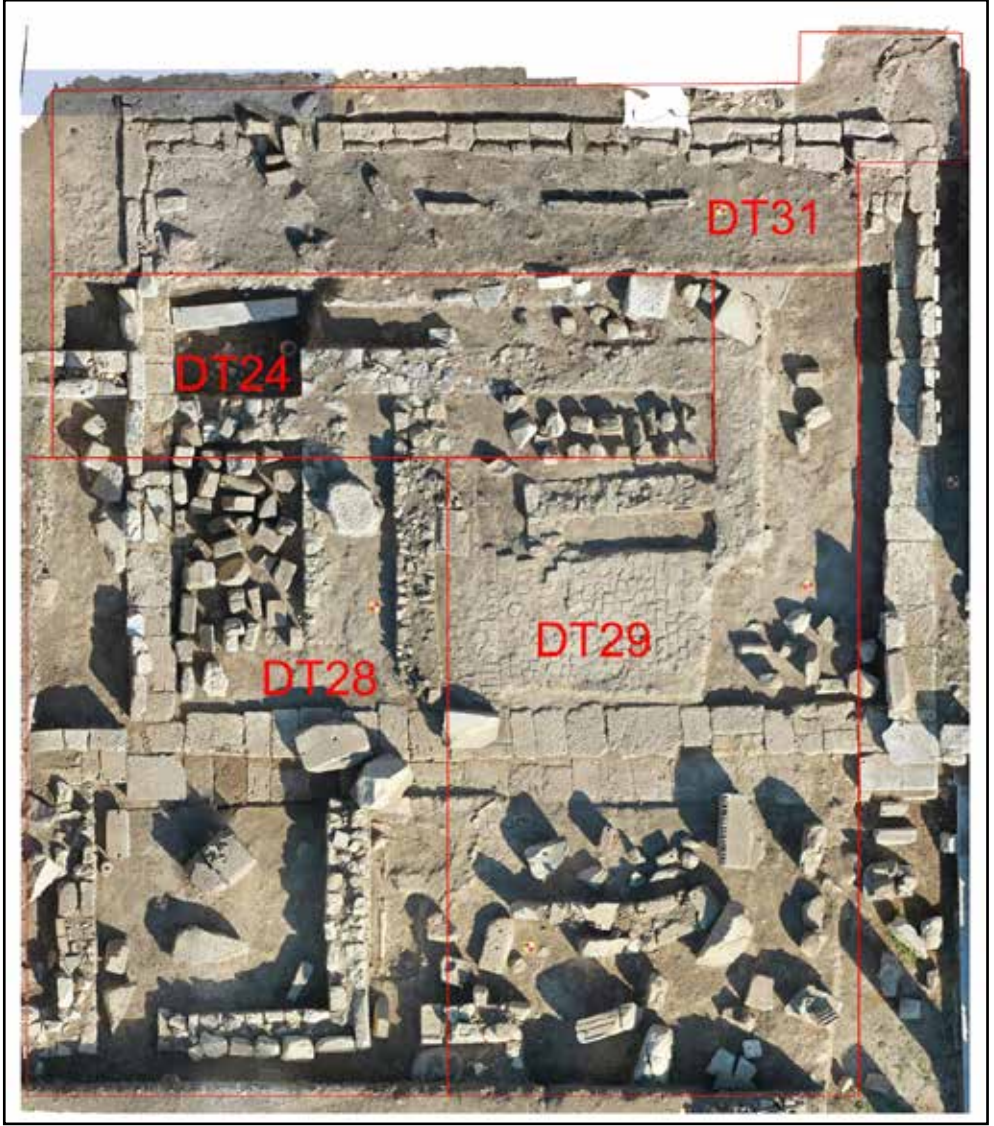
Kerschner, M. – Mommsen, H. 2022. “Teos in the Geometric and Archaic period: a major production centre of pottery in North Ionia”. *Colloquia Antiqua* 27, 169-213.

Kolenoglu, A. D. 2025. “Teos’ta Dokumacılık Üzerine”, *Anadolu Anatolia* 51 (baskıda).

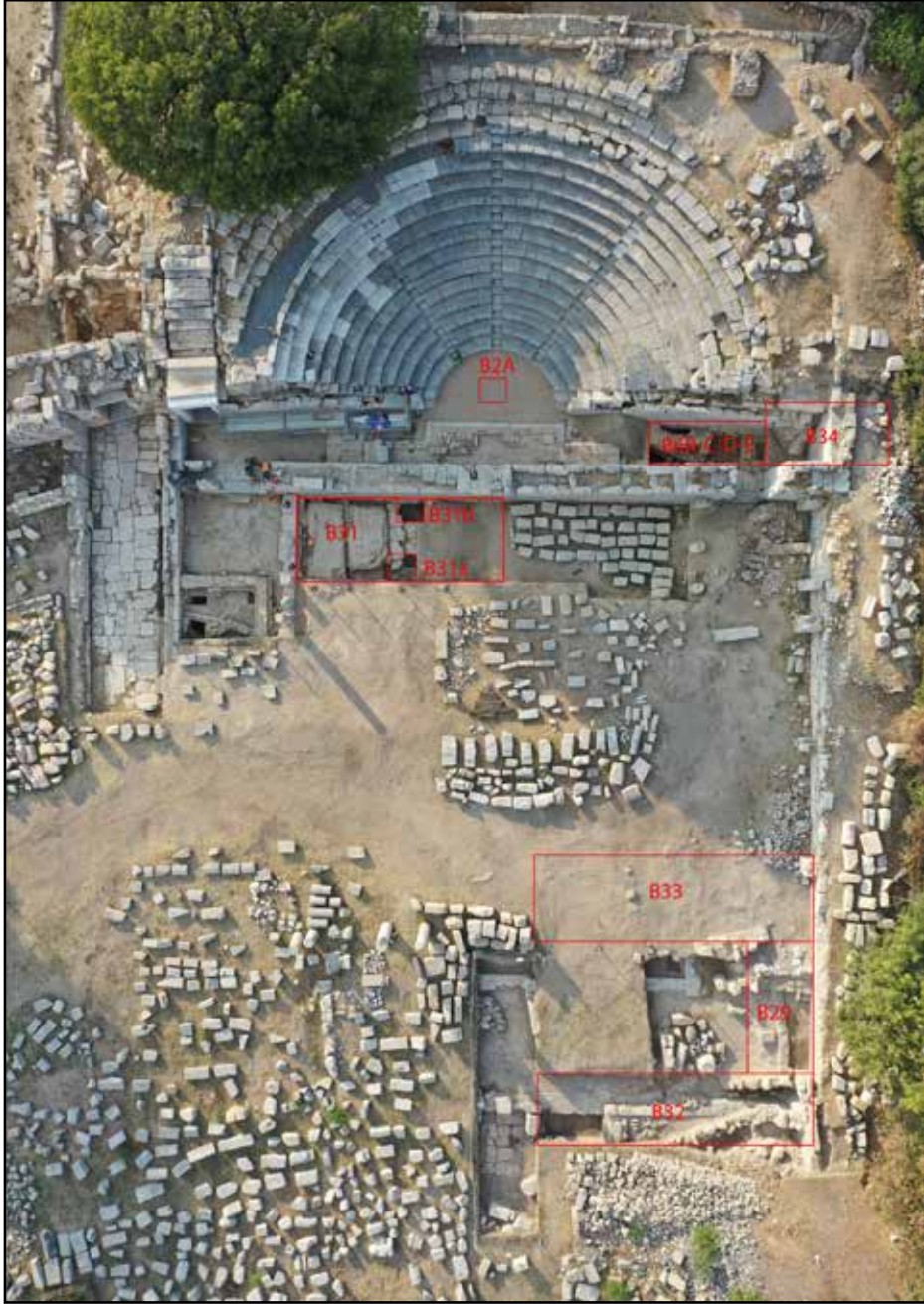
EKLER

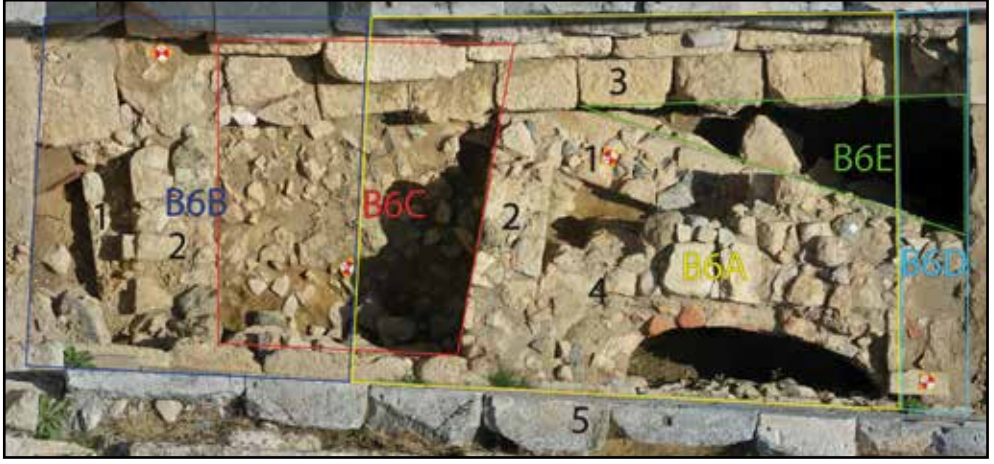
Resim 1.

Resim 2.

Resim 3.

Resim 4.

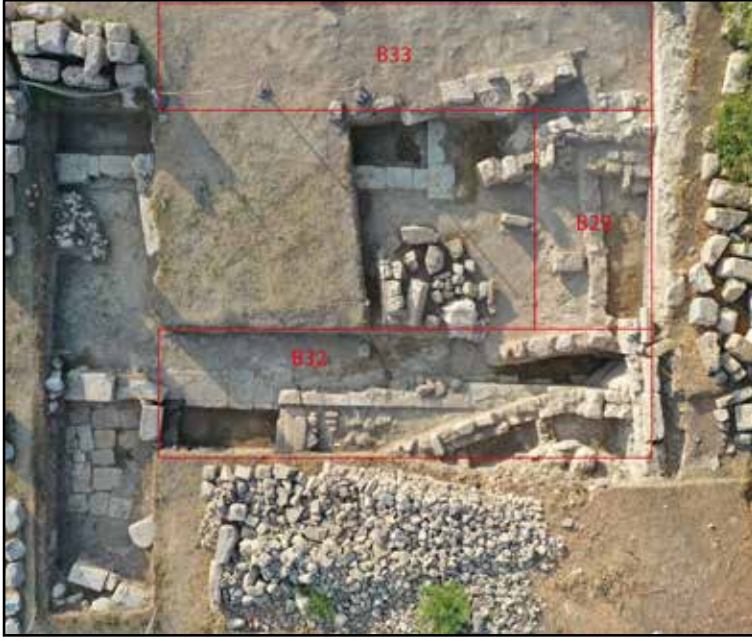
Resim 5.

Resim 6.

Resim 7.

Resim 8.

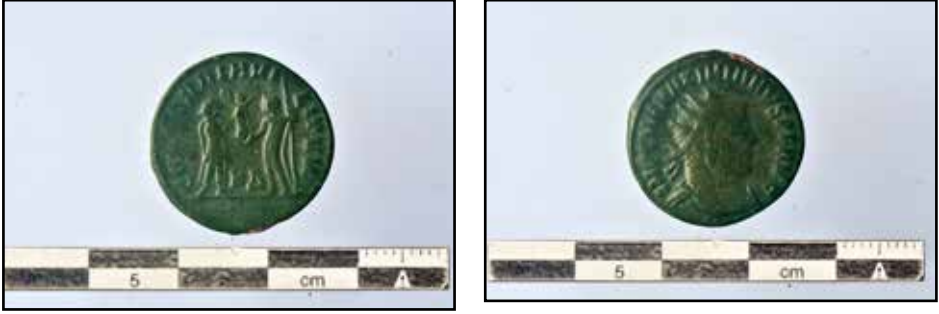
Resim 9.

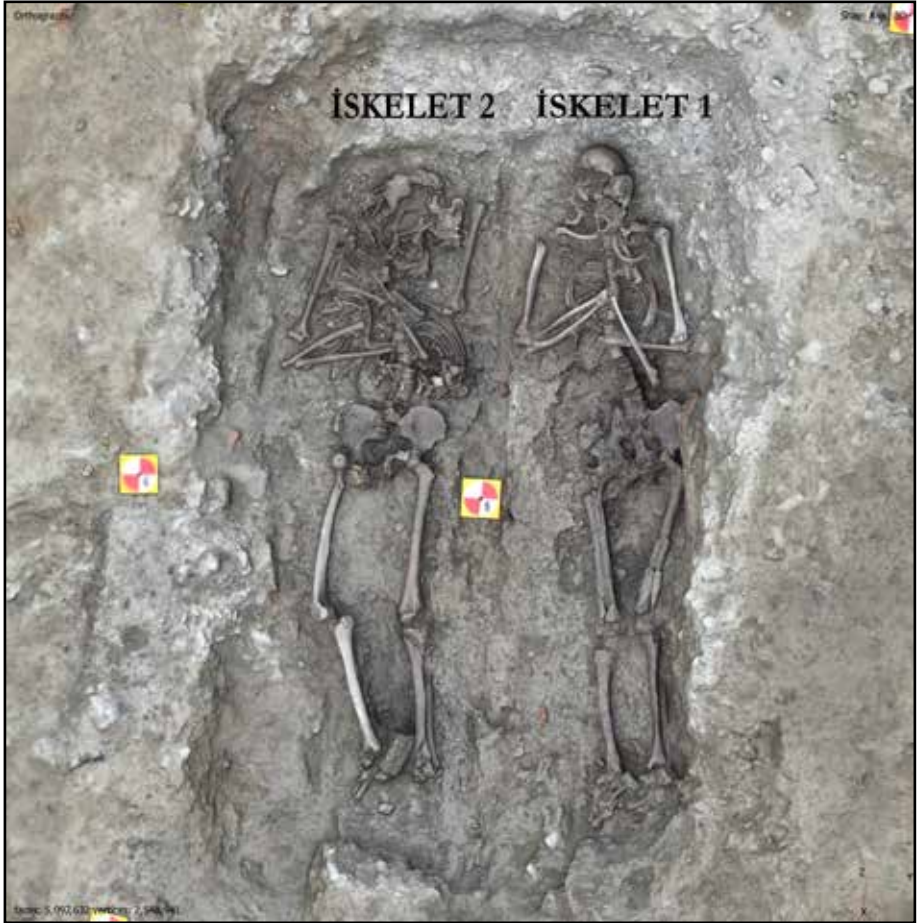
Resim 10.

Resim 11.

Resim 12.

Resim 13.

Resim 14.

İZNİK GÖLÜ BAZİLİKAL KİLİSE SUALTI KAZILARI - 2024

Mustafa ŞAHİN*

Bursa ili, İznik ilçesi, İznik Gölü'nde yer alan Bazilikal Kilise kalıntılarının 2024 yılınıdaki kampanyası 01 Ağustos-03 Kasım 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

2023 yılı sezonu kazılarına Bazilikal Kilise'nin güney kısmında yer alan toplama noktalarında biriken taşların büyük bölümünün karaya taşınması ile başlamıştır. Bunu su hortumlarının bakımlarının yapılarak montajının gerçekleştirilmesi ile sistemin kazılar için hazırlanması çalışmaları izlemiştir.

Su Kanalı ve Çevresi Kazıları

2024 kazılarında çalışmalar 17 numaralı sektör olarak adlandırılan ve bazilikal planlı kilisenin kuzeydoğusunda yer alan su kanalı ve etrafındaki açmalarda gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Bu açmalar duvar takip sistemi ile kazısı yapılan Su Kanalı (SK) Açması, su kanalının batısında yer alan Su Kanalı Batı-1 (SKB-1) Açması, su kanalının kuzeyinde yer alan duvar sırasının en batı bölümünde yapılan Temenos Duvarı Sondajı-1 (TDS-1) Açması'dır. Ayrıca kilisenin güney nefinin güney duvarında duvarı görünür hale getirmek amacıyla temizlik çalışmaları yapılmıştır.

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-posta: mustafasahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5153-1918.

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının 14.06.2024 tarih ve E-77734899-160.01.01-5291084 sayılı izni ile 01.08.2024 tarihinde başlayıp (Proje Numarası: CK-SK011601-2024) 03.11.2024 tarihinde kazı deposunun mühürlenmesi ile tamamlanmıştır.

Bakanlık adına temsilci olarak aramıza katılan Samsun Müzesi Müdürlüğü uzmanları Sayın Rafet Karaçal ve Mustafa Kantemir'e ekip ile uyum içerisinde çalışmasından dolayı teşekkür ederim. Kazı başkan yardımcısı olarak ekipte yer alan Dr. Öğr. Üyesi Ayben Kayın ve Süha Cura'ya destek ve katkılarından dolayı çok teşekkürler.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kültür Varlıkları Koruma ve Onarım Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Murat Cura başkanlığında bir heyet acil koruma ve küçük buluntu restorasyonunda, Dr. M. Songül Alpaslan-Roodenberg antropolog olarak ekibimizde yer almışlardır. Prof. Dr. Blazej Stanislawski ve asistanı Grzegorz Sus göl kesiminde uzaktan algılama sistemleri ile belgeleme konusunda ekipte yer alarak bizimle çalışmışlardır. Emegi geçenlere teşekkürler. 2024 yılı kazı sezonunda çalışma ekibinde arkeolog olarak Doktora öğrencimiz Sedat Kuş seramik eserlerin değerlendirilmesinde, Yüksek Lisans öğrencimiz Özgür Ulaş fotoğraflamada, Muhammed Emin Özbek ve Canan Özkaynak küçük eser restorasyonunda destekte bulunmuşlardır. Ayrıca Ecem Irmak, Cihangir Çelebi, Gül Ceren Akbulat, Eren Yılmaz, Özge Tuana Ayata, Barış Cem Çelik, Mehmet Mülayım, Gamze Tosun, Erdem Torun ve Nihal Buse Tuncel 2024 sezonunda bizimle çalışmışlardır. Uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı tüm çalışma ekibine teşekkürü borç bilirim.

Resim 1: Bazilika Kilise genel görünüm.

Su Kanalı Açması (SK)

Su Kanalı olduğu düşünülen yapının batısında açılan SKB-1 açmasının A kulvarında yapılan kazılar sonucu, yapının yekpare bloklardan değil, yassı pişmiş toprak tuğlalar kullanılarak inşa edildiği anlaşılmıştır (Resim: 2). Bunun sonucunda su kanalı olduğu düşünülen yapının içerisinde duvar takip sistemi ile kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Açma Su Kanalı (SK) olarak adlandırılmıştır. Kanal içerisindeki temizlik çalışması sonucu açığa çıkartılan moloz taşlar toplanarak, 13 numaralı taş toplama alanına götürülmüştür.

Temizlik çalışması sonucunda tuğlalardan örülü iki paralel duvar arasında pişmiş topraktan yapılmış bir su kanalı açığa çıkarılmıştır (Resim: 3). Tuğla ve harç kullanılarak örülen bu duvarın içerisinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, zeminin pişmiş toprak levhalarla örülerek yalıtım sağlandığı, yapının alanın doğusuna ve kuzeyine doğru yay çizer şekilde devam ettiği anlaşılmıştır. Kanalın *in situ* olarak korunan kısmından alınan seviye ölçülerine göre kanalın doğusu ile kuzeyi arasında 2 cm seviye farkı vardır. Kuzey ucu göle, doğu ucuysa İznik Çini Vakfı'na doğru ilerlemektedir. Bu durum doğudan gelen suyun kilise kenarından göle akıtıldığına işaret etmektedir. Kanalın suyu olasılıkla İznik Çini Vakfı'nın sergi salonu bitişiğinde olduğu söylenen ve seyyahların "318 Havari Ayazması" olarak rivayet ettikleri (Covel 1998, s. 269, 271, 273-299) kaynak suyunun kanal vasıtasıyla kilisenin yanına getirilip, buradan göle akıtılmış olabileceğine işaret etmektedir.

Resim 2 : Su Kanalı, temizlik öncesi.

Resim 3: Su Kanalı, temizlik sonrası.

Su Kanalı Batı-1 Açması (SKB-1)

Su kanalının çevresi ile ilişkisinin anlayabilmek ve olası erken dönem evreleri hakkında bilgi sahibi olabilmek için kanalın batısında 400x400 cm genişliğinde bir derinleştirme sondajı kazısı planlanmış ve alana *Su Kanalı Batı-1 Açması* adı verilmiştir (Resim: 4). Kazı ve belgeleme çalışmalarının etkili şekilde yürütülebilmesi için açma Doğu-Batı hattında 200x400 cm büyüklüğünde iki eşit kulvara ayrılmıştır. SKB-1 açmasının güneydoğu köşesi ile bazilikanın *prothesis* mekanının kuzeydoğu köşesi arasındaki mesafe 850 cm iken, *temenos* duvarının önünde yer alan ve düz bir hatta ilerleyen duvarın açmaya en yakın *in situ* bloğu ile açmanın kuzeydoğu köşesi 540 santimetredir. Açmanın kontrolünü sağlayabilmek için alan kendi içerisinde SKB-1-1, 2 ve 3 olarak adlandırılan 3 alana ayrılmıştır.

Resim 4: SKB-1B açmasının içinde belirlenen 3 sondaj alanı.

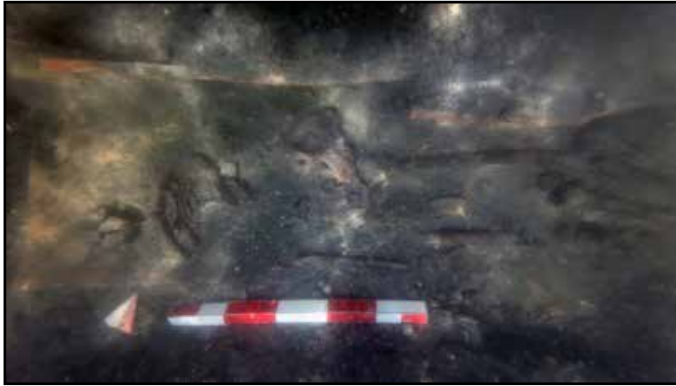
Kazı çalışmalarına açmanın yüzeyinde taş temizliği yapılarak başlanmıştır. Moloz taşların temizlenmesinden sonra açmanın içindeki duvarlar daha görünür hale gelmiştir. Kazılar sonucunda, bazilikal planlı kilise kazılarında önceki sezonlarda da görülen farklı karakterlerdeki seviyelerin bu alanda da devam ettiği gözlemlenmiştir. 1. Katman olarak adlandırılan ince dere kumu ve çakıllardan oluşan, gevşek yapıdaki toprak katman -35 cm seviyede başlarken, -59 cm derinlikte son bulmaktadır. II. Katman olarak adlandırılan gri killi, sıkışık yapıdaki ve yer yer ufak çakıl taneleriyle birlikte gelen toprak katman ise -60 cm ve -72 cm aralığındadır. SKB-1.3 kulvarındaki kazı çalışmaları su kanalı duvarlarının batı tarafını boşaltacağı ve şiddetli dalgalarla birlikte duvarın yıkılmasına neden olabileceği için durdurulmuştur.

Kazı çalışmalarına SKB-1.1 olarak adlandırılan kulvarda devam edilmiştir. Bu sektöre yapılan kazılarda yüzeyden bir adet sikke ve bir adet Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen sırlı tabak *tondosu* bulunmuştur. I. Katmanda birisi I. Constantin'e (307-337) ait olmak üzere 7 adet sikke (Resim: 5), 13 adet metal parça, 21 adet seramik parçası ve 4 adet cam parça ele geçmiştir. II. katman buluntuları arasında ise 9 adet sikke söz konusudur. Bunlar II. Constantius (337-361) ile VII. Constantin (913-959) dönemleri arasına tarihlenmektedirler.

Resim 5: I. Constantin Sikkesi (307-337).

SKB-1.1 Açmasının en kayda değer buluntusu doğu batı yönünde uzanan mezardır. Çalışma öncesinde mezar alanı 100x200 cm ölçülerinde sınırlandırılmış, fotoğraflanmış ve mezara ait *in situ* kapaklar numaralandırılmıştır (Resim: 6). Açmanın batısı ve kuzey batısından gelen dalgalarla mezar yapısını korumak amacıyla, batı sınırı boyunca içi kum dolu çuvallar yerleştirilerek geçici önlem alınmıştır. Çalışmanın su altında olması nedeniyle, mezarın kapakları, mezarı dalgalarla korumak için aynı anda açılmak yerine tek tek kaldırılmıştır. Mezar batı yönünde tahrip olduğu için, 6 adet dış dışında ölünün başına ait kafatası bulunamamıştır. Üst gövde, kaburga ve omurgaya ait kemikler ise mezarın orta bölümünde dağınık halde bulunmuştur.

Resim 6: Bizans Dönemi pişmiş toprak çatki mezar.

Açmada yer alan son alan kuzeydeki SKB-1.2 bölümüdür. 200x100 cm ölçülerindeki alanda 27 adet sikke dışında kayda değer bir buluntu ele geçmemiştir. Sikkeler arasında en erkene tarihlenen N4 numaralı sikke Salonina (254-268) Dönemi'ne aittir (Resim: 7). En geç döneme tarihlenen sikke ise II. Justinos (565-578) Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Açmada sikkelerin yanı sıra açmada bir gladyatöre ait olabilecek kurşun bir mühür (Resim: 8) ve altın takı parçaları bulunmuştur (Resim: 9).

Resim 7: Salonina (254-268) Sikkesi.

Resim 8: Kurşun Mühür.

Resim 9: Altın takı parçası.

Temenos Duvarı Deneme Sondajı 1 Açması (TDS-1)

Bazilikal planlı kilisenin kuzey bölümünü çeviren ve *temenos* olduğunu düşündüğümüz duvarın inşa dönemini belirleyebilmek amacıyla duvarın güneyinde bir sondaj kazısı yapılmıştır (Resim: 1). Büyük boyutlu mermer devşirme bloklardan oluşan bu duvarın toplam uzunluğu 90 metredir. Batı yönünde yaklaşık 150x200 cm ölçülerindeki büyük bloklardan oluşan duvarın kuzeydoğu kısmında ortalama boyutları 50x100 cm olan daha küçük boyutlarda mermer kullanılmıştır. Sondaj yaptığımız alanda farklı olarak mermer

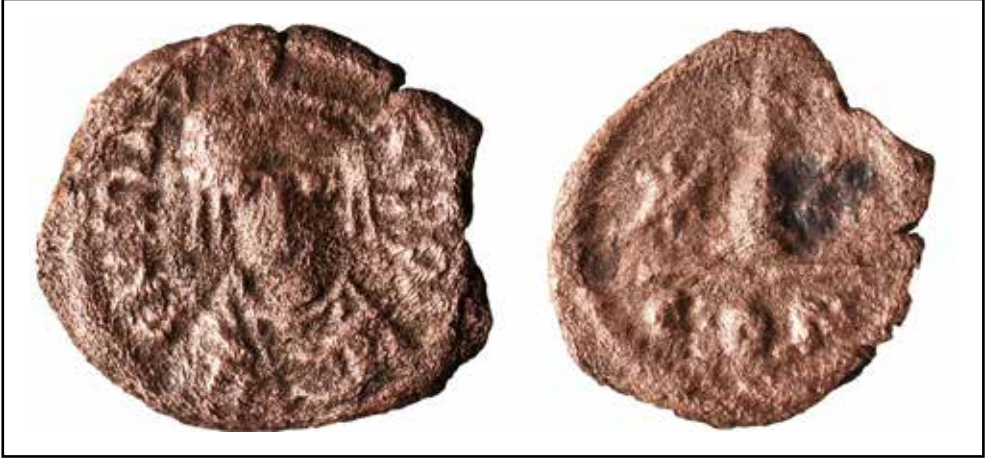
bloklar hemen hemen aynı boyda ve düz bir hat izlemektedir. Bu alanda yüzeyde kiliseye ait olamayacak *İon* başlığı parçası ve sütun tamburu parçası gibi mimari elemanlar ile karşılaşmıştır.

150x150 cm ölçülerindeki açmada yapılan kazı çalışmaları sonunda düz bir hat üzerinde ilerleyen tek sıra bloğun altında başka bir sıranın olmadığı ve bunların bir yapıdan sökülerek devşirme olarak kullanıldıkları anlaşılmıştır. Kazılar esnasında MS 3. yüzyıl başlarından, 15. yüzyıl başlarına kadar farklı tarih aralıklarında 18 adet sikke, komutanların kullandığı “*cingulum militare*” adlı kemerde süsleme elemanı olabilecek bir adet *pensilium* parçası (Hoss 2017, s. 98 – 99) ve *Nikephoros* adındaki bir *drungarios*² ait mühür³ bulunmuştur (Resim: 10). Mührün üzerinde “*Ey İsa, kulun 2. Droungos’un droungarios’u Nikephoros’a yardım et!*” ibaresi yer almaktadır. Mührün askeri birlik komutanlarının giydiği *cingulum militare* parçası olan *pensilium* ve İmparator Mauricius Tiberius (582-602) Dönemi’ne tarihlenen bir sikke ile birlikte bulunması (Resim: 11), mühür ile zırh parçasının bu döneme ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu buluntu kilisenin askerler tarafından da ziyaret edildiğini göstermesi açısından kayda değerdir⁴.

Resim 10: Nikephoros’a ait kurşun mühür.

- 2 “Drungos” ilk olarak imparator Mauricius Tiberius (MS 582-602) Dönemi’nde ortaya çıkan bir askeri birliktir. Ayrıca bk. Rance 2004, s. 96-125.
- 3 Bu tip mühürler MS 6.-7. yüzyıldan başlayarak bilinir. Örnek olarak bk. Web 1.
- 4 2017 kazı sezonunda bulunan Gallerli Asker Aziz Barruc’un mührü ile birlikte ikinci asker mührü bulunmuş olmaktadır. Ayrıca bk. Şahin 2019, s. 449, Resim 12.

Resim 11: Mauricius Tiberius (582 – 602) sikkesi.

Geçici Güçlendirme ve Capping Çalışmaları

Bazilikal Kilise'nin güney *nefinin* beden duvarının büyük bir bölümü balçık altında yer almaktaydı (Resim: 12). Bu durum yapının bütüncül algılanmasına engel teşkil etmekteydi. Bu alanda yapılan temizlik çalışması ile duvarın kalan bölümünün görünür hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Resim 12: Bazilika Kilise'nin güney beden duvarı, Capping çalışmasından önce.

Nartekse yakın olan batı bölümünde yer alan duvar boşluğu 236 cm uzunluğunda iken, orta bölümde yer alan duvar boşluğu 786 cm uzunluğundadır. Batı bölümde yapılan temizlik çalışmaları sonucunda duvarın sadece içte kalan harç ve 15x20 cm büyüklüğündeki taşlardan oluşan dolgu bölümünün korunduğu görülmüştür. Korunan bölümden anlaşıldığı kadarıyla beden duvarının genelinde olduğu gibi iç ve dış yüzeye gelen bölümlerden dış yüzeyleri düz olan, içe doğru kabalaşan iri taşların kullanıldığı, iç bölümde ise moloz taşlarla dolgu yapıp harç ile güçlendirildiği tespit edilmiştir. Temizlik sonrası duvar kalınlığının 100 cm olduğu anlaşılmıştır. Orta bölümünde yapılan çalışmalar harçla düzeltilmiş ve altında düzgün kiremitlerle örülmüş bölümüne kadar duvarın sökülmüş olduğunu göstermiştir. Temizlik çalışmaları sırasında duvarın ana zemine oturduğu bölüm açığa çıkarılmıştır. O noktasına göre (-67) cm aşağıda kalan duvarın en alt kısmı, en üstte korunduğu harçlı kısmın yüksekliğine göre 47 cm daha derindedir.

Sadece temelleri korunmuş yapının, göl sularının çekilmesiyle son yıllarda neredeyse tamamen açığa çıkması nedeniyle dalgalardan daha çok etkilenmesine ve atmosferik şartlara daha çok maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu etkenlere bağlı olarak yapının birçok kısmında dağılmalar gözlemlenmiştir. Bu tahribatları gidermek ve gelecekte oluşabilecek başka bozulmaların da önüne geçebilmek adına geçici güçlendirme ve capping uygulamalarına başvurulmuştur. Bu çalışmalar kapsamında *apsisin*in uç kısmındaki çıkıntının dökülen alt kısmında onarım, *apsisin* hemen kuzeyinde bulunan dağılmış haldeki “L” şeklindeki eklenti duvarda onarım ve capping, *bema* duvarının dökülen kısımlarında onarım, *bema* duvarı ve güney *nef* iç duvarının kesiştiği kısımdaki dağılan alanda onarım, güney *nef* iç duvarının dağılan kısmında ve dökülen kısımlarında onarım, neredeyse tamamen tahrip olmuş güney *nef* güney duvarda onarım ve capping, güney *nefin* güneybatı köşesindeki dağılan lahitte onarım, kuzey *nef* iç duvarın dökülen kısımlarında onarım, *atrium* güney duvarı üzerindeki dökülen ve çatlayan kısımlarda onarım ve Bazilikal Kilise yapısının hemen kuzeydoğusunda bulunan dağılmış haldeki su kanalında onarım ve sağlamlaştırma uygulamalarına başvurulmuştur (Resim: 13).

Bütün müdahalelerde, işleme başlamadan önce geçici onarım, güçlendirme ve capping yapılacak yerlerde file örtü serilerek orijinal duvarların rahat bir şekilde ayırt edilmesi sağlanmıştır. Kazılar esnasında belli noktalara toplanan moloz taşlar onarımda kullanılmıştır. Bağlayıcı malzeme olarak hidrolik harç, dere kumu ve kırık kiremit parçaları kullanılmıştır.

Resim 13: Bazilika Kilisenin güney beden duvarı, capping çalışmasından sonra.

KAYNAKÇA

Covel, J. (1998). *Voyages en Turquie 1675–1677*. Texte établie, annoté et traduit par Jean-Pierre Grélois avec une préface de Cyril Mango. (Réalités Byzantines, 6), Paris. Editions P. Lethielleux

Hoss, S. (2017). “The Roman Military Belt - A Status Symbol And Object Of Fashion”. T. F. Martin, R. Weech (eds), *Dress and Society. Contributions from Archaeology*, Oxford, 94 – 113. Oxbow Books.

Rance, P. (2004). “Drungus, δρουγγος, and δρουγγιστή: A Gallicism and Continuity in late Roman Cavalry Tactics”. *Phoenix* 58 (1/2), 96 – 130.

Şahin, M. (2019). “İznik Gölü Bazilika Sualtı Kazıları 2017-2018 Ön Rapor”, 41. Kazı Sonuçları Toplantısı, 17-21 Haziran 2019, Diyarbakır, Ankara, 443 – 462. Kültür Bakanlığı.

Web 1: https://www.doaks.org/resources/seals/byzantine-seals#b_start=0&c21=D-rourngarios (27.09.2024)

GÜRCÜTEPE 2024 YILI KAZISI

Mücella ERDALKIRAN*

Celal ULUDAĞ

Şeyma ÇİFTÇİ

Gürcütepe, Şanlıurfa ilinin Haliliye ilçesi Sırrın Mahallesi'nde, şehir merkezinin dört kilometre kadar güneydoğusunda ve aynı zamanda Harran Ovası'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Gürcütepe, Sırrın Çayı ile Karakoyun Deresi'nin arasına, doğal kaynak sularının ortaya çıktığı oldukça verimli bir araziye kurulmuştur.

Gürcütepe'deki ilk arkeolojik araştırma ve kazılar, 1995-1999 yılları arasında, Şanlıurfa Müzesi Müdürü Adnan Mısır ve Heidelberg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Harald Hauptmann ortaklığındaki "Urfa Projesi" kapsamında gerçekleştirilmiştir (Schmidt, 1995, 1996, 2000, 2007; Beile-Bohn vd., 1998; Hauptmann, 2011).

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Necmi Karul'un koordinatörlüğündeki "Şanlıurfa Neolitik Çağ Araştırmaları Projesi" (Karul, 2022) dahilinde 2021'de başlayan Gürcütepe ikinci dönem kazıları (Erdalkıran vd., 2023; Erdalkıran 2024; Erdalkıran ve Uludağ 2025), Şanlıurfa Müzesi Müdürü Celal Uludağ'ın başkanlığında, Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Mücella Erdalkıran'ın bilimsel danışmanlığında ve Şanlıurfa Müzesinden uzman Sanat Tarihçi Fuat Türker'in Bakanlık Temsilciliği ile "Geleceğe Miras Projesi" kapsamında eylül'den aralık ayının ortasına kadar yürütülmüştür.

İkinci dönem kazıları, 2021-2023 yılları arasında Gürcütepe III'ün batısındaki tarım arazisi olarak kullanılan alanda sürdürülmüştür. Ancak söz konusu kazı alanının kamulaştırma sürecinin devam etmesi nedeniyle DSİ'nin mülkiyetinde olan ve daha önce su deposu olarak kullanılan Gürcütepe II'de gerekli izinlerin alınmasıyla kazılar gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

Gürcütepe II, 150x200 m boyutunda ve 7.5 m yüksekliğinde olup ilk dönem kazılarının en geniş alanda yapıldığı höyüktür. Yerleşime ovadaki sahip olduğu bu yüksekliğinden dolayı DSİ tarafından 30x30x7 m boyutunda bir su deposu, buna bağlı kanallar ve betonarme üç büyük bina yapılmıştır. Şehir merkezine Atatürk Barajı'ndan su verilmeye başlanmasıyla birlikte su deposu işlevini yitirmiştir. Bundan sonra alan yaklaşık 20 yıldır, Şanlıurfa

* Doç. Dr. Mücella ERDALKIRAN; Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100, Bornova-İzmir-TÜRKİYE, E-posta: mucella.erdalkiran@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5178-7072.

Celal ULUDAĞ; Şanlıurfa Müzesi, Haleplibahçe Mah., 2372 Sok., No: 74/1, 63200, Eyyübiye-Şanlıurfa/TÜRKİYE, E-posta: celaluludag63@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0456-0016.

Dr. Şeyma ÇİFTÇİ; 690 Sok., No: 4, 63040, Haliliye-Şanlıurfa/TÜRKİYE, E-posta: seymaciftci89@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6099-1614.

Büyükşehir Belediyesinin bazı birimleri tarafından kullanılmaya başlanmış ve höyüğün üzerine yeni binalar inşa edilmiştir (Resim: 1). Söz konusu her iki kurum da Gürcütepe II höyüğünün topografyasına ve kültürel dolgusuna önemli ölçüde zarar vermiştir. Nitekim bu tahribat kazılar sırasında da belirlenmiştir.

Gürcütepe II’de 1995-1997 yıllarındaki ilk kazılar, su deposundan akan suyun açtığı bir hendekte gerçekleşmiştir. Klaus Schmidt, tüm açmalarda yüzeyin hemen altında, çoğunlukla örtü olarak çatı kiremitlerinin kullanıldığı ve hediyesi olmayan Geç Antik Dönem mezarlarının bulunduğunu belirtmektedir (Schmidt, 2000).

Bu alanda taş temelli Geniş Odalı Yapıların alt katmanında, yangın tabakasında ortaya çıkarılan, sıkıştırılmış topraktan yapılmış, kısmen korunan 6 ve 7 No.lu evler Hücre Planlı Yapılar’dır. Üstteki 1. No.lu Geniş Odalı Yapı, 7. Yapının doğrultusunda inşa edilmiştir. Yapıların etrafında içinde ocakların da olduğu açık alanlar mevcuttur (Beile-Bohn vd., 1998, Schmidt, 2000).

KAZI ÇALIŞMALARI VE ARAŞTIRMALAR

2024 yılında Gürcütepe II’de mevcut fiziki durumun elverdiği biçim ve ölçüde höyüğün kuzeybatısı ve batısı olmak üzere kazı çalışmaları iki alanda yürütülmüştür.

1 No.lu Alan höyüğün kuzeybatı yamacında, 1995-1997 yıllarında Türk-Alman ekibin kazı yaptığı su hendeğinin 40 m kadar batısında, yeni yapılan karelağa göre U8, U9, U10 ve U11 açmalarında, alanın fiziki şartlarından dolayı yaklaşık 5-10x30 metrelik bir açmada kazılar sürdürülmüştür. Diğer yandan höyüğün batı yamacındaki 2 No.lu Alan’da 10x6 metrelik R13, S12 ve S13 açmalarında çalışılmıştır (Resim: 2).

1 No.lu Alan

Gürcütepe II’de 1 No.lu Alan’da üstte olasılıkla Geç Antik/Orta Çağ’a ait altı adet mezarın kısmen açıldığı bir tabaka ve altında ise Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi’ne tarihlenen Hücre Planlı Yapılardan oluşan iki tabaka belirlenmiştir.

Olası Geç Antik/Orta Çağ mezarları, doğu-batı doğrultusunda, başları doğuda olan basit toprak olup üzerlerine dağınık şekilde ve parçalar halinde çatı kiremidi yerleştirilmiştir. Mezarların, 1 No.lu Alan’ın doğu kesitinde, sadece ayak ve bacak kısımları ortaya çıkarılmış, vücudun diğer kısımları kesitte kalmıştır. 2025 yılında yapılacak kazılarda iskeletlerin devamının çıkarılması hedeflenmektedir.

Birinci tabakanın hemen altında ikinci tabaka olarak tanımlanan Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi’nin Hücre Planlı Yapıları ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakalanma Gürcütepe II’deki ilk dönem kazılarından ve tarafımızdan ortaya çıkarılan Gürcütepe III’teki tabakalanmadan farklıdır. Nitekim söz konusu kazılarda höyüğün Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi’nin son tabakası olarak Geniş Odalı Yapılar ortaya çıkarılmıştır. Ancak 1

No.lu Alan'da Geç Antik/Orta Çağ mezarlarının altında direkt Hücre Planlı Yapılar yer almaktadır.

1 No.lu Alan'da Hücre Planlı Yapılar, meydana çıkarıldığı kadarıyla 170 cm'lik bir kültürel dolguya sahiptir. Bu tabakada dört adet *pisé* yapı, bunlarla ilişkili açık alanlar ve sokaktan oluşan bir yerleşim dokusu belirlenmiştir (Resim: 3).

AA Yapısı

AA Yapısı, 1 No.lu Alan'ın güneydoğusunda yer almaktadır ve 2. tabakanın en geç binasıdır. 4,64x5,41 m boyutundaki müstakil yapının duvarları taş temel üzerine *pisé* tekniğinde inşa edilmiş olup farklı boyutlardaki altı hücreden oluşan bir zemin planına sahiptir (Resim: 3-4). AA Yapısı, bazı önemli mimari detaylar barındırmaktadır. Binanın güney dış duvarı ve ayrıca kuzeydeki hücreleri ayıran ara bölmelerde çift duvar tekniği uygulanmıştır. Bunların yanı sıra *pisé* duvarın direncini arttırmak için dikey ince dallar ve yatay hatlılar kullanılmıştır. Tüm bu mimari unsurlar, yaşam alanı olan ikinci katı taşımak üzere binanın duvarlarını güçlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Güneybatı köşesi modern çukur tarafından tahrip edilen "AA Yapısı", uzun kenarına paralel olarak üç kanatlı ve ikisi dikdörtgen olmak üzere altı hücrelidir. Hücrelerin tabanını ve korunduğu kadarıyla duvarların iç yüzeyi kireç sıvalıdır ve hasır ya da bir tür saz örtünün serildiğine dair izler mevcuttur. Buluntulardan dolayı yoğun olarak kullanıldığı anlaşılan dikdörtgen hücrelerin arasında bir geçiş vardır. Ortadaki hücrede girişin karşısında kenarında bir hayvan boynuzu olan tabanı taş döşeli 70x85 cm boyutunda bir ocak ve batı duvarına bitişik olarak yan yana kare birimler olarak tanımlanan ve içinden karbonize tahıl tanelerinin bulunduğu üç adet *pisé* silo ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3-4). Korunduğu kadarıyla AA Yapısı'nın zemin katına girişin nasıl, nereden olduğuna ve bu katın yüksekliğine dair herhangi bir veri yoktur. Bununla birlikte üst katın düzenlenmesine ilişkin de bilgi bulunmamaktadır.

AA Yapısı hücrelerinin, içinden bulunan buluntulara dayanarak yoğun bir şekilde kullanıldıklarını söylemek mümkündür. Özellikle yaklaşık bir metre kare boyutundaki kare planlı hücrelerden hayvan kemikleri, sürtme ve yontma taş aletlere dair balta, öğütme taşı, el taşı ve ok ucu gibi nispeten az sayıda buluntu ortaya çıkarılmıştır. Diğer yandan dikdörtgen hücrelerin içinden diğerlerine oranla daha fazla küçük buluntu ele geçmiştir. Bunların arasında baltalar, ezgi, öğütme, perdah ve el taşları, vurgaçlar, yongalanmış kurslar, ok ve mızrak uçları, kemik spatula ve iğne, kilden yapılmış bazıları pişmemiş kil konik nesneler ya da hesap taşları, ayrıca kil insan ve hayvan figürinleri yer almaktadır (Resim: 5).

Dikdörtgen hücreleri bağlayan geçişten makro gözlemlere dayanarak Orta ve Doğu Anadolu olarak iki farklı hammadde kaynağından geldiği düşünülen obsidiyen aletlerin yanı sıra çakmaktaşı parçaları da ele geçmiştir.

AA Yapısı'nın açık alanın sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir. Binanın kuzeybatısında, tabanı taş döşeli dört adet ocak, önceki evrede sokak olarak işlev görmüş alanın üzerinde yer almaktadır. Buradan yoğun biçimde gri küllü toprak, çakıl taşı öbekleri, hayvan kemikleri ve çeşitli buluntular meydana çıkarılmıştır. Binanın kuzeyinde üzerinde çok sayıda ahşap dikme yuvasının yer aldığı kalın, sert bir taban ve bunun kuzeyinde bazılarının etrafının saz ya da ağaç dallarıyla çevrili olduğu düşünülen ocaklar tespit edilmiştir. Söz konusu ahşap dikme yuvaları belirli bir şekil vermemekle birlikte sundurma ya da geçici mimari unsurlar oldukları düşünülmektedir. Sınırlı olarak kazılsa da AA Yapısı'nın ayrıca doğusunun ve güneyinin de açık alan olarak kullanıldığı görülmektedir.

AB Yapısı

1 No.lu Alan'ın batı yarısında yer alan AB Yapısı, yaklaşık 10x5 m boyutundadır. Yapının duvarları taş temel üzerine *pisé* tekniğinde inşa edilmiş olup farklı boyutlardaki yedi hücresi açığa çıkarılmıştır, en az iki hücresinin daha olduğu düşünülen dokuz odalı bir zemin planına sahiptir (Resim: 3-4). Yapının kuzey duvarı boyunca büyük yassı temel ya da destek taşları yer almaktadır. Bazı *pisé* duvarlarda direnci arttırmaya yönelik dikey ince dallar ve yatay hatıllar kullanılmıştır. Duvarları kireç sıvalı olan AB Yapısı'nın güneyi modern çukur tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca yapının bir kısmı kazısı yapılmayan T10 açmasında kalmaktadır.

AB Yapısı'nın zemin planı, kuzeydeki dikdörtgen büyük hücre ve güneyinde daha küçük, farklı boyutlardaki hücreler şeklinde düzenlenmiştir. Hücrelerin tabanı, AA Yapısı'nda olduğu gibi, korunduğu kadarıyla duvarların iç yüzeyi ve taban kireç sıvalıdır ve hasır ya da bir tür saz örtüsünün varlığına dair izler mevcuttur. Hücreler arasında herhangi bir geçişe rastlanmamıştır. Kuzeydeki üç hücre daha büyük boyutlu olup bunların içinde ateşle ilgili faaliyetlerin yürütüldüğüne dair kül tabanlar ve yoğun kül dolgu tespit edilmiştir. Bu hücrelerden birinin kuzeydoğu köşesinde küçük boyutlu taşlardan yapılmış 79x67 cm ölçülerinde bir ocak açığa çıkarılmıştır. Köşeleri hafif ovalleştirilmiş forma sahip ocak, içbükeydir. Taşların üstünde ve arasında küllü toprağa rastlanmamıştır ve bu durum ocağın köz taşınarak kullanıldığını akla getirmektedir. Güneydeki hücrelerin boyutunun küçülmesi hücreler arasındaki işlevsel farklılığa işaret etmektedir. Nitekim kuzey hücrelerde çakmaktaşı, obsidiyen, hayvan kemiği gibi buluntular daha fazla ele geçmiştir. Güney hücrelerin dolgusu kıyasla daha az malzeme vermiştir. Genel olarak az buluntunun ele geçtiği yapının hücrelerinde ok ucu, vurgaç, sapan tanesi, öğütme taşı, minyatür balta ve kil konik nesne ya da hesap taşı tespit edilmiştir (Resim: 6).

Sokak

AA ve AB yapılarının arasında 1,98 m genişliğinde ve 4,70 m uzunluğunda içindeki yoğun kül dolguda dağınık taş dizilerinin, çakıl taşı öbeklerinin, hayvan kemiklerinin ve çeşitli buluntuların ortaya çıkarıldığı alan sokak olarak tanımlanmıştır (Resim: 3-4). Aynı

zamanda çöplük olarak da kullanım gören sokak dolgusunda *in situ* durumda *Byblos* uçlar, baltalar, yongalanmış kurslar, vurgaç, öğütme taşı parçaları, ağırlık ve kemik iğne parçası gibi kemik, sürtme ve yontma taş endüstrilerine ait buluntular meydana çıkarılmıştır.

AC Yapısı

AC Yapısı, 1 No.lu Alan'ın kuzeybatı köşesinde yer almaktadır ve yaklaşık 3x2 m boyutunda bir kısmı kazılmıştır, yapı büyük oranda kazılmayan alanda kalmaktadır. Dört kare hücreye eklenen dikdörtgen biçimli bir hücresiyle plan olarak AA Yapısı'na benzemektedir (Resim: 3). Duvarlarının iç yüzeyi sıvalı olan bina *pisé* tekniğinde inşa edilmiştir. Binanın taş temellerine ilişkin henüz bir bulguya rastlanmamıştır. AC Yapısı'nın güneydoğu köşesi ve açık alanı DSİ Çukuru tarafından tahrip edilmiştir. Hücrelerde oldukça az miktarda hayvan kemiği ve yontma taş parça bulunmuştur. Yapının doğusunda içinde tatlı su kabuklarının bir grup halinde bulunduğu açık alan kısmen ortaya çıkarılmıştır.

AC Yapısı'nın güneydoğusunda bir başka *pisé* yapıya ait kalıntılar tespit edilmesine karşın DSİ Çukuru tarafından tahrip edilen bu yapının sınırları ve planı henüz belirlenmemiştir. Bu yapı kalıntılara göre mekân içi niteliğinde bir basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır. Mezar çukuruna hoker pozisyonunda yüzü batıya dönük şekilde yerleştirilen iskeletin çocuk birey olduğu anlaşılmıştır (Resim: 7).

AD Yapısı

1 No.lu Alan'ın batı kesiminde açığa çıkarılan AD Yapısı, AA Yapısı'nın kısmen altında kalmaktadır (Resim: 3-4). AD Yapısı, bu haliyle 3.40x4.80 m boyutunda olup diğer yapılar gibi *pisé* tekniğinde inşa edilmiş ve kısmen üç hücresi açığa çıkarılmıştır, yapının devamı aynı zamanda kazılmayan V10 açmasında kalmaktadır. Yapının temellerine ilişkin bir bulguya henüz rastlanmamakla birlikte hücrelerde yoğun *pisé* döküntü gözlemlenmiştir. Kazıldığı kadarıyla üçgen biçimli olan hücrede yapılan çalışmalarda kuzey köşede basit toprak bir bebek mezarı ortaya çıkarılmıştır. *Hoker* pozisyonunda gömülen bebek, bu alanda bulunan DSİ Çukuru tarafından yoğun tahribata uğramıştır. Kötü durumdaki bebek iskeletinin kafatasına yakın mezar hediyesi olarak pişmemiş kilden bir insan figürünü bırakılmıştır. Bunun yanı sıra hücrenin güney kesiminde yetişkin bir kadına ait basit toprak başka bir mezar tespit edilmiştir. *Hoker* pozisyonundaki iskeletin alt gövdesi açılmış, diğer yarısı kazısı yapılmamış V10 açmasında yer almaktadır.

AD Yapısı'nın dikdörtgen biçimli diğer iki odasının batısında geçiş olduğu ancak devam eden çalışmalar her hücrenin dört duvar ile sınırlandığını göstermiştir. Bu hücrelerde küçük boyutlu taşlar ve *pisé* döküntü ile gri küllü toprak tespit edilmiştir. Hücrelerde orta yoğunlukta hayvan kemiği ve yontma taş parçaların yanı sıra *in situ* hayvan figürünü ile öğütme taşı ve yongalanmış kurs bulunmuştur (Resim: 8).

2 No.lu Alan

Gürcütepe II'nin batısında kalan 2 No.lu Alan, tabakalanmayı ve kültürel dolgunun tahribatını takip etmek amacıyla açılmıştır. Mevcut fiziki şartlara uygun olarak açılan alan 10x6 m boyutunda olup kısmen R13, S12 ve S13 açmalarına karşılık gelmektedir (Resim: 2-3). 2 No.lu Alan'da güncel tahribat açmanın neredeyse tamamında izlenmiştir. Alanın 2,60x2,00 metrelik batı kesiminde yoğun gri küllü toprak ile altı kez yenilenmiş kül tabanlar açığa çıkarılmıştır (Resim: 9). Küllü dolgunun güneyinde yoğun *pisé* döküntü ile iri taşlardan bir dizi tespit edilmiştir. Bu kalıntılar olasılıkla taş temelli *pisé* tekniğinde inşa edilen bir yapının kalıntıları ve açık alanı ile ilgilidir. Ancak bu yapının hangi yapı evresine ait olduğu belirlenememiştir. Diğer yandan küllü dolgunun kazılması sırasında Geç Antik/Orta Çağ'a tarihlenen ve sadece iki bacak kemiği korunan, güncel tahribattan etkilenmiş bir mezar ortaya çıkarılmıştır.

2 No.lu Alan'da tahribattan dolayı bağlamında olmayan yoğun biçimde yontma taş endüstrisine ait uçlar, sürtme taş aletler, öğütme, perdah, ezgi, el taşları, oluklu taş, labretler, boncuklar, taş kaplar ve yanı sıra kil figürinler bulunmuştur (Resim: 10).

DEĞERLENDİRME

2024 yılı kazı sezonunda Gürcütepe II'de 280 m'lik 1 ve 2 No.lu olmak üzere iki alanda çalışılmıştır. Özellikle höyüğün kuzeybatısına denk gelen 1 No.lu Alan'da Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi için nitelikli sonuçlara ulaşılmıştır.

1 No.lu Alan'da Geç Antik/Orta Çağ'a tarihlenen ve kısmen bulunan altı adet mezarın hemen altında daha önce Alman meslektaşlarımızın Gürcütepe II'de ve Gürcütepe III'te ortaya çıkardığımız gibi Geniş Odalı Yapılar Evresi burada saptanmamıştır. Bu durumda yerleşimin bu alana kadar yayılmamış olabileceği varsayılabilir. Dolayısıyla üstte Geç Antik/Orta Çağ'a ait mezarlar ve altında Hücre Planlı Yapılar olmak üzere iki tabaka belirlenmiştir. Bu son tabakada tespit edilen en üstteki AA Yapısı ile en alttaki AC Yapısı arasında 170 cm'lik bir kültürel dolgu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tabakanın yerleşimde aynı mimari özellikleri göstererek uzun süre devam ettiğini söylemek mümkündür.

Gürcütepe III'te Geniş Odalı Yapılar Evresi'nden de bildiğimiz bir uygulama olan evlerin sürekli aynı yere üst üste yapılması bu tabakada da görülmektedir. Bu yapıların genel yönelimi güneybatı-kuzeydoğudur ve boyutu uzunlukları genişliklerinin iki katı kadar olacak şekilde yapılmışlardır. Ancak AA Yapısı bir istisna olarak neredeyse kare şeklinde inşa edilmiştir. Binaların girişine ve yaşam alanı olarak kullanılan ikinci katına dair herhangi bir veri bulunmamakla birlikte tamamen ortaya çıkarılan AA Yapısı'nın güney duvarı diğerlerine oranla kalındır ve güneydoğuda *pisé* duvarın devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla burada ikinci kata ya da yaşam alanına çıkan bir merdivenin olma olasılığı yüksektir. Yapıların hücrelerden oluşan zemin katının, silolar ve ocaklar gibi çeşitli mimari unsurlar dahil olmak üzere üretimde ve depolamada etkin bir şekilde kullanıldığını söylemek müm-

kündür. Bunun dışında açık alanlarda kullanım açısından her zaman önemlidir.

Ölü gömme geleneğine dair önemli veriler elde edilmiştir. Ortaya çıkarılan farklı yaş gruplarından üç birey, Hücre Planlı Yapılar'ın içine sonradan gömülmüştür, taban altı mezarları değildir, dolayısıyla bunlar sonraki evrede yaşayanlar olmalıdır. Bu ölü gömme geleneğinin uzun süre devam etmiş olduğu iki bina arasındaki yaklaşık bir metrelik dolgudan anlaşılmaktadır.

Gürcütepe II'de açığa çıkarılan Hücre Planlı Yapılar Evresi'nden alınan C14 örneklerinin sonuçları henüz belli olmamıştır, ancak mimari, yontma taş alet endüstrisi ve materyal kültürü Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi'ne tarihlendirmektedir. Benzer mimari plan ve yontma taş aletler Cafer Höyük (Cauvin vd., 2011), Mezraa-Teleilat (Özdoğan, 2011), Akarçay Tepe (Özbaşaran ve Duru, 2011), Çayönü (Erim-Özdoğan, 2011a), ve Sumaki Höyük (Erim-Özdoğan, 2011b) yerleşimlerinden bilinmektedir. Gürcütepe, Harran Ovası civarındaki Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B Evresi'ne tarihlenen tek yerleşimdir, dolayısıyla burada yapılan çalışmalar bölgenin dönem özelliklerini ve etkileşim alanını göstermesi açısından önemlidir.

KATKI BELİRTME

Gürcütepe Kazısı'na katkılarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Geleceğe Miras Daire Başkanlığına, Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğüne, Şanlıurfa Valiliğine, Türk Hava Yollarına, Prof. Dr. Necmi Karul'a, Harran Üniversitesi Harita Mühendisliği Bölümünden Doç. Dr. Nizar Polat ve Dr. Öğr. Üyesi Yunus Kaya'ya, meslektaşlarımız İshak Temelli, Dr. Samet Harmandar, uzman Mahbube Süzen ve Şeyda Sevinç Öztürk'e, Lisans öğrencileri, İrem Uzun, Teslime Sude Yalçın, Berat Dağyutan, Sude Naz Toktay, Ali Karakuş, Cemre Acar'a ve Gürcütepe sakinlerine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

KAYNAKÇA

Beile-Bohn, M., Gerber, C., Morsch, M., ve Schmidt, K. (1998). Neolithische Forschungen in Obermesopotamien. Gürcütepe und Göbekli Tepe, *Istanbuler Mitteilungen* 48, s. 5-78.

Cauvin J., Aurenche, O., Cauvin, M.C., ve Balkan-Atlı, N. (2011). The Pre-Pottery Site of Cafer Höyük (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 2: The Euphrates Basin*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 1-40.

Erdalkıran, M. (2024). Gürcütepe. (Ed. N. Karul, E. Özdoğan ve A. Yavuzkır), *Şanlıurfa Müzesi Neolitik Çağ Kataloğu/Şanlıurfa Museum Neolithic Catalogue*. İstanbul: OmaOma Medya ve Yayıncılık, s. 70-75.

Erdalkıran, M., Uludağ, C., ve Avcı, C. (2023). Gürcütepe 2021 Yılı Kazısı, *Kazı Sonuçları Toplantısı 42(4)*, s. 173-184.

Erdalkıran, M., ve Uludağ, C. (2025). Gürcütepe 2022-2023 Yılları Kazısı, *Kazı Sonuçları Toplantısı 44(2)*, s. 497-513.

Erim-Özdoğan, A. (2011a). Çayönü (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 1: The Tigris Basin*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 185-269.

Erim-Özdoğan, A. (2011b). Sumaki Höyük (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 1: The Tigris Basin*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 19-60.

Hauptmann, H. (2011). The Urfa Region (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 2: The Euphrates Basin*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 85-138.

Karul, N., (2022). Şanhurfa Neolitik Çağ Araştırmaları Projesi: Taş Tepeler, *Arkeoloji ve Sanat*, 169, s. VII-XIV.

Özbaşaran, M., ve Duru, G., (2011). A PPNB and PN Settlement in Middle Euphrates – Urfa (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 2: The Euphrates Basin*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 165-202.

Özdoğan M., (2011). Mezraa – Teleilat (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen ve Peter Kuniholm), *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research 2: The Euphrates Basin*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, s. 203-260.

Schmidt, K. (1995). Investigations in the Upper Mesopotamian Early Neolithic: Göbekli Tepe and Gürcütepe, *Neo-Lithics*, 2(95), s. 9-10.

Schmidt, K. (1996). The Urfa-Project 1996, *Neo-Lithics*, 2(96), s. 2-3.

Schmidt, K. (2000). Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt. Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbekli Tepe und am Gürcütepe 1995-1999, *Istanbulur Mitteilungen* 50: s. 5-41.

Schmidt, K. (2007). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı, Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar* (Çev. Rüstem Aslan), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

EKLER

Resim 1: Gürcütepe II ve III höyüklerinin uydu fotoğrafı.

Resim 2: Gürcütepe II'nin karelağı ve kazılan alanlar.

Resim 3: 1 No.lu Alan'daki AA, AB, AC, AD yapılarının ve sokağın hava fotoğrafı.

Resim 4: 1 No.lu Alan'daki AA, AB, AD yapılarının ve aralarındaki sokağın fotoğrafı.

Resim 5: AA Yapısı'nda bulunan bazı küçük buluntular.

Resim 6: AB Yapısı'nda bulunan bazı küçük buluntular.

Resim 7: *Hoker* pozisyonundaki çocuğun basit toprak mezarı.

Resim 8: AD Yapısı'ndan bulunan bazı küçük buluntular.

Resim 9: 2 No.lu Alan'ın hava fotoğrafı, batıda kül tabanlar ve taş temel.

Resim 10: 2 No.lu Alan'dan bulunan bazı küçük buluntular.

NİF (OLYMPOS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2024 YILI KAZISI

Müjde PEKER*

Daniş BAYKAN

Göknur BEKTAŞ

Ceren BAYKAN

İlkay Gizem ÖNEM

İzmir ili Nif (Olympos) Dağı kazısı¹ 2024 yılı çalışmaları 03.06-27.09.2024 tarihlerinde, Karamattepe, Ballicaoluk, Başpınar, Dağkızılca mevkilerindeki 1. Derece Arkeolojik Sit tescilli dört alanda, Nif Dağı kazısı depoları ve laboratuvarında yürütülmüştür².

- * Doç. Dr. Müjde PEKER; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 34134 Fatih İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: mujde.peker@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3776-4023.
Prof. Dr. Daniş BAYKAN; Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 22030 Edirne/TÜRKİYE, E-posta: danisbaykan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3194-1439.
Dr. Göknur BEKTAŞ; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 34134 Fatih İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: gknrbkts@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2953-392X.
Öğr. Gör. Ceren BAYKAN (MA); Trakya Üniversitesi, Şehit Ressam Hasan Rıza Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı, 22020 Edirne/TÜRKİYE, E-posta: cerenbaykan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8535-8922.
İlkay Gizem ÖNEM (MA); İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 34134 Fatih İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: ilkaygizem@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4643-1389.
- 1 Nif Dağı kazısı internet siteleri: <http://www.nifolympos.com> - <https://nif-edebiyat.istanbul.edu.tr>. Kazı E-posta adresi: nifdagikazisi@istanbul.edu.tr
 - 2 Nif Dağı kazısı, İstanbul Üniversitesi adına Doç. Dr. Müjde Peker'in başkanlığında, Kazı Başkan 1. Yardımcısı Prof. Dr. Daniş Baykan (Trakya Üniversitesi) ve Kazı Başkan 2. Yardımcısı Dr. Göknur Bektaş'ın (İstanbul Üniversitesi) katılımıyla yürütülmüş, 03.06.2024 tarihinde kazı depolarının açılmasıyla İzmir Müzesi denetiminde başlayan depo çalışmaları, Bakanlık adına yetkili uzman olarak İstanbul Arkeoloji Müdürlüğü uzmanı Serkan Camcı'nın 02.07.2024 tarihinde göreve başlamasıyla devam etmiş, arazide kazı çalışmaları 04.08.2024 tarihinde Bakanlık adına yetkili uzman olarak görevlendirilen Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürlüğü uzmanı Sinem Çelik'in gelişiyle başlamış ve 27.09.2024 tarihine kadar sürdürülmüştür. Nif Dağı kazısında 2024 yılında kazı başkanı ve yardımcıları yanı sıra koruma-onarım uzmanı (Öğr. Gör. Ceren Baykan), arkeologlar (Prof. Dr. Dinçer Savaş Lenger, Dr. Selma Gün, Ar. Gör. Gamze Üsküplü Akgül, Hasat Akgül, Didem Baş, Dilara Delen, Efsun Erdoğan, Barış Gemici, Güler Gündül, İlkay Gizem Önem, Onur Sefer Özbabalı, Buse Ayşegül Tot, Çiğdem Kocamemi), Hititolog (Prof. Dr. Hasan Peker), paleoantropologlar (Büşra Aladağ, Berfin Su Yalçıntaş) yer almıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri (Merve Sitar, Hafize Aybat, Onurcan Tecimer, Alper Alkan, Dilara Akyüz, Elifnur Yazıcı, Mahsa Fadaei, Parisa Hemmati), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Yüksek Lisans ve Lisans öğrencileri (Buze Azman, Nur Banu Bayram, Dilara Temizkan) ile Trakya Üniversitesi Şehit Ressam Hasan Rıza Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı öğrencileri (Ayşenur Akbaş, Berra Bulduncu, Azra Dinç, Tuğçe Kahraman) stajyer olarak kazıda deneyim kazanmıştır. İstanbul Üniversitesi adına yürüttüğümüz kazı projemize T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı ödenek ve mali destek vermiştir. Torbalı ve Kemalpaşa Kaymakamlıkları, Torbalı ve Kemalpaşa Belediyeleri, Kemalpaşa ve Torbalı İlçe Jandarma Komutanlıkları ve Boztaş Makine Sanayi ve Dış Tic. A.Ş. aynı destek ve hizmet desteği sağlamışlardır. Çalışmalarımız, Türkiye

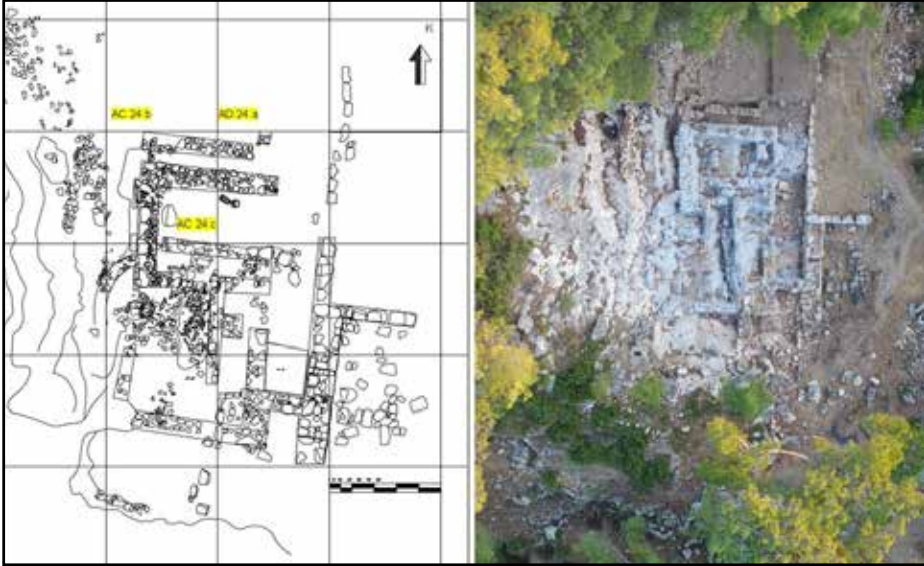
KARAMATTEPE**Müjde PEKER**

Kemalpaşa ilçesi, Vişneli Mahallesi sınırlarındaki Karamattepe kazı alanının ot temizlikleri kazı ekibimizle birlikte ve Kemalpaşa Belediyesi tarafından yapıldı. Karamattepe kazı alanında yerinde korunan fırınların üzerindeki Tymar örtünün koruma durumunun devam ettiği gözlenmiştir.

BALLICAOLUK**Müjde PEKER-İlkay Gizem ÖNEM**

Kemalpaşa ilçesi, Vişneli Mahallesi'ndeki Ballicaoluk kazı alanında AC24b, AD24a, AC24c açmalarında kazılar yürütülmüştür (Resim: 1).

AC24c-AD24d açmalarının kuzeyinde bulunan doğu-batı doğrultu duvarın takibi için AC24b ve AD24a açmaları kazılmaya başlanmıştır. AC24b açmasında kaldırılan taşların altında (520,36 m) in situ ocak ile pişirme ayağı ve güneybatısında bir başka ocak kalıntısı (520,13 m) bulunmuştur (Resim: 2). Ocak, pişirme ayağı ve bunlarla ilişkili çamur sıva parçaları uzman restoratör Öğr Gör. Ceren Baykan denetiminde yerinde sağlamlaştırılarak korumaya alınmıştır.

Resim 1a-b: Ballicaoluk 2024 yılı çalışma alanları ve çalışma öncesi hava fotoğrafı.

Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122K270 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

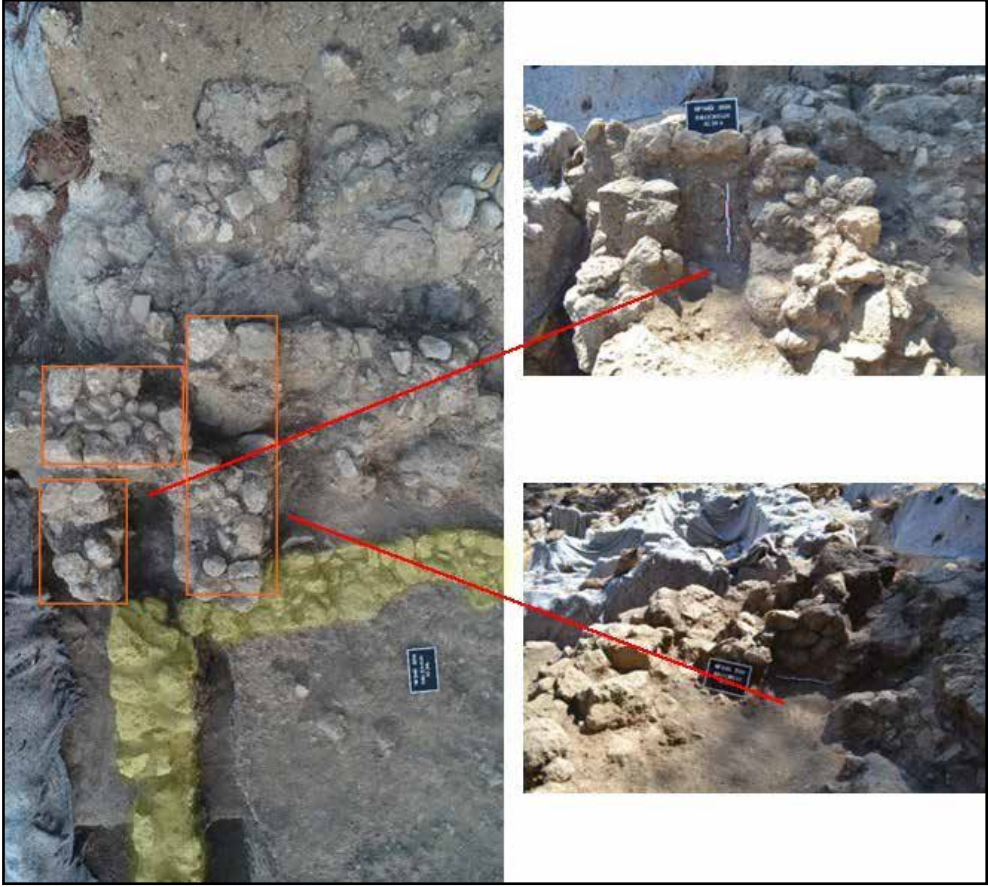
Resim 2a-b: Ballicaoluk ocak ve pişirme ayağı kalıntılarının koruma örtüsüyle kapatılmadan önceki hali.

AC24b açmasının ortasında doğrultu vermeyen taşlar arasında ocak ve pişirme ayağı ile ilişkili olabilecek kısmen tümlenebilir pişmiş toprak tava ağız ve kulp parçası (Nif.PTk 377) ayrıca ocak yakınında bir kenarı düzgün kesilmiş geyik boynuzu parçası (Nif.Hkp 1304) bulunmuştur (Resim: 3 a-b).

Resim 3a-b: Ballicaoluk pişmiş toprak tava (Nif.PTk 377) ve geyik boynuzu parçası (Nif.Hkp 1304).

Açmanın güneybatısında bu sezon açığa çıkarılan kuzey-güney doğrultulu duvarın AC24c ve AD24d açmalarının kuzeyindeki doğu-batı doğrultulu duvar ile ana kayaya oturduğu anlaşılmaktadır. Bu iki duvarın batısında 2 adet doğu-batı doğrultulu ve üst kotunda tek sıra korunagelen kuzey-güney doğrultulu taş sırası görülmektedir (Resim: 4). Bu alanın ve açmanın batısındaki ana kaya üzerinde görülen doğrultu veren taş sıralarının işlevinin anlaşılabilmesi için ilerleyen kazılarda batıdaki AC24a açmasının kazılması planlanmaktadır.

Resim 4: Ballicaoluk, kuzey-güney (AC24b) ve doğu-batı (AC24c) doğrultulu duvarlar (sarıyla işaretli).

AD24d açmasının kuzeyinden AD24a açmasının güney kesitine devam ettiği görülen duvarı açığa çıkarmak için küçük bir alanda seviye inildiğinde, 519,89 m kotunda duvarın ilk sıra taşları açmanın güneyinde görülmüştür. Duvarın doğuya doğru meyilli ve doğuda kazılmamış alanın kesitine doğru GB-KD doğrultusunda devam ettiği anlaşılmıştır. Açığa çıkarılan taşların batı ve doğu sınırlarını belli etmek amacıyla 519,80 m kotuna kadar kazılarak, açmanın doğu kesiti genişletilmiştir (Resim: 5a-b).

Resim 5a-b: Balıcaoluk AD24a açmasına devam ettiği belirlenen kuzey-güney doğrultulu duvar.

Burada kazısı yapılan ve Helenistik Dönem'e tarihlendirilen konutun evreleri ve mekânların mimari analizi, İlkay Gizem Önem'in doktora tezi kapsamında çalışılmaktadır.

Balıcaoluk'ta kazı çalışmalarının tamamlanmasıyla ölçüm, belgeleme ve restorasyon çalışmalarına devam edilmiştir. Drone ile çekilen hava fotoğrafları ve total station ölçümleri kullanılarak Agisoft Metashape uygulamasında ortofoto oluşturulmuştur (Resim: 6).

Resim 6: Balıcaoluk AC24b-AD24a ortofotosu.

Çalışılan açmalarda bulunan sikkeler Prof. Dr. Dinçer Savaş Lenger tarafından tanımlanmıştır. Beş bronz sikkenin tanımlanabilen ikisi Smyrna, biri Ephesos'a, bir adet gümüş sikke Kolophon'a aittir ve Helenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir. Açmalarda piramidal pişmiş toprak ağırşaklar, pişmiş toprak kap parçaları, demir ok uçları, pişmiş toprak çatı kiremiti parçaları ve hayvan kemiği parçaları bulunmuştur.

*DAĞKIZILCA***Müjde PEKER-Daniş BAYKAN**

Torbalı ilçesi, Dağkızılca Mahallesi sınırlarındaki Dağkızılca Antik Nekropolisi'nde yer alan DM1 tümülüs mezarı çevresinde belgeleme, kazı ve çevre düzenleme çalışmaları yürütülmüştür. Mezarın güneyinde önceki kazı sezonlarında tespit edilen krepisin açılması için C31a, C31b, C31c, C31d, D31a, D31b, D31c, D31d, C32a, C32b, C32c, C32d, D32a, D32b, D32c, D32d, B32c plankareleri referans noktalarına göre belirlenerek kazısına devam edilmiştir. Tümülüsün mezar odası ve krepisinin belgelenmesinde 3D Scanner App ve Polycam programları kullanılarak 3D LIDAR taraması yapılmıştır. Alanda kazı ve düzenleme çalışmalarının sürdürülmesi planlanmıştır.

Resim 7: Dağkızılca DM1 Tümülüsü.

Resim 8a-b: Dağkızılca DM1 Tümlüsü 3D LIDAR taramaları.

BAŞPINAR**Müjde PEKER-Ceren BAYKAN-Daniş BAYKAN**

Torbalı ilçesi, Dağkızılca Mahallesi, Başpınar Mevkii'ndeki Bizans Yapı grubu ve çevresinde ot temizlikleri yapılmıştır. Jeotekstilin bozulan kısımları yenilenerek duvarların geçici üst örtü koruması yenilenmiştir. Yapıya daha kalıcı bir koruma sağlayabilmek üzere restorasyon projesi hazırlanmasına ön hazırlık olarak geçen yıl alınan harç örneklerinin analizleri de yaptırılmıştır.

BULUNTU DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Kazı buluntularının koruma-onarımı ve değerlendirilmesi Nif Dağı kazısı laboratuvarı ve depolarında uzmanlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Metal Buluntu ve Arkeometalürji Çalışmaları**Daniş BAYKAN**

Nif Dağı kazılarında bulunan metal nesnelerin tanımlanması, tipolojik ve arkeometalürjik incelemeleri Prof. Dr. Daniş Baykan tarafından yürütülmektedir. 2024 yılı kazılarında bulunan 2 adet kazı envanterlik metal buluntuyla birlikte Nif Dağı Kazılarında 2006-2024 yıllarında 868 adet metal buluntu kazı envanter defterine kaydedilmiştir. Karamattepe alan temizliği ve Ballicaoluk kazı çalışmalarında bulunan birer adet Nif Tip 1 ok ucunun (Resim: 9a-b) da kayıtlara geçmesiyle 2006-2024 yıllarında Ballicaoluk ve Karamattepe çalışmalarında tespit edilen ok ucu sayısı 616'ya ulaşmıştır. Arkeometalürji verileri üzerinde bugüne kadar (2006-2024) gerçekleştirilen incelemelerle tasnif dışı 2210 adet demir, 322 adet bronz, 113 adet kurşun ve 1327 adet üretim atığı tanımlanarak kazı envanter defterine kayıtlı metal buluntular dışında, 3972 adet arkeometalürji verisi kaydedilmiştir.

Resim 9a-b: Nif Tip 1 Demir ok uçları.

*Pişmiş Toprak Buluntuların Belgelenmesi ve Değerlendirilmesi***Göknur BEKTAŞ**

2024 yılında Ballicaoluk'ta AC24b ve AD24a açmalarında bulunan pişmiş toprak kap parçalarından tanımlanabilenlerin taşıma ve depolama kapları (*amphora*, testi vb.) ile az sayıda mutfak (*lekane* ve tekneler) ve pişirme kapları (*khytra* formları) olduğu gözlenmiştir. İçki ve sofraya kapları grubuna ait olabilecek içe dönük kaseler, *kantharos* ve tabak gibi formlar oldukça az ele geçmiştir. AC24b açmasının doğusunda bulunan Batı Yamacı stilinde kâse parçası Ballicaoluk'ta Helenistik Dönem tabakalarında sıkça karşımıza çıkan gruptur. Nif PTK-410 numaralı buluntu pembe renkteki (7,5 YR 8/4) ve katkısız hamuruyla diğer kırmızı renkli hamur grubundaki kap parçalarından ayrılan ve bu özelliğiyle ithal bir üründür (Resim: 10a). Form ve bezeme stili olarak benzer örnekleri Sardeis'te MÖ 3. yüzyıl ortaları-2. yüzyıla tarihlendirilmiştir³. Sofra kapları grubunda yarı astarlı içe dönük ağızlı kâse formları Ballicaoluk ve kazılan alanda yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. PTK-411 numaralı buluntu gibi siyah atkılı gruba ait olanlar ise erken örneklerden biridir (Resim: 10b).

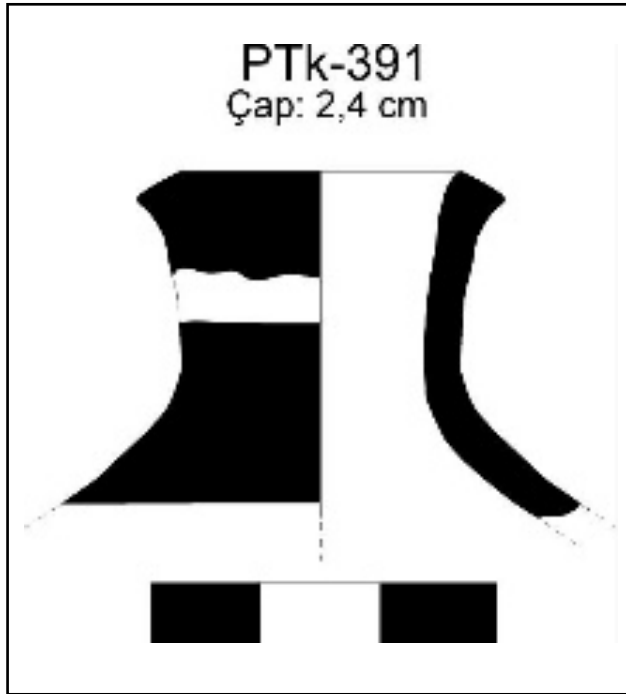
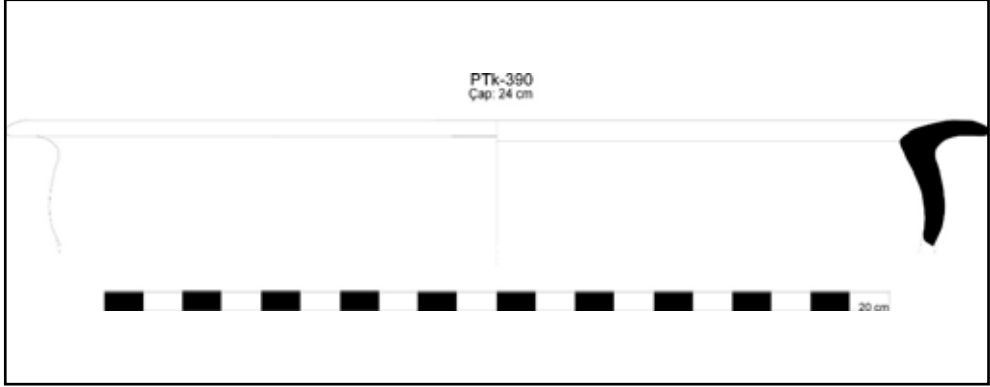
Resim 10a-b: Nif PTK-410 ve Nif PTK-411.

Kaçak kazılarla tahrip edilen Dağkızılca DM1 Tümülüsü'nün buluntuları daha önceki yıllarda çok parçalı kırık olarak açığa çıkarılmıştı. 2024 yılı çevre düzenleme ve kazı çalışmaları sırasında önceki yıllarda bulunan parçalarla birleşebilecek bazı buluntular da ele geçmiştir. Nif.PTK-391 numaralı *unguentarium* parçası (Resim: 11a) yarı astarlıdır, Sardeis Mezar 77'de açığa çıkarılan ve MÖ 3. yüzyılın ilk yarısı-3. yüzyıla tarihlendirilen *unguentarium*lara form ve bezeme olarak benzetmekle birlikte hamur yapısı farklıdır. Sarımsı kırmızı (5 YR 6/6) renkli iyi pişmiş, çok az gri mika, yoğun kireç ve çok az yoğunlukta siyah tanecik katkılı hamurludur. Araştırmacılarca ithal olabileceği öne sürülmüştür⁴. Helenistik Dönem'e tarihlendirilebilecek pişirme (küçük ve küresel gövdeli *khytra*-

3 Rotroff, Oliver 2003, 47, Pl: 19 no: 117-118.

4 Rotroff, Oliver 2003, 61, 69, pl. 43 no: 253, 254.

lar) kapları ile *lekane/tekne* parçaları da buluntular arasındadır. Açık kırmızı (2,5 YR 6/6) yoğun gri mikalı, çok az siyah tanecikli hamurlu Nif.PTk-390 numaralı *lekane/tekne* ağız parçasının form olarak benzer örnekleri Ephesos yamaç ev kazılarında ortaya çıkarılmış ve MS 1. yüzyılın son çeyreği-2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Resim: 11b)⁵.

Resim 11a-b: Nif.PTk-391 ve Nif.PTk-390.

5 Waldner 2014, 26, taf.192 K835; taf. 199 K1013.

KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Ceren BAYKAN

Küçük buluntu koruma onarım çalışmaları Nif Dağı kazı laboratuvarında Öğr. Gör. Ceren Baykan denetiminde, Trakya Üniversitesi, Şehit Ressam Hasan Rıza Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı öğrencilerinin katılımıyla sürdürülmüştür. 2024 yılı çalışmaları kapsamında depo tasnif ve düzenlemesine devam edilmiş, kazı evi laboratuvarında uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Metal Buluntuların Koruma ve Onarımı

Koruma onarım çalışmaları kapsamında bakır alaşımı, demir ve kurşun malzemelerden üretilmiş metal buluntuların temizliği tamamlanmıştır. Bozulma şekilleri ve durumları tanımlanan buluntuların temizliği mekanik yöntemle gerçekleştirilmiştir. Uygulamanın kontrollü olabilmesi için temizlik aşaması optik görüntüleme cihazı ve büyüteçli masa lambası altında sürdürülmüştür (Resim: 12a-b). Optik görüntüleme cihazı ve büyüteçli masa lambası altında gerçekleştirilen uygulamalarda bakır alaşımı ve demir buluntuların temizliğinde yüzeyini kaplayan toprak ve korozyon tabakaları kontrollü olarak mekanik yöntemle temizlenmiştir. 2024 yılı metal buluntu grubunda kazı envanter defterine kayıtlı 1'i gümüş, 6'sı bronz toplam 7 adet sikke ile 2 adet tip 1 demir ok ucunun temizliği tamamlanmıştır. Mekanik yöntemin tercih edilmesinin nedeni uygulama kontrolünün uygulayıcıda olması, oluşabilecek zararı minimum seviyede tutmaktır. Küçük dışı aletleriyle yapılan uygulamada görsel kontrol en üst seviyede tutulup, uygulama uygulayıcının kontrolündedir. Metal eserlerde yüzey bozulmasını hızlandıran nem ve oksijen etkisini önlemek amacıyla temizliği tamamlanan tüm buluntuların yüzeyi metal koruyucuyla kaplanmış ve buluntu poşetleri içerisine silika jel keseler yerleştirilmiştir. Metal buluntular grubunda nesne parçaları tasnif dışı olarak değerlendirilmiş; malzemelerine göre demir (Md; metal demir), bronz (MB; metal bronz), kurşun (Mk; metal kurşun) olarak koruma ve onarım uygulamaları yapılmış, fotoğrafla belgelenmiştir. Metal buluntu gruplarından tasnif dışı demir cüruf ve cevher parçalarının (Üa; üretim atığı) da temizliği yapılmış, görsel ve yazılı kayıtları tamamlanmıştır. Temizliği ve onarım uygulaması tamamlanan kayıt defterlerine kaydı yapılarak numara alan her bir buluntu 1/1 ölçeğinde milimetrik çizimi yapılarak belgelenmiştir. Onarım öncesi başlayıp, aşamalarında devam eden fotoğrafla belgeleme süreci uygulamaların sonunda kayıt numarası ile restorasyon sonrası durumunun belgelenmesi için tekrarlanmıştır. Koruma onarım çalışmalarının en önemli aşamasını oluşturan fotoğraflama belgeleme işlemi uygulamaların her anında düzenli olarak sürdürülmektedir. Buluntular araziden laboratuvara geldiği anından (uygulama öncesi) başlanarak, temizlik, onarım, sağlamlaştırma aşamalarının her anında ve de tüm uygulamalar tamamlandıktan sonra fotoğraflanır. Fotoğrafla belgeleme aşaması ışıklı stüdyoda sabit ayağa yerleştirilmiş fotoğraf makinesi ile tam 90 dereceden yapılmaktadır. Onarımı ve yazılı kaydı yapılan buluntuların veri tabanına dijital kayıtları tamamlanmıştır.

Resim 12a-b: Metal buluntu koruma ve onarımı.

Pişmiş Toprak Buluntuların Koruma ve Onarımı

2024 yılı Dağkızılca buluntusu cam boncuk yüzeyini kaplayan toprak tabakası %50 saf su %50 etil alkol karışımı çözeltiye batırılmış pamuklu çubuklar yardımıyla yumuşatılarak ve mekanik yöntemle temizlenmiştir. Girintili çıkıntılı yüzeylerin, bozulmadan dolayı oluşan boşlukların temizliğinde yumuşak kıllı fırçalar, ahşap çubuklar ve çok ince enjeksiyon iğnesi içi teller kullanılmıştır.

Cam Buluntuların Koruma-Onarımı

2006 yılından bugüne yapılan çalışmalarda tespit edilen cam parçalarının repertuvar kaydı tamamlanmış, çalışma alanlarına ve niteliğine göre oluşturulan numaralandırma sistemiyle 1114 kayıt girilmiştir. Temizliği tamamlanmamış parçaların yüzeyinde görülen toprak tabakası %50 saf su %50 etil alkol karışımı bir çözeltiye batırılmış pamuklu çubuklar yardımıyla yumuşatılarak ve gerek görüldüğünde mekanik yöntemle temizlenmiştir. Cam buluntularda üretim sırasındaki hatalar ve bulunduğu ortam koşullarına bağlı olarak bozulmalar görülmektedir. Camın içinde bulunduğu topraktaki metallerin nem ve suyun etkisiyle cam yüzeyine difüze olması sonucunda yüzeyleri sedefli (yanardöner) bir görünüm almıştır. Yer yer sedefli görünüme sahip cam parçaların dökülme sonucu yüzey kaybına uğradığı bölgelerinde karbonat oluşumundan dolayı özellikle CaO oranı yüksek Na₂O oranı düşük camlarda ortaya çıkan beyaz ve sarımsı lekeler görülmektedir. Kazı alanlarına göre Başpınar-BC-, Ballicaoluk-BOC, Karamattepe_KC- Dağkızılca_DC; nitelik ayrımına göre kap -k-, mimari -m- ve nesne -n- kısaltması ile (örneğin; BCk 1, BCm 1, BCn 1) 2023 yılı çalışmasında tasnif edilen 1114 cam parçalarından oluşan arşivde bu yılki çalışma kapsamında Başpınar buluntusu mimari grubunun (BCm) değerlendirilmesine başlanmıştır. Pencereleere ait olduğu düşünülen göbekli cam parçalarının detaylı ölçüleri (çap, kenar kalınlık, kenar genişlik) ve renk bilgileri fişlenmiş, 470 kayıtlı gruptan 60'a yakın kısmı bu çalışmayla incelenmiştir.

Diğer Buluntuların Koruma ve Onarımı

Ballicaoluk çalışma alanı buluntusu bir adet aşıklık kemiği ile bir adet taş boncuk parçasının temizliği tamamlanmıştır. Taş boncuk yüzeyini kaplayan toprak tabakası %50 saf su %50 etil alkol karışımı çözeltiye batırılmış pamuklu çubuklar yardımıyla yumuşatılarak ve mekanik yöntemle temizlenmiştir. Organik yapıdaki kemik aşıklık yüzeyini kaplayan toprak tabakası %50 saf su %50 etil alkol karışımı çözeltiye batırılan pamuklu çubuklar yardımıyla silinerek yüzeyi kaplayan toprak tabakası alınmıştır.

Başpınar Bizans yapı kompleksinde geçmiş yıllara ait kazılarda orijinal yerinden ayrılmış ve arazide dağınık durumda bulunan ve kazı evi deposunda arşivlenen taban döşemesi parçalarının tasnifine başlanmıştır. Klasik Arkeoloji öğrencisi Alper Alkan'ın da dahil olduğu çalışmayla Başpınar taş *opus sectile* (BTo) grubuna 568 kayıt yapılmıştır. İncelenerek kaydı tutulan tüm parçaların kayıt numaraları parça cidarlarına yazılmış, tamamının fotoğrafı çekilerek taşlar belgelenmiştir. Bu yılki çalışma sonrasında kaydı yapılan 568 poşet malzeme ile birlikte gelecek yıl çalışılacak bir kasa BTo grubu malzeme kazı evi deposuna kaldırılmıştır.

Ballicaoluk Yerinde Koruma ve Sağlamaştırma Çalışmaları

Ballicaoluk AC24b açmasında bulunan yan yana 2 ayrı pişmiş toprak malzeme (ocak ve pişirme ayağı) yerinde incelenip, arkeolog ve restoratörler eşliğinde kontrollü şekilde kazısı yürütülmüştür. Kazı sırasında C formu, çamur sıvalı pişirme ayağı olarak tanımla-

nan buluntunun yerinde korunmasına karar verilmiştir. Toprak tabakası tamamen temizlenip, ortaya çıkarılan ocak ve pişirme ayağı yapısal olarak değerlendirilmiş ve tespit edilen çatlaklar sebebiyle sağlamlaştırılmıştır. Sağlamlaştırmada saf su içerisinde %3'lük primal AC33 şırınga ile enjekte edilerek, kuru alanları güçlendirmek için %5'lik Paraloid B72 şırınga ve püskürtülerek kullanılmıştır (Resim: 13). Buluntular yerinde sağlamlaştırılıp, belgelenmiş (yazılı ve görsel-fotoğraf ve çizim), üzerleri koruyucu tabaka oluşturacak şekilde kapatılmıştır. Kapatma işleminde o alanın ince elenmiş toprağı ile birlikte Dupont Typar® SF27 Jeotekstil2 malzeme kullanılmıştır. Typar SF Jeotekstil, arkeolojik alanlarda genellikle kazı işlemi tamamlandıktan sonra kapatma işlemi yapılırken tabakalar ile kapatma için kullanılan toprağın birbirinden ayrılması, mimari yapılara zarar veren otların büyümesinin engellenmesi ya da erozyonun etkilerinin önlenmesi gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Typar SF Jeotekstil homojen yapı; buhar geçirgenliği mevcuttur ve nefes alır; delinmeye karşı dirençli; bünyesine toprak almaz ve altındaki esere zarar vermez; çürümeye, rutubete, böceklerle, asit ve alkalilere karşı dayanıklı; kimyasal içermez; yabancı otların yayılmasını engeller ve uzun yıllar dayanımıyla tekrar kullanılabilir olma özelliklerinden tercih edilmiştir. Arazinin geneliyle birlikte en son geniş bir alanı kapsayacak şekilde en üst tabaka gri kırçılıllı jeotekstil örtü ile kaplanarak tüm alan koruma altına alınmıştır.

Resim 13a-b: Ballicaoluk ocak ve pişirme ayağının yerinde koruma ve sağlamlaştırma uygulaması.

EĞİTİM VE ETKİNLİKLER

Kazı ekip üyelerimiz 2024 yılında çeşitli bilimsel toplantılarda kazı çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerini sunmuşlardır⁶.

- 6 Özbabalı, O. S., Peker, M., "This place is not what it used to be". The Everchanging Road Networks Through the Ages on the Mount Nif and its Surroundings", 5th CAA (Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology) - GR Conference, 2024, Serres (16.04.2024); Tuncalı Yaman, T., Önem, İ. G., "Fuzzy Spatial Analysis of the Hellenistic House in the İzmir Mount Nif Ballicaoluk Settlement", INFUS (International Conference on Intelligent and Fuzzy Systems) 2024, Çanakkale (17.07.2024); Özbabalı, O. S., Tuncalı Yaman, T., "Preparing the Archaeology to AI: Challenges and Opportunities", Congist 2024: Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler: Teori ve Pratik, İstanbul (19.12.2024); Tuncalı Yaman, T., Aydın, S., "Arkeolojik Veri Yönetimi Uygulaması: Nif Dağı Kazıları Örneği", Congist 2024: Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler: Teori ve Pratik, İstanbul (20.12.2024).

Kazı sezonu içinde kazı ekibine yönelik sunum⁷ ve eğitimlere devam edilmiştir. Kazı çalışmalarının günlük ve haftalık değerlendirmeleri de düzenli olarak yapılmıştır. Kazıya yeni katılan öğrencilere küçük buluntu çizimi ve arazide temel ölçü alma eğitimleri verilmiştir.

Nif Dağı kazı evi bahçesinde kültürel mirasın korunması konusunda yerel halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, çocuklara ve gençlere arkeoloji ve sanat tarihini tanıtmaya amacıyla Arkeolog Dilara Delen eşliğinde 28-29 Ağustos 2024 tarihlerinde “Kilden Tarih: Nif Dağı Figürinleriyle Arkeolojik Keşif” atölyesi düzenlenmiştir. Etkinliğe katılan 6-12 yaş aralığındaki çocuklar Nif Dağı kazılarında bulunan pişmiş toprak kuklaların ve kandillerin benzerlerini yapmış, çocuklara kültür varlıklarını koruma bilinci kazandırmak için buluntu fişi yazma, bir arkeolojik esere rastladıklarında ne yapmaları gerektiğini de öğretilmiştir (Resim: 14a-b).

Resim 14a-b: Kilden Tarih: Nif Dağı Figürinleriyle Arkeolojik Keşif” atölyesi.

Nif Dağı’ndaki çalışmalarımızın 20. yılı onuruna Kurucu ve Onursal Kazı Başkanımız Prof. Dr. Elif Tül Tulunay kazıya katılmıştır. Nif Dağı çalışmalarının yıl dönümü nedeniyle eski ekip üyemiz Prof. Dr. Övgün Ahmet Ercan ve eşi Nichare Ercan ziyaretimize gelmiştir. Prof. Dr. Recai Tekoğlu da kazı evimizi ziyaret ederek Anadolu’nun yerel dilleri ve bölge tarihi hakkında bilgiler paylaşılmıştır (Resim: 15a-b).

7 Nif Dağı kazı evinde 2024 yılında yapılan sunumlar: Nif (Olympos) Dağı’na Gelişimizin 20. Yılında İzmir İli Nif Dağı Kazısı (Prof. Dr. Elif Tül Tulunay), Dağkızılca Nekropolisi (Doç. Dr. Müjde Peker), Karamattepe’deki Metal Buluntular ve Arkeometalürji Çalışmaları ile Başpınar Bizans Yapıları Grubunun Kronolojisi ve Arkeolojik Kazısı (Prof. Dr. Daniş Baykan), Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Alanları (Dr. Gökür Bektaş), Anadolu Hiyeroglifleri Ne Kadar Eski? (Prof. Dr. Hasan Peker), Başpınar Taş Eserler Üzerinden Devşirme Buluntuların Tespiti (Dr. Selma Gün), Vazo Resimleri Üzerinde Görülen Birlikler (Barış Gemici), ‘Bu Yerler Eskisi Gibi Değil’ Nif Dağı ve Çevresinde Çağlar Boyunca Değişen Yol Ağları (Onur S. Özbalaban), Karadeniz Ereğli Müzesi, Müzeye Bağlı Örenyerleri ve Müze Kazıları (Sinem Çelik).

Resim 15a-b: Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, Prof. Dr. Övgün Ahmet Ercan ve Prof. Dr. Recai Tekoğlu'nun kazı evimizi ziyaretleri.

TEŞEKKÜR

Nif Dağı’nda 2024 yılında İstanbul Üniversitesi adına çalışmalarımızı sürdürmemiz için izin ve mali destek veren İstanbul Üniversitesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İzmir Büyükşehir Belediyesine, proje desteği için TÜBİTAK’a, yardımları ve uyumlu çalışmaları için İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İzmir Müzesi Müdürlüğü ve Bakanlık adına yetkili uzman Sinem Çelik’e, aynı destek ve hizmet sağlayan kurumlara ve kazı ekibimizin özverili üyelerine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Rotroff., S., Oliver, A. (2003). *The Hellenistic Pottery from Sardis: The Finds Through 1994*. Cambridge, Londra: Archaeological Exploration of Sardis Monograph 12.

Waldner, A. (2014). “Keramik”, *Hanghause 2 in Ephesos die Wohneinheit 6: Baubefund, Ausstattung, Funde*, (Ed. H. Thür, E. Rathmayr). Viyana: Forschungen in Ephesos VIII/9, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 435-588.

HERAİON TEİKHOS KAZISI HERA-KYBELE KUTSAL ALAN VE TAPINAĞI KULLANIM EVRELERİ

Neşe ATİK*

Tekirdağ ili, Süleymanpaşa ilçesi Antik Heraion Teikhos kazıları 2024 yılı çalışmaları yerleşiminin Akropol'ünün en yüksek yerinde bulunan Hera/Kybele Tapınağı'nda, tapınaktan önce var olan kutsal alanda MÖ 4. yüzyıl kültür katının evrelerini ve mimari kalıntıların işlevlerini tespit etmeye yönelik yürütülmüştür. Kazı çalışmaları sırasında geniş bir alana yayılmış olan tapınağın basit onarımları da gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarına paralel olarak Hera/Kybele Kutsal Alanı'nda ve Tapınağın bulunduğu alandaki tüm kültür katlarına ait ele geçmiş olan pişmiş toprak kap parçalarının değerlendirme çalışmaları da yürütülmüştür.

1. KAZI ÇALIŞMALARI

Geçmiş yıllarda Akropol'ün kuzeydoğusunda gerçekleştirilen kazılarda bir kireçtaşı döşemenin kalıntılarının (Resim: 2) üzerinde ele geçen küçük buluntular, şehre adını vermiş olan ana tanrıçanın MÖ 7. yüzyıldan itibaren kutsandığının göstermiştir. MÖ 7. yüzyıla tarihlenen pişmiş topraktan bir ana tanrıça figürünü başı¹ ve onunla birlikte bulunan boyalı pişmiş toprak kap parçaları, kemik bız vb. küçük buluntular ana tanrıçanın kutsandığı bir alanın varlığını göstermektedir. Küçük buluntular, üzeri bezemeli pişmiş toprak dokuma tezgâhi ağırlığı², MÖ 6./5. yüzyıla ait ana tanrıça figürinleri³ vb. bu döşemenin bulunduğu alanın kutsal alanın kesintisiz olarak işlevini sürdürdüğünü ortaya koymuştur. MÖ 4. yüzyıla kadar bir mimari kalıntı olmamasına karşın, MÖ 4. yüzyılda bu kült alanında oldukça yoğun aktivitelerin olduğu, açık ve kapalı alanlarda ana tanrıça için çeşitli ritüeller uygulandığı tespit edilmiştir. 2024 yılı çalışmaları yaklaşık 18x11 m büyüklükte olan, bu kültür katlarının üstüne inşa edilmiş anıtsal tapınağın en büyük mekanının içinde gerçek-

* Prof. Dr. Neşe ATİK; İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat Tasarım Fakültesi Dekanı, Mimarlık Bölümü Öğrt. Üyesi, Arkeolojik Araştırmalar Ofisi Koordinatörü, Silivri Yerleşkesi, Mehmet Balcı Cad. No. 38 Silivri/İSTANBUL, E-posta: arkeologos2006@hotmail.com.

- Atik, N. 2022 "Two important monuments in the ancient city of Heraion Teichos: The sanctuary of Hera/Kybele and the sanctuary of the god of the Health", s. 21-30 fig. 1-8. İçinde: Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the Thirteenth International Congress of Thracology. Kazanlak, September 3-7, 2017, Editörler: Delev, P. Stoyanov T, Yanakieva, S. Popov, H. Bozkova A., Vassileva, M. Tzvetkova, J. Damyanov, M. Ilieva, P. Emilov. J. Volume Two, St. Kliment Ohridski University Press, Sofya; Atik, 2020, s. 21-30: MÖ 7. yy. kadın başı, s. 28, Arkaik-Helenistik tanrıçalar 29.
- Atik, N. 2016b, "Tekirdağ'da Traklar ve Antik Heraion Teikhos Şehri". *Arkeoloji ve Sanat* 152, s. 80-82; *Arkeoloji ve Sanat* s. 15, res. 15, 5. yüzyıl figürlü bezemesi olan dokuma tezgâhi ağırlığı.
- Atik, N. 2010, "Tekirdağ Karaevlialtı antik Heraion Teikhos Kenti 2000-2010 Yılı Kazıları" *Tekirdağ'ın Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s. 5.6. Res. 7 ve 8; Atik, N. 2022 s. 29 Fig. 7.

leştirilmiştir. Bu alanın tamamına yayılmış olan duvarlar, döşemeler ve pişirme alanları adak sekileri (Plan: 1, Resim: 1) Trak kutsal alanında uygulanmış şimdiye kadar tespit edilmemiş, yemek ve içki sunusuna ilişkin bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır.

1.1. MÖ 4. YÜZYIL KÜLTÜR KATLARINDAKİ ADAKLAR

Tapınağın Ana Mekânı'nda ve doğusundaki mekânların içinde, köpek gömüleri bulunmuştur. Trakların kutsal hayvanı olan köpek adakları dışında Ana Mekânı'nın, kuzey duvarına yakın olan bir alanda, irili ufaklı taşlarla çevrili içinde MÖ 4. yüzyıla ait kap parçalarının bulunduğu oval biçimli bir adak çukuru da bulunmuştur.

1.2. MÖ 4. YÜZYIL KÜLTÜR KATLARINDAKİ DUVARLAR, DÖŞEMELER VE ADAK SEKİLERİ

Helenistik tapınağın ana mekanının güney doğusunu kaplayan irili ufaklı çoğu yassı taşlardan oluşan döşemenin kuzeyinde (Plan: 1, Resim: 1; Resim: 5) MÖ 7. yüzyıla ait döşeme kalıntısına kadar uzanan bir çöp çukuru (Resim: 2), Çöp çukurunun içinde MÖ 4. yüzyıla ait bir *amphora* ile kap parçaları bulunmuştur (Resim: 2-3). Ayrıca çöp çukurunun yanında yanık izleri ve kül kalıntıları da tespit edilmiştir. Söz konusu döşemenin doğu yarısında daha küçük çakıl taşlarından bir döşeme doğrudan bu döşemenin üstünde yer almıştır (Plan: 2). Bu döşemelerin dışında ana mekânın kuzey batısında iri ve yassı taşlardan, daha yüksek bir alanda bir döşeme daha bulunmaktadır (Plan: 1, Resim: 1).

Birbirinin ardı sıra, çok az zaman aralığıyla yapıldığı pişmiş toprak kap parçaları ve ana tanrıça figürin buluntularından anlaşılan döşemelerin üstünde/ya da yanında üç adet adak sekisi tespit edilmiştir (Plan: 1). “L” şeklinde yaklaşık 45/50 cm yükseklikte taştan yapılmış bu sekilerin masa gibi kullanıldığı buluntu durumundan anlaşılmıştır. Güney doğuda döşemenin üstünde yer alan seki ile mekânın yaklaşık ortasında ve güneyinde yer alan sekilerin uzun tarafı doğu-batı, kısa kenarı kuzey-güney yönündedir. Kuzeydeki seki ise, iri yassı taşlardan yapılmış döşemenin üstünde ve doğusuna bitişiktir. Uzun kenarı kuzey-güney yönünde, kısa kenarı batıya doğrudur.

1.3. MÖ 4. YÜZYIL KÜLTÜR KATLARINDAKİ PİŞİRME ALANLARI İLE YİYECEKİ/İÇKİ SUNUMLARI

Sekilerin masa gibi kullanıldığı bu masaların üzerinde ithal Hellen *kantharos*, *skyphos*ları ve testileri ile Traklar'a ait bu kaplara benzeyen yerel üretim kaplar ile şarap ikram edildiği önceki yıllardaki kazılarla tespit edilmişti⁴. İçki kaplarıyla birlikte ortasında sos için çukur olan balık tabaklarıyla da istiridyelerin açık alanda pişirilip, servis edildiği *in situ* bulunmuş

4 Atik, N. 2023, Üreten H. ve Sina A. (ed. (2023), *TEKİRDAĞ. Kurtuluşunun 100. Yılına Armağan (1922-2022)*, İstanbul içinde Atik, N. “Tekirdağ Heraion Teikhos Antik Kentinde Thrak Ana Tanrıçası'nın Görkemli Tapınağı”, İstanbul, s. 9-35; Res.1-20.

olan *flexopecten glabra*, *ostrea edulis*⁵ cinsi istiridye kabuklarından anlaşılmıştır. Çok sayıda boydan oluşan Trak halkının dini inançlarının temelini kayalardan doğduğuna inanılan bir ana tanrıça⁶ oluşturmakla beraber, uyguladıkları ritüeller birbirinden çok farklıdır. Heraion Teikhos Odrys Krallığı'nın önemli bir şehridir. Kutsal bir alanda yiyecek ve içecek sunusu antik kaynaklardan bilinmeyen, muhtemelen *Odrysler*'e özgü bir uygulamadır.

Mekânda ortaya çıkarılmış pişirme alanları güneydoğu ve kuzeybatıdaki taş döşemelerin arasındaki alanda bulunmuştur. Kuzeybatıdaki döşemenin yakınında kül ve kömürleşmiş odun kalıntılarının olduğu ve üzerinde bir maltız⁷ bulunmuş bir alan, aynı aksta güneyde ortada mekânın girişine yakın “çatı kiremitinden yapılmış pişirme alanı” ve kiremitten yapılmış pişirme alanının batısında “bir *pithos* ağzı ve bir kiremitle” sınırlandırılmış pişirme alanı tespit edilmiştir.

Birbirine yakın evrelerde yapılmış taş döşemeler, bu taş döşemelerin hemen ardından bu döşemelerin üstüne yapılmış “L” biçimli adak sekileri ve bu sekilerle aynı evrede kullanılmış pişirme alanlarının hemen altında yine MÖ 4. yüzyıla ait olduğu anlaşılan taş temelli kerpiç duvarlı mekanlar tespit edilmiştir (Resim: 6). Helenistik tapınağın ana mekanının içinde gerçekleştirilmiş olan kazılarda ortaya çıkan taş temelli kerpiç duvarların üzerindeki kerpiç duvarlar sadece mekânın ortasındaki korunagelmıştır. Söz konusu taş temeller, batıda Helenistik Dönem mekân duvarları altına doğru devam etmekte olup, kuzeyde büyük yassı taş döşemelerin altına doğru devam etmektedir. Doğuda da yine taş döşemenin altına doğru devam etmektedir. Doğuya devam eden duvarların üstünde, taş döşemenin hemen altında moloz yaştan düzensiz bir duvar kalıntısı da kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılmıştır (Resim: 4).

Taş temelli kerpiç duvarlı kapalı mekanların sayısını, bu mekanların hemen üstündeki taş döşemeler ve Helenistik Dönem Tapınağı'nın Ana mekanının duvarları nedeniyle tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla beraber, kalıntılardan en az 6/7 kapalı mekânın olduğunu söylemek mümkündür.

2. BASİT ONARIMLAR

2025 yılı çalışmaları kapsamında Hera/Kybele Tapınağı'nın çeşitli mekanlarında yerinden oynanmış blok taşlar yerlerine yerleştirilmiştir. Aynı zamanda saman ve çamur harcıyla desteklenmesi gerekli duvar diplerinde de basit onarım çalışmaları yapılmıştır (Resim: 8). Çalışmaların sonunda özellikle kerpiç duvarları gelecek nesillere aktarabilmek için gerekli olan yerlerde duvarlar jeotekstille örtülmüştür.

5 Atik, N. 2023, Res. 19.

6 Atik, N. 2023a, Yaraş A. –Üsküplü Akgül G. (Ed.), içinde Atik N. *Trakya'da Arkeoloji I: “Orfik Öğreti ve Thrak Kralları/ Orphic Teaching and the Thrak Kings”*, İstanbul. s.137-153.

7 Atik, N. 2023, Res. 20e.

3. HERA/KYBELE KUTSAL ALAN VE TAPINAĞINDAKİ PİŞMİŞ TOPRAK BULUNTULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hera/Kybele Tapınağı'nın kalıntıları yukarıda belirtilmiş olan 18x11 m'lik ana mekâna doğuda bitişik olan, Helenistik Dönem'e ait en az bir, muhtemelen birden fazla mekânın olduğu geniş bir mekâna yayıldığı kazılarla tespit edilmiştir. MÖ 7. yüzyıldan itibaren var olan bir kutsal alanın açık ve kapalı mekanlarda devamlı kullanıldığı, özellikle MÖ 4. yüzyılda art arda yapıların inşa edildiği anlaşılmıştır. MÖ 2. yüzyılda Trak Kralı II. Mostis zamanında inşa edildiği, özellikle yapı adak sikkeleriyle tespit edilmiş olan tapınak yaklaşık olarak MÖ 1. yüzyılda bir yangınla tahrip olmuş, sonrasında ana mekân dışında ilaç yapımı için kısmen kullanılmış mekanları olan tapınakta bulunmuş tüm pişmiş toprak kaplar 2025 yılı çalışmaları kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda tapınağın bulunduğu alandaki en erken döneme ait pişmiş toprak kaplardan en son evreye kadar kazı çalışmalarıyla gün ışığına çıkartılmış kapların tamamının istatistik, çizim, fotoğrafla belgeleme, konservasyonları (Resim: 9) tamamlanmıştır.

TEŞEKKÜR

2024 yılında Geleceğe Miras Projesi kapsamında ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığı finansal desteği ile kazı çalışmalarımızı gerçekleştirmemizi sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına ve Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında kazı çalışmalarımızı destekleyen İstanbul Rumeli Üniversitesine teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKÇA

Atik, N. (2010) “Tekirdağ Karaevlialtı antik Heraion Teikhos Kenti 2000-2010 Yılı Kazıları” *Tekirdağ'ın Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s.1-7

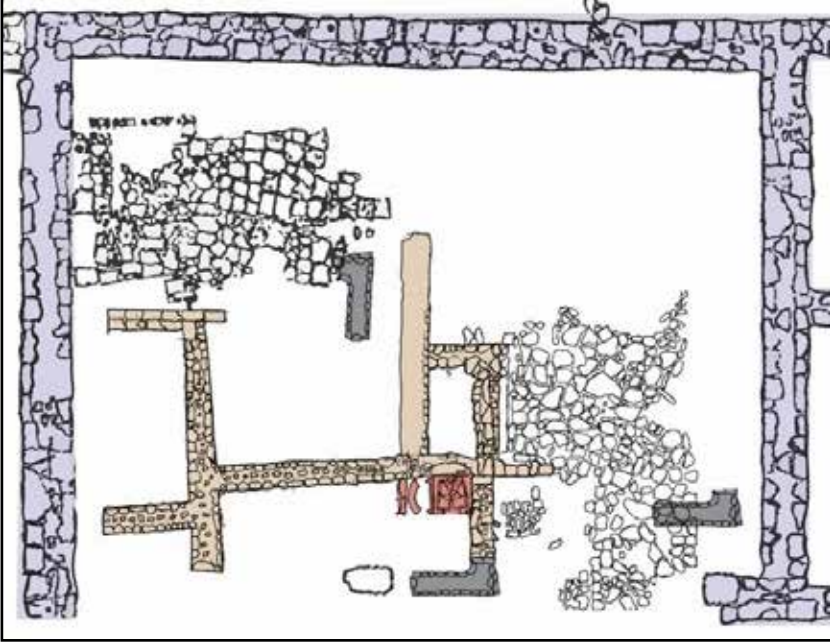
Atik N. (2016b). “Tekirdağ'da Traklar ve Antik Heraion Teikhos Şehri”. *Arkeoloji ve Sanat* 152, s. 75-86.

Delev, P. ve Stoyanov, T. Yanakieva, S. Popov, H. Bozkova, A. Vasileva, M. Tzvetkova, J. Damyanov, M. Ilieva, P. Emilov J. (ed.) (2022), *Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the Thirteenth International Congress of Thracology. Kazanlak, September 3–7, 2017. Volume Two*. İçinde: Atik, N. “Two important monuments in the ancient city of Heraion Teichos: the sanctuary of Hera/Kybele and the sanctuary of the god of health”. İn: St. Kliment Ohridski University Press. Sofya s. 21-31

Yaraş, A. ve Üsküplü Akgül, G. (ed.) (2023a), içinde Atik N. *Trakya'da Arkeoloji I: “Orfik Öğreti ve Thrak Kralları/ Orphic Teaching and the Thrak Kings”*, İstanbul. s. 137- 153.

Üreten, H. ve Sina, A. (ed.) (2023), *TEKİRDAĞ. Kurtuluşunun 100. Yılına Armağan (1922-2022)*, İstanbul içinde. Atik N, “Tekirdağ Heraion Teikhos Antik Kentinde Thrak Ana Tanrıçası'nın Görkemli Tapınağı”, İstanbul, s. 9-35.

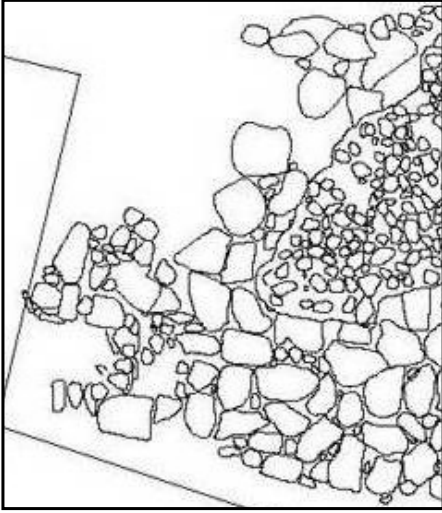
EKLER

Plan 1: Tapınağın Ana mekanının planı.

Resim 1: Tapınağın Ana mekanının hava fotoğrafı.

Plan 2: Üst üste küçük ve iri taşlı döşemeler. Resim 2: Çöp çukuru-döşeme.

Resim 3: Çöp çukurundaki *amphora* vd.

Resim: 4 Doğuya devam eden mekânın duvarı üstünde düzensiz taş duvar kalıntısı.

Resim 5: Güneydoğuda taş iri taşlı döşeme batısında kerpiç duvar.

Resim 6: Taş temelli duvaralar, ortada jeotekstille kaplı kerpiç duvar.

Resim 7: Üç yerde pişirme alanları.

Resim 8: Basit mimari onarım.

Resim 9: Restorasyon çalışması.

AŞIKLI HÖYÜK 2024 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Nurcan KAYACAN*

Güneş DURU

Aşıklı Höyük'te 2024 yılında gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve mali desteği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Nurcan Kayacan ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Güneş Duru yönetiminde, yurtiçinden ve yurtdışından gelen çeşitli üniversitelerden uzmanların, İstanbul Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi öğrencilerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Aşıklı Höyük, Aksaray ilinin Gülağaç ilçesine bağlı Kızılkaya köyünde, Melendiz Nehri'nin kıyısında yer almakta olup, 1989 yılından itibaren devam eden kazılarla araştırılmaktadır (Esin ve Harmankaya 2007; Özbaşaran vd. 2018). Höyük, yerleşik yaşamın başladığı, tarım ve hayvancılığın zaman içinde bu yeni yaşam biçimine uygun olarak geliştiği (Ergun vd. 2018; Peters vd. 2018; Zimmermann vd. 2018; Stiner vd. 2022) Neolitik Dönem'in Çanak Çömleksiz olarak adlandırılan döneminde iskân görmüştür. Yerleşme MÖ 8350'de başlamış yaklaşık bin yıllık bir süreçte iskân görmüş ve MÖ 7400'lerde terk edilmiştir (Quade 2018).

Yaklaşık bin yıllık bir yerleşim tarihinin ardından Aşıklı Höyük'ün hangi gerekçelerle terk edilmiş olduğu sorunsalı, son üç yıldır sürdürülen kazı ve araştırmaların merkezî tartışma konularından biri haline gelmiştir. Bu çerçevede yürütülen çalışmalar, yalnızca yerleşmenin sonlanışını değil, aynı zamanda bu sürecin gerisinde yatan toplumsal, ekonomik ve çevresel dinamikleri de anlamaya yöneliktir. 2024 yılı kazılarında özellikle höyüğün terk edilmesinden hemen önceki evreye, yani son iskân tabakasına odaklanılmıştır. Bu tabaka, Aşıklı toplumunun yaşam biçiminde gözlenen davranışsal pratikler ile sosyo-ekonomik örgütlenmelerdeki değişimlerin en iyi biçimde izlenebildiği aşamayı temsil etmektedir. Araştırmalar, beslenme stratejilerinden mekânsal örgütlenmeye, üretim ve tüketim pratiklerinden topluluk içi ilişkilerin dönüşümüne kadar uzanan çok boyutlu bir inceleme alanı ortaya koymaktadır. Böylece söz konusu değişimlerin, yerleşmenin terk edilme süreciyle nasıl ilişkilendiği; bu sürecin ani bir kopuş mu yoksa aşamalı bir dönüşüm mü olduğu soruları etrafında tartışılmaktadır. Dolayısıyla Aşıklı Höyük'ün son yerleşim evresi, yalnızca bir sonun değil, aynı zamanda farklı toplumsal ve kültürel olasılıkların şekillendiği kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

* Doç. Dr. Nurcan KAYACAN; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: nurcan.kayacan@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6256-5961.

Doç. Dr. Güneş DURU; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: guenes.duru@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1870-0120.

KAZI ÇALIŞMALARI

Aşıklı Höyük'te son iki yıldır çalışmalar höyüğün kuzey doğu alanında 9-13 H-M plan-karelerine denk gelen alanda yürütülmüştür. İlk kez 1994 yılında Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında yapılan çalışmalar ile kazılan alanda yüzey toprağı atılmış, ancak ilk tabaka dolgularının ortaya çıkması ile çalışmalar yarıda bırakılmış, alanın üzeri jeotekstil malzeme ile örtülerek koruma altına alınmıştır. 2023 yılı ve 2024 yılı çalışmalarının bir bölümü bu alanın temizlenmesi ve kazı yapılmaya uygun hale gelmesini içermektedir.

2024 yılı çalışmaları höyüğün 9-10-11 JK açmalarında yürütülmüştür. Alanda iki bina grubunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. İlk Bina 62, 59, 60 ve 58, ikinci ise Bina 64, 63, 66, 70 ve 71'dir (Resim: 1).

Bina 62

Bina 62'deki çalışmalar ilk olarak 1994 yılında başlamıştır. Kazı arşivinde, "OL" mekânı olarak tanımlanan bu yapıda tabana ulaşamadığı, ancak dolgu üzerinde bir ocağın kaldırıldığı belirtilmiştir. 2023–2024 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda, yapının geç dönem tabakaları tarafından tahribata uğradığı anlaşılmıştır.

2023 yılı çalışmaları sırasında binada üç taban tespit edilmiştir (yeniden eskiye doğru B62.I, B62.II, B62.III olarak adlandırılmıştır). Bunlar arasında en geç evreyi temsil eden B62.I tabanı büyük oranda tahrip olmuş, yalnızca kuzey ve batı duvarlarının birleşim noktasında korunmuştur. Hemen altında yer alan B62.II ve B62.III tabanları ise yapının kuzeyinde ve kısmen doğu duvarı boyunca izlenebilmiştir; batı ve güney kesimleri ise tahribat çukuru tarafından kesilmiştir. Yapı öğeleri arasında, doğu duvarı önünde B62.III üzerine yapılmış ancak B62.II evresinde de kullanılmaya devam edilmiş bir ocak ile güneybatı köşede herhangi bir tabanla doğrudan ilişkisi bulunmayan ikinci bir ocak açığa çıkarılmıştır.

2024 yılı kazılarında, binanın bilinen en erken evresi olan üçüncü taban (B62.III) üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmalar kapsamında, binanın doğu ve güneydoğusunda yer alan ocaklar ile tahribat çukuru araştırılmıştır. B62.III'ün tamamıyla ortaya çıkarılabilmesi amacıyla en geç evre tabanından itibaren kazıya başlanmıştır. İlk olarak, yalnızca kuzey ve batı duvarlarının birleşiminde dar bir alanda korunmuş olan B62.I kaldırılmıştır. Bu evrede, az sayıda obsidiyen ve kemik dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ardından B62.II ve onun altındaki B62.III'ün üst dolgusu temizlenmiş ve böylece üçüncü tabanın yayılım sınırları belirlenmeye başlanmıştır.

B62.III'ün yapımında dikkat çeken özelliklerden biri, binanın eğiminden kaynaklanan sıva yenilemeleridir. Yer yer gözlenen bu yenilemelerin herhangi bir tahribatı onarmaktan ziyade, eğim nedeniyle oluşan kot farkını azaltma amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Eğimin (yaklaşık 52 cm) doğu duvarına doğru olması ve sıva yenilemelerinin bu bölgede yoğunlaşması da bu yorumu desteklemektedir.

B62.III, yapının esas karakterinin şekillendirildiği evre olarak öne çıkmaktadır. B62.III'le çağdaş olarak, binanın kuzeybatı köşesinde bir taş öbeği doğu ocağının erken evresi ile güneybatı ocağının yine erken evresine ait sınırlar açığa çıkarılmıştır.

Doğu Ocak

Bina 62'nin doğusunda, B62.II tabanında 227x83 cm ölçülerinde yayılım gösterdiği binilen ve aynı evrede belirli oranda küçültülerek kullanılmaya devam ettiği anlaşılan ocak, B62.III evresinde bazı farklılıklar sergilemektedir. Ocağın üzerinde yer alan ve 'killi öge' olarak adlandırılan unsurun B62.II tabanıyla birlikte kaldırılması ve çevresinin açılması sonucunda, B62.III sırasında daha geniş bir alana yayıldığı (230x93 cm) tespit edilmiştir. Önceki evrede olduğu gibi, B62.III'e ait kullanımda da kül kalıntısına rastlanmamıştır. Ocağın özellikle batı ve kuzey sınırlarında üst üste yerleştirilmiş, bazı bölümlerde iki sraya ulaşan taşların, B62.II'nin inşası sırasında ortaya çıkan kot farkını dengelemek ve sınırları sabitlemek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Güneybatı Ocak

2023 yılında açığa çıkarılan ve mekânın güneybatısında yer alan ocağın binanın hangi tabanı ile ilişkili olduğu geç dönem tahribat çukuru nedeniyle anlaşılamamıştır. Ocağın doğusu ve kuzeyi de dahil olmak üzere geniş bir alana yayılan çukurun bahsi geçen yapı ögesini kesip kesmediğini anlamak adına kazılar başlatılmıştır. Ocağın doğusunda yer alan dağınık taşların ve çukurla ilişkili toprağın kaldırılmasının ardından yeni bir ocak tespit edilmiştir. 92x120 cm'ye yayılan ocağın, ilk evreyle (Güneybatı ocak) bütünleşik olduğu belirlenmiştir.

Yeni ocağın, doğusunda devam ettirilen kazılarla doğrudan B62.III sırasında yapıldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla güneybatıda 2023 ve 2024 yılında kazılan iki ocağın B62.III sırasında tek bir ocak şeklinde inşa edildiği, olasılıkla da B62.II'de bir kısmının kapatılarak daraltıldığı anlaşılmıştır. Ocağın doğu, kuzey ve güney sınırları taşların dik konulmasıyla belirlenmiş, ortası ise genele uygun şekilde yassı taşlarla döşenmiştir.

B 62'nin Genel Değerlendirmesi

B62, taban yenilemeleri ve olağan dışı eğimi nedeniyle stratigrafisinin anlaşılması oldukça güç bir yapıdır. Özellikle 2024 yılı kazıları sonrasında daha net şekilde anlaşıldığı üzere, B62 yalnızca boyutlarıyla değil, aynı zamanda mekân içi düzenlenişiyle de aynı seviyedeki diğer binalardan ayrılmaktadır. Yapının en belirgin özelliği olan geniş boyutları (5.53x4.85 m), söz konusu eğimin de başlıca nedeni olarak görünmektedir. B62'nin inşası sırasında özellikle doğu duvarının sağlam bir şekilde oturtulamadığı ve tabanların inşasında kot farkının korunamadığı anlaşılmaktadır. B62.III düzleminde ölçülen 54 cm'lik kot farkı bu açıdan dikkat çekicidir. Bu farkın en belirgin biçimde doğu ve 2024 yılı kazılarıyla

birlikte daha iyi anlaşıldığı üzere, güney duvarlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle sıva yenilemeleri özellikle bu köşelerde yoğun olarak tespit edilmiştir. Ancak yapılan müdahalelere rağmen taban yüzeyinin tam anlamıyla düzleştirilemediği anlaşılmaktadır.

Stratigrafinin okunmasını zorlaştıran bir diğer unsur, yapının merkezinde yer alan tahribat çukurudur. Ele geçen bir çanak parçası sayesinde geç döneme tarihlenebilen bu çukur, mekânın tüm tabanlarını kesmiştir. Çukurun alt yüzeyinde ele geçen kafatası parçaları, kazı sırasında tahrip olmuş olabilecek mezarlara işaret etmektedir. Aynı seviyede açığa çıkarılan iki farklı çukurun varlığı, bu alanda sanıldığından daha uzun süreli bir insan etkinliğini düşündürmektedir.

B62’de açığa çıkarılan ocaklar yapının işlevine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. B62.III’ün en erken aşamasında birlikte kullanıldığı anlaşılan iki büyük boyutlu ocağın varlığı, yapıyı çağdaş diğer binalardan ayıran başlıca unsurlardan biridir. Yapının genelinde görülen aşırı eğim, buna bağlı olarak gerçekleştirilen özensiz sıva yenilemeleri ile ocakların dikkat çekici derecede düzenli planlanması arasında belirgin bir zıtlık vardır. Ayrıca, eğim nedeniyle yapılan sıva yenilemelerinin özellikle ocakların çevresinde yoğunlaşması, bu yapıdaki faaliyetlerin öncelikli olarak pişirme aktiviteleriyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Bina düzenlenmesine harcanan yüksek ve tekrarlayan iş gücüne rağmen, yaşam düzeninin diğer yapılarda olduğu gibi başarılı şekilde oluşturulamamış olması, B62’nin işlevsel kullanımı ön plana çıkardığını göstermektedir. Bu değerlendirmeler ışığında, B62’nin en erken aşamasında konut olarak tasarlanmış olsa dahi, sonraki kullanım evrelerinde büyük oranda pişirme faaliyetleriyle ilişkili bir mekâna dönüştüğü ve yapılan inşa müdahalelerinin de bu işlevi sürdürmeye yönelik gerçekleştirildiği söylenebilir. Sonuç olarak, B62’nin tipik konut mimarisinden saparak farklı bir işlevsel kazanmıştır. Özellikle iki büyük ocağın varlığı ve sıva yenilemelerinin yoğunluğu, bu yapının gündelik yaşamın ötesinde daha kolektif, hanehalkı temelli pişirme ve paylaşım etkinliklerine sahne olmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Bina 59

Bina 59, Bina 63’nin batısında doğusunda konumlanır. Binanın güneydoğusunda kısmen korunmuş bir taban saptanmıştır. Taban üstü dolgu, kısmen kerpiç ve sıva parçaları içeren, gri-kahverengi bir dolgudur. Mekânın doğusunda, doğu duvarın hemen önünde dörtgen formlu, 1.50x0.90 m boyutlarında bir ocak bulunmuştur. Ocak, güneyde kısmen çaytaşlarıyla döşenmiş olup taşların kuzeye doğru devam etmediği anlaşılmıştır. Ocağın iç dolgusunun yoğun küllü, yanık, kahverengi ve sarı kerpiç döküntüleri içerdiği tespit edilmiştir. Ocağın üstü yaklaşık 5 cm kalınlığında, güneyde kırık, düşük kerpiç parçaları içeren ve kuzeyde daha küllü nitelikte bir dolgu ile kaplanmıştır. Ocağın hemen güneyinde, tabanın hemen üstünde de devam eden küllü bir dolgu yer aldığı görülmüş olup bina tümüyle temizlenmiş ve belgelenmiştir.

Bina 58

Bina 58, Bina 60'ın hemen kuzeyinde saptanan tek odalı bir yapıdır. 2022 yılında kazısına başlanan binanın kuzeydoğu köşesi ve güneydoğu köşesinde olmak üzere, kuzey-güney aksında yer alan iki çukurun kazısı 2024 yılında tamamlanmıştır. Çukur dolguları kahve-bej-gri renkli ve dolgusunun oldukça steril olduğu görülmüştür.

Bina 64

Bina 64'te gerçekleştirilen çalışmalar sırasında binanın iki odalı olduğu tespit edilmiştir.

Güney Oda

Binanın güney odasında, mekânın güneybatısını kaplayan alanda tabanda gözlemlenen çöküntü, burada bir mezar çukuru olabileceğini düşündürmüştür. Bu alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan oldukça büyük ve derin (yak. 50 cm derinliğinde ve 1.20x0.60 m boyutlarında) mezar çukurunda yetişkin bir bireye ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Mezarın doldurularak kapatıldığı toprak yoğun şekilde kil parçaları ve *fitolit* kalıntıları içermektedir. Batı duvarında takip edilebilen taban sıvaları, mezar çukuru kapatıldıktan sonra üstünün defalarca sıvandığını göstermektedir.

Birey çukura yarı-*hocker* pozisyonunda gömülmüştür. Altında ve kemiklerin üstünde kısmen korunagelmüş, başın hemen doğusunda ve ayak ucunda ise iyi korunagelmüş durumda, bir hasıra ait olduğu düşünülen *fitolit* izleri; başın altında, kafatasını destekler pozisyonunda kırmızı kilden bir blok mevcuttur. Ayak ucunda ise sarı renkli kilden bir başka blok, mezar çukurunu sınırlandırmaktadır. Bu durum, bireyin mezara bir hasır üzerinde veya bir hasıra sarılı şekilde gömüldüğünü, başın ve ayakların ise kil bloklarla desteklendiğini göstermektedir. Kafatasının hemen güneyi ve doğusunda görülen taban parçalarının gösterdiği üzere, mekânın erken evre tabanı mezar çukuru tarafından kesilmiştir. Kafatasının hemen arkası/güneyinde, bu erken evre tabanına oturur şekilde ise bir adet taş keski (AH-1157) ve taş keski üzerine oturur şekilde bırakılmış bir obsidiyen dilgi bulunmuştur.

Bedene ait kemikler, *pelvis* ve kafatası oldukça tahrip olmuş (ufalanmış) durumdadır ve örneğin üst bacak kemiğinde parça parça eksikler mevcuttur. Bacakta *tibia* ve *fibula* ve ayak parmakları; tahrip olmuş durumdaki kafatası ve çene korunagelmüş durumdayken *femurda* eksikler gözlemlenmiştir. Bireyin tahrip olmuş gövde kemikleri, bacaklar, *pelvis* ve kafatası beyaz/gri renkli bir kil ile sıvanmıştır. Sıva, adeta dağılan kemikleri bir arada tutma işlevi taşımaktadır. Yanı sıra, kaburgalarda yanık izleri gözlemlenmiştir.

Kemiklerin korunma durumu, sıvanmış olması ve yanı sıra çukurun üstünün kapatıldıktan sonra defalarca taban sıvasıyla sıvanmış olması, bireyin, mezara gömüldükten sonra taşınmış ve bir işlemden geçirilmiş olabileceğini, mezar açılarak çıkarıldığı ve sıvanarak yeniden gömüldüğü olasılığını akla getirmektedir.

Kuzey Oda

Bina 64'ün üstten ikinci yapı evresine ait, yapının kerpiç paravanla ikiye ayrılan kuzey yarısında bulunan taban ve ilişkili yapı öğelerinde çalışmalar sürdürülmüştür. Oda'nın kuzeyinde taban yaklaşık olarak 10 cm kadar derinleşir/çöker. Tabanın bu kesiminde doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş bir ocak bulunmaktadır. Ocak dik yerleştirilmiş büyük kenar taşları ile sınırlandırılmaktadır. Yaklaşık 20 cm derinliğindeki ocağın tabanı ise çaytaşlarıyla döşelidir. Özellikle orta kesimlerdeki çaytaşları çatlamış durumdadır, kuzeyindeki kenar taşları da ısı nedeniyle renk değişimine uğramıştır. Ocağın batısında ise yine çaytaşı döşeli, dik yerleştirilmiş büyük ve uzun bir taşla ayrılmış bir bölüm yer alır. Bu kısımda dolgu, yoğun şekilde kül ve kömür içermektedir ve ocağın iç dolgusundan farklılaşması itibarıyla ayrı bir birim olarak belgelenmiştir. Ocağın derinliği, büyüklüğü ve formu bir tandır/fırın olduğunu düşündürmektedir.

Bina 64'ün ikinci yapı evresine ait taban üsttekenden daha az sıva yenilemelerine sahiptir. Kuzeydeki ocak dışında ocağın güneydoğusunda tabanın üstüne düşmüş ocak taşları, sığır kürek kemiği ve büyükbaş hayvanlara ait kemiklere rastlanır. Mekânın bu bölümü yiyecek hazırlığına ayrılmış olmalıdır. Duvar sıva dönüşleri, güneyden farklı olarak son derece muntazamdır. Özellikle mekânın kuzeybatı köşesinde sıva dönüşü nettir ve yanma nedeniyle renk değişimine uğramıştır.

Bina 63

Bina 63, Bina 64'ün hemen batısında yer alır. 2023 yılında yapılan çalışmalarda tespit edilmiş olan üç adet çukur, 2024 sezonunda iskelet çukuru olabilecekleri düşüncesiyle kazılmaya başlanmıştır. Çukurlardan biri kuzeybatı duvarı yakınında diğer ikisi ise aynı aksta olacak şekilde doğu duvarının yaklaşık olarak ortasında ve diğeri ise kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Belirtilen üç çukurun da kazıları yapılmış ve tamamlanmıştır. Kuzeydoğu duvarı yakınında yer alan çukurda bir iskelet tespit edilmiştir.

Çukur boyutları başta 65x75 cm iken yaklaşık 40 cm seviye inildikten sonra iskeletin bacak ve ayak kemiklerine rastlanması sonucunda çukur iskeletin tamamına ulaşılabilmesi amacıyla genişletilmiş, 77x121 cm olarak yeni sınırları belirlenmiştir. Bu iskelet çukurunun büyüklüğü höyük genelinde rastlanmış olan ölü gömme uygulamaları ile benzerlik göstermemektedir. İskeletin bulunduğu çukur kazılırken oldukça fazla yanmış odun, az miktarda obsidiyen ve hayvan kemiğine rastlanılmış, yer yer ise parçalı şekilde taban sıvaları görülmüştür.

İskelet kemiklerinin çok iyi korunmadığı ve en hafif darbeye bile dağıldığı görülmüştür. Kafatası tüm bir şekilde açığa çıkarılmıştır. Yüz kemikleri (alt-üst çene, göz çukurları), dişler, omurga (üç parçası haricinde) ve kaburgaların bir kısmına rastlanılmamıştır. Kafatası kuzeydoğuya bakacak şekilde gömülmüş olup kafatasının hemen yanında bir hayvana kaburga parçasına rastlanmıştır. İskeletin üst vücudu “yüz üstü” diye tabir edilebilecek

şekildeyken alt vücudu kuzeybatıya doğru yöneltilerek yarı-*hocker* pozisyonunda gömülmüştür. İskeletin kemik parçalarındaki eksiklerin çok sayıda olması ikincil gömüt olabilme ihtimalini akıllara getirmektedir. İskelet çukurunda iskelet ile aynı seviyede koyun/keçiye ait olduğu düşünülen çok sayıda hayvan kemiği ve birkaç adet obsidiyen görülmüştür. İskelet kaldırıldıktan sonra çukurda çaytaşlarına rastlanılmış ve çukurun kazısı tamamlanmıştır.

Bina 66

Bina 66 üç odası olan bir yapıdır. Binanın güneydoğusunda bulunan mekanının kuzeybatı köşesinden başlayarak mekânın orta kesimlerine doğru ilerleyen küllü *fitolit*li dolgu tabakası saptanmış ve kaldırılmıştır. Mekânın kuzeybatı duvarında görülen sıva izleri ve mekânın güneydoğu köşesinde görülen kil parçaları sonrasında mekânın tabanına ulaşılmıştır. Kuzeyden güneye doğru eğimli olan bu tabanın bozulmuş, tahrip olmuş bir taban olduğu görülmüştür. Söz konusu tabana ulaşıldıktan sonra bu mekân ile çalışmalar sonlandırılmış.

Binanın kuzeyindeki mekânında yoğun obsidiyen ve hayvan kemiği buluntulara rastlanmıştır. Malzeme yoğunluğunun azalması ile mekânın tabanına ulaşılmış ve kazısı sonlandırılmıştır.

Binanın güneybatısında yer alan mekân kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru eğimlidir. Mekân dolgusunun yoğun hayvan kemiği ve obsidiyen malzeme içerdiği görülmektedir. Mekânın kuzey ve doğu duvarında görülen sıva izleri tabana yaklaşıldığını düşündürmektedir.

Bina 68

Bina 68, Bina 64'ün doğusunda konumlanan, dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı bir yapıdır. Odanın pek çok kez yenilendiği, taban sıvalarının gri renkli, olasılıkla kireçli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Odanın kuzeybatı köşesinde Bina 64'te olduğu gibi doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş bir ocak bulunmuştur. Ocağın, diklemesine yerleştirilmiş taşlarla sınırlandırıldığı görülmüş olup bina temizlenerek belgelenmiştir.

Bina 70

Bina 70, Bina 63'ün güneyinde konumlanmaktadır. Binanın kuzeybatısında bulunan döküntünün kerpiç izlerine bakılarak batı duvarının doğuya doğru devrildiği anlaşılmaktadır. Binanın güneyinde bulunan kesitten geç dönemlere ait olduğu düşünülen bir çukur saptanmıştır. Çukurun olduğu bölgede çeşitli çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Devam eden kazı çalışmaları binanın tabanına ulaşılmıştır.

Bina 71

Bina 71, Bina 70'in doğusunda yer alır. Binanın iç dolgusu yoğun şekilde büyük hayvan kemikleri, kemik alet, obsidiyen, kül, kömür ve *fitolit* kalıntıları içermektedir. Binada henüz tabana ulaşılamamıştır, çalışmalara ilerleyen yıllarda devam etmesi planlanmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Aşıklı Höyük'ün MÖ 9. binyıl ortalarından itibaren yaklaşık bin yıl boyunca kesintisiz iskâna sahne olduktan sonra terk edilmiş olması, erken Neolitik toplumların gelişim ve dönüşüm dinamiklerini anlamada kritik bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Son yıllarda yürütülen kazılar, özellikle yerleşmenin son evrelerine yoğunlaşarak, bu sürecin ardındaki toplumsal ve çevresel nedenleri açığa çıkarmayı hedeflemiştir. Ancak mevcut veriler, terk sürecine ilişkin kesin sonuçlar vermekten ziyade, farklı açıklama modellerinin test edilmesini gerektiren karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır.

Bu noktada, özellikle izotop analizleri gibi biyokimyasal yöntemlerin kullanımı, son dönem toplumunun beslenme rejimi, çevresel stres göstergeleri ve dış etkileşimlerin varlığına dair doğrudan kanıtlar sunma potansiyeline sahiptir. Böyle bir yaklaşım, terk sürecinin temelinde bir kaynak kıtlığı (örneğin iklimsel dalgalanmalar, tarım ve hayvancılıkta sürdürülebilirlik sorunları) mı, yoksa dış etkileşimlerden kaynaklanan baskılar mı olduğunu ayırt etmede belirleyici olacaktır. Bununla birlikte, son yıllarda elde edilen bulgular, hane halklarının artan ekonomik özerkliklerinin ve üretim-tüketim pratiklerinde gözlenen çeşitlenmenin, yerleşmede uzun süre sürdürülen eşitlikçi düzeni giderek zayıflatmış olduğunu göstermektedir. Bu durum, topluluk içinde daha belirginleşen sosyo-ekonomik farklılaşmaların, ortak yaşam modelini tehdit eden en önemli dinamiklerden biri olabileceğini düşündürmektedir.

Dolayısıyla Aşıklı Höyük'ün terk edilişi, yalnızca tek bir nedene indirgenemeyecek karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmelidir. En olası senaryo, hane temelli özerklik arayışlarının ve üretim stratejilerindeki farklılaşmaların, ortak mekânsal düzenlemelerle (örneğin komünal yapılar ve kolektif alan kullanımı) sürdürülmeye çalışılan toplumsal eşitliği aşamalı olarak aşındırmasıdır. Bunun yanı sıra, dış girdilerin –örneğin yeni teknolojilerin, hayvan yönetimindeki, tarım uygulamalarında ya da sosyal dinamiklere ilişkin farklı modellerin ya da çevresel baskıların– bu süreci hızlandırmış olması da ihtimal dahilindedir.

Sonuç olarak, Aşıklı Höyük'ün son evreleri yalnızca bir terk olarak değil, erken Neolitik toplulukların kırılgan toplumsal dengelerinin, çevresel ve ekonomik değişkenlerle olan etkileşimlerinin ve uzun süreli yerleşikliğin sınırlarının anlaşılması açısından eşsiz bir araştırma laboratuvarı işlevi görmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi, Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ve mali desteği ile gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Ergun, M., Tengberg, M., Willcox, G., ve Douché, C. (2018). Plants of Aşıklı Höyük and changes through time: First archaeobotanical results from the 2010–14 seasons, (Eds. M. Özbaşaran, G. Duru and M. Stiner), *The early settlement at Aşıklı Höyük: Essays in honor of Ufuk Esin*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 191–217.

Esin, U., ve Harmankaya, S. (2007). Aşıklı Höyük. (Eds. M. Özdoğan ve N. Başgeçen), *Anadolu'da uygarlığın doğuşu ve Avrupa'da yayılımı, Türkiye'de Neolitik dönem: Yeni kazılar, yeni bulgular*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 255–272.

Peters, J., Neuberger, F., Wiechmann, I., Zimmermann, M., Balasse, M. ve Pöllath, N. (2018). Shaping the sheep: Human management and decision-making at Aşıklı Höyük, Central Anatolia, (Eds. M. Özbaşaran, G. Duru and M. Stiner), *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, Ege Yayınları, İstanbul 2018, s.325-344.

Stiner, M. C., Munro, N. D., Buitenhuis, H., Duru, G. ve Özbaşaran, M. (2022). An endemic pathway to sheep and goat domestication at Aşıklı Höyük (Central Anatolia, Turkey). *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119 (25), 1–9.

Özbaşaran, M., Duru, G. ve Stiner, M. (Eds.). (2018). *The early settlement at Aşıklı Höyük: Essays in honor of Ufuk Esin*. İstanbul: Ege Yayınları.

Quade Jay, Mary C. Stiner, Audrey Copeland, Amy E. Clark, Mihriban Özbaşaran (2018), Summary of Carbon-14 Dating of the Cultural Levels of Aşıklı Höyük, (Eds. M. Özbaşaran, G. Duru and M. Stiner), *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, Mihriban Özbaşaran, Güneş Duru, Mary C. Stiner (eds.), Ege Yayınları: İstanbul, s.43-56.

Zimmermann, M., Pöllath, N., Özbaşaran, M. ve Peters, J. (2018). Joint health in free-ranging and confined small bovids – Implications for early stage caprine management. *Journal of Archaeological Science*, 92, 13–27.

EKLER

Resim 1: Aşıklı Höyük 2024 yılı çalışmalarının gerçekleştiği kuzeydoğu alanı ve bina grupları.

OBSİDİYEN İŞLİKLERİ: KAYIRLI-GÖLLÜDAĞ 2024 ÇALIŞMALARI

Nurcan KAYACAN*

Yakup ÜNLÜLER

F. Volkan GÜNGÖRDÜ

2024 yılı yaz aylarında gerçekleştirdiğimiz “Obsidiyen İşlikleri Kazısı: Kayırlı-Göllüdağ” kazı ve araştırma projesi Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile Niğde Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve İstanbul Üniversitesinden Doç. Dr. Nurcan Kayacan’ın bilimsel koordinatörlüğünde yapılmıştır. Niğde Müzesi, İstanbul Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uzman ve Öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir.

“Obsidiyen İşlikleri Kazısı: Kayırlı-Göllüdağ” çalışması, obsidiyen hammadde yatakları ile bilinen Göllüdağ’da yer alır. Kazı alanı Göllüdağ’ın kuzey yamaçlarında, Niğde ilinin merkez ilçesine bağlı Kayırlı köyünün Pınarcık kesimindedir. Bu kesim, Bitlikeler Sırtı olarak bilinmektedir, Kayırlı köyüne kuş uçuşu 3,5 km uzaklıktadır.

GİRİŞ

Obsidiyen ilk “ticaret metası” olarak kabul edilmektedir. Tarihöncesi çağlarda bulunduğu bölgeden uzak bölgelere transferi bölgeler arası, dolayısıyla topluluklar arası ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir araştırma konusudur. Kapadokya’daki obsidiyen kaynakları arasında, rezerv büyüklüğü açısından Göllüdağ öne çıkmaktadır. Göllüdağ’da bugüne kadar tespit edilip kayıt altına alınmış birçok obsidiyen damarı mevcuttur. Kayırlı, Kömürcü, Erikli Dere, Bozköy ve Ekinlik bu kaynaklar arasında en önemlilerindendir.

Yontulabilir özelliği ve görsel olarak çekiciliği obsidiyenin tarihöncesi topluluklar tarafından tercih edilme nedeni olmuştur. Yerel topluluklar tarafından yontma taş üretiminde ana hammadde olarak yoğun kullanılırken, kaynağa uzak bölgelerde egzotik hammadde olarak oldukça az sayıda karşımıza çıkmaktadır.

Obsidiyen üzerine yapılan çalışmalarda, tarihöncesi “ticaret” ilişkilerinin anlaşılmasında iki yöntem önemli rol oynamaktadır. Bunlardan ilki kimyasal analizlerdir. Her volkanik oluşum kendine özgü bir kimyasal karaktere sahiptir. Bu kimyasal özellik, farklı bölgelere taşınmış obsidiyen örnekleriyle karşılaştırılarak, obsidiyenin ait olduğu volkanik kaynak belirlenebilmektedir. Böylece bir bölgede bulunan obsidiyen aletin, hangi volkanik kay-

* Doç. Dr. Nurcan KAYACAN; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: nurcan.kayacan@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6256-5961.

Yakup Ünlüler, Niğde Müze Müdürü, Niğde/TÜRKİYE.

Doç. Dr. F. Volkan GÜNGÖRDÜ; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-posta: volkangungordu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8483-2415.

naktan alındığı tespit edilebilmektedir. Bu duruma en iyi örneklerden biri, Suriye’deki Yabrud Kayası’nağı II yerleşiminde bulunan ve Göllüdağ kökenli olduğu belirlenen obsidiyen örnekleridir (Frahm ve Hauck 2017).

İkinci yöntem teknolojik analizdir. Tarihöncesi dönemlerde topluluklar her dönemin ihtiyacına uygun olarak farklı tekniklerde ve biçimlerde aletlerini üretmişlerdir. Bir obsidiyen bloğu belli teknikte ve çeşitli üretim aşamalarından geçirilerek alete dönüştürülür. Bu üretim aşamalarının bazen tümü bazen bir kısmı kaynakların yakınlarındaki atölyelerde gerçekleştirilir ve üretilen aletler ya da yarı işlenmiş ürünler yerleşmelere transfer edilir. Bu atölyelerin kazılması ve çıkarılan obsidiyen yongalama ürünlerinin çalışılması bize yerleşmeler ile atölyeler arasında ilişki kurulmasını sağlar.

1960’lı yıllardan bugüne gelişim göstererek devam eden kimyasal analiz çalışmaları (Renfrew *et al.* 1966, 1968; Frahm ve Hauck 2017), Göllüdağ obsidiyeninin Levant, Kıbrıs, Orta Fırat, Ege vb. gibi bir çok coğrafyaya yayılım gösterdiğini ortaya koymuştur (Cauvin *et al.* 1998; Briois *et al.* 1997; Binder and Balkan-Atlı 2001; Khalaily and Valla 2013; Milic 2014, Şevketoğlu and Hanson 2015). Bu kimyasal sonuçların arkeolojik veriler ile detaylandırılması ve bu transferlerin hangi topluluklar tarafından nasıl yapıldığının anlaşılması için hem atölyelerin hem de yerleşmelerde bulunan obsidiyenlerin teknolojik analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda üç yıldır gerçekleştirmeye çalıştığımız “Obsidiyen İşlikleri Kazısı: Kayırlı-Göllüdağ” isimli proje ile hem bölge hem de bölge dışındaki toplulukların nasıl üretimler gerçekleştirdikleri, üretimin amaçları, bu hammaddenin hareketi aracılığı ile topluluklar arasındaki etkileşim ve yayılım konularında veri toplamak amaçlanmaktadır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Göllüdağ’ın kuzeybatı yamaçlarında yer alan Bitlikeler Sırtı, kuzey-güney yönünde volkanik ovaya bakan ve ince uzun dik yamaçları olan topografik bir yapıya sahiptir. Alanda özellikle dik yamaçlarda yoğun erozyon görülmektedir.

Bu nedenle 2024 yılı arazi çalışmalarını da her yıl olduğu gibi iki yöntemle gerçekleştirilmiştir. İlki alanda yer alan işliklerde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışması, ikincisi ise toprak erozyonu nedeni ile vadiye doğru akmakta olan işliklere ait özellikli yongalama ürünlerinin kontekstinden çok uzaklaşmadan toplanarak kayıt altına alınmasıdır.

Bu yılın kazı çalışmaları 10x10 m’lik iki açmada gerçekleştirilmiştir. Açmalardan ilki 2023 yılında kazısına başladığımız Bitlikeler Sırtı’nın ortalarına denk gelen kısımda, doğu ve batı yamaçlarının aksine erozyonun en az olduğu, nispeten düz bir alanda konumlanmaktadır. Diğeri ise ilk açmanın güney batısında yer alır.

2024 yılı çalışmaları:

Açma 1: 756-757/781-782 numaralı noktalar arası

Açma 2: 653-654/678-679 numaralı noktalar arası

Her iki açmada da tüm alan 1x1 m'lik küçük karelere (ışık kazıları için uygulanan yöntem) bölünmüştür.

İlk açmada geçen kazı sezonunda 1x1 m'lik 14 karede çalışma gerçekleştirilmişti. Bu açma kuzeybatı yönüne hafifçe eğimlidir. Geçen yıl yaptığımız çalışmalarda f1 ve f2 karelerine denk gelen kısımda iri, yoğun ve yatay pozisyonda irice perlit blokları ile beraber büyük obsidiyen yongalara rastlanmıştır. Yongaların bulunduğu kareler diğer karelerden (a-e/1-2 karelerinden) daha derinde yer almaktadır. Bu nedenle 2024 yılı çalışması için diğer alanlarda da f1 ve f2 karelemlerindeki seviyeye inme kararı alınmıştır. Açmanın 7x3 m'lik alanda yoğun çalışma gerçekleştirilmiştir. Özellikle a-g/1-2 plankarelerinde obsidiyenlerin yayılımı rahatça izlenebilmektedir (Resim: 1). Ancak obsidiyen dağılımı a-g/3teki plankarelerde de az sayıda da olsa gözlenmektedir.

Kazı çalışmasında obsidiyen buluntular yerinden kaldırılmadan etrafı açılarak ortaya çıkarılmaktadır. Böylelikle buluntuların nerede yoğunlaştığı birbiri ile ilişkileri daha sağlıklı olarak ele alınabilmektedir. Tüm karelerde f1 ve f2 seviyesine inildikten sonra yoğun obsidiyen buluntular kareleri ve kodları dikkate alınarak toplanmıştır. Kazı sırasında ve toplama sonrası çıkan toprak elenerek minik yongalama artığı obsidiyen buluntular elde edilmiş ve kaydedilmiştir. Toplama sonrası seçilen üç 1x1 m'lik karelerde (a/1, a/2 ve f/1 karelerinde) daha derine inerek obsidiyen buluntuların devam edip etmediği kontrol edilmiştir. Yoğunluğun daha derinde devam ettiği anlaşılmıştır.

İkinci açma bir önceki açmanın güney batısında konumlanmaktadır. 10x10 m'lik açma yine 1x1m'lik plankarelere bölünmüştür. Bu plan karelerden a/10, b/10, b/9, c/10, c/9, f/10, f/9 plankarelerinde derinleşilmiştir. Obsidiyenler dağınık halde, belli bir kontekst oluşturmadan gelmektedir. Henüz tanımlı bir yoğunluğa rastlanmamıştır.

Yukarıda değindiğimiz üzere kazı çalışması dışında Kayırlı-Bitlikeler Sırtı'nda erozyon nedeni ile vadiye doğru akan, bağlamından kopmuş yontma taş buluntuların toplanmasına bu yıl da devam edilmiştir. Buluntular bulunduğu nokta ve özelliği ile harita üzerinde kayıt altına alınmıştır.

ATÖLYE ÇALIŞMALARI VE DEĞERLENDİRME

Atölye çalışmaları hem ilk açmadan hem de Bitlikeler yüzeyinden gelen buluntular üzerine yapılmıştır.

Açma Buluntuları

16 adet 1x1 m’lik plankarelerden çıkan tüm buluntular analiz edilmiştir. Buluntular içinde yongalama ürünlerinin yanı sıra ham işlenmemiş obsidiyenler de kaydedilmiştir. İstatistik çalışmaları hammadde yoğunluğunun a1, a2 ve f1 karelerinde olduğunu göstermektedir. Makroskobik renk ve doku analizleri obsidiyenlerin farklı renk ve dokularda olduğunu, atölyedeki yongalama için farklı kaynakların tercih edildiğini işaret etmektedir. Analiz edilen 1876 adet buluntudan en yoğun grubu %85 ile gri dumanlı, yarı saydam obsidiyenler oluşturur. Bu grubu %13 ile siyah, çoğunlukla opak olan obsidiyenler, %2 ile ise yoğun perlitli, homojen olmayan yapıya sahip bir obsidiyen grubu takip eder.

16 kareden gelen 1876 adet yongalama ürünü teknolojik olarak da analiz edilmiştir. Analiz sonuçları alanda yoğunlukla irili ufaklı yoğun yongaların olduğunu göstermiştir. Buluntular içerisinde tüm üretimi temsil edebilecek önform, önform şekillendirme yongaları, vurma düzlemi açma parçaları, omurgalı ve doğal yüzlü yan dilgiler, tek ve iki vurma düzlemlili merkezi dilgiler, tek ve iki yönlü çıkarımlı çekirdekler kaydedilmiştir (Resim: 2).

Yüzey Buluntuları

Atölye çalışmalarında ikinci olarak Bitlikeler Sırtı’nda yüzeyde bulduğumuz özellikli obsidiyen buluntular incelemeye alınmıştır. Geçen yıllarda olduğu gibi bu yıl da buluntulardan farklı teknik ve sistemlerde üretimlere ait veriler elde edilmiştir.

Bitlikeler Sırtı’na yayılmış farklı noktalardan elde ettiğimiz buluntular şöyledir: iki yüzeyli önformlar, naviform çekirdekler, baskı dilgi çekirdekleri, tek ve iki yönlü dilgi çekirdekleri, vurgaçlar ve el baltası. İki yüzeyli önformlar Bitlikeler Sırtı’nda yoğun olarak karşımıza çıkan buluntular arasındadır. Bu iki yüzeyliler özellikle Neolitik Dönem’de dilgi üretiminin önformu olarak şekillendirilip dilgi çıkarımının ilk aşamasında oluşturulan formlardır (Resim: 3).

Naviform ve Baskı çekirdekleri ise özellikle Yakınoğu Neolitik Dönemi’nin Çanak Çömlek Öncesi B (PPNB) olarak adlandırılan evresinde yoğunlukla karşımıza çıkan dilgi çekirdekleridir. Tek ve iki yönlü doğrudan vurma yöntemi ile işlenmiş çekirdekler ise bölge içinde gördüğümüz dilgi üretimi ile ilişkili olmalıdır (Kayacan 2015; Binder ve Balkan-Atlı 2001).

Bu yıl yüzeyde bulunan iki vurgaçtan biri çok nadir kullanıldığını bildiğimiz obsidiyen hammaddesinden diğeri ise bazalttan yapılmıştır.

Bir diğer buluntu Alt Paleolitik’e ait bazalttan yapılmış bir el baltasıdır (Resim: 4). Nadir de olsa Paleolitik buluntular Bitlikeler Sırtı’nda mevcuttur.

Bu yıl üçüncüsünü gerçekleştirdiğimiz “Obsidiyen İşlikleri Kazısı”, alanın Neolitik Dönem buluntuları açısından oldukça zengin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Bitlikeler Sırtı’ndaki yoğun erozyon birçok atölyenin vadiye doğru akmasına neden

olmaktadır. Gelecek yıllarda yapacağımız çalışmalar ile hem kontekstinde atölye buluntularının değerlendirmesine hem de erozyon ile kontekstinden kopan buluntuların yok olmadan toplanmasına devam edilecektir.

TEŞEKKÜRLER

Obsidiyen İşlikleri Kazısı: Kayırlı Göllüdağ Projesi, Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve mali desteği gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Binder, D., Balkan-Atli, N. (2001). Obsidian Exploitation and Blade Technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey), (Eds. I Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti and P. Biagi), *Beyond Tools. Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant*, 1- 16, Berlin: ex oriente.

Briois F., Gratuze B., Guilaïne, J. (1997). Obsidiennes du Site Néolithique Précéramique de Shillourokambos (Chypre). *Paléorient* 23/1: 95-112.

Cauvin, M.-C., Gourgaud, A., Gratuze, B., Arnaud, N., Poupeau, G., Poidevin J.-L., Chataigner C., (Eds.), (1998). *L'obsidienne au Proche et Moyen Orient. Du volcan à l'outil*, Oxford: BAR International series 738.

Frahm, E., Hauck, T. C. (2017). Origin of an Obsidian Scraper at Yabroud Rockshelter II (Syria): Implications for Near Eastern Social Networks in the Early Upper Paleolithic, *Journal of Archaeological Science Reports* 13: 415-427.

Kayacan, N., 2015. *Anadolu'da Neolitik Dönem'de Baskı Tekniği ile Taş Yongalama: Uygulama, Dağılım ve Kültürel Farklılıklar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Khalaily H, Valla, F., (2013). Obsidian in Natufian Context: The Case of Eynan (Ain Mallaha), Israel, (Eds. O. Bar-Yosef, F. R. Valla), *The Natufian Foragers in the Levant. Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia*. 193-202, Ann Arbor: Monographs in Prehistory. Archaeological Series 19.

Milic, M., (2014). Pxr Characterisation of Obsidian from Central Anatolia, the Aegean and Central Europe, *Journal of Archaeological Science* 41, 285-296.

Renfrew, C., Dixon J. E., Cann J. R. (1966). Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East, *Proceedings of the Prehistoric Society* 32, 30-72.

Renfrew, C., Dixon J. E., Cann J. R. (1968). Further Analysis of Near Eastern Obsidians, *Proceedings of the Prehistoric Society* 34, 319-331.

Şevketoğlu, M., Hanson, I. (2015). Akanthou-Arkosykos, a Ninth Millennium BC Coastal Settlement in Cyprus. *Environmental Archaeology* 20: 225-238.

EKLER

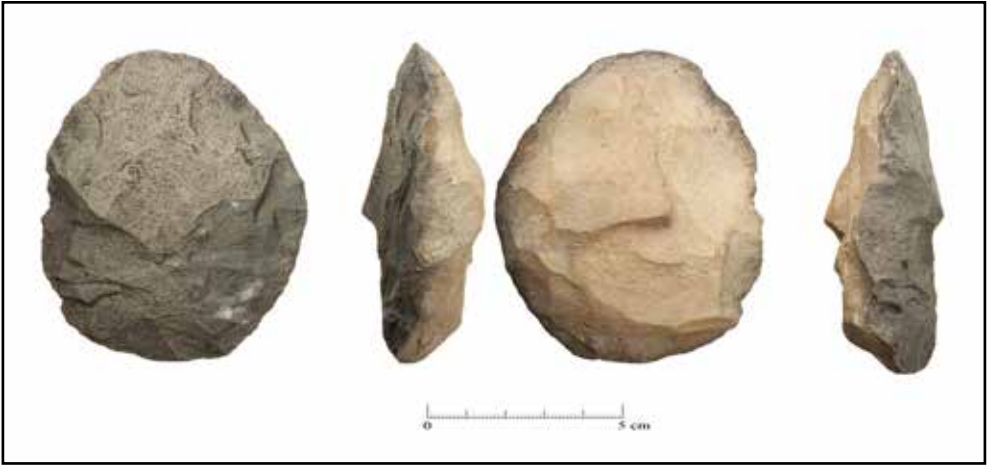
Resim 1: Açma genel görünümü.

Resim 2: Dilgi çekirdeği.

Resim 3: Önform.

Resim 4: El Baltası.

İDYMA ANTİK KENTİ VE AKYAKA ORTA ÇAĞ KALESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Oktay DUMANKAYA*

Gülnaz SAVRAN

Nil Deniz DİRLİK

Evren AÇAR

Çağlar AKDAĞ

I. GİRİŞ

Akyaka Orta Çağ Kalesi Muğla ili, Ula ilçesi, Gökova Mahallesi'nde, Akyaka İnşidibi Mevkii olarak adlandırılan ve antik çağlardan günümüze kadar kesintisiz iskâna sahne olmuş bir tepe üzerinde yer almaktadır. Söz konusu kalenin yer aldığı tepelik alanda İdyma Antik Kenti'ne ait kalıntılarda yer almakta olup, arkeolojik ve yazılı kaynaklar, İdyma Antik Kenti'nin yer aldığı bölgenin MÖ 7. yüzyıldan itibaren kullanıldığını ve MS 5. yüzyıldan sonra da Doğu Roma kaynaklarında anıldığını ortaya koymaktadır. Piri Reis'in haritalarında "Gökova Suyu" ve "Kerme Körfezi" adlarıyla kaydedilen bölge, 17. yüzyılda Evliya Çelebi tarafından harap bir kale olarak tanımlanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında G. Guido ve L. Robert tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla alanın küçük ölçekli bir İdyma yerleşimi olduğu anlaşılmış, 2000'li yıllarda yürütülen yüzey araştırmalarıyla bu tespitler desteklenmiştir¹.

* Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Onikişubat-Kahramanmaraş/TÜRKİYE, E-posta: oktaydumankaya@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9007-0536.

Arkeolog, Müze Müdürü, Gülnaz SAVRAN; Muğla Müzesi Müdürlüğü, Muğla/TÜRKİYE.

Dr. Arkeolog Nil Deniz DİRLİK; Ula Belediyesi, Fen İşleri Müdürlüğü, Muğla/TÜRKİYE, E-posta: nil_dirlik@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-1540-5666.

Arş. Gör. Dr. Evren AÇAR; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Onikişubat-Kahramanmaraş/TÜRKİYE, E-posta: evrenacar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0022-5627.

Arkeolog Çağlar AKDAĞ; Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji ABD. Doktora Öğrencisi, Selçuklu-Konya/TÜRKİYE, E-posta: caglarakdag.mku@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3017-3706.

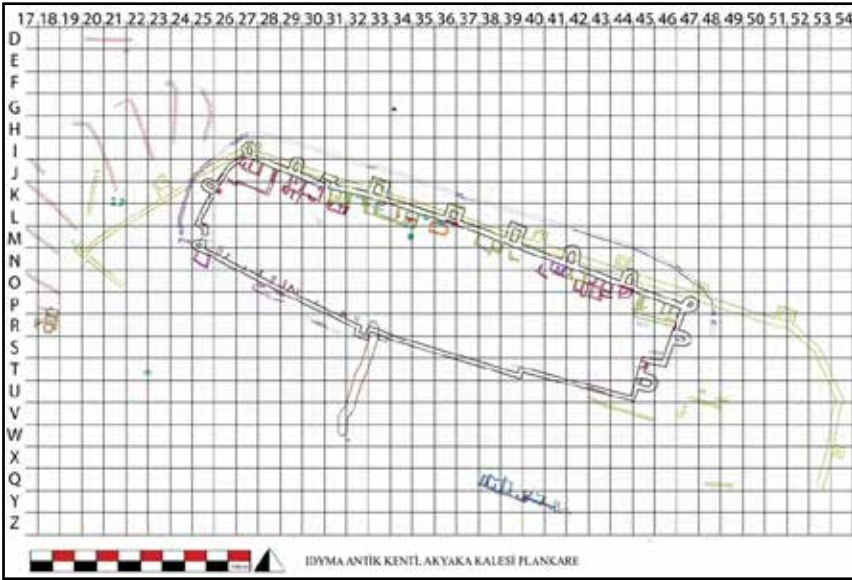
1 Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: 2024/4-23 M [D6]-Münferit Proje). Çalışmalara göstermiş oldukları anlayış ve verdikleri desteklerden ötürü Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkür ederiz.

2024 yılı kazı sezonunda²

- Akyaka Orta Çağ Kalesi'nde,
- Kalenin Güney suruna kadar uzanan tonozlu su tüneline (dehliz),
- Kalenin güneyinde yer alan ve Azmak Nehri ile paralel uzanan erken dönem mimari kalıntılarda ve mezarlarda,
- Akyaka Orta Çağ Kalesi'nde ve çevresinde Drone Manyetik Çalışmaları yapılmıştır.

II. AKYAKA ORTA ÇAĞ KALESİ VE GÜNEY YAMAÇ ÇALIŞMALARI

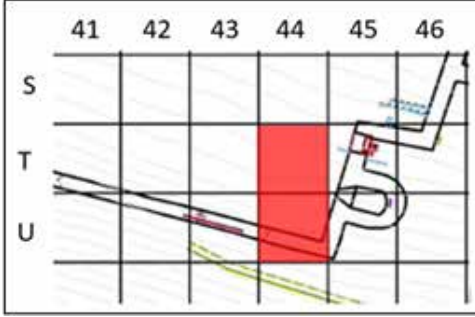
2024 yılı çalışmalarında kale içi mekânların planlanmasını ve kullanım işlevlerinin anlaşılmasını amaçlayan kazılar, “Wheeler Sistemi” doğrultusunda T44 plankaresinde yoğunlaşmıştır (Çizim: 1). Doğu kapının güneyinde yürütülen çalışmalarda doğu-batı doğrultulu bir teras duvarı ile kuzeyde mekân duvarı olabilecek kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntuların geç dönem (Beylikler–Osmanlı) eklemeleri olduğu değerlendirilmektedir (Resim: 1–2).

Çizim 1: Wheeler Sistemi.

2 Muğla Gökova Mahallesi'nde yer alan İdyma Antik Kenti ile Akyaka Orta Çağ Kalesi kazılarına Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 07.08.2020 tarih ve 570507 sayılı kazı ruhsatı doğrultusunda 14.09.2020 tarihinde Muğla Müzesi Müdürlüğü başkanlığında başlanmıştır. 2024 yılı kazı ve temizlik çalışmalarımız, Muğla Müzesi Başkanlığında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Oktay Dumankaya'nın Bilimsel sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Kazı onayı ve destekleri için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Muğla Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığına, İl Kültür Turizm Müdürlüğüne, Ula Belediyesine, katkıda bulunan müze uzmanlarına ve tüm ekip üyelerine teşekkürü borç biliriz.

Ayrıca kalenin güney sur hattı boyunca ve doğu-güney surlarının birleşim noktasında gerçekleştirilen kazılar, alanın teraslama düzenlemeleriyle planlandığını ve mekânların bu teraslara uyumlu biçimde inşa edildiğini göstermiştir (Resim: 2). Bu bulgular, kale içeri-sindeki mekânsal organizasyonun katmanlı bir gelişim süreci izlediğini ve farklı dönemlerde yeniden düzenlenerek kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Resim 1: Kazı çalışmalarının gerçekleştirileceği alanlar ve T44 açmasının çalışma öncesi durumu (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 2: T44 açmasının kuzeyinde mekân duvarı, güneyinde teras duvarı; Doğu ve Güney surlarının kesişim noktası ile Doğu-Batı yönünde uzanan teras duvarı (İdyma Kazı Arşivi).

III. TONOZLU TÜNEL (DEHLİZ) ÇALIŞMALARI

Kalenin güney yamacında yer alan R33–W32 plan karelerinde kuzey–güney doğrultusunda uzanan ve toplamda yaklaşık 65 m uzunluğa sahip tonozlu tünel (dehliz) ortaya çıkarılmıştır. Sur bedeninden basamaklarla girilen yapının güney bitimine kadar ana kayaya oyulmuş basamaklar eşlik etmektedir. İç kısımda zeminden 1,5 m yükseklikte yer alan karşılıklı kare nişler, hem suyun yukarı taşınmasına yönelik bir sistemin, hem de aydınlatma düzeneklerinin parçası olarak yorumlanmaktadır (Resim: 3). Yapının üst örtüsü poligonal taşların kireç harçla örülmesiyle inşa edilmiş olup, Orta Çağ kale duvar tekniğiyle benzerlik göstermektedir (Resim: 4). Tünel boyunca yerleştirilen havalandırma delikleri ise zaman içinde yapının üst örtüsünde zayıflamalara ve kısmi yıkılmalara yol açmıştır. Tünel girişinde 1,5 m olan genişlik, güney bitimde 3 m’ye ulaşmakta; bitim noktasında ise basamaklarla inilen kapalı bir su temin alanı bulunmaktadır (Resim: 4).

Yapının inşa tekniği, farklı ustaların işçiliğini yansıtan taş seçimleri ve uygulama farklılıklarıyla dikkat çekmektedir. Ancak bu durum, uzun vadede yapıda bozulmalara da neden olmuştur. 1. derece deprem bölgesinde yer alan yapı, tarih boyunca sarsıntılardan zarar görmüş ayrıca su, nem ve tuz etkisiyle hem taşlarda hem de kireç harçta ciddi bozulmalar saptanmıştır.

Sıcak ve nemli iklimin yol açtığı termik şok, bitki kökleri, yosun ve çiçeklenmeler yapının dayanımını zayıflatırken; definecilerin açtığı oyuklar ve tonozda meydana gelen tahribatların, statik bütünlüğü tehdit ettiği belirlenmiştir. Bu nedenlerle yapı için konservasyon çalışmalarına yönelik gerekli izinler alınmış ve uygulamalara başlanmıştır.

Resim 3: Dehlizin güneydeki bitim noktası ile yapının havadan görünümü. (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 4: Dehlizin iç kısmı, içerisinde yer alan su kaynağı ve su temin alanı (İdyia Kazı Arşivi).

Söz konusu dehlizin korunmasına yönelik konservasyon çalışmaları, Muğla Bölge Koruma Kurulunun 25.03.2021 tarihli ve 10707 sayılı kararı doğrultusunda sürdürülmüştür. Bu kapsamda dehliz ve sarnıçta kullanılan harç ve yapı malzemeleri analiz edilmiş, özgün malzemeye en yakın uygulamalarla konservasyon süreci başlatılmıştır. Çalışmalar, dehlizin üst kısmındaki açıklıklardan başlanarak basit onarım teknikleriyle yürütülmüştür (Resim: 5).

Poligonal taşlar, iç blokaj sistemine orijinal duvar örgüsüne uygun şekilde yerleştirilmiş; dip kısımlarda 50 cm harç şap uygulanmış, üst bölümler hellik taşlarla kapatılarak özgün eğim yeniden verilmiştir. Çalışmalar sırasında ahşap kalıpların sağlamlığı göz önünde bulundurularak işlemler periyodik olarak ilerletilmiş; tabakalardaki kuruluk tespit edilerek düzleme ve silim işlemleri yapılmıştır. Ayrıca üst perde harcı uygulanırken belirli aralıklarla havalandırma delikleri bırakılmış ve her 6 metrede bir tekrarlanan bu açıklıklarla yapının nemden korunması hedeflenmiştir (Resim: 5).

Resim 5: Dehliz içerisinde kalıp yapımı ve basit onarım amacıyla taş taşınması; devamında tonozlu tünelin örülmesi ve yapının tamamlanmış son hali (İdyma Kazı Arşivi).

IV. DRONE MANYETİK ÇALIŞMALARI

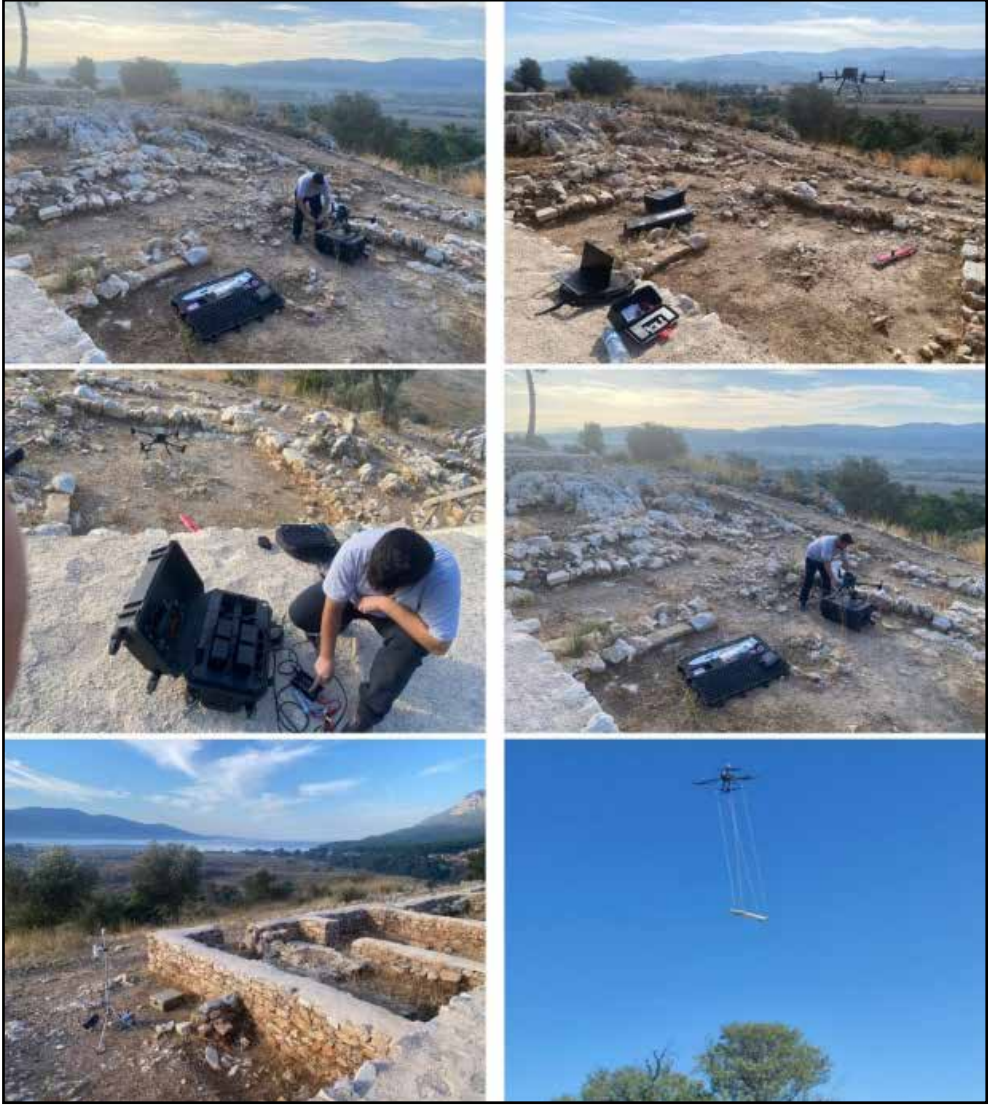
Çalışmalar kapsamında Akyaka Orta Çağ Kalesi'nde arkeolojik kalıntıların ön tespitlerinin yapılması amacıyla Drone Manyetik çalışmaları da yürütülmüştür (Resim: 6). Bu doğrultuda özellikle gerçekleştirilmesi planlanan Yer Radarı (GPR) çalışmaları öncesi, ön verilerin elde edilebilmesi amacıyla “Drone Manyetik Yöntemi” tercih edilmiştir. İnsansız hava araçlarına entegre edilen manyetometrelerle yürütülen ölçümler, yerin manyetik alanındaki küçük değişimlerin hassas şekilde kaydedilmesine imkân tanımıştır. Bu yöntem, düşük maliyetli, özellikle toprağa hiçbir fiziki müdahalede bulunulmadan, zorlu arazi koşullarında dahi uygulanabilir olmasıyla öne çıkmaktadır (Resim: 7).

Çalışmalar sonucunda elde edilen manyetik veriler kutba indirgeme, analitik sinyal (AS), toplam yatay türev (TYT) ve eğim açısı (Tilt) dönüşümleriyle işlenmiştir. Bu işlemler sonucunda, anomalilerin konumları ve sınırları daha net biçimde belirlenmiş ve yorumlanabilir hale gelmiştir (Resim: 8). Analitik sinyal yöntemi anomalilerin geometrik merkezlerini ortaya koyarken, TYT ve Tilt süzgeçleri gömülü yapıların sınırlarının tespit edilmesinde kullanılmıştır. Böylelikle yüzeyde gözlenemeyen ancak manyetik anomaliler yoluyla tespit edilen yapılar hakkında bilgiler elde edilmiştir.

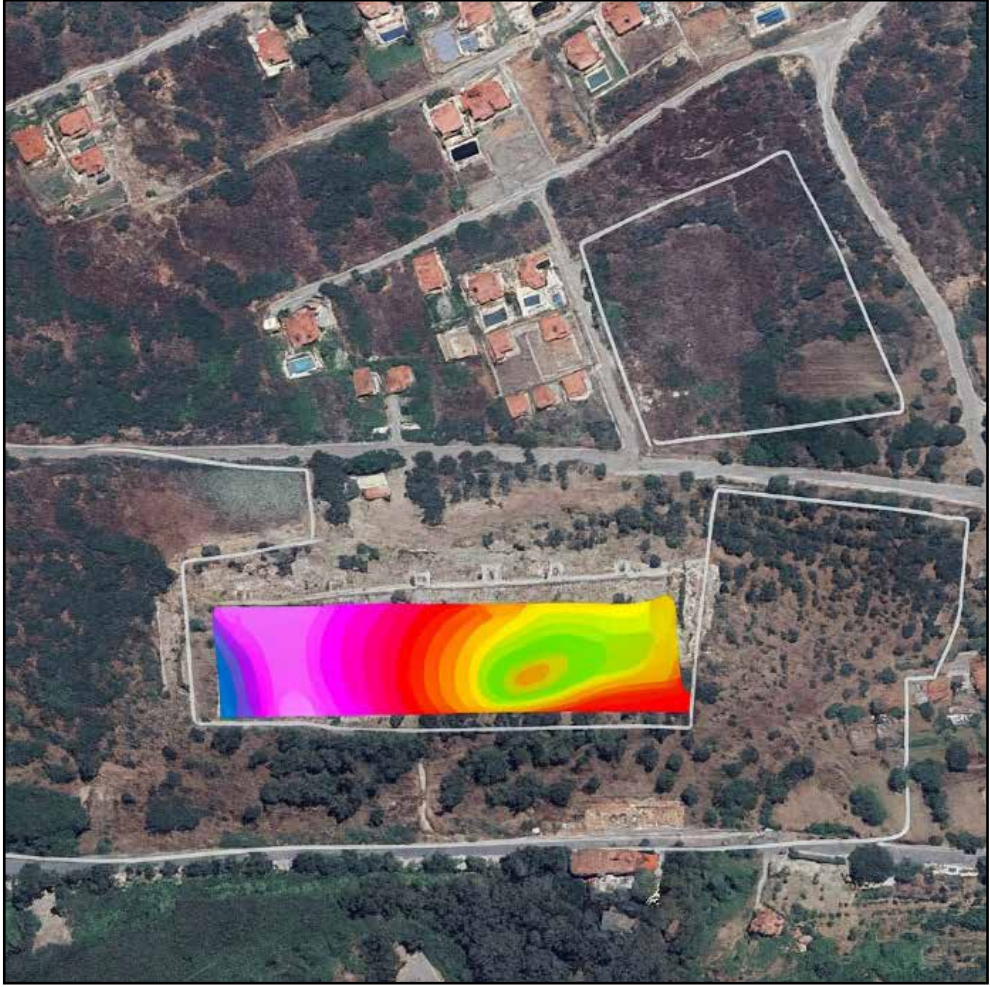
Akyaka Orta Çağ Kalesi'nde gerçekleştirilen Drone Manyetik çalışmaları, alanın yayılımı ve mekânsal organizasyonu hakkında yeni bilgiler sunmuş, yüzeyde görünmeyen arkeolojik unsurların yerinin belirlenmesine katkı sağlamıştır. Bu ön bulguların, daha ayrıntılı ve kesin sonuçlara ulaşılabilmesi için Yer Radarı (GPR) yöntemiyle desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle 2025 yılı kazı sezonunda GPR taramaları planlanmış olup, elde edilecek yeni verilerle kale ve çevresindeki arkeolojik tabakalaşmanın daha ayrıntılı şekilde ortaya konulması hedeflenmektedir.

Resim 6: Akyaka Orta Çağ Kalesi ve yakın çevresinden genel görünüm (İdyia Kazı Arşivi).

Resim 7: Drone tabanlı manyetik ölçüm yöntemi (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 8. İdyma Kalesi çevresinde yapılan ölçümler sonucu oluşturulan manyetik anomali haritası (İdyma Kazı Arşivi).

V. TEMİZLİK VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

2024 yılı çalışmalarının önemli bir bölümünü, İdyma Kalesi, Antik Kent merkezindeki yapılar ve çevresinde yer alan anıtsal kalıntılarda gerçekleştirilen temizlik ve çevre düzenlemeleri oluşturmuştur. Kale çevresindeki uygulamalar özellikle güney yamaçlarda yoğunlaştırılmış; burada yoğun bitki örtüsünün temizlenmesiyle hem alanın görünürlüğü artırılmış hem de kazı yapılması planlanan kesimlerin araştırmaya hazırlanması sağlanmıştır (Resim: 9-10). Kalenin iç kesiminde daha önce kazısı yapılmış alanlarda da ot ve bitki temizliği yapılmış, ayrıca surlardaki tahribat nedeniyle biriken moloz taşlar dışarıya

taşınarak hem kazı alanlarının açılmasına hem de ziyaretçiler için güvenli ve düzenli bir gezi güzergâhının hazırlanmasına katkıda bulunulmuştur (Resim: 10–11). Bu kapsamda kale içerisinde patika yollar düzenlenmiş, yol sınırları beyaz kireçle boyanmış taşlarla belirlenmiş ve yer yer basamak uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Ana kentte Doğu Yapı Kompleksi, Bouleuterion ve Palaestra/Tapınak (?) alanlarında yoğun temizlik ve çevre düzenleme çalışmaları yapılmıştır (Resim: 12–13). Bu alanlarda bitki temizliği sonrasında mimari kalıntılar görünür hale getirilmiş, ayrıca Palaestra/Tapınak (?) alanında daha önce açığa çıkarılan *in situ* sıvaların korunması amacıyla branda kaplama uygulanmıştır. Akyaka merkezde yer alan Çatalcam Bazilikası'nda da ot ve bitki temizliği yapılarak alan yeniden görünür kılınmıştır (Resim: 13). Yerleşimin doğusundaki İnşidibi Mevkii'nde bulunan ve Helenistik Dönem'e tarihlenen kaya mezarlarında gerçekleştirilen temizlik çalışmaları sonucunda, alanda görülebilir durumda olan dört mezar düzenlenmiş ve ziyaret edilebilir hale getirilmiştir (Resim: 14).

Çalışmalar sonucunda kalenin garnizon işleviyle MS 11. yüzyılda inşa edildiği, Beylikler, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinde ise onarımlar geçirerek kullanıldığı anlaşılmıştır.

Resim 9: Güney yamaç ve Orta Çağ Kalesi iç kesimlerinde gerçekleştirilen ot ve bitki temizliği ile taş tahliye çalışmaları (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 10: Kale iç kesiminde gerçekleştirilen patika yol düzenlemesi ve basamak uygulaması (İdyma Kazı Arşivi).

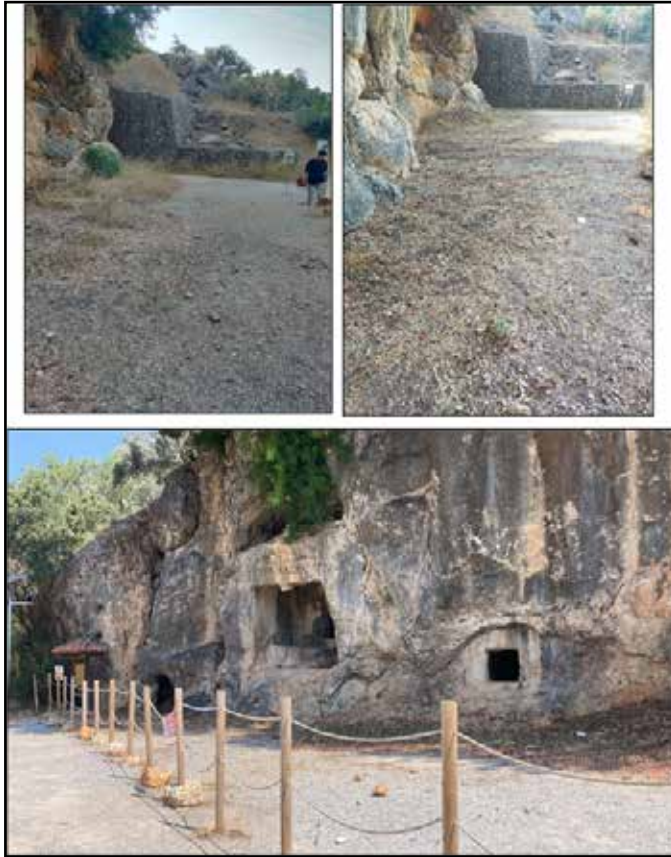
Resim 11: Ziyaretçiler için yapılan yol düzenlemesine ait hava fotoğrafı (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 12: Doğu Yapı Kompleksi ve Bouleuterion’da gerçekleştirilen ot-bitki temizliği çalışmalarının uygulama öncesi ve sonrası durumu (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 13: Palaestra/Tapınak (?) alanında branda örtüsüyle gerçekleştirilen koruma uygulamaları ve Çatalçam Bazilikası'nda temizlik öncesi–sonrası görünüm (İdyma Kazı Arşivi).

Resim 14: İnişdibi mezarlarının temizlik öncesi ve sonrası durumları ile son hali.

SERÇE LİMANI HELENİSTİK DÖNEM BATIĞI 2024 YILI SUALTI KAZI ÇALIŞMALARI

Orkan KÖYAĞASIOĞLU*

Melahat Hande SAVAŞ

GİRİŞ

Muğla ilinin, Marmaris ilçesinin, Taşlıca Mahallesi’nde yer alan “Serçe Limanı” koyu girişinde (Harita: 1), 33 ila 37 metre derinlikte bulunan Helenistik Dönem Batığı üzerine Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleriyle, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA)’nın teknik ve personel desteği ile Dr. Orkan Köyağasioğlu’nun bilimsel danışmanlığında 29-06-2024 ila 31-08-2024 tarihleri arasında sualtı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹.

Rodos’un tam karşısındaki Anadolu ana karasındaki Karia Khersonesos’un güney ucunda, kuzeydoğu-güneybatı aksında uzanan, güneydoğusunda ise güneybatı yönünde dar ve derin bir girişi bulunan doğal bir koy olan (Resim: 1) ve Antik Çağ’da Kressa olarak adlandırılan Serçe Limanı, güneybatı Anadolu kıyılarında seyir yapan gemiler için uzun seferler esnasında önemli bir demirleme alanı olmuştur. Plinius tarafından *Portus Kressa* (Plin. nat, 5:29), Ptolemaios tarafından ise *Kresa Limen* (Ptol. 5: 2.11) olarak adlandırılan koy, yakınlardaki Antik Kasara (Atauz, 1997, s. 155) ve Phoenix (Carter, 2004, s. 13) kentleri için deniz ile bağlantıyı sağlamak için kullanılmıştır.

Serçe Limanı Helenistik Dönem Batığı, 1973 yılında süngerci Mehmet Aşkın’ın raporlarına istinaden Prof. Dr. George F. Bass başkanlığındaki Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA)’nın araştırma ekibi tarafından ilk defa belgelenerek kayıt altına alınmıştır (Bass, 1974, s. 335; Bass, 1975, s. 33). 1978-1980 yılları arasında Prof. Dr. Cemal Pulak başkanlığındaki Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA) ekibi tarafında bu batıkta gerçekleştirilen kazılarda batığın ana kargosunu iki farklı boyuttaki Knidos *amphoralar*ının oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu *amphoralar* ve mühürleri (Çizim: 1), geminin MÖ 280-275 civarında

* Dr. Orkan KÖYAĞASIOĞLU; Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA), Bodrum Araştırma Merkezi (BRC), Bodrum, Muğla/TÜRKİYE, E-posta: orkan@nauticalarch.org, ORCID ID: 0000-0003-1971-9747.

Melahat Hande SAVAŞ; Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürü, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Çarşı Mahallesi, Kale Caddesi, No:36 Bodrum, Muğla/TÜRKİYE, E-posta: melahat.savas@ktb.gov.tr.

1 Bu çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinleri veren başta Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne; değerli destekleri için Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne; Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ve uzmanlarına; Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA) yönetim kurulu ve çalışanlarına çok değerli desteklerinden dolayı; başta Türkiye olmak üzere Amerika, Avustralya, Fransa ve Tayvan’dan gelen öğrenci ve uzmanların oluşturduğu tüm proje ekibine ve ARV Virazon II’nin mürettebatına özverili ve sabırlı çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

battığını göstermektedir (Grace, 1986, s. 561). Yapılan çalışmalar sonucunda *amphoralar*ın içerisinde üzümlük ve zeytin çekirdeklerinin yanı sıra fıstık kabukları da ele geçmiştir (Pulak vd., 1987, s. 32). Virginia Grace, mühürlerine istinaden bu *amphoralar*ı Zenon Grubu'na ve Ptolemaios II Philadelphos'un maliye bakanı Apollonios'un sekreteri Kaunoslu Zenon'a atfetmektedir (Grace, 1986, s. 552-561). Ancak Jean-Yves Empereur ve Numan Tuna bu *amphoralar*ın Zenon Grubu'ndan ziyade Sophanes Grubu'na ait olduğunu savunmaktadırlar (Tuna ve Empereur, 1988, s. 344). Gelecekte yapılacak detaylı analiz ve araştırmalar, bu batığın *amphora* gruplarına dair bilgilerimize katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmalarda gün ışığına çıkartılan toplam 144 Knidos *amphoras*ının yanı sıra özellikle Güney Anadolu, Filistin ve Mısır ile paralellik gösteren ince cidarlı çift kulplu kaseler (Lapp, 1961, s. 204.) (Çizim 2a), Korinth'in yanı sıra en yakın örnekleri Alexandria'da karşımıza çıkan dar ve geniş ağızlı sürahiler (Sieglin, 1913, s. 32, şek. 37; Edwards 1975, s. 114-115, no. 633-642), masa *amphoras*ı (Çizim: 2b) gibi günlük kullanım kapları, en yakın örnekleri Alexandria'daki Skiatbi Nekropolü'nden gelmekte olan *kantharos* (Breccia, 1912, s. 65, no. 170-171) ve balık tabağı parçaları (Rotroff 1997, s. 315, no. 711) (Çizim: 2c) ve bilinen tek örnekleri Tell Dafana'daki bir mezardan ele geçen bir grup ince cidarlı küresel kaba (Petrie, 1888, s. 64, lev. 35, no. 68; Leclère ve Spencer, 2014, s. 108, lev. 38, no. 22291.) (Çizim: 2d) ek olarak Olynthus Tipi öğütme taşları (Frankel, 2003, s. 11-13.), dibe takılan çapaları, ağırları ya da balık oltalarını kurtarmak için kimi zaman da Antik Çağ'da dalgıçlar tarafından dibe inmek için ağırlık olarak kullanılan bir adet mermer *kuldura*² (Resim: 2) ve bir adet kurşun *kuldura* gibi buluntular ele geçmiştir. Ayrıca antik gemilerde ahşap gövde kaplamalarının çürümesini ve kurt vurmasını önlemek amacıyla kullanılan kurşun gövde kaplamaları ve bilinen en erken sintine pompası sistemine ait kurşun bir boru da bu batıkta bulunmaktadır.

İlk dönem kazıları sırasında batığın, alandaki büyük kayaların altında devam ettiği anlaşılmış ve yapılan incelemelerde bu kayaların batık alanının kuzeyindeki sığ kayalık alandan geminin batışından sonraki bilinmeyen bir veya birkaç farklı tarihte batığın üzerine düştüğü tespit edilmiştir. Ancak bu kayaların kazı çalışmaları için tehlike yaratmaya başlaması ve kazının gerçekleştirildiği dönemdeki sınırlı teknik imkanlar sebebiyle batık alanından uzaklaştırılamamasından dolayı kazı 1980 yılında durdurulmuştur.

Batık üzerinde yeniden arkeolojik çalışmalara başlamak amacıyla 2022 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA)'nın bilimsel danışmanlığında batığın son durumunun tespiti yapılmış, 2023 yılında modern tekniklerle detaylı belgeleme işlemleri gerçekleştirilmiş ve 2024 yılında batığın kazısına yeniden başlanmıştır.

2 *Kuldura/Kuldurya/Kulira* ismi hem dalgıç halkaları hem de dibe takılan oltaları kurtarmak için kullanılan kurşun halkalar için kullanılan ortak bir isimdir. Her ne kadar dalgıç halkaları oltaları kurtarmak için kullanılsalar da kurşun halkalar dalgıç halkası yerine kullanılamazlar. *Kuldura* kullanımı için: Galili vd. 2013, 158-159.

KAZI VE BELGELEME METODOLOJİSİ

Kazı çalışmaları, Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA)'nın envanterinde bulunan Arkeolojik Araştırma Gemisi ARV Virazon II ile yürütülmektedir (Resim: 3). Her ne kadar dünya çevresinde pek çok araştırma gemisi veya yat arkeolojik projelerde görev alsada 2013-2016 yılları arasında tamamen yerli uzmanlar ve mühendisler tarafından tasarlanıp İstanbul-Tuzla'da inşa edilmiş olan, içerisinde 19 araştırmacının konaklayıp çalışma yapabileceği, ayrıca dalış hastalıklarına karşı çift bölmeli basınç odası ihtiva eden ARV Virazon II, resmi olarak dünyadaki ilk ve tek *Arkeolojik Araştırma Gemisi* klaslı gemidir.

Tüm çalışmalarda ilk ve en önemli önceliğimiz, insan sağlığına bağlı olarak dalış güvenliğidir. Bu nedenle her çalışma sezonu öncesinde ilk hazırlıklarımız bu öncelik doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. İki aydan fazla bir süre boyunca batığın bulunduğu 33-37 m arasındaki derinliklerde mükerrer dalış yapmaya fiziki olarak hazırlanılması gerekmektedir. Bu sebeple hem dalıcıların kullandıkları dalış teçhizatlarını sezon başında kontrol etmeleri amacıyla hem de derinde çalışmaya alışmak için sığdan derine doğru üç derinlik aşamasından oluşan ısınma dalışları gerçekleştirilmektedir. Bu ısınma dalışları ve sonrasındaki belgeleme çalışmaları mükerrer oksijen aksonalı dalışlar olduklarından dolayı *trapez* olarak adlandırılan aksone bekleme ünitesi ve satıhtan beslemeli saf oksijen soluma sistemi hazırlanıp sualtında 6 m derinlikte sabitlenir. Standart dalış düzenine geçilen ilk dalışta, çalışma öncesi ivedilikle alandaki dalış güvenliğini sağlamak amacıyla öncelikle *Telefon Kulübesi* adı verilen ve yaklaşık 1 ton ağırlığındaki sac levhalara bağlı olan, dipte içi hava ile doldurularak gerekli durumlarda kullanılmak üzere içerisinde nefes alınabilen bir ortam oluşturan akrilik yarıküre hazırlanarak batık alanının kuzeybatı köşesine indirilir (Resim: 4). Yine dalış güvenliği amacıyla batık alanı çevresine kullanıma hazır 6 adet güvenlik tüpü yerleştirilir. Sualtında hazırlanan güvenlik önlemlerinin yanı sıra İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp Anabilim Dalı Başkanlığı'ndan doktorlar da projelerimizde yer almaktadırlar. Virazon II'de bulunan basınç odası, acil durumlarla karşılaşma ihtimaline karşı her daim hiperbarik hekimlerinin gözetiminde hazır durumda tutulmaktadır.

Batık alanında tüm dalış güvenliği önlemlerinin alınmasının ardından batığın ve alan içerisinde yer alan buluntuların hassas ölçümünün yapılması amacıyla batık alanının çevresinde ancak batığa temas etmeyen noktalara 11 adet referans noktası yerleştirilmiştir. Yapılacak olan üç boyutlu modellerde kullanılmak üzere her bir referans noktasının birbirlerine olan mesafeleri, hata payını en aza düşürmek için sağlanmasının yapılması amacıyla her biri ikişer kişilik farklı ekipler tarafın en az iki kere ve derinlikleri aynı markanın aynı modelinden beş farklı dalış bilgisayarı ile hassas biçimde ölçülerek kaydedilmiştir. Bu işlem için toplam 316 adet ölçü alınmıştır. Kaydedilen bu ölçüler sadece bu iş için tasarlanmış *SiteRecorder* isimli yazılıma aktarılarak tüm referans noktalarının triangülasyon metodu ile birbirlerine olan mesafeleri ve seviyeleri çıkartılmaktadır.

Tüm çalışmalar boyunca farklı tarihlerde çekilen fotoğrafların bilgisayar ortamında işlenmelerinin ardından gerekli kalibrasyonları yapıldıktan sonra birleştirilerek alanın üç boyutlu modelleri oluşturulmaktadır (Resim: 5). Kazı esnasında bulunan her buluntunun, genel alan planına göre daha küçük düzeyde ama daha yüksek çözünürlüklü modelleri yapılarak ana alan planı üzerine eklenmektedir.

Bu modeller kullanılarak alandaki buluntuların hassas ölçülerinin dalış yapılmadan da bilgisayar ortamında alınabilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda bu modelden ultra yüksek çözünürlüklü ve son derece hassas ortofotografik alan planları elde edilmektedir (Resim: 6). Tüm modern tekniklerle kaydedilen ve oluşturulan bu modeller üzerinde seçilen geliş-güzel çeşitli noktaların, batık üzerine yapılan dalışlarla referans noktalarından triangülasyonları yapılarak modellerin doğruluğunun sağlamaları yapılmıştır. Diğer taraftan bu modeller ve dalışlar ile alanda yapılan hassas el çizimleri baz alınarak alanın (mylar üzerine) 1/20 ölçeğinde el çizimleri de yapılmaktadır.

Batık alanı üzerindeki yoğun kum birikintisi, alanın çevresine kurulmuş toplam altı adet hava emici ile kazı yapılarak alan dışına taşınmaktadır. Kazı işlemi esnasında bulunan tüm eserlerin suyun altında buluntu bilgileri kaydedilerek gün sonunda su üzerine çıkartılmakta ve hemen akabinde detaylı kataloglama ve yüksek çözünürlüklü fotoğraflama çalışması ile bu buluntuların her biri detaylı biçimde kayıt altına alınmaktadır. Eserler, müzeye gidene kadar gemi üzerindeki depolama tanklarında tuzlu su içerisinde muhafaza edilmektedirler.

Dalışlar, Sualtı Arkeoloji Enstitüsü (INA)'nın arkeolojik dalışları için özel olarak tasarlanmış aksone tablolarına göre icra edilmektedir. Her bir dalgıç, günde iki defa 25 dakikadan toplam 50 dakika dip zamanı ile batık alanı üzerinde çalışmaktadır.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

2024 sezonunda batık alanında başladığımız kazı çalışmalarında sualtında alınan güvenlik önlemlerinin hemen akabinde 1978-1980 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda alana yerleştirilen çelik profilden imal edilmiş olan karelej sistemi, aşırı korozyona uğradığından kullanılamayacak hale gelerek işlevini kaybettiği için kontrollü bir biçimde alandan kaldırılmış ve yerine cam elyafı takviyeli polyester (CTP) malzemeden imal edilen 2x2 m boyutlarında yeni karelajlar yerleştirilmiştir.

Batığın bulunduğu deniz tabanının kuzey-güney aksında eğimli topografik özellikleri göz önüne alındığında, batık konteksini tüm alanda aynı hizada takip edebilmek için açma seviyelerini katmana bağlı olarak eşitleyerek, batığa ait buluntuların bütüncül olarak belgeleme ve haritalandırmalarının yapılması amaçlanmıştır.

Bu sezonda tüm batık alanında yapılan seviye düşürme çalışmaları yanı sıra iki noktaya odaklanılmıştır. Bunlardan ilki geminin batışının ardından bilinmeyen bir tarihte meydana gelen bir veya birden fazla deprem sonrasında batığın üzerine düşen pek çok kayadan biri (Resim: 6 – K³-L²-L³ kareleri) ve en büyüğü (~4 ton) olan kayanın (Resim: 7a) bulunduğu

yerden kaldırılarak alan dışına taşınması için gerekli kazı işlemlerinin yapılmasıdır³. İkinci ise yoğun ve derin kum birikiminin olduğu kuzeydeki daha sık açmaların (-33/-34 m kotu) ($I^{-2/-1}$, $J^{-2/-1}$, $K^{-2/-1}$, $L^{-2/-1}$, $M^{-2/-1}$) tüm batık konteksinin sistematik olarak takibi amacıyla kazısının yapılarak kum birikintisinin alan dışına atılmasıdır.

İki hava emici ve dört arkeolog/dalgıç, ilk odak noktası olan büyük kayanın alan dışına taşınması amacıyla kaldırılması öncesinde gerekli kazı çalışmalarının yapılması için bu alanda çalışmaya başlamıştır. Kayanın etrafındaki eserlerin kaldırma işlemi esnasında zarar görmelerini önlemek amacıyla $K^{2/3}$ ve $L^{2/3}$ açmalarında kayadan dışa doğru kazı çalışmaları başlamıştır (Resim: 7b). Özellikle K^3 açmasında tüm halde *amphoralar* ele geçerken diğer açmalarda çok sayıda kırık parça ile karşılaşmıştır. Kayanın kaldırılma işleminde kullanılacak sapanların kayanın düzensiz yüzeyinden kayma ihtimaline karşı kayanın alt dönüş kenarları bulunana dek kazıya devam edilmiştir. Kayanın etrafındaki kimi alanlardaki dolgu 75 cm'den daha fazla seviyede kazılmıştır (Resim: 7c). Kaldırma işlemi sırasında kayanın etrafında zarar görebilecek tüm eserler, haritalamalarının ve detaylı belgeleme çalışmalarının tamamlanmasını takiben batık alanının kuzeybatı köşesinde konumlandırılan telefon kulübesi yakınlarında oluşturulan *Amphora Bahçesi*'ne taşınmıştır. Eserlerin güvenliği sağlanıp yeni bulunan ve zarar görme ihtimali olmayan *amphoraların* etiketlenme işlemlerinin ardından kayanın etrafına üç adet çift gözlü sapan yerleştirilmiştir. Bu sapanların birer ucu, diğerinin gözü içerisinden geçirilerek birbirine kenetli olacak biçimde tek bir ağ gözü oluşturulmuştur. Bu üç sapanın boşta kalan uçlarının fazlalıkları eşit olarak gerdirilerek kayanın etrafını dengeli bir şekilde sarması sağlanmış ve kaldırma işlemini gerçekleştirecek olan 2,000 kg kapasiteli kaldırma balonları işlem esnasında çekme kuvveti uygulandıkça kendi kendini sıkıştırarak bir şekil verilmiştir. Ardından, derinde kalacak olan 1 numaralı kaldırma balonu, bu sapanların bir araya getirilen boştaki uçlarına kilitlenmiştir. Bu kaldırma balonu kısmen şişirildikten sonra bir ucunda 2,000 kg kapasiteli 2 numaralı kaldırma balonunun bağlı olduğu 24 m uzunluğundaki zincir de yine kayayı çevreleyen sapanların birleştirilmiş uçlarına bağlanarak deniz yüzeyinin 1,5 m altında sabit kalacak biçimde satıha gönderilmiştir. Tüm kaldırma ekipmanları tamamen hazır olup test edildikten sonra, öncelikle sapanlara direkt bağlı olan dipteki 1 numaralı kaldırma balonu tamamen hava ile doldurulmuştur. Bu balon dolduktan sonra yüzeye yakın olan 2 numaralı kaldırma balonu da hava ile doldurulmaya başlanmıştır. Yeterli kaldırma kapasitesine ulaşan yüzeydeki kaldırma balonu, yüzeyin hemen altında olduğu için ve yükselecek daha fazla alanı olmadığından kayanın oldukça yumuşak ve güvenli bir biçimde zeminden sadece 1,5 m kadar kalkmasını sağlamıştır. Alanın doğusunda, yaklaşık 20 m uzaklıkta sabitlenmiş olan bir makara içerisinden bir ucu kaldırılan kayadaki sapanlara bağlı, diğer ucunda ise 50 kg kapasiteli bir kaldırma balonu bulunan bir halat geçirilmiştir. Kaya kalktıktan sonra bu ipin ucunda bulunan ve içerisine hava basılıp yukarı çıkartılan kaldırma

3 Bu kaya aynı zamanda 1980 yılında dalgıçlar için tehlike yaratan ve teknik imkansızlıklar sebebiyle alandan kaldırılamayarak kazının sonlandırılmasına sebep olan kayadır.

balonunun yarattığı çekim kuvveti ile bu ağır kaya, doğu yönünde hareket ettirilerek batık alanından uzaklaştırılmıştır (Resim: 7d).

İkinci odak noktası olan batık alanının kuzeyinde yer alan, kayalık zeminin bitip kum zeminin başladığı sığ kısımlardaki $I^{-2/-1}$, $J^{-2/-1}$, $K^{-2/-1}$, $L^{-2/-1}$ ve $M^{-2/-1}$ açmalarının yanı sıra orta kotlarda yer alan G^2 , $H^{1/2}$, $I^{0/1/2}$, $J^{0/1}$, $K^{0/1/2}$, L^1 açmalarında da eş zamanlı kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Batık alanını kuzeybatı köşesinde yer alan ve kumluk alanın başlangıcını oluşturan I^{-2} açmasında batık gövde konstrüksiyonuna ait en büyük kurşun kaplama levhası parçaları (Resim: 8a-b) ve yine batığa ait ilk ve tek bronz kap bulunmuştur (Resim: 8c – Resim: 9). Özellikle kurşun gövde kaplamaları ve bronz kap gerek batığın konstrüksiyon detayları hakkında bilgi vermesi gerekse de Anadolu kıyılarında ilk defa Helenistik Dönem’e bir batıktan bulunmaları açısından hem oldukça önemli hem de gelecekte yapılacak kazı çalışmalarında önemli veriler ile karşılaşma ihtimalini göstermesi açısından oldukça değerlidir. Ancak bu kurşun kaplama levhalarının büyük kısmı hala kumun içerisinde devam ettiğinden dolayı detaylı belgeleme çalışmalarının bitirilmesinin ardından kum torbaları ile desteklenip üzerleri yeniden kum ile örtülerek bir sonraki kazı sezonunda yüzeye çıkartılmak üzere batık alanında bırakılmışlardır. Kuzeyde yer alan sığ kısımdaki açmalardan gelen çok sayıda ince cidarlı kırık seramik parçaları, bu alanda derinleşildikçe daha fazla sayıda eserin gün yüzüne çıkacağını işaret etmektedir. Diğer taraftan batık alanının doğu kısmını sınırlayan $L^{-2/-1/0/1}$ ve $M^{-2/-1/0/1}$ açmalarında yapılan incelemelerde günümüzde hala batık alanı üzerine doğru kaya formasyonunda bir hareketlilik olduğu ve bunun yanı sıra özellikle kuzeydoğuda yer alan $L^{-2/-1}$ açmalarından kum akıntısının devam ettiği gözlemlenmiştir.

Alandan taşınan 4 tonluk kayanın kuzeybatı kenarından kaldırılarak *Amphora Bahçesi*’nde koruma altına alınan *amphoralar*, Virazon II’nin güvertesine çıkartılarak flotasyon ve belgeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemelerde bu *amphoraların* içerisinde de üzüm çekirdekleri ve üzüm salkımı sap kalıntılarına rastlanmıştır. Ancak bunların tür teşhisleri gelecekte yapılacak daha kapsamlı analizler ile belirlenecektir.

Tüm batık alanında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında *amphora* ve pişmiş toprak eserlerin yanı sıra özellikle kuzeydeki sığ açmalardan (33 – 34 m) ($H^{-3/-2}$ [bir adet], I^{-2} [iki adet], J^{-2} [bir adet], $L^{-2/-1}$ [bir adet]) daha yoğun biçimde, batıdaki orta derinlikteki açmalardan (34-35 m) (H^2 , I^1 [biri adet]) ise daha az miktarda kurşun olta ağırlığı ele geçmiştir (Resim: 10). Özellikle batıdaki orta derinlikte yer alan H^2 ve $I^{0/1}$ açmalarında bu ağırlıklara göreceli olarak yakın olarak ele geçen muhtemel atgiller (*Equidae*) familyasına ait otobur toynaklı memeli dişlerinin (Resim: 11) bu ağırlıklarla bağlantılı olarak balık tutma işlemi ile ilgili bir araç mı olduğu, ticari ya da kişisel amaçla mı taşındıkları yoksa mürettebatın diyet menüsünün bir parçası mı olduğu gelecekte yapılacak çalışmalarda ortaya çıkartılacaktır. Diğer taraftan alanın farklı bölgelerinden oldukça büyük boyutlu balık kemikleri de ele geçmiştir.

Olta ağırlıklarının yanı sıra yine batık alanının kuzeybatı köşesinde yer alan H^{-1} açmasından ikinci olta kurtarma halkası (*kuldura*) ele geçmiştir (Resim: 12). Pek çok farklı

buluntunun yanı sıra geminin tonaj ve kapasite hesaplamaları için sezon boyunca bulunan tüm safra taşları da alandan kaldırılmıştır.

Tüm kazı sezonu boyunca gerek genel batık alanının gerekse de ünik eserlerin çıktığı alanların genel alan planı ile kombine biçimde kullanılabileceği toplamda yaklaşık 10.000 fotoğrafın, gerekli kalibrasyonları yapıldıktan sonra bilgisayar ortamında birleştirilmele-riyle alanın 17 adet üç boyutlu modeli ve ultra yüksek çözünürlüklü ortofotografik alan planları oluşturulmuştur (Resim: 13).

Batık alanının detaylı modellemelerinin, belgelenmelerinin ve ölçümlerin doğru olarak gerçekleştiğine kanaat getirilmesinin ardından koruma amaçlı olarak alanın üzeri kapatılmıştır. Bu işlem için öncelikle yüzeyde görülen *amphoralar*, kum çuvaları ile desteklenmiş ve ardından deniz tabanındaki su ve oksijen sirkülasyonunun devamlılığını sağlamak için geçirgen ve gözenekli yapılı kumaşla batık alanının üzeri kapatılmıştır.

Virazon II'nin 1 Eylül 2024 tarihinde Bodrum Yalıkavak'a yanaşmasının ardından tüm eserler Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesine taşınmış ve burada havuzlara yerleştirilerek gelecekte yapılacak çalışmalar ve koruma süreçleri için tuzdan arındırma işlemlerine başlanmıştır (Resim: 14). Aynı zamanda 1978-1980 yıllarındaki kazılardan çıkartılmış diğer eserlerin de tuz yoğunluğunu ölçmek için yapılan Gümüş Nitrat testlerinin ardından gerekli olan eserler yeniden arındırmaya alınmışlardır. Eserlerin düzenli olarak tuz seviyeleri kontrol edilerek aşamalı olarak arındırma işlemleri devam etmektedir. Yine geçmiş dönemde çıkartılmış olan eserlerin modern tekniklerle belgelenmeleri, üç boyutlu modellemeleri ve kataloglanma çalışmaları yeniden yapılarak bu batıktan çıkartılan tüm eserler bir bütün halinde tek bir veri tabanına işlenmektedir (Resim: 15).

SONUÇ

1978-1980 yılları arasında çok kısa süreli çalışmalarda gün yüzüne çıkartılan buluntular, bu batıkta sadece buzdağının görünen kısmıdır. 2023 yılında gerçekleştirilen çalışma sadece tespit ve belgeleme çalışması olduğundan batığa ait hiçbir buluntu çıkartılmamış ancak batık alanının son derece detaylı belgelenmeleri yapılarak kayıt altına alınmıştır. 2024 yılında ise bilimsel kazılara başlanmış ve öngörülerimizin çok daha ötesinde oldukça değerli buluntular ile karşılaşmıştır. Gelecekte bu ünik batık üzerinde gerçekleştirilecek detaylı bilimsel kazı çalışmalarında sadece Anadolu kıyılarındaki değil, Kyrenia Batığı haricinde tüm Akdeniz'deki gemi konstrüksiyon kronolojisindeki büyük bir boşluk olan MÖ 3. yüzyıl gemi inşaat teknolojilerine ve aynı zamanda bu dönemde Karia'daki deniz ticaretine ışık tutulabilecektir.

KAYNAKÇA

Atauz, A. D. (1997), *Asardibi (Casara) A Classical, Hellenistic and Early Roman Harbor in the Rhodian Peraea*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bass, G. F. (1974). Survey for Shipwrecks, 1973. *International Journal of Nautical Archaeology*, 3(2), s. 335-338.

Bass, G. F. (1975). Underwater Survey-1973. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 22(2), s. 33-38.

Bass, G. F., van Doorninck Jr., F. H. (2004). The Ship, Its Lading, and Its Living Spaces (Ed. G. F. Bass, S. D. Matthews, J. R. Steffy, F. H. van Doorninck Jr.), *Serçe Limanı An Eleventh-Century Shipwreck Volume I*. College Station: Texas A&M University Press, s. 265-272.

Breccia, E. (1912). *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes (Musée d'Alexandrie), La Necropoli di Sciatbi*, V. I (Testo), V. II (Tavole). Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.

Carter, R. S. (2004). The Region of Serçe Limanı in Classical Time (Ed. G. F. Bass, S. D. Matthews, J. R. Steffy, F. H. van Doorninck Jr.), *Serçe Limanı An Eleventh-Century Shipwreck Volume I*. College Station: Texas A&M University Press, s. 13-20.

Edwards, G. R. (1975). *Corinthian Hellenistic Pottery (Corinth VII.3)*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.

Frankel, R. (2003), The Olynthus Mill, Its Origin, and Diffusion: Typology and Distribution. *American Journal of Archaeology*, 107, s. 1-21.

Galili, E., Zemer, A., Rosen, B. (2013). Ancient Fishing Gear and Associated Artifacts from Underwater Explorations in Israel - A Comparative Study. *Archaeofauna*, 22, s. 145-166.

Grace, V. R. (1986). Some Amphoras from a Hellenistic Wreck (Ed. J. Y. Empereur, Y. Garlan), *Recherches Sur Les Amphores Grecques, Paris 1986, Bulletin de Correspondance Hellénique Suppl. XIII*, s. 551-565.

Köyağasıoğlu, D. (2023). *Karia Bölgesi Antik Limanları ve İskeleleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Lapp, P. W. (1961). *Palestinian Ceramic Chronology, 200 B.C.-A.D. 70*. New Haven: American Schools of Oriental Research.

Leclère, F., Spencer, J. (2014). *Tell Dafana Reconsidered: The Archaeology of an Egyptian Frontier Town*. London: The British Museum.

Petrie, W. M. F. (1888). *Tanis. Part II. Nebesheh (Am) and Defenneh (Tahpanhes)*. London: Egypt Exploration Fund.

Pliny the Elder. *The Natural History* (Çev. H. R. Rackham). London: Leob Classical Library, 1971.

Pulak, C., Townsend, R. F., Koehler, C. G., Wallace, M. B. (1987). The Hellenistic Shipwreck at Serçe Limanı, Turkey: Preliminary Report. *American Journal of Archaeology*, 91(1), s. 31-57.

Ptolemaios, *The Geography* (Çev. E. L. Stevenson). New York: Dover Publications, 1991.

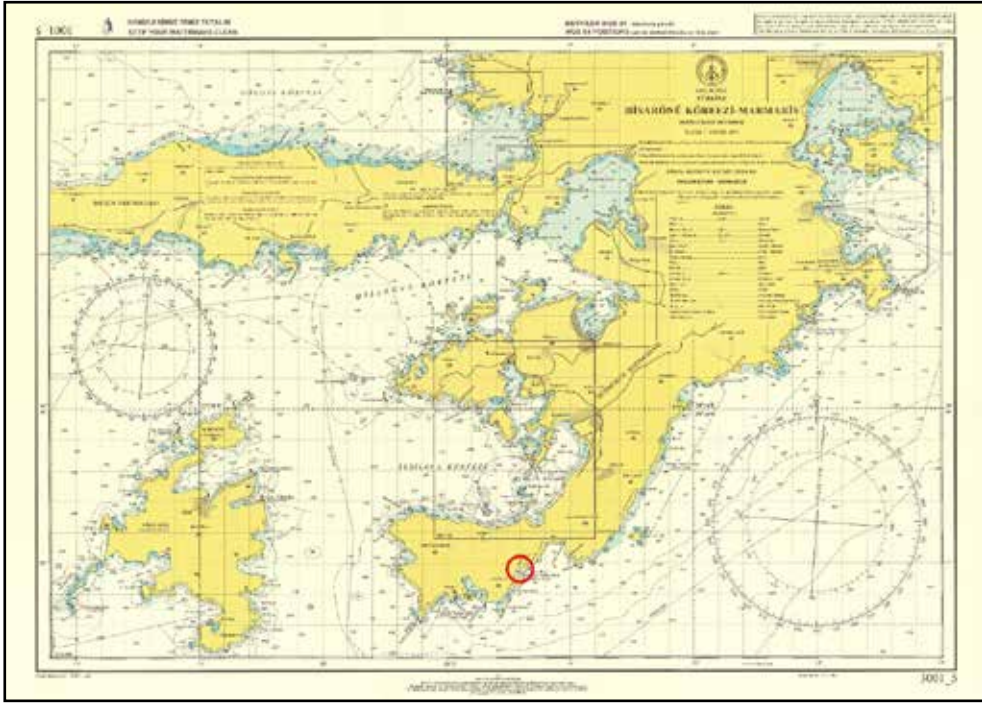
Rotroff, S. I. (1997). *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, Athenian Agora XXIX*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.

Sieglin, E. v. (1913). *Expedition Ernst von Sieglin: Ausgrabungen in Alexandria, Band: 2,3, Die Gefäße in Stein und Ton, Knochenschnitzereien*. Leipzig: Druck und Verlag von Giesecke & Devrient.

Slane, D. (2004). An Archaeological History of the Anchorage (Ed. G. F. Bass, S. D. Matthews, J. R. Steffy, F. H. van Doorninck Jr.), *Serçe Limanı An Eleventh-Century Shipwreck Volume 1*. College Station: Texas A&M University Press, s. 31-46.

Tuna, N., Empereur, J.- Y. (1988). Zénon de Caunos et l'épave de Serçe Limanı, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 112 (1), s. 341-357.

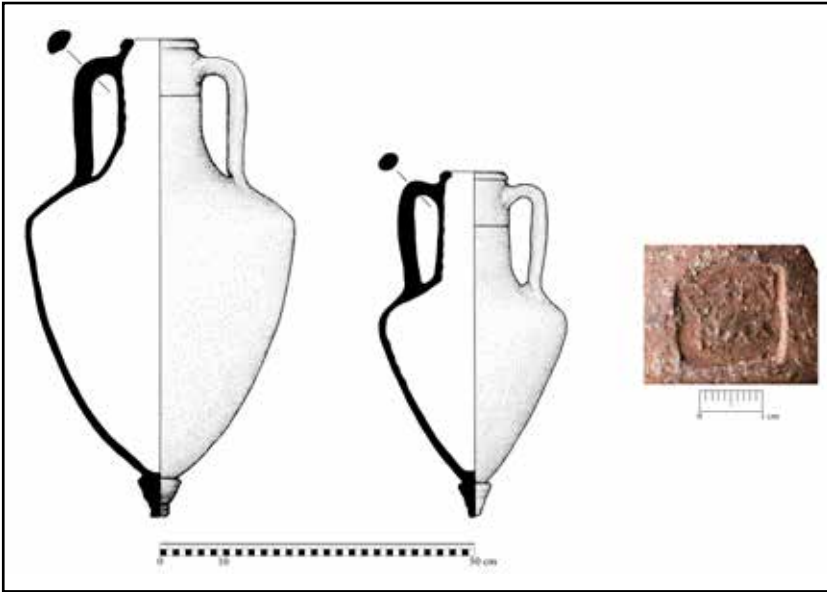
EKLER

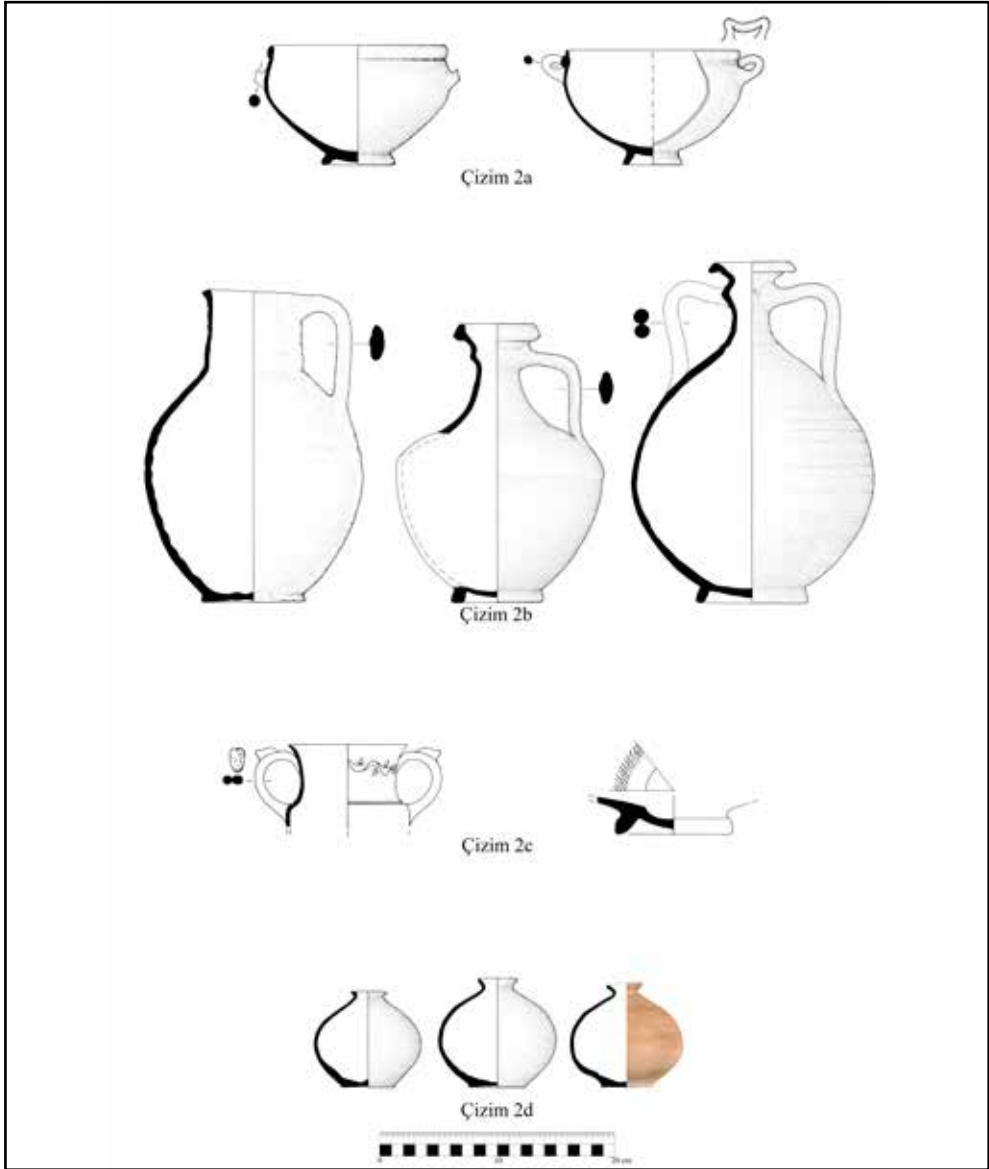
Harita 1: Serçe Limanı'nın konumu.

Resim. 1: Serçe Limanı'nın güneydoğu-kuzeybatı aksındaki giriş kısmı (Fotoğraf: INA Arşivi).

Çizim 1: Serçe Limanı Helenistik Dönem Batığı'na ait iki farklı boyuttaki *amphora* örnekleri ve Zenon'a ait mühür örneği (Çizim – Fotoğraf: INA Arşivi).

Çizim 2a: Çift kulplu kaseler (Çizim: INA Arşivi).

Çizim 2b: Dar ve geniş ağızlı sürahi ile masa üstü *amphorası* örnekleri (Çizim: INA Arşivi).

Çizim 2c: Bezemeli *Kantharos* ve balık tabağı (Çizim: INA Arşivi).

Çizim 2d: İnce cidarlı küresel kap örnekleri (Çizim: INA Arşivi).

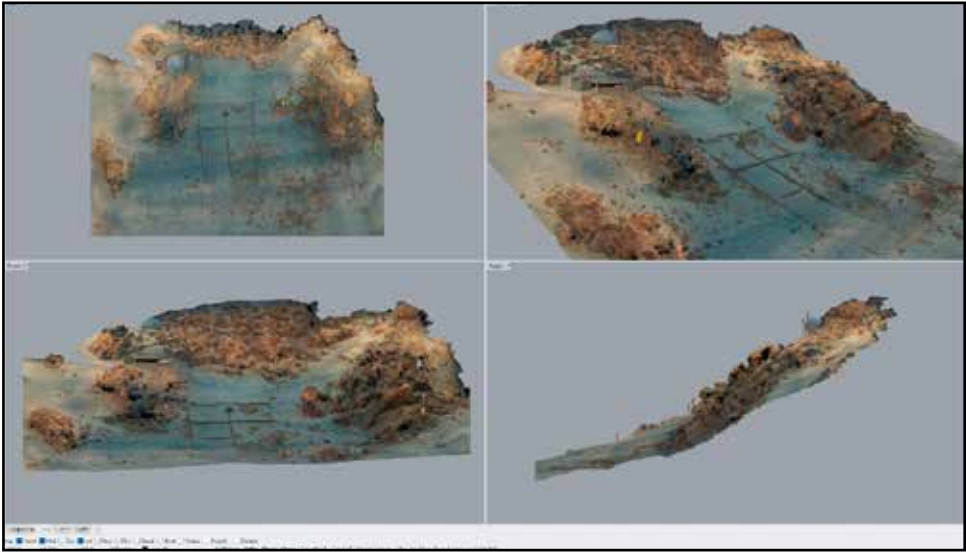
Resim 2: Mermer dalgıç halkası (Üç Boyutlu Model: INA Arşivi).

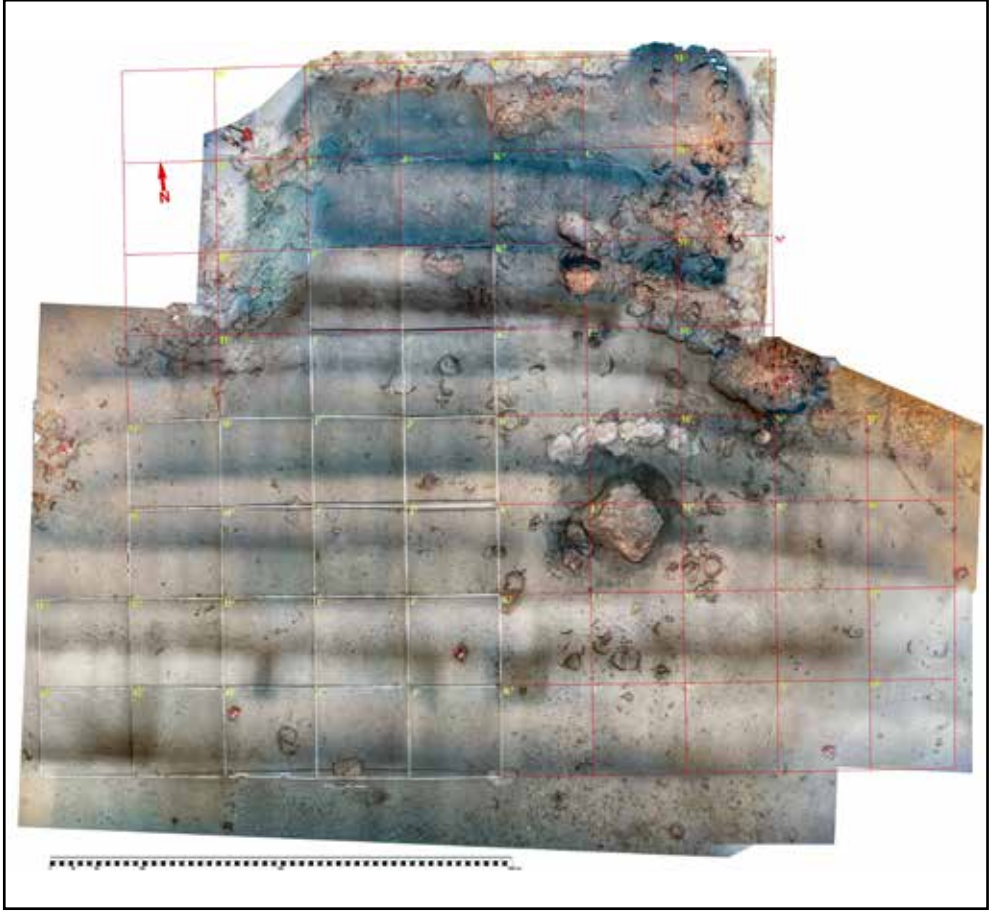
Resim 3: Batık alanı üzerinde demirlemiş olan ARV Virazon II (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 4: Trapez olarak isimlendirilen aksona bekleme ünitesi ve içerisinde nefes alınabilen bir ortam oluşturan akrılık yarıküre: Telefon Kulübesi (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 5: Batık alanının üç boyutlu modeli (Üç Boyutlu Model: INA Arşivi).

Resim 6: Batık alanının 2024 kazı sezonunun erken safhalarında oluşturulan üç boyutlu modelinden türetilen ortofotografik alan planı (Üç Boyutlu Model ve Plan: INA Arşivi).

Resim 7a: Bilinmeyen bir tarihte batığın üzerine düşen yaklaşık 4 ton ağırlığındaki kayanın çevresindeki kazı çalışmalarına başlanmadan önceki durumu (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 7b: 4 ton ağırlığındaki kaya çevresindeki kazı çalışmaları (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 7c: 4 ton ağırlığındaki kayanın kazı çalışmaları sonrasındaki durumunun üç boyutlu modeli (Üç Boyutlu Model: INA Arşivi).

Resim 7d: 4 ton ağırlığındaki kayanın kaldırma balonları ile batık alanından kaldırılması ve uzaklaştırılması işlemi (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 8a-8b: I-2 açmasında bulunan ve batığın gövde konstrüksiyonuna ait kurşun kaplama levhası parçaları (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 8c: I-2 açmasında bulunan bronz kap (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 9: I-2 açmasında bulunan bronz kaba ait parçalar (Fotoğraf: INA Arşivi).

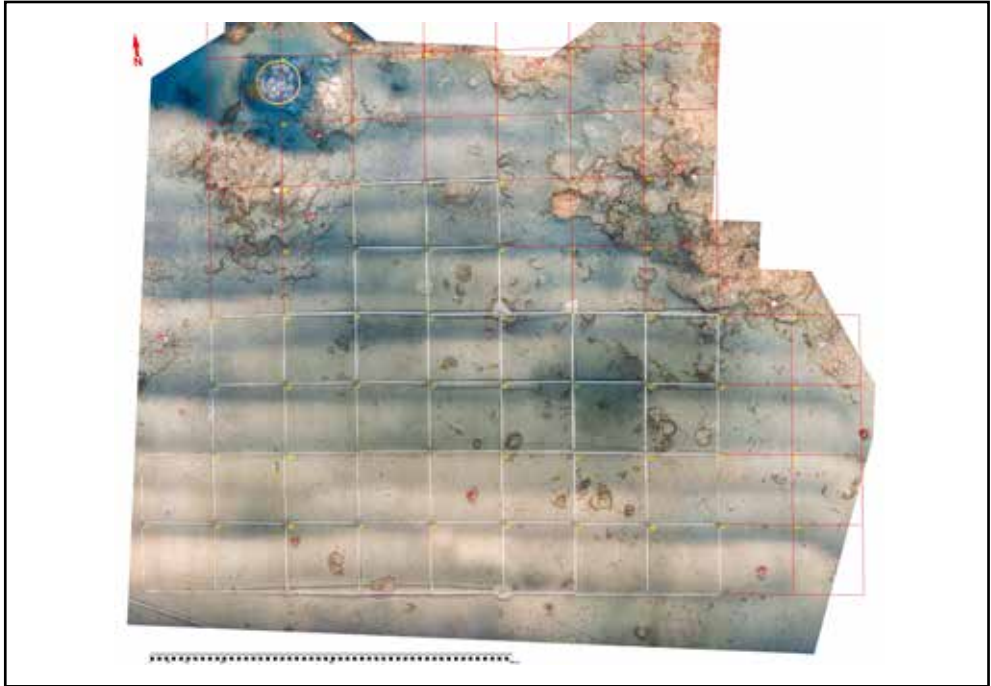
Resim 10: Batıkta bulunan kurşun olta ağırlıkları (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 11: Batıkta bulunan atgiller (*Equidae*) familyasına ait otobur toynaklı memeli dişleri (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 12: H¹ açmasında bulunan kurşun *kuldura* (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 13: Batık alanının 2024 kazı sezonunun son safhalarında oluşturulan sonuncu üç boyutlu modelinden türetilen ortofotografik alan planı (Üç Boyutlu Model ve Plan: INA Arşivi).

Resim 14: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi içerisinde bulunan ve batıktan çıkan eserlerin tuzdan arındırılma işlemi gerçekleştirilen su havuzları (Fotoğraf: INA Arşivi).

Resim 15: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi içerisindeki laboratuvar çalışmaları (Fotoğraf: INA Arşivi).

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü